2.515

షష్టిహాయనమాతృక

శ్రీ నాయని సుబ్బారావు

నను గంటి వాక్కు శారద
దినాపరార్ధమున, కనులు తెఱచి లేచి నే-
న్నను చూడనేర్చు లోపల
ననిలత్వర మాయమైతి వమ్మ! వికారీ!

కలికి వెన్నెల వెల్లువలు ముంచుకొనివచ్చు
లీల రెక్కొని పున్నపూలు పొదివి,
అపర సంధ్యారాగ మలముకొన్న విధాన
తరుణ మందార వల్లికలు విరిసి,
తనరు హిరణ్యరేతుని రశ్ములవలె చా
మ్పున ప్రొద్దుతిరుగుడు పూలు నిగిడి,
తొలుకరింపు నవాబ్దములయు నీలముల మా
లికల నల్లికలునవాంతరలు కదలి

అనాదినుండగ నష్టవిన్యాస రమ్య
శబలిత ప్రకృతిరోచి సముజ్జ్వలిత మొక మ
హాయుగాకృతి నా కన్నులందు పొడిచి—
అఱువదేండ్ల కీనాడు నిన్నరయ గంటి!

నీవలె నారులున్ బరమ విస్మల వన్నెలతో పరిస్ఫుర
ద్భావలు నన్నుసాకిరెటు తల్లులు, తల్లివి నీ వొకర్తవై
యీ విధి షష్టి మాతృకల పేరు వహించుచు కాలచక్ర లీ
లా వలమానవర్తన విలాస విమోహిత చిత్తవృత్తివై!

ప్రకృతి స్వభావసిద్ధము
వికారి నామ మ్మదేమి విస్తారము నీ
కకుతోభయుండు పోషక
వికార పరిపోషమూర్తి విభుడై యుండగ!

అతడు నీయందు చైతన్య మావహించి
సృష్టిదారక వికార సంసక్త చిత్త
వైన నీతోడ తెగని సయ్యాట లాడు
ఏను

ఆంధ్రపత్రిక - వికారి సంవత్సరాది సంచిక

ఉత్సాహ నవ వసంతోత్సారి సౌదార్య
మహిత సద్భావ సంపద చిగిర్చి,
అంతర్బహిశ్శాత్రవాభీల నైదాఘ
తప్త మానసము బద్దలుగ పగిలి,
అంతరంగ స్నేహానంతతామృత వృష్టి
సంతోషము తటంకమముగ పాఱి,
రమ్యశ్శృంగార శారద కృపాజ్యోత్స్నఽర
సోద్రిక్త హృదయ ముత్తూతలూగి,

పోయియు వార్ధక్య హేమంతపూర్వశిశిర
వలసమున సర్వవాసనల్ పండబాఱి,
చలిత వివిధ వికార సంసర్గ సార
శీలమీ జీవికకు సిదు చాలు వచ్చె!

మఱల వసంత మ్మార్దిగ
మెఱయుతున్న నీ తగులప్పు మెఱమెచ్చుఁ నీ
తెరవెనుక భాగవత ము
క్కఱలేదిక నాకు సంటగట్టకు తల్లి!

రాగిత్వ ముడిపి ద్వంద్వపు
కౌగుడు చల్లార్చి కాల కబళన సంప
ద్యోగము నయించు నంత
ర్యోగము సిద్ధింపజేయు మమ్మా! వికారీ!

ఆంధ్రప్రదేశ్ జాతకఫలము

శ్రీ రాళ్లపల్లి గోపాలకృష్ణమాచార్యులు

శుభగ్రహగులలో అభివృద్ధి కార్యములను జరుపుట శ్రేయము ... జ్యోతిశ్శాస్త్ర సంప్రదాయము. సామాన్యముగా, వ్యక్తి జీవితమునకు సంబంధించిన కార్యములకే ఇట్టి నియమములు అవసరమైనపుడు, దేశమందలి, అథవా రాష్ట్రమందలి, ప్రజా సముదాయముయొక్క క్షేమాభివృద్ధికి ఆధారమైన రాజాభిషేకము నకు శుభముహూర్తము నేర్పఱచుట యెంత అవశ్యకమో ప్రత్యేక ముగా విన్నవించుట అనవసరము. కావుననే, రాజ్యాధికార స్వీకారమునకు, కాలనిర్ణయము చేయు సందర్భమున ఎన్నియో నియమములను ముహూర్తశాస్త్రము పేర్కొని యుండుట. మన దేశమున ప్రాచీనకాలపు మహారాజులు ఈ ముహూర్త నియమములను ఎంతో శ్రద్ధతో పాటించెడివారు. వారుకోరినది ప్రజారంజనమే గాని, ప్రజలపై యాధికారము కాదు. "రాజా ప్రకృతిరంజనాత్" అని ... మహాకవి రాజశబ్దమునకు నిర్వచనము ప్రసాదించి యుండుట ... తెలియగలదు. కావుననే, దేశక్షేమార్థమై తగిన ముహూర్తములను నిర్ణయించి ఇచ్చుటకొఱకు రాజాస్థానములలో జ్యోతిశ్శాస్త్రవేత్తలకు గౌరవమగు స్థానము ఆ కాలములో లభించి యుండెడిది. జ్యోతిష్కుని సాహాయ్యములేని రాజు దారిలో తడబడు అంధునివంటివాడని ప్రాచీనులు చెప్పిరి.

"అప్రదీపా యథా రాత్రిః అనాదిత్యం యథా నభః,
తథా సాంవత్సరో రాజా, భ్రమ త్యంధ ఇవాధ్వని"
(వరాహమిహిరుడు)

నేడు కాని, ఈ ఇరువదవ శతాబ్దమున రాజులు లేరు; రాచరికములు నశించినవి. అట్టిచో ఈ నియమములేల? అనవచ్చును. రాజులు పోయిరి; మణికిరీటములుపోయినవి. వాస్తవమే. కాని ప్రజలున్నారు. రాజ్యము లున్నవి. పరిపాలనము సాగుచునే యున్నది. ప్రజల బాగోగులను కలుపుకొనుటతో—శ్రేష్ఠసాహాయ్యము ఉంచునే యున్నది—సాధించగల అధికార మున్నది. ప్రజాసత్తాక రాజ్యములలోనైనా ఈ అధికారమును సామూహికముగనో, సాంకేతికముగనో, ప్రధానమంత్రి గానీ, ముఖ్యమంత్రి గానీ, తన అనుయాయివర్గముతో నిర్వహించుచున్నారు. రాజశబ్దము పోయినా, రాజ్యములు పోలేదు. కిరీటభారము తగ్గినది కాని, పరిపాలన భారము తగ్గలేదు. ఇట్టి అధికారస్వీకారమునకు వ్యక్తి క్షేమ దృష్టితో కాకపోయినా, దేశక్షేమదృష్టితోనైనా, శుభముహూర్త మక్కరలేదని చెప్పగలమా? రాజాభిషేకమునకు విధించిన నియమములే మంత్రిపట్టస్వీకారమునకు సయితము అన్వయించ వలయునని ముహూర్తశాస్త్రము విధించినది.

"అభిషేకోక్త కాలేషు, యౌవరాజ్యాభిషేచనమ్;
మహిషీ, మంత్రి, సామంత, గజానామ్ పట్టబంధనమ్."
(జ్యోతిషార్ణవము)

ఇప్పటి కాలమున మనదేశములో ఇట్టి అధికారపట్టము కట్టు కొన్నవారందఱు సామాన్యముగా స్వార్థత్యాగులను మహనీయులే, దేశసేవాపరాయణులే. ఉదారాశయములతోనే వారి బాధ్యతా నిర్వహణమునకు సిద్ధపడుచున్నారనుట నిస్సందేహము. కాని, దైవశక్తి సహాయము లేని కాలమున వారి మహత్తరభార వహనమునకు పూనుకొన్నచో, వారి కేవల పురుషకారశక్తి, ఎంత గొప్పదైనను, ఎంత సాధించగలదు? చేసినంత అవిరళ బలమో, విద్యుచ్ఛక్తి సహాయమో లేనప్పుడు, సారథి ఎంత నిపుణుడైనా, ఎన్నిమార్లు మరలు త్రిప్పినా, రైలుబండిని గమ్యస్థానము చేర్చలేడుకదా?

కాని, ప్రాచీనుల అభిప్రాయములు, ఆదర్శములు, రుచించని నాగరికత ప్రబలి చేసికొనిపోయిన కాలమిది. అందులో అతి ప్రాచీనమైన జ్యోతిశ్శాస్త్రమూలమైన అనేకులకు అర్థములేని నిరాదరము. కొందఱికి అంగీకారయోగ్యము కాకపోవచ్చు. ఈ శాస్త్ర నియమములకు ఏ మాత్రమైనా విలువ యున్నదా, లేదా, యని విద్యార్థులు గమనించుటకై ... విషయమై శాస్త్రీయ పద్ధతులతో, ఇతర శాస్త్ర విషయముల ... చేయుటతోగా, వారిచే పరిశోధనములు చేయించుటగా ... విషాదకరము. కాలమహిమ!

కనుకనే, ఇప్పటి రాజ్యాంగ పద్ధతులలో అధికార స్వీకారమునకు శుభముహూర్తములు నిర్ణయించు ఆచారము మృగ్యమైనది. చేయుటకు ప్రారంభమంటే ఈ క్రింది దృష్టాంతములు పాఠకమహాశయులు గమనించియుందురు:—

(i) వ్యయసంవత్సర భాద్రపద శుక్ల సప్తమినాడు, విశాఖ నక్షత్రయుక్త సోమవారమున (3-9-1948), 11-16 A. M. (I. S. T.) లో సాయన కటకలగ్నమున కాలసర్పయోగములో, స్వతంత్ర భారత మహాసామ్రాజ్యమునకు కంకణ బంధనము గావించిన నూతన జాతీయప్రభుత్వము దేహా నగరమునందు ఆరంభమునుండు! విశాఖనక్షత్రము ద్వదశత్వ మనుట ప్రసిద్ధము. ఇంద్రుడు, అగ్ని దాని యాధిపతులు. భారతదేశ విభజనము జరిగినది అప్పుడే. శాశ్వతమైన నవలిపోవు దైవము సూచించినది.

(ii) సర్వజిత్తు సంవత్సరమున ఆషాఢ కృష్ణ చతుర్దశి నాడు, పుష్యమీనక్షత్రయుక్త గురువారమున (14-8-1947), మహానిశా సమయమందు సాయనవృషభలగ్నమున, భారత దేశమునకు అధినివేశస్వాతంత్ర్యమబ్బుట! గ్రహరాజగు రవి అస్తమించియున్న కాలమున కటికచీకటిలో సంపాదించిన ఈ స్వాతంత్ర్య సోపానమునకు ప్రకాశమెట్లు రాగలదు?

(iii) విరోధిసంవత్సర మాఘ శుక్ల అష్టమినాడు, అశ్వినీ నక్షత్రయుక్త గురువారమున, వ్యతీపాతయోగములో విష్టికరణ

మందు, (26-1-1950) 10-30 A. M. (I.S.T.) లో ధియాం వహమను సాయన మేషరాశి 8 వ భాగ లగ్నములో నుండగా, లగ్నాధిపతి కుజుడు సప్తమభావములో నుండి లగ్నమందలి రాహువుతో హోరాహోరి పోరుచుండగా, సంపూర్ణస్వాతంత్ర్యముతో ప్రజాసత్తాక సామ్రాజ్యము భారతదేశములో ఆరంభమయినది. ముహూర్తము ఎంత శోభాయమానముగ నున్నదో, వ్యాఖ్యాన మనవసరము. ఈ తొమ్మిది సంవత్సరములకాలములో దీనిఫలము అనుభవముతో ఎట్లు సమన్వయమయినదో, వారివారికి తోచినరీతి నా యూహించుకోవచ్చును.

భారత ప్రభుత్వమే దైవబలము చాలక అల్లాడుచున్నపుడు, అందలి రాష్ట్రప్రభుత్వములకు దైవబల మెంత లభించగలదు? తల్లి నీడలోని పిల్లలుకదా? దైవశక్తి లోపమును మహత్తర పురుష కారశక్తితో సవరించుటకై రాజనీతి దురంధరులగు మహనీయు లనేకులు కార్యదీక్షతో కంటికి నిద్రలేక పాటుపడుచున్నారు. ఏటికి ఎదురీతవంటిది!

ఇతర రాష్ట్రముల మాట అట్లుంచి, మన ఆంధ్రరాష్ట్రమునకు దైవసాహాయ్య మేమనుచున్నదో కొంత పరిశీలింతముగాక! గత విజయ సంవత్సర భాద్రపద కృష్ణ నవమివాడు, పునర్వసూ నక్షత్రయుక్త గురువారమున, (1-10-1953) 7-10 A.M.(I S.T.) కాలమందు, సాయన తులాలగ్నమున, ఆంధ్ర మహాజనుల చిరతపః ఫలముగ తుంగభద్రానదీతీరమున కందనవోలుపురమందు ప్రత్యేక— ఆంధ్రరాష్ట్రము నెలకొల్పబడినదికదా? అప్పటి గ్రహస్థితి ఈ క్రింది చక్రము చూపగలదు:—

	ఆంధ్ర తార 21°-18'		గు 26-9
	(సాయనము) ఆంధ్రరాష్ట్రారంభము		X 21-8 చ 21-8 వ 22-45
రా 29-87			పుణ్య 5-36 య 24-16
	రాజ 11-54	ర 7.35 రాజ్య 22.8 I 22.3 బు 24.17 శ 23.2 ర 27.27	శు 8-25 కు 10-19

ఈ రాష్ట్ర నిర్మాణకాలమునందలి గ్రహఫలమునుగూర్చి పలువురు హోరాశాస్త్రజ్ఞులు తమ యభిప్రాయములను ఈవఱకే వెలిబుచ్చియున్నారు. అత్యుత్తమయోగములు ఈ ముహూర్తమందు కలవని, ఉత్ప్రేక్షోపమానములతో కొందఱు తెగపొగడిరి. లోప భూయిష్ఠముగ నున్నదని అతిశయోక్తులతో వేఱు కొందఱు తెగడిరి. అరవసోదరుల యాజమాన్యమునుండి తప్పించుకొని బయట పడినచో, 'బలుసాకయినాతిని బ్రతుకవచ్చు'నని భావించినవారు ముహూర్తగుణములను వేనోళ్ల ప్రశంసించినారు. 'నీటగాని దేవ బయటపడితే చాలదు. శాగువడి బ్రదికినపుడుకదా సంతోషము!' అను నభిప్రాయము కలవారు భావి ఫలములను సందేహించి ముహూర్తదోషములను లెక్కపెట్టసాగిరి. ఈ రెండు పక్షముల వారి ఊహాలలోకూడ కొంత సత్యము లేకపోలేదు. పితృపక్షపు దినములలో రాష్ట్రనిర్మాణము శుభసూచకమా యని కొందఱు శంకించగా, అమరజీవి పొట్టి శ్రీరాములను పితృపక్షమున కక్కించిన ఫలముగా సాధించిన ఈ రాష్ట్రమునకు ఆ సమయము తగియేయున్నదని ప్రతివాదులు సమర్థించిరి. చరలగ్నము, చర నవాంశ, చరనక్షత్రము, చరరాశిచంద్రుడు, అనుయోగములు రాష్ట్రమునకు స్థైర్యము నెట్లు సూచింపగలవని కొందఱు సందేహించినారు. చిన్న ఆంధ్రరాష్ట్రము విశాలాంధ్రము కావలయునని, కందనవోలుపురము విడిచి రాజధాని భాగ్యనగరమునకు బయలుదేర వలయునని, సర్వసౌభాగ్యములతో పరిరాష్ట్రములలో ముందంజ వేయవలయునని కోరుచున్న ముక్కోటి యాంధ్రుల పురోగమన కార్యప్రణాళికలకు ఈ ముహూర్తము ప్రోది నిచ్చుచున్నదని ప్రతివాదము వచ్చినది.

"ఓజాః సర్వే శుభాః ప్రోక్తాః తిథయో నవమీం వినా."

అని అధికార స్వీకారమునకు 'రిక్త' తిథియగు నవమి నిషేధించ బడుటచే, ఆంధ్రుల కోరికలు, రిక్తయగు నేమోయని కొందఱు భావించగా, శ్రీరామచంద్రమూర్తి యంతటి అవతారపురుషుడు జనించిన తిథి—అందులో అతని నక్షత్రమే పునర్వసు—ఆంధ్ర రాజ్యము రామరాజ్యమగునని సూచించు అత్యుత్తమయోగమను సమాధానము వచ్చినది. సరేకాని, పదునాలుగు సంవత్సరముల దీర్ఘ కాలము నారచీరలుకట్టి, ఆకలములు తిని, అరణ్యవాసక్లేశమును సహించి, భార్యావియోగదుఃఖము ననుభవించి, సముద్రమును దాటి శత్రువులతో హోరాహోరి పోరాడి, గెల్చిన యనంతరమే కదా శ్రీరామచంద్రుని రామరాజ్య మారంభించుట? అను అధిక్షేపము రాకపోలేదు. కష్టపడకయే సుఖమెట్లురాగలదు? వచ్చె నేని అది సుఖమే యనిపించదు, అని దానికి ప్రత్యుత్తరము. ఇట్టి పక్షపాతపు ఊహాలకు, వాదములకు, ఆద్యంతము లుండవు. అది యట్లుండె.

ముహూర్తకాలములో లగ్నము తుల. చతుర్థ పంచమాధిపతి యగుటచే రాజయోగకారకుడైన శని ఉచ్చబలముతో తనుభావ మందే యుండుట అమూల్యమగు సుగుణము. ఆ లగ్నమందే శనితో చేరి బుధుడున్నాడు. మందగతితోనైనను, ప్రతిభతో రాజనీతి నడపుచు ఆంధ్రులు సక్రమాభివృద్ధిని పొందగలరని యోగములు సూచించుచున్నవి. ధర్మస్థానమందలి బృహస్పతియొక్క శుభ త్రికోణ దృష్టి లగ్నమునకేకాక, శనికిని, ధర్మస్థానాధిపతియగు బుధునికిని కలుగుట దైవానుగ్రహము. రాజనీతిలో ధర్మదృష్టికి ప్రాధాన్యము కలదని, ఎగుడు దిగుడు లెన్నివచ్చినా అభివృద్ధి చూపట్టగలదని, ఈ బృహస్పతి సూచన. రాజ్యభావమందుండే

...లై రాజ్యాధిపతి చంద్రుడు ప్రజారంజకముగా రాష్ట్ర పాలింతునని వాగ్దాన మిచ్చుచున్నాడు. ఆంధ్రతార (తిమండలి యోగతార) యొక్క పరిపూర్ణ కటాక్షము లగ్నమునకు లభించుట గొప్ప విశేషము. దశమకేంద్ర ప్రభావశాలి గురుండు నిరర్గళముగా రాజనీతి నిర్వ... నని చాటుచున్నాడు. ఇవన్నియు గొప్ప సుగుణములే.

...ని, లగ్నాధిపతి శుక్రుడు నీచరాశిలో నిలిచి దుర్బలు ...డు. ఇది చాలక, పరమనీచభాగకు అతిసన్నిహితుడుగా ...డు. గ్రహరాజు రవి, ఆదర్శ (లాభ) స్థానాధిపతి. రవి దుర్బలుడైయినపుడు ఎన్ని రాజయోగములుండినా ఫలించుట కష్టము.

"జాతకస్య దశమే భాగే స్థితః కమలబాంధవః,
సహస్రం రాజయోగానాం, నాశమేవ కరోత్యసౌ."

అని కల్యాణవర్మసూత్రము. ఆదర్శమైన విశాలాంధ్రమును ఆంధ్రులు సాధింపలేకపోయినారు.

"అంధ్రత్వ మాంధ్రభాషాచ, నాస్త్యల్ప తపసః ఫలమ్."

అని స్మరించుచు లక్షలకొలది యాంధ్రులు మదరాసు రాష్ట్రమున కొందఱు, మైసూరు రాష్ట్రమున కొందఱు, ఉత్కల రాష్ట్రమున మఱికొందఱు, నిలిచిపోయి, గుటకలు మ్రింగుచుండగా, విశాలాంధ్రము ఎట్లు సాధ్యము? లగ్న లాభాధిపతులగు శుక్ర రవులు దుర్బలులై కార్యమును సాధింపలేకపోయినారు. యథాలాభ సంతృప్తినొందక మరి ఏమి చేయగలరు? లగ్నమండలి బుధశనులతో ఇంద్రుడు చేరియున్నాడు. వీరికి దశమ భావ నిర్వాహకుడగు గురునినుండి ప్రబల కేంద్రవేధ! కుట్రలు, కుతంత్రములు, పలుపులు, వేషములు మార్చు ప్రతిపక్షులవలన పాలకవర్గమునకు చిక్కులు కలుగునని, లేదా, ఎత్తుల కెత్తుగా రాజనీతియే అట్టి ఉపాయములు కొన్నింటిని ఆశ్రయింపవలసి యుండునని కాని, దీని సూచన. సమయానుసారముగ ఈ రెండు ధర్మములు కూడ రాష్ట్ర పరిపాలనములో అనుభవమునకు వచ్చుట అసంభవము కాదు.

దశమవరుణుడు మార్పుల నభిలషించువాడు. మంత్రివర్గములలో తఱచుగా మార్పులు రాగలవని అర్థము. రాజధానిమార్పు సహా ఈ వరుణగ్రహకార్యమే. ఈ మార్పులవలన పాలకవర్గము కొన్ని చిక్కులనుభవించునని, ఇంద్రా వరుణుల వశము చిక్కి చీకాకుపడి యున్న లగ్నాధిపతి శుక్రుడు తెలుపుచున్నాడు. మరియు, పాలకవర్గమును కూలద్రోయుటకై స్వార్థపరులొకవైపున, సంఘవిద్రోహకారులను విప్లవవాదు లొకవైపున చేయుపన్నాగములబారి నుండి తప్పించుకొనుటకై రాజ్యాంగమువారు పాటుపడవలసియుండుననుట సహా ఈ పాపకర్తరిఫలము. ధనాధిపతి కుజుడు వ్యయభావము నాశ్రయించుట వ్యయాధిక్యమును ఆర్థిక క్లేశమును తెల్పగలదు. షష్ఠభావాధిపతియగు బృహస్పతి శుభవీక్షణముతోనున్న చతుర్థ పంచమాధిపతి శని పౌరికజనాభ్యుదయమును, విద్యాభివృద్ధి, కార్మిక జనక్షేమము, ఇవి ఈ రాష్ట్రపు ప్రధానాదర్శములుగ నుండగలవని సూచించుచు

న్నాడు. దశమకేంద్రమందలి చంద్ర వరుణులు వ్యవసాయాభి వృద్ధి, జలాశయ నిర్మాణము, విద్యుచ్ఛక్తి సంపాదనము, అను పను స్వలలో అతి అసాధారణ ప్రణాళికలతో కార్యక్రమము జరుపబడు నని తెలుపుచున్నారు.

ఆంధ్రరాష్ట్రపు జాతకఫలపుయొక్క సామాన్యస్వభావము ఇట్టిదనవచ్చును.

కాని, ఇప్పటి పద్ధతులలో ప్రదేశ పరిపాలనము ప్రధానముగా ముఖ్యమంత్రి అధీనము. అగుటచే, ఏ ముహూర్తమున ఏ వ్యక్తి ముఖ్య మంత్రి కాగలడో, అతని జాతకదశాఫలస్వభావముతో మిళితమై ముహూర్తఫలము రాష్ట్ర జాతకదశలలో వ్యక్తము కాగల దనుట మరువరాదు. మంత్రివర్గము మారి క్రొత్త మంత్రివర్గము వచ్చి నచో, ఫలస్వరూపములో సహా కొంత మార్పు చూపట్టకతప్పదు. అనగా, రాష్ట్ర జాతకదశలకు అనుగుణమైన జాతక ఫలముగల వ్యక్తియే ముఖ్య మంత్రి కాగలడనియు, అతని దశాస్వభావము ముహూర్త ఫలముతో చేరి రాష్ట్రమునకు రాగల మంచి చెడ్డలకు సూచకమగున నియు, సారాంశము.

ఇంతేకాదు. భారత ప్రభుత్వమునకు లోబడి దాని శాసనమును పాలింపవలసినభాధ్యత రాష్ట్రప్రభుత్వమునకున్నది. అగుటచే తాత్కా లిక భారతమహాప్రధాని జాతకముతో అనుకూలసంబంధములు చూపు వ్యక్తియే రాష్ట్రమునకు ముఖ్యమంత్రి యగుట సృహణీయము. అట్లు కానిచో, కేంద్రప్రభుత్వపు సానుభూతి లేక విరసము పుట్టగలదు. రాష్ట్రప్రభుత్వము సక్రమముగా ప్రజాహితకార్య ములు చేయజాలదు. ఏ సమానీయూకు ముఖ్యమంత్రి అయినాసరే, మరి యొక్కటి. కేంద్రప్రభుత్వ మిపుడు అఖిలభారత కాంగ్రెస్ ఆదర్శములతో కార్యక్రమమును సాగించుచున్నది. ఆ సంస్థ ఆదర్శ ములను వ్యతిరేకించు రాష్ట్రప్రభుత్వము నిలుచుట కష్టము. నిలి చినా, పనులలో సారళ్యముండదు. అట్లగుటంబట్టి, రాష్ట్ర ప్రభు త్వపు మంత్రివర్గము ఆ సంస్థ యాజమాన్యమునకు చేరినదై యగుట సామాన్యముగా తప్పనిసరి యగుచున్నది. చెప్పవచ్చిన దేమనగా, రాష్ట్రము బాగుపడవలె నన్నచో, ముఖ్యమంత్రికి భారత మహా ప్రధానియొక్కయు, కాంగ్రెసు సంస్థయొక్కయు, సానుభూతి అత్యవసరమనుట. మొత్తముమీద, ఇది చాల చిక్కుసమస్య యగు చున్నది. కాని, దీనిని నిరాదరించలేము. ఉన్న పరిస్థితిని లేదను కొనుట ఏమి నీతి ?

ఆంధ్రరాష్ట్ర మారంభమయినప్పటినుండి మూడు సంవత్స రములలో రెండు మంత్రివర్గములు బాలారిష్టముపాలై మారినవి. మూడవ మంత్రివర్గము వచ్చునప్పటికి ఆంధ్రరాష్ట్రము విశాలమయి తెలంగాణాతో చేరి, ఆంధ్రప్రదేశమయినది. పురుటింటి " లాలి " వంటి కందనవోలుపురమును వదలి, ఆంధ్ర రాజ్యలక్ష్మి తనయోగ్య తకు తగిన భాగ్య నగరమును ఒయ్యారముతో చేరుకోగలిగినది.

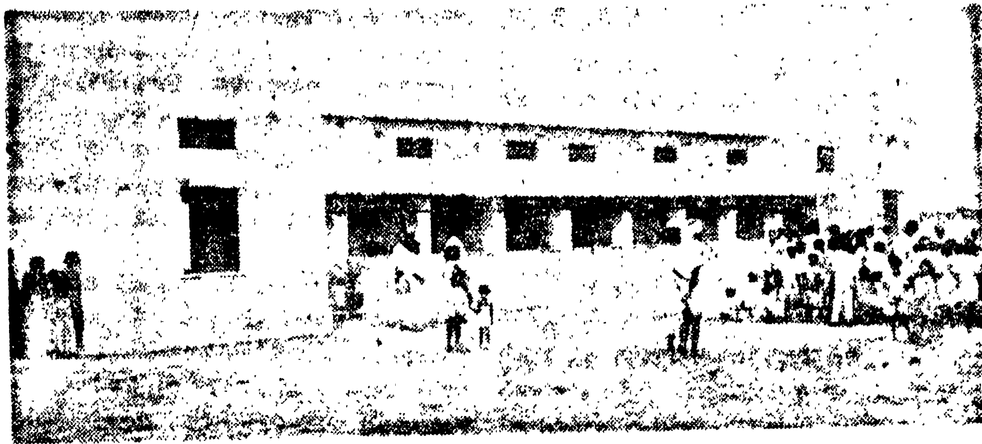
దుర్ముఖినామ సంవత్సరమున ఆశ్వయుజకృష్ణ చతుర్దశినాడు, చిత్రా నక్షత్రయుక్త గురువారమున (1-11-1956) ఆంధ్రప్రదేశ రాష్ట్రావతరణమునకు భారతప్రభుత్వము సుముహూర్తమును నిర్ధ రించినది. రాజ్యాధికారస్వీకారమునకు కృష్ణపక్షమందలి కడపటి మూడుతిథులు గర్హ్యములని ప్రాచీనులు చెప్పిరి. "శుక్లపక్షేతి శస్త స్స్యాత్, కృష్ణేచాంత్య త్రికం వినా" అని. అందులో, ఆనాడు ఘోరమగు విష్టికరణము. అది పూర్వార్థ విష్టియగుటచే, ముఖ్య ముగా పగటి ముహూర్తమునకు ప్రబలదోషకారి.

"కార్య నాశకరీ విష్టిః" అని ప్రమాణము. గురువారముతో కూడిన చిత్రానక్షత్రమునింద్యమట. "చిత్రాచ, పితృనక్షత్రం, గురువారేణ, వర్జయేత్." అని ప్రమాణము. ఈ మున్నగు ముహూర్త శాస్త్రనియమములేవియు పాటించబడినట్లు తోచదు. ఐకమత్యము లేని ఆత్రిగాండ్రగు ఆంధ్రులనోటిగయ్యాళితనమునకు జంకి, నేయివేయక 'పప్పు పెట్టిపోదుమాస్వ'నన్న సామెతగా, పసత్నిమాతృవాత్సల్యము చూపి, 'మీ రాజ్యము మీరు తీసికొండి. మీ తల్రాత!' అని ముహూర్తము పెట్టినట్లున్నదే కాని, ఆంధ్రప్రజా సౌభాగ్యమును లక్ష్యములో నుంచుకొని నిర్ధరించినది కావనవచ్చును. "ముహూ ర్తము మంచిదికాదు. మార్చవలెను." అని భారత ప్రభుత్వమునకు విన్నవించు ధైర్య మెందరికి కలదు? ఉండెను పో, "సుభిక్షస్యశ్రీఘ్రం" అను న్యాయముపైననే పలువురు నాయకులకు దృష్టియనుట సత్యదూరముకాదు. కష్టపడి సంపాదించిన కనకకిరీటమును ధరించ చుటకు తటాలున తలయొగ్గక, ఆకాశమందలి చుక్కలను లెక్క పెట్టుచు, కాలవిళంబమును చేయునోపిక — అథవా చేదస్తము — ఎందరికి యుండగలదు?

ఆనాడు రమారమి 10-30 A. M. (I. S. T.) లో మంత్రి వర్గ నిర్మాణము జరుగునని కింవదంతి యుండినది. కాని కాంగ్రెసు వర్గ నాయకునిగా ఎన్నుకోబడియుండిన శ్రీయుత నీలం సంజీవ రెడ్డి నిర్ణీతదినమును మార్చలేకపోయినా, ముహూర్తకాలమైనా తన జాతకమునకు అనుకూలముగ నుండవలెనని కాబోలు, కాల మును 9-15 A. M. (I. S. T.) కి మార్చి ముఖ్యమంత్రి పట్టమును స్వీకరించినాడు. ప్రస్తుత మంత్రివర్గ ప్రభుత్వమునకు ఇదే జన్మ కాలము. ఈ క్రింద నుండిన అప్పటి గ్రహస్థితిని చూపగలదు:—

కు 16-7	ఆంధ్ర తాక 21-20	శే 29-56	
	(సాయనము) ఆంధ్రప్రదేశ మంత్రివర్గ జాతకము		
			వ 6-56
I 18-21 శ 2-16	బు 0-29 శు 1-16 ర 8-42-13 రాహు 11-34 కుజ -9 2 రా 29.56	గు 0-38 చ 19-23	య 0-12 న 23-54 X 24-39

లగ్నము ధనుస్సులో కన్యాంశ. 'చాపే సర్వ సుఖం స్స్యాత్.' అని శాస్త్రకెక్కిన లగ్నమిది. దీనిలక్ష్యము గొప్పది.

నల్గొండ హరిజన హాస్టల్

ఆంధ్రప్రదేశ్ సాంఘిక సంక్షేమ కార్యకలాపములు

ఆంధ్రప్రదేశ్ నందు జరుగుచున్న యీ యేడాదికి సాంఘిక సంక్షేమ కార్యక్రమ ప్రణాళికల క్రింద రు 288 లక్షల రూపాయలకు పైగా ఖర్చు చేయవలసి యున్నది. ఈ ప్రణాళికల ద్వారా షెడ్యూల్డు జాతులు, షెడ్యూల్డు కులములు, ఇతర వెనుకబడిన తరగతులు, విముక్తజాతులున్న స్త్రీలునూ, నిరుపేదలైన పురుషులునూ లాభము పొందగలరు.

షెడ్యూల్డు జాతులవారు నివసించే ఏజెన్సీ ప్రాంతములో, కొత్తగా పాఠశాలలు పెట్టబడుచున్నవి. రాకపోకల వసతులు అభివృద్ధి అగుచున్నవి. మలేరియాజ్వర నివారణోపాయములు ప్రవేశపెట్టబడినవి. క్రొత్త నివాసముల యేర్పాట్లు చురుకుగా సాగిపోతున్నవి. ఈ అనాగరిక జాతుల ఆర్థికాభివృద్ధికి అన్ని విధాల సత్వర చర్యలు తీసుకొనబడుచున్నవి. ఆంధ్రా షెడ్యూల్డు ట్రైబ్స్ కోఆపరేటివ్ ఫైనాన్సు అండ్ డెవలెప్‌మెంటు కార్పొరేషన్ వారి విస్తృత కార్యక్రమములవలన పదివేల అనాగరికజాతుల కుటుంబాలు అభివృద్ధిలోకి రాగలవు. చెంచులు, యానాదులు, యెరుకలు, సుగాలిలు వీరి అభివృద్ధికి కూడా ప్రణాళికలు అమలు పెట్టబడినవి. అలాట్‌మెంట్లు పెంచుట, స్కాలర్‌షిప్‌లు అధికం చేయుట, ఇతర వసతులు కలిగించుట ద్వారా హరిజనులు మొదలైన వెనుకబడిన తరగతులవారికి విద్యావసతులు యెప్పటికప్పుడు వృద్ధి చేయబడుచున్నవి. హరిజనులకు ఉచితంగా నివేశన స్థలాలు యిచ్చేందుకై ప్రభుత్వ వ్యయముతో భూములు కొనబడుచున్నవి. హరిజనులకై కుటీర పరిశ్రమల కేంద్రాలలో ట్రెయినింగ్ - కమ్ - ప్రొడక్షన్ సెంటర్లు, పారిశ్రామిక సహకార సంస్థలు ప్రారంభింపబడుచున్నవి. న్యాయమైన వ్యవహారములలో హరిజనులకు న్యాయసహాయం కూడా కల్పింపబడుచున్నది.

రాష్ట్రములో యిప్పుడు ముప్పది మూడు వెల్ఫేర్ ఎక్స్టెన్షన్ ప్రాజెక్టులు పనిచేయుచున్నవి. సోషియల్ అండ్ మోరల్ హైజీన్ స్కీము క్రిందను ఆఫ్టర్ కేర్ ప్రోగ్రాముల క్రిందను అయిదు ప్రభుత్వ గృహములునూ 20 జిల్లా రక్షణ కేంద్రాలునూ రాష్ట్రములో ప్రారంభింపబడెను. ఇందులో చేరేవారికి తగిన వృత్తులలోను చేతిపనులలోను శిక్షణనిచ్చి, వారికి జీవనోపాధులు కలిగింపబడును.

ఈ విధముగా రాష్ట్రములో ఆర్థికంగా వెనుకబడిన తరగతులవారు, పేదప్రజలు సుఖంగా జీవించగలిగేందుకు, తగినవసతులు కలిగింప ప్రభుత్వం పూనికతో పనిచేస్తూంది.

ఇన్ఫర్మేషన్ అండ్ పబ్లిక్ రిలేషన్స్ శాఖ, ఆంధ్రప్రభుత్వం, హైదరాబాద్, (ఆంధ్రప్రదేశ్)

ఆదర్శములు అంతకంటె గొప్పవి. లగ్నాధిపతి దేవగురువు. జ్ఞానము సుఖము, అభివృద్ధి, ధర్మదృష్టి, అనునవి ఇతని ప్రధానగుణములు. ఇట్టి గ్రహము రాజ్యస్థానపు కార్యనిర్వాహకత్వము వహించుట అదృష్టఫలము. కన్నులపండువుగా దశమకేంద్రబిందువందే తళతళ మెఱయుచున్న ఈ గురువు ఈ మంత్రివర్గ పరిపాలనములో రాష్ట్ర సౌభాగ్యము సర్వతోముఖముగా వికాసము చెందునని వాగ్దాన మిచ్చుచున్నాడు. లగ్న నవాంశాధిపతియు రాజ్యభావాధిపతియు, అగు బుధుడు లాభభావములో నుండుట సయితము అభ్యుదయ సూచకమే. లాభభావమందే చంద్రుడుండుట, ఆ భావాధిపతి శుక్రుడు స్వక్షేత్ర బలముతో, వర్గోత్తమాంశలో, రాజ్యభావమందే నిలుచుట, అను నీ యోగములు ఆంధ్రప్రదేశము పరిరాష్ట్రములలో ముందంజ వేయగలదని చాటుచున్నవి. శుభ గ్రహములగు గురు, బుధ, శుక్ర, చంద్రులు నల్వురును ఉపచయ స్థానములలో నిలిచియుండుట భాగ్యము.

ముఖ్యముగా హాలిక జనాభ్యుదయము, వ్యవసాయాభివృద్ధి, ఖనిజసంప దుపయోగము, అనునవి చతుర్థాధిపతియగు గురువు యొక్క లక్ష్యములు. షష్ఠాధిపతియగు శుక్రుడు రాజకీయోద్యోగుల యొక్కయు, కార్మిక సంఘముల యొక్కయు క్షేమదృష్టి కలవాడు. వృశ్చికరాశిలో పదునొకండవ భాగములో నున్న రాజ్యసహాయము జలాశయములు, భవనములు, నిర్మించు ప్రణాళికలతో మంత్రివర్గము పురోగమించునని సూచించుచున్నది. ఈ కార్యక్రమమును కొనసాగించుటకు వలసిన ఉత్సాహశక్తి మంత్రివర్గమునకు సమృద్ధిగా కలదని, ధనుస్సులో పదునెనిమిదవ భాగలో నున్న లగ్నము ప్రకటించగలదు. ప్రాచీనాంధ్రవైభవము పునరుజ్జీవించకలదన్న కుతూహలముతో ఆంధ్రశౌర పంచమ భావములోనుండి ఆశీర్వదించుచున్నది. ఇవన్నియు రమ్యములైన యోగములు.

అయిననేమి, ఈ ముహూర్తమున లోపములు లేవనికాదు. సమృద్ధిగనే యున్నవి. గ్రహరాజగు రవి, ధనాధిపతి శనిసహా, వ్యయభావమునందు ఆ భావబిందువునకు చెరియొకవైపున సమాంతరములో నిలిచి, శక్తికి మించిన వ్యయము చేయవలసివచ్చుటచే ఆర్థికస్థితి లోటుపడునని ఢంకా వాయించుచున్నారు. దశమాధిపతి బుధుడు ఇంద్రసంయోగములో నున్నాడుకదా. స్వపక్షమందే యుక్తిశాలులగు స్నేహితులు, కుట్రలుపన్ను హితశత్రువులుసహా ఉండగలరని సూచన. నాల్గింట కుజుడు శ్రమ అధికమయినా తగినంత ఫలము కానరాని కారణముగ, పాలకవర్గమునకు సుఖరాహిత్యమును, మనోవ్యథను సంపాదించిపెట్టగలడు. షష్ఠ భావమందలి కేతువు 'అపరిహార్య పురాకృత దుష్కర్మ పరిపాకమును' చూపు భాగములో నిలిచి పైగా యముని కేంద్రవేధపాలయినాడు. రాజకీయోద్యోగులలో నీతినియమములు శైథిల్యము క్రమక్రమముగా హెచ్చి కార్యనిర్వాహము కంటకప్రాయమగునని, దురాశావిష్టులగు కార్మికుల గొంతెమ్మ కోరికల మూలమున చిక్కులున్నవని, ఈతిబాధలచే ప్రజాసామాన్యముయొక్క క్షేమారోగ్యములు తృప్తికరముగ నుండవని, నిరుద్యోగ సమస్య క్లిష్టపరిస్థితులను తెచ్చిపెట్టునని ఈ యోగము తెలుపగలదు. ఆర్థికస్థితి అందుకోలేనట్టి వ్యయప్రణాళికలు సిద్ధమగుట, ఇరుగు పొరుగు రాష్ట్రముల సానుభూతి లేకుండుట, మున్నగు కారణములచే అభివృద్ధి కార్యకలాపములు అనుకొన్నరీతిగా జరుగుటకు ప్రతిబంధక సామగ్రి యేర్పడగలదని యముని కేంద్రవేధలోనున్న ద్వితీయ తృతీయాధిపతి శని చెప్పగలడు. మరియు, రాజనీతిని విమర్శించుపట్ల వార్తాపత్రికలు సహృదయత్వమును, సానుభూతిని చూపకపోవచ్చును. ధర్మస్థానాధిపతియయిన గ్రహరాజు రవి వరుణకేంద్రవేధ నభిలషించుచుండుటచే, అనేక సందర్భములలో రాజ్యాంగపు కార్యములను న్యాయస్థానములు కఠిన విమర్శకు గురిచేయుట అసంభవముకాదు. విప్లవవాదుల చేయివాడితనముకూడ తన ప్రభావమును అపుడపుడు చూపగలదు.

ఈ గుణదోషముల సమష్టి ఫలము ఈ మంత్రివర్గ పరిపాలనములో కనుపట్టవలసి యున్నది. సత్కార్యముల కన్నియో ప్రతిబంధకములు. ఓపికతో వానినెదుర్కొని నిర్వహించుటే ధీరోదాత్త నాయకుల లక్షణము. లగ్నాధిపతి బృహస్పతి రాజ్యభావములోనుండి "నేనున్నా"నని భుజము తట్టుచున్నాడు. ఈ ముహూర్తములోని ఉత్తమ గుణ మిది.

అయిననేమి? ఆంధ్రరాష్ట్ర జాతక స్వభావమునకు లోబడి కదా, ఈ మంత్రివర్గ జాతకము తనశక్తిని ప్రదర్శించగలదు?

రవివరుణులకు కేంద్రవేధ కలదుకదా? అది మంత్రివర్గమును విచ్ఛిన్నము చేయజాలదా? అని భావించువారుందురు. ఆ వేధ కలదనుమాట సత్యమే. కాని, వరుణ కేంద్రమును దాటి రవి పురోగమించుచున్నాడని గమనించితిమేని, విప్లవకారుల గాయిదిని ఎట్లో తప్పించుకొని గండముగడచి మంత్రివర్గము తనకార్యమును సాగించుననియే దీని సూచన. ఇప్పటి రాజనీతి పద్ధతులలో రాజ్యాధికారము పావుచేతులవాని పణ్యారము! యోగ్యత, స్వార్థత్యాగము, దేశభక్తి, మానవ సేవాభిలాష, ప్రధానములు కావు. అధికార పదకాంక్ష ప్రబలి ఆత్మసేవా పరాయణత్వము జనులలో అధికమై అనవసర స్పర్ధలకు త్రోవ చూపుచున్న కాలమిది.

"ఘటం భింద్యాత్, పటం ఛింద్యాత్, కుర్యాద్వా గార్దభస్వనం,
యేనకేనాప్యుపాయేన, ప్రసిద్ధః పురుషోభవేత్."

అనునీతితో జనులు నానావిధములగు ఉపాయములనాశ్రయించి అధికారములకు చేతులు చాచుచుండుట యిప్పటి సామాన్యలక్షణము. అగుటచే, మంత్రివర్గమునకు ప్రతికూలపక్షమొకటి సర్వదా సిద్ధముగనేయుండి, ఎప్పుడు సమయము దొరుకునో యని, కాచుకొనియుండుట అసహజముకాదు. ఇట్టి పరిస్థితులలో ఏ మంత్రివర్గమైనా, శత్రుబాధ ననుభవించుట తప్పనిది. చేసిన పనులు తృప్తికరము కావని, చేయనివి దురుద్దేశమని, దోషము లెంచుచు దండోరావేయుట అంతికష్టముకాదు.

'తప్పులెన్నువారు తండోపతండంబు,
ఉర్విజనులకెల్ల నుండు తప్పు,
తప్పు లెన్నువారు తమ తప్పు లెఱుగరు"

అన్నాడు మన వేమన్న.

ఇన్ని చిక్కులుండగా, ఈ మంత్రివర్గ మేమి సాధించగలదందురేమో? ఉద్దేశము మంచిదై, కష్టముల నెదుర్కొను ఓపికయుండి, లక్ష్యశుద్ధితో కార్యక్రమమును జరిపినచో, మంత్రివర్గము సాధ్యమైనంత ప్రజాహితమును సాధించవచ్చును.

"కర్మణ్యే వాధికారస్తే మా ఫలేషు కదాచన."

అను గీతాచార్యుని సూక్తిని స్మరించుచు తృప్తి చెందుదము గాక.

ముఖ్యమంత్రి జాతక ఫలము ననుసరించియే కదా ముహూర్త ఫలము చెల్లవలయును? ఆ సౌకర్య మెట్లున్నదో కనుగొనుటకు

పాలకమహాశయులు కుతూహలపడుచు రనుకొందును. ఏ వ్యక్తి అయినా, అధికారపదవి అందుకొన్నాడని వినినతోడనే, అతని జాతకమునందు కార్తాంతికులకు లెక్క పెట్టలేనన్ని రాజయోగములు కనిపించుట సామాన్యానుభవము. ఇంద్రుడని, చంద్రుడని అతని గూర్చి స్తుతిపాఠములు వల్లించువారు పదశ్శతము. కాని, రాజ్యాధికారములో నున్న వ్యక్తుల జాతకములను పత్రికలలో ప్రకటించి విమర్శించుట అంత [illegible] పనికాదు. అంగన్న యోగములన్నియు సర్వోత్కృష్టములని పొగడుట వందిమాగధులకు తగియుండునుగాని, జ్యోతిశ్శాస్త్రి మనజాలడు. లోపములను లెక్క పెట్టుటకు పూనుకొంటిమని, వారి ప్రతిపక్షులకు చేయూత ఇచ్చినట్లగుటచే రాష్ట్ర పరిపాలనమునకు ఇబ్బందులు కల్పించిన వారమగుదుము. ఈ దృష్టితో ఈ జాతక విమర్శ ఇచట చేయలేదని మనవి. అనవసరము కూడా.

ప్రస్తుత సందర్భమునకు తగిన ముఖ్యాంశములు కొన్నింటిని మాత్రము [illegible] నివేదించుట చాలునని కొందును :—

(i) పూర్ణ [illegible] నున్న అతని చలితరవికి [illegible] త్రికోణ [illegible] సంచరించునప్పుడే, అతడీ మంత్రివర్గము [illegible];

(ii) అతని చలిత [illegible] అభివృద్ధి సహాయమునకు [illegible];

(iii) [illegible] మంత్రిలేశ్వరసహాయమును [illegible];

(iv) అతని చలిత మంత్రిలేశ్వరసహాయము చలిత సుగావులో [illegible] అతడీ పట్టమును స్వీకరించుట;

(v) [illegible] రాజయోగకారకుడగు [illegible] సంచరించి అతని రాజసహాయమును [illegible] ఇచ్చినకాలమిది;

(vi) [illegible] జాతకమందలి రాజయోగములు [illegible]. ఇంతకంటె మంచియోగము దాని [illegible] లభించగలదు? ఈ సందర్భమున అతని చలితరాజ్యసహాయము ప్రధానమంత్రిస్థానమునకు వచ్చినకాలముండే అతడీ అధికార స్వీకారము చేసెను.

ఇట్టి [illegible] గల వ్యక్తి మంత్రివర్గ నాయకుడగుట ప్రశంసనీయము. ఇట్లుండగా కాంగ్రెసు సంస్థా జాతకముతో ఇతని జాతకమునకు గల సంబంధములు కొన్ని చూతము :-

(i) కాంగ్రెస్సు రవికి ఇతని పూర్వపుణ్యసహాయముపైన పరిపూర్ణ కటాక్షము;

(ii) కాంగ్రెస్సు చంద్రునికి ఇతని రాజసహాయముపై నికరమగు ప్రత్యేక మిత్రదృష్టి:

(iii) లాభస్థానమందున్న ఇతని చంద్రునికి కాంగ్రెస్సు లగ్నాధిపతి కుజుని నుండి నిండుగా గుప్త మిత్రదృష్టి;

(iv) ఇతని వరుణానికి ఆ సంస్థ వరుణుడే సహాయము;

(v) ఇతని రాజ్యస్థానమునకు ఆ సంస్థ శుక్రునితో ప్రబల మైత్రి;

(vi) ఇతని మంత్రిలేశ్వరసహాయమునకు కాంగ్రెసు బృహస్పతి రక్ష.

ఇక భారత ప్రధానమంత్రి శ్రీయుత నెహ్రూ పండితుని జాతకముతో ఇతనికి సౌకర్యములు కొన్ని కలవు. పండితుని చలితరాజ్యాధిపతి శుక్రుడు ఇతని రాజసహాయమును చేరుకొన్నాడు. అతని రవి గురువులు ఈ సహాయమునకు అనుకూలురు. అతని రాజ్య సహాయమునే ఇతని చలిత రాజసహాయము ఇప్పుడాశ్రయించుట. అతని బుధుడు ఇతని చలితరవికి ఇప్పుడు నిండుమిత్రుడు.

ఇప్పటికింత చాలు. కాంగ్రెస్సు [illegible] ఇతనికి పట్టుగొమ్మ యని, భారత మహాప్రధాని [illegible] ఇతని మంత్రివర్గమునకు కలదని, పై సంబంధములు ఘోషించుచున్నవి. ఈ సాహాయ్య సంపత్తితో, విశ్వాసపాత్రులగు అనుచరులతో, ముఖ్యమంత్రి రాష్ట్రపరిపాలనమును సాగించుచున్నారు. అతని మంత్రిలేశ్వర సహా యమునకు లగ్నాధిపతి [illegible] కదా! అట్టి గురువు [illegible] ఈ మహారాష్ట్రపు విశిష్టయోగము. రాజ్యాంగమునకు,

"[illegible]
[illegible]"

ఆ గురువు కంకణము కట్టియున్నాడు! సాధ్యమైనంత అభివృద్ధి రాష్ట్రమున కలిగించి [illegible].

ఆంధ్రప్రదేశ్ [illegible] లయినది. [illegible] (1959) ఆ జాతకమునకు చలితదశాపరిణామము [illegible].

1) చలితరవి [illegible];

II) గండసంధిలో [illegible] ప్రవేశించి బృహస్పతి [illegible];

III) చలితగురువు [illegible] అతి సన్నిహితు లగుచున్నారు.

ఈ విశేషములన్నియు పరీక్షించగా [illegible] సందేహము లేదు. [illegible] 1958 [illegible] 1959 [illegible] 7-2-1958 [illegible] ఆంధ్రప్రదేశ్ జాతకమునకు [illegible] శుభాశిస్సులే లభించగలవు.

ఇక, [illegible] ప్రకృతిమింతటితో విరమింతము. [illegible] ఫలిస్వరూపమును నవరించుటకు ప్రయత్నించితిని, ఆంధ్రప్రదేశ్ సౌభాగ్యము [illegible] ఆంధ్రజాతికి [illegible] సర్వేశ్వరుడారితి అనుగ్రహించుగాక!

"స్వస్తిః ప్రజాభ్యః పరిపాలయంతాం
న్యాయ్యేన మార్గేణ మహీం మహీశాః"

కమలాప్త కన్యకు కైమోడ్పు

శ్రీ బూర్గుల రామకృష్ణరావు

మాతా! పాతకపాతకారిణి! నినున్ ప్రత్యూష శోభన్ దటా
యాతుంగస్థ లలితేంద్రనీలపటలోద్యత్స్నిగ్ధ ముగ్ధాకృతిన్
ప్రాతర్దర్శన మాచరించు నెవడా భవ్యాత్ము చిత్తంబు జీ
మూతశ్యామల కోమలాచ్యుతకళా పూర్ణంబు గాకుండునే?

పాతక భంగమాంగళిక భంగిమమున్ శితికంఠ కంఠశో
భాతరళమ్ము నీజలము వర్ణన కెవ్వడు మాటకారి? నీ
పూతతరాంబు పూరముల మున్కలువేయు వరాకుడేని, రం
భాతరుణీ కరవ్యజన మంజుల మింద్రపదంబు గెల్చెడిన్.

దానాంధీకృత గంధ సింధురఘటోద్యద్గండపాళీమిళ
ద్గానోన్మత్త మిళిందమైన నృపతిద్వారానకున్ మ్రొక్కఁదన్;
నానామూల ఫలంబు నీతటమునన్ మౌనీంద్రవృత్తిన్ సదా
ధ్యానాప్తిన్ దినముల్ గ్రమించెద గతాయాసమ్ములన్ సూరజా!

లోనన్ మౌక్తికపుంజ మంజిమ వెలిన్ లోలేంద్ర నీలప్రభల్
నీ నీరద్యుతులౌట, మున్కలిడువానిన్ బ్రాప్తరూపద్వయిన్
గానంజేయు క్షణంబు శ్రీహరిహరాకారంబునన్ దల్లి! త్వ
త్పానీయం బది నాకు సమ్ముదము సంపాదించు నెల్లప్పుడున్.

పాపకదంబముల్ బలిసి బాధలువెట్టుట, కాలుఁడుగ్రతన్
జూపుట, మానసాబ్జమున క్షుద్రభవభ్రమ పొంగి రేగుటల్,
నీ పరిఖేలదూర్మి రమణీయ రసస్రుతి కొంత కొంత మా
చూపుల కందుదాక నె, యశోవిమలా! కమలాప్తకన్యకా!

'కాళిందీ'యని కౌతుకాన నెపుడేఁగానీ భవన్నామ వ
ర్ణాళిన్బల్కిన వానికిన్ గరమునం దత్తాడు మేల్సిద్ధు, లు
ల్లోల ధ్వాంతకులాంతకారిణివి నీలో మున్కలంబెట్టు చే
వేళం దేలు జనమ్ము దివ్యమహిమల్ విన్పింపగా శక్యమే?

స్వర్ణస్తేయి, సపేయపాయి, గురుతల్పస్థాయి, బ్రహ్మఘ్నునిన్
దూర్ణం బోమ ధృతవ్రతమ్ములగు నీతోయమ్ము లల్పాల్పముల్
తీర్ణప్రేతపతి ప్రతాపకలనా ధిక్కారహుంకార పూ
ర్ణార్ణస్స్రోతముముం దవేల నిక ప్రాయశ్చిత్త సంభారముల్?

(పండితరాయల రచనకు అనువాదము.)

తృతీయ ప్రణాళిక : కొన్ని సూచనలు

శ్రీ కె. వి. రమణ

ద్వితీయ పంచవర్ష ప్రణాళిక అమలులోకి వచ్చి మూడు సంవత్సరాలు గడచిపోయాయి. అప్పుడే తృతీయ ప్రణాళిక దాని స్వరూపం, ఆశయాలు, ఖర్చు పెట్టవలసిన మొత్తం మొదలయిన విషయాలమీద చర్చలు ఆరంభమయ్యాయి. వీటిమీద పలువురు పలువిధములైన అభిప్రాయాల్ని వెలిబుచ్చుతున్నారు. ఈ అభిప్రాయాలు ద్వితీయ ప్రణాళిక సాధించిన ఫలితాల అంచనాల మీద ఆధారపడిన వున్నమాట. ఈ ఫలితాలను విమర్శించేవారిని రెండువర్గాలుగా విడదీసి వారి అభిప్రాయాల్ని చర్చించవచ్చు.

ఓ వర్గంవారు—ద్వితీయ ప్రణాళికలో యిబ్బందులు ఎక్కువ కల్గాయని దీనికి ముఖ్యకారణం—ద్వితీయ ప్రణాళిక మనశక్తికి మించినదిగా తయారు చెయ్యబడిందంటారు. దేశంలో ప్రజలు అదా చేయగలిగిన మొత్తంకన్న ఎక్కువగా లోటుబడ్జెటువిధానం అవలంబించి ఖర్చుపెట్టారు. ప్రథమ ప్రణాళికలో ఈవిధంగా ఖర్చుచేసిన డబ్బు 450 కోట్ల రూపాయలే అయినా ద్వితీయ ప్రణాళిక మొదటి మూడు సంవత్సరాలలోనే ఈవిధంగా 900 కోట్లకు పైగా వెచ్చించారు. దీనికి తోడు కమర్షియల్ బ్యాంకులు యిచ్చే అప్పులు కూడ బాగా పెరిగిపోయాయి. తత్ఫలితంగా దేశంలో ధనం సప్లయి పెరిగింది.

(గత సంవత్సరంమీద మార్పులు–కోట్లరూపాయిలలో)

ధనం	1951-53	1953-54	1954-55	55-56
సప్లయి	—214	+29	+129	+264

ఈ పరిస్థితుల్లోనే ఉత్పత్తి పెరిగే రేటు మందగించటంవల్ల ప్రజల ధనరూపంలోని ఆదాయాలు మాత్రం పెరిగిపోవుట సంభవించింది. తత్ఫలితంగా ధరలు పెరిగాయి.

ధరల	మే 55	మే 56	డిసెంబరు 56	ఆగస్టు 57
సూచి	89	98	108	112

అంటే ధరల శాతములో 14 వరకు పెరిగాయి. ఈవిధంగా ధరలు పెరగటంవల్ల పరిమితాదాయులవారి జీవనప్రమాణాలు తగ్గాయి. తక్కినవారికి ధనరూపంలో ఆదాయాలు పెరుగుటవలన వారి వినిమయం ఎక్కువయింది. తద్వారా ఎగుమతులకు కేటాయించబడిన వస్తువులు దేశంలోనే ఖర్చు అవుతున్నాయి. ఎగుమతులు తగ్గటానికి మరొక ముఖ్యకారణం, ధరలు పెరగటంవల్ల విదేశాలవారికి మన సరుకులు కొనటం లాభసాటిగా కనబడదు. అందుచేత కూడ ఎగుమతులు తగ్గాయి. బాగా ఆదాయాలు పెరగటంవల్ల దిగుమతుల మీద ఖర్చుకూడ పెరిగింది. పైగా ద్వితీయ ప్రణాళికలో చాలా భాగం దిగుమతుల మీద ఆధారపడింది. ప్రభుత్వం మొదట్లో దిగుమతులను కంట్రోలు చెయ్యకపోవటంవల్ల కూడ ఇవి బాగా పెరిగాయి. మొత్తంమీద విదేశీ మారకపు ధనం కొరత వచ్చింది. దానిని భర్తీ చేయటానికి, విదేశాలనుండి తెచ్చిన అప్పులు చాలకపోవటంవల్ల, మనకువున్న విదేశీద్రవ్యనిధులను పూర్తిగా వినియోగించవలసి వచ్చింది. ఈ ద్రవ్యనిధులు 1956-57 లో 280 కోట్ల రూపాయలు, 1957-58 లో 240 కోట్లు తరిగిపోయాయి. తద్వారా మనకి వున్న స్టెర్లింగు నిల్వలు క్షీణించాయి.

స్టెర్లింగు నిల్వలు (రూ. కోట్లు)	మార్చి 1956	మార్చి 58	ఆగస్టు 58
	746	267	187

ప్రథమ ప్రణాళికలో ఖర్చుపెట్టిన మొత్తంలో నూటికి 20 వంతులు మాత్రం లోటుబడ్జెటువిధానాలద్వారా ఖర్చు పెట్టబడింది. కాని ద్వితీయ ప్రణాళికలో అనుకొన్నదానికి వ్యతిరేకంగా, మొదటి మూడు సంవత్సరాలలోనే ఖర్చుపెట్టిన మొత్తములో నూటికి 40 వంతులకు పైగా ఈ విధంగా ఖర్చు చేకూర్చబడింది. మొదటి మూడు సంవత్సరాలలోనూ మొత్తం ఖర్చు రూ. 2456 కోట్లు. ఆ ద్రవ్యం ఈ క్రిందచూపిన విధంగా సేకరింపబడింది.

	(రూ. కోట్లు)	మొత్తం ఖర్చులో శాతము.
మిగులు బడ్జెటుల ద్వారా	439	17
రైల్వేలు ఇచ్చినది	129	
దేశంలో చేసిన ఋణములు, చిన్న మొత్తముల పొదుపు ఉద్యమము మొదలయిన వాటిద్వారా	533	
	1101	44
మొత్తం ప్రజలు అదాచేసిన వాటినుండి విదేశ సహాయం	438	17
లోటు బడ్జెటు విధానంద్వారా	917	89
	2456	100

మొదటి మూడు సంవత్సరాలలోనే ఇంతడబ్బును "ధరలు పెరుగుటకు తోడ్పడే విధానాల ద్వారా" సేకరించి ఖర్చుచేయటంవల్ల ప్రభుత్వం పన్నులను ఎక్కువ చేయటానికి ప్రయత్నించింది. వివిధములైన ప్రత్యక్షపు పన్నులు వేసింది. వీటివల్ల ప్రయివేటు రంగం మీద పన్నులభారం అధికమయి అది అభివృద్ధి చెందటానికి అడ్డు పడుతోందని విమర్శలు వస్తున్నాయి. వీటిలో నిజానిజాలు ఎలావున్నా, మన ప్రణాళికలు ప్రయివేటు రంగానికికూడ ప్రాధాన్యం యిచ్చేవరకూ వాటిఅభివృద్ధికి తోడ్పడేదిగా పన్నుల విధానం వుండాలి. రెండవది పన్నులు వసూలు చెయ్యటంలో అసమర్థత ఎక్కువవుతోంది; అవి చెల్లించటంలో అవినీతి ప్రబలుతోంది. ఈ పరిస్థితుల్లో ఎక్కువపన్నులు విధించిన మాత్రాన ఎక్కువ డబ్బు వసూలుకాక పోవటమే కాకుండా, 'అవినీతికి' అవకాశం ఎక్కువవుతోంది-అది శ్రేయస్కరం కాదు. పరోక్షపు పన్నుల భారం సామాన్యప్రజలమీదకూడ బాగా ఎక్కువయింది. ధరల పెరుగుదలకి ఈ రకం పన్నులుకూడ కొంతవరకు కారణమంటున్నారు కొందరు పెద్దలు.

పైగా ప్రభుత్వం ఎక్కువఖర్చుపెట్టేకొలదీ దుర్వ్యయం ఎక్కువవుతోందని కొందరి అభిప్రాయం. అందుకై తృతీయ ప్రణాళికను సాధ్యమయినంతవరకు కుదించి ఆర్థికాభివృద్ధి ప్రయివేటు వ్యవస్థద్వారా సాధించేందుకు ప్రయత్నించాలంటున్నారు.

ద్వితీయ ప్రణాళికను మరొక కోణంనుండి చూడవచ్చును. బడుగుదేశాలు ఆర్థికాభివృద్ధికై ప్రజాతంత్రయుత ప్రణాళికలు అమలు జరుపుతున్నప్పుడు, ముఖ్యంగా యంత్రసామగ్రికై విదేశాలపై ఆధారపడవలసినప్పుడు, ఇలాంటి యిబ్బందులు తప్పవు. వాటినిగురించి ముందుగానే జాగ్రత్తపడుట సాధ్యంకాదు. విదేశాలతో ఏవిధంగానూ సంబంధంలేకుండా ప్రభుత్వ యాజమాన్యంక్రిందనే పూర్తిగా వుండే దేశాలలో ఈ యిబ్బందులు రావు. అయినా గత 7 లేక 8 సంవత్సరాలలోను చెప్పుకోతగ్గ అభివృద్ధి కనపడింది. మొదటి ప్రణాళిక ఆరంభంలో నూటికి ఏడువంతులుమాత్రమే పెట్టుబడి పెట్టేవారం. కాని అది ప్రస్తుతం నూటికి 11 వంతులు అయింది. వ్యవసాయ రంగంలో మార్పులుతెచ్చి దాని ఉత్పత్తిశక్తిని చెప్పుకోతగ్గంత అభివృద్ధిచేశాము. విద్యుచ్ఛక్తి సప్లయిలోనూ, వాణిజ్య పరిశ్రమల రంగాలలోనూ, రవాణాసౌకర్యములు పెంపొందించటంలోనూ చెప్పుకోతగినంతగా పురోగమించాము. ఆర్థికవ్యవస్థ సత్వర పురోభివృద్ధికి అనుకూలంగా మారింది. ఈ పరిస్థితుల్లో తృతీయ ప్రణాళికలో ఎక్కువగా ఖర్చుపెట్టకపోయినచో సాధించిన ఫలితాలన్నీ నిష్ప్రయోజనమవుతాయి. అంతకన్న అర్థరహితమైన కార్యముండదు.

అయితే ఈ ద్వితీయ ప్రణాళిక ఆచరణలో కలిగిన యిబ్బందుల మాటేమిటి అనవచ్చు. వాటిని కొంతవరకు తగ్గించటం ఒకవిధానం. కాని కొంతవరకు కారణం ప్రథమ ప్రణాళికలో వలసినంత ఆహారధాన్యాల ఉత్పత్తిని సాధించలేకపోవటం పెద్దలోటు. ద్వితీయ ప్రణాళిక — ఈ రంగంలో ఉత్పత్తి చాలినంత పెరిగిందనే భ్రమమీద తయారుచెయ్యబడింది. కాని 1955 నుండి అనుకూల వాతావరణం లేక పంటలు చెడిపోగానే మనసమస్యలు ఆరంభమయ్యాయి. ధరలు పెరిగాయి. అనుకోకుండా అమెరికానుండి ఆహారధాన్యాలను దిగుమతి చేసుకోవలసివచ్చింది. దీనికై 360 కోట్లు ఖర్చుపెట్టాం. దానివలన అనుకొన్నట్లుగా ప్రణాళిక అమలు జరుగలేదు. ఈలోటును ఇప్పుడైనా భర్తీచేయగలిగితే తృతీయప్రణాళికను భారీఎత్తున ప్రారంభించవచ్చును. ప్రణాళికాభివృద్ధి వ్యవసాయరంగంలో మనం సాధించే అభివృద్ధిమీద ఎక్కువగా ఆధారపడి వుంటుందన్నమాట.

ఆదిలో ప్రణాళికబద్ధంగా అభివృద్ధి చేవాలనుకొన్నప్పుడు కొన్ని దీర్ఘకాలప్రయోజనాలను సాధించటానికి నిర్ణయింపబడింది. అవి: 1974 సంవత్సరమునకు వ్యక్తి ఆదాయమును రెట్టింపు చేయుట. వ్యవసాయరంగంలో భూమిపై ఒత్తిడిని తగ్గించుటకై ప్రస్తుత వృత్తివిధానాలలో తగినంత మార్పు తీసికొనివచ్చుట; భారీ పరిశ్రమలను అభివృద్ధిచేసి యంత్రసామగ్రి మొదలయినవాటికి విదేశాలమీద ఆధారపడకుండా ఉండుట; ఉద్యోగావకాశములను విస్తృతముచేయుట, ఆర్థిక అసమానత్వాన్ని తొలగించి, సోషలిస్టు తరహా సమాజనిర్మాణానికి కృషి చేయుట. ఏటి సాధనకై ప్రణాళికాబద్ధంగా ఆర్థికాభివృద్ధి చేవాలని నిర్ణయించినప్పుడు ద్వితీయ ప్రణాళిక ఆచరణలో కలిగిన యిబ్బందుల దృష్ట్యా తృతీయ ప్రణాళికను కుదించివేయుట అవివేకమవుతుంది. ద్వితీయ ప్రణాళికలోని లోటుపాట్లను తర్వాత సరిదిద్దుకోవడానికి ప్రయత్నించాలి. పై ఆశయాల సాధనకై కృషి చేయాలంటే తృతీయ ప్రణాళికలో 9 లేక 10 వేల కోట్ల రూపాయలను ఖర్చుపెట్టాలి.

అయితే యింత మొత్తం సేకరించుట సాధ్యమా? ద్వితీయ ప్రణాళికలో అన్నివిధములా ప్రయత్నించి కొత్తపన్నులు ఎన్ని విధించినా, పన్నులద్వారా ఎక్కువ ధనమును సేకరించలేదుకదా ప్రభుత్వం అనే ప్రశ్నలు వస్తాయి. పెట్టుబడి ధనాన్ని సేకరించుట ప్రభుత్వ శక్తిసామర్థ్యాలపైన, దానికి తగినట్టి వ్యవస్థను నిర్మించి ప్రజలసహకారం సంపాదించుటమీద ఆధారపడివుంటుంది.

ద్వితీయ ప్రణాళికలో కనుపించిన ఈ లోపాన్ని తృతీయ ప్రణాళికలో సరిదిద్దాలి. కాని పెట్టుబడి రేటును మాత్రం తగ్గించుట వలన చాలా అనర్థాలున్నాయి. ముఖ్యంగా జనాభా రమారమి నూటికి రెండువంతులు చొప్పున ప్రతిసంవత్సరం పెరుగుతున్నప్పుడు వీరిలో కొందరికయినా ఉద్యోగావకాశాలు కల్పించాలన్నా, ప్రజల జీవన ప్రమాణాలను ఎక్కువ చేయాలన్నా పెట్టుబడి రేటు ఎక్కువ కావాలి. లేకుంటే సాంఘిక భద్రతకీ రాజకీయసుస్థిరతకీ భంగం వాటిల్లుతుంది.

అయితే తృతీయప్రణాళిక అసలేవిధంగా వుండాలి అనే ప్రశ్న వస్తుంది. జనాభా పెరిగే రేటు హెచ్చుతోంది. ఎంత ప్రయత్నించినా దీనికి తగ్గట్లు పెట్టుబడి రేటును ఈ బడుగుదేశాలు వృద్ధిచేయలేవు. అందుకై సాధ్యమయినంత కృషి చేసి పెట్టుబడి రేటును పెంచటమే కాకుండా, జనాభా పెరిగే రేటును కూడ తగ్గించటానికి కృషి చేయాలి. మొదటిది ఎంత అవసరమో రెండవదీ అంతే ముఖ్యం. ద్వితీయ ప్రణాళికలో ఈ ప్రయత్నాలలో అశ్రద్ధ చూపించారు. జనాభానిరోధకప్రయత్నాలమీద వెచ్చించిన మొత్తమే దీనికి నిదర్శనం. ద్వితీయ ప్రణాళికలో 0.1% కంటె దీనిమీద ఖర్చు చేయలేదు. తృతీయ ప్రణాళికలో కనీసం 10% అయినా దీనికై కేటాయించాలి.

ద్వితీయ ప్రణాళికలో కలిగిన యిబ్బందులకు మూలకారణం వ్యవసాయరంగంలో ఉత్పత్తి తగినంతగా పెరుగకపోవుటే. దీనిని సరిదిద్దటానికి తిరిగి తృతీయ ప్రణాళికలో ఎక్కువ మొత్తాన్ని వ్యవసాయరంగంలో అభివృద్ధికి కేటాయించాలి. ఈ సమస్య గురించి చర్చించేటప్పుడు కేవలం పెద్ద ప్రాజెక్టులమీద పెట్టే ఖర్చునే దృష్టిలో పెట్టుకోకూడదు. చిన్న చిన్న ప్రాజెక్టులు త్వరలో ఎక్కువ పంటకు దోహదం చేసేటట్లుగా నిర్మించాలి. కొత్తవి నిర్మించేటప్పుడు పాత చెరువులు, బావులు మొదలయినవాటిని అశ్రద్ధ చెయ్యటం కద్దు. వాటిని మరామత్తు చేయించటానికి, చవకగాను, విరివిగానూ మంచివిత్తనాలు, ఎరువులు, వ్యవసాయ పనిముట్లు సామాన్యరైతులకు అందుబాటులో వుండేటట్లు చూడాలి. భూసంస్కరణలను ప్రతిగాఢంగా అమలుపరచాలి. ఈ సంస్కరణ పూర్తిఫలితాలను పొందాలంటే—సహకార వ్యవసాయం అవసరం అవుతుంది. ఇంతవరకూ పల్లెటూళ్ళలో అధికారం చెలాయించే భూస్వాములు దీనిని వ్యతిరేకిస్తారు—కారణం ఇవి చిన్న రైతులను తమ అధీనంలోనుండి తప్పించి వారిని ఆర్థికంగా బలపరుస్తాయి కనుక. ఈ సహకార వ్యవసాయపద్ధతులు చిన్న రైతులలో నూతనోత్తేజం కొల్పేవిగాను, ఎక్కువ పరిశ్రమను ప్రేరేపించేటట్లుగాను, తత్ఫలితంగా వారికి ఎక్కువ ఆదాయాలు వచ్చేటట్లుగాను వుండాలి. తగిన పట్టుదలవున్న ఇలాంటి కార్యక్రమాన్ని అమలుపరచటం అసాధ్యంకాదు—కష్టమైనా. ఈ సందర్భంలో శ్రీ బల్వంతరాయ్ మెహతా కమిటీ సూచనలు అమలుపరచ ప్రయత్నించాలి. లేకపోతే 'బ్యూరోక్రసీ' మాత్రం పెరిగి ఈ వ్యవస్థ కుంటుపడి ఏ విధంగాను సత్ఫలితాలను ఇవ్వదు. మూడవప్రణాళిక విజయానికి ఇవి పునాదులు అవుతాయి.

తృతీయప్రణాళికలో ద్వితీయ ప్రణాళికవలెనే నూనె, అటామిక్ పరిశ్రమలు, రవాణా సౌకర్యములమీద చాలా ఎక్కువగా వెచ్చించవలసి వస్తుంది. చేతి, లఘు పరిశ్రమలను ప్రోత్సహించటానికి ద్వితీయప్రణాళికలో ఫాక్టరీలమీద నిబంధనలు పెట్టారు. వాటిని సడలించి నిత్యజీవిత అవసరవస్తువులను ఫాక్టరీలద్వారా కూడ ఉత్పత్తి ఎక్కువగా చేయటానికి అవకాశమివ్వాలి. లేకపోయిన భారీపరిశ్రమలలో ఉత్పత్తి అయినవస్తువులు నిరుపయోగమవుతాయి. తర్వాత ముఖ్యముగా ఆయా ప్రాంతీయ అవసరాలు అక్కడ దొరికే సంపదలనుబట్టి లఘుపరిశ్రమలను దేశవ్యాప్తంగా పెట్టాలి. అనేక కారణాలవల్ల అవి ఇంతవరకు వ్యాప్తిచెందటం లేదు. తృతీయప్రణాళికలో ఇవి అభివృద్ధి అయేటట్లు చూడాలి. లేకపోతే గ్రామీణ జీవనాభివృద్ధి త్వరితగతిని జరగలేదు. లఘు పరిశ్రమల స్థాపనకు చేతిపరిశ్రమల అభివృద్ధికి—చిన్నయంత్రాలను దేశంలో సృష్టించటమో లేక విరివిగా దిగుమతిచేసికోటమో జరగాలి. వీటన్నిటిమీద ఖర్చు పెట్టాలంటే చాలా మొత్తం కావాలి. మూడవప్రణాళిక తప్పనిసరిగా భారీఎత్తున ఉండాలి.

వీటన్నిటికీ కావలసినధనం ఎక్కడినుండి వస్తుంది? విదేశ సహాయంమీద ఎక్కువ ఆధారపడలేము—గాని తృతీయ ప్రణాళికలో వెయ్యికోట్ల రూపాయిలవరకు ఈ రకమైన సహాయాన్ని ఆశించవచ్చు.

పోతే, పన్నులమూలంగా ఎంతవరకూ ధనాన్ని సేకరించవచ్చునో పరిశీలించాలి.

వ్యవసాయరంగం చూస్తే—గ్రామీణ వ్యవస్థలోని ఉత్పత్తి జాతీయాదాయంలో నూటికి 70 పాళ్ళు అయినా, పన్నుల

మొత్తంలో ఈ రంగం నాటికీ 40 పాళ్ళు మాత్రమే ఇస్తోంది. తర్వాత ప్రస్తుతపు భూమిపన్ను పెరిగేసరిలతో సమానంగా పెరగటంలేదు, అంటే ఇది ఏ విధంగానూ వ్యక్తుల ఆర్థిక శక్తిని బట్టి విధింపబడటం లేదన్నమాట. ఐదు ఎకరాలకన్న ఎక్కువభూమిని కలిగినవారు జనాభాలో కొద్దిమంది రైతులు అయినా, వీరిచేతుల్లోనే 5/6 వంతు భూమి వుంది. ఇలాంటివారిమీద భూమిశిస్తును ఎక్కువచేస్తే చెప్పుకోతగ్గంత అదనపు రెవెన్యూ వసూలు అవటమేకాకుండా 'ఆర్థిక సమానత్వ' సూత్రానికి అనుగుణంగాకూడా వుంటుంది. తర్వాత రైతులు భూయజమానులకు చెల్లించే 'కౌలు' మీద పన్ను విధించటం సమంజసం. ఈ పన్నుభారం భూస్వామిమీద పడేటట్లు చూడాలి. దీనివలన గుత్తేవారిమీద భారం ఎక్కువ అవదు కనుక వారికృషిని తగ్గించదు. పన్నులవిచారణ సంఘంవారుతమ నివేదికలో ఒక ముఖ్యమయినవిషయాన్ని వ్యక్తపరిచారు. పల్లెటూళ్ళలో ఎక్కువ ఆదాయాలువచ్చేవారికన్న తక్కువ ఆదాయాలుకలవారిమీదే పన్నుల భారం ఎక్కువగా వుందని. ఆదాయాలతోబాటు పన్నులరేటు పెంచేమాట అటుంచి, కనీసం అన్ని వర్గాలనూ సమానంగా భారం భరించేటట్లు చేయాలన్నా అధిక ఆదాయాలు వచ్చేవారిమీద అదనపు పన్నులు విధించటం అవశ్యం. కాని ఈ అదనపు పన్నులు విధించటంలో గమనించతగిన విషయమొకటి వుంది—తృతీయ ప్రణాళికలో సాధించదలచుకొన్న వ్యవసాయాభివృద్ధికి ఏ విధంగాను భంగం కలుగకూడదు.

ఆదాయపుపన్నులకోవకు చెందిన పన్నులు మొత్తం జాతీయాదాయంలో నాటికీ పదివంతులను మాత్రమే స్పృశిస్తున్నాయి. మిగిలిన 90 పాళ్ళ మీద ప్రత్యక్షపు పన్నులు లేవు. ఈ ఆదాయం మీద అటువంటి పన్నులు వేయటంకూడా దుర్లభం. ముఖ్యంగా వ్యవసాయరంగంనుండి వచ్చే ఆదాయంమీద మరీ దుర్లభం. అందుకని పరోక్షపు పన్నులను అదనంగా విధించాలి.

ఇవి ముఖ్యంగా శ్రీమంతుల వినోదవస్తువులమీద, వారి తదితర సుఖాలకు పనికొచ్చే వస్తువులమీద ఎక్కువగా పడాలి. తర్వాత అవసరవస్తువులమీద కూడా వీటిని విధించాలి. లేకపోతే తగినంత ధనం రాదు. ప్రజలు కొద్ది పన్నుల భారం—ప్రభుత్వ అభివృద్ధి కార్యక్రమాలవల్ల వచ్చే లాభాల రెంటిమధ్య—రెండవ దానిని కోరుకొనేటట్లుచేయాలి. అంటే కొంత పన్నుల భారాన్ని స్వీకరించడానికి సిద్ధపడాలి—అప్పుడే ప్రభుత్వం ఈ విధంగా ఎక్కువ ధనాన్ని కూడబెట్టగలదు. ఈ రకం పన్నులవల్ల ప్రజల వినియోగం కూడా తగ్గి ఆదాచేయటానికి తోడ్పడుతుంది. ఈ దేశాలలో అదనపు ఆదాయం రాగానే, అసలే చాలా తక్కువ జీవన ప్రమాణాలు కలిగివున్నారు కనుక, ఖర్చు పెట్టాలనే ఆతురత చూపిస్తారు. ఆర్థికాభివృద్ధికోసం ఈ ఖర్చును ప్రస్తుతం తగ్గించి ఆదాచేసి అభివృద్ధి ప్రణాళికలకు దోహదం చెయ్యటం అవసరం.

ఈ విషయాలు చర్చించేటప్పుడు ప్రభుత్వం 'ఆదాయం గ్రూపు'లో పన్నుల రేట్లను ఎక్కువచేయాలి. కారణం ఆదాయం మీద పన్ను ఎక్కువ చేయలేకపోయినా, మరణసుంకం, సంపద పన్ను, ఖర్చుమీద పన్ను వీటిని ఎక్కువచేయాలి. లేకపోతే ఈ భారం లేనివారిమీద పడుతుంది. అది ఆర్థికన్యాయం కాదు. అలాగే రాష్ట్రప్రభుత్వాలు పరోక్షపుపన్నుల రేట్లను, అవి విధించదలిసిన వస్తువులను ఎక్కువచేయాలి. తర్వాత వ్యవసాయ రంగంలోని ఆదాయం మీద పన్నులువేయాలి. లేకపోయిన ఈ రంగంలో "అసమానత్వాన్ని" పెంచినట్లే అవుతుంది. వాణిజ్య పంటల మీద ఎక్కువ పన్నుల భారం మోపటానికి యింకా అవకాశముంది. ఇలాంటి మార్పులవల్ల తృతీయప్రణాళికకి కావలసిన మొత్తంలో చాలా భాగం రాబట్టవచ్చు. ఈ సందర్భంలో పెట్టుబడిదారుల "పన్నుల భారం" అనే కేకల కన్నా సామాన్య ప్రజల మీద భారాన్ని మాత్రం గుర్తుపెట్టుకొని తగిన సవరణలు చేయాలి.

పన్నుల ఎగవేత మన దేశంలో చాల ఎక్కువగా వుంది. అందరూ తలోకవిధంగాను ఈ విధంగా నష్టపోయే ధనాన్ని లెక్కవేశారు. అది 150 కోట్ల మొదలు రూ 600 కోట్ల వరకూ వుంది. ఏమయినా పన్నుల వసూలు విధానాలను కొంచెం కచ్చితంగా అమలు పరచిన—దీనివల్ల కనీసం రూ 100 కోట్లు అయినా ఎక్కువ ధనం రావచ్చు. అంటే చాలా అదనపుపన్నుల అవసరం లేకుండా చెయ్యవచ్చును. ప్రజలమీద భారాన్ని తగ్గించవచ్చు. ఈ విధంగా చూస్తే దేశద్రోహులు పన్నులు ఎగగొట్టేవారే నన్నమాట. వీరిని ఈ విధంగా మాని ప్రభుత్వం పన్నుల వసూలును కచ్చితంగా అమలుపరిస్తే అపరిమితమైన లాభం కలుగుతుంది. తక్కిన సంస్కరణల కన్న ఈ సంస్కరణ చాలా ప్రధానమైనది. దేశాభివృద్ధి కాంక్షించేవారు మాత్రం ఈ విషయంలో ముభావంగా వుండకూడదు. అప్పుడు తృతీయ ప్రణాళికను భారీ ఎత్తున నిర్వహించటం ఏమంత అసాధ్యమైన పనికాదు.

ప్రభుత్వపు రెవిన్యూ చాలా భాగం అభివృద్ధికి ఉపయోగం కానివాటిమీద ఖర్చు అవుతోంది. ఈ ఖర్చు తగ్గించాలి, కనీసం పెరగకుండా చేయాలి. వివిధ కారణాలవల్ల ఇంతవరకు ప్రభుత్వం ఆ పని చేయలేకపోయింది. ఇప్పుడైనా అశ్రద్ధ వహించకూడదు. ధనవ్యయంలో చాలా శ్రద్ధ వహించాలి—అంటే "వృథా" కాకుండా చూడాలి. వీటన్నిటికి ఒక రకమైన

ఆర్గనైజేషన్, త్యాగబుద్ధితో ముందుకు వచ్చే ప్రజలు, శక్తి కొలదీ పని చేసే పార్టీ సభ్యులు, "స్వంతలాభాన్ని" ప్రక్కకు పెట్టి దేశం కోసం పాటుపడే నాయకులు కావాలి. ప్రణాళికాబద్ధంగా అభివృద్ధి అయిన దేశాలు ఈ అంగాలను ముందు సృష్టించుకొన్నాయి. మనం ఇప్పుడైనా ఆలసించక ఆ రకం ముందు తయారుచేసికొని తృతీయ ప్రణాళిక ఆరంభించాలి. ఈ విషయంలో అశ్రద్ధ చూపటంవలననే చాలచోట్ల ప్రభుత్వఖర్చులలో "దుబారా" కనిపిస్తున్నట్లు ఆడిటర్ల రిపోర్టుల్లో కనపడుతోంది.

దేశాభివృద్ధికి ప్రజలు ఆయత్తులయ్యేటట్లు చేయాలి. దానికి తగిన "త్యాగం" చేయటానికి సంసిద్ధులుగా చేయాలి. కష్టాలు లేకుండా, శ్రమకలుగకుండా అభివృద్ధిరాదు. ఏ దేశం అల్లా అభివృద్ధి చెందలేదు. ఆ విధమైన "మానసికతత్వం" ముందు అలవర్చాలి. ప్రణాళికలను ఆచరణలో పెట్టేవారు ముందుగా అలవర్చుకోవాలి. దీని ప్రాముఖ్యం యింతకన్న నొక్కి చెప్పలేం. కొంతమంది భూసైన్యం తయారుచేసి పోరంబోకులను, బంజరు భూములను సాగులోకి తేవాలని సలహాలిచ్చారు. అవి ఏవర్గాలవారినుండి వచ్చినా ఆచరణలో పెట్టతగ్గ సలహాలు. ప్రభుత్వం వాటిని పరిశీలించటం ముఖ్యం. యుద్ధకాలంకోసం నిత్యమూ పెంచిపోషిస్తున్న సైనికదళం, జాతీయ సైనికదళం మొదలైనవారు వున్నారు. వారిని అభివృద్ధి కార్యక్రమాలకోసం వినియోగించే మార్గం ఆలోచించలేకపోవటం శోచనీయం. 'సైనికదళం' కనుక యుద్ధాలుచేయటానికే, అనుకోకుండా, దేశాన్ని తరాల్నించి పీడిస్తున్న దారిద్ర్యం మీద 'యుద్ధం' చేయటానికికూడ ఉపయోగించటం సముంజసం. స్వీడన్ లాటి దేశాలలో 'స్టాండింగ్ ఆర్మీ' తక్కువే—అంటే దానిమీద ఖర్చు తక్కువే అవుతుంది. కాని ప్రతివారికి అలాటి శిక్షణ యిస్తారు. మనం కొంతవరకు దాన్ని ఆచరణలో పెట్టటానికి ప్రయత్నిస్తున్నా—వారందరినీ దేశోపయోగ కార్యక్రమాలకి ఎక్కువగా ఉపయోగించుకోవాలి.

ఈ ప్రణాళిక స్వరూపం నిర్ణయించేముందు ఒక ప్రధాన విషయం గుర్తుపెట్టుకోవాలి. కొందరు 'ఆర్థిక సమానత్వం'—'జాతీయ సంపదలో పెరుగుదల' ఈ రెంటిని ఒకేసారి సాధించలేం అంటున్నారు. 19వ శతాబ్దంలో పాశ్చాత్యదేశాలు ప్రయివేటు పెట్టుబడిమీద ఆధారపడి అభివృద్ధి చెందాయి. అప్పుడు ఆర్థిక అసమానత్వంకూడ పెరిగింది. అదేవిధంగా సంపదను అభివృద్ధిచేయాలంటే మనం "సమానత్వం"కోసం ప్రాకులాడకూడదని అంటున్నారు. కాని అప్పుడు సామాన్య ప్రజకి రాజకీయంగా సమానావకాశాలు యివ్వలేదు. వారికి ఆర్థికాభివృద్ధి—దానివలన కలిగే శ్రేయస్సు గురించి తెలియదు. కాని నేటి ప్రజలకు అది తెలుసు. ఏ పేరుతో పిలిచినా, సమానావకాశాలు, ఆర్థికంగా తన శ్రేయస్సు పెరగాలని ప్రతివ్యక్తి ఆశిస్తున్నాడు. దానికై పోరాడుతాడు. మనం రాజకీయంగా సమానత్వాన్ని యిచ్చాం. కాని ఆర్థికంగా 'అది ఇవ్వకపోతే,' 'ఆర్థిక సమానత్వంకోసం' పోరాడమని అతన్ని ప్రోత్సహించినట్టే అవుతుంది. ప్రస్తుతపు ప్రజాస్వామ్య ప్రభుత్వాలు 'ఆర్థికాభివృద్ధిని' సామాన్య ప్రజలకు కలిగించకపోతే, ప్రజలే దాన్ని సాధించటంకోసం పెనుగులాడుతారు. అప్పుడు ఆ ప్రజాస్వామ్య సంస్థకే ముప్పు వాటిల్లుతుంది. మిర్డాల్ అన్నట్లు 'ప్రజాస్వామ్యం' నిలపెట్టాలంటే రాజకీయ ఆర్థిక సమానత్వాలు అవసరం. అది ఇవ్వలేని ప్రభుత్వాలు సుస్థిరంగా నిలవలేవు.

అశ్వహృదయం

శ్రీ భారతీప్రియ

ఒకర్నొకరు ఎగాదిగా చూచుకొన్నారు.

గురుతు చిక్కినట్టు తోచలేదు.

అయినా ఎక్కడో చూచినట్టు మసక మసకగా జ్ఞాపకం; మనస్సులోని లోతులలో సన్నని గుగుజీర.

స్మృతి గత కాలపు మబ్బులలో దోబూచు లాడుతున్నది.

మొదట మాట్లాడింది వాడే.

"మనం ఎక్కడో కలుసుకున్నట్టు జ్ఞాపకం."

"నాకూ అలాగే తోస్తుంది."

"ఎక్కడై ఉండవచ్చు?"

"సరిగా గుర్తు లేదు; నేనూ అదే ఆలోచిస్తున్నాను."

"నీవు కొల్హాపురంలో ఉన్నావా?"

"ఔను. ఉన్నాను. బహుశా అక్కడే మనం ఒకర్నొకరం చూచుకొని ఉంటాము."

"ఉండవచ్చు. కొల్హాపురంలో రాజా ఘుఖీరామ్ తెలుసా?"

"ఓహో! చాలా బాగా తెలుసు. నేను వాళ్ల ఇంట్లోనే ఆరునెలలున్నాను."

"నేను నిన్ను అక్కడే చూచానేమో!" "అదే అయి ఉంటుంది; నాకూ అలాగే తోస్తుంది."

"నీవు పూనా వచ్చి ఎన్ని రోజులయింది?"

"సుమారు మూణ్నెల్లు."

"మూణ్నెల్లా! అప్పటినుంచీ ఎక్కడా కనిపించనే లేదే?"

"నేను అంతగా వెలుపలికి వెళ్లడం లేదు. ఇది నాకు కొత్త చోటు. ఇవ్వల వెలుపలికి వస్తున్నాను. అంతేకాక కొంచెం తర్ఫీదు వేరే పొందుతున్నాను."

"మంచిపనే. బస ఎక్కడ?"

"నానాసాహెబ్ గారి యింట్లో."

"నానాసాహెబా?"

"ఔను; ఎందుకలా అలా అడుగుతున్నావు? నీకు ఆయన పరిచయమా?"

"ఆయన నా యజమాని దాయాది."

"మీ యజమాని ఎవరు?"

"కాకాసాహెబ్. నీకు తెలుసా?"

"విన్నాను. వారికీ, వారికీ చాలా ద్వేషమట."

"ఉండవచ్చు: కాని, దానికీ మనకూ ఏమీ సంబంధం లేదుకదా!"

"ఏమీ లేదు."

"నిన్ను మళ్లీ చూడడం నాకు చాల సంతోషమైంది."

"నాకూ అంతే."

కొననాలుక మాటకాదు; నిజంగా హృదయంనుంచి వచ్చిన మాట అని మనస్సుకు తట్టింది. అలాగే ఒక క్షణం తన కొత్త స్నేహితురాలిని తేరిపార చూచాడు. వెన్నవంటి నున్నని దేహం; దానికి అనుగుణమైన నవనవ; ముద్దైనముఖం; కళ్లల్లో ఇంకా లేత దనపు కాంతి; గంభీరమైన నిలవగం; ఆ చూపుకు మైకావలిగా లజ్జ. ఒక్కసారి చూస్తే వెన్నెలవంటి ఆ చెలువాన్ని వదలి మరొక వైపు చూపు మరల్చడానికి మనస్సు రాదు.

కొత్తచెలిమి చల్లని వెలుగులో ఇద్దరూ క్షణకాలం మౌనంగా ఉన్నారు.

నౌకర్లు వచ్చి ఒక్కటిగా నిలబడి ఉన్న గుర్రాలు రెంటినీ విడివిడిగా తీసుకొని వెళ్ళారు.

దేహం దూరమైతే నేమి! మనస్సు దగ్గరకు వచ్చింది.

2

ఒకదాని పేరు రాజ, మరొకదాని పేరు రాణి. వాటి యజమానులూ నౌకర్లూ ప్రీతితోను, సులువుకోసమూ పిలిచే పేర్లివి. అయితే వాస్తవమైన లోకానికి తెలిసిన పేర్లు వేరే. ఒకటి "ప్లేయింగ్ ప్రిన్స్", మరొకటి "డెక్కన్ క్వీన్". రెండూ పేరు ప్రఖ్యాతి పొందిన పందెం గుర్రాలు. రాజా భారీ భారీ పందేల్లో గెలిచి కీర్తి శిఖరాన్ని ఎక్కింది. దానిని కొని, సాకి, తర్ఫీదు ఇవ్వడానికి కాకాసాహెబ్ లక్షాంతరంగా డబ్బు వెచ్చించాడు.

రాణి ఇవ్వల కీర్తికాంతిలోకి వచ్చింది. ఇంకా లేతవయస్సు. చూడడానికి సౌమ్యంగాను, సుందరంగాను కనిపించినా, రేస్ కోర్సులో దాని చలాకీని చూచి పెక్కుమంది వెరగుపడిపోయారు.

దాని వేగం, చురుకుతనం, అణకువ చూచి కాకాసాహెబ్ కు లోలోపలే కడుపు రగులుతూ ఉంది. తన దాయాది ఇలాంటిసొగసైన గుర్రం సంపాదించాడు కదా అని ఒకవైపు అసూయ; తన రాజాతో పోటీకి ఇంకొకటి వచ్చిందికదా అని మరొకవైపు మంట. ఈ యోచన రాత్రీ పగలూ అతని మెదడును తినివేసేది. నానాసాహెబ్ కూ అలాగే నానాటికి పెరుగుతున్న రాజాకీర్తి చూచి దాయాదిపై ద్వేషం ఇనుమడించింది; లోపల మాత్సర్యం ముమ్మరం కాసాగింది.

రెండుగుర్రాలూ రేస్ కోర్సులోను, క్లబ్ దగ్గరా అప్పుడప్పుడు భేటీ అవుతూ వుండేవి. అపురూపమైనా మానవగాని ఈ పరస్పర సందర్శన సామీప్యాలవల్ల అవి చాల సంతోషపడ్డాయి. ఒకదాని చూపు మరొకదాని చూపుతో అకస్మాత్తుగా మెరుపులాగ కలిసినప్పుడు రెండిటి ఒళ్ళూ జలదరించేది; ఒకదాని ఒళ్ళు మరొకదానికి అనిరీక్షితంగా తాకినప్పుడు వెంటనే ప్రపంచమే మరపువచ్చేది; హర్షం వర్షంగా కురిసేది; కొత్త ప్రపంచమే కళ్ళముందు కలకల నాట్యమాడేది. నవలెత్తిన ఈ స్నేహం రెండింటి జీవితంలో కమ్మని తావులను కమ్మజేసింది. నూతన విలాసం సంతరించింది.

3

పందెంరోజు సమీపించింది. రెండు గుర్రాల మీదా పందెగాళ్ళు భారీగా పందెం ఒడ్డారు. రెండిటికీ బాగా తరిఫీదు ఇచ్చేవారు. రాజా గెలిస్తే ఒక ఆస్తే తనకు లభిస్తుందని కాకాసాహెబ్ ఆలోచిస్తే, రాణి గెలిస్తే తనకొక లిబ్బే దొరుకుతుందని నానాసాహెబ్ మనస్సులోనే 'మండిగలు' వండు కొంటున్నాడు. జూదగాళ్ళ స్వభావానుసారంగా పందెం రోజు సమీపించిన కొద్దీ కాకా, నానా మహోత్సాహోద్వేగాలతో త్రుళ్ళి పడుతున్నారు.

ఒకరోజు రేస్‌కోర్స్‌లో రాజా, రాణి అకస్మాత్తుగా కలుసుకొన్నప్పుడు ప్రసంగవశాత్తు ఈమాట వచ్చింది. ఈమాట ఎత్తడం ఔచిత్యం కాదేమోనని రెండు సంకోచిస్తూ ఇన్నాళ్ళూ ఊరకే ఉన్నాయి. కాని ఈసారి ఊరుకోక రాజాయే మాట మొదలు పెట్టింది.

"పందెం అంటే ఈ జనం తల ఎలా చెడిపోతుందో చూచావా ?"

రాణి జవాబు చెప్పక ఊరకే ఊఁగొట్టింది.

"పైసలు, పేరు, పట్టుదలా - ఇవే ముఖ్యమా ?"

"మనుష్యులలో అంతేనని తోస్తుంది."

"దానికంటె మిగిలిందీ, ముఖ్యమైందీ లేదా ?"

"ఉంది - స్వార్థం !"

"చక్కగా అన్నావు; దానిలోనూ ఎంత పైపోటీ !"

"అది ఆరురాశి, స్వార్థాల సంతు."

"నిజం; అస్పర్ధ, హెచ్చుతగ్గుల గుద్దులాట చూచావుకదూ?"

"అది వారికే తగును."

"అందుకోసమే మనకీ త్రిప్పట కాబోలు! మనం వారి ఆశలు ఈడేర్చే సాధనాలు మాత్రమే."

"ఔనౌను; కావలసినప్పుడు మనమీద బియ్యార్ల రూపాయలు కురిపిస్తారు. కొబ్బనప్పుడు, మనం కొంచెం ఉపయోగపడక పోయామా గడ్డిపోచకంటే కదా. మన కర్మ.

"కర్మ! అదెలాటి కర్మ? దాన్ని చూస్తే ఒళ్లు చిట చిట లాడుతుంది."

"అయినా గత్యంతరం లేదుకదా?"

"ఔను; ఈ తలక్రిందుల సృష్టి సరిగ్గా అయ్యేవరకూ మరొక ఉపాయమూ లేదు; ఉపకారమూ లేదు. అంతవరకూ..."

మాట అంతకే ఆగిపోయింది. యథాప్రకారం నౌకర్లు వచ్చి, ఒంటికి ఒళ్ళు తోమించి, మూతిపై మూతి ఆడిస్తూ నిలబడిన గుర్రాలను విడదీసి తోలుకొని వెళ్ళారు.

4

ఈరోజు పందేలు. సాహెబ్ సోదగాలకు ఎక్కడాలేని తమకం; మనస్సులో కసమసం; ఎప్పుడా ఎప్పుడా అని తటపటలాడే గుండె. తామే లాయాలకు వెళ్ళి తమ గుర్రాల వీపు చరచి మాటలతో ఉత్సాహపరిచారు. నౌకర్లు గుర్రాలకు మంచి దాణా వేసి, బాగా మాలిష్ చేసి జీను తగిలించి తయారుచేశారు.

సాయంకాలం నాలుగు గంటలకు పందేలు ప్రారంభమయాయి. రేస్‌కోర్సులో కాలుపెట్టడానికే సందులేని జనం కిటకిట. నేటి పందెంలో రాజా, రాణి పరుగెత్తాయనే సంగతంతా అందరికీ సంతోషోత్సాహాలు కలిగించింది. వాటి పరుగును చూడడానికి వేలాదిగా జనం వచ్చారు. ముందున్న స్థానాలలో అప్పుడే ఒకవైపు నానా, మరొకవైపు కాకా తమ తమ పరివారంతో కూచున్నారు. రేస్‌కోర్సు అంతటా వ్యాపించిన జనం కోలాహలం నేటి ఉత్సాహానికీ, నిరీక్షణకూ దర్పణమైంది.

ఎడెనిమిది పేరుమోసిన గుర్రాలు పందెంలో దిగాయి. విశాలంగాను, వృత్తాకారంగాను ఉన్న ఆ మైదానంలో ఎక్కడ చూచినా జనమే, ఎక్కడ విన్నా గుర్రాల గొడవే. పందెం వేడి జనానికి అప్పుడే సగం ఎక్కింది. పరుగెత్తుతున్న గుర్రాలను అంటిపెట్టుకొనే ఉంది జనం చూపు. మధ్య మధ్య గుర్రాల సకిలింపులు; సమగతిలో లయబద్ధంగా వినిపిస్తున్న గిట్టల ధ్వని; అశ్వహృదయాన్ని ఆకళించుకున్న జాకీల హెచ్చరింపుల ధ్వని; జనసమ్మర్దపు ఒకే గొంతుకల పాలికేకలు—వాతావరణాన్ని వేడెక్కించాయి. ఆయా గుర్రాల యజమానులూ, వాటిపైన పందెం కట్టినవారూ అప్పుడప్పుడు లేచి నిలబడుతూ తమ గుర్రాలను పేర్లతో పిలుస్తూ ప్రోత్సాహిస్తున్నారు.

నిమిష నిమిషానికీ వేగం హెచ్చిస్తూ ముందు పరిగెత్తుతున్న రాజా జనుల ఈ ఆనంద కోలాహలాన్ని గుర్తించకపోలేదు. కాని, మరొకవైపు దృష్టిపెట్టే పురసత్తు దానికేది? తన లక్ష్యం సాధించి కృతకృత్యత్వం కావడానికి అది తక్కిన గుర్రాలన్నిటినీ ఒక్కటొక్కటిగా వెనక్కు వేస్తూ ముందుకు సాగిపోతున్నది. దాని ఈ పరుగు పెరుగుతూ పోయినకొద్దీ రకరకాల కేకలన్నీ ఒక్కటే అవుతూ వచ్చాయి. "రాజా! రాజా!" అని అందరూ కేకలు వేయసాగారు. రాజా అన్ని గుర్రాలకన్నా ముందుగా వచ్చే సూచన స్పష్టమవుతూ ఉంది.

రాజా మనస్సు తన లక్ష్యంమీదే కేంద్రీకృతమైంది; జనసందోహంలో అగ్గలమైన కేకలు దానిచెవిలో ఏమీ పడడం లేదు. దానిపై స్వారీఅయిన, జాణ అయిన జాకీ మాటలతో హుషారిస్తున్నాడు. ఒళ్ళు గాలిలో తేలిపోతున్నది; వేగం క్షణక్షణానికీ ఎక్కువవుతూ ఉంది; ఎగఊపిరి, దిగఊపిరి; ముకుపుటాల్లోను, నోట్లోను నురుగులు వస్తున్నాయి; మనస్సు ఏకాగ్రమైంది. ఎప్పుడూ కనివిని ఎరుగని, అనన్యాదృశమైన రాజా తలపడమ త్ఫూర్తిని చూచి జనం పెద్దపెట్టున జయఘోష పెట్టింది.

ఈ స్థితిలో ఉన్నదున్నట్టుగానే రాజా మనస్సు కించిత్తు సడలి పక్కకు పొర్లింది. పక్కన ఎవరో వచ్చినట్టు తోచింది. పరిచితమైన ఆ గిట్టల చప్పుడు ఎవరిది? ఎవరిది ఆ అలవాటయిన ఆమేని వాసన? రాజా చిత్తం ఒక్కక్షణంలో చెదిరిపోయింది. జాకీ హెచ్చరికనుగూడా అది లక్ష్యపెట్టక మెరుపు మెరిసినంత కాలంమాత్రం అది పక్కకు చూపు సారించింది.

రాణి! తను ఊహించినట్టుగానే రాణి! ఇంకెవరికి సాధ్యం ఈ చమత్కారమైన పరుగు; ఈ గంభీరమైన పదాఘాతం; ఈ మృగచపలగతి? రాణి సరాసరి తనపక్కకే వచ్చివేసింది; తనవైపే చూస్తున్నది.

ఒక్కక్షణం రెండిటి చూపూ చేరింది.

ఎంత ఉత్సాహపడుతున్నది ఈ పరుగులో రాణి! అయితే, తనవేగంముందు దానివేగమూ? తన పరుగుకు దాని పరుగు సాటూ? తన గెలుపు దానికుందా? తాను గెలిచి రాణి ఓడిపోతే? ఎలాంటి ఆలోచన! ఎంత స్వార్థం! ప్రేమ స్వార్థరహితం కదా? అయితే కర్తవ్యం? ఏది గొప్పది - ప్రేమా? కర్తవ్యమా? తన జీవనసఖికి పరాజయమా? ఈ పరాభవాన్ని అది సహించగలదా? సహించినా, సహించవచ్చు. అయితే, నేను సహించడం ఎలాగా? దాని ఓటమి తన—ఓటమి; దాని పరాభవం తన ఆత్మకు అవసానం...కాదా? ఈ కర్తవ్యానికి ప్రేమను బలిపెట్టాలా? రాణి దీనదృష్టి మనస్సును కరిగించేట్టు ఉందికదా? తనవల్ల గాదు...కాని, కర్తవ్య లోపం అయితే? స్వామిద్రోహమైతే? కర్తవ్యం...ప్రేమ...

మనస్సు ఈ సందిగ్ధావస్థలో ఒక్కక్షణంలో చిక్కుకొని తికమక అయింది; గుండె దిటవు చెడిపోయింది. పరుగులోని వడి సడలి మనస్సు ఈ కలవరంలో కొట్టుకుంటున్నప్పుడు శరీరం తన కర్తవ్య నిర్వహణంలో కొద్దిగా లోపంచేసింది; పట్టు తప్పింది; కుడికాలు కుసిపడింది. దానినుంచి మెలకువతో తప్పించుకో నేర్పు తనకు ఉండీ లేనట్టు, రాజా, ఆ జనసమ్మర్దపు మహాకోలాహలంలో, తన పైని జాకీతోసహా దభీమని నేలపై పడి పొర్లి, స్పృహ తప్పిపోయింది.

లక్ష్యం చేరడానికి ఇక నాల్గే బారలదూరం ఉంది.

5

గెలిచిన సంతోషం రాణికి కొంచెం కూడా లేదు. రాజుకు కలగవలసిన గెలుపు తనకు కలుగడం దానికి సంతోషం కలిగించలేదు; ఇమ్మడిగా సిగ్గు కలిగించింది. తనకోసమే రాజా ఈ కీర్తి వదులుకొందని రాణికి పూర్తిగా మనసుకు తెలిసిపోయింది. ఈ తెలివిడి దాన్ని కత్తులు, కటార్లతో పొడిచినట్టయింది.

రేస్‌కోర్సునుంచి చాలమంది వెళ్ళిపోయారు. అక్కడా అక్కడా కొంతమంది తిరుగాడుతున్నారు. కొంచెంసేపు ముందు జనసమూహంతో కిటకిటలాడుతున్న మైదానం ఇప్పుడు వట్టి బీడుగా కనిపిస్తున్నది. పందెంలో పరిగెత్తిన గుర్రాలన్నీ రేస్‌కోర్సు ఆవరణంలో విడివిడిగా గుడారాల్లో విశ్రాంతి తీసుకుంటున్నాయి. పందెంలో గెలిచిన రాణి కూడా వాటిలో ఉంది. దానికి చాల ఉపచారాలు జరుగుతూ ఉన్నవి. నానాసాహెబే ఖుద్దున వచ్చి, దానిని మెచ్చుకొని ముద్దుపెట్టుకొని వెళ్ళాడు. ఇద్దరు నౌకర్లు దానికి మాలిష్ చేస్తున్నారు. ఒకడు దాణాపట్టుకొని ముందు నిలబడ్డాడు. కాని, రాణికి కొంచెం కూడా ఈవైపు దృష్టి లేదు. దాని మనస్సులో ప్రతిధ్వనిస్తున్నది ఒకే ప్రశ్న: రాజా ఎక్కడ? దానికి ఏమయింది? రాజా ఎందుకు కనిపించదు?—దానికి దెబ్బతగిలి ఉంటుందని, బహుశా చికిత్స జరుగుతూ ఉండవచ్చునని రాణి ఊహించింది. ఆ ఊహ దాని మనస్సులో తాళలేని తల్లడం కలిగించింది; సహించలేని వేదన కలిగించింది. కళ్లు మూసిన దానిని మనస్సు తెలుసుకోనేట్టు-రాణి మనస్సు ఉద్విగ్నమై మూక వేదనకు పాల్పడింది. వద్దన్నా, దాని హృదయాన్ని అమంగళపు నీలినీడలు మూగసాగాయి.

రాణి హృదయంలో ఈ చెడుయోచనలు ముసురుకొన్నప్పుడే ఆ ధ్వని వినిపించింది:

ఒకటి—రెండు—మూడు!

మూడుసార్లు తుపాకి గుండ్లు పేల్చిన ధ్వని!

రాణి గుండెకు ఆ గుండ్ల దెబ్బ తగిలినట్టయింది. ఒళ్ళంతా భయం మెరుపులాగ పాకింది; ఎక్కడలేని ఆవేగంతో దాని దేహం వణకసాగింది. తెలివితెప్పి, కట్టుకట్ళను యమసాహసంతో తెంచుకొని, చెంగున ఎగిరి గుడారంనుంచి ఒక్క ఉరుకుతో వెలుపలికి వచ్చిపడింది.

ఆ ఉగ్రమూర్తిని చూచి జనం అదిరిపడింది. దానిని పట్టుకొనడానికి ఎవరికీ సాధ్యంకాలేదు. రాణి పసికట్టి సుమారు ఫర్లాంగు దూరంలో ఉన్న ఒక గూడారంవైపు ప్లుతగతితో—నాలుగు కాళ్ళూ గాలిలో వేస్తూ పరిగెత్తింది. భయాశ్చర్య చకితులైన జనం "హో!" అని కేకలు వేస్తూ దాని వెంటనే పరుగున వచ్చారు. విల్లునుంచి వెడలిన బాణంలా రాణి ఉరకలు వేసుకుంటూ వచ్చి ఒక్క నిమిషంలో ఆ గుడారంలో జొరబడింది. జొరబడి అక్కడి దృశ్యం చూచి స్తంభించిపోయి వాకిట్లోనే నిలబడింది.

రాజా నేలమీద అస్తవ్యస్తంగా ఎగఊపిరులతో పడిఉంది; పడిన గాయంనుంచీ, గుండ్ల దెబ్బలనుంచీ ఒళ్లంతా రక్తంతో తడిసింది; కళ్లగుడ్లు తేలిపోతున్నాయి; నోట్లో నురగ కట్టింది; చెమట ఓడికలై పారింది; మెడ వాలిపోయింది; పక్కనే ఇద్దరు తుపాకులు పట్టుకొని నిలబడి ఉన్నారు; వారి తుపాకుల గొట్టాలనుంచి కమ్మిన పొగకూడా ఇంకా చెదరిపోలేదు.

రాణి ఈ దృశ్యం చూచి సహించలేక గుండె పగిలి రాజా పక్కన కుప్పగా కూలిపోయింది. కళ్లనుంచి నీరు కాలువకట్టింది, గుండె వేడి వెలుపలికి కమ్మింది.

"రాజా, నా రాజా!

రాజా కష్టమ్మీద తలఎత్తి చూచింది.

"రాణీ, వచ్చావా, నా బంగారం!"

"వచ్చాను, నా వలపా; నీకు చావు తెచ్చాను."

"వద్దు నా బంగారుకొండా; అలా అనవద్దు."

"అయ్యో! ఎంతటి పని అయిపోయింది. నేనెంత పాపిని? నేనే నీ మరణానికి కారణమయ్యాను. దీనిని ఎలా సహించను రాజా?"

"సహించు రాణీ, దుఃఖపడవద్దు; అయిందానికి ఏమి చేసుకుంటాం? ఇలాంటి చావు చావా? నీ కోసం ఇలాంటి వేయిచావులు చావడానికి సిద్ధమే!"

"నీ ప్రేమతో నా ఆత్మ పునీతమైంది. కాని, నా రాజా నీవు లేనిదే నా జీవితం బీడయిపోయింది."

"మళ్ళా అక్కడ చేరేవరకూ అంతే. నీ కోసం కాచుకొని ఉంటాను; అంతవరకూ నన్ను మాత్రం మరువవద్దు."

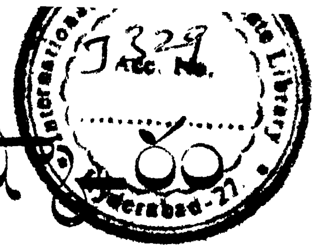
కళ్ళల్లో త్యాగపు దివ్యజ్యోతి మెరిసింది. తన సర్వశక్తులూ కూడగట్టుకొని కళ్ళను పెద్దగా విప్పి ఆఖరుసారి మనసారా రాణిని చూచింది. ఎత్తిన మెడవాలి పక్కనఉన్న రాణి మెడపై పడిపోయింది.

క్షణభంగురమైన నొప్పితో బాధపడి, చిరనూతనమైన వలపుతో వెలిగిన ఆ జీవం ఈ లోకం వదిలిపెట్టింది. రాణి మాత్రం అక్కడినుంచి లేవక ధారాపాతంగా కన్నీరు కురిపిస్తూ ఏడుస్తూనే ఉంది.

అక్కడున్నవారెవరూ ఉన్న స్థలంనుంచి కదలలేదు; ఎవరూ నోరు విప్పి పలుకలేదు; ఎవరికీ ఏమీ బోధపడలేదు.

('త్యాగ' అనే కన్నడ కథకు అనువాదం)

స్త్రీ విద్యా సమస్యలు: పరిష్కారం

శ్రీ చావలి వేంకటహనుమంతరావు

ఇంతవరకు మనదేశంలో స్త్రీవిద్యాసమస్యల ప్రత్యేక పరిశీలన కాని దాని వ్యాప్తికి ప్రత్యేక ప్రయత్నాలు కాని జరిగియుండలేదు. ప్రభుత్వం కూడ వాటి పరిష్కారానికి ప్రత్యేక బాధ్యత, శ్రద్ధ చూపి యుండలేదు. బాలికల, స్త్రీల విద్యకు సంబంధించిన పథకాలను గురించి ఇంతవరకు నిర్దుష్ట కార్యక్రమం ఏమీ లేదనే చెప్పాలి. ఈ పరిస్థితులలో శ్రీమతి దుర్గాబాయ్ దేశ్‌ముఖ్ గారి అధ్యక్షతను కేంద్రప్రభుత్వం ఏర్పాటుచేసిన జాతీయ స్త్రీ విద్యా సంఘం వారి రిపోర్టు ఈ విషయాలను గురించి పర్యవేక్షణ చేయడంలో మొదటి ప్రయత్నమని, ఆ కమిటీవారి పని, వారి సూచనలు ఈ సందర్భంలో చరిత్రాత్మకంగా ఉండగలవని అనుకోవచ్చు. కమిటీవారి అధ్వర్యంలో జరిగిన పరిశోధన కొంతకాలం వరకు కేంద్ర రాష్ట్ర ప్రభుత్వాల పథకాలకు దారిచూపించేదిగా ఉంటుందనేది నిస్సందేహం.

ఇండియా స్వతంత్రం సంపాదించుకున్న తరువాత జరిగిన 10 సంవత్సరాలలో అంతకుముందు వంద సంవత్సరాలలో వివిధ విషయాలలో ఏర్పడ్డ లోట్లను పూర్తిచేసుకుంటూ అభ్యుదయ పంథాలలో చాలా ముందంజవేసింది. ఈ అభ్యుదయం సర్వతోముఖంగా ఉండి, దేశం ఔన్నత్యం పొందడానికి ఆర్థికంగా, సాంఘికంగా, సామాజికంగా విద్యావిషయాలలో ఇంకా చాలా అధిగమించవలసిన అవసరం ఉంది. ఇతర విషయముల మాట వదిలి ఒక విద్యావిషయం దృష్ట్యా పరిశీలిస్తే స్త్రీవిద్యావ్యాప్తిలో పెద్దలోటు కన్పిస్తుంది. దేశాభివృద్ధి సక్రమంగా జరగడానికి ఈలోటును తొలగించడం ఎంత అవసరమో మన స్త్రీల వ్యక్తిత్వం పెంపొందించడానికి కూడా విద్య అంత అవసరమే కాని ఈ సమస్యను గురించి దానికి అనుబంధించిన ఇతర విషయాలను గురించి ఇంతవరకు సరియైన ఆలోచన జరిగియుండలేదు. దుర్గాబాయి దేశ్‌ముఖ్ కమిటీవారి కృషి వల్ల ప్రభుత్వదృష్టి ప్రజలదృష్టి వాటిపై కేంద్రీకరింపబడతాయని ఆశించవచ్చు.

మూడునాలుగు దృక్పథాలనుంచి స్త్రీవిద్యావ్యాప్తి త్వరితగతిని జరుగవలసిన అత్యంతావసరం కన్పిస్తుంది. మొదటిది: పురుషులవలెనే స్త్రీలుకూడ విద్య నభ్యసించి, దానిద్వారా ప్రపంచంలో వివిధరంగాలలో జరుగుతున్న మార్పు, అభ్యుదయం, అభివృద్ధి అవగాహన చేసుకోవడం అవసరం. ఈ విషయాన్ని గురించి ప్రత్యేకంగా నొక్కి చెప్పవలసిన దేమీలేదు. రెండవది: మన రాజ్యాంగ చట్టంప్రకారం నిర్దిష్టమైనహక్కు లు కొన్ని ప్రతిపౌరునికి స్త్రీపురుష భేదం మత, కుల భేదం లేకుండా—సంక్రమించాయి. ఈహక్కుల వల్ల వచ్చే ప్రతిఫలం పూర్తిగా పొందాలంటే స్త్రీలు పురుషులతోపాటు విద్యావంతులయి, దేశాభ్యుదయ కార్యక్రమాలలో పాల్గొంటూ, దేశాభివృద్ధికి తోడ్పడడానికి తగు అవకాశాలు కల్గి ఉండాలి. మూడవది: మన రాజ్యాంగం ప్రజాస్వామ్యసిద్ధాంతం పునాదిపై నిర్మించబడింది. ఆ సిద్ధాంతంయొక్క అంతరార్థం ప్రతి పౌరుడు తన హక్కులను, వాటికి తోడైన బాధ్యతలను తెలుసుకొని వాటిని నిర్వహించడానికి తగిన శక్తిసామర్థ్యాలు కల్గియుండి జాతీయ సాంఘిక, రాజకీయ, సాముదాయిక సంక్షేమకార్యక్రమాలలో పాల్గొనడం అవసరం. వీటన్నింటికి మూలంగా ఉండేది విద్య. నాల్గవది: మన పంచవర్ష ప్రణాళికలక్రింద ఆర్థిక, సాముదాయిక సాంఘిక సంక్షేమకార్యక్రమాలు విరివిగా పట్టణములలోను పల్లెలలోను నడుపబడుతున్నాయి. వీటిలో పాల్గొనుటకు వాటిని జయప్రదంగా నడపడానికి స్త్రీబలం, స్త్రీసిబ్బంది చాలా అవసరం. ప్రైమరీస్కూళ్లలో ఉపాధ్యాయినులుగాను, సాముదాయిక సంక్షేమ కార్యక్రమాల్లో గ్రామసేవికలుగాను, ఆరోగ్య ప్రణాళికలలో నర్సులు, దాయీలు, మంత్రసాన్లు, హెల్తు విజిటర్లుగాను పట్టణాలలో ఆఫీసు స్టెనోగ్రాఫర్లుగాను, చిన్న పరిశ్రమాభివృద్ధి కార్యక్రమాల్లో చేతిపనులను నేర్పే అధ్యాపకురాండ్రుగాను కొన్ని లక్షలమంది మిడిల్ స్కూల్, హైస్కూల్, హైయర్, సెకండరీ పరీక్షల్లో ఉత్తీర్ణులై ప్రత్యేక శిక్షణ పొందినట్టి స్త్రీలకు అవసరం ఉంది. ఈ కార్యక్రమాల్లో పాల్గొనడంవల్ల వారికి స్వతంత్ర ఆర్థిక జీవితం గడుపుటకవకాశం కల్గడం కాకుండా, వారివారి కుటుంబాల ఆర్థిక స్తోమతును బలపర్చుకోడానికి తోడ్పడడానికికూడా అవకాశాలు ఏర్పడతాయి. ఆర్థిక పరిస్థితులు క్లిష్టంగా ఉన్న ఈ రోజుల్లో, జీవిత ఆర్థిక ఖర్చుల పరిమాణం పెరుగుతూన్న ఈ కాలంలో స్త్రీలు చాలామంది తమతమ కుటుంబములకొరకు, ముసలి తలిదండ్రులకొరకు, తమ స్వంత ఆర్థిక స్వాతంత్ర్యం కొరకు ఏదైనా వృత్తి విద్య నభ్యసించడం, దాని తరువాత ఆ వృత్తికి సంబంధించిన పనుల్లో చేరి ఆదాయం సంపాదించుకోవడం మర్యాదకు లోటయినపనికాని, దేశకాలపరిస్థితులకు వ్యతిరేకమైన పనికాని కానేరదు. పైగా దేశాభ్యుదయానికి, సామాజికావసరాలను తీర్చడానికి అనుగుణ్యమైన కార్యక్రమంగా దానిని పరిగణించాలి.

ఈవిధంగా ఇండియాదేశ స్త్రీలు తమ వివిధ బాధ్యతలను నెరవేర్చడానికి వారికి విద్యాసౌకర్యాలు విరివిగా ఏర్పాటుచేయడం, ఆ సౌకర్యాలను వారు ఉపయోగించుకోవటానుకు తగిన పరిస్థితులు కల్పించటం, దానికి దోహదంగా అవసరమైనన్ని స్కూళ్లు, శిక్షణ కేంద్రాలు ఏర్పాటుచేయడం అవసరం. మన ఆర్థిక సాముదాయిక జాతీయ పరిస్థితులు చాలా త్వరితగతిలో నడుస్తున్నాయి. దేశం యొక్క అభివృద్ధి అవసరాలు రోజురోజుకు ఎక్కువవుతున్నాయి.

అందువల్ల పైన చెప్పిన ఏర్పాట్లను కూడా చాలా తొందరగాను, అవసరమైనంత విరివిగాను నిర్మాణం చేయడం కూడా ప్రధానంగా గ్రహించాలి. స్త్రీ విద్యకు ప్రత్యేక ప్రణాళికలు నిర్మించడం, ప్రత్యేక సౌకర్యాలు ఏర్పాటు చేయడం, ప్రత్యేక ప్రయత్నం కేంద్రరాష్ట్ర ప్రభుత్వాలు, ప్రజాసంస్థలు జరిపితేనేకాని ప్రస్తుతం ఉన్న లోటుపాటు తొలగించడానికి పరిస్థితులు అనుకూలించవు.

దుర్గాబాయ్‌దేశ్‌ముఖ్ కమిటీవారు చేసిన సిఫార్సులలో వెంటనే ఆచరణలో పెట్టవలసిన కార్యక్రమాన్ని గురించినవి కొన్ని, నిలకడమీద ఆచరణలో పెట్టడానికి వీలయినవి మరికొన్ని ఉన్నాయి. మొదటి శ్రేణికి చెందినవాటిలో ముఖ్యమైనది కేంద్రం లోను, రాష్ట్రాలలోను ప్రభుత్వ విద్యాశాఖలలో స్త్రీల విద్యకు సంబంధించిన ప్రణాళికలు తయారుచేయడానికి, వాటిని నిర్వహించడానికి ప్రత్యేక శాఖలు ఏర్పాటు చేయబడవలెనని, వాటిని కట్టుదిట్టంగా నిర్వహించడానికి అవసరమైన సిబ్బందిని నియమించవలెనని ప్రణాళికలు తయారుచేయడంతోపాటు వాటిని కార్యరూపంలో మార్చడానికి అవసరమైన డబ్బును కేటాయించవలెనని కూడ వారు సూచించారు. రెండవ పంచవర్ష ప్రణాళిక కాలంలో మిగిలిన పరిమితిలో ఈ ప్రణాళికలపై ఖర్చుకై 10 కోట్ల రూపాయిలు ప్రత్యేకంగా కేటాయించవలసి ఉంటుందని తృతీయ పంచవర్ష ప్రణాళిక కాలంలో ఎంత సొమ్ము కావలెనో సమాలోచన జరిపి దానికి కూడ తగిన బందోబస్తు ఆ ప్రణాళిక తయారు చేసేటప్పుడే, ఆ ప్రణాళిక పత్రంలోనే నిర్ణయించవలసి ఉంటుందని వారు సూచించారు.

ఇవికాక వెంటనే అవసరమైన ఇతర కార్యకలాపాలను కమిటీ ఈ విధంగా పేర్కొన్నారు. బాలికల విద్యావిస్తరణకు కావలసినన్ని మధ్యమ తరగతి పాఠశాలలు, ఉన్నత తరగతి పాఠశాలలు ఏర్పాటు చేయబడాలి. స్త్రీలకు కొన్ని చేతి పనులలోను, పరిశ్రమలలోను సాంకేతిక శిక్షణ నియడానికి ప్రత్యేక పాఠశాలలు విరివిగా ఏర్పాటు చేయాలి. మధ్యమ తరగతి విద్యను, ఉన్నత తరగతి విద్యను అభ్యసించడానికి స్త్రీలకు బాలికలకు ప్రోత్సాహంగా ఉండేటట్లుగా ఆయా పాఠశాలల కనుబంధంగా విద్యార్థినుల సౌకర్యార్థం వసతి గృహాలను ఏర్పాటు చేయాలి. ఇవికాక పల్లెటూళ్ళలో నిర్బంధ ప్రాథమిక విద్య ముందంజవేయడానికి ప్రధాన అభ్యంతరంగా ఉన్న కారణాలలో ఒకటి ఉపాధ్యాయినులు పల్లెటూళ్ళలో నివసించడానికి తగిన ఏర్పాట్లు లేకపోవడం. కాబట్టి ఆ లోటును తొలగించడానికి అవసరమైన ఏర్పాట్లు చేయాలి. చిన్నప్పుడు విద్య నభ్యసించడానికి అవకాశాలు లేకపోవుటవల్ల అక్షరాస్యులైన వయోజన స్త్రీలకొరకై వయోజనవిద్యాప్రణాళికలు ఆచరణలో పెట్టవలసి ఉంది.

తృతీయ పంచవర్ష ప్రణాళిక కాలంలో ఈ కార్యక్రమాలు చురుకుగా ముందుకు సాగిపోవటానికిగాను ఇప్పటినుంచీ కేంద్ర రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలు శ్రద్ధ చూపించవలసి ఉంటుందని, ఆ కార్యక్రమాల ఆచరణకు ఎట్టి అడ్డు రాకుండా ప్రణాళికలోనే 100 కోట్ల రూపాయిలు ప్రత్యేకంగా దానికొరకై కేటాయించవలసిందనికూడా కమిటీ సూచించారు. స్త్రీల ఉన్నత విద్యవిషయమై సిఫార్సులు చేయడం కమిటీవారి బాధ్యత కాకపోయినా కళాశాలలో విద్య నభ్యసిస్తూన్న బాలికల సౌకర్యార్థం స్త్రీల కళాశాలల కనుబంధంగా వసతిగృహాలు నిర్మించడం అవసరమని, దానికై విశ్వకళాపరిషత్ గ్రాంటుల సంఘంవారు ఒక కోటి రూపాయిలు కేటాయించవలసిందని వారు సూచించారు. ఈ సూచనను విశ్వకళాపరిషత్తు గ్రాంటుల సంఘంవారు అప్పుడే ఆమోదించారుకూడా.

కేంద్ర విద్యాశాఖవారు దుర్గాబాయ్ దేశ్‌ముఖ్ కమిటీవారి సూచన ననుసరించి స్త్రీల విద్యాప్రణాళికలను నిర్వహించడానికి ప్రత్యేకశాఖను సిబ్బందిని ఏర్పాటుచేసినా, అదేవిధంగా వివిధరాష్ట్ర ప్రభుత్వాలుకూడ ప్రత్యేక సిబ్బందిని నియమించినా స్త్రీల విద్యావ్యాప్తి త్వరితగతిని జరగడానికి పునాదివేయబడుతుంది. దానితోపాటు ప్రయిమరీ, మిడిల్, హైస్కూళ్ళలో పనిచేయుటకు ఉపాధ్యాయినులను తయారుచేయుటకు కావలసినన్ని ట్రెయినింగు సంస్థలు ఏర్పాటు చేయడంకూడా చాలా అవసరం. సాంకేతిక విద్య, వృత్తివిద్య గరపడానికి సౌకర్యాలు విరివిగా చేయబడితేనే కాని మధ్యతరగతి కుటుంబాల స్త్రీలకు తాను చదివిన చదువువల్ల పూర్తిలాభం పొందడానికి అవకాశం ఉండదు కాబట్టి అట్టివారికి శిక్షణ నిచ్చే వృత్తి విద్యాసంస్థలు విరివిగా ఏర్పాటుచేయవలసి వుంటుంది. గ్రామసేవికలు, చేతి పనులలో శిక్షణవచ్చే స్త్రీ అధ్యాపకులు, మంత్రసానులు, సాంఘికవిద్యాబోధకురాండ్రు మొదలైన వృత్తులలో శిక్షణ పొందినవారికి ఏర్పడుతూన్న ఉద్యోగావకాశాలు వారు పూర్తిగా చేపట్టాలంటే ఇట్టి శిక్షణ కేంద్రాలను ద్విగుణీకృతంగా చేయాలి. కేవలం ప్రభుత్వప్రయత్నాలవల్ల, ప్రభుత్వం చేయగల ఏర్పాట్లవల్ల ఈ కార్యక్రమం త్వరగా సాగటానికి కొన్ని ఇబ్బందులు ఉండే వుండవచ్చును, కాన సేవాసంస్థల సహకారాన్ని సలహాల్ని ఈ సందర్భంలో ప్రభుత్వం ఆశించడం అవసరమౌతుంది. దానికి కేంద్రరాష్ట్రప్రభుత్వాలు సిద్ధంగా ఉండటమేకాక అవసరమైతే ప్రత్యేకంగా అట్టి సహకారాన్ని అర్థించడానికి వెనుదీయకూడదు.

ఈ సందర్భంలో దుర్గాబాయ్ దేశ్‌ముఖ్ కమిటీవారు మన దేశంలో స్వచ్ఛంద సేవాసంస్థలు అనేక సంవత్సరాలుగా, వివిధ ప్రాంతాలలో స్త్రీ విద్యావ్యాప్తికి చేసిన కృషిని ప్రత్యేకంగా ప్రశంసించారు. ఈ సంస్థలు, వాటి పోషకులు వివిధ రాష్ట్రాలలో వారి ఆధిపత్యంక్రింద స్త్రీల పాఠశాలలను ఏర్పాటుచేయడమేకాక వాటిని నడపడానికి కావలసిన మూలధనాన్ని కూడబెట్టడం, భవనాల్ని నిర్మించడంద్వారాకూడా అత్యున్నతమైన సేవ చేశారు. ఈ సంస్థలకు వాటి యజమానులకు అవసరమైన ధనసహాయం, ఇతర విధాలుగా ప్రోత్సాహం ప్రభుత్వం ఇచ్చినట్లయితే వాటిద్వారా స్త్రీ విద్యా కార్యక్రమాల్ని జయప్రదంగా కొనసాగించడానికి ఎంతేనా అవకాశం ఉంటుంది. ఇట్టి సంస్థల సహకారం కూడగట్టుకోవడంవల్ల ప్రధానలక్ష్యమైన స్త్రీవిద్యావ్యాప్తిని త్వరగా అందుకోవడమే కాకుండా ఆ విషయంలో ప్రభుత్వం తన బాధ్యతను చాలా వరకు తగ్గించుకోడానికి కూడా వీలవుతుంది. ఈ సంస్థలకు ధనసహాయం చేసేందుకు నిర్ణయించిన నిబంధనలలో అవసరమైన సవరణలు చేసి ఒక్కొక్కసంస్థ ఒక్కొక్క ప్రత్యేక విద్యాశాఖకు సంబంధించిన కార్యక్రమాన్ని పూనుకొని జరిగించేటందుకు చేయూత

నీయాలి. ధనసహాయం చేయడంలో ఖర్చులో నూటికి 50 వ వంతో, 75 వ వంతో సహాయం చేయడంకాక పూర్తి ఖర్చుకు కావలసిన సొమ్మంతా గ్రాంటుగా ఈయడానికి ఆమోదించాలి. ఈ విధమైన మార్పులు నిబంధనలలో చేస్తే ఆయా కార్యక్రమాల్లో ప్రత్యేకాభివృద్ధికి మార్గం ఏర్పడుతుంది. ఇదికాక గ్రామాలలో స్త్రీ వయోజన విద్యాకార్యక్రమాలు చురుకుగా సాగించడానికి స్వచ్ఛంద సంస్థల సహకారం చాల తోడ్పాటుగా ఉంటుంది. కొన్ని ఏండ్లనుంచి జరుగుతూన్న సాముదాయిక అభివృద్ధి, సంఘసంక్షేమకార్యక్రమాలలో వయోజనవిద్యావ్యాప్తికి ఈ సంస్థలు చేసే కృషినిబట్టి చూస్తే ఈ విషయంలో ప్రభుత్వ ప్రయత్నాలకన్న స్వచ్ఛంద సంస్థలయొక్క, స్వచ్ఛంద సేవకులయొక్క ప్రయత్నాలే ఎక్కువ లాభదాయకంగా ఉన్నట్లు స్పష్టమౌతుంది.

స్త్రీ విద్యా సౌకర్యాలను విస్తరింపచేయాలనే విషయంలో ఇప్పుడు అభిప్రాయభేదాలేవీ లేవని, వాటికి అవకాశంకూడ లేదని చెప్పవచ్చు. అట్టి విస్తరణ చురుకుగా జరగాలంటే దానికి అనుగుణ్యమైన పథకాలను నిర్మించి ఆచరణలో పెట్టటానికి ప్రభుత్వం దృఢనిశ్చయానికి రావలసిఉంటుంది. ఆ సమస్య ప్రాముఖ్యాన్ని, ఆవశ్యకతను వారు గ్రహించాలి. ఇంతవరకు జరిగిన జాప్యానికి బదులు తొందరపాటుతో కార్య నిర్వహణకు వారు పూనుకోవాలి. మన దేశంలో వివిధరంగాల్లో త్వరితగతిని వస్తూన్న మార్పుల సందర్భాన్నిబట్టి పరిశీలిస్తే ఈ తొందరపాటు ఎందుకు అవసరమో గ్రాహ్యమౌతుంది. ఈ మార్పులకు కారణాలు అనేకములున్నా అన్నిటికంటె ప్రధానమైనది మన స్త్రీసంఘంలో ప్రబలంగా, తొందరగా వ్యాపిస్తూన్న క్రొత్త మానసిక విప్లవం, దానివల్ల ఉద్భవిస్తూన్న నూతన ఆశయాలు, నూతన అభిప్రాయాలున్నూ. మన గ్రామాలలో ఇంకా చాలామంది తలిదండ్రులు తమ బాలికలను పాఠశాలలకు పంపుటకు సంకోచం చూపిస్తూన్నా, వారు కూడా దేశంలో రాజకీయ, సాంఘికార్థిక పరిస్థితులలో ఏర్పడ్డ సంచలనం అనే వలనుంచి తప్పించుకోలేక పోతున్నారు.

కాన గ్రామాల్లో బాలికావిద్య పెంపొందడానికి ఇప్పుడు ఉంటూన్న ఇబ్బందులను తొలగించితే, తమ బాలికలు విద్య నభ్యసించడాన్ని గురించి పల్లెటూళ్ళల్లో కొంతమంది తలిదండ్రుల మనస్సులలో నివాస మేర్పరచుకొన్న కొన్ని విపరీతాభిప్రాయాలను మార్చుకొనేందుకు వీలుగా అవకాశాలు కల్పిస్తే, పల్లెటూళ్ళల్లో విద్య నభ్యసించడానికి ముందుకువచ్చే బాలికలసంఖ్య వెంటనే పెరుగుతుంది. ఏ ఏ మార్పులుచేస్తే ఈ అనుకూల ఫలితం లభిస్తుందో దుర్గాబాయ్ దేశముఖ్ కమిటీవారి రిపోర్టులో విపులంగా చర్చించబడింది. చాలా గ్రామాల్లో బాలబాలికలు కలిసి ఒకేపాఠశాలలో చదువుకోవలసి వస్తూండడం, బాలికల చదువుకు పెట్టే ఖర్చు బాలుర చదువుకు పెట్టే ఖర్చంత లాభకరంకాదని, బాలికలు విద్య నభ్యసించడంవల్ల వచ్చే ప్రత్యేక ప్రతిఫలం ఏమీ లేదని, వారికి నేర్పే విద్య గ్రామజీవితం గడిపే స్త్రీలకు ఎక్కువ ఉపయోగించదని, వారిలో

ప్రబలంగా ఉన్న అభిప్రాయాలను తొలగించడానికి అనుగుణ్యమైన మార్పులు విద్యావిధానంలోను, బోధనాపద్ధతులలోను, పాఠశాలల సిలబస్సులలోను చేయబడితే ఇప్పుడున్న ప్రతికూలత దానంతట అదే సమసిపోతుంది. ఉపాధ్యాయినులు పల్లెటూళ్లలో పనిచేయుటకు చూపే విముఖతకు కారణాలు గమనించి వాటిని తొలగించేందుకు తగిన ఏర్పాట్లుచేస్తే ఎక్కువమంది ఉపాధ్యాయినులు గ్రామాల్లో ఉండటానికి, బాలికల విద్యావ్యాప్తికి కృషిచేయడానికి అవకాశాలు ఏర్పడతాయి. ఇప్పుడున్న ఇబ్బందులలో ముఖ్యమైనది పైనచెప్పినట్లు గ్రామాల్లో ఒంటరిగా పనిచేసే ఉపాధ్యాయినులకు నివాసయోగ్యంగా ఇండ్లు, ఇతరసౌకర్యాలు లేకపోవడం. ఈ సౌకర్యాలను ఏర్పర్చడానికి గ్రామప్రజలుకూడ సహకరించవలసి ఉంటుంది; తమతమ పిల్లల లాభంకోరకై "ఈవిషయంలో మీరు సహకరించాలి"అని వారికి సరియైనవిధంగా నిర్దేశిస్తే వారు తప్పక అంగీకరిస్తారనడానికి అనుమానం లేదు. సాముదాయిక అభివృద్ధి ప్రణాళికలు ఆచరణలో ఉన్న ప్రదేశాల్లో పాఠశాలల ఏర్పాటుకై గ్రామస్థులు చూపే ఉత్సాహం, ఆదుర్దాలే దీనికి తార్కాణం.

ఈ వ్యాసం ముగించకముందు స్త్రీ విద్యకు సంబంధించిన కొన్ని వివరాలను తెల్పుట సముంజసంగా ఉంటుంది. 1951 సంవత్సరంలో 6-11 సంవత్సరముల మధ్య వయస్సుగల బాలికలలో నూటికి 40 మంది, 11-17 సంవత్సరాల మధ్య వయస్సుగల బాలికలలో నూటికి 10 మంది, 17-23 సంవత్సరాల మధ్య స్త్రీలు నూటికి ఒకటికి తక్కువగాను విద్య నభ్యసించుచుండిరి. మొత్తం జనాభాలో స్త్రీలు నూటికి సుమారు 50 మంది అయినా, ప్రైమరీ, మధ్యమ, ఉత్తమ తరగతులలో వారి సంఖ్య నూటికి 28, 18, 18 మాత్రమే ఉండేది. కళాశాలలలోను, విశ్వవిద్యాలయాలలోను విద్య నభ్యసించేవారి సంఖ్యలో బాలికల సంఖ్య నూటికి 10.4 వంతు మాత్రమే. ఇది కాక ప్రాథమిక పాఠశాలలలో విద్య నభ్యసించుచుండిన బాలికలలో నూటికి 60 మంది నాల్గవతరగతివరకు రాకుండా మధ్యనే విద్య చాలించేవారుగా ఉండిరి. అట్టి పిల్లలవిద్యపై ప్రభుత్వం వెచ్చించే డబ్బుకు ఎట్టి ప్రతిఫలం లేదన్నమాట.

1950 సం॥లో మొత్తం జనాభాలో నూటికి 17.2 మాత్రం (స్త్రీలు, పురుషులు కలిసి) అక్షరజ్ఞానం కల్గినవారుండిరి. 1951 జనాభా లెక్కల ప్రకారం స్త్రీలలో అక్షరజ్ఞానం కల్గినవారు నూటికి 7.8 మాత్రం ఉండిరి. 1950-51 లో దేశం మొత్తంమీద 6-11 సం॥రముల మధ్య వయస్సుండిన బాలబాలికలలో విద్య నభ్యసించేవారు నూటికి 59 మంది బాలురు 25 మంది బాలికలు ఉండిరి. 1955-56 నాటికి (అనగా మొదటి పంచవర్ష ప్రణాళిక అంతమయ్యేసరికి) బాలుర సంఖ్య నూటికి 69 వరకు, బాలికల సంఖ్య 33 వరకు పెరుగుతుందని, 1960-61 నాటికి (అనగా రెండవ పంచవర్ష ప్రణాళిక అంతమయ్యేసరికి) బాలుర సంఖ్య నూటికి 86 వరకు బాలికల సంఖ్య 40 వరకు పెరుగుతుందని అంచనా వేయబడింది. అదేవిధంగా 11-14 సం॥రముల మధ్య పిల్లలలో 1950-51 లో నూటికి 22 బాలురు, 5 బాలికలు పాఠశాలలలో ఉండగా 1955-56 నాటికి బాలురసంఖ్య నూటికి 30 వరకు బాలికల సంఖ్య 8 వరకు, 1960-61 నాటికి బాలురసంఖ్య నూటికి 36 వరకు బాలికల సంఖ్య 10 వరకు పెరుగుతుందని అంచనా వేయబడింది. సెకండరీ విద్య స్థాయిలో బాలికల విద్య ప్రాథమిక విద్యకంటే చాలా వెనుకబడి ఉంది. 14-17 సం॥రముల మధ్య ఉండిన ఒకకోటి 20 లక్షలమంది బాలికలలో నూటికి 5 మాత్రం ఉన్నతవిద్య నభ్యసించు చుండిరి. ఈ అంకెల అన్నిటినిబట్టి, 6 మొదలుకొని 14 ఏండ్ల మధ్య పిల్లలందరిని నిర్బంధ, ఉచిత ప్రాథమిక విద్యా పథకంలోనికి 1960 నాటికి తీసుకురావలెనని రాజ్యాంగచట్టంలో పేర్కొనబడ్డ నిబంధన, మరతు పూర్తి చేయడానికి ప్రత్యేక ప్రయత్నం అవసరమని, ప్రత్యేక ఏర్పాట్లు చేయవలసి ఉంటుందని, అట్టి ప్రయత్నములు లేనిసందర్భంలో ఆ లక్ష్యాన్ని అందుకోడానికి ఎంతకాలం పట్టుతుందో నిర్ణయించడం కష్టమని తెలుస్తుంది. ప్రస్తుతం 1951 నుంచి 1966 వరకు దీనికి పరిమితి పెంచబడింది.

గతించిన పది సంవత్సరాలలో మనదేశంలో వివిధరంగాల్లో విప్లవాత్మకమైన మార్పులు, క్రొత్తపోకడలు రావడం మనం చూస్తూన్నాం. ఈ మార్పుల ఫలితంగా మన జాతీయ జీవితం పునర్నిర్మింపబడడమే కాక, అనేక విషయాల్లో అభివృద్ధికూడా మనకు కన్పిస్తూంది. వాటివల్ల ప్రజాస్వామిక సిద్ధాంతం, ప్రజాస్వామిక పద్ధతులు మనదేశంలో బలపడుతూండడం కూడా జరుగుతోన్నందుకు సంతోషించవలసిందే. ఈ వివిధ మార్పులలో స్త్రీల అభిప్రాయాల్లోను, వారి జీవితంలోను, ఆశయాలలోనువచ్చిన మార్పులు చాలా ముఖ్యంగా పరిణమించి మన సాంఘిక, రాజకీయ, ఆర్థిక జీవితాలను కలతపెడుతున్నాయి. ఈ అభివృద్ధికి, మార్పులకు విద్యావ్యాప్తి పునాది అవడంవల్ల, స్త్రీల విద్యావిస్తరణ ముందంజ వేస్తేనే కాని ఇంతవరకు జరిగిన అభివృద్ధి నిజమైనది, పటిష్ఠమైనది, శాశ్వతమైనదీ కానేరదు. స్థిరమైన అభివృద్ధి విద్యాభివృద్ధిపైన అంత ఎక్కువగా ఆధారపడి ఉండటంవల్ల స్త్రీల విద్యకు సంబంధించిన పథకాలకు ప్రణాళికలకు ప్రముఖస్థానం ఈయవలసి ఉంటుంది. ఒక విద్యావంతురాలయిన స్త్రీ ఒక కుటుంబంలో ఉంటే ఆ కుటుంబం అంతా పురోగమిస్తుంది అనే మాత్రప్రాయమైన విశేషం గమనించి మన ప్రభుత్వాలు, ప్రజానాయకులు పైనచెప్పిన సమస్యల పరిష్కారానికి పూనుకొంటారని ఆశిస్తున్నాను.

అమృతాభిషేకము

శ్రీ దాశరథి

ఎదగుడిలో సరస్వతి వసించి విపంచిక మీటి పాడుచు
న్నది; నవచైత్రమాస గహన స్పృహణీయ పలాశసూన సం
పదకు ఉగాది మండపము మంజులమైనది నేడు; తెల్గు శా
రద కమృతాభిషేక మొనర్ప కవితాంజలిబూని రండహో!

కలతలు లేని చక్కని ఒకానొక సౌధముగట్టి, దానిలో
పల కవితా సరస్వతికి వజ్రకిరీటముబెట్టి రేబవల్
కొలుతము రండు; ఘర్షణలకున్ కలహమ్ముల కాలవాల మౌ
ఇలకు ప్రశాంతి కల్పక మహీజము తెందు జనాళి మెచ్చగన్.

ద్వేషాగ్నియార పీయూష ధారలు వార పద్యాల కొన్నింటి పాడవలయు,
కాఠిన్యములు డింద కరుణమ్ము పెంపొంద పదముల కొన్నింటి వాడవలయు,
విన వొళ్లుఝల్లుగా రస ముప్పతిల్లగా వివిధ భావముల కల్పించవలయు,
అసమానమ్ముల ద్రుంచ నైకమత్యము పెంచ నిర్మల స్నేహమ్ము నించవలయు,
దేశపుత్రులలో చేదు విరిగిపోవ రసనపై తీయమాటలు విసరవలయు,
ఉదయమే లేని గాఢాంధ హృదయమందు చిత్రభాను సూనము వికసించవలయు.

ప్రతి కలమ్ములోన పద్యాలు వ్రాసెడి
దండిదనము నిండుచుండవలయు
ప్రతిగళమ్ములోన పాటలు పాడెడి
ఇంపు దనము లావహింపవలయు.

ఈ యమృతాభిషేకమున కెందరు సత్కవు లేగుదెంచినా
రోయి మరందమాధురుల నూను లసత్ కవితా ప్రసూనముల్
దోయిటబూని! వారి ఎదలోన వసంతము లావహించి చాం
పేయ పరీమళమ్ములను వీచిన వస్తదిశాంతరమ్ములన్.

ఆ ఉగాది కాంత అంగుళుల్ తాకిన
తీవె తీవె పూలు ప్రోవు బోయు;
ఆమె పాదతలము లంటిన ఇరవెల్ల
నందనమ్ము వోలె అందగించు.

ఆమ్రశాఖాశోభి హైమాంశుకమునుండి ముఖ చంద్రబింబము మురిసిపోవ,
చిరువేప కొమ్మపై సింగార మొలికించు చేలాంచలమ్ములు జీరువార,
శోకాపహాశోక సుందరాగమునుండి కనకాంగదమ్ములు ఘల్లుమనగ,
వివిధ రాగాలాపవిధి చొక్కు ప్రేంకణమ్మామెతో జతగూడి ఆలపింప,
పూలతో పండ్లతో నవనాళికేర జలముతో శుకపిక కలకలముతోడ
అరుగు దెంచె నుగాది సుందరి, మహాంధ్ర కవిత కమృతాభిషేచనోత్సవము జరుప.

ఉరుదు పరిచయంతో పెరిగిన తెనుగు

శ్రీ కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రి

ఆంధ్రదేశం బహమనీ రాజులూ, కుతుబ్ షాహీలు చాలకాలం యేలిరి. మొగల్ చక్రవర్తులూ ఏలిరి. వీరందరూ పార్శీభాషాభిమానులు. అందువల్ల రాజభాషప్రభావం సర్వత్రా పడటం సహజం. ఇంతేకాక రాజ్య వ్యవహారాలు, చాలావరకు పార్శీ ఉర్దూలలోనే జరిపిరి. వారు సనదులు పార్శీలోనే వ్రాసి యిచ్చేవారు.

బహమనీలకన్న కుతుబ్ షాహీలు కొంత సహనంతో తమ ఉర్దూతోపాటు తెలుగుకు గూడా ప్రాధాన్యం యిచ్చిరి. సనదులు తెలుగులో వ్రాయించడం. ప్రభుత్వ వ్యవహారాలు తెలుగులో జరపడం, తెలుగు కవితను, కవులను ఆదరించడం వారు చేస్తూవచ్చిరి. వారిలో ఇబ్రహీం కుతుబ్ షాహ అనురాజు తెలుగు నేర్చుకొని తెలుగువారిచే ఇభరాముడని పిలువబడెను. ఇతడే మల్కిభరాముడు. అద్దంకి గంగాధర కవిచే "తపతీ సంవరణోపాఖ్యానము" అను కావ్యమును తెలుగులో వ్రాయించి అంకితమొందెను. ఈ కావ్యంలో 'శౌరి ఘనుడై కరుణారసవృష్టిచే నిరాయాసత బ్రోచుగావుత నృపాగ్రణి "మల్కిభరాము" అని కవి వ్రాసెను. ఈ నవాబు గూడ తెలుగు కవిత వ్రాసేవాడు. నవాబును అనుసరించి ఆయన ఆశ్రయంలో ఉన్న మహమ్మదీయ ఉన్నతాధికారులు గూడా తెలుగు సాహిత్య కవిత్వాలపై ఆదరం చూపుతూ వచ్చిరి. ఉదాహరణానికి, ఆ నవాబు సేనానియగు అమీన్‌ఖాన్ పొన్నగంటి తెలగనార్యునిచే యయాతి చరిత్రమును వ్రాయించి కృతిపందెను. ఇది తెలుగులో మొదటి అచ్చ తెలుగు కావ్యము. ఈ సేనాపతి చాల ఉదారుడు, సరసుడు. ఇతనిని—

"కడక నమీనుఖానుడు జగంబు తనున్ బొగడంగ వేడ్కతో విడువక యొప్పుమున్ ప్రమిదవేల్పుల బిడ్డలపెండ్లి సేయు" అని కవులు ప్రశంసించిరి. అతనిభార్య బడే బీబీ కూడా అంతటి ఉదారురాలే యగును. మహ్మద్ కుతుబ్ షాహ హిందూరాజుల నాదరించెను. 1617 లో గణనాథకవి "కుతుపాదనీశ్వరాస్థానకవీంద్రుడ" నని చెప్పికొన్నాడు. అతడు గొప్పకవి. అతని గ్రంథాలేవీ ఇప్పుడు లభించుటలేదు. దోమకొండ మల్లారెడ్డికవి పద్మపురాణమును కుతుబు షాహీల అండలోనే యుండి రచించెను. గోలకొండ కోటలో కవిగా ఉండిన సారంగు తిమ్మయ్య వైజయంతీవిలాసమును వ్రాసి సుల్తానున కంకితముచేసెను. అందులో "ఇనముతేజుడా నృపుల నెల్ల మహమ్మదు షాహి" అని పొగడెను. ఈకవి గోలకొండకు కరణము. ఇబ్రహీం కాలంనుండి తానాషావరకు నవాబులు తెలుగు నేర్చుకొని, కవులను ఆదరించి వారికి అగ్రహారాలిచ్చిరి. ఇంతగా కుతుబ్ షాహీ రాజులు పోషించిన తెలుగుకు అసఫ్ జాహీల కాలంలో రాజకీయంగా తప్పనిసరిగా ఉర్దూ, పార్శీభాషల ప్రభావం తెలుగుభాషపై పడవలసివచ్చింది. ఆరోజుల్లో దక్కనీ ఉర్దూ అని నేటి ఇక్కడి ఉర్దూకు పూర్వరూపంగా ఒకభాష వాడబడుతుండేది. ఆ దక్కన్ ఉర్దూలో పార్శీపదాలేకాక హిందీ, మరాటీ కన్నడ, తెలుగుపదాలు వాడబడుతూవుండేవి. అలాగే ఈ భాషల్లో కూడా ఉర్దూ శబ్దాలు కలిసిపోయినాయి. ఈవిధంగా యీ భాషలకు ఉర్దూతో పరస్పరసంబంధం ఏర్పడింది. ముసల్మానులు, పాలకులుగా ఉండడంవల్ల అన్నిప్రాంతాల తెలుగులో ఉర్దూపదాలు విశేషంగా చేరి వాడుకలోకి వచ్చినాయి. అక్బర్ కాలంలో రాజభాష పార్శీ. ఆ కాలంలో తోడర్ మల్ అనువారు రెవిన్యూ అధికారంలో ఉండేవారు. అప్పుడు దేశభాషలలో రెవిన్యూకు సంబంధించిన అనేక ఉర్దూ, పార్శీపదాలు చేరినాయి. ఐతే తెలంగాణంలో ఇటీవలిదాకా ఉర్దూభాష రాజభాషగా ఉండడంవల్ల ఇక్కడి తెలుగులో అన్నిరంగాలలో ఉర్దూప్రభావం సహజంగా పడింది. విశేషించి ఉర్దూపదాలు రాజకీయోద్యోగ సంబంధంగల వ్యక్తులలోను, తద్వ్యవహారాలలోను కరణాలకవిలెలలోను చాలావరకు విధిగా చేరవలసివచ్చినాయి. ఆంధ్రలోని ఇతర ప్రాంతాలలో కేవలం రెవిన్యూలోమాత్రమే ఉర్దూ పార్శీపదాలు వాడబడుతూ వుండగా తెలంగాణాలో ఇతరరంగాలలో కూడా ఈ పదాలుకూడా వాడడానికి కారణం, న్యాయస్థానాలు, కార్యాలయాలు, విద్యాలయాలు మొదలగు అన్ని ప్రజాసంస్థలలోనూ, ఉర్దూయే ఉండడమే. చివరకు పైన్స్ లెక్కలు, మెడికల్ కాలేజీ విద్యవంటి సాంకేతికవిద్యలు కూడా ఉర్దూలోనే జరుగుతూండడంవల్ల తెలంగాణాలో ప్రజలకు తెలుగు భాషాసాహిత్యాలు నేర్చుకునే అవసరం అంతగా లేకపోయి క్రమంగా దానిపట్ల ఉత్సాహం తగ్గడంమూలాన దాని అభ్యాసానికి తగినంతగా అవకాశాలు నాటి ప్రభుత్వం కల్పించలేదు. అందువల్ల అన్ని వ్యవహారాల్లోనూ ఉర్దూపదాలు వాడేవారు—ఇప్పుడూ వాడుతున్నారు. తెలంగాణా తెలుగువారు ఉత్తరాలు కూడా పరస్పరం ఈ క్రిందివిధంగా వ్రాసుకునేవారు. "బఖిద్మత్ జనాబ్ రావుసాహెబుగారికి వ్రాయటం యేమనగా నేను బాద్ ఖతం బహం షుమారీ బర్దారాగలను. అప్పుడు మీకు ఇత్తిలా ఇస్తాను. కాఫీ గూడా ఇస్టేశన్‌లో నాకొరకు టాంగా ఇంతెజాంచేసి ఇంతెజార్ చేస్తూ వుండగలరు" ఈలాగు వుండేది. రాజకీయప్రభావంవల్ల కేవలం భాషారంగమే తెలంగాణాలో దెబ్బతిన్నది. కాని మత సాంస్కృతికరంగాలూ, హిందువుల ఆచారవ్యవహారాలు మతాంతర ప్రభావితములు కాలేదు. బ్రిటిష్‌పాలనకాలంలో తెలంగాణేతరాంధ్రంలో విరివిగా ఇంగ్లీషుపదాలు చేరినట్లే ఇక్కడ ఉర్దూ పదాలు చేరినాయి. రాయలసీమ తెలంగాణాలు చాలాకాలందాకా ముసల్మానుల పాలనంలో వుండినందుచేత సర్కారుజిల్లాల తెలుగులోకన్నా ఇక్కడి తెలుగులో ఉర్దూ ఎక్కువ కలిసింది.

"కొత్వాల్, కిస్తు, జమేదార్, బటాయి, నౌకరు, బజారు, జమాబందీ, సిరస్తాదార్, ఇనాము, ఫసలీ, అర్జీ, తహశీల్దార్, హవల్దార్, తబాదిలా, సిదా, దగాహిసాబ్. హర్కారా, నిగ్రానీ, హద్దు దుకాణం, గుమాస్తా, పేష్కార్, కిటికీ, రోజా మొహరిర్,—అంటే వ్రాతకాడు–(రైటర్,) తాలూకా, జిల్లా, సుబా, కైఫియత్, తర్బియత్, –(ఇది తర్ఫీదుగా మారింది–) మంజూర్, పాల్, హయాం, చౌఫస్లా, చెలామణీ. బహాల్, జనానా, గోషా, తగాదా, సబబు, సిలుకు, ముద్దయీ –(ఈ పదం ఆంధ్రలో ప్రతివాదికి వాడుక)– తిక్రార్, షికార్, –(ఈ పదం ఆంధ్రలో వాహ్యాళికి వాడుతారు)– గష్తి (సర్క్యులర్), నిషాణ్ (నెంబర్) బందోబస్తు, జప్తి, జబర్దస్తీ, మిసల్, దస్తఖత్, (దస్కతుగా అయింది.) (దస్త్ అంటే చేయి ఖత్ అంటే వ్రాలు–చేవ్రాలు అని అర్థం–) లగాయత్, సేబాస్, ఖేప్, రైతు, కౌలు, సిస్తు, జమీన్, జమీన్దారు, వకీలు, తాలూకు, బాబత్, హమాబాబత్ –(దీన్ని అమాంబాబత్ అంటారు.) దామేషా, (అంటే కేషియో), కైది, బందీఖానా, ఖిల్లా, తయారు, నవాబ్, రాజీ, సలహా–(ఈ పదం సలహాదారులు, సలహాసంఘాలు అని సమాసంలోకూడా వాడుతారు–) హాజరీ, (దీనికి తెలుగులో వేరే పదం వాడరు–) హుజూర్, ఖామిందు–(ఈ పదం ఫార్సీలో "ఖావింద్" అంటారు అనగా యజమాని అని అర్థం–), రస్తా, మైదాన్, నామూషీ, నామర్దా, తాఖత్, చప్రాసీ, జీదా, ఓడీ, డబ్బా, సీసా, డబ్బీ, నజరానా, జేబు, జేబునమాల్ –(రూ అంటే ముఖం, మాల్ అంటే తుడుచుకోవడం అని అర్థం)–, తనిఖీ, మాఫీ, జాయిదాదు, ఫౌజు వాయిషీ, తసక్కు, జవాబు, సవాల్ –(ఇవి ఛాలెంజికి వాడుక–) బిఛానా, మహల్, హౌజు (హౌజ్ వేరుగా మారింది–) రంగు, ముసాయిదా, (మూలపదం ముస్వీదా–) ఖాతరు ఫస్లీ, దరఖాస్తు, సంజాయిషీ, ఖాతా, దస్తావేజు, అమీన్, జవాబుదారీ, అసల్, మెహర్బానీ, పైసా, పాలిషా, దబాయింపు, మినహాయింపు, ఈ విధంగా వేలాది ఉర్దూ పదజాలం తెలుగులోకి వచ్చి అవి ఇంచు మించు తెలుగుపదాలుగానే చెల్లుబడి అయినవి. ఈలాగే ఇంగ్లీషు భాష పరిపాలనభాషగాగల ప్రాంతంలో పూర్వపు ఉర్దూ పదాలతోపాటు ఇంగ్లీషు పదాలుగూడా తెలుగుభాషలో వాడుకలోకి వచ్చినవి. ఎన్నో అన్యభాషాపదాలు తెలుగులో అర్థభేదంతోనూ, ఉచ్చారణభేదంతోనూ వాడబడుతున్నవి. ఈ విషయం చిన్న చిన్న తెలుగు కథానికలు చదువుతున్నప్పుడు మనకు స్పష్టమవుతుంది. మహాకావ్యాల్లోకూడా ఉర్దూపదాలు ప్రాకి శిష్టములైనాయి. దీనికి ఉదాహరణంగా "తామరసనేత్రి లింజ్ల 'బందాలు' కారా" అను పెద్దన మనుచరిత్ర ప్రయోగం చూడవచ్చును.

సాధారణంగా వాడుకలో ఉన్న జీవద్భాషల్లో పరస్పరం ఆదాన ప్రదానాలు ఉంటాయి. కనుకనే కొన్ని ఉర్దూ పదాలు తెలుగుపదాలు, ఇంగ్లీషులోకి గూడా ప్రాకినాయి. ఉదాహరణకు "సుమర్ హింద్" అనే ఫార్సీ పదం, ఇంగ్లీషులో "టామరిండ్" అని అంటారు. (అంటే చింతచెట్టు.) (తమర్ అంటే ఖర్జూరం. హింద్ అంటే భారతదేశం. హిందూదేశపు దేశము ఖర్జూరం అన్నమాట.) పందికొక్కు అనే తెలుగుపదం ఇంగ్లీషులో "బ్యాండీకూట్" అయింది. జంగల్, ఖస్తా, హర్తాళ్, వంటి యితర పదాలు ఇంగ్లీషులో చేర్చుకున్నారు.

బహమనీ, కుతుబ్‌షాహీ నవాబులు కొన్ని ఫర్మానా పత్రాలు తెలుగులో వ్రాసి యిచ్చినారు. వాటిలో అధికంగా ఫార్సీ, ఉర్దూ పదాలు వాడబడినాయి. ఉదాహరణకు—

"సుల్తాన్ అబ్దుల్లా కుతుబ్ షాహగారు ఖిల్లా కట్టుటకునకు ప్రయత్నించేస్తే కుదరనందున తన ముఖ్యుడైన నియత్ ముస్తఫా సాహెబ్ ఖాదరీ, సాకిన ఔరంగాబాద్, హాల్ ముకాం గుల్బర్గా గారిలో బాదుషా చేసే బగాన్ యేమనగా భాగానగరంవద్ద ఖిల్లా కట్టవలెనని ఉన్నది. కుదురలేదు. దరుగు కొంచెయ్య చాలా కరామతు కలవాడు. అతని మహరాజా చేయుంచేసు" ఈలాగు సనదులు తెలుగులో వ్రాసేవారు. అవి అర్థం చేసుకోవడానికి ఆ భాషాపదాలు అలవాటులో ఉండకపోవడం అగోచరంలో నేమి— ఈ రోజుల్లోకూడా అవసరమై ఉన్నది.

ఈలాగే ఇంగ్లీషుభాషా ప్రభావంగూడా తెలుగుపై పడింది. కోర్టు, గోర్డు, పోలీసు మోటారు మొదలైన వెన్నో ఉన్నాయి. మనం వాడే అంకెలు ఇంగ్లీషు అంకెలే. తెలుగు అంకెలు, పాంకంగానూ, అలవాటుగానూ వ్రాయడం, తెలంగాణాలో తప్ప ఆంధ్రలో ఎక్కడా కనబడదు. తెలుగు గ్రంథాల ముఖపత్రాలు, పీఠికలు ఇంగ్లీషులోనే వ్రాయించే ఆచారం ఇప్పటికీ గూడా ఉన్నది. ఉద్దండులైన తెలుగుపండితులైన కే. వి. శ్రీ కట్టమంచి రామలింగారెడ్డి తెలుగు గ్రంథములపై అభిప్రాయాలు, తెలుగు సభలకు సందేశాలు, ఇంగ్లీషులోనే ఇచ్చేవారు. ఇప్పటికీ యీ ఆచారం తెలుగు పెద్దలలో వున్నది. కనుక రాజకీయభాషా ప్రభావం పాలితుల భాషలపై తప్పనిసరిగా పడుతుందనడానికి ఎన్నో దృష్టాంతాలు చూపవచ్చును. ఒక భాషావాఙ్మయమేగాక భావదాస్యం కూడా తప్పకుండా కలుగుతుందనడానికి మనలో కొందరు ముస్లిం ప్రముఖులు, కొందరు ఆంగ్లేయ ప్రముఖులు వేసుకోవడం, మన భాష వాక్యాలననుసరించి ఇతరభాషల వాక్యాలు కూర్చి వాడడం తార్కాణంగా తీసుకోవచ్చు. ప్రేమచందు, టాల్‌స్టాయి, బెర్నార్డ్‌షా మొదలగువారి గ్రంథాలు అధునిక తెలుగు వాఙ్మయంలో తర్జుమాచేసినప్పుడు తప్పకుండా ఆయాభాషల భావాల ప్రభావం పడుతుంది. ఇవి ప్రాంతీయ పరిస్థితులనుండి క్రమంగా ప్రాంతమంతా ప్రాకిపోతాయి. భాష ఆయా ప్రాంతాల ప్రజల వ్యవహారానికి ప్రధానంగా ఉపయోగపడేది కనుక ప్రజలను విషయగ్రహణం కొరకే భాషకు ప్రయోజనం. అందువల్ల వారి బహుళప్రచారంలో వున్న ఇతర భాషాపదాలే తెలుగులో వాడడం ఆచారమైనది. ఇది అనివార్యమూ, అత్యవసరముకూడా అయింది. ఇతర భాషల సంపర్కం ఏమీ లేకుండా శుద్ధంగా వుండదనుకున్న సంస్కృతానికికూడా యీ దెబ్బ తప్పిందికాదు. జగన్నాథ పండితుడు ఆసఫ్‌ఖాన్ శతకం వ్రాసినప్పుడు క్స్రోత్ర సంస్కృతికి చెందిన పదాలెన్నో సంస్కృత శ్లోకాల్లోకి ఎక్కించినాడు. ఆయన 'నూమినాథ శహాబుదీన' అని సంస్కృతపద్యం నడిపినాడు. కనుక జీవద్భాషల్లో కలిగే పరస్పర సంబంధాలను గుర్తించి వాటిని ఓర్పుతో గ్రహించి విజ్ఞానం సంపాదించడం ప్రపంచ ప్రజల కెంతో అవసరం. ఒక భాషపదాలు మరియొక భాషలో కలిసిపోవడానికి కొంతవరకు రాజుల స్వమతాభిమానం, భాషాభిమానమేగాక ప్రజల వ్యవహారంకూడా ముఖ్యమని తెలుసుకోవడం అవసరం.

మన్మథ మహిమ

శ్రీ జి. జాషువ

నిండుజాబిలిలోన పండిపోయిన హాయి
చిరునవ్వు తునకలో జిలికినావా!
పుట్టతేనియలోన మిట్టాడు మధురిమ
నధర బింబంబులం దదికినావా!
కులపర్వతములలో నెలకొన్న బిగువెల్ల
గుబ్బ పాలిండ్లలో గ్రుక్కినావా!
ఆణిముత్యాలయం దలరారు మెరుగును
మేనుకీవెలలోన మెదిపినావా!

హృదయవేద్యమైన ఎంత శిల్పిబిగించి
మగువ నద్భుతముగ మలచినావా
నాడు శతమఖుండు కోడిపుంజై నాడు
మేనుమరచి — ఆడుదానికొఱకు.

బిగిగుబ్బల్ వెలికుబ్బ బుగ్గలగులా
బీ వన్నెరాణింప, జి
ర్నగవుం జూపుటలుంగులం బరపి ఆ
రాధించు దుర్గమ్ము యొం
టిగ చేజిక్కగ పాపకచ్ఛడములన్
భేదించి చేపట్టడే
సెగకన్నున్న శివయ్య, మారునిశరా
ర్చి జ్వాల సామాన్యమే!

ఆంధ్రలో పారిశ్రామికాభ్యుదయం

శ్రీ బులుసు వేంకటసుబ్బారావు

పారిశ్రామిక వ్యవస్థకు అవసరమైన అనేక వనరులు కల రాష్ట్రాలలో మన ఆంధ్రప్రదేశ్ గణనీయమైనది. అనంతమైన ప్రకృతిసంపద, అపారమైన విద్యుచ్ఛక్తి, విస్తృతమైన తీరప్రదేశము, దీర్ఘమైన నదీమార్గాలు, తలచినంత శ్రామికశక్తి, ఆహార స్వయంసమృద్ధి—అన్నీ ఉండికూడా పారిశ్రామిక పురోగమనదృష్ట్యా మనరాష్ట్రం వెనుకబడింది. ఈ అవాంఛనీయమైన వెనుకబాటుతనానికి కారణాలు అనేకం కావచ్చును. మొన్నటివరకు కేవలం స్వార్థహేతువుతో అనేక ప్రదేశాలను, ప్రజలను ఒక్కొక్క అసహజమైన రాష్ట్రంగా ఏర్పాటుచేసి పరిపాలించిన పరదేశీయులు కావచ్చును. స్వరాష్ట్రస్థితిలో కలిగిన విశేషజాడ్యం కావచ్చును. కాని ఆ కారణాలను పునశ్చరించుకోవడం గతజలసేతుబంధనం వంటిది. నేడు ఆంధ్రలో ఒక సుస్థిరత చేకూరింది కాబట్టి, త్వరిత పారిశ్రామిక పురోగమనానికి తీవ్రమైన కృషి జరుగవలసి ఉంది. రాష్ట్ర ఆదాయాన్ని అభివృద్ధిచేసి, ప్రజల జీవనప్రమాణాలను పెంపొందించేటందులకు పారిశ్రామిక పురోగమనం అత్యవసరం.

విదేశాలలో రెండు విభిన్న విధానాలద్వారా పారిశ్రామిక పురోగమనం జరిగింది. అమెరికా, ఇంగ్లండు, హాలండు, కెనడా, ఆస్ట్రేలియా, ఫ్రాన్సు మొదలైన పెట్టుబడిదారీ దేశాలలో అవలంబించబడిన స్వేచ్ఛావిధానం ఒకటి. సర్వంసహాధికార ప్రభుత్వ పాలితదేశాలలో అవలంబించబడిన సామ్యవాద విధానం రెండవది. ఈ రెండవ విధానాన్నవలంబించి శీఘ్ర పారిశ్రామిక పురోగమనాన్ని సాధించిన ముఖ్యదేశం సోవియట్ రష్యా. భారతదేశం తన పరిశ్రమాభివృద్ధికి అవలంబించిన విధానం పైరెండు పద్ధతులను తగువిధంగా మిశ్రితమొనరించడంవలన జనించిన ఒక మహత్తర నూతన విధానం. దీనికే సోషలిస్టిక్ పాటర్న్ ఆఫ్ సొసైటీ అని మనవారు నామకరణం చేసేరు. ఒక్కముక్కలో చెప్పాలంటే ప్రజాస్వామ్య విధానాలద్వారా సామ్యవాద ఆశయాలను సాధించడం. సాధారణంగా ప్రజాస్వామ్యానికీ, సామ్యవాదానికీ ఎక్కడా సమన్వయం కనపడదు. భారతీయ వాతావరణానికి అనువైన అంశాలను రెంటిలోను ఏర్చి కూర్చి, రెంటికీ మూలములైన ప్రజా, ప్రభుత్వ రంగాలలో మహత్తరాభివృద్ధికి దోహదమొసగకలిగేటట్టుగా ఈ నూతన విధానం రూపొందించబడింది. దేశంలో ఆర్థిక పురోగమనానికి ఈ సూత్రం అవలంబిస్తూ, ఒకవంక పరిశ్రమల అభ్యుదయానికి ప్రభుత్వం తీవ్రకృషి చేస్తూ ప్రజారంగంలో పెట్టుబడిదారులను ప్రోత్సాహిస్తుంది. ఆంధ్ర పారిశ్రామికాభ్యుదయాన్ని పరిశీలించటప్పుడు, ఈ జాతీయార్థిక విధానాన్ని విస్మరింపకూడదు.

పారిశ్రామిక వ్యవస్థానిర్మాణంలో అనేక విషమసమస్యలు ఎదురౌతాయి. వీటిని విజయవంతంగా పరిష్కరింపనిదే పురోగమనం సాధ్యంకాదు. వీనిలో ప్రప్రథమంగా పరిశీలింపదగినది ఆర్థిక సమస్య. భారీ కర్మాగారాలను నిర్మించేందుకు (Factories) కార్మికులకీయవలసిన వేతనాలకు (wages) అతి వ్యయసాధ్యమైన నూతన యంత్రాంగాన్ని నెలకొల్పేందుకు, సాంకేతిక నిపుణులను వినియోగించేందుకు, విద్యుచ్ఛక్తి సరఫరాకు (power supply) అధిక వ్యయమౌతుంది. ఈ సమస్య ఆంధ్రరాష్ట్రంలో రెండువిధాలుగా అంకురిస్తుంది. పెట్టుబడి పెట్టకలిగినా, ముందంజవేయడానికి సాహసింపలేనివారివలనను, అద్భుతమైన పారిశ్రామిక నిర్వహణశక్తి, పరిజ్ఞానం కలిగియుండికూడా తగిన మూలధనం లేనందువలన వెనుకంజవేసే పారిశ్రామిక వేత్తలవలన. మొదటితరగతివారికి ప్రభుత్వ ప్రోత్సాహం, రెండవతరగతివారికి ప్రభుత్వ సహాయం అవసరం.

ఇక రెండవ సమస్యగా విద్యుచ్ఛక్తి సరఫరా విషయంలో ఎదుర్కొనవలసియుంటుంది. భారీపరిశ్రమల నిర్వహణకు అతిచౌకగా ఎక్కువశక్తి సరఫరా కావలసివుంటుంది. పై రెండు సమస్యలకన్నా తీవ్రతరంగా పరిణమించి పారిశ్రామిక పురోగమనానికి గొడ్డలిపెట్టుగా వున్నది విదేశీమారకద్రవ్య సమస్య. ఏ కర్మాగారాన్ని నిర్మించాలన్నా అతి వ్యయయుక్తమైన విదేశీ యంత్రాంగాన్ని మనం దిగుమతి చేసికోవాలి. యంత్రాంగాన్నే కాక పరిశ్రమను నిర్వహింపగల సాంకేతికనిపుణులను కనీసం ప్రథమావస్థలో పైదేశాలనుండి రావించాలి. దీనికి గొప్ప విదేశీ ద్రవ్యసంపద అవసరం. మన రాష్ట్రంలో అనేక పరిశ్రమలు రాష్ట్రప్రభుత్వానుమతులను పొందికూడా దిగుమతులపై ఆంక్షలవలన ఆరంభదశలోనే అంతమౌతున్నాయి. మన పారిశ్రామికాభ్యుదయానికి ముఖ్యమైన ఆటంకాలలో విదేశీ ద్రవ్య సమస్య ఒకటి.

ఒక రాష్ట్రంకాని, ఒక దేశంకాని పారిశ్రామిక వ్యవస్థను వాంఛించే ముందు రవాణాసదుపాయాలను వృద్ధిచేసుకోవాలి. ఆంధ్రప్రదేశ్ రవాణాసౌకర్యాలలో చాలా వెనకబడి ఉంది. దూర దూరంగానున్న గ్రామాలను, ముడిపదార్థాల స్థానాలను, విక్రయ కేంద్రాలను కలపడానికి అతి విస్తృతమైన రవాణా అవసరం. రాష్ట్రమంతటా దీర్ఘ జలమార్గాలు, రైలుమార్గాలు, రస్తాలు ఉండవలెనేకాక ఎగుమతి దిగుమతులకై నౌకాశ్రయాలుకూడా అవసరం.

పారిశ్రామిక పురోగమనం దృష్ట్యా ఆంధ్రరాష్ట్రంలో జనించనున్న మరొక సమస్య, భారీపరిశ్రమల సంస్థాపనద్వారా కలిగే స్పర్థ (competetion)కు తట్టుకోనజాలని అసంఖ్యాకములైన చిన్నపరిశ్రమల నాశనాన్ని కలుగజేయనుంది. మనరాష్ట్రం గ్రామీణ పరిశ్రమలకు, విశేషమైన పనితనం అవసరమైన చేతిపరిశ్రమలకు ప్రపంచ ప్రసిద్ధిపొందిన విషయం సువిదితమే. ఇరవైవ శతాబ్దారంభంలో

విదేశీ పారిశ్రామిక వస్తుజాలంవలన ఈ తరహా పరిశ్రమలు దెబ్బ తిన్నవి. ఈ సమయంలో భారీపరిశ్రమలు వృద్ధిపొందినట్లయితే వీనికి అపారనష్టం కలుగవచ్చును. తరతరాలుగా ఈ పరిశ్రమలందు వంశ పారంపర్యమైన నేర్పరితనాన్ని కలిగిన అనేక పారిశ్రామికులు ఒక్కసారిగా నిరుద్యోగులయ్యే ప్రమాదం వుంది. ఈ ప్రమాదం ముఖ్యంగా చేనేతవస్త్ర పారిశ్రామికులకు ఎక్కువ. అందువలన రాష్ట్ర పరిశ్రమాభివృద్ధి ప్రణాళికలందు ఈ సమస్య తగువిధంగా పరిష్కరింపబడవలసిన ఆవశ్యకత చాలావుంది.

ఏ పరిశ్రమఅయినా తదుత్పాదిత వస్తుజాలానికిగల గిరాకీ (Demand) ననుసరించి పురోగమిస్తుంది. దేశంలో పారిశ్రామిక విప్లవాన్ని సాధించాలనే ఉద్రేకంతో వివిధ పరిశ్రమలను వానివాని గిరాకీ పరిస్థితులను గమనింపకుండ నెలకొల్పడం అవివేకమే అవుతుంది. ఒక ప్రత్యేక పారిశ్రామిక వస్తువునకు దేశీయమైన గిరాకీ కూడ విదేశీయోత్పత్తి పైననే కేంద్రీకరింపబడి ఉన్నట్లైతే ఆ పరిశ్రమను స్థాపించే ముందు ఆ గిరాకీని దేశీయోత్పత్తి వంకకు మరల్పడానికి తగిన కృషి అవసరం. ఈ కృషే విదేశీయోత్పత్తిదారులతో స్పర్ధకు దారితీస్తుంది. దాదాపు అన్నిరంగాలలోను విదేశీ పారిశ్రామికవేత్తలు మనవారిని జయించేరని చెప్పవచ్చును. తరతరాలుగ స్వాతంత్ర్య వాతావరణంలో పురోగమించినవారి పరిశ్రమల ముందు మన బాల్యపరిశ్రమలు (Infant Industries) పోటీకి నిలువడం కష్టసాధ్యం. అయితే పారిశ్రామికపురోగమనం ప్రాథమిక దశలో, అంతర్జాతీయ విక్రయరంగంలో ఆధిపత్యాన్నటుంచి దేశీయమైన గిరాకీకి సరిపోయే ఉత్పత్తిని తయారుచేసేందుకు కృషి అవసరం. పారిశ్రామిక పురోగమనానికి మరొక విషయాన్నికూడ గమనించాలి. కేవలం దేశం నలుమూలలా నాలుగు కర్మాగారాలను నెలకొల్పినంతమాత్రాన సరిపోదు. అతి వ్యయకరమైన భారీపరిశ్రమల నిర్మాణానికి వైదేశిక సాంకేతిక నిపుణుల సహాయం అవసరం. విదేశాలనుండి సాంకేతికనిపుణులను తీసుకవచ్చినంతమాత్రాన, మన జాతీయ గౌరవానికి భంగం వాటిల్లదని గ్రహించాలి. మనవారికి తగిన సాంకేతిక విజ్ఞానసంపద చేకూరేవరకు విదేశీయులను దిగుమతిచేసుకోవాలి. ఈ వడుమనే జరిగిన ఒక అనభిలషణీయమైన విశేషనష్టం ఈ విషయాన్ని ధ్రువపరచింది.

రాష్ట్ర పారిశ్రామికపురోగమనానికి అడ్డుతగలగల అనేక సమస్యలు పైన వివరింపబడ్డాయి. అయితే ఈ సమస్యలకు పరిష్కారమార్గాలు లేకపోలేదు. ప్రథమంగా ఆర్థికసమస్యను పరిశీలిద్దాం. జర్మనీదేశంలో ఆర్థికపురోగమనానికి ముఖ్యంగా ఆర్థిక సదుపాయం చేసినవి ఆ దేశపు ధనాగారాలే. ప్రభుత్వ ప్రోత్సాహంతో ఈ బ్యాంకులు పెట్టుబడిదారులకు విస్తారమైన ఋణ సౌకర్యాలను కల్పించి సహాయపడ్డాయి. నూతన పరిశ్రమలను స్థాపింపచేయడం, ఆర్థిక దుస్థితిలోనున్న భారీపరిశ్రమలను ఉద్ధరించడం, మూలధనాన్ని ఋణంగా ఒసగడం, ప్రారంభదశలో వాటాలను క్రయించి పరిశ్రమ పెంపొందినతరువాత వానిని విక్రయించడం మొదలైన సౌకర్యాలనవి చేయడంవలన జర్మన్ పరిశ్రమలు శీఘ్రపురోగమనం చేయకలిగాయి. ఇంతేకాక ఒక ప్రత్యేక ధనాగారం ఒక పెద్ద భారీపరిశ్రమను ఆర్థికంగా నిర్వహింపలేకపోతే నాలుగు మూడు సంస్థలు కలిసి ఒక సమితిగా (Consortium) ఏర్పడి పరిశ్రమకు చేయూతనొసగేవి. ఈ విధమయిన పారిశ్రామిక ధనాగారాలను ప్రభుత్వరంగంలో సాధ్యపడకపోతే, కనీసం ప్రైవేటురంగంలోనైనా ప్రోత్సహించాలి. కేంద్ర, రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలు తలచుకుంటే ప్రజలసహకారంతో వీటిని సులభతరంగా స్థాపించవచ్చును. భారతదేశాని కంతకు ఏర్పాటుచేయబడిన పారిశ్రామికార్థిక సహాయసంస్థ (Industrial Finance Corrporation) రాష్ట్రీయంగా అనేక శాఖలుగా విభజింపబడి ఎక్కువ సహాయకారి కావచ్చును. ఈసంస్థలమూలకంగానేకాక రాష్ట్రప్రభుత్వంఋణాలరూపకంగాను గ్రాంట్లరూపకంగాను ప్రత్యక్షసహాయాన్ని కావించవచ్చును. ప్రతీదానికి ప్రభుత్వంపైననే ఆధారపడరాదని మన మంత్రులు బోధిస్తున్నప్పటికి సత్వరాభివృద్ధి సాధనకు పారిశ్రామిక ప్రాథమిక దశలో ప్రభుత్వసహాయాన్ని అపేక్షించకుండా ఉండడం సాధ్యం కాదు. విప్లవం జరగడానికి పూర్వం చైనాలో పారిశ్రామికసహకార సంఘాలు (Industrial Co-operative Societies) ఆ దేశంలో పారిశ్రామిక పురోగమనానికి చాలా దోహదమొసగాయి. ఈ విధమైన సంఘాలను మన దేశంలోకూడ ప్రోత్సహించవచ్చును. చిన్నతరహా పరిశ్రమలలో అధిక ఫలితాలనొసగే ఈ సంఘాలు భారీపరిశ్రమల ఆర్థిక నిర్వహణకుకూడ విస్తరింపచేయబడాలి.

ఆంధ్రరాష్ట్రంలో పారిశ్రామిక శక్తి సరఫరాసమస్య అంత క్లిష్టమైనది కాదని చెప్పవచ్చు. కృష్ణా, తుంగభద్ర, గోదావరి నదులవలన మనకు అపారమైన జలవిద్యుచ్ఛక్తి లభిస్తుంది. నాగార్జున సాగరం పథకం ఫలవంతమైన వెనుక సుమారు 75,000 కిలోవాట్ల విద్యుచ్ఛక్తి వస్తుంది. ఈ సంవత్సరంలో ఇంతవరకు తుంగభద్రా జలపాత విద్యుత్పథకంక్రింద (Tungabhadra Hydro Electric Scheme) 18,000 కిలోవాట్లశక్తికి పైగా లభించింది. క్రిందటి సంవత్సరానికి 18,000 కిలోవాట్లశక్తి లభించింది. ఈ 36,0(0 కిలోవాట్లశక్తికాక ఇంకా 27 వేలకిలోవాట్లశక్తిఉత్పత్తికాగలదని అంచనా వేసేరు. 18,000 కిలోవాట్ల శక్తి నుత్పత్తిచేయగల ఎడమభాగపు శక్త్యుత్పాదక గృహనిర్మాణం (Power House) అనుకున్న అంచనాలప్రకారం సాగిపోతోంది. ఆంధ్రప్రదేశ్, ఒరిస్సారాష్ట్రాల పరస్పర సహకారంతో నిర్మితమయ్యే మాచ్‌ఖండ్ జలపాత విద్యుత్పథకంవలన లభించే శక్తిలో డెబ్భైపాళ్ళు ఆంధ్రకు, ముప్పైపాళ్ళు ఒరిస్సాకు లభ్యమౌతుంది. గోదావరి నదీజలాలు డుడుమా జలపాతం వద్ద 850 అడుగుల ఎత్తునుండి పడడంవలన అపారమైన శక్తిని జనింపచేస్తాయి. ఇది విశాఖపట్టణానికి 125 మైళ్ళ దూరంలో ఉంది. ఇప్పటికే, నిర్మాణం పూర్తి అయిన మొదటి దశలో, మూడు ఉత్పాదక యంత్రాలు స్థాపింపబడినాయి. వీనిలో ఒక్కొక్కటి 17,000 కిలోవాట్ల శక్తిని ఉత్పత్తి చేస్తుంది. దీనిని 1955 లో రాష్ట్రపతి ప్రారంభోత్సవం చేసేరు. శ్రీకాకుళం, విశాఖ, ఉభయగోదావరులు, కృష్ణా, గుంటూరు, నెల్లూరు జిల్లాలకు ఈ శక్తి వినియోగమౌతుంది.

గోదావరికి మరొక ముఖ్యఉపనది అయిన మంజీర నాధారంగా చేసికొని నిజాంసాగర్ జలపాత విద్యుదుత్పాదక కేంద్రం

నిర్మితమౌతోంది. 5000కిలోవాట్లశక్తి నుత్పత్తిచేసే యంత్రాలిక్కడ ఉన్నాయి. దీనికి హుస్సేన్‌సాగర్ థర్మల్ స్టేషన్‌తో సంబంధం ఉంది. హైదరాబాదువద్దనున్న యీ థర్మల్ స్టేషన్ ఆంధ్రలో అన్నిటికన్న పురాతనమైనది. ఇది హైద్రాబాదు, సికిందరాబాద్ నగరాలకు సుమారు 20,000 కిలోవాట్లశక్తినందిస్తుంది. విజయవాడలోనున్న థర్మల్ స్టేషన్ సుమారు 12,000 కిలోవాట్లశక్తి నొసగుతుంది. విశాఖపట్టణం నౌకాశ్రయంవద్దనున్న థర్మల్ స్టేషన్ 6,750 కిలోవాట్ల శక్తిని? నెల్లూరు థర్మల్ స్టేషను 2,500 కిలోవాట్లశక్తిని, రామగుండం థర్మల్ స్టేషను 12,500 కిలోవాట్ల శక్తిని సరఫరా చేస్తాయి. ఇవికాక మొత్తం 15,000 కిలోవాట్లశక్తి నుత్పత్తిచేసే అనేక డీసెల్ స్టేషన్‌లు దేశం నలుమూలలా ఉన్నవి. ఎగువసీలేరు విద్యుదుత్పాదక పథకప్రకారం 60,000 కిలోవాట్లశక్తి నుత్పత్తి చేయగల రెండు యంత్రాలు నిర్మితమౌతాయి. దిగువ సీలేరు ప్రణాళిక మూలంగా 40,000 కిలోవాట్లశక్తి లభ్యము కాగలదు. డేవనూరు, సిద్ధేశ్వరం, పులిచింతల, ఇంచనపల్లి, సింగారెడ్డిపల్లి, లక్ష్మీపురం కేంద్రాలనుండి అధికశక్తి మనకు త్వరలోనే లభింపగలదు. కాబట్టి శక్తిసరఫరా విషయంలో మన రాష్ట్రానికి లోటు ఉండదు. ఇట్టి శక్తిసంపద మన పారిశ్రామికాభ్యుదయానికి దోహదకారి కాగలదు.

ఇక నేటికీ అపరిష్కృతంగానే మిగిలిపోయినది విదేశీమారక ద్రవ్య సమస్య. ఇది జాతీయమైన విషమసమస్య కావడంవలన కేవలం ఏ ఒక్క రాష్ట్రం దీని నెదుర్కొనడం సాధ్యంకాదు. ఎంతటి విషమ సమస్య అయినప్పటికి విదేశాలు మనదేశంపట్ల చూపుతూన్న సుహృద్భావంవలన ఈ సమస్య త్వరలోనే పరిష్కారంకాగల అవకాశం లేకపోలేదు. ప్రపంచ ధనాగారం (World Bank), అంతర్జాతీయ ద్రవ్యనిధి (International Monetary Fund) మొదలైన సంస్థలు జపాన్, అమెరికా, పశ్చిమజర్మనీ, కెనడా, రష్యా, ఆస్ట్రేలియా మొదలైన విదేశాలు మన ప్రణాళికలపట్ల చూపిన ఔదార్యం, భారత వైదేశిక రాజనీతికి ఒక ఘన విజయం అని చెప్పవచ్చును. విదేశీ సహాయం వలన, దిగుమతులపై తీవ్రమైన ఆంక్షలవలన, ఎగుమతుల ప్రోత్సాహంవలన యీ సమస్య సడలిపోసాగింది.

మనం ఎదుర్కొనగల మరొక సమస్య, పారిశ్రామిక పురోగమనం వలన చిన్నతరహా పరిశ్రమలకు, భారీ పరిశ్రమలకు నడుమ ఏర్పడకలిగే అనభిలషణీయమైన స్పర్ధ. దీనివలన తరతరాలనుండి వస్తున్న సాంప్రదాయికమైన చేతి పరిశ్రమలకు నష్టం వాటిల్లి, తత్కారణంగా అనేకులకు నిరుద్యోగం సంభవింపగల ప్రమాదం ఉంది. అయితే ఒక నిర్ణీతపథకం ప్రకారం దేశంలో పారిశ్రామికపురోగమనం జరిగితే దీన్ని తొలగింపవచ్చును. ఈవిధంగానే రవాణాసమస్య పరిష్కారంకూడ. అయితే రోడ్ల నభివృద్ధిచేయడం ఒకటే కొంతవరకురాష్ట్రప్రభుత్వం చేతిలోని పని, కాని రైలు మార్గాలను, నౌకా కేంద్రాలను విస్తృతపరచడం కేంద్రప్రభుత్వం మాత్రం చేయగలపని. రాష్ట్రప్రభుత్వం వీటిపై పరిశీలనలు జరిపి నిర్మాణాత్మకములైన సలహాల నొసగవచ్చును. ఇక రోడ్ల సంగతి. ఆంధ్ర ప్రదేశ్ లో చదరపు మైలు ఒక్కంటికి 0.18 మైలు పొడవుగల రోడ్డు మార్గం సరాసరిన కలదని అంచనా వేసేరు. పూర్వాంధ్ర రాష్ట్రంలోకన్న తెలంగాణాలో రోడ్డు సౌకర్యం చాల తక్కువ. విస్తారంగా రోడ్ల నభివృద్ధి పరచాలన్న నాగపూరు పథకం (Nagpur Plan—1943) ఆంధ్ర జిల్లాలకే కాని తెలంగాణాకు ఇంకా విస్తరింపబడలేదు. కాబట్టి ఆ ప్రణాళిక సత్వరమే తెలంగాణాకు కూడ విస్తరింపబడాలి. ప్రథమ పంచవర్ష ప్రణాళికాకాలంలో మనరాష్ట్రంలో మొత్తం 732 మైళ్ళ పొడవైన క్రొత్త రోడ్డుమార్గాన్ని నిర్మించారు. ద్వితీయ ప్రణాళికాకాలంలో 1,516 మైళ్ళ పొడవైన మార్గాలను నిర్మించాలని నిర్ణయించారు. ఆంధ్రప్రదేశ్ లో రవాణాసౌకర్యాలఆవశ్యకతనుగుర్తించి రాష్ట్రంలో ప్రత్యేకరహదారీశాఖను (High ways Department) స్థాపించారు. ఇప్పటికీసంస్థ సుమారు 1400 మైళ్ళ పొడవైన బాటలను నిర్మించింది. దీనిలో 92 మైళ్ళు సిమెంటు కాంక్రీటు చేయబడినాయి. ప్రభుత్వాధ్వర్యంక్రింద నిర్మింపబడినవి 17,836 మైళ్ళ పొడవైన బాటలు. దీనిలో 118 మైళ్ళు సిమెంటు కాంక్రీటు చేయబడినాయి. ఇవికాక ద్వితీయ ప్రణాళికలో మహత్తరాభివృద్ధి పథకాలు తయారుచేయబడ్డాయి. ఖనిజసంపదలు, బొగ్గుగనులు, పంచదారమిల్లులు ఉండేచోట్ల ఏజన్సీ ప్రాంతాలందు ఇటీవల ప్రత్యేకశ్రద్ధ తీసుకొంటున్నారు. ఇప్పుడు జరుగుతూన్న ప్రకారం రోడ్ల నిర్మాణం కొనసాగితే, నాగపూర్ పథకంలో అనుకున్న దానికంటె రెండు సంవత్సరాలముందే ఆ ఆశయాలు నెరవేరకలవు. ఈవిధమైన రవాణాభివృద్ధి పారిశ్రామికాభ్యుదయానికి మిక్కిలి దోహదకారి కాగలదు.

ఏ రాష్ట్రంలోనైనా, పారిశ్రామిక పురోగమనానికి విస్తారమైన ఖనిజసంపద అవసరం. ఈ విషయంలో ఆంధ్ర ప్రదేశ్ అదృష్టవంతమైన రాష్ట్రమనే చెప్పవచ్చును. ఖనిజ సంపద విషయంలో ఆంధ్రరాష్ట్రం భారతదేశంలో బీహార్ తరువాత అగ్రస్థానా న్నాక్రమిస్తుంది. మైకా, మాంగనీసు, లోహఖనిజం, ఆస్బెస్టస్ (రాతినార), సున్నపురాయి, బెరైటిస్ మొదలైనవన్నీ మనరాష్ట్రంలోనే లభిస్తాయి. ఇవికాక సిమెంటు, ఇటుకలు, పెంకులు, పింగాణీ, గాజు పరిశ్రమలలో ఉపకరించే అనేక ఇతరముడి పదార్థాలు మనరాష్ట్రంలో లభిస్తాయి. ఈ ఖనిజపదార్థాలకు తగినంత గిరాకీ కూడ ఉంది. మన రాష్ట్రంలో లోహఖనిజం మొత్తం 480 మిలియనుటన్నులవరకుఉందని అంచనావేసేరు. విశాఖ, శ్రీకాకుళం జిల్లాలలో విరివిగా లభించే ఖనిజం మాంగనీసు. 1957 లో మొత్తం 19,000 టన్నుల ఖనిజం ఉత్పత్తి అయింది. నెల్లూరులో మైకా లభిస్తుంది. కడప, కర్నూలు, అనంతపురం జిల్లాలలో అధికంగా బెరైటిస్ లభ్యమౌతుంది 1956 లో ఒక్క ఖమ్మంమెట్టులోనే ఎనిమిదిలక్షల టన్నులు లభించింది. రబ్బరు, లినోలియం, ప్లాస్టిక్సు, అచ్చుసిరాలు మొదలైనవాని ఉత్పత్తిలో బెరైటిస్ బాగా ఉపయోగపడుతుంది.

ఇక మనరాష్ట్రంలోని ముఖ్య పరిశ్రమలకు అభివృద్ధి పథకాలను పరిశీలిద్దాం. మొదట పరిశీలింపవలసినది సిమెంటు పరిశ్రమ. సిమెంటుపరిశ్రమకు కావలసిన ముడి పదార్థాలు అతి చవుకగాను, సులభంగాను మనకు లభిస్తున్నాయి. సున్నపురాయి, బంకమన్ను సిమెంటు ఉత్పత్తికి అవసరమైన మూలపదార్థాలు. సిమెంటును సాధారణంగా మూడు రకాలుగా తయారుచేస్తారు. ఒకటి పోర్టు

రెండు కీ సిమెంటు, రెండవది మెటలర్జికల్ సిమెంటు, మూడవది ఫుజోలోనా సిమెంటు. ఇదికాక రకరకాలైన రంగుల సిమెంటును వాటర్‌ప్రూఫ్ సిమెంటును, అతిత్వరలోనే గట్టిపడే సిమెంటును ఇటీవల తయారుచేస్తున్నారు. రకరకాల సిమెంటును తయారుచేయడంలో పరిశోధనలు విజయవంతంగా కొనసాగుతున్నాయి. సిమెంటుపరిశ్రమయందు శ్రామికశక్తికన్న యంత్రాంగశక్తి అవసరం ఎక్కువ. ఆంధ్రలో బ్రహ్మాండమైన ఆనకట్టలను, నదర్ ప్రాజక్టులను నిర్మిస్తున్నందువలన సిమెంటుకు అత్యధికమైన గిరాకీ ఉంది. ప్రప్రథమంగా ఆంధ్ర రాష్ట్రంలో కృష్ణానదీతీరాని కిరుప్రక్కలా, విజయవాడలో, ఆంధ్ర, కృష్ణా సిమెంటు కర్మాగారాలు వెలిసేయి. అవి రెండూ కలిసి అప్పట్లో సంవత్సరానికి 85,000 టన్నుల సిమెంటు తయారు చేసేవి. కాలక్రమాన ఉత్పత్తి పెరిగింది. 1957 నాటికి కృష్ణా సిమెంటు ఫ్యాక్టరీ ఉత్పత్తి 2.5 లక్షల టన్నులకు, ఆంధ్ర సిమెంటు ఫ్యాక్టరీ ఉత్పత్తి 2.0 లక్షల టన్నులకు పెరిగాయి. ఇటీవల ఆంధ్రలో సిమెంటుకు గిరాకీ అధికంగా పెరిగిపోవడంవలన మరి ఏడు సిమెంటు ఫ్యాక్టరీలకు ప్రభుత్వానుమతు లొసగబడినాయి. ఈపథకంప్రకారం మాచర్లలో 1.33 లక్షలటన్నుల సిమెంటు, పాణ్యంలో 63 వేలటన్నుల సిమెంటు, కమలాపురంలో 1 లక్ష టన్నుల సిమెంటు, ఎర్రగుంట్లలో 1 లక్ష టన్నుల సిమెంటు, మంచిర్యాలలో 1.65 లక్షల టన్నుల సిమెంటు, సాలూరులో 1.00 లక్షటన్నుల సిమెంటు, నడికూడిలో 1.00 లక్ష టన్నుల సిమెంటు ఉత్పత్తి కాగలదు. ఈ విధంగా ఆంధ్రరాష్ట్రంలో సిమెంటు పరిశ్రమకు విశేషమైన అభ్యుదయం కనబడుతోంది.

తరువాత పేర్కొనదగినది పంచదారపరిశ్రమ. ప్రస్తుతం మన రాష్ట్రంలో 12 పంచదార ఉత్పత్తి కర్మాగారాలున్నవి. ఇవి మొత్తం 12,200 టన్నుల చెరకును అనుదినం వినియోగించకలవు. (చక్కెర ఫ్యాక్టరీల పరిమాణాలను అవి ఉపయోగించగల చెరకుతో కొలుస్తారు) ఆంధ్ర చక్కెర ఉత్పత్తి కర్మాగారా లన్నింటియందు అధిక శక్తివంతమైనది నిజాం సుగర్‌మిల్. దీని శక్తి సుమారు 3200-3500 టన్నుల వరకు ఉంటుంది. దీని తరువాత క్రమంగా ఉయ్యూరులోని కె. సి. పి. సుగర్ మిల్లు (2500 టన్నులు), లక్ష్మీపురంలోని చల్లపల్లి సుగర్ ఫ్యాక్టరీ (1,000 టన్నులు), తణుకులోని ఆంధ్ర సుగర్‌మిల్సు (1,000 టన్నులు), నాగవరంలోని వి. వి. ఎస్. సుగర్స్ (1,000 టన్నులు), పిఠాపురంలోని కిర్లంపూడి మిల్సు (900 టన్నులు), సామర్లకోటలోని దక్కన్ సుగర్ ఎండు అబ్కారీ ఫ్యాక్టరీ (700 టన్నులు), దార్లపూడిలోని ఏటికొప్పాక సుగర్ మిల్సు (600 టన్నులు), బొబ్బిలిలోని శ్రీరామా సుగర్ మిల్సు (450 టన్నులు), అనకాపల్లిలోని సుగర్స్ ఎండు రిఫైనరీస్ కంపెనీ (450 టన్నులు), తణుకునందలి లక్ష్మీ సుగర్ మిల్లు (800 టన్నులు), సీతానగరంలోని శ్రీరామా సుగర్ మిల్లు (300 టన్నులు) వస్తాయి.

ఈ పన్నెండు కాక ఇటీవల నూతనంగా ఎనిమిదింటికి అనుమతులు లభించాయి. అవి - కైకలూరులోని ఇంటస్ట్రియల్ కార్పొరేషన్ (8,00టన్నులు), రామచంద్రపురంలోని సర్వరాయ సుగర్స్ (800-1,000), షకర్ నగర్‌లో నిజాం సుగర్ ఫ్యాక్టరీ (1,000), చోడవరం, శ్రీకాకుళం, హిందూపురం, పాలకొల్లు, చిత్తూరు మొదలైన ఊళ్లలో సహకార చక్కెర ఫ్యాక్టరీలు. ఈ క్రొత్తగా స్థాపింపబడే ఎనిమిదింటిలో ఆరు సహకార కర్మాగారాలవడం ముదావహం. పారిశ్రామికాభివృద్ధి చట్టంక్రింద ఈ ఎనిమిది కర్మాగారాల నిర్మాణానికి ప్రభుత్వానుమతు లొసగబడినప్పటికీ దిగుమతులకు అనుమతిపత్రాలు లభ్యంకాకపోవడం వలన వాటి నిర్మాణం నిలిచిపోయింది. ఇటీవల నాల్గింటికి మాత్రం దిగుమతి లైసెన్సులను అనుమతించేరు. భారతదేశంలో చక్కెర పరిశ్రమలో ఆంధ్రరాష్ట్రం నాలుగవస్థానాన్నాక్రమిస్తుంది. ఈ విషయంలో మనకంటె అభివృద్ధినందిన రాష్ట్రాలు బొంబాయి, బీహారు, ఉత్తరప్రదేశాలు. అయితే ఎకరానికి పండే సరాసరి పంటలోను, చెరకు గుణంలోను ఆంధ్రదే ప్రథమ తాంబూలం. భారతదేశంలో ఇతర ప్రాంతాలందు ఎకరానికి 15 టన్నుల చెరకుమాత్రం లభ్యమౌతూండగా ఆంధ్రలో ఎకరానికి 28 టన్నుల చెరకు ఉత్పత్తి ఔతోంది. ఆంధ్రలో చెరకు పండించే మొత్తం క్షేత్రం 171 లక్షల ఎకరాలు.

ఆంధ్రప్రదేశ్‌లో పురోగమిస్తూన్న మరొక పరిశ్రమ బొగ్గు ఉత్పత్తి పరిశ్రమ. ఆంధ్రలో ప్రప్రథమంగా 1871 లో ఇండియన్ జియలాజికల్ సర్వేకు చెందిన డాక్టర్ కింగ్ అనే ఆయన వరంగల్లు జిల్లాలోని యిల్లందుగ్రామంలో బొగ్గుగనులను కనిపెట్టేరు. 1921లో హైదరాబాదు దక్కన్ కంపెనీని క్రయించి సింగరేణి బొగ్గు కంపెనీ విస్తృతిమైంది. నేడు ఈ పరిశ్రమలో 88% మూలధనం రాష్ట్రప్రభుత్వానిది. ఈ కంపెనీ గనులందు మొత్తం 1,326 మిలియన్ టన్నుల బొగ్గుందని అంచనావేసేరు. వీరికి మొత్తం మూడు గనులున్నాయి-ఒకటి క్రొత్తగూడెంలోను, ఒకటి యెల్లందునందు, మూడవది తాండూరులోను ఇవికలవు. ప్రథమ పంచవర్ష ప్రణాళికాంతానికి ఈ కంపెనీ 15.26 లక్షలటన్నుల బొగ్గు నుత్పత్తి చేయగలిగింది. ద్వితీయ ప్రణాళికకు 30 లక్షల టన్నుల బొగ్గు ఉత్పత్తి కాగలదని అంచనా వేయబడినప్పటికి ఇంకా అధికంగానే రావచ్చును. ఇటీవల ఈకంపెనీని విస్తృతంచేసి చిన్నూరు,సందేపల్లి, కార్లపల్లి, లింగాల, దామచర్ల, కనిగిరి బొగ్గుగనులను త్రవ్వడానికి ప్రయత్నాలు జరుగుతున్నాయి. ఈ విధంగా ఆంధ్రలో బొగ్గుపరిశ్రమ అభివృద్ధి పొందుతోంది.

కాగితపు పరిశ్రమలో ఆంధ్రదేశం అంత ముందడుగు వేయలేనప్పటికీ భవిష్యత్తులో ఈపరిశ్రమ వృద్ధిచెందకలదు. సిరిపూర్ కాగితపుమిల్లులో 100 టన్నుల కాగితం దైనికంగా ఉత్పత్తి అయేటట్టు 2.5 కోట్ల రూపాయిలతో నూతన పథకాన్ని ఆచరణలో పెడుతున్నారు. బోధన్‌లోని న్యూస్‌ప్రింటు కర్మాగారం కూడా క్రమంగా అభివృద్ధి చెందుతోంది. సుమారు రూ 5,6 కోట్లతో దీనిని అభివృద్ధి చేస్తున్నారు. రాజమహేంద్రవరంలోని పేపరు మిల్లులో పూర్వపు పదిటన్నుల ఉత్పత్తికాక మరొక నలభై టన్నుల పేపరును ఉత్పత్తిచేయడానికి వీలుగా ప్రణాళికను అమలుజరుపుతున్నారు. తిరుపతిలోని పేపర్ అండు స్ట్రాబోర్డు కంపెనీని వేలంపాటలో ప్రభుత్వం 10.85 లక్షల రూపాయిలకు కొని పునర్నిర్మి

తున్నారు. ఆంధ్రలో ప్రభుత్వ ప్రోత్సాహంతో ఈ పరిశ్రమకు గొప్ప భవిష్యత్తు కలదు.

మన రాష్ట్రంలో అన్నీ కలిపి మొత్తం 17 వస్త్ర పారిశ్రామిక కర్మాగారా లున్నాయి. వీటినుండి రూ 4 కోట్లు ఖరీదుగల వస్త్రోత్పత్తి జరుగుతోంది. ఇవిగాక అనేక నూతన వస్త్ర పారిశ్రామిక కర్మాగారాలు సహకార విధానంతో నిర్మింపబడుతున్నాయి. ప్రభుత్వ యాజమాన్యాన ఒక సర్ సిల్కు ఫ్యాక్టరీ కూడ స్థాపింపబడింది. మనరాష్ట్రంలో జనపనార పరిశ్రమ ఉత్పత్తికేంద్రాలు నాలుగుమాత్రం కలవు. వీటి అభివృద్ధి ప్రణాళికలు తయారుకావాలి.

గ్రామీణ పరిశ్రమలకు ఆంధ్రప్రదేశ్‌లో అభ్యుదయావకాశాలున్నాయి. అసంఖ్యాకములయిన చేతిపరిశ్రమలకు ఆంధ్ర పుట్టినిల్లు. ఈ విధమైన పరిశ్రమలు ఆంధ్రలో తరతరాలనుండి ఒక ప్రత్యేకతతో నిర్వహింపబడుతున్నాయి. బొమ్మల పరిశ్రమలో ఆంధ్రులది అందెవేసిన చేయి. తిరుపతి నిర్మల్ బొమ్మలు, నక్కపల్లి ఏటికొప్పాక లక్కబొమ్మలు, గ్రామీణ జీవితాన్ని ప్రతిబింబించే కొండపల్లి బొమ్మలు అతి ప్రసిద్ధములయినవి. అయితే ఈ బొమ్మలు యాంత్రికములు కాకపోవడంవలన తగినంత గిరాకీ కలగడంలేదు. తివాసీల పరిశ్రమలో కూడ ఆంధ్రదే అగ్రస్థానం. 1857 లో లండనునగరంలో జరిగిన బ్రిటిషు సామ్రాజ్య వస్తు ప్రదర్శనంలో ఏలూరు తివాసీలు అగ్రగణ్యమైన తివాసీలుగా ప్రశంసింపబడ్డాయి. 1937 లో ఏలూరు తివాసీనేతగాండ్ర సహకార సంఘం ఏర్పడింది. మహబూబ్ నగరంలోని చాపల పరిశ్రమ కూడ ప్రశంసనీయమైనది. అందమైన కాంచనవర్ణపు చాపలను నేయడంలో మహబూబ్ నగరపు నేతగాండ్రు చాల నేర్పరులు. ఈ పరిశ్రమకుకూడ ఒక ప్రత్యేక సహకార సంఘం ఏర్పడింది. ఏలూరు, పోచంపల్లి, చీరాల, బందరులలో అద్దకంపరిశ్రమ ప్రఖ్యాతివహించింది. అదేవిధంగా నరసాపురం పాలకొల్లు గ్రామాలలో లేసు ఒక పరిశ్రమగా రూపొంది, సమర్థమైన సహకార సంఘ యాజమాన్యాన ముందంజ వేస్తోంది. భారతదేశానికంతకూ ప్రఖ్యాతమైన గాజులపరిశ్రమ చిత్తూరుజిల్లాలో కేంద్రీకరింపబడింది. విశాఖ, సికింద్రాబాదు ప్రాంతాలందు కొమ్ము, దంతపరిశ్రమలు విశేషాభివృద్ధిని పొందాయి.

కొబ్బరిపీచుపరిశ్రమ, అగ్గిపుల్లల పరిశ్రమ, కుండల పరిశ్రమ, సబ్బుల పరిశ్రమ మున్నగునవి ఆంధ్ర విలేజి ఎండు ఖాదీ బోర్డు ప్రోత్సాహం వలన పెంపొందగలవు. ఈరకపు పరిశ్రమ లన్నిటిలోనికి ముఖ్యమైనది చేనేతపరిశ్రమ. ఇది చాలవరకు చేనేత సహకార సంఘాల ఆధ్వర్యాన వృద్ధిపొందుతోంది. గ్రామీణ పరిశ్రమాభ్యుదయానికి రాష్ట్రప్రభుత్వం చేయగల పనులు చాల ఉన్నవి. ఆయా రంగాలలో శిక్షణనిచ్చే కేంద్రాలను స్థాపించడం, పరిశోధక కేంద్రాలను నిర్మించడం, అన్ని పద్ధతులకు పనికివచ్చే పారిశ్రామిక కర్మాగారాలను నిర్మించి చిన్న పారిశ్రామికవేత్తలకు అద్దెకియడం, నూతన పరిశ్రమలకు, సహకార సంఘాలకు ధన సహాయం చేయడం, ఆయా పరిశ్రమల్లో ప్రమాణాలు పడిపోకుండా తరచు పర్యవేక్షకసంఘాలను నియమించడం మొదలైనవి ప్రభుత్వం చేయవచ్చును.

పై అంశాలకు అనుగుణంగా మన రాష్ట్ర ప్రభుత్వం మొత్తం ముప్పైమూడు పారిశ్రామిక నగరాలను (Industrial Estates) నిర్మించేటందుకు కృషిచేస్తోంది. ఇవి నాలుగు రకాలయినవి. మొదటి రకపు పదిహేను సంస్థలు పండ్రెండు వివిధపరిశ్రమలలో నూతన పరికరాల నుపయోగించడంలో కార్మికులకు శిక్షణ నిస్తాయి. వీనికయ్యే మొత్తం వ్యయం 14.06 లక్షల రూపాయిలు. రెండవ తరగతికి చెందిన పన్నెండు సంస్థలలో చర్మపరిశ్రమ, లోహపరిశ్రమ సైకిలు భాగాలు, పెంకులు, పింగాణీ పరికరాలు మున్నగువాటిని ఉత్పత్తి చేస్తారు. ఇవికాకుండా ఆంధ్రలో నాలుగు పెద్దరకపు పారిశ్రామిక కేంద్రాల నిర్మాణానికి కృషి జరుగుతోంది. ఇవి సనత్ నగర్, విశాఖపట్టణం, విజయవాడ, సామర్లకోటలలో ఏర్పాటు చేయబడినాయి. ఈ ప్రణాళిక క్రిందే కర్మాగార భవనాలను సకల సదుపాయాలతోను ప్రభుత్వమే నిర్మించి, పెట్టుబడిదారులకు అద్దెకిస్తారు.

ఇక ద్వితీయ పంచవర్ష ప్రణాళికలోని పారిశ్రామిక విస్తరణ కార్యక్రమాన్ని పరిశీలింపవలసి ఉంటుంది. ఈ ప్రణాళికలో ఆంధ్రకు కేటాయింపబడిన మొత్తం 175.87 కోట్ల రూపాయిలైతే దానిలో పారిశ్రామిక పురోభివృద్ధికి 8% లేక 14.45 కోట్ల రూపాయిలు ప్రత్యేకింపబడినాయి. భారీ పరిశ్రమలు, మధ్యతరగతి పరిశ్రమలు, చేతి, కుటీర, గ్రామీణ పరిశ్రమలు అన్నీ ఇందులోనే చేర్చబడ్డాయి. ప్రాముఖ్యతనుబట్టి ద్వితీయ పంచవర్ష ప్రణాళికయందు పరిశ్రమాభివృద్ధికి తృతీయ స్థాన మొసగబడింది. ఈ మొత్తం 14.45 కోట్ల రూపాయిలలో వివిధ పరిశ్రమలకు, కోస్తా, తెలంగాణా ప్రాంతాలకు ఈ క్రిందివిధంగా వాటాలు లభించగలవు.

ఈవిధంగా మొత్తంసొమ్ము రూ 14.45 కోట్లలో ఆంధ్రకు రూ 1,040.95 లక్షలు, తెలంగాణాకు రూ 404.05 లక్షలు లభిస్తాయి.

ఆంధ్రప్రదేశ్‌లో ఈవిధంగా పారిశ్రామికాభ్యుదయం కొంత ఆలస్యంగానే ప్రారంభమయినప్పటికి, తదావశ్యకమైన ముడిపదార్థాలు, శక్తిసరఫరా, ప్రభుత్వ ప్రోత్సాహం లభించడం వలన, అతిరయంగా సాగగల అవకాశాలున్నాయి.

పునర్నవం

శ్రీ మధురాంతకం రాజారామ్

నడుము క్రిందికి జారుతున్న నారాయణవనం సరిగంచు పంచను ఎడమచేతితో సవరించుకుంటూ, వ్రేళ్ళమధ్య సిగరెట్టు కాలుతున్న కుడిచేతితో వల్లెవాటుగా వేసుకున్న పెద్దాపురం కండువాను సర్దుకుంటూ, లోపలినుంచీ వీధిమెట్లపైకివచ్చి నిల్చున్నాడు భానుమూర్తి!

వీధిపొడుగునా తలుపులు ఓరవాకిలిగా తెరచుకున్నాయి. కిటికీల కనాటాలు అరవిచ్చుకున్నాయి. తెరచుకున్న తలుపులకు, కిటికీలకు ఆవతల సంజీవిగారింటికివచ్చిన అబ్బాయి చక్కనివాడౌనో కాదో తేల్చుకోగోరే వుబలాటం చిందులు త్రొక్కుతోంది—! అదరే, అబ్బాయి బాగానేవున్నాడే! కోలముఖం, ఎత్తుగా పైకెక్కి నున్నగా క్రిందికి దిగిన క్రాపింగు, కళ్ళజోడు. మనిషి పొడగరి. కొంచెంలే ముదిరిన బెండకాయేమోనని అనుమానించడానికి కొస్తా అవకాశంవున్నమాట నిజమే! కానీ యింత వయసొచ్చిగూడా వరహీన మనిపించే పెళ్ళికొడుకు లెంతమంది లేరు! పరవాలేదు, ఈ సంబంధం కుదిరితే ప్రభావతి అదృష్టవంతురాలే!

నేపథ్యంలో చెలరేగుతున్న ఈ సంభ్రమాన్ని పసిగట్టగానే భానుమూర్తి త్రుళ్ళిపడి గబగబా మెట్లుదిగి వీధిలోకి వచ్చేశాడు. ఈ పెళ్ళిచూపుల తతంగంలో ప్రదర్శనాగారానికి వచ్చిన వింత వస్తువులా పరిణమించిన తన వ్యక్తిత్వం, అతడికేమంత ఆహ్లాదకరంగాలేదు!

భానుమూర్తి ఒకటి రెండు క్షణాలు తటపటాయించాడు. ఇప్పుడు తనేవైపుగా వెళ్ళాలి? ఉత్తరంగావెళ్తే ఈ దుర్గమ్మగుడి వీధి—ఫ్యాక్టరీ పొగగొట్టాల బుసబుసలు, గ్రామఫోను రికార్డుల గద్దాలు, రకరకాల పాదరక్షల విన్యాసంతో అదొక ట్యాప్ డ్యాన్సుకు మల్లే పేవ్‌మెంట్లపైన కదలిపోయే అసంఖ్యాకులైన స్త్రీ పురుషులు, వాళ్ళకేకలూ, కేరింతలూ హాసాలూ, విలాసాలూ—ఈ మహాసంరంభంతో నిండి విచిడీకృతమైన నగరగర్భంలోకి తీసుకెళ్తుంది. ఇదేవీధిలో ఒకటి రెండు ఫర్లాంగులు దక్షిణంగా వెళ్తే యిండ్లు పలచబడిపోతాయి. ఆ తరువాత పచ్చగా పంటపొలాలు, నిరంతరమూ నీళ్ళు కనిపించే ఓ చిన్నయేరు, ఏటికటువైపున తంగేడుచెట్ల బీడు, ఆ బీడు దాటుకోగానే రైల్వేస్టేషను......

మధ్యాహ్నంనుంచీ యింతవరకునుపెన్నడూ ముఖమెరుగలేని వారి మర్యాదలతోనూ, మన్ననలతోనూ ముఖంమొత్తిన భానుమూర్తి యించుక స్వేచ్ఛగా గాలిపీల్చుకోడానికి వీలుగా దక్షిణంగానే బయల్దేరాడు. సంజకెంజాయల కొలువుకూటంలోనుంచి దినమణి లోకంపైకి అందాలనూ ఆనందాలనూ వెదజల్లుతున్నాడు. ప్రకృతి వసంతంలో మునిగిలేచిన క్రొత్త పెళ్ళికూతురిలావుంది. ప్రియునికై స్వర్గంనుంచీ సందేశాన్ని మోసితెచ్చిన దూతికలా చల్లటిగాలి పైరు పచ్చలతో గుసగుసలాడుతోంది. మోకాటి బంటివరకూ వస్తున్న ఏటినీటిలో చిరుచేపలు ఎదురీత కొడుతున్నాయి......

ఏటిలో దిగుతూ చేతికి తీసుకున్న చెప్పుల్ని మళ్ళీ తొడుక్కుంటూ భానుమూర్తి ముందుకు చూశాడు. తలపై గడ్డిమోపుతో ఓ పల్లెపడుచు ఎదురుగావస్తోంది. కట్టుకున్నది పాతచీర. వేసుకున్నది నాసికల జాకెట్టు. కొప్పులో తంగేడు పువ్వులు. ఐవా కళ్ళల్లో అణిముత్యాల గనులు! సత్యవతి అన్న బెస్తవారిపిల్ల శంతనరాజు మనసును దోచుకున్నది యిలాంటి స్వచ్ఛమూ, సహజమూ అయిన సౌందర్యం చేతనేకాబోలు!......భానుమూర్తి లోలోపలే నవ్వుకున్నాడు. శంతనుడి విషయం తనకు తెలియదుగానీ, తన మనసుమాత్రం తనదగ్గరే భద్రంగావుంది!

ఈసారి భానుమూర్తి తలపులన్నీ 'ఆ అమ్మాయి' పైకి ప్రసరించాయి. ప్రభావతట పేరు! సార్థక నామధేయం. ఆయింట్లో ఆమె ప్రభ అట్టహాసంగా వెలిగిపోతోంది. అమ్మాయి అందమైందే గానీ, ఆ అందం తామరాకుమీద నీటిబొట్టులా మరీ అంత తత్తరించి పోకుండా వుంటే బాగుండేది! ఆవాయింట్లో అడుగుపెట్టి యింకా ఓ పూటైనా గడవలేదు. ఆమెకెన్ని చీరలున్నాయో అప్పుడే తనకు తెలిసిపోయింది. ఆమె హావభావాల్లో ఎన్నెన్ని విభ్రమాలున్నాయో తనులీలగా వూహించుకోగలిగాడు. అయ్యో పాపం! ఆమెమాత్రం ఏంచేస్తుంది? అంతా తల్లిగారి తరిఫీదు! ఆ తల్లి, ఆమెపేరు కాంతమ్మ—కాంతమ్మ మాటలు అయస్కాంతాలు! ఆమెకింకా నలుగురైదుగురు బిడ్డలున్నట్టున్నారు. ఒక్కొక్క మగబిడ్డా ఒక గడుగ్గాయ! ఒక్కొక్క ఆడబిడ్డా ఒక సిసింద్రీ! అక్కయ్య మెడలో మూడుముళ్ళు పడాలేగానీ ఆతర్వాత వీళ్ళు బావగారిని ఒలుచుక తినేసేట్టున్నారు. ఈ కుటుంబానికల్లా నోటిలో నాలుకలేనిది ఒక్కరికి మాత్రమే! అతడు గృహస్థు సంజీవరావు!

'ఏమండీ' అన్న పిలుపును ఆఫీసరుగారి కాలింగ్ బెల్ మ్రోతకన్నా మిన్నగా పరిగణించే సంజీవరావును తలచుకుంటూ జాలిపడ్డాడు భానుమూర్తి.

రైల్వేస్టేషను సందడిగావుంది. మూడవతరగతి ప్రయాణికుల వెయిటింగు రూముగా పేర్కొనబడుతున్న డబ్బారేకుల షెడ్డులో జనాల రద్దీ చెప్పతరంగాదు. ఎలాగో త్రోవచేసుకుని భానుమూర్తి ప్లాటుఫారంపైకి వచ్చాడు. ఎగుమతి కాబోతున్న మామిడి మొక్కలు, కాతులబుట్టలు, కరివేపాకు మూటలలో క్రిక్కిరిసిపోతున్న వరండాలోనుంచీ ఏకాంతాన్ని అన్వేషిస్తూ అతడు ముందుకు నడవసాగాడు.

ప్లాటుఫారంచివర భానుమూర్తికో బెంచీ కనిపించింది. సగం మేరకూ ఖాళీగావున్న ఆ బెంచీపైన కూర్చోబోతూ అతను మిగిలిన సగంలో పడుకున్న మనిషివైపు చూచాడు. ఆ చూచిన క్షణంలో ఎగిరి గంతువేసినంతపని చేశాడు భానుమూర్తి. "శేషగిరీ! ఒరేయ్ శేషగిరీ! మిథిల కాలిపోతోందని తెలిసినా వులుక్కుండా పలుక్కుండా శ్రద్ధగా పాఠం వింటూ కూర్చున్న జనకుడివట్రా నాయనా నువ్వు! ఇంత విశాలమైన ప్రపంచముండగా పడుకోవడానికి ఈ రైల్వేస్టేషనే దొరికిందా నీకు! అదేమిట్రా బాబూ, అలా తెల్లబోతావేందుకూ? నేనే! నీ స్నేహితుణ్ణి భానుమూర్తిని!" అంటూ అతణ్ణి లేపి కూర్చోబెట్టి గుక్కతిప్పుకోడానికి వీల్లేకుండా వుక్కిరిబిక్కిరి చేసేశాడు భానుమూర్తి.

జేబులోనుంచి బీడీ పైకితీసి అగ్గిపెట్టెకోసం చేయి చాపుతూ "బాగున్నావట్రా భానూ!" అన్నాడు శేషగిరి.

"ఏదో నేనిలా వున్నానుగానీ యిదేమిట్రా నాన్నా నువ్విలా తయారయ్యావు? ఇక్కడికి ఎప్పుడొచ్చావు? ఇప్పుడెక్కడికి వెళ్తున్నావు? ప్రస్తుతం చేస్తున్న వుద్యోగం ఏమిటి?"—భానుమూర్తి మిత్రుడిపైన ప్రశ్నల వర్షాన్ని కురిపించాడు.

బనీనులేని జుబ్బాలోనుంచి ఎముకలు బాహాటంగా పైకి కనిపిస్తున్న శేషగిరి, గుబ్బలా పెరిగిన క్రాపింగును రెక్కలు విప్పిన గబ్బిలంలా వదలిపెట్టిన శేషగిరి, పెరిగినగడ్డంలో ముఖకవళికలు మరుగున పడిపోయిన శేషగిరి ఆదేపనిగా లోపలికి పీల్చిన పొగను బయటకివదలి, ఆపొగ మబ్బుల్లోనుంచి మాట్లాడసాగాడు...

"ఐదారు మాసాలుగా ఈ పట్టణంనుంచి ఓ సాహిత్య మాసపత్రిక వెలువడుతోంది. నీకు తెలియదా భానూ?"

"సాహిత్య మాసపత్రిక! ఈ పట్టణంనుంచి! ఆశ్చర్యంగా వుందిరా శేషగిరీ! నాకింతవరకూ తెలియదు."

"ఇప్పుడిక తెలిసి మాత్రం లాభమేముంది?" అనవరతధూమ సంపర్కంతో నలుపెక్కిపోయిన శేషగిరి పెదవిపైన విషాదగర్భితమైన ఓమందహాసం ప్రాకింది. "ఎందుకంటావా భానూ! ఆ పత్రిక యింక వెలువడదు. సంపుటి ఒకటి. సంచిక ఆరు. అంతలోనే బాలారిష్టం!"

"ఎందుకూ?"

"మార్కెట్టులో ఏవస్తువుకైతే గిరాకీ వుందో, అలాటి సరుకును 'శారద' సరఫరా చేయ లేక పోయింది. పదేళ్ళుగా నేను కలలుగన్న శారదరా భానూ, పురిటిలోనే సంధి కొట్టుక పోయింది..."

చెమ్మగిల్లిన కళ్ళు మిత్రునికి కనిపించకుండా తలవంచుకుని వేడిగా నిట్టూర్చాడు శేషగిరి.

"ఐతే నువ్వు - మీవూరికి వెళ్ళిపోతున్నావన్నమాట!"

"వెళ్ళక చేసేదేముంది?" కాసేపాగి నిద్రలోనుంచి వులికిపడి లేచినట్టు తలపైకెత్తాడు శేషగిరి— "ఒరేయ్‌భానూ! నాకో పెళ్ళాముంది. ఇద్దరు బిడ్డలున్నారు. ఇది నేను మరచిపోవడానికి వీల్లేని యధార్థం. నేను బియ్యే పరీక్ష తప్పానని నీకు తెలుసు. పోయిన పరీక్షను పూర్తి చేసుకోవాలన్న వుద్దేశం నాకెన్నడూ కలిగిందిగాదు. ఇప్పుడు చదివి కృతార్థుణ్ణి కాగలనన్న విశ్వాసమూ లేదు. నాకో వుద్యోగం కావాలి. మేం నలుగురమూ పస్తులు పడకుండా ఏపూటకాపూట గడుపకపోగల ఉద్యోగమేదైనా సరే, చేయడానికి నేను సిద్ధంగా వున్నాను. ఉద్యోగానికి నా యితర వ్యాసంగాలు అడ్డు దగులవచ్చునని అనుకోవద్దు. ఆశలూ, ఆశయాలూ, ఆదర్శాలూ అన్న మృగతృష్ణలవెంట పరుగెత్తి కళ్ళుమూసుకుని యిసుక మైదానంలో పరుగిడితే తిరిగి తిరిగీ బయల్దేరినచోటుకే రావలిసి వుంటుందన్న పరమసత్యాన్ని గుర్తించాను. నిజం చెబుతున్నాను. భానూ, యిక పొట్టపోసుకోడమొకటే నా జీవిత ధ్యేయం!"

భానుమూర్తి ఆశ్చర్యంతో బిర్రబిగుసుకపోయాడు. వీడేనా శేషగిరి! శేషగిరేనా యిలా మాట్లాడుతున్నది! తెల్లబోయి నోట మాటరాక అలాగే ఒకటి రెండు నిమిషాలపాటు శేషగిరిని చూస్తూ వుండి పోయాడు భానుమూర్తి.

"అదేమిట్రా భానూ, అలా బెల్లం కొట్టినరాయిలా కూచున్నావు" అని శేషగిరే మళ్ళీపలకరించాడు.

"పునాది గట్టిగాలేని సౌధం ఒకటి కూలిపోయిందని ఆ తరువాత యిళ్ళుకట్టడమే మానేస్తారా శేషగిరీ! నువ్వు నిజం చెబుతున్నానన్నావు. నేనంతకన్నా నిజం చెబుతున్నాను. నీ రచనల్ని చదివి వెక్కివెక్కిఏడ్చిన వాళ్ళని నేను ప్రత్యక్షంగా చూచాను. ఒకరిసంగతెందుకు, నామట్టుకునాకు నీ కథ చదివి పడుకున్న రాత్రి నిద్రపట్టేది గాదు..."

"అదేరా బాబూ, నేను నెత్తిన నోరుపెట్టుకుని మొత్తుకుంటున్నమాటా అదే! నా రచన ఆరాటాన్ని కలిగించిందేగానీ ఆవేదనను ఉపశమింప జేయలేదు. నా కథ దుఃఖానికి దోహదంచేసిందేగానీ కన్నీటిని తుడిచి ఓదార్చలేదు. ఈ పదేళ్ళుగా నేను ఊహల్లో బ్రతికి అశాంతితో చివికి పోయాను. పల్లెటూళ్ళో నా పెళ్ళాం బిడ్డలు నా ప్రాణానికి వుసూరు మంటూ దారిద్ర్యంతో అలమటించిపోయారు. నా కథల్లోని పాత్రలూ ఏడ్చాయి. వాటిని చదివిన పాఠకలోకమూ ఏడ్చింది. విశ్వానికి శ్రేయస్సును సంధించేదే కావ్యమన్నారు. నా మూలంగా మానవజాతికి కాస్త పీడ మాత్రం కలిగివుంటుంది. తోడి మానవుల్ని యిలా బాధిస్తూ యిదే సాహిత్యసేవ కాబోలుననుకుని నేను పొరబడ్డాను. ఈ ఆత్మవిమర్శ నా కెంతో హృదయ దఘ్నంగానే వుంది. ఐనా ఏంచేయమంటావురా భానూ, తెలియమి చేత నేను పొరబాట్లు చేసి వుండవచ్చు. కానీ నిజాన్ని మాత్రం ఎన్నడూ దాచుకోలేదు..."

వాదించి శేషగిరిని ఒప్పించడం తనచేతనయ్యేపని గాదని భానుమూర్తికి తెలుసు. గానీ ఏవేవో భావాలు మాత్రం అతడి మనసులో గింగుర్లు తిరుగుతున్నాయి—శేషగిరి కథల్లో ప్రత్యక్షమయ్యే వాళ్ళందరూ సామాన్యమానవులు. మరి సామాన్యమానవులందరూ బ్రతుకు బరువు మోయలేక, అలాగని దించుకోనూలేక, వేసటతో గాసిల్లి ఆయాసంతో శోషిల్లి నిట్టూర్పుతో వంగి వంకకు చూచేవాళ్ళేగనుక అతడి కథలు పాఠకుల హృదయాలను కదిలించడంలో ఆశ్చర్యమేమీలేదు. మానవత్వాన్ని పునీతంచేసేది

కరుణారసం. అందుకే నవకవనానికి కదిలేదీ, కదిలించేదీ కావా లన్నాడు కవి. శేషగిరి చేసినపని సరిగ్గా యిదే! కానీ యిప్పుడీ హితబోధ శేషగిరి బుర్రకెక్కే సూచనలు లేవు. ఇతను తెట్టతేరకు నిరాశాకూపంలో దూకేశాడు. పోనీ, ఎలాంటి దృఢచిత్తుడైనా ఒక్కొక్కప్పుడు యిలా క్రుంగిపోవడం సంభవమేనని తను చేలూత యిచ్చి పైకి లాక్కోబోతే ససేమిరా రానంటే రానని మొండి కేస్తున్నాడు. ఇదే విచిత్రం!

"ఐతే నువ్వికమీదట కథలు వ్రాయవన్నమాట!" జాలిగా ప్రశ్నించాడు భానుమూర్తి.

శేషగిరి తలగడగా వుంచుకున్న చేతిసంచిలోనుంచీ ఓ కాగితాల చుట్టనుతీసి భానుమూర్తివైపు విసిరాడు—"బహుశా యిదే నా చివరికథ. ఏమీ వ్రాయగూడదన్న నిర్ధారణకు వచ్చిగూడా దీన్ని వ్రాయకుండా వుండలేకపోయాను. తెల్లవారుజామున మూడు గంటలనుంచీ ప్రారంభించి, ఉదయం ఎనిమిదివరకూ వ్రాశాను. ఇంతచేసీ కథ పూర్తికాలేదు. అసలు పూర్తిచేయాలన్న ఉద్దేశంతో వ్రాసిన కథగాదు. తీసుకెళ్ళు భానూ! నా కథను కనీసం ఒక్క పాఠకుడైనా చదవకపోతే నాకు బాధగా వుంటుంది"...

రెక్కమాను దగ్గరినుంచీ ఇంజనుకూత ఒకటి రెండునిమిషాల పాటు కర్ణకఠోరంగా వినిపించింది. పెట్టెలతో, పరుపులతో ప్రయాణికులు ప్లాటుఫారంపైన మూగిపోయారు. భానుమూర్తి ఆలోచనలో పడ్డాడు. మిత్రుడిలో శిథిలమైపోతున్న ఆత్మవిశ్వాసాన్ని ప్రోది చేయాలన్న కోరిక భానుమూర్తి కెంతైనా వుంది. కానీ స్టేషనులో నిలిచి రైలుమళ్ళీ బయల్దేరడానికి ఇంక ఎంతో వ్యవధిలేదు. చివరకు భానుమూర్తి ఓ నిర్ణయానికి వచ్చాడు. ఎలాంటి రుగ్మతనైనా పటాపంచలు చేయగల ప్రభావం కాలానికి వుంది. ఆ కాలమే శేషగిరిని చక్కదిద్దుతుంది.

"పోనీ, ఈ కథను నన్నే పూర్తిచేయమంటావా శేషగిరీ? నేను నీలాంటి కథకుణ్ణి గాకపోవచ్చు. కానీ ఎంతచెడ్డా పాఠరోగిని కదా!" మెల్లగా నవ్వుతూ అడిగాడు భానుమూర్తి.

భుగ భుగమని పొగలుచిమ్ముకుంటూ వచ్చి రైలు స్టేషనులో ఆగింది. సంచిని చేతికితీసుకుని లేచినిల్చుంటూ అన్నాడు శేషగిరి—

"చేయిదాటి పోయిందిగనుక ఆ కథను నువ్వేమైనా చేసుకోవచ్చు. కానీ నేనొకందుకు నిన్ను తీవ్రంగా హెచ్చరిస్తున్నాను. నా కథ ఆకాశంనుంచి ఊడిపడిందిగాదు. వెన్నలాంటి మనసుతోనూ, అమృతకలశంలాంటి హృదయంతోనూ నాకు చేరువైన ఒకానొకరి దుఃఖజీవితం ఆధారంగా నే నీ కథ వ్రాశాను. ఇప్పుడీ కథ ఎక్కడ ఆగిపోతుందో నీకు తెలియదు. పరిస్థితులు తోడేళ్ళలా తరుముతున్నాయి. ఆ ప్రాణి ఓపినంతవరకూ పరుగుతీసింది. కానీ హఠాత్తుగా ఒకచోట ఆగిపోవలసి వచ్చింది. ఆ ఆగిపోయినచోటు ఒక కొండపేటు. ఎదుట అగాథం. వెనుక తోడేళ్ళు. ఒక అడుగు ముందుకువేయడం జరిగితే ఏమౌతుంది? అచ్చంగా మరణం గాకపోవచ్చు, పోనీ మరణంలాంటి పతనమనుకో, నాకేమీ అభ్యంతరం లేదు. ఆ పతనం మానవుణ్ణిగా నేను ఊహించరానిది. కథకుణ్ణిగా నేను వ్రాయడానికి సాహసించలేనిది!"

శేషగిరి కంపార్టుమెంటులో ప్రవేశించి తావుచేసుకుని కిటికీ దగ్గర కూర్చున్నాడు.

భానుమూర్తి స్నేహితుడికి వీడ్కోలు చెప్పడంకోసం మాటల్ని వెదుక్కుంటూ రైలుపెట్టెకు చేరువగా ప్లాట్‌ఫారంపైన నిల్చున్నాడు.

"అన్నట్టు నా గొడవే గానిరా భానూ! నువ్వీవూరు ఎందుకొచ్చావో అడిగాను కాను. ఏమిటి విశేషం?" — అన్నాడు శేషగిరి.

తనకింకా పెళ్ళి కాలేదన్న విషయం శేషగిరికి తెలియనివ్వడం అంత మంచిపని కాదనుకున్నాడు భానుమూర్తి. ఇంత ఆలస్యానికి కారణమేమిటని అతను నిలదీసి అడుగుతాడు, అదేం గ్రహచారమో గానీ తనకే సంబంధమూ నచ్చలేదని తను వాస్తవాన్ని బయట పెట్టవలసి వుంటుంది. 'చూచిన ప్రతి సంబంధమూ నచ్చకపోవడ మేమిటి? కాదులే! అలా నచ్చకపోవడానికి వెనుక ఏదో కథ వుంటుంది' అంటాడు శేషగిరి. తను అవివాహితుడుగా వుండిపోవడంపట్ల చాలామంది అలాంటి అభిప్రాయాన్నే ప్రకటించారు. నిజానికి కథా లేదు—తన తలకాయా లేదు!

కాసేపు నీళ్ళునమిలి కడకు శుభ్రంగా ఓ అబద్ధాన్ని చెప్పేశాడు భానుమూర్తి.

"ఆఁ విశేషమేముంది శేషగిరీ! గ్రామంలో ప్రొద్దుపోక ఇలా ఒకసారి వూళ్ళు తిరిగివద్దామని బయల్దేరాను."

స్టేషనులో దీపాలు వెలిగాయి. గార్డు విజిలువూది పచ్చదీపం పైకెత్తాడు. రైలు కదిలింది. "వస్తానురా భానూ! నా మాట మరచిపోవు గదూ" అన్నాడు శేషగిరి.

* * *

బరువెక్కిన హృదయంతో భానుమూర్తి తిరుగుదారి పట్టాడు. తలవని తలంపుగా ప్లాటుఫారంపైన తారసిల్లి అంతలో దూరమైపోయిన బాల్యమిత్రుడి పరిదీన విగ్రహం అతడి మనఃఫలకంపైన హత్తుకుపోయింది. ఈనాడే గాదు—ఏనాడు తను శేషగిరిని కలుసుకున్నా అది యాదృచ్ఛిక సంఘటనే! పదేళ్ల మునుపు కాలేజినుంచి విడిపోయిన తర్వాత మూడేళ్ళవరకూ వాడి అజాపజా తెలిసింది గాదు. మండువేసంగిలో ఒకనాడు మధ్యాహ్నం బూడిదదుమ్ము సెగలు చిమ్ముతున్న ఓ బస్‌స్టాండులో వాడు కనిపించాడు. తను బస్సుదిగేసరికి వాడెక్కిన బస్సు కదలి అప్పుడే నాలుగుబారలు సాగిపోయింది. బస్సువెంట పరుగిడుతూ నాలుగుమాటలు మాటాడ్డానికే గగనమైపోయింది. ఆ తరువాత ఒకసారి అతను తను మొదటి ఆట నుంచీ వస్తూండగా రెండో ఆటకు వస్తూ థియేటరు ప్రాంగణంలో ఎదురయ్యాడు. అలాగే మరొకప్పుడు ఒక సభలోనూ, ఇంకొకప్పుడు బజారులోనూ అతడికీ తనకూ హఠాత్సమాగమం సంఘటిల్లింది. అలాగని శేషగిరిపట్ల తనలో ఆత్మీయత తరిగిపోలేదు సరిగదా, పైపెచ్చు పెంపొందుతూ వచ్చింది. అందుకు కారణం వాడి కథలు. అడపాదడపా అవి తన హృదయాన్ని పలకరించుకొని వెళ్లేవి. చదువుతుంటే శేషగిరి తన ఎట్టయెదుట కూర్చుని వాడి ఆవేదనల్ని, అనుభూతుల్ని ఉపన్యసిస్తున్నట్టు తోచేది. చదువుతూ శేషగిరి

ఎక్కడున్నా, ఏమి చేస్తున్నా తన లక్ష్యంవైపు అచంచలమైన దీక్షతో నడిచిపోగలుగు తున్నాడని భావించడానికి వీలుండేది. శేషగిరిని గురించి అంతకన్నా తెలుసుకో వలసిన విశేషాలు వార్త మాత్రముండదు గనుక! ఇక మీదట అలాంటి అవకాశంగూడ లేదేమో!

పరధ్యానంగా మెల్లమెల్లిగా వసారాదాటి హాల్లో ప్రవేశించాడు భానుమూర్తి. ఇల్లంతా ఇంచుమించు నిర్జనంగా వున్నట్టు తోచింది. తెల్లటి ఎర్రగా, బొద్దుగా నీలిరంగు పాంటుపైన పచ్చటి బుష్‌కోటు తొడుక్కున్న ఓ హ్రస్వకాయుడు టేబిలు దగ్గర నిల్చుని తోలుసంచిలో సీసాలు పేర్చుకుంటూ ప్రత్యక్షమయాడు.

అడుగుల సవ్వడి వినిపించగానే అతడు వెనుదిరిగి భానుమూర్తి వైపు చూచాడు. వెనుతిరగగానే మెడలోని లాంఛనాన్ని బట్టి భానుమూర్తి అతడు డాక్టరుగారని ఊహించ గలిగాడు.

వాటి సహజ స్వభావమే అంతేనేమో! డాక్టరుగారి కళ్ళు మిణుగురు పురుగుల్లా మెరిసి పోతున్నాయి. ముఖం కందగడ్డలా బూరటిల్లిపోయింది. ఎందుకోగానీ ఆయనలో కోపం పెల్లుబికి పోతోంది.

"బల్లగుద్ది చెబుతానయ్యా కావలిస్తే! మనుషులన్న తర్వాత కాస్త వివేకం వుండొద్దూ! మధ్యాహ్నం మెప్పుడో బాణలిజారి వేడినూనెపడి చేతి వేళ్ళు కమిలిపోతే——ఈపట్టణంలో డాక్టర్లనబడే వాళ్ళు వీధివీధికీ ఒకళ్ళున్నారుగదా, వాళ్ళకెవరికైనా కబురు పెట్టగూడదూ? ఆమాత్రం ఓపరికం లేక తీరామూరా దొంగలు వెళ్ళిపోయిన అరువెలలకు మొరిగేవాళ్ళుంటారా ఎక్కడైనా!"

అలాటి వాళ్ళుండబట్టే మీరు నిశ్చింతగా బ్రతుకగలుగు తున్నారని అందామనిపించింది భానుమూర్తికి! అతడు తనవూహకు తానే విరగబడిపోయాడు. ఈ వక్రబుద్ధి తనదిగాదు. ఏమిటోమరి! ఈ పరిసరాల్లోనే ఏదోఒక వక్రగతి అంతర్లీనమైవుండి తనబుద్ధిని కలుషితం చేస్తున్నట్టుంది. అదేమిటో ఎంతగా ఆలోచించినా అంతు చిక్కడం లేదు!

"డా...డాక్టరుగారూ! మీ...మీర్రు దయచేసి వెళ్ళండి" గదిలోనుంచి సుడిగాలిలావచ్చి అడ్డుతగిలాడు సంజీవరావు. డాక్టరు గారిని సాగనంపి "రా నాయనా! నీకోసమే చూస్తున్నా కొత్త కొచ్చావేమో! కాళ్ళు కడుక్కోవాలిగదూ" అంటూ భానుమూర్తిని వెంటబెట్టుకుని పెరట్లోకి దారితీశాడు.

పెరట్లో అడుగు పెట్టగానే ఒక్కపెట్టునవచ్చి చెవి గూబలకు తాకిన కలకలాన్ని విని భానుమూర్తి తలపైకెత్తాడు. తల్లీ కూతుళ్ళు చిన్నపిల్లలతోసహా డాబామీద నిండు పేరోలగం తీర్చినట్టున్నారు. బహుశా పురవీనోదాల్ని తిలకిస్తున్నారేమో! కాకపోతే కౌముదీ విహారం కావచ్చు. అలాగనుకోడానికి యింకా చంద్రోదయం కాకపోవడ మొక్కటే అభ్యంతరం!

భానుమూర్తి ముఖం కడుక్కొని కండువాతో తుడుచుకో బోయాడు.

"ఇదిగో, వుండు బాబూ! టవలు తెస్తాను" అంటూ సంజీవరావు హడావిడిగా లోపలికి పరుగుతీశాడు.

సంజీవరావు వెనువెంటనే లోపలికి వచ్చాడు భానుమూర్తి నడవలో చీకటి చిందులాడుతోంది. అందుకుతోడు అక్కడున్న ద్వారం గూడా చిన్నది. భానుమూర్తి తానెంత పొడుగ్గావున్నాడో అంత పొడుగ్గానే లోపలికి రావడానికి ప్రయత్నించడంతో ద్వార బంధంతగిలి నుదుట బొప్పికట్టింది. తల దిమ్మెక్కిపోయి, భానుమూర్తి ఎక్కడ నిల్చున్నాడో అక్కడే స్తంభీభూతుడై పోయాడు. ...ఏ వాస్తు శాస్త్రాన్ని పాటించి కట్టారోగాని ఈ యింటితరహా అంతా అపోరకంగావుంది. ఎత్తయిన అరుగులు, విశాలమైన వసారా, వసారా కిరువైపులా గదులు. ఆతరవాత అందంగా హాలు. అంతవరకూ బాగానేవుంది. ఆపైన ఒకగుహను తొలచడానికి ప్రయత్నం జరిగింది. వెలుగు పారాడదు. గాలిసడయాడదు. ఆదమరిచి తలపైకెత్తుకుని నడిస్తే, యిదిగో యిలాగే పేడెగిరి పోతుంది!

నాలుగ్గడుక్షణాలలాగే నిల్చుండిపోయినతర్వాత భానుమూర్తి అడుగు ముందుకు వేయబోయాడు. కానీ అతడు మళ్ళీ అక్కడే ఆగిపోవలసివచ్చింది. ఈ సారి అతడు ఆగడానికి కారణం నేలమట్టానికి రెండడుగుల ఎత్తులో వున్న గవాక్షం లోనుంచి కనిపించిన వంటగది దృశ్యం.

పాత్రలు, డబ్బాలు, గోనెసంచులు, వంటచెరకులాంటి వివిధ వస్తు సమూహంతో ఆ గది ఓ పాతసామానుల దుకాణంలా వుంది. కాని భానుమూర్తి దృష్టిని ఆకర్షించినవి ఈ వస్తువులు గావు. నిప్పులు కణకణలాడుతున్న పొయ్యి. ఉవ్వెత్తున పైకి లేస్తున్న పొగ. పొయ్యి ఎదుట మోకాలిపైన తల ఆనించుకుని ముంజేతివరకూ బొబ్బలెగిరి పోయివున్న కుడిచేతిని ఎడమచేతిలోని విసనగర్రతో విసరుకుంటూ పొగవైపు శూన్యదృక్కులు నిగుడిస్తున్న ఓ అమ్మాయి!

ఇంతకుమునుపే ద్వారబంధం తాకిడికి ఆర్ద్రమైపోయివున్న భానుమూర్తి కళ్ళు ఆ క్షణాన కన్నీటి కొలనులై పోయాయి.

"అదేమిటి నాయనా! అక్కడే నిల్చుండిపోయావు" అన్న సంజీవరావు పలకరింపుతో మళ్ళీ ఈ లోకంలోపడి భానుమూర్తి చరచరా హాల్లోకివెళ్ళి కుర్చీలో కూలబడిపోయాడు. కూర్చున్న భానుమూర్తి బుర్రలో అలలహోరు ధ్వనిస్తోంది——అయ్యో, తను పొరబాటుచేశాడు. పెళ్ళిచూపులకంటూవచ్చి రాత్రిపూటగూడా తాత్సారం చేయడం ఎంత అనుచితం! ఎవరెంతచెప్పినా వినకుండా తను సాయంత్రమే తిరిగి వెళ్ళిపోయివుంటే యిలాటి హృదయవిదారకమైన దృశ్యం తన కళ్ళపడి వుండేదిగాదు. ఈ సంబంధంపట్ల తన యిష్టాయిష్టాల ప్రసక్తిని అలావుంచి, ఈ అమ్మాయిగారి సంగీతాన్ని వినితీరవలసిందేనని తననుదుట వ్రాసిపెట్టినట్టుంది. ప్రక్కవాద్యం లేకుండా పెదవి కదపడానికా అమ్మాయికి యిష్టంలేకపోయింది!

భోజనాలవేళకు సరిగ్గావచ్చాడు మ్యూజిక్ టీచరు. భోజనానైతర్వాత తీరిగ్గా కానిద్దామని సలహాయిచ్చింది కాంతమ్మగారు. కానీ యిక్కడ భానుమూర్తి సమయస్ఫూర్తి కాస్త చురుగ్గా పని చేసింది. "అబ్బే, నాకిప్పుడే ఆకలికావడంలేదండీ!" అంటూ అతడు అర్థాంతర న్యాసంగా అప్పటికప్పుడే గానసుధను గ్రోలడానికి సంసిద్ధత ప్రకటించాడు.

నిలుపులేకుండా ముప్పావుగంటసేపు కొనసాగింది సంగీతం. గురువుగారి వీణపైన శిష్యురాలి గాత్రం పలు తెరంగుల పరవళ్ళు త్రొక్కింది. అర్ధనిమీలిత నేత్రాలతో శిలాకృతిలా కూర్చున్న భానుమూర్తి సంగీతంలోని సారస్యాన్ని చవిచూస్తున్నట్టే గోచరించాడు. అంతేమరి! మనిషి శరీరాన్ని, అందులోనూ ముఖ్యంగా ముఖభంగిమల్ని అదుపులో పెట్టుకోగలిగితేచాలు. అంతరంగంలోని ఆలోచనలు, ఆందోళనలూ బాహ్యనేత్రాలకు గోచరించేవిగావు.

కాంతమ్మగారు స్వయంగా వడ్డించగా భోజనాలుగూడా ముగిశాయి.

వసారాలోని కుడివైపుగదిలో పడకవేసి, కిటికీ తెరిచి మంచినీళ్ళు తెచ్చిపెట్టి ఆఫీసు తనిఖీకివచ్చిన పై అధికారికి చేసినట్టు సకలోపచారాలు నెరపినతర్వాత సంజీవరావు గూడా సెలవు తీసుకున్నాడు.

అతనలా వెళ్ళగానే భానుమూర్తి తలుపువేసుకున్నాడు. కప్పునుంచీ వ్రేలాడుతున్న విద్యుద్దీపం క్రింద కూర్చున్నాను. జేబులోని కాగితాలు పైకితీశాను.

శేషగిరి వ్రాసిన చివరికథ...

* * * *

'సుభాషిణి' అని పేరు పెట్టినప్పుడు ఆపిల్ల మూగదని ఎవ్వరికి తెలుసు?' అంటూ రవీంద్రకవి ఓ కథను ప్రారంభిస్తారు. అవును మరి! విధివిధానంలోని వైచిత్ర్యమంతా ఆ తెలియకపోవడంలోనే వుంది.

చనిపోయి స్వర్గలోకంలో వుంది ఆతల్లి. తనబిడ్డకు ముద్దుగా లక్ష్మి అని పేరుపెట్టుకుంది. ఈ నాటి ఉయ్యాల్లో నవ్వేటి ఆ బిడ్డను చూచినవాళ్ళు పుట్టుకకు తగిన పేరు అని సంబరపడేవుంటారు. కానీ ఏంలాభం? ఆ చిన్నారి అడిగివచ్చినరాత చిన్నది. ఆమె కయిదో యేడు జరుగుతుండగా తల్లిపోయింది. మగవాడి పారిభాషిక నిఘంటువులో పెళ్ళాంపోవడానికి అర్థం మళ్ళీ పెళ్ళికొడుకు కావడమేగదా! లక్ష్మి కారోయేట మారుతల్లి కాపురానికి వచ్చింది.

ఇదంతా నేను విని తెలుసుకున్న కథ. లక్ష్మి యిప్పుడు అరేళ్ల బాలపాపగాదు, మూర్తీభవించిన నిండు జవ్వనం! నాలుగేళ్లకు ముందెప్పుడో ఆమెకు పెళ్లి జరిగింది. అత్తగారింటికి వెళ్లిన. పాదాలకు వేసుకున్న పారాణి మాసిపోకముందే భర్తనుగోల్పోయి తిరిగి వచ్చింది. హతభాగ్యురాలు లక్ష్మికి అచ్చటాకు ముచ్చటాకు నోచుకోని అంధకార జీవితం మాత్రమే మిగిలిపోయింది.

అరునెలల క్రిందట ఓరోజు సాయంత్రం గది కోసం అన్వేషిస్తూ పట్టణంలో గ్రుమ్మరుతున్నాను. గుమ్మంలో కనిపించాడు గృహమేధి. 'వీధివైపు గది అద్దెకిస్తారటండీ?' అంటూ వినయంగా ప్రశ్నించాను. స్విచ్ నొక్కిన మరబొమ్మలా అతడు లోపలికి విశ్రమించాడు. ఆ తరువాత కొద్దిక్షణాలకు గృహిణి వెలికి రావడమూ, పదిహేను నిమిషాల మౌఖిక పరీక్షలో నేను పాస్ మార్కులు తెచ్చుకోవడంతో తృప్తిపడి ఆమె నాకు గదిని అద్దెకివ్వడానికి ఒప్పుకోవడమూ, ఆ రోజురాత్రే నేను నా చేతిసంచితో సహా ఆగదిలో ప్రవేశించడమూ జరిగాయి.

ఆ గృహమేధి చిత్రమైన మనిషి. లక్ష్మణుడు వనవాసానికి వెళ్తూ తన నిద్రను ఊర్మిళకు దత్తంచేసి వెళ్లాడన్నది పురాణగాథ. సమస్త వాగ్వ్యవహారాలనూ భార్యపరంచేసి యిక్కడ భర్తమూకీభావాన్ని స్వీకరించడం ప్రత్యక్షగాథ! ఇంచుక మెచ్చికోలుకు, కాస్తంత అభిమానానికీ పాత్రంగాకపోవడం చేతనే గావచ్చు, అతడి మనస్తత్వం మంచిచెడ్డలకూ, సుఖదుఃఖాలకూ అతీతంగా కరడుగట్టుకపోయింది. అతడు పదును వానకు పదరడు. ప్రక్క వీధిలో అగ్నిప్రమాదం, ఎదురింట్లో అంటువ్యాధ్యంలాంటి వార్తలు అతణ్ణి చలింపజేయలేవు. మయబ్రహ్మలా అతడిలాంటి రాతిబొమ్మనొకదాన్ని తయారుచేసి అరుగుపైన కూర్చోబెడితే అది చేయలేని పనులు కొన్నిమాత్రమే వున్నాయి. ఒకటి, అది ఆఫీసుకువెళ్లదు. రెండు, నెల పుట్టగానే జీతంరాళ్లు తెచ్చి యింట్లో సమర్పించదు. మూడు, ఎవరేమి చెప్పినా బసవన్నలా వూంకొట్టదు.

ఇక గృహిణి విషయమంటేనా, గృహస్వామితో ఎందునా పోలికలేని లక్షణాలామెవి! ఆమె మొదటమొదట తీరిక చిక్కినప్పుడల్లా (తీరిక చిక్కడం నాకు! ఆమె కెప్పుడూ అనేక సమస్యలే కాదు) తన పుట్టింటిని గురించి చెబుతుండేది. ఆ పుట్టింట్లో నట, ఓ కుర్రాడు తినగా మిగిలి పారవేసే అన్నం సామాన్య కుటుంబంలో నలుగురైదుగురికి సరిపోతుందట! ఆమెగారి బాబాయి ఒకతను బిడ్డలు లేకపోవడంచేత వరుసగా మూడు పెళ్లిళ్లు చేసుకుని, వాళ్ళు ఈయనగారిని పున్నామనరకంనుంచీ ఈవలికి లాగడం అటుంచి, యింట్లో ఒక సరిక్రొత్త నరకాన్ని సృష్టించడానికి పూనుకోవడంవల్ల ఒకే ప్లానుతో వేర్వేరుగా మూడు మేడలు కట్టించేశాడట!...

ఆమె ఏ విషయాన్ని గురించయినా నిరాఘాటంగా మాట్లాడగలదు. కానీ సంస్మరణమాత్రాన ఆమెకు ఉత్తేజాన్ని కలిగించే విషయాల్లో పుట్టింటి ఘనత తర్వాతి చెప్పుకోదగ్గది తన సంతానాన్ని గురించిన ప్రసక్తి!

'నువ్వు వీణ్ణి చూచావా గిరీ!' అంటూ ఆమె పరుగున లోపలికి వెళ్లి ఓ ఫోటో తీసుకొచ్చేస్తుంది. చెప్పుకో చూద్దాం! వీణ్ణి మా రమాకాంతు అనుకుంటువుగదూ! కాదు. వీడు మా సుధాకరుడు. ఇద్దరూ కవలపిల్లలుగుంటారు. చూస్తున్నావుగా, మనిషి యుద్ధానికి రెడీ! వీళ్లనేం చూడావులే, నువ్వు చిన్నప్పుడు మా వేణిని చూచివుండాలి. అచ్చంగా జాతివాళ్ల పిల్లలా వుండేది. ఉండుండు, నువు మా ఉషాదేవి కృష్ణుడివేషం చూడలేదుగదూ...' ఒకటి రెండు నిమిషాల్లో నాకు మరొక ఫోటో ప్రత్యక్షం కాబోతున్నదన్నమాట! తల్లి తన బిడ్డలను గురించి పెరిమెలు చెప్పుకోడంలో అసహజమేమీ లేదు. కానీ దేనికైనా ఓ హద్దుమాత్రం వుంటుంది. ఈ ప్రసంగాన్ని వింటుంటే నాకు వీళ్లు నవమాసాలు మోసి కన్నబిడ్డలా, లేక 'ఉఫ్ మంత్రకాళీ' అన్న చిన్నచిటకాతో యిలా మానవరూపాలు ధరించేశారా అన్న సందేహం కలుగుతుండేది.

మళ్ళీ ఆమెకు మిగిలిన బిడ్డలందరూ ఒక ఎత్తు. తన పెద్దకూతురుమాత్రమే ఒక ఎత్తు. ఆ పదహారేళ్ళ అమ్మాయికి యింట్లో రెండేళ్ల చంటిపాపకుమల్లే ముదిగారం జరుగుతుంది. మ్యాట్రిక్కులుమంచి

యింటికి రాగానే అమ్మాయికి జరిగే ఉపచారాలను బట్టిచూస్తే, ఆమె కోనదాటికోనకు వెళ్ళి నిలువెత్తుకట్టెలమోపు తెచ్చి పెరటిలో పడవేసివుండవచ్చుననిపిస్తుంది. తల్లి దృష్టిలో ఆమె దిరిసెనపువ్వు, తాకితే కందిపోతుంది!

కాకిపిల్ల కాకికి ముద్దు అంటారు. కావచ్చు. పైగా తన కుమార్తె కాకిపిల్లేంకాదు. అందాలరామచిలుకే! కానీ ఈ తల్లి తనబిడ్డకాదన్న ఒకే ఒక్క కారణాన్ని పురస్కరించుకుని దిక్కులేని లక్ష్మితలపైన యింటెడుచాకిరీ రుద్దుతుందా? జ్వరంతో మూల్గుతున్నప్పటికీ ఆ నిర్భాగ్యురాలు లేచి పొయి రాజేసేవరకూ కాఫీకి దోవలేకపోతుందా? పొగలో వుండీవుండి జేవురించిన ముఖం, పాత్రలు తోమీతోమీ మొద్దుబారిన చేతులు, నీళ్ళు చేదీచేదీ బొబ్బలుపడిన వేళ్ళు—యింత యాతనపడినా ఒరిగేదేమిటి? నెల రోజులు వరుసగా చూచాను. కట్టుకున్న పాతచీర ఒకటి తప్పితే లక్ష్మికి మరొకటి లేదు.

గొంతెత్తి ఏడవడానికైనా తీరికలేనిబ్రతుకు లక్ష్మిది. వంటింట్లోకి వచ్చి నిస్సహాయంగా దొరికిపోయిన ఎలుకకంటే కనాకష్టమైనబ్రతుకు లక్ష్మిది. ఆమెకళ్ళల్లో కన్నీళ్ళు సైతం కనిపించేవిగావు. బహుశా అవెప్పుడో యింకిపోయివుంటాయి.

నిజానికి లక్ష్మి యింతకంటే విపరీత విపత్కరపరిస్థితులమధ్య తపించిపోతున్నవిషయం నాకు ఆ తరువాత చాలరోజులకుగానీ తెలిసిందిగాదు.

ఓరోజు మధ్యాహ్నం పదకొండుగంటలప్పుడు ఒక పుస్తకం కావలసివచ్చి ఆఫీసునుంచీ తిరిగివచ్చాను. వచ్చిన తొందరలో తాళంచెవిని ఆఫీసు టేబిలుపైన వుంచి మరచిపోయానన్న సంగతి జేబులో చేయివేసి చూచుకొన్న తర్వాత తెలిసింది. మారు తాళాలతో ప్రయత్నిద్దామని కాంతమ్మగారి కోసం యింటిలోపలికి వెళ్ళాను. నేల పైన పడిపోయి విలవిలలాడుతోంది లక్ష్మి.

"ఏమిటె లక్ష్మి! ఏం జరిగింది?" అన్నాను.

"వంట చెరకులో నుంచీ తేలుకుట్టింది మేష్టరుగారూ! ఎర్ర తేలు" చేతిని వదిలించుకుంటూ రోదించింది లక్ష్మి.

చేతికి దొరికిన త్రాటితో సలుపుపై కెక్కకుండా మోచేతి క్రింద ఒకట్టుకట్టాను. "నాకు తెలిసిన ప్రథమ కిత్సయిదే లక్ష్మి! నీరుల్లి రసం వేయడం, అగ్గిపుల్లమందు కాచడం లాంటి చిల్లర వైద్యాలు చాలా వున్నాయి. ఇంతకూ మీ పిన్నిగారింట్లో లేరేమిటి?" అన్నాను.

లక్ష్మి హృదయంలో సుళ్ళు తిరుగుతున్న శాశ్వతమైన బాధ తేలుకుట్టిన తాత్కాలిక బాధ మూలంగా లావాద్రవంలా పెల్లుబికింది.

"ఆమె యింట్లో ఎందుకుంటుంది మేష్టరుగారూ! ఆఫీసు నుంచీ నాన్నగారు, స్కూలు నుంచి పిల్లలు, పొరుగిళ్ళ నుంచీ పిన్నిగారు...అందరూ ఒకేసారిగా వచ్చేస్తారు. ఆ పాటికి నేను పీటలూ, విస్తర్లువేసి సిద్ధంగా వుండాలి. అప్పుడైనా తప్పులుపట్టి చెప్పకపోతే అదే పదివేలు! లోకంలో ఎందరో చనిపోతుంటారు. నాలాంటి దానికి చావు రాదు. మీరు గాబట్టి నా ఏడుపును యింత సేపైనా విన్నారు. నాలుగేళ్ళయింది. నేను నా సొద మరొకతోటి చెప్పుకుని......"

"పోనీలే లక్ష్మి! కష్టాలు కలకాలమ వుంటాయా?" చదివిన మాటలతో ఓదార్చబోయాను.

"అదేమిటి మేష్టరుగారూ! కష్టాలు నన్నొకప్పుడు వదిలిపెట్టలేదు. ఇకపైన వదిలి పెడ్తాయన్న ఆశగూడా లేదు. హైస్కూల్లోనైతే ఫీసు కట్టవలసి వుంటుందని నాన్నగారు నన్ను జీతంలేని బడిలో చేర్చారు. మూడేళ్ళు చదివి నేను థొర్డుఫారంపర్డులో ఫెయిలై కూర్చున్నాను. లేకుంటే హయ్యర్గ్రేడు పంతులమ్మగానైనా బ్రతక గలిగి వుండేదాన్ని..."

లక్ష్మిని ఆవరించుకునివున్న అంధకారంలో నాకప్పుడొక ఆశాజ్యోతి కనిపించినట్టయింది. "పోనీ, యిప్పుడైనా ప్రత్యేకంగా కట్టి పాస్ చేయగూడదా లక్ష్మి!" అన్నాను.

"నేనా! ఇప్పుడా! సాధ్యమౌతుందా మేష్టరుగారూ?" తటాలున లేచినిల్చుంది లక్ష్మి. ఉన్మాదంలాంటి ఆశ ఆ ప్రశ్నలో ధ్వనించింది.

మృత్యువక్త్రంలో పడిపోతున్నప్పుడుగూడా ప్రాణిని వన్నాడే ఆశ ఎంత గొప్పది! మరణాన్నే ఆవలికి నెట్టగల ఆశలో, తీరని దుఃఖాన్నే మటుమాయం చేయగల ఆశలో లక్ష్మిచేతి సలుపును విస్మరించడంలో ఆశ్చర్యమేముంది?

కానీ అంతలో లక్ష్మిముఖాన విచార మేఘా లలము కున్నాయి. "నేను పరీక్షలో పాసు కాగలనా మేష్టరుగారూ! ఇప్పటికే లెక్కలు, చరిత్రా అలాటివి మరచిపోయాను..."

"నీ కెందుకు లక్ష్మి! మూడుమాసాల్లో నిన్ను పరీక్షకు సిద్ధం చేసే బాధ్యతనాది" అన్నాను.

లక్ష్మి కళ్ళల్లో ఆనందం మిలమిలలాడింది. "నిజంగానా మేష్టరుగారూ! నిజంగానే చెబుతున్నారామీరు..." ఆమె కంఠ స్వరంలో ఆశా, ఆనందమూ విహ్వలించిపోతున్నాయి.

"నిజం, నిజం" అంటూ భరోసా యిచ్చాను. నా కొక రాజ్యాన్ని జయించినంత సంబరంగా వుంది. ఒక దురదృష్ట జీవిని దుఃఖజలధిలోనుంచీ లాగేయబోతున్నాను. మానవుణ్ణిగా నేను చేయగల మహత్కార్యం దీనికంటే వేరొకటి వుండబోదు.

ఆ ఆనందంలో తాళం విరగ్గొట్టి పుస్తకం తీసుకుని ఆఫీసుకు వెళ్ళిపోయాను.

ఒకొక్కప్పుడు వృక్షాన్ని అటునుంచీ నరుక్కురావలిసి వుంటుంది. ఆ రోజు సాయంత్రం సరాసరి యజమానురాలిదగ్గరే ఈ విషయాన్ని ప్రస్తావించాను. ఆ అమ్మాయి ఎలాగూ కుటుంబానికి భారంగావుందనీ, ఎలాగైనా ఆమెను వదిలించుకోవడం ఉభయత్రా మంచిదనీ అందుకిదే ఉపాయమనీ కాస్త కపటనాటకం గూడా ఆడవలసి వచ్చింది.

"ఏమిటీ! మువ్వు దానికి ట్యూషను చెబుతా వన్నమాట!" విస్తుపోతూ అడిగింది గృహిణి. అడుగుతూ ఆమె నా ముఖంలోకి చనికోసమా అన్వేషించింది.

"నాకున్న తీరికను ఓ సత్కార్యానికి వినియోగించడంలో తప్పులేదు గదండీ!" అన్నాను.

"కానీ అదెలా కుదురుతుందనీ! పగటివేళ మీకు ఆఫీసుంటుంది. రాత్రుల్లో భోజనాలు ముగిసే సరికి ఏ తొమ్మిదో పదో అవుతుంది. ఆ ట్యూషను చెప్పడమేదో ఆ తరువాతనైతే మా అభ్యంతర మేమీ లేదు..."

ద్వారంలోనుంచీ తల ఈవలకు చాపి "అలాగే, భోజనాలయ్యాకే చదువుకుంటాను పిన్నీ!" అంది లక్ష్మి.

ఈసారి ఆ యిల్లాలు లక్ష్మి ముఖంలో దేనికోసమో గాలించింది—ఐతే ప్రవాహంలాంటి ఉత్సాహంలో ఎదుటివారి చిత్తవృత్తిని అర్థం చేసుకునే ఓపిక నాకుగానీ లక్ష్మికిగానీ లేకపోయింది. లేవగానే పరుగందుకునే లేడిలా లక్ష్మి ఆ మరునాటి రాత్రే చదువుకోడానికి సిద్ధమైంది.

తన చదువును పునరుద్ధరించుకోడానికి దేవుడిగదికి ఎన్నుకుంది లక్ష్మి. దేవుడి గది అన్న పేరానికి ఆ గదిలో నాలుగైదు పటాలు బూజులో మునిగి మ్రగ్గిపోతుండేవి. తన చదువుతోపాటు లక్ష్మి ఆ పటాలను తుడిచిపెట్టి పూజా పునస్కారాలు గూడా ప్రారంభించింది.

పదిరోజులపాటు పాఠాలు ముమ్మరంగా సాగాయి. కానీ రోజులు గడచినకొద్దీ నా ఉత్సాహం చప్పబడిపోసాగింది. లక్ష్మికి నేననుకున్నంత సులభంగా చదువు పట్టుబడే సూచనలు లేవు ఆమెకనేక ప్రాథమికాంశాలే జ్ఞప్తిలో లేవు. ఆరేళ్ళ యిరవై నాలుగు అంటుంది. దేశానికి ఎల్లలు చెబుతూ పడమట బంగాళాఖాతమంటుంది. ఆమెకు తెలిసినంతలో ఆంధ్రరాష్ట్రానికింకా ముఖ్యనగరం చెన్నపట్టణమే! ఆశ్చర్యమేమిటంటే యిలాంటి బలహీనమైన పునాదిపైన ఆమె బ్రహ్మాండమైన ఆశాసౌధం కట్టుకోగలుగుతున్నది. ఏకోశానా నిరుత్సాహం కనిపించడంలేదు సరికదా, దినదినానికీ ఆమెలో శ్రద్ధాశక్తులినుమడిస్తున్నాయి. శారీరక బలమంతా వెట్టిచాకిరిలో వినియోగమైపోగా, అనవరత క్లేశాలతో గాయపడిన మనసు కోలుకోలేకపోగా, ఆమె కేవలం తన ఆత్మబలంతోనే ఈ తుది ప్రయత్నం చేస్తున్నట్టు తోచేది. ఫలితమేమైనా ఔగాక, ఈమెకు తోడ్పడడం నా బాధ్యత అనుకునేవాణ్ణి. నిష్కామకర్మ యింత సులభమా అనిపించేది. కానీ ఈ సంతృప్తి గూడా కలకాలం నిలువలేదు. అచిరకాలంలోనే అదొక దారుణ ప్రహారంతో తునాతునకలైపోయింది.

ఉదయం ఎనిమిదిగంటలవేళ. ఆఫీసుకు బయల్దేరబోతుండగా ఆరేళ్ళ సుధాకరం లోపలికి వచ్చాడు. వచ్చినవాడు ఓక్షణమైనా తటపటాయించకుండా "మేష్టరుగారూ! మా అమ్మ మిమ్మల్ని అడిగి అయిదురూపాయలు తీసుకురమ్మంది"" అన్నాడు.

నేను తెల్లబోయాను. అద్దెడబ్బులు నెలమొదటివారంలోనే వెళ్ళిపోతున్నాయి. పోగా గడచిన పదిహేను రోజుల్లో ఒకసారి పదిరూపాయలు, మరొకసారి అయిదు రూపాయలు చేబదులివ్వడం జరిగింది. మళ్ళీ యింతలోనే మరొక అయిదురూపాయలు కోసం కబురా! పట్టణంలో వుండి నేను చేస్తున్న ఉద్యోగం దొంగనోట్లు అచ్చువేయడం కాదు!

ప్రస్తుతం నాచేత డబ్బులేదని, రేపోమాపో అయితే ఎలాగో సరిపెట్టగలననీ చెప్పి కుర్రాణ్ణి వదిలించుకున్నాను. కానీ ఆ సంఘటనమాత్రం అంతలో మరచిపోలేకపోయాను. ఈ యింట్లో ప్రతి ఒక్కరూ తమ హోదాకు మించిన భోగాల్నే ఆశిస్తున్నారు. పౌడర్లు, స్నోలు, సబ్బులు సినిమాల్లాంటి విలాసాలకే నెలనెలా యిరవై ముప్ఫై రూపాయలు కావలసివచ్చేటట్టున్నాయి. జీవనవ్యయం ఏకానికి పెరిగిపోయి, కేరుబియ్యం ఒకటింపావలా కమ్ముతున్న ఈరోజుల్లో ఈ కుటుంబానికి భోజనపుఖర్చులకే వందరూపాయలు సరిపోవు. పైగా బంధువులో, స్నేహితులో ఎవరోగానీ వాళ్ళదొకటే రామందాడి! ఎవడొచ్చినా వాడికి ముందుగా కాఫీ ఉపాయనం! ఇంత ఖర్చుకూ జమవుతున్నది ఆ నోరులేని జీవుడు గడిస్తున్న తొంభై రూపాయలు మాత్రమే! ఐతే లోటు బడ్జెటంతా చేబదుళ్ళమూలంగానే పూరింపబడుతుందన్నమాట! ఏమిటోమరి. నా ప్రాపంచికజ్ఞానం ప్రసరించినంతలో యిది నమ్మడానికి వీల్లేనిమాట.

ఆరోజు రాత్రి హోటల్లో భోజనంచేసి గదికివెళ్ళేసరికి గంట తొమ్మిదైంది. వసారాలో యింటియజమాని మామూలుగా బుద్ధవిగ్రహానికిమల్లె కూర్చునేచోటు ఖాళీగావుంది. ఈపాటికి పెళ్ళి పడినపాటుగా వుండవలసిందిపోయి, యింటిలోపలినుంచిగూడా అలికిడి వినరావడంలేదు. లక్ష్మి ఒక్కతెమాత్రం హాల్లోకూర్చుని చదువుకుంటోంది.

"అందరూ ఎక్కడికి వెళ్ళారులక్ష్మీ!" అన్నాను.

"కొత్త సినిమా వచ్చిందట మేష్టరుగారూ! అందరూ సినిమాకు వెళ్ళారు. ఇంటికొస్తున్నప్పుడు తోడుగా వుండడానికి నాన్నగారింతకుమునుపే రేవాదగ్గరకు వెళ్ళారు" అంది లక్ష్మి.

"ఇంట్లో నిన్ను ఒంటరిగా దిగవిడిచి వాళ్ళకు దొంగతోడు కోసం వెళ్ళారన్నమాట!" అంటూ కుర్చీలో కూర్చున్నాను.

"మనుషులంటేనే నాకు భయం మేష్టరుగారూ! కంటికి మనుషులు కనిపించకపోతేనే నాకు హాయిగా వుంటుంది."

ఎండిపోయిన యిసుకపర్రలపైనించీ వీచే వడగాడ్పులాంటి ఆ వాక్యాల విసురుకు నేను వులికిపడ్డాను. "తోడిమానవులపట్ల ద్వేషాన్నీ అసహ్యాన్నీ మనసులో రగిలించుకోగూడదు లక్ష్మీ! మంచిదిగాదు" అని మందలించబోయాను.

"మీరలాగే అంటారు మేష్టరుగారూ! మీ కళ్ళకు లోకమంతా మంచిగానే కన్పిస్తుంది. ఈ మనుషులు పెడుతున్న ఆరడికి నా హృదయం ఎలా మండిపోతున్నదో మీకు తెలియదు. తెలిస్తే మీరిలా మాట్లాడరు..."

లక్ష్మి కళ్ళు విస్ఫులింగాలై పోతున్నాయి. ఆ అరుణారుణ నేత్రాలతో, నిశ్చలంగా నిలిచిపోయిన కనురెప్పలతో, రేగిన ముంగురులతో ఆమె తోకత్రొక్కిన నాగకన్యలా ద్యోతకమైంది.

"అదేమిటి లక్ష్మీ! ఎందుకాకోపం? ఎవరిమీద?" విస్మయంతో అడిగాను.

లక్ష్మి చరాలునలేచి నిల్చుంది. "చూడండి మేష్టరుగారూ! మీరర్థంచేసుకోగలరు. ఈ చిరచెంగు చూడండి. ఈ [illegible]

చూడండి..." చీరచెంగు కకావికలుగా చిరిగిపోయివుంది. చేతుల మీదుగా అర్ధచంద్రాకారంలో చిన్నగాయాలు కనిపిస్తున్నాయి. "తెలియడంలేదా మేష్టరుగారూ! మధ్యాహ్నం మూడుగంటలై వుంటుంది. ఇంట్లో ఎవ్వరూ లేరు. వసారాలలో కూర్చుని బియ్యం చెరుగుతున్నాను. వెనకవైపునుంచీ ఎవరో తాకినట్టయింది. తిరిగి చూచాను. మీరూ చూచేవుంటారు. నల్లగా పొడుగ్గా జుబ్బా తొడుక్కుని జీరంగిలా తిరుగుతుంటాడు. వాడిపేరు శంకరంగాడు! పశువుకైనా అంతబలముంటుందా మేష్టరుగారూ! అప్పటికీ నేను లేచిన వేళ మంచిది. ఇంతటితో వదిలిపెట్టేశాడు..."

క్షణమాత్రిన కోదమ(?)త్రాచులా లేచి నిల్చున్న లక్ష్మి, నిల్చోలేక కుప్పగూరలా క్రిందకూలిపోయింది. తలపైకెత్తి నావైపు చూడలేక చీరచెరగులో ముఖం దాచుకుని మోకాళ్ళపైకి వాలిపోయింది.

ఆ దురవస్థలో లక్ష్మిని చూడలేక నేను కళ్ళు గట్టిగా మూసుకున్నాను. కానీ ఎంతోసేపు అలా వుండలేకపోయాను. కళ్లు తెరిస్తే లక్ష్మి కనిపిస్తుంది. మూసుకుంటే ప్రేలుతున్న అగ్నిపర్వతాలు. కాలిపోతున్న ఉద్యానవనాలు, బడబాగ్నిలో వుడికిపోతున్న మహాసముద్రాలు కనిపిస్తున్నాయి!

అతికష్టం మీద నన్ను నేను నిలవరించుకుని "వాడి కంతటి ధైర్యం ఎక్కడినుంచీ వచ్చింది లక్ష్మీ!" అన్నాను.

ఈ ప్రశ్నతో లక్ష్మి గుండెలో గూడుకట్టుకున్న శోకం కట్టలు త్రెంచుకుంటుందని నే ననుకోలేదు. ఏడ్చి ఏడ్చి సొమ్మసిల్లిపోతున్న లక్ష్మిని ఓదార్చడం సైతం నాచేతనయిందిగాదు. సజల నేత్రాలతో నావైపు చూస్తూ, రుద్ధకంఠంతో చెప్పుకపోతోంది లక్ష్మి—"ఆ మాటగూడా నా నోటిమీదుగానే వినాలనుకుంటున్నారా మేష్టరుగారూ! ఈ కుటుంబం ఒక రాతిశిలాంటిది. దీనికి ఆహారం డబ్బు. రోజూ కయిదూ, పదీ, పదిహేనూ ఎంతైనా చాలదు. ఈ శంకరంగాడు—వీడిలాంటివాడు వేరొకడు, మరొడు, యింకొకడు వీళ్లందరూ డబ్బు లెందుకు వెదజల్లుతున్నారు? ఒక చేతిలో కాసులు రాలుస్తూ మరొకచేతితో పీళ్ళాశించేదేమిటి? ఈ యింట్లో ఆశించడాని కేముంది? నేనున్నాను...అంటే నా శరీరమున్నమాట!"

కాలిన యినుపకడ్డీతో వాత తీసినట్టయి నేను త్రుళ్లిపడ్డాను. సభ్యత, సంస్కారం తలవంచుకోవలసిన కొన్ని కొన్ని ఘోర సత్యాల ఎదుట మనిషి కిలాంటి అనుభూతి కలగడంలో ఆశ్చర్యమేమీ లేదు. కానీ నేను త్రుళ్ళిపడినందుకు మరొక కారణం గూడా లేకపోలేదు. ఆనాటి వుదయం అయిదురూపాయల నోటుకోసం సుబ్రాయుడు గదిలోకివచ్చిన సంఘటన నామదిలో మెదిలింది. అంటే నేనుగూడా మరొక శంకరంగాడిక్రింద జమకట్టబడుతున్నానన్నమాట! కొంపదీసి వాడికంటే కార్యశూరుణ్ణిగా గూడా కనిపిస్తున్నానేమో!

ఈ వూహ నన్ను మూలమట్టంగా కదిలించివేసింది. తటాలున పైకిలేచి నా గదిలోకి వెళ్ళిపోయాను. తలుపు వేసేశాను. దీపం ఆర్పేశాను. చుట్టూరా చీకటి. మానవుడు చనిపోయినతర్వాత ప్రేతమౌతాడంటారు. అవగా మానవుడు బ్రతికివున్న తవరకూ అప్రేతం వాడి అంతరాంతరాల్లో దాగివుంటుందన్నమాట! అలాటి ప్రేతాలు కొన్ని ఈరోజు బయటపడ్డాయి. గదిలోకివచ్చి తలుపువేసుకున్నా విడవకుండా అవి నన్ను తరుముకొచ్చేశాయి. వికటంగా నవ్వుతూ నా చుట్టూ వికృతలాస్యం సలుపుతున్నాయి.

ఆ రాత్రంతా నాకలాగే గడిచిపోయింది. అంతూ, పొంతూ లేని ఆలోచనలన్నీ తెల్లవారకముందే ఈగదిని ఖాళీచేసి మరెక్కడికైనా వెళ్ళిపోవాలన్న నిర్ణయంలో పర్యవసించాయి. గడియ గడియకూ ఈ నిర్ణయం దృఢతరమౌతూవచ్చింది. కానీ తెల్లవారబోతుండగా నా నిర్ణయం విచిత్రంగా మారిపోయింది. ఈ గదిలో మకాంపెట్టడంవల్ల నాకు కలిగే హానికంటే అక్కడినుంచీ బిచాణా సర్దుకోడంవల్ల లక్ష్మికికలిగే ఆశాభంగమే గొప్పది. తన జీవితసైతన్యాన్నంతా ఆమె ఏ ఆశపైనయితే కేంద్రీకరించిందో ఆ ఆశను మొదలంట త్రుంచి పారిపోయినట్టయితే అందరితోబాటు నేను గూడా లక్ష్మి బ్రతుకుపైన చంద్రనిప్పులు పారజల్లినవాడినే అవుతాను.

తెల్లవారింది. యథాప్రకారం ఆఫీసుకు వెళ్లాను. సాయంత్రం తిరిగి వచ్చాను. ఆ రాత్రిగూడా లక్ష్మికి పాఠం చెప్పడానికి కూర్చున్నాను. కానీ మునుపటి ఉత్సాహంతో మాత్రం కాదు...

రెండు మాసాలపాటు యిలాగే జీవితం మిట్టెక్కుతున్న రోడ్డు రోలరులా పట్టుబలవంతాన దొర్లిపోయింది.

కథలో పిట్టకథలా యిక్కడ నా వుద్యోగాన్ని గురించి కొంత చెప్పుకోవాలి. చేతి వాగులు కాసులు మిగిలిన ఓ పెద్దమనిషి పత్రిక నడుపుదాం రమ్మన్నాడు. పిలుపందుకుని బస్తీకి వచ్చాను. ఇద్దరమూ ఓ చిన్నగదిలో కూర్చుని గాలిమేడలు కట్టుకున్నాము. చేత పిండి లేకపోయినా నిప్పటి పెద్దదిగా చేయాలనుకున్నాము. చేసిన నిప్పటి రుచికరంగానే గాక ఆరోగ్యకరంగా గూడా వుండాలనుకున్నాము. వచ్చిన చిక్కల్లా అక్కడేవచ్చింది. ఐదారు మాసాల్లో అంచనాలు తారుమారై మేము ఒకరిముఖం ఒకరు చూచుకుని టిక్కరించవలసి వచ్చింది.

"అనుభవానికి మించిన గురువు లేదన్నారు తమ్ముడూ! డబ్బు ధారబోసుకున్నా మనం మంచి అనుభవాన్ని గడించుకోగలిగాము. ఈ నెల పత్రిక ఎలాగూ ప్రెస్‌కు వెళ్ళిపోయింది. దీన్ని విడుదల చేసి యింతటితో సెలవు తీసుకుందాము" అన్నా డాయన.

ప్రెస్సునుంచీ ప్రొద్దుపోయిన తర్వాత గదికి తిరిగివస్తున్నాను. మార్గమధ్యంలో ఎవరో భుజంపైన చేయివేశారు.

"ఏమిటోయ్ గిరీ! ఆకాశానికి మూతే బారలన్నట్టుందే నీపని!"

అతడు శంకరం! ఒకే పడవలో పయనంచేస్తున్న తోటి ప్రయాణీకుడిలా పలకరిస్తున్నాడు! రోడ్డుపైకి దొర్లించి పిడిగ్రుద్దులతో వాడి ఎముకల్ని నుగ్గునూచం చేయాలనిపించింది. కానీ పోట్లాట అంత తేలికైన పనిగాదు. అందుకు ధైర్యంకావాలి. ఆ ధైర్యం పుట్టుకతో రావాలి.

అతడు చూచిన చూపులో, నవ్విన నవ్వులో ఏదో నిగూఢ భావం పొడగట్టింది. భావం గూఢమైనా ఫలితం తేటతెల్లమే! పెడదారి వెంట ప్రసరించేబుద్ధికి ఏ దావ క్రిందికి నీళ్ళు తెద్దామా అన్న ఆలోచన తప్పితే మరొక ధ్యాసేముంటుంది?

చివరి సంచికను పోస్టుచేసి పోస్టాఫీసునుంచీ బయటికి వచ్చాను. పోస్టుమేన్ నా చేతికొక ఉత్తరాన్ని అందించాడు.

"శ్రీ వారికి నమస్కారాలతో పార్వతి వ్రాయునది..."

పార్వతే! జాబు వ్రాయడమే! కాదు కాదు. ఇది శ్రీమతి తన పేరుమీదుగా తమ్ముడిచేత వ్రాయించిన ఉత్తరం. విషయ సారాంశం మాత్రంఅర్థాంగిది. ఆవిష్కరణ బావమరిదిది!

"క్షేమం. దేవుని దయవలన మీ క్షేమములు గూడా తెలిసినవి. మీరు నెలనెలా పంపుతున్న రొక్కరోజనాలు మన యిళ్ళకూ వాకిళ్ళకూ పట్టడంలేదు. నాకూ చిరంజీవులకూ అష్టయిశ్వర్యాలతో తులతూగడం తప్ప మరొకపనిలేదు. ఈ ఆనందంతోబాటు మీరు పట్టణంలో వెలిగిస్తున్న రాచకార్యమేమిటో తెలిసి మహదానందం కలిగింది. (ఎలా తెలిసిందో సముఖాన విన్నవించుకుంటాను) మీరు కథలు వ్రాయగలరనుకోడమేగానీ స్వయంగా రసవత్తరమైన కథల్ని నడిపించగలరనీ నేనెన్నడూ అనుకోలేదు... ఈ పల్లెటూరి బ్రతుకంటే నాకు గూడా తగని చిరాకు కలుగుతోంది. చిన్న కాపురానికి తగ్గట్టుగా ఓయిల్లు చూచి వుంచండి. నాలుగైదు రోజుల్లో బయల్దేరి వస్తున్నాము..."

జాబును జేబులో వుంచుకుని ఓపినంతవరకూ వీధుల వెంట తిరిగాను. మధ్యమధ్యలో జేబులోని జాబును తీసి మళ్ళీ మళ్ళీ చదువుతున్నాను. పార్వతి మంచిదే. కానీ ఆమెకు చేరవేయబడిన వార్త చెడ్డది. పట్టణంలో నాకు ఎక్కువబడితే అక్కడ డబ్బు దొరుకుతుందని ఆమె నమ్మకం. డబ్బు దొరికినకొద్దీ మనిషి చెడిపోవచ్చునని ఆమె విశ్వాసం. ఈ ఆరుమాసాలుగా నేను యింటికి వెళ్ళకపోవడం, క్రమంగా జాబులు వ్రాయకపోవడం యిదంతా ఆమెకు సంపదమరుపుగా భాసిస్తుంటుంది! పిచ్చిపార్వతి. అసలే అదొక ఉద్వేగప్రకృతి! ఇంకొ ఒకటి రెండు రోజులు ఆలస్యంచేస్తే ఆవిడ యింతదూరంవచ్చి నామైన విరుచుకపడినా పడవచ్చు.

గంట తొమ్మిదైంది. కాళ్లు గాలిలో తేలిపోతున్నాయి. కళ్లు గిర్రున తిరుగుతున్నాయి. కాయాన్ని యిక బసకు చేరవేయడం కన్నా గత్యంతరం కనిపించడం లేదు... తీరా వెళ్ళేసరికి లక్ష్మి నాకోసం ఎదురుచూస్తోంది. ఆమె ఎట్టఎదట ప్రశ్నార్థకపు గుర్తులతో నిండిన లెక్కల పుస్తకం!

"మేష్టరుగారూ! ఈ లెక్క మళ్లీ మరచిపోయాను. ఈసారి చెప్పండి చాలు" అంది లక్ష్మి.

నాకు తెలుసు, ఈసారి మాత్రమేగాదు, యింక వెయ్యి సార్లు చెప్పినా లక్ష్మికి ఆ లెక్క రాదు. 'రాని లెక్కకోసం శ్రమపడుతున్న లక్ష్మీ! నువ్వెదురుచూస్తున్నదిగూడా రాబోని సౌఖ్యమే!' అని చెప్పి రివ్వున వెనుదిరిగి వెళ్లిపోవాలనుకున్నాను. కానీ మానవుడు పరిస్థితుల చేతి కీలుబొమ్మ. అతడు చెప్పదలచిందంతా చెప్పలేడు. చేయదలచిందంతా చేయలేడు.

లక్ష్మి యింకా చదువుతుండగానే గదిలోకి వచ్చేశాను. రాత్రి మలి జాముగూడా గడచిపోయింది. కాసేపు గోడకు చేరగిలబడి కూర్చున్నాను. లేచి నిల్చున్నాను. గదిలో పచార్లుచేశాను. నిద్రపట్టని రాత్రి మనిషిని ఎంతగా వేధించగలదన్నది నా అనుభవానికి బాహ్యమైన విషయంకాదు. కానీ ఒకవిధంగా నే నదృష్టవంతుణ్ణి! కొండంత బరువుతో హృదయం చిద్రుపలు చిద్రుపలుగా ప్రిదిలిపోతున్నప్పుడు ఆ బాధనుంచీ విముక్తి పొందడానికి భగవంతుడు నాకొక వరం ప్రసాదించివున్నాడు...

కాగితమూ కలమూ చేతికి తీసుకుని లక్ష్మి కథకు శ్రీకారం చుట్టాను. ఎప్పుడు వేగుచుక్క పొడిచిందో తెలియదు. ఎప్పుడు అరుణోదయమైందో తెలియదు. కూర్చునే కిటికీ తెరిచాను. సూదుల్లావచ్చి సూర్యకిరణాలు కళ్లకు గ్రుచ్చుకున్నాయి.

ఎంత వ్రాసినా మరి కొంత వ్రాయాలనేవుంది. పది పదిహేను నిమిషాల్లో నేనిక్కడినుంచీ వెళ్లిపోతున్నాను: తలుపు మూసి, చిలుకు వేసి మామూలు మేరకు విరిగిన తాళం తగిలించి మరెన్నటికీ లక్ష్మికి కనిపించకుండా మాయమై పోబోతున్నాను. తీరిక దొరకగానే దీపం దగ్గర కూర్చుని పుస్తకం తెరచుకుని లక్ష్మి నాకోసం ఎదురుచూస్తుంది. ఎంతసేపటికీ నేను కనిపించను. ఏమనుకుంటుంది లక్ష్మి? నాకోసం ఎవరిని అడుగుతుంది? ఏమని అడుగుతుంది? ఎలా చదువగలుగుతుంది? చివరి కేమైపోతుంది?

ఇది నన్ను జీవితాంతం వెన్నాడే ప్రశ్న. లక్ష్మి చివరి కేమై పోతుంది? ఆమెజీవితం ఎలా పరిణమిస్తుంది? ఏమౌతుంది లక్ష్మి?

* * * * *

భానుమూర్తి కూర్చున్న గదిలో వుక్కపోస్తోంది. అతడు ధరించిన వుడుపులక్రింద చెమట చిరచిర లాడుతోంది. గాలి కదలని గదిలోని వాతావరణంలోలాగే కథచదివి ముగించిన భానుమూర్తి మనసులోగూడా వూపిరాడడంలేదు. అతను గభాలునలేచి బయటకు వచ్చాడు. శీతల పవనం చల్లగా కణతలకు సోకడంతో అతడి ఆలోచనలు లాకులు త్రెంచుకుని ముందుకు దూకాయి.

—ఇది శేషగిరి వ్రాసిన కథ. కేవలం కథగాదు, ఒక దుఃఖజీవి దుర్భరజీవితం అన్నాడు శేషగిరి. జీవితం విచిత్రమైందిలావుంది. ఒక్కొక్కప్పుడు కల్పనా కథకంటే విపరీతమైందిలా వుండగూడదు! ఉన్నదున్నట్టు వాస్తవాన్ని చిత్రించాలనుకుంటాడు కథకుడు. ఆ వాస్తవం చాలా నిరాశా జనకంగావుంది. వర్తమానాన్ని బట్టి అనాగతాన్ని గురించి ఆలోచించినప్పుడు ఆవూహ మరీ గుండెల్ని జలదరింప చేసేదిగా వుంటుందేమో! నైతిక పతనానికి దారితీసే వ్యతిరేక పరిస్థితులతో ఎంతకాలమని సంఘర్షించడానికి వీలుంటుంది! ఆత్మవిశ్వాసం సడలిపోగా, ఆత్మనిగ్రహం నశించిపోగా తోడివారిపట్ల ఎదలో ఏహ్యభావాన్ని పెంపొందించుకుని, శారీరికావసరాలకంటే సాధించవలసినది మరేదీ లేదనీ అందుకోసం నిస్సంకోచంగా ఎలాటి అవినీతికైనా పాల్పడి చివరకు మానవత్వం పశుప్రవృత్తిగా దిగజారి పోవడంకన్నా దారుణమైనంతం లోకచరిత్రలో మరేముంటుంది?...

భానుమూర్తి వసారాలో ఈ చివరినుంచీ ఆ చివరిదాకా నడిచాడు. నక్షత్రాల వెలుగులో విలవిలలాడుతున్న వీథిదీపాన్ని చూస్తూ ద్వారబంధానికి ఆనుకుని నిల్చున్నాడు.

కాలంగ్గాదు నిమిషాలు అలాగే గడచిపోయాయి. ఆలోచనల అలజడిలోనుంచీ ఒక్కంత తేరుకుని భానుమూర్తి ముందుకు కదలబోయాడు. వెనుకనుంచీ ఎవరో లాగినట్టయింది. తిరిగి చూశాడు కండువా కొంగు చిలుకులో తగులుకుంది.

కండువాను లాక్కోబోయాడు భానుమూర్తి. దానితో బాటు చిలుకులోనుంచీ తాళం చెవిగూడా వూడి జారి క్రిందపడిపోయింది.

భానుమూర్తి బుర్రలో మెరుపులాంటి ఓవూహ రివ్వున ప్రాకింది. విరిగిన తాళాన్ని గురించిన ప్రస్తావన రావడానికి యిది మూడోసారి. మొదటి రెండుసార్లూ ఆ ప్రస్తావన కథలో వచ్చింది. భానుమూర్తి మనసులో యింకా ఆకథ, కథలోని పాత్రలూ పోరాడుతున్నాయి. మెరపులాంటి ఆవూహ బుబ్బులాంటి ఈ కథలో వెయ్యివలయాలు తిరగడంతో జ్యోతిర్మయమై పోయిన అతడి భావసాంబరంలో కథలోని పాత్రలన్నీ సజీవ మానవరూపాలతో సాక్షాత్కరించాయి. ఆదిగ్భ్రమలో భానుమూర్తి అప్రయత్నంగా చిలుకుతీసి తలుపు తెరిచేశాడు. గదిలోపలికి వెళ్తూ ద్వారం దగ్గరవున్న స్విచ్ వేసేశాడు. వెలిగిన విద్యుద్దీపం క్రింద ఆగది దాదాపు చెత్తకాగితాల బుట్టలావుంది. చేతికి దొరికిన కాగితాన్ని పైకితీశాడు భానుమూర్తి. సందేహంలేదు, అది శేషగిరి వస్తూరీ!

భానుమూర్తి కళ్లు మూసుకున్నాడు. మండని పాయిలోనుంచీ మెండుగా పైకిలేస్తున్న పొగకేసిచూస్తూ, రూపుగట్టిన

శోకంలా బొబ్బలెగిరినచేతిని విశనగర్రతో విసురుకుంటూ కూర్చున్న ఆ అమ్మాయి దీనవదనం అతడి మనోనేత్రాలకు ప్రత్యక్షమయింది.

"అరెూ్య లక్ష్మి!" నిట్టూర్చాడు భానుమూర్తి.

"మేష్టరుగారూ!"

భానుమూర్తి వులికిపడ్డాడు. ద్వారాని కటువైపున లక్ష్మి!

పిలుస్తూ వచ్చింది లక్ష్మి. వచ్చి నిల్చోగానే భానుమూర్తి కనిపించాడు. కనిపించగానే లక్ష్మి ఓ అడుగు వెనక్కు వేసింది. వేస్తూ తొట్రుపాటుతో ప్రశ్నించింది—"మేష్టరుగారు లేరూ?"

భానుమూర్తి ఏదో చెప్పబోయాడు. కానీ చెప్పలేకపోయాడు. మాట్లాడ్డానికి వీల్లేకుండా అతని గుండె గొంతుకలో కొట్లాడుతోంది.

లక్ష్మి ఒకటి రెండు క్షణాలు మాత్రమే అక్కడ నిల్చుంది. ఆ తరువాత గిరుక్కున వెనుదిరిగింది......లక్ష్మి వెళ్ళిపోతోంది.

"లక్ష్మీ!"

ఆ పిలుపులో భానుమూర్తి హృదయం నినదించింది.

ఆ పిలుపు లక్ష్మి కాళ్ళకు బంధాలు వేసింది.

"నీతో ఒకమాట చెప్పాలి లక్ష్మీ! ఒకే ఒకమాట"— అర్థిస్తున్నాడు భానుమూర్తి.

"నాతోనా!" లక్ష్మికి దిక్కులు తోచడం లేదు.

"అవును. నీతోనే!"

ఆమె మంత్రముగ్ధలా మళ్ళీ ద్వారం దగ్గరకు వెళ్ళి నిల్చుంది.

"ఏం చెప్పాలో తోచడం లేదు లక్ష్మీ! ఎలా ప్రారంభించాలో అంతకన్నా తెలియడంలేదు. శేషగిరి మూలంగా నీ దుఃఖగాథ నాకు తెలిసింది. అతనితో నేను ఈ కథను పూర్తిచేయగలనని చెప్పాను. హాస్యానికన్న మాటయినా అందులో భగవంతుడు పరమార్థాన్ని నిక్షేపించాడు. నాకు తల్లిదండ్రుల్లేరు. అన్నదమ్ముల్లేరు. అక్కచెల్లెళ్ళు లేరు. నా జీవితంలో చాలా భాగం వెలితిగా వుండిపోయింది. ఆ వెలితినంతా పూరించగల అర్ధాంగి కావాలి నాకు."

లక్ష్మి తెల్లబోయింది. "మీరేం చెబుతున్నదీ నాకు తెలియడం లేదు. నేను మీరనుకుంటున్నదాన్నిగాను. నేను లక్ష్మిని! చిన్నప్పుడే పసుపుకుంకుమలు గోల్పోయిన నిర్భాగ్యురాల్ని."

"కావచ్చు లక్ష్మీ! మొదలంటనరికి వేసిన చెట్టుగూడా మళ్ళీ మళ్ళీ చిగురించడానికి సమ్మతించే భగవంతుడు నీనుదుట నిరంతర వైధవ్య దుఃఖాన్ని వ్రాసిపెట్టి వుంటాడని నేననుకోను. నిన్ను నేను చేబట్టాలనుకుంటున్నది, పెద్దత్యాగం చేసేశామన్న గర్వంతో ఉప్పొంగి పోవడానికి గాదు. మనం దైవికంగా యిలా కలుసుకోగలిగాము. నువ్వు నా కళ్ళకు పవిత్ర దీపశిఖలా కనిపిస్తున్నావు. ఇక్కడ ఈ దీపాన్ని ఆర్పివేసే ప్రయత్నాలు జరుగుతున్నాయి. అక్కడ దీపంలేని నా యిల్లు చీకటిలో దిక్కు దిక్కు మంటూ గృహలక్ష్మి కోసం ఎదురు చూస్తోంది. దీపం లేని నా యింటికి దీపావళికమ్మని నిన్ను అర్థిస్తున్నాను..."

"మీ మాటలు వింటుంటే నాకు భయంగా వుంది. దయచేసి నన్ను వెళ్ళిపోనివ్వండి. మీరు ప్రభావతిని చూడ్డం కోసం వచ్చారు. మీ మాటల్ని మా వాళ్ళు గనుక వింటే..."

చూపులతోనే వారించి భానుమూర్తి లక్ష్మికి అడ్డు తగిలాడు. "మీ వాళ్ళతో నాకు ప్రసక్తి లేదు లక్ష్మీ! ఆ ప్రసక్తిని తెచ్చి మన ప్రసంగాన్ని కలుషితం చేయవద్దు. పావురం వలలో నుంచీ బయటపడడం ఏ పరిస్థితిలోనూ వేటగాడికి సంబరంగా వుండబోదు. ఇక్కడ్నుంచీ వెళ్ళిపోక తప్పదన్న నిర్ణయానికి వచ్చిన తర్వాత రాత్రంతా మేలుకుని శేషగిరి నీ కథ వ్రాశాడు. వ్రాసి ముగిస్తూ 'లక్ష్మి నాకోసం ఎవరిని అడుగుతుం'దని వాపోయాడు. నువ్వు మేష్టరుగారెక్కడ అని నన్ను ప్రశ్నిస్తున్నావు. ఈ లంకె గూడా దైవికంగానే వుంది. నేను నీకు క్రొత్తవాణ్ణి. ఐనా నువ్వు నన్ను దాసవున్నాని మాత్రం భావించక పోతేచాలు. నువ్వు నన్ను నమ్మాలే గానీ, నమ్మలేక పోతే బాసలు పలికి నిన్ను నమ్మించడం గూడా నాచేత గాదు. ఏ మంటావు లక్ష్మీ?"

రెండు నిమిషాలు నిశ్శబ్దంగా గడచిపోయాయి. ఆ రెండు నిమిషాల్లో మొదట లక్ష్మి కనుగొలకుల్లో కన్నీటి ముత్యాలు నిలిచాయి. ఆ తిరువాత కన్నీటిధారలు కపోలాల వెంట చారికలు కట్టాయి. పెదవులు గులాబీరేకుల్లా ఒణికాయి. శోకం గొంతుకను పెగల్చుకుని బయటపడింది. వెక్కి వెక్కి ఏడుస్తూ లక్ష్మి గోడపైకి ఒరిగిపోయింది.

"తప్పుకాదూ! ఏడుస్తావెందుకు లక్ష్మీ?"

"నాకిదంతా ఓకలలా వుంది. కలే అయినప్పటికీ యిది కరిగి పోకుంటే చాలు!"

పైగుడ్డతో లక్ష్మి కన్నీటిని తుడుస్తూ అన్నాడు భానుమూర్తి—"ఇది కలెందుకౌతుంది లక్ష్మీ! నిజం. నీ హృదయంలోని మార్దవానికి మల్లె, నీ మనసులోని నైర్మల్యానికి మల్లే, నీ కళ్ళల్లోని అమాయకత్వానికి మల్లే అక్షరాలా నిజం!"

* * *

"నీకోక వుద్యోగం చూశాను. తక్షణం బయల్దేరి రావలిసింది—" వచ్చింది జాబుగాదు; టెలిగ్రాము. చూడగానే బయల్దేరాడు శేషగిరి. భానుమూర్తి స్టేషను దగ్గరకే ఎదురొచ్చాడు.

మిత్రులిద్దరూ చేతులు గలుపుకుని నడవసాగారు. దోవ పొడుగునా భానుమూర్తి రాజకీయాలనుగురించి, యిటీవల పత్రికల్లో వెలువడిన మంచి కథలను గురించి చెప్పుకపోతున్నాడు. పల్లెటూరి నుంచీ వచ్చిన శేషగిరికి ప్రతి వార్తా క్రొత్తదిగానే వుంది. కానీ మనసంతా తనకోసం భానుమూర్తి చూచిన వుద్యోగంపైన్నే లగ్నమై వుండడంచేత అతడు నిద్రలాంటి పరధ్యానంలో మునిగిపోయి, తెప్పరిల్లినప్పుడల్లా "ఓహో! అలాగా! అవును మరి" అన్న ఊతపదాలను దొర్లిస్తూ మిత్రుడి వెంట నడుస్తున్నాడు.

"ఇదేనోయ్ శేషగిరీ నా కుటీరం!" అన్నాడు భానుమూర్తి శేషగిరిని ఒక చోట ఆపి.

అది కుటీరంగాదు. భవనమే! శేషగిరి నవ్వుతూ "యింకా నయం! ఆశ్రమమనో, మఠమనో అన్నావుగావు" అన్నాడు.

"ఎంత చక్కగా వూహించావు శేషగిరీ, పూర్వాశ్రమంలో యిది మఠమే! ఆ మఠంలో ఈ వైరాగి ఈగలు తోలుకుంటూ కాలం గడిపేవాడు!"

"ఐతే ప్రస్తుతం ఈ వైరాగి చేస్తున్న వనేమిట్రా భానూ కుండల్లో గుర్రాలుతోలడం కాదుగదా!" పకపక నవ్వుతూ శేషగిరి యింట్లో ప్రవేశించాడు.

"రాక రాక వచ్చావు. కూర్చో శేషగిరీ! నిన్నెలా సత్కరించడమో తోచడంలేదు. ఛాయిస్ నీకే వదిలిపెడుతున్నాను. ఏం కావాలో చెప్పుకో! సర్బత్తా, కాఫీయానా, టీయా, ఓవల్టినా?"

"ఓ గ్లాసులో చల్లగా మంచినీళ్ళు' అంటూ శేషగిరి కుర్చీలో కూర్చున్నాడు.

భానుమూర్తి లోపలికి వెళ్ళగానే శేషగిరి టేబిలుపైనించీ ఓ పత్రిక తీశాడు. వరుసగా బొమ్మల్ని మాత్రం చూచాడు. పత్రికను యథాస్థానంలో వుంచి మరో పుస్తకం చేతికి తీసుకుని అక్కడక్కడా నాలుగు పద్యాలు చదివాడు. అప్పటికే అయిదారు నిమిషాలు గడచిపోయాయి. శేషగిరి విస్తుపోయాడు. మంచినీళ్ళ కోసం భానుమూర్తి క్రొత్తగా ఓ చేద బావి త్రవ్వడం లేదు గదా!

అడుగుల సవ్వడి వినిపించింది. శేషగిరి తలపైకెత్తాడు.

ఎట్టయెదుట పట్టు చీరలో లక్ష్మి.

నుదుట కుంకుమ. జడలో మల్లె పువ్వులు. మెడలో వన్నె మాయని పసుపుదారం.

లక్ష్మి చేతుల్లో పళ్ళెరం. పళ్ళెరం నిండుగా పువ్వులు. పువ్వులపైన తన చివరికథ. అన్నింటికీ పైన ఓ చిన్ని కానుక— ఔదార్యంగు వూట కలం.

పళ్ళెరాన్ని శేషగిరి పాదాల దగ్గరవుంచింది లక్ష్మి మోకరిల్లి "అంతా మీ దయ మేష్టరుగారూ! దీవించండి" అంది.

శేషగిరికి ఒక్క నిమిషంపాటు అనిమిషత్వం సిద్ధించింది. విస్ఫారిత అతడి కళ్ళ ఎదుట భానుమూర్తి గృహలక్ష్మి. ఆనంద వివశత్వంతో కనురెప్పలు బరువెక్కి క్రిందికి వ్రాలిపోయాయి. పండు వెన్నెల తళతళలలో పరవశమై దిశాంచలాలవరకూ అలలు అలలుగా కదిలిపోతున్న పాలమున్నీరు అతడి హృదయంలో పుయ్యాల లూగులోంది!

సంఘంతో వ్యక్తి, వ్యక్తితో సంఘం

శ్రీ కపిల కాశీపతి

సృష్టి క్రమంలో సంఘజీవిగా పరిణమించిన మానవుడికి నాటికీ నేటికీ ఒక్కటే సమస్య. తనకీ తాను నివసిస్తున్న సంఘానికీ వుండవలసిన పరస్పర సంబంధ బాంధవ్యాల మీమాంస. వ్యక్తి యొక్కవా, సమాజం యొక్కవా? ఇదే ప్రశ్న. కాలమాన పరిస్థితుల్ని అనుసరించి అనేకమంది అనేక జవాబులూ, సమాధానాలూ చెప్పివున్నారు. సమాజంకూడా ఆయారీతుల్లో నిర్మాణ పునర్నిర్మాణావస్థలు పొందుతూ వచ్చింది. వ్యక్తిగతంగా మానవుడికి కావలసింది ఏమిటి? మనశ్శాంతి. సామాజికంగా లోకానికి శ్రేయస్కరం ఏమిటి? అందులో నివసించే వ్యక్తికి ఏదిసుఖమో, సమాజానికికూడా అదేసుఖం. ప్రశాంతి. ఈవిధంగా వ్యక్తికి శాంతి సౌఖ్యం, సమాజానికి ప్రశాంతి సౌఖ్యం చరిత్రలో ఎప్పుడైనా ఉన్నాయా అంటే, ఇదమిత్థమని చెప్పడం కష్టం. సత్యయుగంలో ధర్మదేవత నాలుగుపాదాలా నడిచినప్పుడు వుండేదని వూహించాలి. ఒకసమాజంలో కొందరు వ్యక్తులికి శాంతి లభించి వుండవచ్చును. ఒకానొక ప్రాంతంలో మానవసంస్కృతి ఉచ్ఛస్థితిలోవున్న కాలంలో సమాజానికి సంతృప్తీ, సంతోషం, శాంతీ వుండివుండవచ్చును. అది మానవవిధులే ధర్మమైనకాలం అయివుండాలి. అటువంటిదే ఋషులకాలం. అటువంటిదే రామరాజ్యం. ఆధునిక చరిత్ర రీత్యా రామరాజ్యం అనేది కావ్యజగత్తులో వృత్తాంతం. అయినా మనదేశంలో అటువంటి సమాజం ఒక లక్ష్యం, ఒక ఆదర్శమూ అయినది.

ఈ కావ్యజగత్తు ప్రసాదించిన ఆదర్శానికీ మనతరంలో ప్రత్యక్ష ప్రపంచంలో మనకు సంప్రాప్తించే సమస్యలికీ ఏమైనా సామ్యంవున్నదా? అసలు వ్యక్తికీ సంఘానికీ వుండే పరస్పర సంబంధబాంధవ్యాల మీమాంసే సనాతనం, శాశ్వతం అయినప్పుడు ఆ యా ఆదర్శానికీ సమస్యకీ సామ్యం వుండితీరుతుంది. శ్రీరామచంద్రమూర్తికి కలిగిన ఒకసమస్య ఆధునిక ప్రపంచంలో మరో చక్రవర్తికి కలిగిందా? కలిగితే రెంటి పరిష్కారంలోనూ అనుసరించిన పద్ధతులు పరిశీలించవచ్చు. శ్రీరాముడికి భార్యవిషయంలో ఒక సమస్య కలిగింది. మారువేషంలో వచ్చిన రాతుకుడొకడు గూఢచారులు వినేటట్టుగా రాముడిప్రవర్తన సరిగాలేదని దెప్పిపొడిచాడు. అన్నేళ్ళు రావణాసురుడి చెరలోవున్న భార్యని తెచ్చుకుని యేలుకుంటున్నాడు రాముడూ అన్నాడు. ఆ మాటలో దేవేరిశీలమే శంకించాడు. రాజు ప్రవర్తన విమర్శించాడు. రాముడికి సీతమ్మ శీలంలో ఏవిధమైన శంకాలేదు. కాని వీడీవిధంగా ఆక్షేపణ లేవదీశాడు. నిజానికి వీడొక్కడే. తక్కిన ప్రజానీకానికి సీతమ్మ అంటే రాముడికంటెకూడా ఎక్కువ గౌరవం. ఆమాట వాళ్ళెవరన్నా వింటే నమ్మరు సరిగదా, రామరాజ్య సామాజిక శిక్షావిధానంలో వీలుంటే వాణ్ణి చీల్చి చెండాడివుందురు. ఏమైనా కాకపోయినా రాజైన రాముడి కిది సమస్య. యథారాజా తథాప్రజా అన్నారు. తనప్రవర్తన సవ్యంగావుంటే ప్రజలప్రవర్తన బాగుంటుంది. అప్పుడు సమాజంలో సంతృప్తీ,శాంతీ వుంటాయి. తనరాణి ప్రవర్తన సరిగావుంటే రాజ్యంలో స్త్రీలంతా సరిగా ప్రవర్తిస్తారు. తనకీ తనరాణికీమధ్య సంబంధబాంధవ్యాలు సరిగావుంటే రాజ్యంలో దంపతులంతా సరిగావుంటారు. ఇప్పుడు రాణికి ఈ పరోక్షనిందా దోషం కలిగింది. తాను నమ్మడు. ప్రజానీకం నమ్మదు. ఆ విషయం తనకి తెలుసును. కాని ఆ నమ్మకంతో దోషం తొలగిపోదు. నిర్దోషం అంటే ఆ పరోక్ష నిందకూడా వుండకూడదు. అది రాముడి ఆదర్శం. రామరాజ్య లక్ష్యం. ప్రజాబాహుళ్యం ఆమోదమేకాదు, సర్వ ప్రజానీకపు ఏకగ్రీవ ఆమోదంకావాలి. ఈ నిందాదోషానికి పరిష్కారం ఏమిటి? సీతని విడిచిపెట్టడం. తనకి ఏవిధమైన సందేహమూ లేదు. సీత తనప్రాణం. ఆమెని విడిచిపెట్టి వుండడం కష్టం. పైగా నెలలునిండిన చూలాలు. వ్యక్తిగా తనకర్తవ్యం ఏమిటి? సీతసుఖం, తనసుఖం, అంకురించబోయే తన సంతానసుఖం చూసుకుని, సీతమ్మలో దోషంలేదని ఘోషించి, కడుపులోనీళ్ళు కదలకుండా హాయిగా వుండడం. మరి తానూ సీతమ్మా మామూలువ్యక్తులు మాత్రమేనా? తాను రాజు, ఆమె రాణి. వ్యక్తిగా భార్యావియోగం తనకి బాధ. రాజుగా తనప్రవర్తనలో వ్యక్తిత్వం అడ్డురాకూడదు. తనబాధమాత్రం తనది. తన ఋజుప్రవర్తన ప్రజలది. వారికి ఆదర్శం తను. అందువల్ల రాముడు భర్తగా బాధపడుతూ, ప్రభువుగా సమాజక్షేమంకోసం సీతమ్మతల్లిని అడవులకి పంపించేశాడు. ఇది మానవతని మించిపోయిన రామనీతి. అసిధారావ్రతం.

ఇటువంటిదే మరొకరాజుకి కలిగిన సమకాలికసమస్య పరిశీలిస్తే నాటి నేటి దృక్పథాలు బోధపడతాయి. బ్రిటిషు సామ్రాజ్యాన్ని కొద్దికాలంపాటే పరిపాలించి, రాజ్య సన్యాసంచేసిన ఎనిమిదవ ఎడ్వర్డు చక్రవర్తి బ్రహ్మచారిగా సింహాసనం అధిష్ఠించాడు. ఆయన వివాహసమస్య వచ్చింది. ఆయన అప్పటికే సంసారం చేస్తున్న అమెరికాదేశపు వనితని ప్రేమించివున్నాడు. ఆమెకూ, ఆమె భర్తకూ విడాకులు ఇప్పించి ఆ స్త్రీరత్నాన్ని వివాహం చేసుకుంటానన్నాడు. మరొకడిభార్య మా రాజుభార్య కాకూడదు, మాకు రాణి కాకూడదు అన్నాడు బ్రిటిషు ప్రధాని, బాల్డ్విన్. అవునన్నారు ప్రజలు. సరే, నాకు రాణి అక్కర్లేదు; మీ రామెను రాణిగా అంగీకరించవద్దు; ఆమె సంతానానికి రాజ్యం ఇవ్వవద్దు; ఆమెను నేను పెళ్లిచేసుకుని, రాణిలేని రాజుగా వుంటానన్నాడు. మాకు రాణిలేని రాజు అక్కర్లేదు; రాజూ, రాణీ ఇద్దరూ కావాలి; వారి సంతానం రాజ్యానికి రావాలి; రాణికాని రమణిని

పెళ్లి చేసుకుంటే ఆమె పుంపుకుకత్తెతో సమానం; ఆ అవమానం మేము భరించలేము; సత్కుటుంబంలో పిల్లని చేసుకుని, సుఖంగా రాజ్యం చెయ్యమన్నారు. నేను రాజుని సరే, ఒక వ్యక్తినికూడా. నాకూ ఇష్టమూ అయిష్టమూ, ప్రేమా, ద్వేషమూ, మంచీ చెబ్బరా వున్నాయి; నేను పెళ్లిచేసుకోబోయే వనిత నా భార్యగాని ప్రజలభార్య కాదుగదా, దీంతో ప్రజలప్రమేయం ఏమిటీ అన్నాడు. రాజుభార్య ప్రజలభార్య కానిమాట వాస్తవమేకాని, ప్రజల భార్యమాత్రం రాజుభార్య కావడానికి వీలులేదు. రాజు భార్యకి రాణిగా వుండగలిగిన అర్హతలు వుండాలన్నారు. ఎడ్వర్డుకి విషమసమస్య కలిగింది. ఒకవేపు రాజ్యం, దేశం, ప్రజలు. మరొక వేపు తన ఆపేక్ష, సౌఖ్యం. ఒకటి సమాజానికి తనమీదవున్న హక్కు. ఒకటి వ్యక్తిగా తనకున్న హక్కు. ఇవి ఇల్లావుండగా తాను రాజు. తాను సామాన్యవ్యక్తి అయితే ప్రజలకీ తనకీ అంత తగాదా లేదు. ఎడ్వర్డు వ్యక్తిగా తన సౌఖ్యం, తన అధికారం ఎక్కువ అని నిర్ణయించుకుని, సామ్రాజ్యసన్యాసం చేశాడు. బ్రిటిషుప్రజలు వివాహితుడై సుఖంగా పిల్లలతో కాపురంచేస్తున్న అతని తమ్ముడు జార్జిని చక్రవర్తిగా పట్టంగట్టి తమ సంప్రదాయం, సంస్కృతీ సంరక్షించుకున్నారు.

ఆనాడు ఒక వ్యక్తియొక్క ఉన్నత లక్ష్యాల ఆచరణశుద్ధివల్ల సమాజం నిష్కల్మషమైంది. ఈనాడు ఒక సమాజం సత్ప్రవర్తన వల్ల ఒకవ్యక్తి విపరీతధర్మాచరణ అరికట్టబడి సంఘం శుద్ధి అయింది. ఆనాటి వ్యక్తి శ్రీరామచంద్రమూర్తి. ఈనాటి సమాజం బ్రిటిషు ప్రజానీకం. ఏతావతా తేలిందేమంటే, వ్యక్తి తన ధర్మం నిర్వర్తిస్తే సంఘం నిష్కల్మషంగా రూపొందుతుంది. వ్యక్తిపట్ల ధర్మాచరణ లేనిపక్షంలో సంఘం ఆవ్యక్తిని శిక్షించి ధర్మం నిల బెడుతుంది. అనగా వ్యక్తి తన ధర్మనిర్వహణలో సంఘాన్ని దిద్దుకు రావాలి. సంఘం వ్యక్తిని శాసించి ధర్మం పరిపాలిస్తుంది. వ్యక్తికి ధర్మవిరుద్ధమైన సంపూర్ణ స్వేచ్ఛ అనేది సంఘంలో వున్నంత కాలం లేదు. వ్యక్తికీ సంఘానికీ వుండే సంబంధం భార్యాభర్తల అను రాగంవంటిది. సంసారంలో అన్యోన్యతవల్ల సుఖం కలుగుతుంది. సంఘంలోకూడా అంతే. సంబంధబాంధవ్యాలు ఇచ్చి పుచ్చుకోవ డంలో వృద్ధి అవుతాయి. వ్యక్తి సంఘానికిచ్చి, ఆ సంఘమిచ్చేవి తాను పుచ్చుకోవాలి. ఇవ్వనివాడికి పుచ్చుకునే అర్హత లేదు. ఈ ఇచ్చి పుచ్చుకోవడంలోనే మానవుడూ, మానవసంఘమూ ఉన్నత స్థితిలోకి వస్తాయి.

అయితే వ్యక్తి నిర్వర్తించవలసిన ధర్మం ఏమిటి? సమాజ ధర్మం ఏమిటి? ఈ రెంటి పరస్పరధర్మాలూ ఏమిటి? ధర్మం అనేది ఒక సిద్ధాంతంకాదు. ఒక సూత్రంకాదు. ధర్మమనేది ప్రవ ర్తన. ఏ ప్రవర్తనవల్ల లోకానికి సుస్థిరత్వం కలుగుతోందో అది ధర్మం. సృష్టిస్థితిలయాలు ధర్మం. సూర్యచంద్రు లుదయించి అస్త మించడం ధర్మం. లోకానికి ఏది ఆధారమో అది ధర్మం. ఏది నిల బెడుతుందో అది ధర్మం. సముద్రుడు చెలియలికట్ట దాటకుండా వుండడం ధర్మం. గ్రహాలు తమ ఆకాశ పథాలలో క్రమంగా పరిభ్రమణయాత్ర చేస్తూవుండడం ధర్మం. భూమియొక్క ఆకర్షణ శక్తిని మించిన శక్తితో ఒక యంత్రం కల్పిస్తే అది ఉపగ్రహం కావడం ధర్మం. ఇది ప్రకృతి ధర్మం. ప్రకృతిని దాటి ధర్మంలేదు. ధర్మంలేనిదే ప్రకృతి లేదు. ప్రత్యక్ష ప్రమాణంమీద ఆధారపడ్డ భౌతికశాస్త్రాలు ఈ ధర్మపరిశోధన చేసి మానవుడి ఔన్నత్యానికి మార్గాలు సూచిస్తున్నాయి.

ఈవిధంగా ప్రకృతిని అనుసరించి వుండే ధర్మాలు అనేకం. ప్రాణిధర్మం పుట్టడం, జీవించడం, మరణించడం. ఈ ధర్మం యావత్తు సృష్టికీ వుంది. కాలమాన పరిస్థితుల్నిబట్టి ఏర్పడుతూ వచ్చేది యుగధర్మం. అల్లాగే రాజధర్మం, సంఘధర్మం, వ్యక్తి ధర్మం.

శిశువు జన్మించగానే ఏడుస్తుంది. ఎందుకు? గర్భవాస పరిస్థితులకి భిన్నమైన వెలుతురూ, గాలీ, తాను తల్లి శరీరంనించి వేరుకావడంలో వున్న అనుభవంవల్ల కలిగిన భయంవల్ల. ఎందు కీ భయం? తనకేమైనా అపాయం కలుగుతుందేమో నని. పొత్తిళ్ళలో చుట్టబెట్టి తల్లికడుపుకి చేర్చుకుని చెయ్యివేసి పూర్వపరిస్థితిలో వున్న వెచ్చ, సామీప్యం కలుగజెయ్యగానే ఊరుకుంటుంది. ఈ భయం తగ్గినా ఏడుస్తుంది. ఎందుకు? ఆకలేసి. తల్లి వొళ్ళోవేసుకుని పాలిస్తే కళ్లుమూసుకుని, పిడికిళ్ళుమూసి కుడుతుంది. ఆశిశువు ముఖంలో అప్పుడు సచ్చిదానందం గోచరిస్తుంది. ఆ తృప్తి, ఆశాంతి మహాయోగుల ముఖసీమలోగాని వుండవు. పాలిచ్చే తల్లి ముఖ వర్చస్సులో కుమారస్వామితో కూడిన పార్వతీదేవి పరమసంతోషం గోచరిస్తుంది. పిల్లకి పాలుతాగడంలో తృప్తి, శాంతి. తల్లికి పాలివ్వ డంలో తృప్తి, శాంతి. ఇది ధర్మం. ఈ భయానికీ, ఆకలికీ, అవిపోవడం వల్ల కలిగే శాంతికీ కారణం ఏమిటి? ఆధారం ఏమిటి? ప్రతి ప్రాణీ తాను జీవించాలని కోరుతుంది. ప్రయత్నిస్తుంది. ఈ కోరికా, ప్రయ త్నమూకూడా ధర్మమే. అది ఒకరు చెబితే, బోధిస్తే వొచ్చేదికాదు. సహజంగా ప్రాణి జన్మతోనే కలిగేది. ఇది స్వప్రాణసంరక్షణాసక్తి. ఈ ఆసక్తివల్ల సహజంగా కలిగేదే తిండితిప్పలకోసం కృషి. ప్రకృతిలో అననుకూల పరిస్థితులైన జంతు, ఋతు, వాతావరణాల నించి సంరక్షణకోసం ఏర్పాటుచేసుకునే నివాసం, కట్టుకునే గుడ్డాను. ఏ యెండ కాగొడుగుపట్టి మానవుడు తనప్రాణం సంరక్షణ చేసుకుంటాడు. దీనికిగాను కొత్తపరికరాలతో ప్రకృతిని వశం చేసుకుని ఆహారవృద్ధి, తదితర నివాసానుకూల వృద్ధీ చేసుకుంటాడు. ప్రపంచంలో చాలావరకు పటాటోపం అంతా ఈ స్వప్రాణ సంరక్షణకోసం. వ్యక్తిమూలంగా సంఘం, దేశం. భయం, ఆకలీవల్ల వ్యక్తమయే ఈ ఆసక్తే వ్యక్తి, సంఘ, దేశ, జాతిసంఘర్షణలకీ యుద్ధానికి కారణం అవుతున్నది. ప్రాణికి భయంలేదు, తినడానికి కావలిసినంత తిండి, కట్టుకోడానికి వస్త్రం, వుండడానికి నివాసం సమృద్ధిగా వున్నాయని తోచిననాడు, వున్ననాడు ఈ సంఘర్షణ అంతరిస్తుంది. ఈ నిత్యజీవితావసరాల సరఫరాలో హెచ్చు తగ్గులు వున్నంతకాలం భయంతప్పదు. భయంవల్ల సంఘర్షణతప్పదు. అదే నేటి అంతర్జాతీయ ఆర్థిక సమస్య. ఈ సమస్యా పరిష్కార పద్ధతులలో కలిగిన భేదాభిప్రాయాలే నేటి వార్తకి కారణం.

ప్రాణికి ఆకలితో వ్యక్తమై, ఆహారంతో తృప్తికలిగే స్వప్రాణ సంరక్షణాసక్తి ఒక్కటేకాదు. ఇంకా ఆసక్తులూ, ఆ వేశాలూ వున్నాయి. ఆకలిదప్పులు తీరి శరీరం చేటక్కినప్పుడు

కలిగేది స్వజాత్యుద్ధరణాసక్తి. సర్వప్రాణులతోపాటు మానవుడికి కూడా ఈ ఆసక్తి వుంది. తనజాతిని వృద్ధిచేసుకోవాలీ అనే కోరిక. ఈకోరిక కామంవల్ల వ్యక్తమవుతుంది. సంభోగంవల్ల సంతృప్తి పొందుతుంది. ఫలం సంతానం, సంసారం, సంఘం. ఇది మరొక ధర్మం. కామం సృష్టిలో స్త్రీ పురుషుల్ని సంధానించే ఒకశక్తి. తల్లి తండ్రులికి సంతానం మీద వుండే వాత్సల్యం అనే ధర్మంవల్ల కలిగిందే సంసారం. ఈ సంసారాల సమిష్టి సంరక్షణకోసం కలిగిందే సంఘం. స్వజాత్యుద్ధరణా సక్తిలో మానవజాతి నిర్మించుకున్న కట్టుబాట్లే సంఘ మర్యాదలు, నీతులు. ఈ మర్యాదలు కాలమాన పరిస్థితుల్ని, అనుసరించి తదనుగుణంగా మారుతూ వుంటాయి. స్త్రీపురుషుల జనసంఖ్యననుసరించి సంసార మర్యాదలు ఏర్పాటు అవుతాయి. వివాహధర్మంకూడా అంతే. పరిణామదశలలో ఒక పురుషుడూ ఒక స్త్రీ ఒకసంసారంగా వుండడం, న్యాయం ధర్మం అని నిర్ణీతమైంది. ఒకసమాజంలో స్త్రీలు ఎక్కువా పురుషులు తక్కువా వుంటే బహుభార్యాత్వం ఏర్పడ్డ నిదర్శనలు వున్నాయి. లేనిచోట కూడా, అనాగరిక సమాజాలలోనూ, కాని సత్వ సిద్ధాంతాలు అమలులోవున్న కాలంలోనూ బహుభార్యాత్వమున్నది. ఇది భరించకలిగినవాడికి. కాని, అనాదినించీ ఇది దురాచారంగానే పరిగణించబడింది. పశు పక్ష్యాదులలో కూడా ఏకపత్నీవ్రతం వున్నదంటారు. సహజమైన అనురాగంవల్లనే కాక, సంతాన పోషణకోసం కూడా ఏకపత్నీవ్రతం ధర్మంగా ఎంచబడుతోంది. కుటుంబం సంఘానికి పునాది.

సమాజంలో స్త్రీల సంఖ్య ఎక్కువై పురుషులసంఖ్య తక్కువై నప్పుడు వివాహధర్మం మారుతుంది. అటువంటి సమాజాలు ఇంకా వున్నాయి. ఒకే స్త్రీని నలుగురైదుగురు వివాహం చేసుకుని, ఒకే యింట్లో, సుఖంగా కాపురం చేస్తున్నారు. భర్తలందరు భార్యని సమానమైన అనురాగంతో చూస్తారు. భార్య భర్తలందరితోనూ అన్యోన్యంగా వుండి వారికి సేవచేస్తుంది. వారిలో అసూయ కానరాదు. కలిగిన సంతానానికి తల్లి ఒకతె. తండ్రులు నలుగురు. ఇటువంటి కుటుంబంలో కొన్నాళ్లు నివసించి వివేకానంద స్వామి విస్తుపోయాడు. ఈ వ్యవస్థ ఒక విశిష్ట ప్రయోగం అన్నాడు. ఆ దంపతులు దేవతలతో సమానులన్నాడు. సాను భూతి లేనివారికి మాత్రం ఇది విపరీతంగా కనబడుతుంది. ప్రత్యేక పరిస్థితుల్ని బట్టి మనోభావాలు ఏర్పాటవుతాయి. మనః ప్రవృత్తిని బట్టి మానవప్రవర్తన వుంటుంది. అన్యోన్యంగా వున్న కుటుంబంలో పదిరొట్టెలువుంటే ఆకలి తీర్చుకోడంకోసం పదిమందీ తలో రొట్టె తింటారు. ఒక రొట్టె వున్నరోజున పదిమందీ అది పంచుకు తింటారు. కామేచ్ఛకూడా ఒక ఆకలి. పదిమందికి ఒకే స్త్రీ లభించిననాడు సంస్కృతిలేని వారు కొట్టుకుని చీకాకు పడతారు. ఒకస్త్రీ ఒకపురుషుడు మిగిలేదాకా కొట్లాడుకుంటూనే వుంటారు. జయించిన పురుషుణ్ణి ఆ స్త్రీ వరిస్తుంది. జంతువులలోకూడా ఇది రివాజు. కాని సంస్కృతివున్న సమాజంలో ఆ ఒక స్త్రీతోనే అన్యోన్యంగా వుంటారు. ఆయా పరిస్థితులలో ఇదీ ధర్మమే. వ్యక్తులమధ్య అది ఒక సద్దుబాటు. సమాజంలో సద్దుబాటుని మించిన ధర్మంలేదు. వ్యక్తికీ వ్యక్తికీ మధ్య, వ్యక్తికీ సమాజానికీ మధ్య ఏర్పాటుచేసుకుంటూ వచ్చే సద్దుబాట్లే సంఘమర్యాదలు. సద్దుబాటు మానవ ధర్మం. సద్దుబాటు లేనిచోట సంఘర్షణ తప్పదు. నాలుగువేళ్లూ నోట్లోకివెళ్లి తినడానికి తిండి పుష్కలంగా వున్నకాలంలో ఏకపత్నీవ్రతుడైన శ్రీరాముడి భార్యను ఎత్తుకుపోయి లోకకంటకుడైనాడు రావణాసురుడు. జనసంఖ్య ఎక్కువై, భిన్నరాజ్యాలు ఏర్పడ్డ కాలంలో, భూమికోసం, కొంతవరకు స్త్రీ కోసం కూడా మారణహోమంలో మునిగిపోయారు కౌరవ పాండవులు. ఆహార విహారాలైన ధర్మనిర్వహణలో, ఆకలితో, కామేచ్ఛతో కొట్టుకుంటూనే వున్నారు మానవులు. జంతుధర్మమే గాని, సద్దుబాటు అనే మానవధర్మం గుర్తించినన్నాళ్లు ఈ సంఘర్షణ తప్పదు.

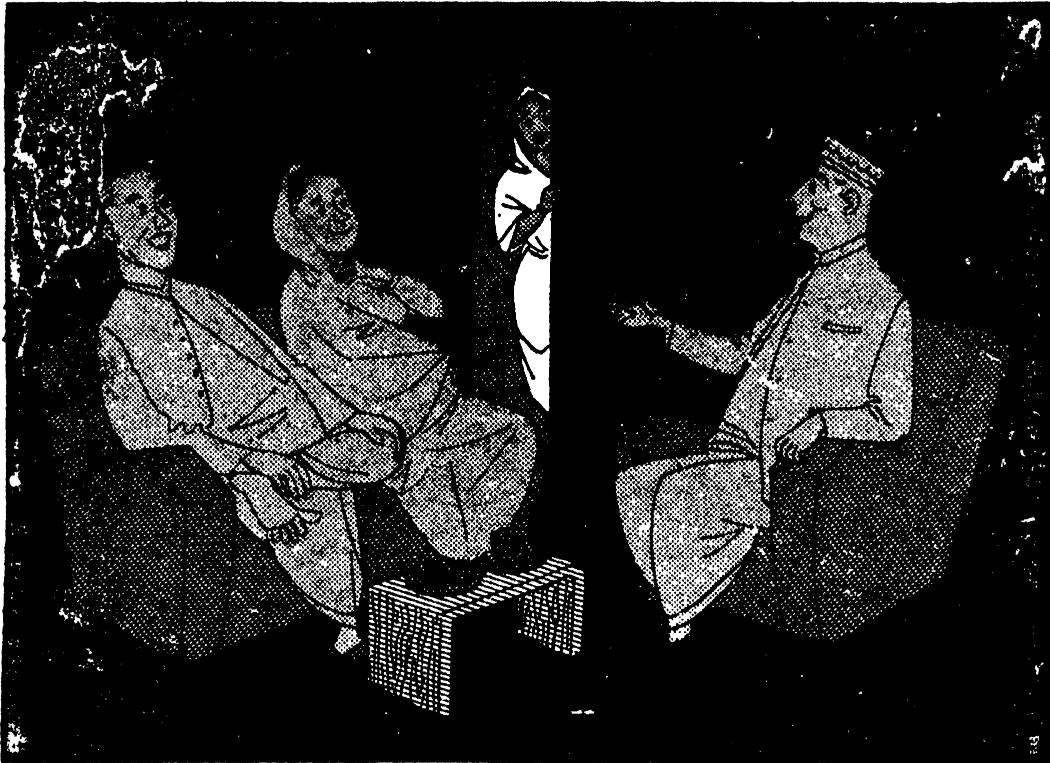
మానవుడి నైజం ఒక్క ఆకలీ, కామంతోనే పరిపూర్ణమై ఆగిపోలేదు. సృష్టిలో మేధకలిగిన మానవుడు యుక్తాయుక్త విచక్షణ జ్ఞానం కలిగివున్నాడు. అదే వివేకం. తన కామభోగంలో సృష్టి రహస్యం గమనించి సౌందర్యం అనే ఒక ఆనందహేతువు అందుకున్నాడు. రచన, రాగం, రసం అనే కళాసృష్టి బీజాలు కూడా సాధించి కవిగా, గాయకుడుగా, కళావేత్తగా, చిత్రకారుడుగా, శిల్పిగా సృష్టికర్తను సమీపించాడు. జంతు స్వభావంలోంచి పైకివచ్చి మానవత వృద్ధి చేసుకుంటూ, సంస్కృతి పొందుతూ ప్రాణికోటికి రాజైనాడు. ప్రకృతిని స్వాధీనం చేసు

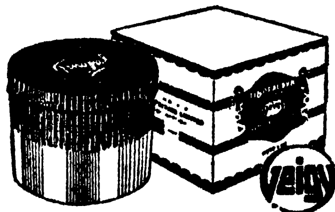
కున్నాడు. కామిగా యాత్ర ప్రారంభించి మోక్షగామిగా పరిణమించినాడు. వయసు ముదిరినవాడు, ఆకలి దప్పులు క్షీణించి, జవసత్త్వలు తగ్గి, ఆహార విహారాసక్తుల ప్రేరేపణ మందగించిన సమయంలో తీరికగా కూచుని, సునికిపాటులో సింహావలోకనం చేశాడు. ఏమిటి దంతా? నే నెవరు? ఎందుకొచ్చాను? ఎక్కణ్ణించి వొచ్చాను? ఎక్కడికి పోతాను? అసలు ఈ సృష్టి ఏమిటి? ఈ విధంగా ఆలోచన బయలుదేరింది. ఆ ఆలోచన తీవ్రమైంది. తపస్సుగా మారింది. ఈ యాత్రలో ఇంద్రియశక్తి నిద్రపోయింది. మేథ ఆగిపోయింది. కనుమూతలో ఒక అతీంద్రియశక్తి, చూపుగానిచూపు, వినికిడిగానివినికిడి, తెలివికందని తెలివి, సుఖంగాని సుఖం, నవ్వుగాని ఆనందం, అనుభూతి కలిగాయి. జాగ్రదవస్థలో తోటిమానవులికి వారిభాషలో తన అనుభవం బోధపర్చలేకపోయాడు. 'అదీ' అన్నాడు. "తాను" అన్నాడు. అది లేదన్నాడు. తాను లేనన్నాడు. నువ్వు లేవన్నాడు. తన్మయత్వ మన్నాడు, సచ్చిదానంద మన్నాడు. "తత్వమసి" అన్నాడు. "ఓం" అన్నాడు. అంతే అన్నాడు. ఇంకా అడిగితే "మౌనం" అన్నాడు.

స్వప్రాణసంరక్షణాసక్తి, స్వజాత్యుద్ధరణాసక్తి ఏవిధంగా మానవ నైజమో, తన్నుతాను తెలుసుకోవాలనే జిజ్ఞాస, ఆత్మజ్ఞానాసక్తికూడా మానవుడి నైజమే, ధర్మమే. జంతుస్థాయిలోంచి మానవస్థాయిలోకి కలిగే ప్రాణి పరిణామానికి ఈ జిజ్ఞాసే మూలం. మానవుడిజీవితం పరిపూర్ణం కావాలి, వ్యక్తికీ, సంఘానికీ శాంతి చేకూరాలీ అంటే పురుషుడికి ఈ ఆసక్తుల ఫలం లభించడానికి వీలైన సమాజనిర్మాణం కావాలి. స్వభావం, స్వధర్మం వ్యక్తికి పుష్పానికి వాసనవంటివి. ఈ వాసనకి వృద్ధి ప్రసారమే. తను సుఖంగా బతకాలని ఆశించడం, తన సంసారం నిలబడాలని కోరడం, తానెవరో తెలుసుకోవాలని ప్రయత్నించడం మానవుడి స్వభావ స్వధర్మాలు. వీటి నన్నింటినీగాని, ఏ వొక్కటినిగాని అరికట్టడానికి ప్రయత్నించి, నిరోధాలు కల్పించే సమాజం తారుమారవుతూనే వుంటుంది.

ఆర్థికవాదంలో పడిపోయి, ఆర్థికమాత్ర ప్రాధాన్యమైన వ్యవస్థే ముఖ్యమని ప్రతిపాదించి ఆ మార్గంలోనే మానవసమాజం పునర్నిర్మాణం చెయ్యడం ఇల్లుఅలకడం మాత్రమే అవుతుంది. పండుగమాత్రం కాదు. పండుగ చెయ్యడానికి ఇతరహంగులు అవసరం. ఆ హంగులు మానవుడి స్వధర్మం, స్వభావం గమనించి, సర్వతోముఖాభివృద్ధికి అనుకూలమైన సమాజనిర్మాణంతోగాని అమర్చుకోడానికి వీలులేదు. మానవుడు మార్క్సు చెప్పినట్టు అన్నవస్త్రాలకోసమే జీవించడు. మానవ స్వభావంలో మార్పులు ఫ్రాయిడ్ చెప్పినట్టు కామేచ్ఛానుభవాలలో కలిగే లోటుపాట్లవల్లనే కలగవు. మహాత్ముడు చెప్పినట్టు మానవుడు సర్వత్రా నీతిమీదా, అహింసమీదా, సత్యంమీదా మాత్రమే ఆధారపడి అసిధారావ్రతం అనుసరిస్తూ నిస్సంగిగా వుండడు. ఈ ముగ్గురూ వారివారి కాలాలలో సంఘంలో వ్యాపించిన వ్యాధులకి వైద్యులవంటివారు. చావుకి పెడితేనేగాని రోగి లంఖణానికి వొప్పుకోడు. వీరివీరి వాదాలు తాత్కాలిక మానవరోగాలికి మందులుమాత్రమే. సరియైన ధారకంలేకుండా మందులుకూడా పనిచెయ్యవు. శరీరతత్వానికి అనుగుణంగా ఔషధం అనుపానం కూడా మార్చుకోవాలి. ముఖ్యంగా రోగి తన మనోదార్ఢ్యంవల్ల తనని తనే బాగుచేసుకోవాలి. సమాజంలో నివసించే మానవులు సామాన్యంగా సహజంగా వుండాలి. అందరూ మహాత్ములైనా సంఘం నిలవదు. సంఘం శరీరం వంటిది. సర్వత్రా అన్ని అవయవాలూ, మేథ, హృదయంతో సహా ఆరోగ్యంగా అభివృద్ధిపొందినప్పుడే ఆరోగ్యవంతుడైన మనిషి అవుతాడు. ఒక్క కాలో చెయ్యో బలిసిందని అనుకుందాం. అది వ్యాధి. విపరీతవృద్ధి: బోదకాలు బలుపుకాదు. అల్లాగే బోదబుర్ర విజ్ఞానంకాదు. సంఘం అంతా సన్యసిస్తే సంసారంలేదు. సహజ మానవవ్యక్తి సరిసమాన పురోగమనంలోనే సమాజ పురోగమనం వుంటుంది. ఈ సంపూర్ణ లక్ష్యసిద్ధికి మార్గం ధర్మార్థ కామమోక్ష చతుర్విధ పురుషార్థ సాధనం. పురుషార్థాలన్నీ సక్రమంగా, సామరస్యంలో, సమన్వయంతో సాధించాలనే ప్రయత్నం, జ్ఞానం సమాజంలో కలిగేవరకూ, లోటుపాట్లు తప్పవు, ఎగుడుదిగుళ్ళు తప్పవు. ఇదే భారతదేశం లోకానికిచ్చిన సనాతన సందేశం. ఈనాడు తానే వ్రతంగా అనుసరించవలసిన స్థితిలో వుంది. ఆనాటి విజ్ఞానక్షేత్రం ఆశ్రమం. ఆధ్యాత్మిక దృష్టితో భౌతికప్రయోజనాలకోసం సమాజ నిర్మాణంచేసి వ్యక్తికీ, సంఘానికీ శాంతికూర్చినకాలం. అది ఆ ఆశ్రమా లీనాటికీ ఈ ధర్మభూమిలోనూ, కర్మభూమిలోనూ వున్నాయి. అందుచేతనే ధర్మదేవత ఒంటికాలిమీదనైనా నడవగలుగుతోంది.

ఈనాటి విజ్ఞానక్షేత్రం భౌతికశాస్త్ర ప్రయోగశాల. భౌతిక దృష్ట్యా బైటప్రకృతిని స్వాధీనంచేసుకుని సౌఖ్యం పొందడానికి కృషి, తత్ఫలితాలు సంకుచితమానవుల చేతుల్లో మారణయంత్రాలుగా మారిపోయాయి. ఒకవేపు ఇహలోకస్వర్గ సృష్టికి కావలసిన పరికరాలు. రెంటిమధ్యా భయంతో వొణికి పోతూ దినదినగండంగా నరాలమూట అయిపోయిన మనిషి. అశాంతి. వ్యక్తికీ, సమాజానికీ కూడా తరణోపాయం ఏమిటి? అటునించి ఆశ్రమం, ఇటునించి ప్రయోగశాల ఒకదాన్ని ఒకటి సమీపించి ఏకీభూతం కావాలి. అయేసూచనలు వున్నాయి. అవుతాయి. అప్పుడే మానవజాతికన్ను తెరుస్తుంది. మానవుడు తన్నుతాను తెలుసుకుంటాడు. వేసికన్ను తెరుస్తాడు. తనయావత్తు చైతన్యానికీ మూలకారణం తెలుసుకుంటాడు. ధర్మార్థ కామమోక్ష చతుర్విధ పురుషార్థ సిద్ధికోసమే తనజీవితం అని గ్రహిస్తాడు. అప్పుడే ధర్మదేవత మళ్ళీ నాలుగుకాళ్ళమీద నడుస్తుంది. తథాస్తు!

మాధవసందర్శనము

శ్రీ కొమాండూరు కృష్ణమాచార్యులు

ఉదధి సమాన సైన్యముల నుద్ధతితోడ గళింద నందినీ
యుదకము లుత్తరించెను యదూద్వహుడుం చనువాదరీతిగా
విదితవిశేష వృత్తమును వీరుడు ధర్మజు డాలకించె దా
ముదమున గృష్ణువార్త జరముఖ్యులు దెల్ప నెఱింగియుండియున్.

శాత ఖురాభిఘాతపటుశబ్దములై హయధట్టముల్ మఱు
ద్ధూతపరాగ ధూసరవిధుంతుద సంపిహితార్క దీప్తిపా
దాతబలంబు లుద్ధత మద ప్రవిలోల మిళిందబృంద సం
స్ఫీత గజావళుల్ గొలువ వీరుడు ధర్మజుడేగె సోదర
వ్రాతము తోడరాగ యదువంశవిభుం గన వైభవోన్నతిన్.

కుకురాధీశ కులోత్తమానుగతముల్ కుంభీంద్రముల్ తుండముల్
ముకుళింపంగ విషాణ ఘట్టనములన్ భూమీధర ప్రక్రియన్
ప్రకట స్ఫూర్తి నెదుర్కొనె న్నిజ సుహృద్భావంబు రూపింపలే
కకలంక స్థితి నుండు నెట్లు మదమత్తానేకపానీకముల్.

కురు యాదవ ధరణీపతు
లురుముదమున గౌగిలింప నుద్ధత మదముల్
కరు లప్పుడు గిరులై వెస
గరిమన్ మార్కొనియె వలిత కాండోగ్రములై.

ఆధోరణాంకుశాహతి
యూథపతుల్ మదముడక్క యుద్ధతిమానెన్
గ్రోధాంధుల గురుశిక్షన్
సాధించుట రాజనీతి సారముగాదే!

కౌరవయాదవేశ్వరులు గాఢ భుజాపరిరంభ సంగతిన్
భూరిమహీధరంబులు సముజ్జ్వల వజ్రహతి న్విపక్షమై
ధారుణిగూలకున్న తఱిదార్కొను వైభవ ముల్లసిల్లగా
భూరిభుజుల్ పరస్పరము బాల్చిరి పర్వతతుల్యకాయులై.

యాదవ కౌరవాంగనలు హారలతల్ బెరయంగ నొండొరున్
మోదముతో సువర్ణమయ పూర్ణఘటోపమిత స్తనైక సం
వాపముగా గవుంగిళులబట్ట గృశోదరముల్ విదూరమై
పేదల కైవడిన్ దొలగె పెద్దలతో సరిపోల నేరమిన్.

దైతేయాంతకుఁడి ట్లవంధ్యగతి నింద్రప్రస్థముం జేరఁగా
సేతెంచెం వినుఁడంచు దెల్పుగతి గాంతేయాగ్రజాట్టాలక
వ్రాతోపస్థిత భేరికా నినదముల్ ప్రాధ్మాత శంఖధ్వనుల్
యాతాయాత జనప్రమోదకరమై యవ్వేళ మ్రోసెం గడుం.

ధీరుఁడు వాసుదేవుఁడు యుధిష్ఠిరుచేయు మఖంబుఁజూడఁగా
గూరిమి వచ్చె వాద్యపటు ఘోషములుం వినవచ్చె జాతమా
శూరకులావతంసు నని శోభనవేషవిశేష యుక్తులై
పౌరులు సందడిం జనిరి వాహనముల్ సమకట్టివేడుకం.

హరియాగమనము వినఁగా
బరితోషముతోడ దేహభావము పొంగన్
బురి పట్టకున్న వెలికిం
బురజను లరిగెదరొ యన్నబుద్ధి జనించెం.

యాదవ పాండవుల్ హార్దభావంబున
ప్రణామ సందర్శన విధులు నడపి
వందిమాగధులు కైవారము ల్సేయంగ
బురి రాజవీథుల బోవుచుండ
బటుసంభ్రమంబున బౌరకాంతామణుల్
హరిజూచువేడుక యతిశయిల్ల
నొండొరుం బిలుచుచు నుచ్చైస్స్వరంబుల
హర్మ్యతలంబుల నధివసించి
దానవాంతకు దివ్యసౌందర్యమునకు
హరి పరాక్రమ లీలావిహారములకు
నచ్చెరువుపాటు భీతియు నావహిల్ల
గన్నులున్నట్టి ఫలమిదె కంటిమనిరి.

పూతనాఘాతంబు నీతండు గావించె
లీలతో శకటంబు గూలదన్నె
జలదముల్ వర్షింప సప్తరాత్రంబులు
గోవర్ధనంబను కొండనెత్తె
గువలయాపీడంబు కోఱలుపెకలించె
గంసాదినృపకీటకముల జమరె
గాళియనాగుని గడకాల మర్దించె
దావాగ్ని యడరిన దాని మ్రింగె
రాసరసకేళిదేలిన రసికుడితడె
యంజలినిగోరు వస్త్రాపహారి యితడె
పార్థునకు సర్వవిధముల బంధు వితడె
మనము గాంచితి మీతని మగువలార !

దనుజవిరోధిసైనికులు ధర్మతనూజభటావళుల్ విభూ
షణ రచనావిశేషముల జహ్నుసుతాయమునా సమాగమం
బన ఘనరావమొప్పఁగ బురాంతర రాజపథానుసారులై
చనిరి సమగ్రవాహినుల సాంద్రమహారవ సంకులంబుగన్.

ఉవిద యొకర్తు మాధవుని యుజ్జ్వలరూపము జూచువేడ్కతో
నవయవముల్ ప్రమోదరభసాతిశయంబున బొంగిపోవగా
శ్రవణయుగంబు దాకెను విశాల విలోచనముల్; కుచోన్నతిన్
బవిలెను కంచుకంబు; మణిసంక్తులు రాలెను కంకణంబులన్.

లలన యొకర్తుపాదముల లత్తుకరంగును బూయుచేటికన్
వలదని మాన్చి యేకచరణక్రమణాంకిత కుట్టిమంబునన్
గలకల నవ్వనెచ్చెలుల గానక యేగె హరార్ధభాగ సం
కలిత నిజాంగవల్లియగు గౌరిమనోహరమూర్తియో యనన్.

వచ్చెను మాధవుండు కడు వైభవమొప్పగ వాని జూడగా
నెచ్చెలులార! రండనుచు నీలనిచోళనిబద్ధమూర్తియై
యచ్చరలేమవోలె నొకయంగన వోయెను పారిజాత పా
టచ్చరమూర్తి గన్గొన రటత్కటక స్ఫుట చంక్రమోద్ధతిన్.

వేణీబంధము వీడి కుట్టిమమునన్ విజ్ఞాత సౌరభ్యమై
పాణిగ్రాహ్యము గాగనున్న నవ పుష్పస్రగ్విశేషంబు వి
న్నాణం బొప్పగ జేత బట్ట దొక కన్యారత్న ముత్కంఠతో
జాణూర ప్రతిమల్ల విగ్రహ దిదృక్షారంభ సంరంభినై.

కన్నులదిద్ద గాటుకయు గాంచన రత్నశలాకయుం దగన్
విన్ననువొప్పబట్టి తనవెంటనె నెచ్చెలి యోర్తురాగ నా
వెన్నుని జూడబోయె నొక భీతకురంగ విశాలనేత్ర తా
గన్నన నద్దబూనెనొకో! కంసవిరోధి శరీరదీధితుల్.

భవన గవాక్షలక్ష్య పరిభావితదృష్టివిలాసయై చనన్
జవమున నీవిబంధము విశాలకటీతటసీమ నిల్వమిన్
గువలయపత్రనేత్ర నిజ కోమల పాణిపుటప్రవాళ సం
భవ నవ లోహితాంశుక విభా రమణీయత నేగ జెచ్చెరన్.

ఆసవ గర్భగంధమగు హాసములొప్ప గవాక్షలక్ష్య వి
న్యాస విశేషసుందర ముఖాబ్జములన్ గళ నొప్పి రా సురా
వాసముబోలు నప్పురిని బాండవలక్ష్మి యనంతరూపయై
శ్రీసఖు వేయికన్నుల విశిష్టత గన్గొనురీతి నెంతయున్.

హరి జూచుఁ దనువెల్ల గన్నులుగ నీయబ్జాక్షి యెవ్వారినిఁ
జొరనీదమ్మ గవాక్షజాలకములఁ జూడంగదా కుబ్జయో ?
అరయఁ గోపనితంబినీమణియొ? సత్యాకాంతయో ? యంచు ను
ప్పరలఁ బల్కె సపత్ని నొక్కతరుణాబ్జాక్షి రోషంబునన్.

రమణులు పుష్పము ల్మణులు లాజలు పైగురియంగ బాండవ
ప్రమదపయోధి బొంగ యదుపార్వణచంద్రుడు వచ్చి సాత్యకి
ప్రముఖులు గొల్వ నిల్చె నొక ధర్మమహోన్నత హర్మ్యసీమ సం
భ్రమమున బాండవుల్ తనదు భావములోన మెలంగుచుండగన్.

కరతల శుక్తిసంపుటయుగ ప్రవికీర్ణ సలాజపుష్పయై
తరుణి మరుద్విధూత చలితస్తనపట్టికయై యురోజ వి
స్ఫురణము శాతకుంభమయ పూర్ణఘటద్వయిగా మురారికై
పురసతి పూర్ణకుంభముల బూని యెదుర్కొనుకీర్తి భాసిలెఁ.

హరి జూడఁ నిజమందిరోన్నత శిరోహర్మ్యంబు పైసెక్కి బం
గరు నెమ్మేనిపస ల్బయల్పడ మరుత్కల్లోల దూరాహతాం
బరయై కాంచన గారయష్టికలిత ప్రస్ఫీతకేతు ద్యుతిఁ
బురుణించెఁ భువి వైజయన్తి యనగా బూబోణి యుల్లాసియై.

పరిచుంబితాంగుళీ పాటలాధర దీప్తి
    పరభాగముగ నవ్వ బఢతి యొకతె
ఉన్నమితైక వక్షోజ భుగ్న నితంబ
    యై జూచె నట నొక్కయబ్జగంధి
యాకూణితాక్షియై హరిగాంచు నొకతన్వి
    గళితాంశుకము పట్టె కరతలమున
విశ్వాస సౌరభానిలలోల భృంగంబు
    దోలునొక్కతె పాణిచాలనమున

కృష్ణగతమానసాబ్జయై కీరవాణి
శూన్యదృష్టిని బయలు దాజూచు నొకతె
పౌరలోకైక నేత్రచకోరచంద్రు
డైనహరి యుత్సవంబొప్ప నరుగు నపుడు.

("మాఘమాహోదయము" నుండి.)

పాశ్చాత్యులపై మన సంస్కృతి ప్రభలు

శ్రీ జటావల్లభుల పురుషోత్తము

కొన్ని శతాబ్దములు పరపరిపాలనములో నుండిన భారతీయులలో పలువురు స్వీయసంస్కృతిని నిరసించి పరసంస్కృతి నాశ్రయించుటలో నాశ్చర్యము లేదు. కాని పాలితజాతిగానుండి ప్రపంచములో నెట్టి గౌరవప్రపత్తులును లేక దారిద్ర్యముచే క్రుంగి, ఎట్టి తళుకుబెళుకులును లేని భారతీయుల సంస్కృతి సంప్రదాయముల చేత సకలైశ్వర్య భరితమై రాజకీయౌన్నత్యవిరాజితమై ఆధునిక విజ్ఞాననిలయమై భోగభాగ్యాలవాలమై యొప్పారు పాశ్చాత్య ప్రపంచమునకు చెందిన మహామేధావులు కొందరాకృష్టులై, ఉద్దీపితులై, ప్రభావితులై, ప్రహ్వీభావముతో వాని నాశ్రయించినారనుట మిక్కిలి యాశ్చర్యకరమైనది. ఇట్లాశ్రయించినవారిలో హెచ్చుమంది అసాధారణ మేధాసంపన్నులు; పాశ్చాత్యవిద్యా పారంగతులు. విశేషించి శీలసంపన్నులు. అట్టి యుత్తమశ్రేణికి చెందినవారిచేతమాత్రమే తెలిసికొనదగిన సంస్కృతిసంపత్తి గడచిన రెండు శతాబ్దములలోను భారతదేశము నిలబెట్టుకొని యుండినది.

చరిత్ర కందని ప్రాచీనకాలములోను, చారిత్రక ప్రాచీన మధ్యయుగములలోను భారతీయ ప్రభావము విరివిగా వివిధదేశముల మీదికి ప్రసరించుచునే యుండెను. మనమిప్పుడు విచారించునది గడచిన రెండుశతాబ్దముల చరిత్రకు మాత్రమే సంబంధించినది. కొన్ని శతాబ్దముల విలీనస్థితికి పిమ్మట తిరిగి 18 వ శతాబ్దిలో సంస్కృతము యూరపులో వ్యాపింపనొడగినది. ఈ రెండు శతాబ్దములలోను వందలకొలది పాశ్చాత్యులు, అన్ని దేశములకు చెందినవారును, సంస్కృతభాషను, సాహిత్యమును తర్కవ్యాకరణ మీమాంసాది శాస్త్రములను, వేదములను అది యిది యననేల సమస్త సంస్కృత వాఙ్మయమును అవలోడనముచేసి, లిఖితప్రతులను ముద్రించియు, వానికి టీకలను వ్రాసియు, గ్రంథముల, గ్రంథకర్తల కాలాదులనుగూర్చి విమర్శించియు, అనువాదములను గావించియు, శతవిధములుగా బహువిపులమైన కృషిని సాగించిరి. ఆ కృషినంతను కాదు సరికదా యిందు కొంతభాగమునుగూడ నిచట నిరూపించుట కవకాశము లేదు. సామాన్యాకారముగా భారతీయ సంస్కృతిచే ఉద్దీపితులై, ప్రభావితులైన కొందరు పాశ్చాత్యులు ముఖ్యముగా స్మరణార్హులగుటచే వారి ప్రశంస యిట గావింపబడుచున్నది. ఈ వ్యాసమునందు పేర్కొనబడువారు కొందరు సంస్కృతములో మహావిద్వాంసులు; కొందరు సామాన్యజ్ఞానము గలవారు; కొలదిమంది సంస్కృతజ్ఞానము లేనివారైనను సంస్కృతములో చాలకాలము కృషిచేసిన యితరులకంటె హెచ్చుగా భారతీయ సంస్కృతివల్ల ప్రభావితులైనవారు.

మాక్సుముల్లరు

పాశ్చాత్య సాంస్కృతికులెల్లరిలోను శిఖామణియనదగినవాడు మాక్సుముల్లరు. యావజ్జీవము సంస్కృతసాహిత్యములో కృషిచేసినవారు చాలమంది కలరు; కాని యీయనవలె ఆనందపారవశ్యముతో భారతీయ సంస్కృతిని గ్రోలినవారరుదు. ఈయన 1823 లో జర్మనీలో జన్మించి లీప్‌జిగ్ విశ్వవిద్యాలయములో సంస్కృతమును నేర్చెను. పిమ్మట విశ్వవిఖ్యాతుడైన ప్రొఫెసర్ బాప్‌వద్ద బెర్లిన్ విశ్వవిద్యాలయములో భాషా సాదృశ్యశాస్త్రము నధ్యయనము చేసెను. తరువాత పారిస్ పట్టణమున జెండవెస్తాలో గాఢమైన కృషిచేసెను. 1848 లో నాతడు ఆక్స్‌ఫర్డ్ విశ్వవిద్యాలయములో ఆచార్యుడుగా చేరెను. 1846 నుండి 1900 సంవత్సరమువరకు 54 సంవత్సరములు ఇంగ్లండులోనే యుండెను.

మాక్సుముల్లరు రచించిన గ్రంథములలో ముఖ్యముగా పేర్కొనదగినవి: The Six Systems of Indian Philosophy, India: What Can it Teach Us ?, Comparative Mythology, Gifford Lectures. The Savage, History of Ancient Sanskrit Literature మున్నగునవి. ఇందు India: What Can It Teach Us అను గ్రంథము భారతదేశ పరిపాలకులుగా రాదలచి లండనులో ఐ. సి. యస్. పరీక్షకు వెళ్లు విద్యార్థులకు ఉపన్యాసరూపముగా మొట్టమొదట మాక్సుముల్లరుచే బోధింపబడినది. తరువాత చాల సంవత్సరములు ఆ పరీక్షకు విధి పాఠ్యగ్రంథముగా నుండెను.

మాక్సుముల్లరు సంపాదకత్వమున వెలువడిన బహుగ్రంథములలో ఋగ్వేద సాయణభాష్య మొకటి. దీని ప్రచురణమునకు విజయనగరాధీశ్వరులు శ్రీ ఆనందగజపతి మహారాజు ధనమొసగిరి. Sacred Books of the East Series అను గ్రంథమాలను వెలార్చి మాక్సుముల్లరు ప్రచురించిన 51 గ్రంథములు భారతీయవిజ్ఞానము ప్రపంచములో వ్యాపించుటకు మిక్కిలి తోడ్పడినవి. ఇంతదీర్ఘకాలము సంస్కృతవాఙ్మయములో కృషిచేసి యిన్ని గ్రంథములను ప్రచురించిన పాశ్చాత్యులరుదు; ఈ రెండు విషయములలో నీయనకు దాపుననున్నవారుకూడ భారతదేశముపట్ల భక్తిప్రపత్తులను గల్గియుండుటలో నీయనకు చాలరు.

యూరపుఖండములో మాక్సుముల్లరుకుండిన ఖ్యాతి నిరుపమానము; రాజకుటుంబములలోకూడ నీయనకు విశేషగౌరవ ముండెను. అన్నింటికిని తగిన శీలసంపత్తి గలవాడగుటచే పాశ్చాత్య సాంస్కృతికులలో నీయన స్థాన మద్వితీయము.

సంస్కృతములో నప్పుడప్పుడు శ్లోకములను వ్రాయుట యాయనకు విలాసముగానుండెను. ఈ క్రింది శ్లోక మాయన గ్రంథములో ప్రారంభపుటలలో నొకచోట విడిగా ముద్రింపబడినది. ఇది యాయన రచించినదేయని తోచినది. ఇది సంస్కృత వాఙ్మయములోనే గ్రంథములోకాని, చాటువుగాకాని తామ

చూచినారా యని నే ననేకపండితుల నడిగితిని; ఎవ్వరునూ చూడలేదనిరి. కావున నిది మాక్సుముల్లరు రచితమేనని నేను భావించుచున్నాను. పత్రికాముఖముననైన నీయంశమును వెల్లడించుచో నీ శ్లోక మెచటనైన పూర్వమే యుండియున్నచో విజ్ఞులాసంగతిని తెలుపుదురను నూహతో నాశ్లోకము నిట నుదాహరించుచున్నాను.

సుకృతం నకృతం కించి ద్దుష్కృతం బహుశః కృతం!
నజానే జానకీ జానే తవాహ్వనే కిము త్తరమ్ ?

ఈ శ్లోకము బహు లలితములైన పదములతో భక్తిరసభరితమై శ్రీరామచంద్రుని సంబోధించుచున్నది.

మాక్సుముల్లరు తనపేరును "మోక్షమూలర భట్టః" అనికూడ వ్రాసికొనుచుండెను. తాను అక్సుఫర్డ్ వాసి యగుటచే "గోతీర్థవాసీ" యని తన్నుగూర్చి చెప్పుకొనుచుండెను. (ox = గో, Ford=తీర్థము.)

హంసకు పద్మవనములో సంచరించుట యెట్లు విలాసమో మాక్సుముల్లరుకు సంస్కృతవాఙ్మయములో విహరించుట యంత వ్యసనము. భారతదేశవిజ్ఞానముపై నింత భక్తిగలవాడగుటచె నొక్కసారి ప్రత్యక్షముగా భారతదేశమును దర్శింపవలయునని కొందరు భారతీయమిత్రు లాయనను కోరిరి. ఆయన వారి కిట్లు సమాధానము వ్రాసెను: "వేదములను, ఉపనిషత్తులను, ధర్మగ్రంథములను, రామాయణ మహాభారతాదులను నిరంతరము నేను మననము చేయుచుండుటచే నా హృదయము ప్రాచీన భారతీయవిజ్ఞాన వాతావరణముచే నుత్తేజితమై యున్నది. ఉపనిషత్తుల ఉన్నత సందేశము, కణ్వాశ్రమ మనోహరదృశ్యము మున్నగువాని స్మరణచే నేను నా మనస్సులో నెలకొల్పుకొన్న భారతదేశములోనేయుండి ప్రాణము వదలదలచినాను; కాని యిటీవల ఆధ్యాత్మికసౌభాగ్యమును కోల్పోయి, పాశ్చాత్యులపద్ధతులలోనికే మారిపోవుచున్న ప్రజలతోకూడిన భారతదేశమునుచూచి యా స్మరణతో ప్రాణము విడుట నా కిష్టములేదు." భారతీయ సంస్కృతికి పాశ్చాత్యుడు చేయగల తోహరు దీనినిమించి యుండజాలదు.

ప్రపంచములో భారతీయవిజ్ఞానమునకు నిరుపమస్థానము గలదను భావమును మాక్సుముల్లరీ క్రిందివాక్యములలో తెలిపియున్నాడు:

"ప్రపంచములోనికెల్ల ప్రకృతిదేవత యొసగగల యైశ్వర్యమును, శక్తిని, సౌందర్యమును పరిపూర్ణముగా గల్గియున్న దేశము నన్వేషింపవలసియున్నచో, భూతలస్వర్గమేయని చెప్పదగిన ప్రదేశములను గొన్నింటిని గల్గియున్న దేశ మెద్దియో నేను చెప్పవలసియున్నచో, భారతదేశమునే నిర్దేశింపగలను. ఏ ప్రదేశములో మానవుడు తన ఉత్తమశక్తులను కొన్నింటిని పరిపూర్ణముగా వికసింపచేసికొనెనో, ఘనతములైన మానవ జీవితసమస్యలపై లోతైన విచారముచేసి ప్లేటో, క్యాంట్ మున్నగువారి గ్రంథముల నధ్యయనము చేసినవారుకూడ గ్రహించుకొనవలసిన పరిష్కారములను కనుగొనెనో చెప్పవలసినదని నన్నడుగుచో నేను భారతదేశమునే చూపింపవలసియుండును. గ్రీకు, రోమను భావములచే పోషింపబడిన యూరపువాసులమగు మనమును, సెమిటిక్ యూదుజాతీయులను ఆంతరంగికప్రకృతిని లోపరహితముచేసికొని, విశాలమును విశ్వజనీనమును, ఇంతకంటె మానవార్థమును గావించుకొనుటకును, జీవితము నైహికముకొఱకేకాక యమరత్వముకొఱకుగూడ పరిణమింపచేసికొనుటకును సహాయపడగల సారస్వత మెక్కడనున్నదని మీరు నన్నడుగుతోకూడ నేను భారతదేశమునే చూపింపవలసియుండును.

"మానవజాతియొక్క మనస్సునకు సంబంధించిన యే విషయమును నీవు ప్రత్యేకముగా పరిశీలించుటకు పూనుకొనినను—భాష, మతము, పురాణగాధలు, తత్త్వశాస్త్రము, ధర్మశాస్త్రము, ఆచారములు, ప్రాచీనకళలు, ప్రాచీన విజ్ఞానము—అనువానిలో నే విషయమును నీవు పరిశీలింపదలచినను భారతదేశమునకే వెళ్లవలసియుండును. నీ కిష్టమైనను కాకపోయిననుగూడ నక్కడకే వెళ్లవలసియుండును. ఎందువల్లననగా మానవజాతిచరిత్రలో మిక్కిలి విలువగల్గినట్టియు, మిక్కిలి ప్రబోధకమైనట్టియు సామగ్రి భారతదేశములో మాత్రమే నిక్షిప్తమైయున్నది."

బహుగ్రంథరచన ప్రచురణములచే ప్రపంచములో ప్రాచీన భారతీయవిజ్ఞాన వ్యాప్తికి కృషిచేయుటయేకాక అనందపారవశ్యముతో వైరీతిగా భారతీయసంస్కృతికి జేజేలుపట్టిన మహాపురుషుని భారతీయులు తమలో నొకనిగా భావించుటకొనుటయేకాక తమకు స్ఫూర్తిదాయకునిగాకూడ నెంచుకొని ఢిల్లీపట్టణమున నీ సంవత్సరములోనే "మాక్సుముల్లరు హౌస్" అను వైజ్ఞానికమందిరమును నెలకొల్పుకొన్నారనుటలో నాశ్చర్యములేదు.

స్వామి వివేకానంద లండనుపట్టణమున మాక్సుముల్లరు కతిథిగా నుండెను. ఆ విద్వాంసుని నిర్మల నిరాడంబర జీవితమును, భారతీయాదర్శాచరణ రక్తిని వర్ణించుచు స్వామిజీ ముల్లరుదంపతుల గృహము అరుంధతీ వసిష్ఠుల యాశ్రమమును తలపించెనని వ్రాసియున్నారు.

డాక్టర్ అనీబిసెంట్

పూర్వజన్మలో తాను భారతదేశమున క్షత్రియోపాధిలో నుంటిననియు, రాబోవుజన్మలో బ్రాహ్మణోపాధిని ధరింతుననియు చెప్పిన పాశ్చాత్యవనిత అనీబిసెంటు.

ఈమె రచించిన భగవద్గీతాంగ్లానువాదము పాశ్చాత్య విద్యాధికుల నెక్కువగా నాకర్షించినది. భారతీయ సంస్కృతికి చెందిన బహువిషయములమీద నీమె పరిశోధనగావించుటయేగాక బహుగ్రంథములను, వ్యాసములను రచించినది. ఈమె యారితేరిన రచయిత్రి; ఉపన్యాసకురాలుగా అసమానమైనఖ్యాతిని సంపాదించినది. ప్రపంచములోని ఆంగ్లభాషావక్తలలో మొదటివల్లురైదుగురిలో నీమె యొకతె.

సుమారు 40 సంవత్సరముల వయస్సునకు నీమె భారతదేశమునకు వచ్చి యిచ్చటనే స్థిరపడిపోయెను. భారతదేశమునకు వచ్చుటకుపూర్వమే యీమెకు అంతర్జాతీయఖ్యాతి యుండెను. భారతీయ స్వాతంత్ర్యము నిమిత్తమై యుద్యమము నడిపినవారిలో నీమె యొక ప్రముఖురాలు. దివ్యజ్ఞానసమాజమున అద్వితీయస్థానము నలంకరించి సర్వఖండములయందును నీమె పూజింపబడుచుండెను.

ఇట్టి జగత్ప్రసిద్ధురాలు, విద్యాధికురాలు, బహుసద్గుణసామర్థ్యశీలాఢ్యురాలు భారతదేశములో స్థిరపడి పాశ్చాత్యవేషమును విడిచి, భారతీయవేషము ధరించి, శ్రుతి స్మృతి పురాణేతిహాస పఠనములోను వాని మహత్త్వమును వెల్లడించుటలోను విశేషకాలము గడపుచు, వర్ణాశ్రమధర్మములను సమర్థించుచు, కర్మపునర్జన్మసిద్ధాంతములు సత్యములని ప్రపంచమునకు చాటుచు, హిందువుల ఆచారములు ఆధునిక విజ్ఞానమునకు (సైన్సుకు) అనుకూలములుమాత్రమే కాక అతీతములని కూడ నిరూపించుచు నిర్విరామమైన ప్రచారమును వేదికలమీదను, పత్రికలలోను, గ్రంథరచనవలనను చేయుటవలన శతాబ్దములుగా పరప్రభుత్వముచేతను, పరసంస్కృతి ప్రభావముచేతను అభిహతులై ఆత్మగౌరవమును కోల్పోయి నిరాశులై నిస్పృహులైన భారతీయులకు ఆత్మగౌరవము, జాతీయవిజ్ఞానప్రత్యయము పెరుగజొచ్చెను. హిందూసంస్కృతి పునరుజ్జీవనోద్యమము భారతదేశమందలి యన్ని ప్రాంతములలోను బయలుదేరెను. కొంతకాలము కాశీలోను, చాలకాలము మద్రాసులోను నీమె నివసించుటచే నా ప్రాంతములలో నీమె ప్రభావము హెచ్చుగా పడెను. ఆమె స్వరాజ్యోద్యమములో కూడ ప్రముఖనాయకురాలై 1917 లో కలకత్తాలో జరిగిన కాంగ్రెసు మహాసభకు అధ్యక్షురాలుగా నుండెను. ప్రపంచములోను భారతదేశములోను నంత ఖ్యాతినిపొందిన వ్యక్తి ప్రచారము చేయుటవలన భారత సంస్కృతికి ఆధునికులలో గలిగినంత యాదరము మరొక రీతిగా కలిగియుండెడిదికాదు.

అయిర్లెండులో జన్మించిన యీమెకీ జన్మలో భారతీయ సంస్కృతితో సంబంధముగలుగుటకు క్రిందిసంఘటనము కారణమాయెను. ఈమెకు రెండు సంవత్సరముల కుమార్తె యుండెను. ఆ బాలిక రోగముతో అపరిమితబాధ పడుచుండగా "భగవంతుడింత క్రూరుడా? ఏ దోషము చేసినదని యీ పిల్ల నిట్లు బాధపెట్టుచున్నాడు?" అని యామె చింతించి దాని సమాధానమునకై వివిధమతముల గ్రంథములను చదివెను. ఎక్కడను సమాధానము లభింపలేదు. తుదకు హిందూగ్రంథములలో సమాధానము దొరికెను. ఈ పిల్ల యేదియో చేయుటవలననే యీబాధ వచ్చినదనియు, పూర్వకర్మలేకుండ అనుభవము రాదనియు, అకృతాభ్యాగమము యుక్తివిరుద్ధమనియు, ఈ దేహములోనికి వచ్చుటకు పూర్వ మీబాలిక చేసికొన్న కర్మనే యిప్పుడు అనుభవించుచున్నదనియు, నీమెకు స్పష్టముగా తెలిసెను. ఇదివరకు చేయబడినది పుడనుభవింపబడునట్లే ఇప్పుడు చేసినది ముందనుభవింపబడుననియు, కృతప్రణాశమనునది తర్కవిరుద్ధమనియు నీమె హిందూశాస్త్రములవలన తెలిసికొని సంతృప్తి చెందుటయేకాక యీమె కదివరకుండిన నాస్తిక్యముకూడా పోయెను. దేహములు నశించి క్రొత్తవి వచ్చుచున్నను దేహాంతర్గతుడైన జీవుడు మారకుండుటచే కర్మచేసికొనువాడే అనుభవించుననియు, దీనివలన ఈశ్వరునకు నైర్ఘృణ్య వైషమ్యదోషములు నివారితములగుననియు నీమె గ్రహించి కర్మ, కర్మఫలసిద్ధాంతమును, జన్మాంతర సిద్ధాంతమును ప్రతిపాదించిన హిందూమతముమాత్రమే ఆధునిక విజ్ఞానసంపన్నులకు సంతృప్తినీయగల్గినదని లోకమునకు చాటెను.

హిందూపురాణములలోని లోకాంతరములనుగూర్చిన వర్ణన నను కూడ డాక్టరు బిసెంటు సమర్థించెను. తాను సూక్ష్మశరీరముతో

పోయి లోకాంతరములను చూచితిననియు, పాపపుణ్యములకు ఫలముగ కొంత లోకాంతరములలోను కొంత జన్మాంతరములలోను అనుభవింపవలసి యుండుననియు, నీమె చెప్పుచుండెను.

ప్రపంచములోని యే యితర భాగములోకంటె భారతదేశములో హెచ్చువ్యాప్తిలోనున్న శాకాహారము మానవ నాగరకతౌన్నత్యమునకు సూచకమని డాక్టర్ బిసెంటు తరచుగా చెప్పుచుండెను. అహింసా నియమములో శాకాహారనియమము అనివార్యమైన భాగమని యామె బోధించెను. ఆమె బోధనపద్ధతియే విలక్షణముగా నుండెను. ఆహారముకొరకు జంతువులను హింసించుట యెంతదోషమో తెలుపుటకై యామె తన యనుభవములోని యీ క్రింది యంశములు తెలియజేసినది:

"న్యూయార్కు పట్టణములో మాంసముకొరకై చేయబడునంత జంతుహింస మరి యే పట్టణములోను జరుగదు. నే నొకసారి ట్రెయినులో న్యూయార్కున కేగుచుండగా బండి నగరమును సమీపించి క్రమముగా శాఖానగరములలో (Suburbs) ప్రయాణము సాగించుచున్నను నేను నగర మెంతయో దూరమున నున్నదను అభిప్రాయములో నుంటిని. ఇంతలో హింసావాతావరణము నాకు పొడగట్టినది. ప్రాణములను కోల్పోవు జంతువుల దుఃఖతరంగములు వాతావరణములో నాకు పొడగట్టినవి. అప్పుడే న్యూయార్కు వచ్చినదా యని నేను చూడగా రైలు న్యూయార్కులో చాల దూరము వచ్చియున్నది."

మంత్రోచ్చారణమువలన అలౌకికశక్తి పుట్టుననియు, పూజలలోను వివాహాదులలోను హిందువు లుపయోగించు మంత్రములలోని అర్థమును ఇతరపదములతో వెల్లడించి కర్మకలాపము నాచరించుకొనుచో సంపూర్ణప్రయోజనముండదనియు కూడ నీమె స్పష్టముగా ప్రతిపాదించి మంత్రాక్షరములయొక్కయు బీజాక్షరములయొక్కయు మహిమను చాటెను.

సాధారణముగా భారతీయ సంస్కృతిని ప్రశంసించువారు స్థూలాకారముగా సంస్కృతిని పరామర్శింతురే కాని లోతులోతుల లోనికి వెళ్ళి సర్వతోముఖమైన సారమును ఆస్వాదింపరు. డాక్టరు బిసెంటుయొక్క భారతీయ సంస్కృతి పర్యాలోచనము సమగ్రమైనది.

మనుల్యామర్

స్విట్జర్లండులోని జూరిచ్ పట్టణమున ఇండో జర్మానిక్ భాషలోను, సంస్కృతములోను ఆచార్యుడుగా కొలదికాలము క్రిందటివరకును (బహుశః నేటికినికూడ) ఉన్న మనుల్యామర్ అనువాతడు పూర్వజన్మలోనే భారతీయసంస్కారమును గల్గియుండెనా యనిపించును. ఆతడు తన కుమార్తెకు సీతాయని పేరు పెట్టినాడు! ఆతని పేరు అన్నింటికంటె ఆశ్చర్యమైనది. హిందూధర్మశాస్త్రకారుడైన మనువుయొక్క పేరే యాతనిది! ఆతని తండ్రి ఎర్నెస్ట్‌ల్యూమర్ గొప్ప సంస్కృతవిద్వాంసుడు; జైనసాహిత్య పండితుడు. ఈ తండ్రికొడుకులు భారతీయవాతావరణమునే స్విట్జర్లండులో సృష్టించుకొనిరి. ఈవాతావరణ మచట మరి కొందరిపైకూడ విశేషప్రభావమును గల్గించినది. యునైటెడ్ నేషన్స్ సంస్థలో పనిచేయుచు గణ్యతనుగాంచియున్న జీన్ హెర్బర్ట్ అట్టివారిలో నొకడు. ఆతడు హిందూమతాచారములను కూడ పాటించును; గణేశుని పూజించును. సంస్కృతసాహిత్యము మీద 150 గ్రంథములను రచించెను. అందు చివరిది హిందూపురాణములను గూర్చినది.

ఎడ్విన్ ఆర్నాల్డ్

ఆంగ్ల పద్యకవితకు శాశ్వతాలంకారములై, ప్రపంచములో ఆంగ్లభాష నెరిగిన యెల్లరకును భారతీయసంస్కృతిని తెలుపగల్గిన రెండు మహాకావ్యములను రచించినవాడు సర్ ఎడ్విన్ ఆర్నాల్డ్. ఈయన మధురాతి మధురమై ఆంగ్ల పద్యములలోనికి Song Celestial అను పేర భగవద్గీత ననువదించెను; అట్లే Light of Asia అను పేర బుద్ధచరిత్రను రచించెను; ఇంకను ఎన్నియో గ్రంథములను రచించెను. ఈయన పూనా డెక్కన్ కాలేజికి ప్రిన్సిపాలుగానుండెను. 1857నాటిమ్యూటినీలో భయభ్రాంతులైన భారతీయుల కీయన చాల సహాయముచేసెను. భారతీయుల విశాలహృదయమును దయామయత్వమును ఈయన బహుస్థలములలో కొనియాడెను; దానికి కారణ మీయనలోకూడ నాగుణములు మిక్కుటముగా నుండుటయే. భారతీయుల కళాదృష్టి నీయన హెచ్చుగా ప్రశంసించెను. భారతీయ పతివ్రతామతల్లుల చరిత్రలను ఆంగ్లములో రచించెను. ఈయన యనేక విధముల భారతీయాచారములనే యనుసరించెను. 1904 లో నీయన లండనులో చనిపోయెను. ఈయన వెల్లడించియున్న కోరిక ననుసరించి యీయన మృతదేహమునకు అగ్నిసంస్కారము చేయబడెను.

రల్ఫ్ టి. హెచ్. గ్రిఫిత్

గ్రిఫిత్ ఆక్స్‌ఫర్డ్‌లో ప్రొఫెసర్ విల్సన్‌వద్ద సంస్కృతము నేర్చెను. కాశిలోని క్వీన్ మేరీ కాలేజిలో 20 సంవత్సరములు ప్రిన్సిపాలుగా పనిచేసెను. తరువాత సంయుక్త రాష్ట్రములలో (నేటి ఉత్తరప్రదేశ్ లో) విద్యాశాఖ డైరక్టరుగా పనిచేసి 1885 లో విశ్రాంతి తీసికొనెను. ఈతడు రామాయణ మహాభారతాది గ్రంథములలోని భాగములకును, ఋగ్వేద యజుర్వేదమంత్రములకును ఆంగ్ల పద్యానువాదము గావించెను. ఈయన వస్త్రధారణములోను, కేశఖండనములోను కాశీపండితుల యాచారము నవలంబించుచుండెను. జీవితమంతయు హిందూమతగ్రంథ పరిశోధనములోనే గడపెను.

సర్ థామస్ మన్రో

కొందరు పాశ్చాత్యులు గ్రంథపఠనముద్వారా భారతీయ సంస్కృతి నలవరచుకొనగా మరికొందరు భారతీయప్రకృతితోనే జన్మించిరి. ఇట్టివారిలో సర్ థామస్‌మన్రో యొకడు. ఈ యాంగ్లేయుడు ఈస్టిండియా కంపెనీ దినములలో మద్రాసురాష్ట్రములో సత్పరిపాలకుడుగా ప్రజల యాదరమును పొందినవాడు. ఈయన పుణ్యక్షేత్రములకేగి భక్తితో హిందూదేవతల నారాధించెడివాడు. దేవాలయప్రవేశము పొందదగనివాడగుటచే దూరముననేయుండి నమస్కరించుటయేకాక యితర దేవోపచారములనుకూడ గావించెడి

గాడు. కడపజిల్లాలో పాపఘ్నినదియొడ్డుననున్న వాయింపల్లి గండి లోని ఆంజనేయస్వామియాలయమున కాయన కొన్ని దానములు చేసెను; ఇంకను ఎన్నో యాలయములకుకూడ చేసెను. ప్రజలీయనను మాంసెవ్యనామముతో వ్యవహరించుచుండిరి. ఈతడు స్వయముగా కూడ నా పేరును వాడుకొనుచుండెను.

సామాన్యముగా మానవులదృష్టికి కన్పట్టనివస్తువులు మన్రో దృష్టికి కన్పట్టుచుండెను. ఒకసారి యాయన పెల్లూరు సమీపములో గుఱ్ఱముపై పోవుచుండగా నేదో పెద్దజంతువు వచ్చి గుఱ్ఱముమీది కురుకుచున్నట్లాతనికి కన్పట్టెను. ఆ సంగతి వాతడు తన ప్రక్కనే వచ్చుచున్నవారితో చెప్పెను. వారి కాజంతువు కన్పట్టలేదు. ఈ త్తర క్షణములోనే పెత్తును దేహమునుండి స్రవింపగా గుఱ్ఱము క్రిందపడి చనిపోయెను. అంత మన్రో "అదిగో ఆ జంతువు కొట్టిపోవుచున్నది" అనెను. అప్పుడుకూడ వారి కాజంతువు కన్పట్టలేదు. ఇట్టి భౌతికాతీత దృష్టిని మన్రో అనేక సందర్భములలో కన్పఱచెను. ఒకనా డీతడు సముద్రపుటొడ్డున షికారుచుండగా నెదుట రత్నములు కన్పట్టెను. అవి లనతోనున్న యితరులకు కన్పట్టలేదు. తనకు మృత్యువు కొలది దినములలో నున్నదని ఈతడు దీనివలన గ్రహించెను. అట్లే జరిగెను. ఇట్టి యలౌకికశక్తు లాయన కపారముగా నుండెను. హిందూ దేవాలయములవద్దకూడ నాయనకు విచిత్రానుభవములు కల్గుచుండెను.

సోదరి నివేదిత

సోదరి నివేదిత వివేకానందస్వామి శిష్యురాలుగా భారతదేశమునకు వచ్చి యిచ్చట స్థిరపడిపోయెను. 1867 లో ఇంగ్లండులో జన్మించి 1911 లో వంగరాష్ట్రములోని డార్జిలింగ్‌లో నీమె మరణించెను. ఈమె భారతీయాచారముల ననుసరించుటలో నించుమించు అనీబిసెంటుకోవకు చెందినది. ఆదిలో నీమెపేరు మిస్ మార్గరెట్ నోబెల్. పేరును, వేషమునుకూడ నీమె మార్చుకొనెను. భారతీయ జీవితమునుగురించి The Web of Indian Life, Cradle Tales of Hinduism మున్నగు గ్రంథముల నీమె రచించెను. భారతీయుల బాహ్యాచారములనే కాక పరమేశ్వరోపాసపాసనామార్గములనుకూడ నీమె యనుసరించెను.

విగ్రహారాధనపద్ధతి నీమె సమర్థించుటయేకాక స్వయముగా హిందూ దేవతల నారాధించుచుండెను; శివ విష్ణు కాళికాది దేవతా రూపముల యారాధనము అఖండపరమేశ్వరారాధనమునకు వ్యతిరిక్తము కాదనియు, పైగా అది పటిష్ఠమైన ఏకేశ్వరోపాసనాపద్ధతి యనియు నీమె నిరూపించెను. కాళీదేవ్యుపాసనముపట్ల పాశ్చాత్యులకే కాక కొందరు భారతీయులకు కూడ అపోహలుండుటచే నామె "Kali The Mother" అను గ్రంథములో కాళికోపాసనము నిట్లు సమర్థించెను:

"మనకు మంచిదనిపించు వస్తువుల నిచ్చు స్వరూపములో మాత్రమే భగవంతుని దర్శించి యారాధించుట తరచుగా లోకములో కన్పట్టును. కాని భారతీయులు పరమేశ్వరు డేదిచేసినను దాని నానందముతోనే గ్రహింపవలయునను తత్త్వములోనివారు. ఈతత్త్వము నుపాసనాపద్ధతిలో కూడ వారు చూపినారు. మనలను కబళించుట కుంకించుచు లేలిహాన జిహ్వాకరాళమైన కాళికారూపములో పరమేశ్వరు నారాధించుటకంటె భగవంతున కాత్మార్పణము గావించుకొను పద్ధతి మరి యేది యుండును?"

ఈరీతిగా నామె భారతీయాచారములను, సంప్రదాయములను సమర్థించెను. కాశీ రామేశ్వరాది పుణ్యక్షేత్రముల నీమె దర్శించెను; చాలభాగము కాలినడకనే ప్రయాణము చేయుచుండెను. ఈవిధముగా హిందువుల తీర్థక్షేత్రములను సేవించిన పాశ్చాత్యులు మిక్కిలి యరుదు.

ఆంగ్ల సాహిత్యాదినేతలు

జీవితమంతయు సంస్కృత వాఙ్మయములో కృషిచేసిన పాశ్చాత్యులకు భారతీయ సంస్కృతి యంటుననుటది యెల్లరు నెఱిగియున్న విషయమే; కాని సాంస్కృతికులుగా కొంచమైనను విదితులుకాక కేవలము ఆంగ్ల రచయితలుగాను, కవులుగాను ప్రఖ్యాతులైన కొంతమందిపై కూడ భారతీయసంస్కృతి ప్రభావము పడియున్నదని మనము గుర్తింపవలసియున్నది. వ్యక్తమంతయు పైకి కన్పట్టుచున్నను దాని కాధారములైన వేళ్ళ రీతిగా ప్రచ్ఛన్నములై యున్నవో యారీతిగా ప్రసిద్ధాంగ్లరచయితలు కొందరిపై భారతీయ సంస్కృతి ప్రభావము ప్రచ్ఛన్నముగా నున్నది.

థామస్ కార్లైల్‌ను ఉన్నత శ్రేణికి చెందిన ఆంగ్లపద్య రచయితగా గౌరవించువా రెందరో కలరు. విమర్శించి చూతుమేని యాతని రచనలలో భారతీయ వేదాంతదృష్టి కన్పట్టుచునే యుండును. ఆతడు "సార్టార్ రిజార్టస్" అను గ్రంథములో నిరూపించినది. భగవద్గీతలోని అనాసక్తి యోగమేయని యీ యుభయ గ్రంథములను సాదృశ్యపరిశీలనదృష్టితో పఠించినచో తెలియగలదు. ఏ తద్గ్రంథనామము గీతలోని "వాసాంసి జీర్ణానీత్యాది శ్లోకభావములో సంబంధించినదని కొందరు విమర్శకులు వెల్లడించియే యున్నారు. భగవద్గీతను కార్లైల్ (ఆంగ్లానువాదములో) చదివి దానిచే ఉద్దీపితుడైనాడనుటకు మరొక ప్రబల సాక్ష్యము కలదు. రాల్ఫ్‌వాల్డో ఎమర్సన్ అను అమెరికన్ రచయిత ఇంగ్లండుకు వచ్చినపుడు కార్లైల్ ఆతనికి భగవద్గీతాగ్రంథము నిచ్చి దానిని బాగుగా పఠింపగోరెను.

ఎమర్సన్ భగవద్గీతను శ్రద్ధతో పఠించెనని యాతని రచనలలోని హిందూవేదాన్తవాసన తెలుపుటయేకాక ఆతడు ఆంగ్లభాషలో రచించిన Brahman అను పద్యమే సాక్ష్యమిచ్చుచున్నది.

సుప్రసిద్ధాంగ్లకవి షెల్లీ భారతీయభావములచే నుద్దీపితుడాయెనని యాతని రచనలును, జీవితమునుకూడ తెలుపుచున్నవి. Skylark అను పద్యములో నాతడు అద్వైతభావములను వెల్లడించి యున్నాడు. చిత్రవిచిత్ర వర్ణములుగల గాజుపెంకుచే నాచ్ఛాదింపబడినదీప మేరీతిగా నానాత్వవిలసితమై పైకి కన్పట్టుచున్నదో యట్లే ఏకసత్యవస్తువు ఉపాధిభేదముచే నానాత్వవిలసితమై కన్పట్టుచున్నదని యాతడు వర్ణించియున్నాడు. షెల్లీ 1822 లో ఇటలీదేశమున సముద్రములో మునిగి చనిపోయెను. అది వరకాతడు వెల్లడించియుండిన కోరికననుసరించి యాతని దేహమునకు దహనసంస్కారము జరుపబడెను.

టి. ఇ. ఇలియట్

అధునికాంగ్లకవులలో మేటియైనవాడు టి. ఇ. ఇలియట్. ఈతను నోబెల్ బహుమానమునుకూడ పొందియున్నాడు. అట్టివాడు భారతీయసంస్కృతిచే ఉత్తేజితుడై తన కవితచే ప్రపంచమును మెప్పింపగల్గినాడనునది గమనింపదగినది. Waste Land అను కావ్యములో 5వ భాగములో నాతడు సుమారు 40 పంక్తులు భారతీయ సంస్కృతి పరిభాషతోనే నింపినాడు. గంగా, హిమవన్త మున్నగు పదములను వాడుటయేకాక యాతడు మేఘము దకారాదు అయిన మూడు సందేశపదములను పల్కుచున్నదని వ్రాసినాడు. మేఘము డా, డా, డా (द, द, द) అని పల్కుచున్నదట. మొదటి దకారమునకు "దత్త," రెండవదానికి "దయధ్వం", మూడవ దకారమునకు "దమ్యత" అర్థమని యాతడు వివరించి చెప్పినాడు. అనగా దానము, దయ, దమ్యత (నిగ్రహము) అనునవి దివ్య సందేశములుగా వినబడుచున్నవట. మేఘధ్వనియొక్క యీ యర్థమును తాను బృహదారణ్యకోపనిషత్తునుండి (డుస్సేన్ భాషాంతరీకరణమునుండి) గ్రహించినానని ఇలియట్ గ్రంథాంతమందు వ్రాసికొన్నాడు. "ఓం శాంతి శ్శాంతి శ్శాంతిః" అను మాటలతో నాతడు ప్రకరణములను ముగించినాడు. ఒక నోబెల్ లారియట్ ఉపనిషద్విషయముల నీరీతిగా తీసికొని యంత గౌరవమును సంపాదించినాడని సాధారణముగా ప్రజ లూహింపరు. కాని ఇలియట్పై భారతీయ సంస్కృతిముద్ర సందేహమున కవకాశములేకుండగనే ప్రస్ఫుటమగుచున్నది.

ఇట్లే స్టీఫెన్ స్పెండర్, ఆడెన్, సోమర్ సెట్ మాఘం మున్నగు ఆంగ్లరచయితలు భారతీయసంస్కృతిచే నుద్దీపితులై రచనలను సాగించుచున్నారు.

ప్రశంసావచనములు

వివిధశాస్త్రములలో భారతీయులు సాధించిన విజ్ఞానమునకు ముగ్ధులైన పాశ్చాత్యులు వానిలో సాగించిన కృషినిగాని, వానిపై గావించిన ప్రశంసలనుగాని యిచట వివరించుట కవకాశము లేదు. కొందరు పాశ్చాత్యప్రముఖులు సుప్రసిద్ధ సంస్కృత గ్రంథముల మీదను, సామాన్యాకారముగా భారతీయసంస్కృతిపైనను వెల్లడించిన ప్రశంసావాక్యముల నుల్లేఖించుచు నీ వ్యాసమును ముగించుచున్నాను.

యూరపియన్ సాంస్కృతికులకు పితామహుడైన సర్ విలియంజోన్సు భారతీయ సంస్కృతి సంగ్రహమునకు దర్పణమైన మనుస్మృతి నిట్లు ప్రశంసించియున్నాడు: "దివ్యమైన శ్రద్ధాభక్తులు, సర్వమానవులపట్లను సుహృద్భావము, సకలప్రాణుల మీదను ప్రేమమార్దవములు మనుస్మృతిలో సర్వత్ర వ్యాపించియున్నవి. మనుస్మృతి శైలి శక్తిగలదై, ఉదాత్తమై, గంభీరమై యలరారుచుండును. మనువచనము రాజశాసనమువలె వినబడుచు భయభక్తులతో నాలకింపవలసినదిగా నుండును. భగవంతునిమీద తప్ప మరి దేనిమీదను ఆధారపడరాదను భావము నీగ్రంథము కల్గించును. రాజులనుకూడ మందలించు ఉదాత్తత మనువులో కన్పట్టును. మనుస్మృతిలోని గాయత్రీ స్తుతులను చూతుమేని మనువారాధించునది భౌతికదృగ్గోచరసూర్యుడు కాదనియు దివ్యము, అసదృశము, మహత్తమము, సృష్టిస్థితిలయస్థానము, సర్వప్రకాశకము, బుద్ధిప్రదీపకమునయిన మహాతేజస్సునే మనువారాధించెనని తెలియగలదు." (1794 లో జోన్సు ప్రకటించిన మనుస్మృత్యాంగ్లానువాదమునకు పీఠికనుండి గృహీతము.)

జగత్ప్రసిద్ధిచెందిన జర్మను విద్వాంసుడు గటే శాకుంతలమును జర్మనుభాషలో చదివి పారవశ్యముతో నిట్లు పలికెను: "ఓ శకుంతలా, హృదయమును సమ్మోహింపచేసి, ఆనందపారవశ్యమును గల్గించి వింగును వినోదమును కూర్చు పరవస్తువు నీవే; స్వర్గమర్త్య లోకముల రెండింటి సమ్మేళనము నీవే." (పద్యతాత్పర్యము.)

ఎ. ఎ. మాక్డొనెల్ ఇట్లు నుడివియున్నాడు: "18వ శతాబ్దిలో యూరపుఖండము సంస్కృతముతో పరిచయమును పొందెను. 15వ శతాబ్దినాటి రినైజాన్స అనెడి వైజ్ఞానికపునరుజ్జీవనోద్యమమునకు తర్వాత ఇంత గొప్ప వైజ్ఞానికసంఘటనము యూరపులో జరుగలేదు."

యూరపుసంస్కృతికి మూలము భారతీయ సంస్కృతియే యని వింటర్నిడ్జి యిట్లు వ్రాక్రుచ్చియున్నాడు: "మన సంస్కృతియొక్క మూలమును తెలిసికొన దలతుమేని, ప్రాచీనమైన ఇండో యూరపియన్ సంస్కృతిని గ్రహించుట కుపక్రమింతుమేని మనము భారతదేశమున కేగవలయును."

పాలవాన

శ్రీ శ్రీరంగం నారాయణబాబు

పాత్రలు:

రఘునాథరావు	....	కథానాయకుడు
శారద	....	కథానాయిక
అవధానులు	....	శారద తండ్రి
సౌభాగ్యమ్మ	....	రఘునాథరావు తల్లి
సుభద్రమ్మ	....	శారద తల్లి
రామన్న	....	ముష్టివాడు

[మేము ద్రావిడులము. ద్రావిడులు ద్రాక్షిణాత్య దేశానికి చెందిన వారు. ఏనాడో ఆంధ్రదేశం వలసవచ్చి, అనేక తెగలు ఆంధ్రులలో కలసి విలీనమైపోయినట్లు, వీరుకూడా ఆంధ్రులై పోయారు. అందులో మూడు తెగలు: ఒకటి పేరూరు ద్రావిడులు—వీరే పెద్ద ద్రావిడులు—దిమిల ద్రావిడులు, ఆరామ ద్రావిడులు అని. కడపటి రెండు తెగలవారిని చిన్నద్రావిడులంటారు. అందుకు కారణం, గోదావరిదాటితే అగ్నిహోత్రాలారిపోతాయని, అట్లు ఆరిపోవడం శిష్టత్వానికి నిగ్గుతగ్గుతుందని. నదిని దాటకుండా, బ్రాహ్మణ్యానికి భంగం వాటిల్లకుండా, పేరూరులో ఉండిపోయినవారు పెద్దద్రావిడులు. ఆరామంలో నివాస మేర్పరచుకున్నవారు ఆరామ ద్రావిడులు. గోదావరి దాటి, ఎలమంచిలి ప్రాంతంలో దిమిలలో కాపురం ఏర్పరచుకున్నవారు దిమిలద్రావిడులు. పెద్ద ద్రావిడులు యూపన్ మాత్రం చుల్కనగ మమ్ములను చూస్తారు. ఇచ్చిపుచ్చుకోడాల్లోకూడా మా ఆడుపిల్లలను వాళ్లు చేసుకుంటారు కాని, వారి పిల్లల్ని మా కివ్వరు......

మేము దక్షిణదేశంనుంచి రావడంనుంచి దాక్షిణాత్యుల ఆచారాలు, అలవాట్లు మాలో చూచాయగా కనబడతాయి. ముఖ్యంగా మాలో ఎవరైనా మరణిస్తే, వారికోసం ఆ పదిరోజులు, అహోరాత్రం విలపించడమే కాకుండా, మనిషి మరణించిన ఆరుమాసాలవరకు, దినోదయవేళ, దినసావసానవేళ, కుటుంబానికి చెందినవారు పెరట్లో కొబ్బరిచెట్లకింద, చెంబులతో నీరు తీసుకెళ్ళి, కళ్ళకు నీళ్ళు రాసుకుంటూ, ఓ ఘంటైనా ఏడవాలి. ఇది పెద్దద్రావిడులలో జరుగుతున్న ఆచారం.

పోయినవారికోసం ఏడవడం మా ఆడువారు యించుమించు ఒక కళగా తయారుచేశారు. అలా రోదించేవారిలో కొందరు ఘనాపాటీలుంటారు. వారు ఏడుస్తూ ఉంటే, పరామర్శ కొచ్చినవాళ్లు కడపరాయి హృదయంకలిగినవారైనా, విలాప ధ్వనులు వింటే, చంద్రోపలంలా ద్రవించక తప్పదట. నాకు తెలిసినంతమట్టుకు, మా అమ్మమ్మ కాసీ సోమయాజుల అమ్మన్న గారు, ప్రతిభావంతంగా ఏడిచేవారు. మా బంధువుల్లో ఏవరైనా పోతే, ఆమెను తప్పక తీసికెళ్లి, ఏడిపించి మరీ పంపేవారు. ఒకప్పుడు ఆవిడకు దత్తపుత్రుడు మరణిస్తే ఆవిడ విలాపమాధురులు విందామని పేరి కాశీనాథశాస్త్రి, మహామహోపాధ్యాయ తాతా రాయుడు శాస్త్రివారు వచ్చి ఏడుపు విని, మెచ్చుకొని మరీ వెళ్ళారట.

ఈ యితివృత్తం, భారత జనసభాపార్థుడు పాంచజన్యం పూరించగా గాంధిమహాత్ముని సారధిత్వమున భారతావని సత్యాగ్రహ మహాసంగ్రామములో దూకి, విద్యాలయాలు న్యాయస్థానాలు బహిష్కరించి, శిబిప్రముఖులకు తుల్యమైన త్యాగాన్ని చూపించిన మహోదయ దినాలు. ఆనాటి ఉత్సాహం, భావోద్వేగం అనన్యసామాన్యం. ఇక చదవండి నాటిక.]

సుభ: రండి, రండి సౌభాగ్యమ్మగారు. ఎప్పుడు రావడం? ఏమిటి? ఊరకరారె పెద్దలు? పల్లెటూరివారు పట్నవాసం వెళతారు కాని, పట్నవాసంవారు పల్లెటూరు పనిలేకుండా రారే? చిత్రంగా ఉంది.

సౌభా: ఏం సుభద్రవదినా, కులాసాగా ఉన్నారా? ఎంతకాలమైంది మిమ్మల్ని చూచి? యింతకు సోమిదేవమ్మ వదబోతున్నావుగా? చూచిపోదామని.

సుభ: శారదా! అత్తయ్యకు మంచినీరు పట్టుకొచ్చియ్యి. ఏమిటో, వదినా! యజ్ఞం చెయ్యడమంటే ఎంత డబ్బుండాలి? మేము అసలు బీదవాళ్లం, వైదిక వృత్తికూడా యిప్పుడు పూర్వంలా లేదు. ఊళ్లోవాళ్లు సహాయం చేస్తానంటే ఏమాత్రంచేస్తారు? మీ అన్నయ్య చెబితే వినరు, పండిళ్లు పాకలు వేయించేస్తున్నారు.

శార: అత్తా! యివిగో మంచినీళ్లు!

సౌభా: చిలకలా ఉన్నావే తల్లీ! అత్తా అనిపిలిస్తే ప్రాణం లేచొచ్చింది!

సుభ: దీని పెండ్లి యింకా ఒకటి ఉండనే ఉంది. చిటికోటి సంసారం. మీ అన్నయ్య వైదికమే చేస్తూ ఉన్నా, పద ముగ్గురుపిల్లల్ని కనిపెంచి, పెద్దవాళ్లను చేశాను. దీనికికూడా మూడు ముళ్లుపడిపోతే?

సౌభా: అందుకే వచ్చాను వదినా! ఈ రోజుల్లో, చిన్నా పెద్దా ఏమిటి? అంతా ద్రావిళ్లమే. దొంతపాదులాంటి నీసంసారం చూస్తే ముచ్చటేస్తుంది. వంశం, సంప్రదాయం, చెప్పేదేమిటి!

సుభ: మీ అన్నయ్య వప్పుకుంటే నా కభ్యంతర మేమిటి వదినా? గంతి మరీ యిస్తాను—పిల్లని.

సౌభా : నీ దగ్గర దాపరికానికేముంది. నా మనస్సు నీకు చెబుతున్నా. మా వాడి పెళ్లి విషయంలో ముఖ్యంగా నాకు రెండు కోరికలున్నాయి. మీ పిల్లనిస్తే ఆ రెండు కోరికలు కూడా తీరుతాయి. పిల్లలు దొరకరనా? కో అంటే కోటి మంది. ఏమిటా అంటే? యింతవరకు మా పిల్లల్ని మీరు చేసుకోవటమేగాని, మీ పిల్లల్ని మా కివ్వడం లేదుగా?

సుభ : ఏమిటో. ఆ రోజుల్లో పెద్దలు ఆచారం అల్లా పెట్టారు. కాని యీ రోజుల్లో యివన్నీ ఏమిటి వదినా. ఎందుకమ్మా, నేనేమైనా అంటె మా అన్నయ్య నామీద విరుచుకు పడతారు.

సౌభా : మా అబ్బాయి దేశభక్తుడు. గాంధిగారి శిష్యుడు. స్వరాజ్యంకోసం చదువుకూడా మానేసి పనిచేస్తున్నాడు. ఏ రోజు జైలుకి వెళతాడో కూడా చెప్పలేము.

సుభ : అవునమ్మా. మా ఊరులాంటి కుగ్రామాల్లోకూడా, గాంధీగారంటె శ్రీమన్నారాయణుని అవతారం అని కొలుస్తున్నారు.

సౌభా : అందుకు సందేహమేమిటి. మా వాడికి పెద్ద ద్రావిడుల యింటి పిల్లను చేయడమే కాకుండా, అగ్గినిప్పులాంటి ఆహితాగ్నుల యింటి పిల్లను చేద్దామని మొదటి కోరిక. యిక రెండవదన్నావ?

సుభ : పిల్ల రంభలా వుండాలి అంటేనా? మా శారద కేమిటి లోటమ్మా? పల్లెటూరి పిల్లకాబట్టి సోకులు వగలు తెలియవు. మడితడి ఆచారంలో నాకంటె ఎక్కువ. అందుకే వాళ్ల నాన్న కదంటె పంచప్రాణాలు.

సౌభా : రంభ. ఊర్వశి. నాకెందుకమ్మా. అన్నయ్య అందుకేకదా యజ్ఞం చేస్తున్నారు. నీలాంటిది కావాలి నాకు వదినా. పదముగ్గురు పిల్లల్ని కన్నావు. ఒక్కపిల్లకేనా గంటెడు పోతపాలుకాని, డబ్బాపాలుకాని ఎరుగవు. అది నాకు కావలసింది.

సుభ : మా పిల్లలకే సరిపోవడమే కాదు, అగ్రహారంలో తల్లి లేని బ్రాహ్మణ పిల్లల్ని ఎంతమందినో, పాలిచ్చి పెంచాను. తల్లి పాలు తాగని పిల్లలకి తల్లిదండ్రులమీద ఏమి అభిమానం వుంటుందమ్మా?

సౌభా: నీ కడుపు చల్లగ నీవు నూరేళ్ళు వర్ధిల్లాలి. తల్లిని ప్రేమించనివాడు దేశాన్నేమి ప్రేమిస్తాడు. తల్లులకు తల్లి దేశం.

సుభ : గవర్నమెంటు ఉద్యోగస్తులు పోలీసువాళ్ళు డబ్బాపాలు తాగినవాళ్లేనని నా నమ్మకం.

సౌభా: మా బాగా చెప్పేరు వదినా. మా అబ్బాయికి పుట్టే పిల్లలు దేశభక్తులు కావాలి. అంటె వాళ్లు తల్లిపాలు తాగిపెరగాలి. అందుకు నిన్ను మించినవాళ్ళు మన ద్రావిళ్ల జాతిలో లేరు. నీ కూతురు శారద, యీ విషయంలో తల్లిని పోల్తారు ఆడపిల్లలు. అదే నా రెండో కోరిక. అందుకె మీ సంబంధం కోసం పాకులాడుతున్నా.

సుభ : ఆడవాళ్ళం మనం ఎంత అభిమానాలు పడితె ఏం లాభం, మొగాళ్ళు హర్షించాలి. అందులోకి మీ అన్నయ్యకు రోజు రోజుకి చాదస్తం ఎక్కువైపోతున్నాది. యిక యజ్ఞంకూడా చేస్తె అడిగావ?

సౌభా : అన్నయ్య నా కోరిక తీరిస్తె నన్ను ఏం చెయ్యమన్నా చేస్తాను.

సుభ : నాకు నమ్మకంలేదు. వచ్చేవేళయింది. కాస్త మంచినీళ్లు పుచ్చుకొని సేదదీరు. ఆమాటేదో, ఆయనచేతె అనిపించుకుని వెళుదువుగాని.

[అవధానులు ప్రవేశం]

అవధా: ఏమిటే, ఏం చేస్తున్నావు? కొంప మునిగింది. ఊళ్ళో కొద్దో గొప్పో తప్ప గాడిదకొడుకులు ఒక్కడు సహాయం చేసేట్టు కనపడలేదు. అన్ని ఊళ్లకు పత్రికలుకూడా పంపించేశాను. మనకి గంగాప్రవేశమె గతనుకుంటాను. శారద పెళ్ళికోసం అట్టిపెట్టిన పొలం ముక్కకూడా అమ్మేసినా ఒడ్డునిపడం. ఏమాత్రం వస్తుంది, మహావస్తే రెండువేలు. ఊరివాళ్ళ సహాయం ఒక వేయికంటె ఎక్కువ ఉండదు ఎంత తన్నుకుచచ్చినా. యిక ఏడువేలుండాలి? ఏం చెయ్యడం? ప్రాయోపవేశమే గతిలా కనపడుతున్నాది.

సుభ : ఏమిటండి ఆ కేకలు! బాగుండదు. పట్నంనుంచి సౌభాగ్యమ్మగారు వచ్చారు. ఆవిడవింటె, ఏమనుకుంటారు?

అవధా: ఏమిటి? వకాల్తీచేస్తూ చనిపోయాడు రఘునాథరావుగారు ఆయన భార్యా? అబ్బ చిన్నద్రావిళ్ళుకదటె.

సుభ: ఆహా. అతిరాల ఆవిడె.

అవధా: ఎందుకొచ్చారేమిటి?

సుభ: సమ్మంధంకోసం.

అవధా: యీ ఊళ్ళో ఎవరు చిన్నద్రావిళ్లు లేర?

సుభ : యిస్తే మన శారదని చేసుకుందామని.

అవధా: ఛీ. ఏం దౌర్భాగ్యపు మాట్లాడావె. ఆచారంలేంది చిన్నద్రావిళ్ళ కివ్వడం. పెండ్లికాకపోతె నూతిలోనో, గోతిలోనో పారేస్తానుగాని ఆ శషభిషలు పనికిరావు.

సుభ : పోనీ బావుండదు ఆవిడ వింటె. గట్టిగా అనకండి. ఆవిడ పెరట్లో శారదతో మాట్లాడుతున్నాది. అదిగో వస్తున్నది కూడా.

సౌభా: ఏం అన్నయ్య, కులాసాగా ఉన్నారా?

అవధా: ఎప్పుడొచ్చావమ్మ. ఎన్నాళ్ళకెన్నాళ్ళకు. నీ భర్త మహా గొప్పవాడు. వకాల్తీచేసి రెండుచేతుల ఆర్జించేవాడు. వేద పండితులను పిలిపించి, సదస్సులుచేయించి, వాళ్ళకి పుష్కలంగా ముట్టచెప్పేవాడు. వైదికులకింద ఎంతడబ్బు ఖర్చుచేసేవాడు చెప్పలేంగద. ధర్మరాజనెవారు అంతమంది ఆయన్ని. నేనెప్పుడు పట్నంలో మా గురువుగారిదగ్గర వేదాధ్యయనం చేసేవాణ్ణి, ఎప్పుడు చూడ్డానికి వెళ్ళినా, తాంబూలంలో నిచ్చరూపాయి పెట్టి యిచ్చేవాడు. ఆ రోజుల్లో రూపాయంటె ఎంత కిమ్మత్తో నీకు తెలుసు?

సౌభా : అవునన్నయ్య. రూపాయికి పదిమానికల బియ్యం యిచ్చేవారు. ఒక వారంపాటు సంసారమంతటికి యథేచ్ఛగా సరిపోయివి.

అవధా : సౌభాగ్యమ్మా, పోయేసరికి ఏ రెండులక్షలు ఉంటుంటా ఆయన ఆర్జన?

సౌభా : ఉంటుందిగాని మాకు మిగిలిన దేమీలేదు. అంతా దానాల కింద, ధర్మాలకింద ఖర్చు అయిపోయింది.

అవధా : అదేమిటమ్మా, విడ్డూరంగా ఆర్జించాడే.

సౌభా : ఆర్జిస్తేనేం, రెండు చేతుల ఖర్చు చేశారు.

అవధా : అంతా వైదికులకింద ఖర్చు పెట్టాడమ్మా. మహారాజు!

సౌభా : ఆయన పోయేసరికి ఒక పాతిక వేలు నగదు, లక్షరూపాయలు చేసె ఆ పెద్దయిల్లు మిగిలాయి.

అవధా : అయితేనేంలె ఒక్క కుఱ్ఱవాడుగా?

సౌభా : అబ్బాయి బి. ఏ. చదువుతూ, సత్యాగ్రహంకోసం గాంధీగారు మానేమన్నారు కదా అని చదువు మానేశాడు. దేశం కోసం పాటుపడుతున్నాడు. చిన్నవాడైనా వయస్సుకి, ఒల్లమాలిన కీర్తి, ప్రతిష్ఠ ఊళ్లో.

అవధా : గాంధిమహాత్ములు నారాయణాంశ సంభూతులు. దేశం కోసం మహ కష్టపడుతున్నారు. పరమేశ్వరుడు కరుణిస్తె స్వరాజ్యం లిప్తలో వస్తుంది. మీ అబ్బాయిపేరు తరుచు పత్రికల్లో పడుతూ ఉంటుంది. మరి ఎంతవాని కడుపున పుట్టాడు.

సౌభా : నే నొమాట చెప్పాలని ఉంది. మీరు కోపం తెచ్చుకోనంటే?

అవధా : చెప్పమ్మా, కోపమెందుకు.

సౌభా : మీ శారదను మావాడి కివ్వాలి. అడిగేందుకే వచ్చాను. మీ క్షేమన్నా సరె.

అవధా : ఆచారంలేదు. పెద్దద్రావిళ్లపిల్లని చిన్నద్రావిళ్లకివ్వడం. అందులోకి యజ్ఞంకూడా తలపెట్టానా. సశేమిరా అన్నా వీల్లేదు.

సౌభా : మీరు చేయబోయే యజ్ఞానికి నన్ను ఏసహాయం చెయ్యమంటే అది చెయ్యడానికి సిద్ధంగావున్నాను.

అవధా : కుదరదమ్మా, కుదరదు. అదే నీవొచ్చిన పనైతే వెళ్లొచ్చు. ఈపూట యిక్కడ భోంచేసి మరీ వెళ్లాలి సుమా! కోపం తెచ్చుకోకు.

సుభ : వదినా, వేడినీళ్ళు కాగాయి స్నానానికి లెండి, వంట అయిపోవచ్చింది.

అవధా : లే అమ్మా! లే!

(సౌభాగ్యమ్మ వెళ్లాక)

సుభ : ఏమిటండి మీ మాటలు? ఎన్ని సంబంధాలు చూసినా ఒకటీ దొరక లేదు. పిల్ల చూస్తే అగ్గజంగా కనిపిస్తున్నాది. తలపెట్టిన యజ్ఞం యాగం ఎల్లా అవతాయి. అన్నిటికీ అలా మూర్ఖత్వం వహిస్తే. యింతకు కులభ్రష్టులా ఏమిటి. కొంచెం ఆలోచించి మరీ మాటాడండి.

అవధా : అయితే పిల్లనమ్ముకోమంటావటే? ఆ సొమ్ము నే నొక్క గవ్వకూడా తిన్ను.

సుభ : మనం తింటామ ఏమిటండి. అంతా భగవంతునికి అర్పిస్తున్నాం. లేకపోతె యిప్పుడు యజ్ఞం ఎలా సాగుతుంది? యజ్ఞం చెయ్యలేకపోతె ఎంత రసాభాసో ఆలోచించి మరీ చెప్పండి. కోతకు యిచ్చుకోవాలి బోలెడంత.

అవ : ఆచారం లేందె ఎల్లా ఒప్పుకోను? నన్ను పరమేశ్వరుడు వదిలేస్తున్నాడు.

సుభ : అయితే మన వృత్తికే భంగం వస్తుంది. ఒప్పుకుంటే పదివేలు ఆవిడచేతనే పెట్టిస్తా. పెళ్ళి అయిపోతుంది. మడిచెక్క మిగులుతుంది. ఊళ్లోవాళ్లిచ్చినది మిగుల్తుంది. మీ యిష్టం తరవాత.

అవ : ఆవిడ పదివేలు యిస్తుందంటావ?

సుభ : మనసంబంధం అంటె ఎంతో మోజుగా ఉంది. యింతకు యిస్తేనె.

అవ : అయితె నీ యిష్టం. పెళ్ళి ఎవ్వరికి తెలియకండా వాళ్ల ఊళ్లో దేవాలయంలో జరిగిపోవాలి. నేనిక యీ విషయంలోకి రాను. నువ్వు మాటాడు. పదివేలు మనకిచ్చాక పెళ్లి చేసి పారేదాం.

సుభ : మీరూరుకోండి, నేను లోపటికెళ్లి మాటాడి చక్కా వస్తాను.

అవ : పదివేలకు కానీ తగ్గేందుకు వీల్లేదుసుమా.

సుభ : అల్లాగేలెండి.

(సుభద్రమ్మ లోపలికిపోయి కొద్దిసేపటిలో తిరిగి వస్తుంది.)

సుభ : మనం చెప్పిన ప్రతి విషయానికి ఒప్పుకుంది. వాళ్ల దగ్గర యిప్పుడు నగదు లేదట. వాళ్ల కుఱ్ఱవాడికి తెలియకుండా కొంప తాకట్టుపెట్టి మూడు రోజుల్లో వచ్చి కరుకులు కుమ్మరిస్తానంది.

అవ : ఒసే, నీ యిల్లు బంగారంగాను! నీకు ఒకనగ, నాణెం, చేయిస్తానులే ఊళ్ళోవాళ్ళు యిచ్చినదాంతో. సోమయాజి నుంచి సోమిదేవి అవడంకాదే, సోమిదేవినుంచే సోమయాజి అవుతున్నాడు.

* * * *

సౌభా : యిదేమిటి అన్నయ్యా? అకాలవర్షంలా అనుకోకుండా వచ్చారు చల్లగ. యీరోజు మాకు పెద్దపండుగన్న మాటే. శారద కాపురానికొచ్చిన యీ రెండేళ్లలోను ఒక్కమారు కూడా మీరురాలేదు, మాయింట్లో విస్తరి వేసుకో భోంచెయ్యలేదు. శారదా! మీ నాన్నగారు రాకరాక వచ్చారు. కాళ్లు కడుక్కొనేందుకు నీళ్లు తే అమ్మా.

అవ : ఎందుకమ్మా అక్కరలేదు, యీ అరుగుమీద కూర్చొని యిలాగ వెళతా.

సౌభా : యింట్లోకికూడా రారా? మేమేమంత నేరం చేశామన్నయ్యా. అంటరానివాళ్ళమా! మీరు పిల్లనిచ్చుకున్నారు కద. దానిముఖం చూసేనా రండి యింట్లోకి ఓమారు.

శారద : యిదిగో నాన్నా కాళ్లు కడుక్కొనేందుకు నీళ్ళు.

అవ : అమ్మా కులాసాగా ఉన్నావ? మీ అమ్మ నిన్నెంతో అడిగింది.

శారద : ఏమిటో నాన్నా, మోచేతి దెబ్బ మొగుడింటి కాపురం అన్నారు.

అవ : అల్లాగనకె తల్లీ! లోపలికి పద.

సౌభా : ఏం పట్నంలో పనిమీదవచ్చి యిల్లా వచ్చార ?

అవ : నాకు పట్నంలో పనేమిటమ్మా ? యిన్నాళ్లు గాంధిగారు మా గొప్పవారనుకున్నాం. యిప్పుడు తెలిసింది. వర్ణాశ్రమ ధర్మాలు మంటగలపడానికి పుట్టాడని. కాకపోతే పంచము లకు దేవాలయ ప్రవేశమేమిటమ్మా.

సౌభా : దేము డందరికి ఒకటేగద అన్నయ్యా !

పఅ : ఆమాత్రం తెలియకే, పెద్దలు శిష్టాచారమని పెట్టారా? ఏ జాతివాళ్లు ఎట్లావుండాలో ఎప్పుడో జరిగిపోయింది. అలా ఉండితీరవలసిందే.

సౌభా : కాలంతోపాటు ఆచారాలుకూడా మారాలిగా ?

అవ : నీయంత వేదాంతం నాకు తెలియదుకాని ఒకేమాట ఖచ్చితంగా చెబుతున్నాను. నా మాటకు మరి తిరుగుండకూడదు. యీ ఊళ్లో ఏ దేవాలయంలో శారద పెళ్లి యింద్రో, ఆ దేవాలయపు ధర్మకర్తలె నాకు ఉత్తరంరాశారు.

సౌభా : ఏమని ?

అవ : నీ కొడుకు మాలమాదిగలను తీసుకొని యీ రోజా దేవాలయంలో ప్రవేశిస్తాడని, దాన్ని అరికట్టమని.

సౌభా : ఎవరు అరికట్టగలరు ?

అవ : ఎవరు ఎల్లా చచ్చినా, నా అల్లుడుమాత్రం యిటువంటి పాడు పనికి పూనుకోకూడదు. అసలు చిన్న ద్రావిళ్లకు పిల్లనిచ్చినందుకె నలుగురూ నానోట్లో గడ్డిపెడుతున్నారు. యజ్ఞం చేసినవాడి అల్లుడు జాతిభ్రష్టుడై పోతూవుంటె చూస్తూ ఊరుకోమన్నావ. కులం చెడ్డవాడింట్లో కూతురెల్లా ఉంటుంది చెప్పు. ఉంటె నే నుండనిస్తాన ? వీడికోసం బ్రతికుండగా కూతురితో తెగతెంపులు చేసుకోలేనుకద. అదేదో తేలాలిప్పుడు.

సౌభా: సరే, అదంతా మీ అల్లుణ్ణె అడగండి. యిప్పుడె వస్తాడుగ?

అవ : ఉదయం అగ్నిహోత్రం చేసుకువచ్చాను. సాయంత్రం అగ్నిహోత్రం వేళకి యిల్లు చేరుకోవాలి. ఎక్కడా అచమనం అయినా చెయ్యను. అయిదు కోసులు నడిచివచ్చాను. మళ్ళా నడిచిపోవాలి.

సౌభా: నడవడం ఏం ఖర్మం, బండి కట్టిస్తాను.

అవ : బండికూడా ఎక్కదలచుకోలేదు.

సౌభా : అదిగో మీ అల్లుడె వస్తున్నాడు, అతన్నడగండి.

[రఘునాథరావు ప్రవేశం]

రఘు : ఓహో, మామయ్యగారొచ్చారె. ధర్మకర్తలు మీ పేర వ్రాశారా? లేకపోతె యిన్నాళ్లూ మా యింటి కొచ్చారు? నా పెళ్లితరువాత యిదే రావడం మళ్లా.

అవ : లోకమంతా కోడైకూస్తూఉంటె వాళ్లు వీళ్లు తెలియ చెయ్యడమెందుకు. పేపర్లోనె పడింది యీ సంగతి. నాఅల్లుడై వటువంటివాడు యిటువంటి దేవతాద్రోహానికి పూనుకోకూడదు. పిల్లానిచ్చామని అయినా కనికరించి, నామాట విని యిఖనైనా విరమించుకో.

రఘు : ఏ గాంధీగారు యిది చేయమని చెప్పారో, సాక్షాత్తు ఆ గాంధీమహాత్ముడొచ్చి, ఒరే అబ్బాయిలు, యిప్పుడు వద్దు యిది—అని చెప్పినా వినను. అటువంటప్పుడు మీరు చెబితె మానతాం? ఎంతమాత్రం మానం.

అవ : గాంధీగారు ఒట్టి అభాజనుడు, దరిద్రుడు. వాడిమాటంటె ఒళ్లు మండుకొస్తున్నాది, వాడి పేరెత్తకు.

రఘు : ఒకప్పుడు తమబోటి శిష్టులంతా, గాంధీగారంటె సాక్షాత్తు శ్రీమన్నారాయణమూర్తి అవతారమని రెండుచేతులు జోడించి మరీ దండంపెట్టారు. యీనాడు హరిజనులచేత దేవాలయప్రవేశం చేయించమంటె అభాజనుడని, దరిద్రుడని తిడుతున్నారు. దరిద్రుడుకాడు, దరిద్రనారాయణుడు. ఆయన శిష్యులం మేమంతా.

అవ : పండువంటి కాపురంనుమా, పాడైపోతుంది. తరవాత నీయిష్టం.

రఘు : పండువంటిదికాదు మేడిపండువంటి కాపురం. పాడైందు కేమిలేదు. ఏనాడో పాడైంది. మర్యాదకోసం బయటపెట్టలేదు.

అవ : అంటే నీవనేదేమిటి—నాకు అర్థం కాలేదు.

రఘు : కాపురానికి వచ్చిననాటినుండి నన్ను న్యూనతపరుస్తూనే ఉంది. భర్త యెడల ఉండవలసిన గౌరవం, ప్రేమ, స్నేహం ఏమీలేవు. నన్నెప్పుడు తక్కువగ నీచంగా చూస్తున్నాది. ఏదో పసువుల్లా మాత్రం బ్రతుకుతున్నాం, అంతే.

సౌభా : అవునన్నయ్యా. ఒకనాడు వాడిసౌరక్షణ చేయడంగాని, వాడు తిన్నకంచంలో తినడంగాని యిప్పటికీ చేయలేదు. కాపురమెుచ్చి యిన్నాళ్ళయిందికాని, కోరి చేసుకున్నాను గనుక నోరుమెదపకుండా, నేనే చూస్తున్నాను, వాడి సుఖం, సౌరక్షణ; నేను మాత్రం ఎంతకాలం ఉంటాను. నా ఆరోగ్యం కూడా సమంగా లేదు.

అవ : అవునమ్మా, నాకన్ని తెలుసు. ప్రతిపింజారివాణ్ణి, యింటికి తీసుకొచ్చి, పక్కని కూచోపెట్టుకొని భోంచేస్తే, నా కూతురెకాదు, ఏ బ్రాహ్మణపిల్లయినా, అటువంటివాడి విస్తట్లో తింటుందా. నా కూతురు వంశం ఏమిటి, నేనేమిటి!

శారద : నేను చిన్నప్పటినుంచి మడి తడిలో పెరిగాను. నా కల్లంటివి పనికిరావని, నేను ఆనాడె చెప్పాను నాన్నా. నామాట వింటెగా ?

అవ : అబ్బాయి, యిన్ని మాటలెందుకు ఆఖరిమాట చెబుతున్నా. నీవు యీ కార్యం విరమించుకోపోతే, నా కూతుర్ని నేను తీసుకెడుతున్నాను. నే బ్రతికుండా మళ్లా యీ గుమ్మం దాన్ని తొక్కనివ్వను. బాగా ఆలోచించుకో.

రఘు : తీసికెళ్లడమే మంచిదనుకోండి. నాకు ఏ అభ్యంతరం లేదు. కాని మాటవరసకు చెబుతున్నా: ఎల్లా తీసికెళ్లగలరు?

అవ : నా కూతుర్ని నే తీసుకెళతానంటే అడ్డేవాడెవడోయి?

రఘు : మీ కూతురవుతెగా ?

అవ : ఓరి అప్రాచ్యుడా ! ఎంతమాటన్నావుర !

రఘు : మా అమ్మ నాకు తెలియకండా, యింటిమీద పదివేలరూపాయిలు అప్పుతెచ్చి మీకు యిస్తె మీరు మాకు పిల్లనిచ్చారు. పసువును కొనుక్కొన్నట్లు, కొనుకున్నాం. మీ పిల్లేమిటి ?

అవ : నీతిమాలినవాడ, అందులోది ఒక కానికూడా నేను తిన లేదుర.

రఘు : మీరు తిన్నా నేను సంతోషిద్దును. దేవతాలోత్తు పొత్తు కోసం, కప్పంకింద కట్టారు. నేనా, మీరా నీతిమాలినవారు?

అవ : నీ జిహ్వమీద పుంకుపుకుతుంది.

రఘు : నాకు మాతండ్రి యిచ్చిన ఆస్తికింద, యీ యిల్లు ఒక్కటే మిగిలిందనుకున్నాను. యీ భాగంలో మేముండి, తక్కిన యిల్లంతా అద్దెకిచ్చి, ఆ అద్దెమీద మేము బ్రతుకుతున్నాం. మా బ్రతుకులో మన్నుకొట్టారు.

అవ : నన్నడిగి అడుగుతే లాభమేముంది? మీ తల్లి ఎదురుగుండా ఉంది. మీ తల్లినే అడుగు.

రఘు : మా తల్లి అమాయకత్వాన్ని, మీరు దుర్వినియోగం చేశారు. నాకు చెప్పకపోవడంనుంచి, వడ్డీ తన్నుకొచ్చి, యీ మధ్య కొద్దిరోజులక్రితమే కోర్టులో వేలంవేస్తామని, నన్ను రమ్మన మని నోటీసు వచ్చింది.

అవ : కోర్టుకు వెళ్ళి వేలం నిలుపుచేయించి అమ్మకానికి చూపుతే ఎంత డబ్బు వచ్చును?

రఘు : కోర్టులను కూడా బహిష్కరించమన్నారు గాంధిగారు. అంచేత నేను కోర్టుకి వెళ్ళకపోవడంనుంచి తాకట్టు వాకట్టు అయిపోయింది. లక్షరూపాయిల యిల్లు యిరవైవేలకింద పోయింది. అన్నవస్త్ర జేవానాస్తి అయిపోయాం యింతోటి భార్యకోసం. మేమింక పొట్టపోసుకోనేందుకు దేశాలపాలవాలి.

అవ : మిగిలిన ఎనభైవేలు గాంధిగారిని యిమ్మనమనర. తగిన శాస్తయింది.

రఘు : యింతవరకు మీకు మేకమాంసము యివ్వమనుకున్నాను; నరమాంసం కూడా కావాలని నాకు తెలియదు.

శాభా : అయ్యో! మా కొంపమునిగింది! మా యిల్లు వేలం అయి పోయింది!

రఘు : మామయ్యా, ఒక్కమాట చెబుతున్నాను వినండి. స్వరాజ్యం కోసం యీ ఉద్యమం వచ్చాక, మేము యావన్మంది సర్వం త్యాగంచేసేందుకు సంకల్పించుకున్నాం. అవసరమొస్తే ప్రాణాలుకూడా తృణప్రాయంగా వదిలె తలచుకున్నాం. అహింసె మా సంసారం. కారాగృహమే మా గృహం. మాకు భార్య ముక్తికాంత. యింక తీసికెళ్లండి పిల్లని.

(రఘునాథరావుగారూ అని బయటనుంచి పిలుపు)

రఘు : పదండి, మీ వెంట వస్తున్నా.

అవ : చూస్తున్నావ, మీవాడి వాలకం. నా యింటికొచ్చి, నాపాదాలు పట్టుకొని, నా పిల్లని చేసుకొని, నానామాటలు నీ కొడుకు అంటూఉంటే చూస్తూ ఊరుకుంటావ!

శాభా : మావాడన్నదాంట్లో సబబు లేకపోలేదు.

అవ : అవును మరి మీ వాడిమాటంటావుగానీ మా మాట అంటావటమ్మ.

శాభా : ఒకవంక పక్క వేరొకవంక కడుపు. ఏమన్నా. కాని పిల్లనిమాత్రం తీసుకుని వెళ్లిపోవద్దని మీ పాదాలు పట్టుకుంటానన్నయ్యా.

అవ : చేతులు పట్టుకున్నా, కాళ్లు పట్టుకున్నా లాభంలేదు. ఆ మాలవాళ్లతో కలిసి దేవాలయ ప్రవేశంచేసి వచ్చేలోపునే మేము వెళ్ళాలికూడా. యిక ఒక్క నిమిషం యిక్కడ నిలవకూడదు. వచ్చేవరకు ఉంటే, అగ్నిహోత్రాలే మైలపడతాయి. ప్రాయశ్చిత్తం చేయించుకున్నా ప్రయోజనం ఉండదు. శారద, నీ బట్టలు సర్దుకో, వేగం వెళ్ళాలి.

శారద : బట్టలంటూ ఏమున్నాయి నాన్న. పట్టుచీరల? బనారస్ చీరల? ముతక ఖద్దరు బట్టలేగా.

(తలుపు పిలిచిన చప్పుడు)

శోభా : ఎవరది? వస్తున్నా. (వెళ్లి తలుపుతీసి) అయ్యో! బాబు! యీ దెబ్బలేమిటిర, యీ రక్తం ఏమిటిర, అనుకున్నంతపని జరిగిందే, వాళ్ల చేతులు పడిపోను. అమ్మ! అమ్మ! మా బాబుని చంపేశారే పోలీసు ముండాకొడుకులు. చూస్తావేం? శారద! బట్టతో బాబు రక్తం తుడువు. నేను వెళ్ళి డాక్టర్ని తీసుకొస్తాను.

అవ : వాళ్లు పూనుకున్న పనికి కొట్టరమరి? చంపేస్తే బాగుండును. పీడా వాడా కూడా పోవును. దొరల ప్రభుత్వం అంటూ ఉండబట్టి రక్షిస్తున్నారు. శారదా! మాలముండాకొడుకుల్ని ముట్టుకొని, జాతిభ్రష్టుడై వచ్చాడు. వాణ్ణి ముట్టుకున్నావ యిక నా గుమ్మం తొక్కనివ్వను. నీ చేతులు ఖండిస్తా, జాగ్రత్త! అగు!

శోభా : నీవు మామగారివికావు, మారణదేవతవుకాని.

అవ : తొందరగా నడువు. ఒక క్షణంకూడా యిక్కడ ఆగేందుకు వీల్లేదు. ఏమిటా ఆలోచన? రాకపోతే ఉండు! నీకు బ్రతికుండగానే అక్కడికెళ్లాక ఘటశ్రాద్ధం చేస్తాను.

శారద : అదికాదు నాన్న.

అవ : ఊఁ! నడువు! నడువు!

శారద : వెళ్తానత్తయ్యా! మన్నించండి!

2

[స్వరాజ్యము సిద్ధించకుండానే, పరుసురామప్రీతి అయిపోయిన భవనంలా, దేశం ఏవత్తూ అయి ఏమీ తోచక, మూసికొల్లా క్యాగాలుచేసినవారు జైళ్ళలోంచి బయటబడి, జీవనాధారం కోసం, దిక్కులకు పరిభ్రమించి చీకువాలు దినాలు.

మైలాపురంలో ఓ సందు. అందులో పెద్దభవనం. అందులో అద్దెకున్న అనేక కుటుంబాలు. మేడ ముందుకు వాల్కని, అందులో వెనక రెండు గదుల్లో, రఘునాథరావు శారద కాపురం చేస్తూఉంటారు. శారదకు కొత్తగా ఒక శిసువుపుట్టి మరణిస్తాడు.

రాయలసీమ మహాక్షామము. తగిన ప్రచారం సహాయం జరగలేదు కాబట్టి తంగదేశ క్షామమే పెద్దదనుకుంటాంగాని, రాయలసీమ క్షామము అంతుదొరకనంత హృదయ విదారకం కూడాను.]

(రఘునాథరావు, దొంగ ప్రవేశం)

శారద : ఛీ, యీ దొంగముండాకొడుకును ఎందుకు తీసుకొచ్చారు! వీడు పరమ పాపాత్ముడు.

రఘు : దొంగవాడో, దొరవాడో, తెలుసుకున్నాక కద, శిక్షించడమో, గౌరవించడమో.

శారద : ఏమిటండి? అన్నిటికి వెడమాటలు! వెటకారాలు!

రఘు : అసలు జరిగిందేమిటి?

శారద : మీరు మూడురోజులు ఆ రాయలసీమ వెళ్ళివస్తానన్నారు కద. మీరు వెళ్లాక...

రఘు : ఏంచెయ్యమన్నావు, రాయలసీమలో క్షామపరిస్థితి, స్వయంగా చూచివచ్చి, మా పత్రికలో వ్రాయాలని, సంపాదకుల ఆజ్ఞ. బుద్ధిమ్మకొన్నాక వారు ఏం చెయ్యమంటె అదిచెయ్యాలి.

శారద : ఏమంటె ఏంలెండిగాని, మీరు వెళ్ళినాటిరాత్రి అబాల్కనిలో కూర్చుని బాబుకోసం ఏడవటం ప్రారంభించా. రోజు ఓగంటైనా నాదుఃఖం వెళ్ళబుచ్చుకోకపోతె ఎల్లా. తల్లిని కద.

రఘు : రోజూ అంతసేపు అల్లా ఏడుస్తూ కూర్చుంటె బాబు వింటాడా, బ్రతికొస్తాడా? భగవంతుడు చేసినదాన్ని దిగమింగడమె.

శారద : అది మాలో ఆచారం అండి.

రఘు : పల్లెటూళ్లో అలాంటివి పనికొస్తాయిగాని, యింత మహాపట్నంలో, ఒకేయింట్లో ఎన్నో కుటుంబాలు నివసించేచోట, యిల్లా విలపిస్తె, ఒప్పుకోరు. సభ్యతకూడాకాదు.

శారద : అందుకే దుఃఖం దిగమింగుకొని రాత్రిపూట, వెక్కివెక్కి ఏడ్చానుగాని, నే నెవ్వరికి ఏ ఆటంకం కలిగించలేదు.

రఘు : అయితే ఏం జరిగింది?

శారద : మెల్లగావచ్చి,వీధిగుమ్మంలో ఆ మెట్లమీద పండుకున్నట్టు పండుకున్నాడు. సమంగా మన వాల్కనికి కిందగ. కొంతసేపుచూసి నే నెవరిని మందలిస్తె, మెల్లిగా ఆ చీకట్లో, సడిలేకండా వెళ్ళిపోయాడు.

రఘు : తలుపులన్నీ వేశాక వీధిమెట్లమీద ఎవడు పడుకుంటే మనకేమి?

శారద : వీడు దొంగ. చీకటిమాటున యింట్లో ప్రవేశించి మేడెక్కితె, నేనొక్కత్తిని ఏం చేస్తే ఎవరడుగుతారు?

రఘు : పోనీ, పోయాడుగ.

శారద : ఆఁ! పోయాడు! మర్నాడు అదే వేళకు అలాగ ఆ మెట్లమీద కాచి ఉన్నాడు. నా శోకం వెళ్లబుచ్చుకుంటూ, నా పనేదో నేను చూసుకున్నాక, లోపలికి పోదామని కింద ఆ మెట్లమీదికి చూచేసరికల్లా, దొంగతనానికి కాకపోతే, ప్రతిరోజురాత్రి, ఎందు కక్కడొచ్చి అలా నక్కిఉండటం. అంచేత 'దొంగ' 'దొంగని' కేకలేశాను. యిరుగుపొరుగు వినేలోపునె పారిపోయాడు. మళ్లా మర్నాడు వస్తాడని నాకు తెలుసు. ఎదురుగుండా ఉన్న మన ఆంధ్రులతో చెప్పాను. వాళ్లు కాచి, మనింటిప్రాంతానికొచ్చేసరికి పట్టి

గారు. పోలీసులకు అప్పచెపితే, మీరు విడిపించి అతిథిలా, అల్లుడులా యింటికి తీసుకొచ్చారు. యిన్నాళ్లయి మీరు చేస్తున్న అవమానాలకు యివాళ శిఖరం కట్టారు. మావాళ్ల మీద నామీద ఉండె కార్పణ్యం యిలా తీర్చుకుంటున్నారు.

రఘు : పిచ్చిదాన, నీకు లోకం అంటె తెలియదు. మూర్ఖత్వం రోజురోజుకి పెరిగిపోతున్నాది. పల్లెటూరి పిల్లకుండె అవ గ్రతలన్నీ నీలో పేరుకున్నాయి. కాని యింట్లో కొంచెం అన్నం ఉండేమో చూడు.

శారద : ఎందుకు? నే చూడను !

రఘు : సరే, యిక నిజమేమిటో నీ ముందె చెప్పిస్తాను. నీ పేరేమిటి?

దొంగ : రామన్న.

రఘు : నీ వెక్కడినుంచి వచ్చావు ?

రాము : రాయలసీమనుంచి.

రఘు : ఎందుకొచ్చావు?

రాము : అక్కడ కరవొచ్చింది బాబయ్య. నే నసలే పేదవాణ్ణండి. కరవులో అన్నం లేక నా భార్య, ముగ్గురు పిల్లలు చనిపోయారండి.

శారద : అయితె యిక్కడ ఉద్యోగం చేద్దామని వచ్చావ, ఏమిటి ?

రఘు : దేశంకోసం సమస్తం త్యాగంచేసి కారాగారాల్లో బాధలు పడి, కట్టుగుడ్డతో పైకొచ్చిన మా బోంట్లకే ఉద్యోగాలు దొరకలేదు. ఆ పత్రికాధిపతి జాలిపడి నాకీ సహాయ సంపా

దకుడిగని యీయకపోతే, నేను ఏడిలాగ తయారైయుండును. తరువాత సంధ్యా, నా అనే వాళ్లా?

శారద : మీరు చాలా అభిమానపడుతున్నారు, వీడు చూరిజిన దొంగా ఏమిటి ?

రఘు : అయితె, ఎందుకొచ్చావు ?

రాము : ఆకలితో నిలువెల్లమండిపోయి, యీ చెన్నపురి మహాపట్నములో పెద్దపెద్ద పూటకూళ్లయిళ్లు ఉంటాయని; వాటిముందు నిలబడి, పుల్లిస్తరాకు విసిరేస్తె పొట్టనింపుకుందామని. మన ఊళ్లోలా యిస్తరాకులుకూడా పైని పారేరు. ఎక్కడో పారేసిన యిస్తరాకుని జిడ్డుకూడా తగలేదు.

రఘు : రామచంద్ర. దేశానికి యుద్ధం వచ్చినకంటె గొప్ప అనర్థం, కరవు కాటకాలొస్తె.

శారద : యిది హోటలుకాదె యిక్కడికెందుకొచ్చావు ?

రాము : రావాలని రాలేదండి. పగలల్లా, ఊరల్లా తిరిగి ఎంగిలి మెతుకులుకూడా దొరక్క, ప్రాణం తటపటాయిస్తె, నడిచేందుకు శక్తిలేక మీ వీథి మెట్లమీద ఒరిగిపోయానండి.

రఘు : అయితె ఏం జరిగింది ?

రాము : నోరెండిపోయి, నాలిక లాగేసిందండి. ఆ మేడమీంచి, ఆ గుమ్మటంలోంచి ఏదో ధారకురిసిందండి. నోరిప్పే ఉందండి. నా నోట్లో పాలవాన కురిసిందండి. ఏఅమ్మ కరుణించి కురిపించిందో, కడుపు నిండిపోయిందండి. యింతలో ఆ అమ్మగొంతు లోంచి కేకలేశారండి. ఎల్లిపోయానండి. ఆ తల్లికి దండమెడుతా. లేకపోతె ఆరాత్రి ప్రాణాలె పోయుండునండి.

రఘు : మళ్లా మర్నాడుకూడా అందుకె వచ్చావ ?

రాము : అవునండి. నా అదృష్టం, రెండోరోజుకూడా నా ఆకలి తీరింది. చనిపోయిన మా అమ్మ జ్ఞాపకం వచ్చిందండి. దొంగ దొంగని కేకలేశారండి. భయపడి పారిపోయానండి.

రఘు : పారిపోవడం ఎందుకు ?

రాము : దొంగల్ని పట్టుకోలేని పోలీసులు బీదవాళ్ళనే దొంగలని జైల్లో పెట్టేస్తారండి.

రఘు : నేను రైలుదిగి వస్తూవుంటే మనవీధిలో వీణ్ణి పోలీసులు పడితే దొంగకాడని హామీయిచ్చి, యితనిమూలాన నీకు నిజం వినిపిద్దామని తీసుకొచ్చా. యిప్పటికైనా కారుణ్యంతో చూడు పాపం యీ బీదవాణ్ణి.

శారద : అయ్యో! వీడి ముఖం మట్టెంచా. వీడు దొంగ అనుకున్నాను. అంతకంటె పరమ పాపాత్ముడు. నాకు వ్యభిచారదోషం కూడా అంటకట్టాడు !

రఘు : యిందులో వ్యభిచారదోషం మేముంది?

శారద : ఛీ, ఛీ, మీకంటె దుర్మార్గులను నేను లోకంలో కనివిని ఎరగనండి. మీరుకాక యిదె మరొకడు భర్త అయితే వీడి ప్రాణాలు తీసెవాడె. నామీద పగ మీరిలా తీర్చుకుంటున్నారు. కానీండి ఊరికే పోదులెండి.

రఘు : పాపాత్మురాల! నావంటి భర్త నీకు పదిజన్మలెత్తినా దొరకడు. నీవు నీ తండ్రి నన్ను పెట్టిన బాధలకు గాంధిగారి శిష్యుణ్ణికాబట్టి, సహనమె మా ఆయుధం కాబట్టి యింతవరకు ఓర్చుకుంటూ వస్తున్నాను.

శారద: చెప్పేదేమిటి మీ ఓర్పు! సద్వర్తన! అదినుంచి నే పడుతున్న బాధ పరమేశ్వరునికి తెలుసు. మాకంట ఒక వాసి తక్కువవాణ్ణి కట్టుకోసేందుకు ఒప్పుకున్నాను. నా వంశం ఎటువంటిది. ఆ హితాగ్నులింట పిల్లని. నా కొడుకు చనిపోయేందుకుకూడా కారణం మీరె.

రఘు: ఎల్లాగయ్యానో ?

శారద: ఆసుపత్రిలో పురుడు పోయడంనుంచే మా బాబు మరణించాడు. నేను ఆసుపత్రికెళ్ళనని ఘోలుమని ఏడ్చినా మానారా!

రఘు: నా తల్లి మరణించింది. బ్రతికున్న నీ తండ్రి నీవు మత భ్రష్టువని, గుమ్మం తొక్కనివ్వడు. మరెవ్వరు నాకు లేరు. మారుమూలల నుంచి సామంతులు మొదలుకొని నిరుపేదల వరకు ఆసుపత్రికె వెళతారు. పురళ్లకు ఎంత జాగ్రత్త తీసుకుంటారు వారు; కాని ఖర్చు పెట్టకుండా.

శారద: చెప్పేదేమిటి? మాలకూడు, మంగలి నీళ్ళు, ఎంగిలి-చిప్పలు, అక్కడ మైలగాలి తగలడంనుంచె బాబు పోయాడు.

రఘు: నీవు పట్టి ఆసుపత్రిలో ఉండవలసినదానివి.

శారద: భార్యకు మానభంగం జరిగి ఉండకపోవె. భార్యకు మానభంగం జరుగుతే, భర్త సంతోషించడం పురాణాల్లో కూడా లేదు. మీరుమాత్రం మహదానందం పొందుతున్నారు.

రఘు: ఆగు, ఏమంటున్నావ్. మాతృప్రేమకి, మానభంగానికి పొలిమేరలేనా తెలియని నీవు మనిషివికావు. ఆచారాల్లో మగ్గిపోతున్న దున్నపోతువి. నన్ను నా తల్లిని నానా మాటలాడి బ్రతికుండగా మా గుమ్మం తొక్కనివ్వనని పెద్దమాటలు చెప్పి, నిన్ను తీసుకెళ్ళి ఏడాదుంచుకొని ఊరివారిమాటలు పడలేక నిన్ను ఒదిలిపించుకుందామని నా మీద అభిమానం ఉన్నట్టు, యిక్కడకు నిన్ను పంపించేశాడు నీ తండ్రి. చనిపోయిన మా అమ్మకోసం అగ్నిహోత్రంసాక్షికంగా పెండ్లాడానని నిన్ను పోషి అని ఏలుకుంటున్నాను.

శారద: నా కెదురుగుండా కొరత వేసినట్టు నీ వెందుకురా! వెళ్ళు. నీ కడుపు నిండిందికదా! మా దాంపత్యానికి విడాకులిచ్చేవు!

రఘు: ఆడదానివి, వాడి ఆకలి తీర్చినదానివి, నీకు వాడిమీద పుత్రవాత్సల్యం వుండాలి. లేదుసరికదా, సంసారానికె ఎసరు పెట్టాడని నిందించడం మంచిదా? నీకు ఒక్కమాట చెపుతున్నాను విను. మన చనిపోయిన బాబు, మమకారం తీరక వచ్చి మనల్ని చూచి, ఆకలి తీర్చుకొని వెళుతున్నట్టుంది నాకు. యీరోజు మన జీవితంలో మహోదయం. ఈరోజుల్లో యివె మనుధర్మసూత్రాలు.

శారద: భార్య శీలానికి అవమానం తెచ్చిన, ప్రతీ వికారివాణ్ణి పుత్రునిగా చూచె భర్తతో నేను కాపురం చెయ్యను. నేను మా ఊరు వెళతా. నన్ను పంపించి మీరు మీ యిష్టం వొచ్చినట్లు వర్తించండి.

రఘు: నీ తండ్రి నిన్ను మరి గుమ్మం తొక్కనివ్వడు. నీకు ఊరెక్కడుంది? మా అమ్మముఖం చూచి, ధర్మానికి కట్టుపడి, నేనె నిన్ను భరించగలను. చిన్నపిల్లవు కావు. అన్నీ ఆలోచించుకొని మరి అను.

శారద: అన్నీ ఆలోచించుకొనె యీమాట అంటున్నాను.

రఘు: మళ్ళా వస్తె నేను కూడా ఏలుకోను సుమా!

శారద: మా తండ్రి రానీకపోతె నుయ్యో గొయ్యో చూచుకుంటాను. కాని యిక్కడ మరి ఉండను.

రఘు: కొంత స్థిమితపడి ఆలోచించుకు మరీ చెప్పు.

శారద: యీవాళ మెయిలుకి నన్ను పంపించకపోతే నేనిక్కడె ఆత్మహత్య చేసుకుంటాను.

ప్రాచీన భారతములో గణ రాజ్యాలు

శ్రీ కావుటూరు వేంకటరామచంద్రరావు

ఇరువదవ శతాబ్దముయొక్క ఉత్తరార్ధముతో ప్రారంభమయిన దశాబ్దము అన్నివిధముల గణయోగ మనదగియున్నది. ఈ దశాబ్దములో, ముఖ్యముగా ఆసియా ఖండమున, పెక్కు రాజరికములు రూపుమాసి వాని స్థానమున గణరాజ్యములు, ప్రజాప్రభుత్వములు నెలకొన్నవి. మెగస్తనీసు ప్రాచీన భారత రాజ్యములను గురించి క్రీస్తుపూర్వము నాల్గవ శతాబ్దమున నుడివిన "రాజరికము మాసి దాని స్థానమున ప్రజాప్రభుత్వములు నెలకొన్నవి." అను రాజకీయ సంప్రదాయము ఈ యుగమునకు సరిపోవుచున్నది. ఈమధ్య సంభవించిన మధ్య ప్రాచ్య క్లిష్ట పరిస్థితికి కారణము ఒకజాతి చిరకాలము నుండి వచ్చుచుండిన రాజరికమును దొంగద్రోసి దాని స్థానమున ప్రజాస్వామ్యమును నెలకొల్పవలయునను వాంఛయే గదా! నేడు ముఖ్యముగా ఆసియాఖండ ప్రజలలో వ్యాపించి వృద్ధినొందుచున్న ఈ ప్రజాస్వామ్య సంప్రదాయమునకు సుమారు అరువది సంవత్సరములు అహింసా మార్గమున బ్రిటిషు రాజరికముతో పోరాడి స్వాతంత్ర్యమును సంపాదించిన భారతదేశము మార్గదర్శకత్వము వహించినదనుట నిర్వివాదాంశము; ఈ మార్గదర్శకత్వములో భారతదేశము తన ప్రాచీన ప్రజాస్వామ్యపు సంప్రదాయములను నిరూపించుకొన్నది.

ప్రాచీన భారత రాజ్యాంగ చరిత్రలో ప్రాచీన భారత గణరాజ్యముల వర్ణన యొక ప్రధానాధ్యాయము గాగలదు. వీనినిగురించిన జ్ఞానము ప్రజాస్వామ్యము భారతీయ రాజనీతి ప్రతిభలకు అన్యమైనదిగాదని రుజువు చేయగలదు. కాని, ప్రాచీన భారతమున ప్రజాస్వామ్యము పాశ్చాత్యదేశములగు ఇటలీ, గ్రీసులలో అదేకాలమున వెలసిన ప్రజాస్వామ్యము లంత స్పష్టముగా రూపురేఖలను దిద్దుకొనలేకపోయినది. ఈ ప్రాచీన గణరాజ్యముల చరిత్ర నెఱుంగుటలో జిజ్ఞాసువును ముఖ్యముగా బాధించునది చరిత్రాత్మకమైన వస్త్వభావము. ఈ వస్త్వభావము యవన, రోమక గణతంత్రముల నెఱుంగుటకు గల చరిత్ర వస్తు సమృద్ధితో బోల్చిచూచిన నతోధికమై గన్పట్టగలదు. నేడు మనకు లభించుచున్న వీని చరిత్రయంతయు అలెగ్జాండరును వెంబడించి వచ్చిన గ్రీకుచరిత్రకారులు వీనిని గురించి అరకొరగా వ్రాసిన వ్రాతలనుబట్టి, పాణిని, పతంజలి మొదలగు వైయాకరణుల సూత్రములనుండి, బౌద్ధ, జైనమత గ్రంథములనుండి మనకు లభించిన కొన్ని నాణెముల, ముద్రలమీది వ్రాతలనుబట్టి, పరోక్షముగా నెఱుగవలసి యున్నది. ఇన్నిలోపములతోను గత యాభైఏండ్లలో సుప్రసిద్ధ చరిత్రకారులు, పరిశోధకులు నగు డాక్టర్. జయస్వాల్, డి. ఆర్. భండార్కర్, ఆర్. సి. మజుందార్, డాక్టర్. ఘోషాల్, ఎ. యస్. అల్తేకర్ ప్రభృతుల పరిశోధనలు భారత గణరాజ్యములకు సమగ్రము, సంపూర్ణమునగు చరిత్ర నొసంగినవి.

ఈ గణరాజ్యముల చరిత్రను చర్చించుటకు ముందు ఒక ముఖ్యాంశమును మనసునం దుంచుకొనవలెను. ఈ గణరాజ్యముల రాజ్యాంగ నిర్మాణ పద్ధతులయందు నేడు మనకు అనుభవ పూర్వకమైన ప్రజాస్వామ్య సూత్రములకై వెదకుట అసమంజసము. అట్లనిన ఇవి ప్రజాస్వామ్యములు గాకపోలేదు. ఏ లక్షణములను, నియమములను బట్టి, ప్రాచీన యవనరోమక దేశములందు వర్ధిల్లిన ప్రభుత్వములను ప్రజాస్వామ్యములని నిర్ణయించుచున్నామో అదే అర్థమున వీనిని ప్రజాస్వామ్యములని పిలువదగును. ఈ ప్రభుత్వములు రాజరహితములు లేక విరాటులు. (Non-monarchical or Kingless). వీనియందు అధికారము వ్యక్తిగతముగాక, సంఘగతమై యుండును. ఈ సంఘము ప్రజలు, ప్రజాప్రతినిధులు, నాగరకులు, నాగరక వృద్ధులు, కులపెద్దలు, జాతిపెద్దలు—వీరిలో నెవరిచేతనైనను ఏర్పడవచ్చును.

ప్రాచీన భారత గణరాజ్యములు వేదకాలమునకు (క్రీ. పూ. 1000) తర్వాత సమగ్ర స్వరూపము నొందినవి. వేదములలో మనకు గనపడు పరిపాలనా స్వరూపము రాజరికము మాత్రమే. కాని ఋగ్వేదమునందు అచ్చటచ్చట తర్వాతి కాలమున గణరాజ్యములకు సంబంధించి వాడబడిన పదములు గానవచ్చును. ఉదాహరణమునకు గణము, గణపతియను పదములు. దీనినిబట్టి చరిత్రకారులు "బౌద్ధ యుగములో మనకు గన్పట్టు గణరాజ్యముల బీజాంకురములు వేదకాలముననే వెలసియుండవచ్చును."[1]అని యభిప్రాయపడుచున్నారు.

హిందువులు తమ ప్రజాస్వామ్యములను "గణము" "సంఘము" అను పేర్లతో వ్యవహరించిరి. ఒకప్పుడు ఈ పదములు ప్రభుత్వపరముగాగాక జాతిపరముగా వాడబడినవను అభిప్రాయముండెడిది. కాని నేటి చరిత్రకారులు ఈ అభిప్రాయము నంగీకరించుటలేదు. డాక్టర్ ఎ. ఎస్. అల్తేకర్ ఇట్లని నుడివిరి. "మాళవులను, యౌధేయులను (ఈ రెండును గణతంత్రములు) జాతులుగా పరిగణించినను వారికి గణతంత్ర ప్రభుత్వము గలదనుటకు ఇతోధికమైన నిదర్శనము గలదు."[2]

పాణిని "సంఘ" "సంఘట" పదముల తారతమ్య భావమును విశదీకరించుచు, "సంఘ" "గణము"లకు గల అద్వైతత్వమును చెప్పినాడు. బౌద్ధుల గ్రంథమగు అవదాన శతకమున 'గణ' శబ్దము 'రాజ' శబ్దమునకు వ్యతిరేకార్థమున వాడబడినట్లు ఈ క్రింది కథవలన తెలియనగును. మధ్యదేశీయులగు వణిజులు కొందరు దక్షిణా

1. V. M. Apte; The History and Culture of the Indian People; page 352.

3. State and goverment in Ancient India PP: 109

పథమునకు వెళ్ళిరి. దక్షిణాపథపురాజు ప్రశ్నకు సమాధానముగా వీరు "దేవా, కొన్ని దేశములు గణాధీనములుగను. కొన్ని రాజాధీనములుగను ఉన్నవి" (దేవకేచిద్దేశా గణాధీనాః కేచిద్రాజాధీనాః ఇతి") అని నుడివిరి. ఆచారాంగ సూత్రమను జైనగ్రంథము జైన భిక్షువులు నివారింపవలసిన రాజ్యములలో గణరాజ్యములను పేర్కొనుచున్నది. (అరాయణి వా 'గణరాయణి' వా జువరాయణి వా దోరజ్జణి వా వేరజ్జణి వా విరుద్ధరజ్జణి వా) మహాభారతము నందలి శాంతిపర్వమున గణరాజ్యముల వృద్ధి, క్షయకారణముల చర్చించుచు భీష్మ యుధిష్ఠిరులమధ్య నొక సంవాదము గలదు. ఇట్లు ప్రాచీన గ్రంథములందు 'గణ' శబ్దమునకు రాజ రహితమైన, సంఘనిహితమైన అర్థమునిచ్చు నిదర్శనములు అపారముగనున్నవి. అలెగ్జాండరు వెంబడి వచ్చిన గ్రీకు చరిత్రకారులు ఈ గణతంత్రములను ప్రశంసించియున్నారు. ఒకప్పుడు గ్రీకుల భావనాశక్తి, వారిని ఈ దేశమందలి ప్రతిసంస్థయందును గ్రీకు సంస్థలను పోల్చుకొనునట్లు చేసినదియను వాద ముండెడిది. కాని నేడది నిలువజాలదు. ప్రజాస్వామ్య సంస్థలను ఉగ్గుపాలతో పెరిగిన గ్రీకు చరిత్రకారులు వివిధ సంస్థలను ప్రజాస్వామ్యసంస్థలని వర్ణించునంతటి విచక్షణ జ్ఞానశూన్యులు గారు.

కౌటిల్యుని అర్థశాస్త్రమున గణరాజ్యములు రాజశబ్దోపజీవి సంఘములు, వార్తా శస్త్రోపజీవి సంఘములు అని రెండు విధములుగా విభజింపబడియున్నవి. (కాంభోజ సురాష్ట్ర క్షత్రియ శ్రేణ్యాదయో వార్తాశస్త్రోప జీవినః) ఈపదములయొక్క అర్థప్రతిపత్తిపై పండితులు భిన్నాభిప్రాయాలు వెలిబుచ్చియున్నారు. ఈ భిన్నాభిప్రాయాలు తరచి డాక్టర్ ఘోషాల్ రాజశబ్దోపజీవిసంఘములు తమ పాలక వర్గమునకు 'రాజ' శబ్దమును వహించు రాజకీయ సంఘములుగను, వార్తాశస్త్రోపజీవి సంఘములు శాంతివృత్తులచేతను, యుద్ధవృత్తిచేతను జీవించు మానవ సమాజములుగను నిర్ణయించియున్నారు.3

ప్రాచీన భారతమున గణరాజ్యములు దేశముయొక్క ఈశాన్య వాయవ్య భాగములందు పెంపొందినవి. ముఖ్యముగా పంజాబు, సింధు లోయలు క్రీ. పూ. 500 మొదలు క్రీ. శ. 400 వరకు గణతంత్రముల కాటపట్టయినవి. దురదృష్టవశమున ఈ గణరాజ్యములలో కొన్ని వ్యాకరణ గ్రంథములందు నామావశిష్టములై మనకు మిగిలినవి. పాణిని చేత పేర్కొనబడిన వృక, దామని, పార్శ్వ, కాంభోజాదులును, 'త్రిగర్తషష్ఠ'మనబడు ఆరు గణతంత్రముల సముదాయమును ఈ తెగకు చెందినవి. పాణినికి సుమారు వేయి సంవత్సరముల తర్వాత రచియింపబడిన కాశికయందు ఈ త్రిగర్త షష్ఠము (1) కొండోపరథ (2) దాండకి (3) క్రేష్టకి (4) జాలమాని (5) బ్రహ్మగుప్త (6) జానకి రాజ్యములుగా పేర్కొనబడెను.

ఇట్లు నామావశిష్టము గాక కొంచెమో గొప్పో చరిత్ర మిగిలిన గణతంత్రములలో అర్జునాయనులు ఆగ్రా జయపూరు ప్రాంతములందు క్రీ. పూ. 200 మొదలు క్రీ. శ. 400 వరకు పరిపాలించినట్లు తెలియుచున్నది. క్రీ. పూ. 100 కాలమునకు చెందిన వీరి నాణెములు మనకు లభ్యమగుచున్నవి. ఇవి రాజ నామాంకితములు గాక, 'అర్జునాయనానాం జయః' 'అర్జునాయనులకు జయమగుగాక' అను అంకముతో గణ నామాంకితములుగా నున్నవి. అర్జునాయనులు తాము మహాభారత వీరుడగు అర్జునుని సంతతివారమని నమ్మిరి. వీరును ధర్మజుని సంతతి వారమను నమ్మిక గల్గి వీరికి ఉత్తరముగా పరిపాలించుచుండిన యౌధేయులును అన్యోన్య సహకారముతో వర్ధిల్లిరి.

యౌధేయగణము, నాణెముల లభ్యస్థానమునుబట్టి సువిశాలమని ఊహింపవచ్చును. యౌధేయులు తూర్పున సహారాన్‌పూరు, పశ్చిమమున భహావల్‌పూరు, వాయవ్యమున లూధియానా, దక్షిణమున ఢిల్లీ మధ్యగల దేశమును పాలించిరి. ఉత్తమ నాగరక పరిపాలనము గల్గి, న్యాయ ధర్మములకు పేరువడసి, సారవంతమైన దేశమును, ఉత్సాహవంతులైన ప్రజలును గలరని గ్రీకు చరిత్రకారులచే వర్ణింపబడిన విపాశా (బియాస్) నదీతీరస్థమగు రాష్ట్రము యౌధేయగణమని చరిత్రకారుల నమ్మకము. వీరు మౌర్య, శుంగ సామ్రాజ్యముల యొక్కయు, శకక్షాత్రపుల, కుషాణుల యుధాటికి ఆగి నిల్చిరి. శకక్షాత్రప చక్రవర్తులలో ముఖ్యుడగు రుద్రదాముడు తన జునాఘడ్ శాసనమున (క్రీ శ. 150) వీరిని గురించి ఇట్లని వర్ణించియున్నాడు. "సర్వక్షత్ర విష్కృత వీరశబ్దజాతోత్సేకావిధేయానాం యౌధేయానాం"

"సర్వక్షత్రియుల చేతను గౌరవింపబడిన వీరశబ్దగర్వముచేత అవిధేయులగు యౌధేయులు" ఒకటవ కనిష్కుని కాలమున (క్రీ శ. 78—104) వీరి అధికారము సన్నగిల్లెను కాని కాలక్రమమున వీరు అధికారము మరల నిలద్రొక్కుకొని క్రీ శ. మూడవశతాబ్ది ప్రథమ భాగమున కుషాను సామ్రాజ్య పతన హేతుభూతులైరి. సముద్రగుప్తుని (క్రీ శ. 320-380) అలహాబాదు శాసనములో అర్జునాయనులతో బాటు, వీరు గుప్తరాజ్య సరిహద్దు రాజ్యములలో నొకరుగా పేర్కొనబడి యున్నారు. వీరి గణసభలో 5000 మంది సభ్యులున్నట్లు తెలియుచున్నది. ప్రతిసభ్యుడును రాష్ట్రమున కొక ఏనుగును ఇవ్వవలయునను నియమముండెడిది. వీరి నాణెములు అనేకములు మనకు లభ్యమగు చున్నవి. వీనిలో కొన్ని దేవసేనాపతి యగు కార్తికేయుని చిహ్నమును గలిగియున్నవి. దీనినిబట్టి వీరి అభిమానదైవము కార్తికేయుడని తెలియుచున్నది. అందుచే కుమారస్వామి వాహనమగు మయూరపరముగా వీరు మత్తమయూరులని పిలువబడెడివారు. వీరి శౌర్యసాహసముల కీర్తి అలెగ్జాండరు సైనికుల భీరువుల గావించివారి పురోగతిని తిరోగమింప జేసినది.

మద్రులు క్రీ. శ. నాల్గవశతాబ్దమున గణతంత్రముగానున్నట్లు తెలియుచున్నది. యౌధేయులతో బాటు వీరును 'గుప్త'శాసనమందు గుప్తసామ్రాజ్యపు సరిహద్దు రాజ్యములలో నొకరుగా పేర్కొనబడి యున్నారు. వీరు రావి, చీనాబ్ నదులమధ్య ప్రాంతమును శాకల, (సియాల్‌కోట) రాజధానిగా పరిపాలించిరి. గ్రీకు చరిత్రకారులచే, అలెగ్జాండరును శకటవ్యూహముపన్ని ఎదుర్కొనిరని చెప్పబడిన కథియనులు, మద్రులును, ఒకరేయని కొందరు చరిత్రకారుల నమ్మకము. మద్రులు అలెగ్జాండరును తుదివరకు ఎదిర్చిపోరిరి.

3. Studies in Indian History and Culture By U. N. Ghoshal, P. P. 363, 364.

అలెగ్జాండరును తీవ్రముగా ప్రతిఘటించిన గణతంత్రము లలో మాళవులు, క్షుద్రకులు ముఖ్యముగా పేర్కొనదగినవారు. వీరిని 'గ్రీకు'లు 'మల్లాయ్', 'అక్సిడ్రకాయ్' అని వర్ణించిరి. మాళవులు చీనాబ్, రావి నదుల మధ్య ప్రాంతమును, దానికి దక్షిణ ముగా కొంత ప్రాంతమును పరిపాలించిరి. వీరికి దక్షిణ పార్శ్వ మున క్షుద్రకులు పరిపాలించుచుండిరి. వీరు అలెగ్జాండరును ప్రతి ఘటించుటకై యొక కూటమిగా నేర్పడిరి. కాని వారి సేనలు ఒక చోటికి చేరక పూర్వమే అలెగ్జాండరు మాళవులపై దాడిచేసెను. కడకు మాళవులు, క్షుద్రకులు అలెగ్జాండరుతో రాజీపడవలసి వచ్చెను. వీరు నూరుమంది గణ సభ్యులను సంధిషరతులు చర్చించుటకై అలెగ్జాండరు నొద్దకు రాయబారమంపిరి. మాళవుల ఓటమి తర్వాత క్షుద్రకులు 150 మంది పాలక ముఖ్యులతో బాటు, పుర ప్రముఖులను, రాష్ట్ర పాలకులను సంధి ప్రయత్నముపై అలెగ్జాండరు వద్దకు పంపిరని గ్రీకు చరిత్రకారులవలన తెలియుచున్నాము. మాళవుల కోట నొకటి స్వాధీనము చేసుకొనుటలో అలెగ్జాండరు ప్రాణముపోవునంతపని యాయెను. కాలక్రమమున క్షుద్రకులు మాళవులతో ఐక్యమైపోయిరి. క్రీ. పూ. 100 ప్రాంతమున మాళవులు తూర్పు రాజస్థానమునకును, క్రీ. శ. మూడవ శతాబ్దమున మాళవ రాష్ట్రమునకును వలస బోయిరి. కొంతకాలము వారు శక క్షత్రపుల (క్రీ. శ. 150) ఏలుబడిలో నుండిరి. కాని క్రీ. శ. 225 ప్రాంతమున కోల్పోయిన స్వాతంత్ర్యమును తిరిగి సంపాదించిరి. వీరును గుప్త శాసనములలో గుప్త సామ్రాజ్య సరిహద్దురాజ్యము లలో నొకరుగా పేర్కొనబడియున్నారు. మాళవగణ జయాంకము లగు రాగి నాణెముఖనేకములు మనకు లభ్యమైనవి.

అలెగ్జాండరు దిగ్విజయకాలమున అగ్రశ్రేణి (Greek; Agisanal), శిబి (Greek: Siboi) గణములు మాళవులతోబాటు వర్ధిల్లెను. వీరి పరిపాలనలో నుండినప్రాంతము ఎఱుకలేదు. శైబ్యులు ఆదిలో రాజరికముగా నుండి కాలక్రమమున గణతంత్రముగా మారిరి. వీరు మాళవులతోబాటు క్రీ. పూ. 100 ప్రాంతమున తూర్పు రాజపుత్ర స్థానమునకు వలస బోయి, 'మాధ్యమిక' నగరము రాజధానిగా కొంతప్రాంతమును పరిపాలించినట్లు తెలియుచున్నది. వీరినాణెములు 'మాధ్యమిక శిబి జనపదస' 'మాధ్యమిక శిబి జనపదుల' అను అంకమును గలిగియున్నవి.

గ్రీకు చరిత్రకారులచే 'సంబస్తాయ్' 'అంబస్టనాయ్' అని పిలువబడిన అంబష్ఠులు క్షుద్రకులపొరుగున పాలించిరి. గ్రీకు చరిత్రకారుడగు 'కర్టియస్' వీరిప్రభుత్వము ప్రజాస్వామ్య (Democracy)మని స్పష్టముగా తెలిపియున్నాడు. పతంజలి మహాభాష్యమునను, మహాభారతమునందును వీరు పేర్కొనబడియున్నారు. వీరిసైన్యము 60,000 పదాతులు, 6,000 అశ్వదళము, 500 రథములను గలిగియుండెను. వీరు అలెగ్జాండరు నెదుర్కొనుటకై మూవురు సేనాపతుల నెన్నుకొనిరి. పరిస్థితులవైషమ్యము వలన, వయోవృద్ధులమాటననుసరించి, చివరకు అలెగ్జాండరునకు లొంగిపోయిరి. వీరి తరువాతి చరిత్ర తెలియుటలేదు.

అంధక, వృష్ణి, యాదవ, కుకుర, భోజసంఘములు ఒక కూటమిగా నేర్పడి అవతారపురుషుడగు శ్రీకృష్ణుని నాయకత్వమున వహించినట్లు మహాభారతమునుబట్టి తెలియదగును!

"యాదవాః కుకురా భోజాః సర్వే చాంధక వృష్ణయః,
త్వయ్యాసక్తా మహాబాహో లోకాలోకేశ్వరాశ్చ తే."

అంధక-వృష్ణికూటమియందు రెండువర్గము లుండెడివి. ఈ వర్గాధి నేతలను రాజన్యులని పిలచెడివారు. అంధకవృష్ణిసంఘము నందు ఈ ఇద్దరు రాజన్యులకును పరిపాలనాధికారముండెడిది. మన సారస్వతమునుండి ఈ 'ద్వంద్వ' అధిపతుల నెఱుగగలము. శిని—వాసుదేవ, స్వాఫాల్క - చైత్రకవర్గములు కాశికయందు చెప్పబడియున్నవి. కాత్యాయనుడు తన వార్తికయందు అక్రూర—వాసుదేవవర్గములను పేర్కొనియున్నాడు. మహాభారతమువలన వాసుదేవ, ఉగ్రసేనులు వర్గాధిపతులుగానున్నట్లు తెలియుచున్నది.

మహాభారతమునందరి శాంతిపర్వమున (అధ్యాయము 81) అంధక—వృష్ణి వ్యవహారములపై నారద, కృష్ణులమధ్య ఒక సంభాషణ గలదు. అందు శ్రీకృష్ణుడు అంధక-వృష్ణి సంఘనాయకత్వములో తా నెదుర్కొనవలసిన కష్టములను నారదునితోనే కరువుబెట్టును. ఈ సంభాషణవలన శ్రీకృష్ణునంతటి రాజకీయధురంధరునికిగూడా ఈ రెండువర్గములమధ్య సామరస్యభావము నేర్పరుచుట సులభ సాధ్యము లేదని తెలియుచున్నది. శ్రీకృష్ణుడు తన కష్టమును ఇద్దరు జూదగుల తల్లికష్టముతో పోల్చెను. (సోహం కితవమాతేవ ద్వయోరపి మహామునే') రాజన్యపరముగా 'వృష్ణిరాజన్య గణస్య జయః' అను అంకముతో గ ుడిన వీరి నాణెములు మనకు లభ్యములు.

గ్రీకుచరిత్రకారులు క్సత్ రాయ్ (Xathroi?) ఆస్సడియాయ్ (Ossadioi) మూసికాని (Musicani) బ్రాక్ మనాయ్ (Brachmanoi Brahmanaka) మొదలగు రాజ్యములనుగురించి వ్రాసియున్నారు. కాని వీని రాజ్యాంగచరిత్ర సమగ్రముగ తెలియుటకు వీలు లేమిచే, వీనిని కచ్చితముగా గణరాజ్యములని చెప్పుటకు వీలులేక యున్నది. "డయడోరసు" అను గ్రీకు రచయిత పాటల (Greek: Patalene) రాజ్యమునుగురించి వ్రాసి యున్నాడు. పాటలరాజ్యాంగము నతడు స్పార్టనురాజ్యాంగముతో బోల్చినాడు. సైనికాధికారము వంశానుగతముగా వచ్చు ఇద్దరు రాజులు వహించెడివారు. రాష్ట్రపరిపాలనాధికారము సర్వమును నాగరవృద్ధసంఘము వహించెడిది. (A council of Elders ruled the whole state with Parmount authority'—Diodorus).

గ్రీకురచయితల రచనలనుబట్టి సింధులోయ యందు విలసిల్లిన గణరాజ్యములు ఒక సామాన్యసభ (General Assembly), ఒక నాగరవృద్ధసభ (Council of Elders), ఎన్నికద్వారా అధికారమునకువచ్చు ఒక ముఖ్య పరిపాలకుని (Chief Magistrate) కలిగి యుండినవని చెప్పవచ్చును.

బౌద్ధ, జైనమత గ్రంథములనుబట్టి ఉత్తరబీహారు భాగమునందును, ఉత్తరప్రదేశమునందలి గోరక్ పూర్ మండలమునందును అనేక గణరాజ్యములు వెలసినట్లు తెలియుచున్నది. బౌద్ధగ్రంథములందు శాక్యులు, కోలియులు, లిచ్ఛవులు, విదేహులు, బూలియులు, మల్లులు, మోరియులు, భగ్గులు అను గణతంత్రములు పేర్కొనబడియున్నవి. ఈ గణతంత్రములన్నియు సిద్ధార్థుని జీవితముతో సంబంధము గలిగియున్నవి. వీనిలో భగ్గ, బూలియ, కోలియ,

కొలియు గణతంత్రములు మిగుల చిన్నవి. బౌద్ధగ్రంథములనుండి వీనినిగురించి తెలియుదగు చరిత్ర స్వల్పాతిస్వల్పము. వైశాల్యమున వీనికన్నను విస్తృతములైన శాక్య, మల్ల, లిచ్ఛవి,విదేహ రాజ్యములు, తూర్పున దర్భాంగా, పశ్చిమమున గోరక్ పూరు, దక్షిణమున గంగ, ఉత్తరమున హిమాలయముల మధ్యప్రదేశము నావరించియుండెను.

ఈ నాల్గింటిలో మిగుల చిన్నది శాక్య గణతంత్రము. ఒకప్పుడు శాక్యులు రాజరికముగానుండి కాలక్రమమున గణతంత్రముగా మారినట్లు కొన్ని సందర్భములనుబట్టి తెలియుచున్నది. శాక్యుల పరిపాలనపద్ధతినిగూర్చి రైస్ డేవిడ్స్ తమ 'బౌద్ధ భారతము' (Buddhist India, P. 19.) నందు ఇట్లని వ్రాసియున్నారు: 'కపిలవాస్తునందలి తమ సంతాగారము (Mote hall) నందు పిన్న పెద్దలు సమావేశమయిన ప్రజాసభయందు న్యాయ, పరిపాలనా విషయములు నిర్వహింపబడెడివి......సభాసమావేశములందు అధ్యక్షత వహించుటకును, రాష్ట్రాధ్యక్షునిగను ఒక ముఖ్యునెన్నుకొనెడివారు. ఇతడు రోమన్ కాన్సల్ (Roman Consul) గ్రీకు అర్చన్ (Greek archon) ల బోలిన 'రాజ' బిరుదము వహించెడివాడు. లిచ్ఛవులయందు ఇదే అధికారమును వహించిన అధికారత్రయమును (Triumvirate) గాని, రాజులకుగల సర్వస్వతంత్ర రాజ్యాధికారమును గాని ఇచ్చట కానము. ఒకప్పుడు బుద్ధుని సగోత్రుడగు భద్దీయుడు రాజుగా నుండెను. ఒకచోట నాగరక మాత్రుడుగా చెప్పబడిన శుద్ధోదనశాక్యుడు మరియొక ప్రకరణమున రాజని పిలువబడెను. శాక్యుల రాజ్యాంగమును గురించి పండితులలో విభిన్నాభిప్రాయము లున్నవి. జయస్వాల్, ముజుందార్ రైస్ డేవిడ్స్ అభిప్రాయమును సమర్థించిరి. అల్తేకర్ గూడ శాక్యులను గణతంత్రములలో నొకదానిగా చర్చించిరి. కాని డి. ఆర్. భండార్కర్ శాక్యులు గణతంత్రముగాక వంశపారంపర్యమైన రాజరికమని అభిప్రాయపడిరి. వీని నన్నింటిని తరచి డాక్టర్ ఘోషాల్ శాక్యులు వంశానుగతముగా వచ్చు పాలకునితోబాటు గణసభనుగూడ గలిగిన మిశ్రమ రాజ్యాంగమును గలిగియుండిరని తీర్మానించిరి.4

బౌద్ధ, జైన, వైదిక గ్రంథములలో పేర్కొనబడ్డ ఈ గణసంఘములలో లిచ్ఛవులు చారిత్రకముగా ప్రథమస్థానమాక్రమింతురు. జైనమత స్థాపకుడైన వర్ధమాన మహావీరుని జన్మస్థానమును, సిద్ధార్థుని పాదరజస్సుచే అనేకపర్యాయములు పవిత్రముగావింపబడినదియునగు వైశాలి వీరి ముఖ్యనగరము. మగధ, కోసల రాజరికముల ప్రతిఘటించుటకై వీరు విదేహులతో గలసి 'వజ్జియ'కూటముగా నేర్పడిరి. వజ్జియగణతంత్రము సిద్ధార్థుని ప్రేమను మిక్కిలిగా చూరగొన్నది. సిద్ధార్థుడు బౌద్ధసంఘమును వజ్జియ గణతంత్ర పద్ధతులపై నడచుకొమ్మని ఆదేశించినాడు. సిద్ధార్థుడు ఆనందునితో వజ్జియగణాభివృద్ధికి కారణభూతములైన అంశములను ఈ క్రిందివిగా పేర్కొని యున్నాడు.

1. సభ్యులందరు తరచుగా సమావేశమగుట.
2. సభ్యులలో అంగీకారభావము.
3. పురాతన వ్యవస్థలయందు గౌరవ భావము.
4. వగరవృద్ధులయందు గౌరవభావము.
5. స్త్రీలు, బాలికలయందు గౌరవభావము.
6. చైత్యారాధన (మతమునందు గౌరవము.)
7. అర్హతుల నాదరించుట.

క్రీ. పూ. 500 ప్రాంతమున విదేహులను మగధ సామ్రాజ్యము జయించిన తర్వాత వారి దరిత్ర మనకు తెలియదు. లిచ్ఛవులుగూడ మగధసామ్రాజ్యము ముందు తలవంచవలసి వచ్చెను. తిరిగి వారు క్రీ. పూ. 300 ప్రాంతమున తమ స్వాతంత్ర్యమును సంపాదించుకొనిరి. క్రీ. శ. నాల్గవ శతాబ్దప్రారంభమున వారు మిగుల బలవంతులై యుండిరి. గుప్తరాజగు మొదటి చంద్రగుప్తుడు లిచ్ఛవిరాజ కన్యయగు కుమారదేవిని పెండ్లియాడి గుప్తసామ్రాజ్య స్థాపనకు దోహదం కారకుడాయెను.

లిచ్ఛవిగణసభలో 7707 సభ్యులున్నట్లు ఏకపన్న జాతకము వలన తెలియుచున్నది. వీరి గణసభను గురించి ఏకపన్న జాతక మిట్లని నుడువుచున్నది: "తత్ర నిచ్చకాలమ్ రజ్జమ్ కారేత్వా వసంతానం యేవ రాజానమ్ సత్తసహస్సాని సత్తసతానిసత్తచ రాజానో హోంతి. తత్తకాయేవ ఉపరాజనో తత్తకాసేనాపతినో తత్తకా భాండాగారికా." "అచ్చట నిత్యము రాజకార్యమునకై 7707 రాజులు గలరు. అదేవిధముగా ఉపరాజులు, సేనాపతులు, భాండాగారికులు గలరు." ఈ వాక్యముల అర్థప్రతిపత్తిపై పరిశోధకులు భిన్నాభిప్రాయములనుగలిగియున్నారు. ఆర్.సి. ముజుందార్ లిచ్ఛవి రాష్ట్రం 7707 మండలములుగా విభజింపడియుండెననియు, లిచ్ఛవి గణసభ ఈ 7707 గుణమండలాధిపతులను సభ్యులుగా గలిగియుండినదనియు అభిప్రాయపడిరి. డి. ఆర్. భండార్కరు ఈ 7707 గురు సభ్యులను వివిధజాతుల అధినేతలుగా గ్రహించి, లిచ్ఛవిగణము వివిధ జాతులకూడికచే నేర్పడిన సంయుక్త రాష్ట్రముగా భావించినారు. ('A federation of Chiefs of tribal Clans'). జయస్వాల్ 7707 మంది పురవాసులు పరిపాలనార్హత గలిగియుండిరి అని భావించిరి. వీరు అధ్యక్షులు, ఉపాధ్యక్షులు, సేనాపతులు, భాండాగారికులుగా నియమితులగుచుండిరి.5 అల్తేకర్, ఘోషాల్ ఈ 7707 మంది సభ్యులును, రాజబిరుదమున కర్హులైన, గణముయొక్క మూల స్థాపకుల వంశజులని అభిప్రాయపడిరి.

వజ్జియులు వ్యక్తిస్వాతంత్ర్యమునకు అసమాన గౌరవమొసంగెడివారని తెలియుచున్నది. లలిత విస్తరమునందు వైశాలీయులయందు ఉత్తమ, మధ్యమ, వృద్ధ, జ్యేష్ఠభావము లేదనియు, ప్రతివాడు తన్నుతాను రాజుగా నెంచుకొనుననియు, ఒకరి నింకొకరనుసరింపరనియు పరిహాసముగా చెప్పబడియున్నది.

("నోచ్చ మధ్యవృద్ధ జ్యేష్ఠానుపాలితా, ఏకైక
ఏవమన్యతే అహం రాజా అహం రాజేతి. న చ
కస్యచిచ్ఛిష్యత్వమను పగచ్ఛతి...").

వజ్జియుల న్యాయపరిపాలనను గురించి బుద్ధఘోషుడు తన 'మహా పరినిబ్బాన' సూత్రవ్యాఖ్యయందు చెప్పియున్నాడు. బుద్ధ

4. Studies in Indian History and Culture; P 390)
5 Hindu Polity P 45.

ఘోషుడు వజ్జియులకు ఎనిమిది శతాబ్దముల తరువాతివాడు. ఈ కాల తారతమ్యమునుబట్టి, ఇతరగ్రంథములలో ఈ ప్రసక్తి లేకుండుటనుబట్టి, బుద్ధఘోషుని వర్ణనయందలి యాథార్థ్యమును సరిగా తెలియుటకు వీలులేకయున్నది. బుద్ధఘోషుడు తాను దెల్పునది పురాణ వజ్జి ధర్మమని నుడివినాడు. వజ్జియులలో దోషియగువాడు వినిశ్చయ మహామాత్రులు, వ్యవహారికులు, సూత్రధారులు, అష్టకులకులు, సేనాపతి, ఉపరాజు, రాజు - ఆరోహణక్రమమున గల ఈ ఏడుగురు న్యాయాధిపతులలో నెవరివద్దనైనను తన నిర్దోషిత్వమును రుజూవుపరచిన విముక్తుడుగాగలడు. కొందరు పండితులు (జయస్వాల్, మజుందార్) దోషిదోషత్వము ఈ ఎనిమిది న్యాయస్థానములయందును విధిగా ఋజువుగాని యెడల అతడు శిక్షానర్హుడను అర్థమును గ్రహించిరి.

మూల సర్వాస్తివాదశాఖకు చెందిన వినయపిటకములోని 'చీవరవస్తు'వునగల సేనాపతి ఖండుని యొక్కయు, దేవదాసియగు ఆమ్రపాలియొక్కయు కథలనుబట్టి లిచ్ఛవుల సంఘ మర్యాదలను, రాజమర్యాదలను కొన్నిటినెఱుగవచ్చును. వైశాలీనగర మాకాలమున ఉత్తమ, మధ్యమ, అధమ స్కంధములు (Wards)గా విభజింపబడియుండెను. ఈ వివిధ స్కంధముల మధ్య వైవాహిక సంబంధముల గురించి యొక నియమముండెను. ఏ స్కంధములో కన్యనుగాని ఆంతకు తక్కువ స్కంధములో ఇచ్చి వివాహము చేయరాదు. తక్కువ స్కంధములోని కన్యను పై స్కంధములలో వేనియందైనను యిచ్చి వివాహము గావింపవచ్చును. అసమాన రూపలావణ్యవతి యగు కన్య యే స్కంధములోని దైనను గణాధీనమగును. లిచ్ఛవులలో నొకడగు మహానుడు అసమాన రూపలావణ్యవతియగు తన తనయ ఆమ్రపాలి యనుదాని వివాహము చేయుటకు సంఘానుమతి వేడును. కాని గణసంఘము మహానుని పై నియమమునకు తల వొగ్గునట్లు చేయును.

విదేహ రాజామాత్యుడగు ఖండుడు తన స్వామిచే అవమానింపబడి వైశాలియందు తలదాచుకొనును. వైశాలీగణము ఖండుని కులీనతను బట్టి అతడు ప్రథమస్కంధమున నివసించుట కనుజ్ఞ యొసగును. కాలక్రమమున వైశాలీగణము ఖండుని, అతని తర్వాత అతని రెండవ కుమారుడగు సింహుని, వారి బుద్ధివైభవము గమనించి తమ సేనాధిపతిగా నెన్నుకొనిరి.

'చీవరవస్తు' వందు ఈ కథ గానవచ్చును. కోసలాధిపతి కపిలవాస్తు నగరమును ముట్టడించి, శాక్యులకు నగరము తన స్వాధీనము చేయుమని వర్తమాన మంపును. ఈ విషయము చర్చించుటకు శాక్యులందరు సమావేశమైరి. వారిలో కొందరు నగర ద్వారములు తెరువవలయునని, కొందరు తెఱువరాదని యభిప్రాయపడిరి. విభిన్నాభిప్రాయము లుండుటచే, అధిక సంఖ్యాకుల అభిప్రాయము (Will of the Majority) కనుగొందమని కడకు నిర్ణయించిరి. వెంటనే వారు అభిప్రాయ సేకరణకు (Voting) గడంగిరి. ఈ కథ, పై ఖండుని కథ, గణ సమాలోచన పద్ధతులను గురించి కొన్ని విషయములు దెలుపుచున్నవి. గణసంఘములు సంపూర్ణ స్వాతంత్ర్యముతో క్లిష్టవిషయములను సమాలోచించెడివి. అభిప్రాయభేదము వచ్చిన యెడల అధిక సంఖ్యాకుల అభీష్టమునను సరించిపోయెడివి. సంఘాధికారుల నెన్నుకొనుటకు గణ సభ్యులకు సంపూర్ణ స్వాతంత్ర్యముండెడిది.

గణతంత్రముల సమాలోచన పద్ధతుల (Delebarative procedure) నెఱుగుటకు తగిన చారిత్రకాధారములు లేవు. కాని, బౌద్ధమత గ్రంథములందు బౌద్ధభిక్షుక సంఘ సమాలోచన పద్ధతులగురించి విపులమైన సారస్వతము గలదు. బౌద్ధభిక్షుక సంఘములు గణసంఘములకు ప్రతిరూపములని పరిశోధకుల నమ్మిక. ఈ నమ్మికపై ఆధారపడి చారిత్రకులు గణసంఘముల సమాలోచన పద్ధతిని నిర్ణయించుచున్నారు.

గణసంఘములలో నేడు మన శాసనసభలో నున్నట్లే అల్ప సంఖ్యాక నియమము (Rule of Quorum) ఉండెడిది. సభ్యులు ఇరువదిమందికి తక్కువగాక వచ్చియుండవలెను. ఈ సంఖ్యను సాధించుటకు నేటి 'Whip'ను బోలిన 'గణపూరకు' డను నధికారి యుండెడివాడు. సమాలోచింపవలసిన విషయము 'కమ్మవాచనము.' దీనిని తీర్మానరూపమున సభాసభ్యుల ఎదుట ప్రవేశపెట్టుట 'జ్ఞప్తి' లేక 'నత్తి.' ఈ తీర్మానమును సభాసదుల ఎదుట చర్చార్థమై పఠించుట 'అనుశ్రవణము. తీర్మానము ఒకపర్యాయము మాత్రము సభాసదుల అంగీకారమును బొందిన, దానిని 'నత్తి దుతీయ'మని అనెడివారు. అట్లుగాక తీర్మానము మూడు పర్యాయములు సభాసదుల ఎదుటకు తేబడి వారి అంగీకారమును బొందిన అది 'ఞత్తి చతుర్థ' కర్మ యనబడెడిది. ఈ సభాకార్యక్రమ పద్ధతిలో ఎట్టి లోపమున్నను ఆ తీర్మానము చెల్ల నేరదు. ప్రవేశపెట్టిన తీర్మానముతో ఏకీభవించిన సభ్యులు నిశ్శబ్దముగనుందురు. ఏకీభవింపని సభ్యులు తమ అనంగీకార కారణముల దెల్పవచ్చును. విభిన్నాభిప్రాయములుగల చోట అధికసంఖ్యాకుల అభీష్టము ననుసరించి సభ నడచుకొనెడిది. ఈ అభీష్టమును (Vote) 'ఛంద' మని అనెడివారు. ఈ అధిక సంఖ్యాకుల అభీష్టానుసారమును 'యేభుయ్యాసికము' (Voting by a majority) అని యనబడెడిది. సభకు హాజరుగాని సభ్యులుగూడ తమ అభీష్టమును దెల్పుట కవకాశముండెడిది. ఈ ఛందమును దెల్పు పత్రముల (Voting tickets) ను 'శలాకము' లనెడివారు. వీనిని సభ్యులయొద్దనుండి సేకరించుటకొక 'శలాకగ్రాహకు' డుండెడివాడు. మూడు విధములైన ఓటింగు పద్ధతి యుండెడిది.

1. రహస్యపద్ధతి (Vote by bollot) దీనిని 'గూల్హక' మనెడివారు.

2. బహిరంగ పద్ధతి (Open method) దీనిని 'వివాటక' మనెడివారు.

8. శ్రవణపద్ధతి (Whispering method) దీనిని 'సకర్ణజాపక' మనెడివారు. అధ్యక్షునిచే నియమితుడైన వ్యక్తి ప్రతిసభ్యుని స్థానమునకుబోయి వాని అభిప్రాయము నెఱిగెడివాడు.

క్లిష్టసమస్యలను, క్రమశిక్షణచర్యలను సామాన్యముగా ప్రత్యేకమైన సభ్యుల సంఘమునకు నిర్ణయమునకై పంపెడివారు. ఈ సభ్యుల సంఘమును 'యుబ్బాహిక' మనెడివారు. వీరి నిర్ణయము 'అధికరణ సమథ' (వివాద నిర్ణయ చట్టము) అని పిలువ

బడెడిది. ఇట్లు సాంకేతికపదములతో గూడిన ఈ సభా కార్యక్రమ విధానము చాలవరకు నేటి, శాసనసభా విధానముల బోలియున్నది.

ఈ గణరాజ్యముల చరిత్ర ననుసరించిన యే పాఠకునకైనను ఒక అనుమాన మొదవుట సహజము. సుమారు వేయివత్సరములు, తక్కిన రాజరికములకు వేనికిని దీసిపోక, అసమాన సౌభాగ్య సంపదలతో వర్ధిల్లిన ఈ గణతంత్రములు తరువాతికాలమున నిశ్శేషముగ నంతరించుటకుగల కారణమేమి? ఒకప్పుడు సుప్రసిద్ధ చారిత్రకులైన విన్‌సెంట్ స్మిత్ గణసంప్రదాయము భారతీయుల రాజనీతి ప్రతిభల కన్యమనియు, భారతదేశమున గణతంత్రము లుండుటకు కారణము ఆకాలమున భారతదేశమునకు వలసవచ్చిన మంగోలు (టిబెట్టు) జాతులనియు, గణములు వారి పరిపాలనాచారములను దెలుపుననియు, బుద్ధుడు, మహావీరుడు మొదలగు వారంతయు, ఈ మంగోలుజాతికి చెందినవారనియు ఒక వింతవాదమును ప్రచురించిరి. కాని డాక్టర్ జయస్వాల్, తమ 'హిందూ పాలిటి' యందు ఇది ఆధారరహితమైన వ్యర్థవాదమని సహేతుకముగ రుజువుజేసిరి. ఈ గణరాజ్యముల పతనకారణముల దెలుపుటకు మనకు తగినంత చారిత్రకాధారమున్నది. మహాభారతము నందలి శాంతిపర్వమునందు గణతంత్రముల వృద్ధిక్షయ కారణములు బాగుగా దెల్పబడియున్నవి. గణములు నశించుటకు కారణము లోభము, అసూయ వీనివలన గలిగిన భేదభావము.

"లోభ మేకో హి వృణుతే తతోఽమర్షమనన్తరమ్,
తే క్షయవ్యయ సంయుక్తా వన్యోన్యశ్చ వినాశినా."

గణముల బలహీనత అంతః కలహములు. ఈ ఆభ్యంతర భయమునుగూర్చి శ్రద్ధవహించిన బాహ్యమగు శత్రుభయమునకు గణములు జంక నవసరము లేదు.

"అభ్యన్తర భయం రక్ష్య మసారం బాహ్యతో భయమ్,
అభ్యన్తరం భయం రాజన్ సద్యోమూలాని కృన్తతి.

అకస్మాత్ క్రోధమోహాభ్యాం లోభాద్వాపి స్వభావజాత్."

ఐకమత్యముగల సంఘములను సామదానోపాయములద్వారా సాధింపవలెనని తెలుపుచూ, అట్లు ఐకమత్యములేని కాని సంఘములపై భేదోపాయమును ప్రయోగింపవలెనని కౌటిల్యుడు అర్థశాస్త్రమున చెప్పినాడు. 'సంఘాభి సంహతత్వా దధృష్యాన్ పరేషాం తా నహు గుణాన్ భుఞ్జీత సామదానాభ్యామ్. ద్విగుణాన్ భేదదణ్డాభ్యామ్.'

మౌర్యుల రాజనీతి ఈ సూత్రముపై నడచినది. ప్రాగ్భారతమున లిచ్ఛవీ గణరాజ్యములు తమ అంతః కలహములవల్లను, మగధ, కోసలాది రాజరికపు టొత్తిడికిని అణగారిపోయినవి. వాయవ్యమున గల క్షుద్రక, మాళవాది గణములు అలెగ్జాండరు జైత్రయాత్రా ధాటి నెదుర్కొనలేక నశించినవి. క్రీస్తుశకారంభ ప్రాంతమున గల సారస్వతమునుబట్టి, ఈ కాలమునకు గణరాజ్యములలో అధికారము ఏ కొందరు వ్యక్తులయొక్కయో, కొన్ని సమయములందు ఒకే వ్యక్తియొక్కయో హస్తగతమై, కాలక్రమమున రాజరికమునకు త్రోవదిసినట్లు తెలియనగును. గుప్తులకాలమునకు లిచ్ఛవులు ఈ స్థితియందున్నట్లు తెలియనగును.

గమనింపవలసిన మరియొక ముఖ్యవిషయము—గణసంప్రదాయమునకు పూర్వమునుండి, వేదకాలమాదిగా, దేశమున రాజరికపు సంప్రదాయము వెలసియుండుట. తరువాతి కాలమున అర్థశాస్త్రకారులును, స్మృతికారులును తమ రచనలద్వారా రాజునకు దైవాంశ నొసగూర్చి ప్రజాహృదయములందొక ప్రత్యేకభక్తి గౌరవముల నేర్పరచిరి. ముఖ్యముగా గుప్తులవంటి సమర్థులును, ప్రజానురంజకులునగు రాజులతర్వాత ప్రజాసామాన్యము రాజరికము వైపు మొగ్గుటలో ఆశ్చర్యమేమియును లేదు. ఈ విషయము క్రీ. పూ. ఒకటవ శతాబ్దము, క్రీ. త. పదునెనిమిదవ శతాబ్దముల మధ్యగల ఐరోపాఖండ చరిత్రను పరిశీలించిన సువిదితము గాగలదు. రోమను గణరాజ్య పతన మాదిగా పదునెనిమిదవ శతాబ్దమున ఫ్రెంచి విప్లవ గణస్థాపనకు మధ్యగల కాలమున యూరపునందు రాజరిక సంప్రదాయమే వర్ధిల్లినది. మధ్యయుగమున ఇటలీయందు వెలసిన గణ ప్రభుత్వముల అంతఃకలహములు, అనైక్యభావము, మనదేశమున కౌటిల్యునివలె, 'మాకియవెల్లిని' రాజరికమును నీతి రహితముగా గూడ ప్రపంచప్రఖ్యాతిగాంచిన 'ప్రిన్స్' అను గ్రంథమున సమర్థించునట్లు చేసినది. ఐరోపాఖండమును పరిపాలించిన నియంతలతో పోల్చిచూచిన భారతదేశమును పరిపాలించిన రాజరికములు ప్రజాహృదయములు చూరగొనుటలో ఆశ్చర్యపడవలసినదేమియును లేదు. భారతదేశమున గణసంప్రదాయము నిశ్శేషముగ నంతరించుటకు కారణము, చారిత్రకమైన పరిస్థితులప్రభావమేగాని, భారతీయుల రాజనీతి ప్రతిభల కన్యమగుట గాదు.

విషపానము

శ్రీ పి. నారాయణరెడ్డి

(చిరకాలంనుంచి సుఖాలకు మరిగి వివశుడై ఉన్న ఒక అసామాన్యజీవి ఒక్కమాటు త్రుళ్ళిపడి చేసుకున్న ఆత్మవిమర్శ ఇది. దీనిలోని విషం జీవితపథంలో గిరుక్కున తిరిగేమలుపుకూ, మార్పుకూ సంకేతం మాత్రమే.)

నన్ను త్రాగనిందు విషము
నా కదియే జీవరసము.

కాకోలమ్మనుకొందురా
కాదు కాదు—గత్తులుగా
పండిన చీకట్ల పిండి
వడవోసిన రాగరసము.

తుమ్మెద సుల్తానుల పద
ధూళినైన నోచుకోని
పూచిన ఉమ్మెత్తపువ్వు
నా చషకము నా చషకము.

నాటి గరళకంఠునితో
పోటీ చేయుటకు గాదు.
సోక్రటీసు సరి బంతిని
చోటు గడించుటకు గాదు.

వింత మాధురులకు మరగి
వెన్నెల దిండ్ల పై ఒరిగి
జడీభవించిన బ్రతుకున
నన్నని మంటలు లేపగ—

నిప్పవోలె గుప్పున మం
డెడు బాధాపరిమళముల
తీయ తియ్యని చురుకుల గుం
డియలో తీండ్రించి పోవ—

మదిరాక్షుల పెదవుల గల
మధుశాలలలోన తిరిగి
మత్తిల్లిన చూపుల కిసు
మంత చేదు రుచి చూపగ—

నన్ను త్రాగనిందు విషము
నా కదియే జీవరసము.

ఎల్లరికీ విషము మృత్యు
హేతు వనుట వెర్రిమాట.

గుండె గట్టిదైన కాల
కూట మమృతమైపోదా?

నా కెందుకు ముద్దగట్టి
పట్టి యీ పసిండి బ్రతుకు?
ప్రతిక్షణము దీపశిఖా
ప్రతినిధిగా జీవింతును.

క్షణమాత్రయమ్మున కా
క్రాంత మనసు మొగ్గతిలిన;
ఆత్మను మాత్ర మొక్క స్నే
హా ప్రపగా వెలయింతును.

సందెగద్దె పై గొండిలి
పలికెడు వెల్తురునీడల
భ్రూవల్లీ స్పందనముల
లో విశ్వస్థితి జూతును.

బసవపురాణ ప్రయోగాల సమర్థన

శ్రీ నిడుదవోలు వేంకటరావు

తెనుఁగుభాషా సాహిత్య ప్రపంచమున దేశీ సంప్రదాయముల నుద్ధరించిన శివకవిత్రయము (మల్లికార్జునపండిత, నన్నెచోడదేవ, పాల్కురికి సోమనాథులు) లోఁ ద్వితీయుఁడయ్యు నద్వితీయుఁడైన పాల్కురికి సోమనాథుని బసవపురాణమును క్రీ. శ. 1926 లో నాంధ్రగ్రంథమాలాధిపతులు ప్రకటించిరి. ఆ గ్రంథ ప్రకటనమువలన సోమనాథుని కవితావైదుష్యము, ప్రతిభా విశేషములు ప్రవ్యక్తమగుటయేగాక, శివకవుల భాషాచ్ఛందస్సంప్రదాయములు, సాహితీరీతులు సువ్యక్తములైనవి. గ్రంథ పరిష్కర్తలు ప్రసిద్ధకవి పండిత వతంసులు ప్రభాకరశాస్త్రిగారు.

బసవపురాణ ప్రథమ ముద్రణమైన వెనుక మఱి యిరువదియాఱేండ్ల (క్రీ. శ. 1952) కా గ్రంథమునకు ద్వితీయ ముద్రణావశ్యకత లభించినది. ఆ ద్వితీయ ముద్రణమును పరిష్కరించి, విపులమైన పీఠికాదులతో వెలయించు భాగ్యము, గ్రంథప్రకాశకులమూలమున నాకు లభించినది. నేనును పాఠనిర్ణయ విషయమున, పూర్వ ముద్రణమునందలి పాఠములనే జాగరూకతతోఁ బరిశీలించి, యవి యట్లే యుండదగినవను నిశ్చితాభిప్రాయముతో యథాతథముగ నిలిపితిని.

బసవపురాణ మిట్లు ద్వితీయముద్రణమైన వెనుక నేను [1] ఆంధ్ర వ్యాకరణ సంహితా సర్వస్వము' అను బృహద్గ్రంథము [2] చూచుట తటస్థించినది. అది రెండు సంపుటములుగా విభక్తమై, అనుబంధములతో కలిసి ౧౯౩౮ పుటలు గలిగియున్నది. ఇది పందొమ్మిదవ శతాబ్ది ప్రథమార్ధమున వెలసిన పరవస్తు చిన్నయసూరి ప్రణీత బాలవ్యాకరణమునకు "మహాపెద్ద" [3] భాష్యగ్రంథము. శ్రీ త్రిశేషులు గిడుగు రామమూర్తి పంతులుగారి వ్యావహారికభాషా మహోద్యమము మూలమున ప్రాచీనాంధ్ర ప్రబంధ సాహిత్యమునకు మహాపకారము జరిగినదని తిరిగి గ్రాంథికభాషా స్థితిస్థాపనకై ప్రత్యేకముగ వ్రాయఁబడినదీ సంహితాగ్రంథము, నన్నయనాటినుండి చిన్నయ వఱకుగల సమస్తాంధ్ర గ్రాంథికభాషా సాహిత్యమంతయు, నన్నయాథర్వణీయ, చిన్నయసూరీయ సూత్రములకు లోబఱచి, గ్రాంథిక భాషను పునః ప్రతిష్ఠితము సేయు నభినివేశముతో వ్రాయఁబడిన కారణమున నిది ప్రత్యేక విమర్శకుఁ దావొసగుచున్నది. అట్టి విమర్శనమును కాలాంతరమున స్థలాంతరమున విపులముగా నొనర్చెదను. ప్రస్తుత మీ గ్రంథమునను్న బసవపురాణ పాఠపరిశీలనకు సంబంధిన విషయములను మాత్రమే విమర్శించుచున్నాను.

సంహితాకర్తలు తమగ్రంథమున, బసవపురాణములో ముఖ్యముగా మూఁడు విషయములను గూర్చి పాఠభేద విమర్శనము గావించిరి. 1 వైరిపదములు. 2 తద్భవములు. 3 సంధి. వీనిలో వానిని క్రమముగా విమర్శింతును.

వైరిపదము-వైరిసమాసము

బసవపురాణ ప్రథమ ముద్రణమున శ్రీ త్రిశేషులు ప్రభాకర శాస్త్రిలవారు "అసాధారణ ప్రయోగములు" అను శీర్షికక్రింద పై విషయములను గూర్చి యిట్లు వ్రాసిరి.

"కర్ణాటాంధ్ర లాక్షణికులు కావ్యదోషములలో గణించిన 'వైరిపద'మను శబ్దదోషము వీరికృతులలో, పెక్కుచోట్ల కానవచ్చుచున్నది. వైరిపదము దోషమని గర్హించిన ప్రాచీనకవులే కొందఱు వానిని తఱచుగాఁ బ్రయోగించుట వింతగా నున్నది. సోమనాథుఁడు పండితారాధ్యచరిత్రమున 'వైరిపదము'ను గర్హించెను. కవిజనాశ్రయము, ఆంధ్రభాషా భూషణము, కావ్యాలంకార చూడామణి, ఛందోదర్పణము మొదలగు గ్రంథము లీదోషమును పేర్కొన్నవి. అయినను, నన్నయాదుల కృతులలో గూడ నిట్టి వైరిపదములు కొన్ని గానవచ్చుచున్నవి. అర్వాచీన లాక్షణికు లనింద్య గ్రామ్యములని యట్టివానిని గొన్నింటిని గణించిరి. ప్రాచీను లట్టివానిని వైరిపదములనియే పేర్కొనియు ప్రయోగించిరి. వైరిపదమనగా సంస్కృతాంధ్ర పదముల విరుద్ధ సమాసము. సోమనాథుఁడు బసవపురాణమున మాత్రము ప్రయోగించిన వైరిపదములఁ జూపుచున్నాఁడను.

"పుట. ౨. 'దీబగంథంబులు'. పు. ౧౫. 'చాదశాబ్జంబు.' పు. ౨౬. 'ముల్లోకవంద్య' పుట. ౩౦. 'ముల్లోకనుతుఁడు. పు ౭౮౦ 'ముల్లోకనాథుని' పుట. ౪౪ 'నిత్యనేమంబు.' పుట. ౫౫ 'నిత్యవడి' పు. ౧౩౫ 'నిత్య, (ఇట్టివి పెక్కుమార్లు) పు. ౫౫ 'పుష

1. పాల్కురికి సోమనాథ కృత ద్విపద బసవపురాణమును క్రీ. శ. 1897 లో మామిడాకంచుకూరి భూషణప్రసాదరావుగా రేలూరిలో ముద్రించిరి. అదిపూర్వపురీతి ముద్రణము. కాని యా గ్రంథమునకు వెనుక ఆంధ్ర శైవవాఙ్మయ పోషకులలో ప్రధానులగు కంచుకూరి వారివంశ వృత్తాంతము పూర్తిగ నీయఁబడియున్నది. ఆద్యతన కవి చరిత్రకారులకది యెంతయు నుపయుక్తము.

2 ఇది ఆంధ్ర విశ్వకళా పరిషత్తువారిచే ప్రకటితమైనది. గ్రంథకర్తలు కళాప్రపూర్ణ వజ్ఝల చిన సీతారామస్వామి శాస్త్రిగారు.

3 మహామంచివలె 'మహాపెద్ద'యను వ్యావహారికపదము చాలకాలము క్రిందటనే గ్రాంథికతావస్థ నందినది. క్రీ. శ. 1480 ప్రాంతము వాడగు కూచిరాజు యెఱ్ఱన (కొక్కోక రచయిత—అందఱు నెఱిఁగినకవియే) తన సకల నీతికథానిధానములో పీ...ఉరవుగ... కన్యల పెండ్లియాడిన "మహాపెద్ద" గాఁడె అని 2-68 లో ప్రయోగించియున్నాఁడు. దీనిని మదరాసు ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తక భాండాగారమువారు ప్రకటించిరి.

మీఁగో ౬౦-౬౨ 'సర్వాంగ కచ్ఛపము' పు. ౧౨౪ భక్తకూటవలు పు. ౧౬౭ మజ్జనబావి. పు. ౨౦౧. ఇతరవేల్పులు. పు. ౪౪-౨౦౫ శివనిధి పు. ౨౪౯ శివరాజు పు. ౧౫౫. శివరాజవల్లభుఁడు. పు. ౨౦౧ నెరిమహాదేవాదిసురలు ౧౪౦. ధర్మకవిలె ఇత్యాదులు. పరిశోధింపఁగా నీపదములు సోమనాథుని కాలమున బాహాటముగా నాంధ్ర శైవకావ్యములయందు ప్రయోగింపఁ బడినట్లు కానవచ్చుచున్నది."ఆంధ్ర గ్రంథమాలా ముద్రణము. ౧౯౨౬. పీఠిక. పుట. ౯౭.

పై విషయమును విమర్శించుచు, సంహితాకర్త లిట్లు వ్రాసిరి."సోమనారాధ్యుని వంటివాఁడు తాను నిరసించిన వైరిపదమును పలుచోటులఁ బ్రయోగించెననుట విశ్వసనీయము కాదు. పాల్కురికి సోమనారాధ్యుని వైదుష్యము వర్ణనాతీతము. అతఁడు విధ్యుల్లంఘనము చేయువాఁడని భ్రమింపరాదు. మఱి విషయము కందువలెనే భాషావిషయము నందును నాతని పోకడలు వింత వింతలుగా నుండును." ఆం. వ్యా. సం. స. (పుటలు ౧౧౮౦-౮౧.) ఇట్లు వ్రాయుటయే గాక సోమనాథుడు చేసిన ప్రయోగము లన్నింటిని ఆంధ్రశబ్దచింతామణ్యథర్వణ కారికావళ్యప్పకవ్యహోబలపతులచేత ప్రతిపాదితమై, చిన్నయసూరి బాలవ్యాకరణముచేత సిద్ధాంతితము చేయఁబడిన, వైయాకరణ సంప్రదాయానుసారముగ సమన్వయించుటకుఁ బ్రయత్నించిరి. అంతటితో నాఁగలేదు. పైని వివరించిన ప్రయోగములన్నియుఁ గాలవశమున ముద్రణసంస్కార లోప కృతములని వ్రాయుటయే గాక, బాలవ్యాకరణానుసారముగ ముద్రిత పాఠములను, తమ యిచ్ఛవచ్చినట్లు మార్చిరి. కొన్నిచోట్ల నిట్లే యుండవలెనని యనుశాసించిరి. ఈ విమర్శన మెంత విమర్శనీయమో, విభ్రమ ప్రమాద కలితమో ముందు తెలుపుచున్నాఁడను.

పై విషయమును విమర్శించుటకు ముందుగా నీ వైరిపదమున నేమో, ప్రాచీనార్వాచీనలాక్షణికు లేవిధముగా దానిని నిరూపించిరో తెలిసికొనుట యావశ్యకము. తొలుత ప్రాచీనలాక్షణికాభిప్రాయములు తెలిపెదను.

వైరిసమాసము-లాక్షణికాభిప్రాయము

కవిజనాశ్రయమున—మల్లియరేచన—(క్రీ. 1100. ప్రాంతము)

క. కుద వేఱుసేసి మఱి చ
క్కఁదపుం దెనుఁగున నమర్చి కలవంబుజముల్
వదియు ననక కలవంబుజ
వది యని కృతిఁ జెప్ప వైరిపద మనఁ బరగున్. దోషాధికారము. ౨౨ వ.

ఆంధ్రభాషా భూషణమున కేతన—(క్రీ. శ. 1260 ప్రాంతము.)

క. దినకర కొడుకును సరి
యనిమిష మొదవునకు సాటి యని యిబ్బంగిన్
దనిగింప సంస్కృతములం
దెనుఁగులు సంధించిరేనిఁ దెగడుదు రార్యుల్. ౧౩౧ వ.

క. తెనుఁగు పదంబులపైఁ దెం
పొనరఁగ సంస్కృతముఁ జెల్లు నొక్కొక్కచోటన్
మును సుకవీంద్రులు కృతులన్
ఘనిగొని రచియించినట్టి పరిపాటి మెయిన్. ౧౩౨ వ.

క. వాఁడిమయూఖము లనఁగా
వేఁడిపయోధార లనఁగ వింజామర నా
మూఁడస్త్రంబు లనంగాఁ
గోఁడిమి కఱకంఠనామమున్ బోలి తగున్. ౧౩౩ వ.

కావ్యాలంకార చూడామణి—విన్నకోట పెద్దన—(క్రీ. శ. 1400 ప్రాంతము.)

క. క్షీరార్ణవకూఁతురు సం
సారార్ణవమోడ శుభ మొసఁగు మీ కనఁగా
వైరిపదం బగు తెనుఁగునఁ
గూరని సంస్కృతముఁ దెనుఁగుఁ గూర్పుటచేతన్ నవమోల్లాసము. ౧౩౫ వ.

క. సుమతి నికారాకారాం
తము పై సంస్కృతపదంబు తగుఁ గూర్పఁగ వేఁ
డి మరీచులు వాఁడిశరం
బమరు మనుష్యుండు పేర్పు నశ్వం బనఁగన్. ౧౩౯.

క. తగుఁ గూర్ప నికారాంతం
బగు సంస్కృతపదముమీఁద నచ్చతెనుఁగునన్
నిగుడారు దంతికొమ్ములు
జగ మెఱుఁగు నరాతిపోరు చందం బనగన్ ౧౪౦.

ఛందోదర్పణము—అనంతుఁడు. (క్రీ. శ. 1480 ప్రాంతము.)

ఆ. వె. కుదలు తెలుఁగుఁ జేసి యదికి పుష్పపువిల్లు
పరగ భూరుహంపుఁ బండ్లు నాక
పుష్పవిల్లు నాఁగ భూరుహపండ్లనా
వైరివర్గ మంద్రు వనజనాభ. ౪-౨౨.

ఆ. వె. కోమటీంద్రుఁ డనఁగ భూమితీరనఁ బలు
గ్రహము లనఁగ వానకాల మనఁగ
వైరి వర్గమైన వదలరిట్టివి లోక
రూఢిఁ జెల్లునని సరోజనాభ ! ౪-౨౩

కవిచింతామణి—తాతంభట్టు (క్రీ. శ. 1500 ప్రాంతము.)

గీ. కుమనకారాంతరూపప్రకాశితంబు
లైన పుల్లింగములకును నన్నిటికిని
బరగు సంబంధ షష్ఠికిఁ బ్రథమ యగుచు
దంతికన్నులు కవి పల్కు తరువుకొమ్మ.

గణపవరపు వేంకటకవి ఆంధ్రకౌముది (క్రీ. శ. 1650).

సీ. తెనుఁగు నుడుగుల రెండును మూఁడు నాల్గై
దాఱుదు నెనిమిది యక్షరముల
పయి సంస్కృతపదంబు పరగు లక్ష్యము లింక
కఱకంఠుఁ డన వాడి కొండము లన పుట ౨౦.

సంస్కృత వ్యాకరణోపజ్ఞములయిన పారిభాషిక పదములను సిద్ధాంత కౌముది ననుసరించి, తెనుఁగు వ్యాకరణమున నెలకొల్పిన వారిలో చిన్నయసూరి ప్రథముఁడని కొందఱి యభిప్రాయము. కాని చిన్నయసూరికి రెండు శతాబ్దులకు పూర్వమే గణపవరపు వేంకటపతికవి (కాలము క్రీ. శ. 1654). 'ఆంధ్ర కౌముది' అను వ్యాకరణగ్రంథమును రచియించి యున్నాఁడు. గ్రంథకర్తయును

వేంకటపతి కాలము, సందిగ్ధముగాక నిశ్చితమైనదియే. 4. 5 ఆంధ్ర కౌముది వేయి చరణములు గల సీసమాలికా గ్రంథము. సర్వ లక్షణ శిరోమణి యను మహా లక్షణ గ్రంథమున తృతీయోల్లాసము. ఇందు—సంజ్ఞా, సంధి, కారక, సమాస, తిబన్త ప్రకరణములు గలవు. ఇందు ద్విత్వవిధానము, జశ్త్వ విధానము, స్త్రీప్రత్యయకారకములు, సప్తవిధ కర్మధారయములు, తిబంతధాతు దశలకారములు, ఆచారార్థ క్విప్ప్రత్యయములు, స్వార్థ హేత్వర్థములణిజర్థములు, మొదలగు సంస్కృత వ్యాకరణ ప్రక్రియ పూర్తిగ వివరింపబడినది. తెనుఁగు వ్యాకరణముసంప్రదాయములను గూర్చి పరిశ్రమ చేయు వారల కిది యెంతయేని యుపకరించును. మఱియును, సంస్కృత వ్యాకరణ పద్ధతులను తెనుగున వెంకటపతి కవి సమన్వయించుటకు చేసిన కృషి ప్రశంసాపాత్రమై యున్నది.

పైని చూపిన యుదాహరణములనుబట్టి వైరిసమాసములను గూర్చి ప్రాచీనలాక్షణికులీక్రింది నిర్ణయములు చేసినట్లు కానవచ్చుచున్నది.

౧. వైరిపదములు - సంస్కృతము + తెలుఁగు

అంబుజ పది	అంబుజ (సం) + పది (తె)
అనిమిష మొదవు	అనిమిష (సం) + మొదవు (తె)
క్షీరార్ణవకూఁతురు	క్షీరార్ణవ(సం) + కూఁతురు (తె)
పుష్పవిల్లు	పుష్ప (సం) + విల్లు (తె)
భూరుహపండ్లు	భూరుహ (సం) + పండ్లు (తె)
సంసారార్ణవయోడ	సంసారార్ణవ(సం) + ఓడ (తె)

పై రీతిని తెనుగు స్వసంస్కృతము కలిపి సమాసములు చేయరాదు. ఇవి వైరిపదములు. ప్రయోగానర్హములు.

౨. 1. అరాతి పోరు	అరాతి(సం) + పోరు(తె)
కవి పలుకు	కవి (సం) + పలుకు(తె)
తరువు కొమ్మ	తరువు(సం) + కొమ్మ(తె)
దంతి కొమ్ములు	దంతి (సం) + కొమ్ము(తె)
భూమి తీరు	భూమి(సం) + తీరు(తె)
	తెలుఁగు + సంస్కృతము
2. అమరుమనుష్యుఁడు	అమరు (తె) + మనుష్యుఁడు (సం)
3. కలకంఠుఁడు	కల (తె) + కంఠుఁడు (సం)
కోమటీంద్రుఁడు	కోమటి(తె) + ఇంద్రుఁడు (సం)
పలుగ్రహము	పలు (తె) + గ్రహము (సం)
కేర్పునశ్వము	కేర్పు (తె) + అశ్వము (సం)
మూఁడగ్నులు	మూఁడు(తె) + అగ్నులు (సం)
మూఁడస్త్రంబులు	మూఁడు(తె) + అస్త్రంబులు (సం)
వాఁడిమయూఖములు	వాఁడి (తె) + మయూఖములు(సం)
వాఁడిశరములు	వాఁడి (తె) + శరములు (సం)
వింజామర	విన్ (తె) + చామర (సం)
వేఁడిపయోధారలు	వేఁడి (తె) + పయోధారలు (సం)
వేఁడిమరీచులు	వేఁడి (తె) + మరీచులు (సం)

పైన చూపిన 1, 2 సంఖ్యగల వర్గములలోని సమాసములు (సంస్కృతము + తెలుఁగు, తెలుఁగు + సంస్కృతము) వైరిపదములేయైనను నవి కవిప్రయోగానార్హములు. వానికి వైరిపదదోషము పట్టదు. ప్రయోగార్హములు.

పైలాక్షణికులలో కేతనయుఁ దాతంభట్టును, 'వైరిపదము' 'వైరివర్గము' అను సాంకేతికముల నుపయోగింపలేదు. కావున ప్రాచీనలాక్షణికుల ననుసరించి, వైరిపదమునుగూర్చి యీ క్రింది విషయములు నిర్దిష్టము లగుచున్నవి.

౧. పూర్వపదము సంస్కృతసమమై, ఉత్తరపదము తెనుఁగు పదమై నప్పు డది వైరిపదము. అంబుజపది, అనిమిష మొదవు, క్షీరార్ణవకూఁతురు మొదలగునవి. ఇవి లక్షణవిరుద్ధములు. ప్రయోగానర్హములు.

౨. సంస్కృతసమము పూర్వపదమై ఉత్తరపదము తెనుఁగు పదమైయున్న కతిపయసమాసములు వైరిపదములేయైయున్నను నవి కవిప్రయోగారూఢములగుటచేత గ్రాహ్యములు. అరాతిపోరు, కవిపల్కు, భూమితీరు మొదలగునవి. ఇవి వైరిపదముల క్రింద పరిగణితములు కావు.

3. పూర్వపదము తెనుఁగుపదమై ఉత్తర పదము సంస్కృత పదమైయున్న కతిపయసమాసములు. వైరిపదములైనను నవియు కవిప్రయోగారూఢములు. కలకంఠుఁడు అమరు మనుష్యుఁడు, వాఁడి మయూఖములు, వేఁడిపయోధారలు మొదలగునవి. ఇవియు వైరిపదములు కావు.

పైని ప్రదర్శించిన పట్టికలోని తెనుఁగు పదములను పరిశీలింపుఁడు. పది, మొదవు, కూఁతురు, విల్లు, పండ్లు, ఓడ పోరు, పలుకు, కొమ్మ, కొమ్ము, తీరు, కల, మూఁడు, వాఁడి, వేఁడి అనుపదములన్నియు నచ్చతెనుఁగుపదములు. సజాతీయములైన తమిళ, కన్నడ భాషలలో పై పదములకు సమానములైన పదములున్నవి. పత్తు - పది, మూన్ఱు - మూఁడు, కొంబు - కొమ్మ మొదలగునవి. 6

కాబట్టి ప్రాచీన లాక్షణికులు అచ్చతెనుగు లేక దేశిపదము సంస్కృతము సమసించిన "వైరిపదము" అని నిర్వచించిరి కాని అర్వాచీన లాక్షణికమతానుసారముగ అచ్చతెనుఁగు వర్గములో చేరిన తద్భవపదములతో సమసించిన సంస్కృతపదమును, వైరిపదమని నిర్వచింపలేదు. ఆంధ్ర లాక్షణికులలో ప్రథముఁడగు కేతనకు ముందే నన్నెచోడుని కుమారసంభవమును పాల్కురికి సోమనాథుని బసవపురాణ పండితారాధ్యచరిత్రములు వెలసినవి.

---

4. ఈ గ్రంథమాంధ్ర సాహిత్యపరిషత్తువారిచే క్రీ. శ. ౧౯౩౫ లో ముద్రితమై ప్రకటితమైనది. ప్రకటిత గ్రంథ సంఖ్య ౩౬.

5. చూడుఁడు. దక్షిణదేశీయాంధ్ర వాఙ్మయము. పుట. ౩౨౦. వేంకటపతి కవి మధుర నాయకుఁడగు చొక్కనాథనాయని వారి సోదరుఁడగు ముద్దళగిరికి విద్యావతీ దండకము కృతినిచ్చెను. ముద్దళగిరి క్రీ. శ. 1678 లో తంజావూరిని వశము చేసికొని యొక సంవత్సర మచట పాలించెను.

6 ఇదియొక పట్టికవలె నీయఁదలఁచితిని గాని గ్రంథవిస్తృతిని విరమించితిని.

కేతన, నన్నయ భారతభాగముతోపాటు పై శివకవుల గ్రంథము లను పరిశీలించియే, నన్నయ సంప్రదాయము శివకవి సంప్రదాయము సమన్వయించి యాంధ్రభాషా భూషణము రచించి యున్నాడు.

నన్నెచోడని కుమార సంభవమున అమరలేమ, అరదాళ్వ భటతతి, పుడమిపుడు మున్నగు సమాసములు—తద్భవపదమును సంస్కృత పదమును సమసించినవి గలవు. కేతన వానిని లక్షణ యుక్తములుగానే పరిగణించెను. అతని ననుసరించి, తక్కిన లాక్షణికులును, నిట్టి సమాసముల నంగీకరించిరే కాని నిషేధించి వైరివర్గములో చేర్పలేదు. కావున ప్రాచీన లాక్షణిక మతమున అచ్చతెనుఁగు—సంస్కృతము సమసించిన నది వైరిపదమనియు, తద్భవము—సంస్కృతము సమసించినది వైరిపదము కాదనియు, కవిప్రయోగారూఢమనియు సలక్షణమనియు, సిద్ధాంతము.

ప్రాచీన లాక్షణికులు తెనుగునకు సంస్కృతమునకుగల యవినాభావసంబంధమును గుర్తించి, పైసమాసములయందు సంస్కృతాంధ్ర పదసమ్మేళనమును చక్కఁగ నిరూపించియున్నారు. తెలుఁగువారికి సంస్కృతపదములు కేవలము గ్రంథస్థములుగాక, నిత్యవ్యవహారములో నున్నవి. కావున నిత్యవ్యవహారమున కొన్ని దేశీయములైన పదములకు సంస్కృతపదములకు సమాసఘటన తప్పనిసరి యగుచున్నది. ఈ సన్నివేశమును పరిశీలించియే, ప్రాచీన లాక్షణికులు కఱకంఠుడు మొదలగు గ్రంథస్థపదములకేగాక, "భూమితీరు", "వానకాలము" (వానాకాలము అని వాడుక) మొదలగు వ్యావహారిక పదములకు గ్రాంథికతను బ్రసాదించియున్నారు.

అర్వాచీన లాక్షణికులగు నాంధ్రశబ్దచింతామణికర్త, అథర్వణకారికావళికర్త, అప్పకవి, అహోబలపతి, వారి ననుసరించి చిన్నయసూరియు "వైరిపదము" అనుమాటయే యెత్తుకొనలేదు. అయిన భాషావిభాగమునఁగూడ ప్రాచీన లాక్షణికులకన్న విలక్షణమగు పథకముఁ ద్రొక్కిరి. ముందు నే దెల్పిన ప్రాచీనులు—ఆంధ్రపదము లన్ని, తత్సమము, తద్భవము, దేశితెలుఁగు అచ్చతెలుఁగు, గ్రామ్యము అని యైదువిధములుగా విభజింపఁగా, పై యర్వాచీన లాక్షణికులు తత్సమ, తద్భవ, దేశ్య, గ్రామ్యములని నాలుగు విధములుగా విభజించిరి. (చూడుఁడు. చింతామణి సంజ్ఞా ౧౭, బాలవ్యాకరణము సంజ్ఞా ౧౯. ౨౦. ౨౧. ౨౨) ఈ చతుర్విధ విభాగమువలన ముఖ్యముగా ప్రాచీన లాక్షణికులు దేశి తెనుఁగు, అచ్చతెనుఁగు అనువానిని చేర్చిన సూక్ష్మవిభాగము మఱుఁగుపడినది. దేశ్య విభాగముననే నివి రెండు నిముడుకొన్నవి. చిన్నయసూరి సంస్కృత సమేతరంబగు భాష 'అచ్ఛ' అని అచ్చ తెనుఁగునకు నిర్వచనము చేసియున్నాడు. (చూ. అచ్చిక పరిచ్ఛేదము—౧ సూ) ఈ నిర్వచనమువలన, తత్సమ పదములకన్న—అనగా సంస్కృతపదములకన్న భిన్నములైన తెనుగు పదములన్నియు—తద్భవములైనను, అచ్చతెనుగు పదములైనను, దేశితెలుగు పదములైనను నొకే "అచ్ఛతెనుగు" అను వర్గముక్రింద పరిగణితములైనవి. ప్రాచీన లాక్షణికుల మతము ననుసరించి తద్భవములు, అచ్చతెలుఁగు, దేశితెలుఁగు, వేఱువేఱుగా పరిగణితములుకాగా, అర్వాచీన లాక్షణికుల దృష్టిలో నవి యొకే వర్గముక్రిందకు వచ్చినవి. ఈ ప్రాచీన లాక్షణికుల మతము ననుసరించి తద్భవపదములతో సమసించిన సంస్కృత సమాసము లక్షణ యుక్తమును, కవిప్రయోగసిద్ధము కాగా, అర్వాచీన లాక్షణిక దృష్టిలో—తద్భవపదములతో సమసించిన సంస్కృతపదములు దినవెచ్చము, అంచయాన, కప్పురగంధి మొదలైనవి లక్షణవిరుద్ధములై వైరిపదములైనవి. కాబట్టి పైని వివరించిన వైరి సమాస పరిశీలన సందర్భమున ప్రాచీన లాక్షణికాభిప్రాయము ముఖ్యాతి ముఖ్యమైనది. వారిచ్చిన యుదాహరణలలో అచ్చతెనుగు దేశితెనుఁగు పదములే తప్ప తద్భవపదములు లేవన్న తెల్పితిని. కొడుకు, మొదవు, కల, మూడు, మొదలైనవి ప్రాచీన లాక్షణికులే కాదు. అరాచీన లాక్షణికు లెవ్వరును కూడ తద్భవములుగా పరిగణింప లేదుగదా! కాబట్టి, తద్భవపదము సంస్కృతపదముతో సమసించినది వైరి సమాసదోషమునకు పాల్పడదని యీవఱకు చేసిననిర్ణయము ననుసరించి నేఁడు వైరిపదసమాసములుగా విమర్శకులచే పరిగణితములై నన్నెచోడ మహాకవి కుమారసంభవమున ప్రయోగించిన యీక్రింది సమాసములు లాక్షణికములై దోషరహితములైనవి.

అమరలేమ

తే. సర్వలక్షణ సంపూర్ణ చంద్రవదన
నిండు వెన్నెలలో నొత్తగిలిచి పొలిచె
నమృతమథనావసరమున నమరలేమ
పాలకడలిలో గల్పిన భంగివోలె.

కుమారసంభవము ౮-౧౨౩.

అమరలేమ యనునది వైరిసమాసముగా భావించి తొలి పరిష్కర్తలు 'అమరకాంత' అని దిద్దిరి. (చూ. 1914 ప్రతి పుట౧3 రెండవ భాగము) కాని తంజావూరి ప్రతిలో 'అమరలేమ' యని యుండుటచే తరువాతి పరిష్కర్తలు దీనిని 'అమరలేమ' అనియే నిల్పిరి. పై సమాసమున—'అమర' శబ్దము సంస్కృతము - లేమ శబ్దము తెనుఁగు—అగుటచే నది వైరి సమాసమైనదని విమర్శకుల తలంపు. కాని 'లేమ' శబ్దము 'అచ్చ తెనుగు' గాదు. 'దేశి' కాదు—తద్భవము — సంస్కృతమునగల ఆకారాంత 'రామా' శబ్దము 'మాగధీ' ప్రాకృతమున "లామ" యైనది7 తెనుగున 'లేమ' యైనది. సంస్కృతమగు 'అమరశబ్దమును' తద్భవమగు 'లేమ' శబ్దమును సమసించినదిగాన 'అమరలేమ' సరియైనది. లేమశబ్దమును దేశ్యముగ సాధింపవచ్చును. ఎలమై లేఁత యగు శరీరముగలది—ఎల-లే-మై-మయి-మ.

---

7. ఏయే ప్రాకృతములనుండి యేయే తద్భవము లేర్పడినవో వానిని యాంధ్ర దీపిక (అముద్రితము. మామిడి వెంకయ కృతము) యందు చూడనగును. ఆంధ్ర దీపిక ననుసరించి F. W. Ellis దొర వారు తమ "తెలుఁగుభాషాతత్త్వ వివేచనము"న (Dissertation on the Telugu Language by Ellis (1816) రామా శబ్దభవము 'లామ' అని, దానినుండి లేమ వచ్చినదని తెలిపినారు (చూ. పుట10) ఇల్లిసుదొరవారిపై యాంగ్లగ్రంథము నాచే తిరిగి ముద్రితమైనది. (Journal of the Oriental Institute Madras University Vol xiv & xv).

అరదాశ్వభటతతి

శా. అతుంగద్విరదారదాశ్వభట దేహత్రాణ భూషామణీ
౧౧.౭౪.

ఆ. వె. అనఁగఁ గరులు రథము నరదాశ్వభటతతి ౧౧.౩౩.

ఇచట అరదము సంస్కృత రథశబ్ద తద్భవము. కావున నే సంస్కృతముతో సమసించినది.

పుడమిపుఁడు

ఉ. పుడమిపుఁడున్ ధనాఢ్యుఁడును—౧౧.౪౪.

ఇచట, పుడమి + పు-అని పదచ్ఛేదము. పృథ్వీపతి—అని యర్థము.

పుడమి శబ్దము పృథ్వీశబ్ద తద్భవము కావున సమాసము సరియైనది.

మరుప్రసవాస్త్రహతి

ఉ. అలకలఁ జిన్నిపూ వలికినంతఁ జెమర్చు...

...నిజమంత కోమలి మరుప్రసవాస్త్రహతిం జలింపదే—
౫.౧౩౩

దీనిపై కుమార సంభవము (యూ.ము) వ్యాఖ్య(48.A పుట)లో నిట్లు గలదు. "మరుప్రసవాస్త్రహతిన్—మరుశబ్దము మన్మథార్థ మనుఁ బ్రసిద్ధముకాదు. స్మరశబ్దభవమై యుండును. ఇట్టి వైరిసమాసముల నీతఁడు తఱచుఁ బ్రయోగించుచుండును. పుడమిపుఁడు. అరదాశ్వ భటతతి......."

పైని వివరించిన రీతిని మరుప్రసవాస్త్రహతి అను సమాసమున మరుశబ్దము స్మరశబ్దభవమగుటచేత, నది తద్భవమై ప్రసవాస్త్రహతితో సమసించినది కావున వైరిపదముకాదు.

ఇఁక పాల్కురికి సోమనాథుని వైరిపద సమాసములను గూర్చి విచారింతము. సోమనాథుఁడే 'వైరిపదమును' దోషముగాఁ బరిగణించియున్నాఁడు.

"ద్వి. కావ్యవ్యర్థం బసంగతి విరసంబు
వైకల్య మత్యుక్తి వైరిపదంబు
తలవిఱుప సమగ్రత శిథిలబంధము"

పండితారాధ్యచరిత్ర ౧-౪

కావున సోమనాథుని రచనలలో వైరిపదములు లేవనుట స్పష్టము. అందుచే ప్రథమ ముద్రణ పీఠికనుండి పూర్వోక్తమైన భాగమున చూపిన సోమనాథుని ప్రయోగములు వైరిపదదోషదూషితములు కావనుటయు స్పష్టమే. అందుచూపిన వైరిపదములన్నియు, ప్రాచీనలాక్షణికాభిప్రాయము ననుసరించి సమర్థనీయములే యగుచున్నవి.

౧. పుడమిఱేఁడు మొదలగునవి తద్భవము సంస్కృతముతో సమసించినవి. ౨. ఇతర వేల్పులు—మొదలగునవి కఱకంఠాది సమాసములవలె, అచ్చతెనుఁగు సంస్కృతము సమసించినవి. కవి ప్రయోగ రూఢములైనవి. సంహితాకర్తలు, ప్రాచీనలాక్షణికాభిప్రాయములను పరకుగొని, సమన్వయింపక, అర్వాచీనలాక్షణిక దృష్టితో పై సమాసములను సమన్వయించుటకుఁ బ్రయత్నించుటచే నది విమర్శనకుఁబాల్పడినది. వాని నొక్కొక్కదానిని పరిశీలింతము.

తవనిధి

తద్భవపదముతో సమసించిన సమాసములు. సం. తపోనిధి. తె. తవనిధి.

ద్వి భువిజనులెల్లనుఁ బొగడుచునుండ
దవనిధి దేవరదాసయ్య కీడె. బస పుట ౧౩౭.

దీనిపై వ్యా. సం. స. (178 పుట)యందిట్లు వ్యాఖ్యయున్నది. "ఇచట 'తవనిధి' అను వర్గచతుర్థమును నిలిపి వైరిపదదోషము నారోపించుట సరికాదు." అని పై పాదమును తవనిధి అనుచోట 'తవనిది' అని సవరించి యుదాహరించిరి. కాని తవనిది యను సవరణ యనావశ్యము. తపశ్శబ్దభవము తవ. ఇది తద్భవము. నిధి శబ్దము సంస్కృతము (తత్సమము) కావున నిది సరియైనదియే-ఇందు పూర్వ పదము తద్భవము. ఉత్తరపదము తత్సమము అనుచో, 'అంచయాన' అను సమానము రుక్మాంగద చరిత్రలో ప్రౌఢకవి మల్లన ప్రయోగించినది యున్నది. ఇందు పూర్వపదము హంస శబ్దభవము. తవ శబ్దమునకు కన్నడమున క్షీణింపని అని అర్థముకూడ నున్నది. కనుక అక్షీణ నిధి అని యనవచ్చునని కొందరు వాదించవచ్చును. కాని తవనిధి అనుదానిని తపోనిధి శబ్దభవముగానే కన్నడ వైయాకరణులు గ్రహించిరి. కిట్టెల్ కూడనట్లే పేర్కొనెను.

తవరాజు

ఇట్లే తపోరాజ శబ్ద భవమగు తవరాజు
ద్వి. వానిరితవరాజువల్లభుచేత బస 3 ఆ.

తెనుగున తపశ్శబ్దము అదంతముగా మహాకవులచే ప్రయుక్తమైనది!

'తనుజ ఘోర తపోగ్రతలఁ గలఁగడి మాడ్కి' నృసింహ పురాణము ౨.౨౧. 'తప + ఉగ్రత'= తపోగ్రత అని యెఱ్ఱన ప్రయోగించి యున్నాఁడు. ఇట్లే యరణ్యపర్వ శేషమున ౬.౯౬.౨లో సాంతపదమైన యశశ్శబ్దమును, యశశాలి—సమగ్యశశాలి యని అదంతముగా నుపయోగించియున్నాఁడు. తత్సమపరిచ్ఛేద వివరణమున వ్యా. సం. స. ములో పై ప్రయోగములేవియు నుదాహరింపఁబడి యుండలేదు.

పుడమీశుఁడు

ద్వి. పుడమీశ మీఁగనంబునకుఁ జే సాప
నొడయుల కిచ్చిరి నొడయల ధనము. బసవ. 3. ఆ. ౨౪. పం.

(పుడమీశుఁడు అనునది తద్భవము సంస్కృతము కలిసిన సమాసము. పుడమి-'పృథివి' శబ్ద తద్భవము-ఈశుఁడు సంస్కృత పదము-ప్రాచీన సంప్రదాయము ననుసరించి యిది సరియైనది.)

'పుడమి' 'పృథివి' శబ్దతద్భవమని కావ్యాలంకార చూడామణి (నవమోల్లాసము ౧౫. ప.) లో తద్భవలక్షణములను వివరించు సందర్భమున నిట్లు చెప్పఁబడినది.

సీ. రోధులు రోదులు, రోగులు రోగులు
భేదంబు బిందంబు పృథివి పుడమి.

కవి సంశయ విచ్ఛేదమున తృతీయమగు తద్భవతరంగమున త, థ, ధ, ట లకు దత్వాదేశము వచ్చునని—పృథివికి పుడమి తద్భవముగాఁ జెప్పఁబడియున్నది. (8-8) మఱియు పుడమి శబ్దములోని 'పు' అనునది—సంస్కృతమున 'పృ' అనునది తెలుఁగు సంప్రదాయము ననుసరించి, 'ప్రు' అను ఉకారోచ్చారణతో వెలయుచుండెడిదని, పదాదియందు సంయుక్తాక్షరము, తెలుఁగువారు పలుకలేరు గాన, పృథివి—పుడమియైనదని చెప్పుట కిది తోడ్పడుచున్నది.

ఇట్లు తెలుఁగున లాక్షణికులు స్పష్టముగా 'పుడమి' 'పృథివి' శబ్దభవమని, అది తద్భవము అని చెప్పుచుండగా, "ఆంధ్రవ్యాకరణ సంహితా సర్వస్వము" (మొదటి సంపుటము) 158 పుటలో 'పుడమి' శబ్దమును, సంస్కృతశబ్దముగా తత్తర్కు లిట్లు సాధించిరి. వారు వ్రాసిన భాగము నిం దుదాహరించుచున్నాను. "పుడమీశుఁడు వై. వి. గ్రా. రాజు (శ. ర.) ఇట పుడమీసుఁడు అను తద్భవ రూపము నంగీకరించుట యుచితము కాన "ద్విపద" 'పుడమీశ' మీ ధనంబునకు చేసాప నొడలికిచ్చితి...8 (బసవ. 8 ఆ. 24 ప) అనుచో సంబోధనమున సంస్కృతేతరములకు 'డు' లోపము రాదు గాన "పుడమి" శబ్దముసంస్కృతమే యని గ్రహింపకతీరదు." పుడ. ఉత్సర్గే అను ధాతువుమీఁద "పచాద్యచ్" అను చొప్పున 'అచ్' ప్రత్యయము రాఁగా, 'పుడ' శబ్ద మేర్పడును. పిదప "పుడం మనోతీతి=పుడమిః. అను ప్రక్రియ చొప్పున "పుడమి" అను సంస్కృత శబ్దము సిద్ధించును. "మిక్షేపే" అను స్వాదిధాతువుపైని "క్విప్"—ప్రత్యయము నిల్పి పై రూపమును సాధించునది. సస్యాదులను విరజల్లు నని వ్యుత్పత్త్యర్థము చెన్నునది."

కాని క్రీ. శ. 1937 లో నాంధ్ర విశ్వకళాపరిషత్తుమున సంహితాకర్తలు వెలయించిన, వైయాకరణ పారిజాతము (నన్న యాధర్వణీయము) 90,91 పుటలలో పృథివి శబ్దమునకు 'పుడమి' తద్భవరూపమని స్పష్టముగా నిట్లు వ్రాసియున్నారు.

"పుట 90. V ఋ వర్ణము అ, ఇ, ఉ, ఎ, రి-రు అనువానిలో నొకదాని రూపము నొందును. ఋ స్వరూపము తద్భవత్వమున నిలువదని యెన్నునది.

ఉదా: అ. మృత్తిక—మట్టియ

ఇ. శృంగారము—సింగారము

ఉ. పృథివి—పుడమి

ఎ. హృది—ఎద

రి. రుక్షము—రిక్క

రు. ఋషి—రుసి.

పుట. 91. ప్రాకృతమునందును నిట్టి వికృతిగలదు. 'ఋతుగ' (47 పుట. షడ్భాషాచంద్రిక) ఋతు ప్రభృతి శబ్దములలోని ఋ వర్ణము ఉ వర్ణముగా మారును పృథివీ=పుడవీ యిు."

ఇట్లు కంఠోక్తిగా 'పుడమి' తద్భవమని, వికృతియని వైయాకరణ పారిజాతమున నా రంగీకరించి, వ్రాసియు, క్రీ. శ. 1951 వ సంవత్సరమున నాంధ్రవ్యాకరణసంహితాసర్వస్వమున, 'పుడమి' శబ్దము సంస్కృతముగా సాధింపఁజూచుట, వింతయేకాక, వారి సిద్ధాంతములలో పరస్పరవైరుధ్య మున్నదని వెల్లడించుచున్నది.

నన్నెచోడకవిరాజు, పాల్కురికి సోమనాథుఁడే కాక పుడమీశ పుడమిపతి శబ్దములు లితరకవు లుపయోగించినట్లు, మడికి సింగన సకలనీతిసమ్మతమునుండి యీ క్రింది ప్రయోగములవలన దెలియవచ్చుచున్నది.

1. క. పుడమిపతు లర్థులర్థం
బడిగిన నది నృపులు కయ్య మడిగినఁ గడుఁ.

క. పుడమిపతిచేత జీతము...(పురుషార్థసారము 161 ప.)

పురుషార్థసారము శివదేవయ్య కృతము—క్రీ. శ. 1250 ప్రాంతము.

2. క. కడునభ్యంతర వర్తిం
బుడమీశుకుఁ గాఁగఁ బ్రాణములు విడిచిన
(పంచతంత్రము) 482 ప.

పంచతంత్రము. క్రీ. శ. 1260 నాటి ప్రాచీన కృతి.

మఱికొన్ని యితరప్రయోగములు:

క. పుడమిసుతఁ బాసి లక్ష్మణ—యొడదవ్వుల...
భాస్కరరామాయణము. అర ౨.౨౭. ప.

3. పుడమినాయక మా వారి నడిగి వత్తు.
ఎఱ్ఱన—సకలనీతి కథానిధానము. 1-136

4. పుడమీశ సత్యవాక్యము నడపుము—2 ఆశ్వాసము
ఎలకూచి రామభద్రకవి సకలకథా సారసంగ్రహము

దీనిని శబ్దరత్నాకరకారు లుదాహరించిరి (పుట 499)

5. పుడమీశ! కానము పోఁబోలు రాత్రి
విడిదింట...చొక్కనాథ చరిత్ర 7. ఆ. 211. పుట.

నిత్యనేమము

ద్వి. నిత్యనేమం బది నేఁటి ముగ్గునకు
ముత్యాలపాడి మాకు ముక్కుప వలయు. బస ౨.

ఆ. వ్యా. సం. స. వ్యాఖ్య (పుట (461).

"కన్నియ=కన్నె = కన్య - కన్యకాశబ్దభవములైనట్లే - "నిత్తియము "నిత్యము-నిత్య" అనునవి నిత్యాశబ్దభవములగుట వింతకాదు. "సీ. ధృతిఁ గుంతి మద్రభూపతుల నెయ్యపుఁ గన్యకలన" అని రాఘవపాండవీయమున కన్యయను వైకృతపదము ప్రయోగింపఁ బడెను. ఇట్టి తద్భవ స్త్రీసమశబ్దముగ 'నిత్య' అనుదాని నంగీకరించి బసవపురాణములోని నిత్యపడి నిత్యనేమను మున్నగువానిని సమర్థించుకొనుట యుక్తము. కాని బసవపురాణ టీకాకర్త వ్రాసినట్లు సోమనారాధ్యుఁడు వైరిపదమునుఁ బ్రయోగించెననుట సరికాదు. ఇట్టియెడల "నిత్య" అనునది చరిత్రాదులలోని దగుటచేఁ దత్సమమును సూ. రా. నిఘంటు మార్గమును సరికాదు. దాని తత్సమత్వమునకుఁ బ్రమాణాంతరము గన్పట్టలేదు."

ఆంధ్రలాక్షణికులందఱు వైకృతకంఠముతో తద్భవమని చెప్పిన పుడమి శబ్దమును సంస్కృతముగ సాధించుటకుఁ బ్రయత్నించిన సంహితాకర్తలు—ఆంధ్ర మహాకవులందఱు తత్సమముగ నంగీకరించిన 'నిత్య' శబ్దమును తద్భవముగ నిరూపించుటకుఁ బ్రయ

---

8. ఇచట ముద్రితప్రతి పాఠము "పుడమీశ మీ ధనం బునకుఁ జేసాప నొడలుల కిచ్చితి" అనునది కాని 'నొడలికిచ్చితి' కాదు.

త్నించుటలో వింతలేదు. "నిత్యశబ్ద తత్సమత్వమునకుఁ బ్రమాణాంతరములు గనబ్బట్టలేదు–" భారతములో ఆదిపర్వమున 9 వ పద్యమున నిత్యసత్యవచను అనునది నిత్యశబ్ద తత్సమత్వమునకుఁ బ్రమాణము కాదు కాబోలు! నిత్యసత్యవ్రతి–నిమధీశ–ఆరణ్య–౨. అని యిట్లు షత్యశబ్దమునకు ముం దెప్పుడును నన్నయ 'నిత్య' శబ్దమును విధిగా వాడును. మఱియు, తద్భవస్త్రీసమశబ్దముగ నిత్య అనుదాని నంగీకరించిన పక్షమున 'నిత్యుఁడు' అను మహద్వాచకరూప మెట్లు సాధ్యమగునో తెలుపఁబడలేదు. మఱియు నిత్యశబ్దమునకు 'నిచ్చ' అను తద్భవరూపమే వెలయుచున్నప్పుడు, నిత్య–నిత్తియు–నిత్తెయు అనురీతి నీ ద్రావిడప్రాణాయామ మెందులకో దురూహ్యముగ నున్నది. సంహితాకర్తలే క్రీ. శ. 1937 లో వారి యాంధ్ర వైయాకరణపారిజాతమున 111 పుటలో సంయుక్త వికృతి విశేషము అను శీర్షికక్రింద–

"త్యాగము–తేగము, నిత్యము–నిచ్చ, అర్ఘ్య–అచ్చ్య–" అని స్పష్టముగా 'నిత్య' శబ్దము సంస్కృతమని–దాని తద్భవము నిచ్చ యని చెప్పుచు నేను తిరిగి నిత్యశబ్దమును తద్భవముగా సాధింపఁ జూచుట వారికప్పుడు వ్రాసినది తిరిగి విమర్శించుకొనుట లేదను టలో విప్రపత్తిలేదు. ఇంతయేల. నిత్యశబ్దము సంస్కృతము— నేమము శబ్దము 'నియమ' శబ్ద తద్భవము—అందుచే నిది సరియైనది.

మఱియు నీ గ్రంథముననే. (౫౯౬ పుట యిట్లు గలదు, "మత్వలోపమునకు" గాణపత వివరణకర్త ప్రయోగ ప్రసిద్ధము అనుచు గొన్నింటిని జూపెను. ఈర్ష్యవార. ౬ ఆ. ౬౨), ఘాత (కవిక. 3 ఆ. ౭౨)...... సర్గ (అం. అ. శబ్ద ౪౯ సూ)." అను పంక్తుల వెంటనే యింకను ప్రయోగములు. మేలవగీతి గలము రెండు నగణములును గలసి ప్రాస మొఱయు. (కావ్యాలం. ౭ ఉల్లా. ౨౪ పు.) క. యురలవలను, శశి సహాలును నరయఁగ నంతస్థలూష్మలన గాఁ జెల్లున్ (ఆం. భూ. ౧౬ పద్య. కేతన) ద్విపద. 'ఎడపక 'నిత్య' శయేని ముట్టింప (బసవ ౪ ఆ ౭౨౪ ప.) ద్వి. అలిసేయుచుఁ జల్కునది "తథ్య" కాఁగ.(బసవ 3 ఆ ౫౩౦) ప్రశ్న (బసవ. ౬ ఆ. 33౨–3౪౯.) స్పర్శ. (బసవ. ౫ ఆ. 3౩3) చిహ్న (నన్ని పు. ౨ ౧౫౭) మొ." ఇట్లు స్పష్టముగా 'నిత్య' శబ్దమును మార్చి తత్సమపరిచ్ఛేదమున వ్రాసియు ఆ సంపుటమునందే ౧౬౧ పుటయందు సోమనాథుఁడు 'నిత్య' శబ్దమును నిత్యశబ్దభవముగా వాడెనని వ్రాయుట పరస్పరవిరుద్ధమై గ్రంథ ప్రామాణికతకు భంగము కలిగించుచున్నవి.

భక్తకూటువలు :

ఈ సమాసము భక్త+కూటువలు—అను రెండు పదములచే నేర్పడినది. ఇందు కూటువ దేశ్యమనుకొని పరిష్కర్తలు వైరిపదము క్రిందఁ జేర్చిరి కాని 'కూటువ' అనునది సంస్కృతమున కూట శబ్దభవము. తద్భవముగాన సరియైనదియే. చూ. సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటువు రెండవ సంపుటము 408 పుట (కూటువ. వి. సం. కూటః)

మజ్జనవావి :

మజ్జనలీల మజ్జనబావిలోన
మజ్జలంబులు— బస. ౬.

దీనినిగూర్చి. వ్యా. సం. శ. 1౯8 పుటలో నిట్లు వ్రాయఁబడి యున్నది. "ఇటఁ దాలవ్య జకారము నిల్పి వైరిపద దోషము వారింపుట సరికాదు. మజ్జన శబ్దభవము 'మజ్జనము' అనుట లెస్స". కాని మజ్జన శబ్దమునకు పదములో నేమార్పులేని దంత్య జకారచిహ్నము నిరర్థకముగ నిలుపుటకన్న, 'బావి' శబ్దము దేశ్యముగాక, తద్భవమైనచో వైసంప్రదాయము ననుసరించి యిది సరియగునుగదా! సంస్కృత 'వాపి' శబ్దమునకు బావి – తద్భవము. శబ్దరత్నాకరమున 'బావి' శబ్దము వైకృతముగనే యున్నది. చూ. పుట 886.

సర్వాంగకచ్ఛడము :

కట్టిరి సర్వాంగకచ్ఛడం బనుచు. బస. 3 ౧౫౧ పం.
అంతకుఁదగిన సర్వాంగకచ్ఛడము. 3. ౨౨౬ పం.

దీనిపై అ. వ్యా. సం. శ. వ్యాఖ్య (పుట 1౹80) "సర్వాంగ కచ్ఛడము అనునది ముద్రణ సంస్కారలోప కృతము. రెండుస్థలములయందు వరుసగ 'కచ్ఛట కచ్ఛటిక' అనునవి కవిప్రయుక్తము లనబడును. "కచ్ఛా కచ్ఛటికా కక్షాపటీ కాటిన మిత్యపి." అని అమరము (త్రికాండశేషము). "కట్టిరి సర్వాంగ కచ్ఛటయనుచు" అంతకుఁదగిన సర్వాంగకచ్ఛటిక అని కవిప్రయుక్త పాఠములు కానోపును."

పై వ్యాఖ్యలో ప్రతి వాక్యము విమర్శనీయము. మొదట "నిది ముద్రణ సంస్కారలోప కృతము" అనునది విచారింతము— సంహితాకర్తల యభిప్రాయముననుసరించి, యిది "సర్వాంగ కచ్ఛటిక" యని యుండవలెననియు, పరిష్కర్తల కిది తెలియక, సర్వాంగకచ్ఛడ మని సంస్కారము చేయకయే ముద్రించిరనియు, కాబట్టి యది ముద్రణ సంస్కరణలోపమని విమర్శ. తమకు లభ్యమైన తాళపత్రమాతృకలయం దెల్ల "సర్వాంగకచ్ఛడము" అనుపాఠమే యుండుటచేత, పరిష్కర్తలు దానిని సంహితాకర్తలవలె మార్చుటకు సాహసింపఁ బ్రయత్నింపలేదు. తమ గ్రంథమునందే (౪33–3౪ పుటలు)" "అనుకరణంబునం దుదివాల్లునకు ద్విర్వచనం బగు" అను సూత్రసందర్భమున 'యథాశివ మరోవిష్ణు' అను బసవపురాణ ద్విపద పాదమునందలి పాఠనిర్ణయముకొఱకు తాళపత్రమాతృకలనుండి పాఠములను జూపిన సంహితాకర్త లీ సర్వాంగకచ్ఛడము నొద్ద "కవిప్రయుక్తము కానోపును" అని వ్రాసి యొక్క తాళపత్రమాతృకయైన నుదాహరింపకపోవుట యత్యాశ్చర్యకరముగ నున్నది. కాఁగా వారిసందర్భమున తాళపత్రమాతృకలు చూడనిదే, యిట్లుండవలయునని యూహించిరన్నమాట. ఇంతయేల? సర్వాంగ—సంస్కృతపదము కచ్ఛడము కచ్ఛాపట శబ్దభవము తద్భవము.9

ఇతర వేల్పులు :

కవిప్రయోగార్హములైన దేశి సంస్కృతపద సమాసములు నిక పరిశీలింతము.

---

9 ఈ సందర్భమున నేను మదరాసు ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తక భాండాగారమున బసవపురాణ ప్రతులనన్నింటిని బరిశీలించితిని— వానిలో నెందును సంహితాకర్త యూహించిన సర్వాంగకచ్ఛటిక యను పాఠము గానరాలేదు.

ద్వి. శ్రీ మహాదేవుఁడ న్నామంబు లున్న
వే మహి నిటువంటి యితర వేల్పులకు బస. ౬-౫౩౩

దీనిపై ఆ. వ్యా. సం. శ. వ్యాఖ్య పుట ౧౧౭౦. "ఇతర వేల్పునకు అనుచో ఇతరు వేల్పునకు" అనినయెడల వైరిపదదోషము తొలఁగును. ఇతర మతములవాని వేల్పునకని యర్థము. "కావ.క ర్తల క ర్తమానీలగళుఁడు" (బసవ. ౬ ఆ. ౩౩౩ వ.) అని యిట్లు "తన వేల్పు—యితరుని వేల్పు" అని వాడుట కవి కభిమతము."

బసవపురాణ ముద్రిత ప్రతియందు "యితర వేల్పులకు" అని బహువచనము కన్పట్టుచుండఁగా సంహితాకర్తలు యితర వేల్పునకు అని ఏకవచనముగ నుదాహరించుట సరికాదు—మరియు నిచట, ప్రకరణార్థము ననుసరించిన శివునితో నితరదేవతలు సరికారు అని కవి నిరూపించుచున్నాఁడే గాని, "యితరమతముల" ప్రసక్తియే లేదు.

ద్వి. అప్రతిమాకారుఁ డగు లింగమూర్తి
కప్రతిమాకారులే సమానంబు.
చావుబుట్టువులేని దేవదేవునకు
చావుబుట్టువుగల దేవతల్ సరియె
ప్రళయంబుఁ బొందించు ప్రళయరుద్రునకు
ప్రళయంబుఁ బొందెడు పలువేల్పు లెనయె
అవిర్భవింపని యభవున కరయ
దేవకీపుత్రాది దేవతల్ సరియె.
షోడ్డలదేవుతో సోమేసుతోడ
సడ్డల దైవముల్ సర్పింప సరియె
హరుఁడు సర్వేశ్వరుం డభవుండు శివుఁడు
పరముఁడు పసుపతి పరమేశ్వరుండు
శ్రీమహాదేవుఁ డన్నామంబులున్న
వే మహి నిటువంటి వితర వేల్పులకు.

పై యుదాహృత భాగము ననుసరించిన, దేవతల్ దైవముల్ వేల్పులు అని బహువచనమే యుండుటచే, సంహితాకర్త లూహించి వ్రాసిన వేల్పునకు అనుపాఠ మచ్చట నుండుట కవకాశమే లేదు. ఇచ్చట శివుఁడు—శివేతరులైన దేవతలు (వేల్పులు) తక్క వేఱుభావన లేకపోవుటయే "ఇతర మతములు" అనుట కేవలము ప్రామాదికము.

ఇంతకును "ఇతర వేల్పులు" అనునది వైరిసమాసముగా వారు భావించుటచే నింతయైనది; వింతపాఠ మేర్పడినది.

"ఇతర వేల్పులు"అనునది కేతన మతము ననుసరించి కఱకంఠాది సమాసములవలె గ్రామ్యము వేల్పు శబ్దము సంస్కృతముతో సమసించిన యీ క్రింది ప్రయోగము. పై యభిప్రాయమునకుఁ దోడుచున్నది.

సీ. గీ. కల్పితాఖిలలోకైక వేల్పు
వేల్పుపెద్ద...... ౧.౬

అని ఉత్తర నారసింహపురాణమున హరిభట్టు ప్రయోగించి యున్నాఁడు. ఇతఁడు—శ్రీ కృష్ణదేవరాయలకాలమునాటివాఁడు. ఈ గ్రంథ మాంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తువారిచేఁ బ్రకటితమైనది.

కంభకట్లు:

ద్వి. కంభకట్లను మేలు కట్లను బోలుచు
గంభీర పుష్పకాగారంబునందు. బస. 3.౧౨౪ వం.

దీనిపై ఆ. వ్యా. సం. శ. వ్యాఖ్య. పుట 159. "సోమనాథుఁడు స్థలాంతరమునఁ బ్రయోగించిన "కంభకట్లను మేలుకట్లను బోలుచు" అను పద్యమునందలి 'కంభ కట్ల'ను పాఠము ప్రామాదికము. 'కంభకోట్లను మేలుకట్లను బోలుచు గంభీర పుష్పకాగారమునందు' అనుచో కంభకోట్లను పాఠము కవి ప్రయుక్తము కానోపు. అచట కట్టుశబ్దము సుసంగతము కాదు. కోటిశబ్దము సమర్థమయి యున్నది."

"కంభకట్లు "అను పదముయొక్క అర్థమును సంహితాకర్తలు గ్రహించి యుండిన పై రీతిని పాఠము మార్చియుండరు. ఈ పదమును నన్నెచోడ కవి కుమారసంభవమున వాఁడియున్నాఁడు.

సీ. కనకాచలము పెలకట్టయ్యె నవరత్న
వర్గంబు లవి రంగవల్లు లయ్యెఁ
గల్పకుజంబులుఁ గంభంబులుగ మీఁదఁ
గల్పలతాతతిఁ గలయఁబర్వ
సుందరంబగు పచ్చపందిరియును దోర
ణంబులు నయ్యె దివ్యాంబరములు
[10] కంభకట్టులు మేలు కట్టులు నయ్యెఁ దా
రకములు మణి విలంబకము లయ్యె
ఆ. వె. నమృత రసరసాయనాబ్ధులు పూర్ణకుం
భంబు లయ్యె నిందు భానుమంట
లాలి దర్పణమ్ములయ్యె సర్వేశు న
ద్వాహమంటపమునఁ దమకుఁ దార. (౯. 3)

పై పద్యమున పరమేశ్వరుని వివాహసమయమున వివాహ మంటపము వర్ణితమయినది. సృష్టిలోగల పదార్థము లామంటపము నలంకరించుటకుఁ బూనుకొన్నవి. ఆ సమయమున కనకాచలము—

1. బంగారు పర్వతము - పెలకట్టు - శిలారత్నములచే నిబద్ధమైన వేదిక - (భూమి).
2. నవరత్న వర్గములు - రంగవల్లులు - ముగ్గులు -
3. కల్పవృక్షములు - స్తంభములు -
4. కల్ప లతలు - స్తంభములమీఁది—లతలు పచ్చపందిరి - పచ్చతోరణములు -
5. దివ్యాంబరములు - కంభకట్లు స్తంభమునకు - చుట్టును చుట్టియలంకరించిన వస్త్రములు - మేలుకట్లు వేదికపై నున్న వితానము.
6. తారకములు- చుక్కలు- మణి విలంబకములు వ్రేలాడు హారములు - (పూసలు గ్రుచ్చినవి)
7. అమృతరస రసాయనాబ్ధులు - సుధాసముద్రము నిండనైన పూర్ణకుంభములు

---

10. కంభ కట్టులు మేలుకట్టులు - అను కుమారసంభవ ముద్రిత పాఠము సరికాదు. 'కంభ కట్లు' వైరి సమాసమని 'కంబ కట్లు'గా ముద్రించిరి. మఱియు ముద్రితమున పెత్తుగీతి 'గీ' అని యున్నది. ఇది ఆటవెలఁది.

8. ఇంకు ఛాయ మండప సూర్యచంద్ర - దర్పణములు లములుమండల ములుఅద్దములు-

పాల్కురికి సోమనాథుఁడు నన్నెచోడ మహాకవి పలుకుబడిని, యథాతథముగా పెక్కుపట్టుల గ్రహించియున్నాఁడు. 11 ఇద్దానికు - పై ఎత్తుగీతి పద్యములోని, "కంభకట్టులు-మేలుకట్లును నరయ్య" అనుదాని వట్లనే. కంభకట్లును, మేలుకట్లును బోలుచు అని గ్రహించి యున్నాడు. కల్యాణ మహోత్సవ సమయముల స్తంభములకు వస్త్రములుచుట్టి యలంకరింతురు - అట్టి యలంకరణమునకు 'కంభకట్టు'12 అని పేరు. పందిళ్లు వేయుట, తోరణములు కట్టుట, వేదికను, ముగ్గులచే నలంకరించుట - జాలకములు - పూర్ణ కుంభములు నిల్పుట, నిల్వుటద్దము లెత్తుట మున్నగు వివాహాలంకరణోపకరణముల సందర్భమున చెప్పఁబడిన కంభకట్లు స్తంభాలంకరణముగాక వే రేమగును ?

ఇట్టి పట్టున, సంహితాకర్తలు చెప్పిన "కంభకోట్లు" అను పదము సంగతమగునా ! కంభకోట్లు - అనగా స్తంభముల సమూహమని కదా యర్థము. ఆ యర్థ మీ సందర్భమున నెట్లు పొసగునో, మఱియు నది "కవిప్రయుక్త పాఠమెట్లగునో" దురూహ్యము.

కఱ కంఠుఁడు :

మొఱటదవంకయ్య మున్నొక్కనాఁడు
కఱకంఠభక్తుఁ డొక్కరుఁ డర్ధరాత్రి
నరుదేర............(బసవ ౨ ఆ ౮౮౯ ప)

దీనిపై వ్యాఖ్య పుట ౧౯౫ "ద్వి. కఱకంఠ భక్తుఁ డొక్కరుఁ డర్ధరాత్రినరుదేర.........(బసవ ౨. ౮౩౯) అను పాఠము ముద్రణసంస్కర్తృప్రమాదకృతము. "మొఱటద వంకయ్య...... కఱకంటుభక్తుఁడు......అని కవిప్రయుక్తము కానోపు."

"కఱకంఠ భక్తుఁడు" అనుదానిలో కఱకంఠ శబ్ద మెంత మాత్రము ముద్రణ సంస్కర్తృప్రమాదకృతము కాదు. కఱకంటు అనుపాఠ మేతాళపత్రప్రతియందును లేదు. బసవపురాణమున సంస్కర్తలు చూపిన యొక్కచోట నేకాక పలుస్థలములలో కఱ కంఠ శబ్దము ప్రయుక్తమైనది.

కఱకంఠునుడి బస ౨ ఆ. ౮౧౬
కఱకంఠ ! యడబాల " ౮౯౩
కఱకంఠ ! యిదియేమి " ౫౧౯
కఱకంఠ ! మా పల్లె ౩-౬౫౬
కఱకంఠు కంటెపై ౯౬౮

బసవపురాణమునందే కాక పండితారాధ్యచరిత్రమునను కఱకంఠశబ్దము ప్రయుక్తమైనది.

కఱకంఠ గద్దెనగరు, పండి. దీక్షా. ౧౧౪
కఱకంఠు భక్తుఁడు ౧౫౦

శివకవుల రచనలలో కఱకంఠుఁడు పలుమాఱులు ప్రత్యక్షమగుచుండును.

కఱకంఠుని భక్తులకని - శివతత్త్వసారము. ౧౯౪ వ.
కఱకంఠు భక్తి వలిగా ౧౯౩
అకలుకంఠుఁ దోడ్కొని. కుమార ౬.౨౯
అతిముడి సంపెకు కఱకంఠగణమని ౧౨.౧౦౩

శివకవులే కాక, నన్నయనుండి చిన్నయవఱకు నీ కఱకంఠ శబ్దమును లాక్షణికు లెఱుఁగుదురు. నన్నయ తిక్కన నాచన సోమనాథాదు లీపదమూను బ్రయోగించిరి. చిన్నయసూరి యనింద్యగ్రామ్యముగా నీ పదమును బాలవ్యాకరణమున సంజ్ఞా. ౨౩ వ సూత్రమున నిచ్చియున్నాఁడు. 'ఆర్యవ్యవహారంబుల దృష్టంబు గ్రామ్యంబు' పెద్దలు వ్యవహరించినమాట గ్రామ్యంబయిన గ్రహింపఁదగునని తాత్పర్యము. కఱకంఠుఁడు, ప్రాణగొడ్డము అని యీ పదమున కఱకంఠుఁడు గానే యిచ్చియున్నాడు.

కేతన యాంధ్రభాషాభూషణములో 'తెనుఁగు పదంబులపై నింపొనరఁగ సంస్కృతము చెల్లు నొక్కొకచో' అని 'కఱకంఠ నామమున్ బోలి తగున్' అని స్పష్టముగా పేర్కొన్నప్పుడు, కఱ యను తెనుఁగు పదముపై కంఠ అనునది సంస్కృతపదమే అయియుండవలెను గాని, 'కంట' అను పద ముంచుటకవకాశ మున్నదా? గణపవరపు వెంకటకవియు కఱకంఠ పాఠము నిచ్చి యున్నాఁడు. శివకవుల గ్రంథములయందేమి, నన్నయాది కవుల ప్రయోగమందేమి, కఱకంఠ అనుపాఠముతప్ప 'కఱకంట' పాఠము తాళపత్రప్రతుల యందైన కన్పట్టలేదు.

ఇట్లు కఱకంఠశబ్దము కానవచ్చిన యన్నిచోట్లను, కఱకంఠ అనియేగాని, కఱకంట అని యొంతమాత్రము కన్పట్టులేదు. తాళపత్ర మాతృకలయందును కఱకంఠ అని 'ఠ' కారయుక్త పాఠమే యుండఁగా, తాళపత్ర మాతృకలు తప్పుల కుప్పలనియు, 'ఠ' కార పాఠము ముద్రణసంస్కారలోపకృతమనియు, సంహితాకర్తలు (పుటలు ౧౯౧...౧౯౯) వ్రాయుట సాహసమే కాక, ప్రాచీనాంధ్రలాక్షణిక సంప్రదాయ లక్ష్య లక్షణ విరుద్ధమునై యున్నది.

కట్టుగ్రము :

ద్వి. కట్టుగ్రమునఁగూడ ముట్టుకొనుచున్న బస. ౩ ఆ
బిట్టుల్కిపడి మది కట్టుగ్రుఁ డగుచు బస. ౪.

దీనిపై వ్యాఖ్య. పుట ౨౫౯.

"సంస్కృత శబ్దపరత్వమున 'కఱు' శబ్ద 'ఱ' కారమునకు ద్విరుక్త ట కారము వచ్చుట బసవపురాణమున గన్పట్టుచున్నది. కట్టుగ్రముగఁగూడ ముట్టుకు మున్న (బసవ. ౩ ఆ ౪౬౪), బిట్టుల్కిపడి మది కట్టుగ్రుఁ డగుచు (బసవ. ౪ ఆ. ౧౩౫) సోమనారాధ్యుఁడు వింతవింత తద్భవములను బ్రయోగించువాఁడు గాన (౬౦. iii) బయిస్థలములందు, "కట్టుగ్రముగ, కట్టుగ్రుఁడగుచు" అని ప్రయోగించె నేమో !?"

అర్వాచీనలాక్షణిక సంప్రదాయము ననుసరించి, ప్రాచీన భాషను సంస్కరించుటకుఁ బ్రయత్నించుట హాస్యాస్పదము. కట్టు

---

11. చూడుఁడు. నా తెలుఁగు కవుల చరిత్ర - తృతీయ ఖండము - శివకవి యుగము - నన్నెచోడ కవి.

12. ఈనాఁడును వివాహకాలమున, స్తంభములకు వరటి జోళ లనుచేర్చి వానినొక యలంకారముగా గావింతురు.

గము-సంస్కృతాంధ్రపద మిశ్రసమాసము. వ్యాకరణమున కసు శబ్దముపై తెనుఁగుపదములే చెప్పబడినవి. ఇచ్చట సంస్కృతపద మున్నది. అందుచే, పంద్రెండవశతాబ్దినాటి పాల్కురికి సోమనాథుని రచన, బాలవ్యాకరణము ననుసరించి, "ప్రయోగించెనేమో" అని శంకించిరి. ఇట్టి సందేహమున కవకాశమే లేదు. 'కట్టుగ' శబ్దమును సోమనాథుఁడు బసవపురాణములో నీ క్రిందిరీతిని సమాసములో మార్పుటకు వీలులేకుండ బిగించియున్నాఁడు.

కట్టుగలీల శంకరదాసమయ్య.

యిట్టు వర్తింపగ......................బసవ ౩౯౮ పుట.

పై సమాసమున- కట్టుగలీల యని యగునా ? ఇట్లే పండితారాధ్య చరిత్రలోను

కట్టుగలీల జన్నొట్టు గొగ్గవ్వ. దీక్షా ౨౩౨

అని కలదు. ఇచ్చటను పైవిధముగ మార్చవచ్చునా, చిన్నయసూరి సూత్రమును సోమనాథుని ప్రయోగము ననుసరించి సంస్కరింప వలయును.

ధర్మకవిలె :

ద్వి. మీదత్తి మీ ప్రాఁత మీ ధర్మకవిలె
మీదాసి ననుఁ గావరే దయతోడ—"

బస. ౪. ౧౦౨౧ పం.

ద్వి. అవుదలల్ వంచుచు నయ్య మీధర్మ
కవిలల మంచును గడుదైన్యపడుచు. బస. ౩. ౫౯౬ పం.

దీనిపై ఆం. వ్యా. సం. స. వ్యాఖ్య (పుట 161.) "బసవ పురాణ పీఠికాకర్తగారిచట రెండుపద్యములందును "ధర్మకవిలె" అని దిద్దిరి. సూ. రా. నిఘంటుకారులట్టి పాఠమునే స్వీకరించిరి.. ఈ పాఠములు ప్రామాదికములు (ఎ. 3. 111 లి.) (2) (పుట 198) సోమనారాధ్యుఁడు ధర్మకపిల-దీని తద్భవము-దమ్మకవిల అని ప్రయోగించి యుండఁగా ముద్రణ సంస్కర్తగారు "ధర్మకవిలె"అను దానిని దిద్ది వైరిపదమును ప్రయోగించెనని తలంచిరి.వీరి తలంపు చొప్పుననె సూ. రా. నిఘంటుకారులును నుదాహరించిరి. ధర్మకవిలె. వి. వి. (ధర్మము+కవిలె) ధర్మముల పుస్తకముల లోని దానముల ననుభవించువాఁడు. ద్వి. మీదత్తి మీ ప్రాఁత మీ ధర్మకవిలె మీ దాసు ననుఁ గావరే దయతోడ (బసపు ౪ ఆ. ౧౦౨౨ పద్య) ద్వి. అవుదలల్ వంచుచు నయ్య మీ ధమ్మకవిలెల మనుచును గడుదైన్యపడుచు (బసపు ౩ ఆ. ౫౯౭ పద్య) (సూ.రా.ని) కవిలె (లియ) వి. ౨. లెక్కపుస్తకము...(సూ.రా.ని.) ఈ యర్థము పై బసవపురాణ పద్యముల కెట్లు పొసంగునని వీరు తలంచిరో తెలియకున్నది. సోమనారాధ్యుఁడచట "ధర్మకపిల-దీని తద్భవము దమ్మకవిల" అను శబ్దములఁ బ్రయోగించెను. ధర్మార్థముగ విడువఁబడిన కపిలధేనువు అనియర్థము—ఎవ్వరికిని హింసింపరానిదని భావము. ఇట్లు మిక్కిలి ప్రౌఢముగను సుసంగతముగను నట సోమనారాధ్యుఁడు ప్రయోగించెను. ౩. (పుట 1180) ధర్మకవిలె అనునది ముద్రణసంస్కారలోపకృతము. ధర్మకపిల" అని కవిప్రయుక్తము నం డగును. మీదత్తి మీ ప్రాఁత మీ ధర్మకపిల బసవ. ౪ ఆ. ౧౦౨౩ పం.) ధర్మార్థము విడిచిన (వృషోత్సర్జనము) కపిలధేనువు. దీని తద్భవ రూపము దమ్మకపిల. అవుదలల్వంచుచు నయ్య మీదమ్మ కవిలమంచు చుఁ గడు దైన్యపడుచు (బస. ౭ ఆ. ౫౯౭). ధర్మకపిల నెవ్వరును హింసింపరు. "దమ్మకవిలె"అని చెప్పి ధర్మముల చిట్టాపుస్తకము అనుటయు సుసంగతముగానుండదు. (విస్తర IV ఎ3 111 విమ.)"

పైరీతిగా నొకసారి చెప్పఁదగిన విషయమును మూఁడుచోట్ల మూఁడుమూఱు లుద్ఘాటించుటచే, సంహితాకర్తలకు నిది నిశ్చితాభిప్రాయమని యూహింపవచ్చును. ధర్మకవిలె శబ్దమును 'దమ్మకవిల'గా మార్పుచేయుటయేగాక, 'ధర్మకవిలె' శబ్దమును స్వీకరించిన సూర్యరాయాంధ్రనిఘంటుకారులనుకూడ విమర్శించిరి. ఈ పట్టున సంహితాకర్తల వ్యాఖ్యానవైఖరి యెట్టిదో తెలుపుచున్నాను.

'ధర్మకవిలె' అని ముద్రితపాఠ మున్నప్పుడు, పరిష్కర్తలు దాని నట్లే నిలిపినప్పుడు, తాళపత్రమాతృకలయం దా పాఠ మెట్లున్నదో సంహితాకర్తలు తెలుపలేదు. తాళపత్రమాతృకలలో దమ్మకపిల అనునట్టి పాఠమే లేదు. క్రీ. శ. పదునాఱవ శతాబ్దినాటి పద్య బసవపురాణమున (ఇది పాల్కురికి సోమనాథుని ద్విపద బసవ పురాణమునకు పద్యానువాదము) నీ సందర్భమున "వ. పెండియు మీదూత మీబంట మీ డింగరీఁడ మీ బిడ్డ మీపన్న మీ లెంకవాఁడ మీదత్తి మీ ధర్మకవిలె" అని 'ఎ' కారయుక్తపాఠమే యున్నది.

ధర్మకవిలె అను 'ఎ' త్వఘటిత పాఠమును తిరస్కరించిన సంహితాకర్తలు వా రుదాహరించిన బసవపురాణ పంక్తులలో — "దాసి"-అను ఇకారఘటితపాఠమునకు 'దాసు' అను ఉత్వఘటిత పాఠ మేల స్వీకరించిరో తెలియుటలేదు, ముద్రిత ప్రతిలో 'మీ దాసి' అని యుండెగా నది సరికాదని కాఁబోలు 'దాసు' రూపముతో నా పదమును గ్రహించిరి. శివకవులు పురుషులకుఁగూడ స్త్రీలింగరూపము నుపయోగించియున్నారు. బసవన్న "జంగము కోటకి పడిసన్న దాసి" (బసవపురాణము)

ఇక 'దాసి' యను ఇత్వఘటిత రూపమునకు నిర్ధారకముగా పండితారాధ్యచరిత్రమున ని క్రింది ప్రయోగమును చూడుఁడు.)

ద్వి. చెన్నారఁ గాళి దాసియు శివుచేతఁ
గొన్న యా ముయ్యేడు గన్నులలోన—

మహిమప్రకరణము ౨౭౩ పు.

నన్నెచోడకవియు, "పరమున కేను 'దాసి' నని పల్కఁగ" (౭.౧౩౭)అని దాసిశబ్దమును దాసుఁడనునర్థమున వాడియున్నాఁడు.

ధర్మకవిలెశబ్దమునకు ధర్మముల పుస్తకములలోనిదానముల ననుభవించువాఁడు అనునదియే సరియైన యర్థము సాధారణముగ దాన ధర్మాదులు చేయునపు డా దానధర్మముల నిచ్చినవారి పేళ్ళను వేఱుగా కవిలెలమీఁద వ్రాసియుంచెదరు, ఫలానావారి కింతధర్మము. అని యందుండునుఇట్టి పద్దులను వ్రాయు తోటయాడులకు కవిలెలు అనిపేరు.

కవిలె రూపాంతరము—కవిలియ—౧. ఘట్టించిన నీలి పటపువర్గు లెక్కపుస్తకము కడితము—తాటాకు లెక్కపుస్తకము. శ. ర. ధనాగమ వ్యయాదులను నానాఁడు వ్రాసి చేర్చిన పత్రము కట్ట (చి. ని.) చి. ని. యనఁగా చిన్నయసూరి యముద్రిత నిఘం

టువు. (ఆని. సూ. ని. 8 వ సంపుటము 210 పుటలో కవిలె శబ్దము కొద్ద నున్నది.)

గీ. "కవిలెను లిఖింప నేర్చిన కరణికంబు ఘటికా. ౧.౨౭.

సీ. కవిలెలోనున్న ప్రకారంబు ప్రజ పాపపుణ్యముల్ చిత్ర గుప్తుండు దెలుపు ఉ. రా. ౩.౩౧౬

చ. కవిలియ విప్పిచూచి యనఘా యితఁడు భోజరా. ౩.౫౫

అని కవిలె, కవిలియ శబ్దములకు ప్రయోగములు గలవు. పై కవిలియ అను రూపమే—ధర్మకవిలెయందు 'ఏత్వరూపమే కాని, అత్వ రూపము లేదని తెల్పుచున్నది.

బసవపురాణమున నీ ధర్మకవిలె శబ్దము 'కవిలె' సంబంధమును బట్టియే ప్రయుక్తమైనది మీద త్రి - మీబంటమీధర్మకవిలె-అనఁగా మీ ధర్మమునకు పాత్రుఁడను-అనగా మీరు వ్రాయించెడుధర్మముల కవిలెలలో చేరుట కర్హుఁడను. అని అర్థముభక్తులీవిధముగ కవిలె కెక్కుట యనునది శైవవాఙ్మయమున గానవచ్చును.

క. భూశ మీ భక్తులకని
చేకొని శివాజ్ఞ మీతి చెడనడచిన నీ
లోకమున మాన్యులగుదురు
గా కెక్కుదురయ్య శివుని కవిలియ వరగుల్.

అని మల్లికార్జున పండితారాధ్యుల శివతత్త్వసారమున గలదు. (౨౧౫ప.) కవిలియ ప్రస్తావము పండితారాధ్య చరిత్రమునను గలదు.

సరసరగీత బంచెరు కవిలియలు
వరయుఁడు శోధింపుఁ డవ్వచనములు. పండిత. దీక్షా ౨౩౫

ఇచట బసవన్న కొల్వుకూటములో యోగనిద్రాముద్రితుఁడైయుండుటచూచి, అచ్చటివారు "బసవన్న యట్లుండుటకు కారణ మేమి? అతని భాండాగారమున కవిలెల (ధర్మకవిలెల) శోధింపుఁడు—ఆ ధర్మకవిలె కెక్కనవానిఁగూర్చి యోగనిమగ్నుఁడై వాఁడా?" అని యనుకొన్న సందర్భమునఁ జెప్పబడినది.

మొదట నీ 'ధర్మకవిలె' శబ్దము బసవపురాణములో మాత్రమే ప్రయుక్తమైనదని సూ. ని. ననుసరించి, సంహితాకర్త సిద్ధాంతము చేయుట సమంజససుము కాదు. సోమనాథుఁడు పండితారాధ్య చరిత్రమున నీపదము నుపయోగించి యున్నాఁడు చూడుఁడు సంబెన్న కథలో

ద్వి. నంబి సంబెన్న యానందస్వరూప!
నంబి సంబెన్న యున్నతి జగద్దీప!
కతలేల మీ ధర్మకవిలెల మేము
గతియును మతియు నేర్గడయు నీవన్న
దాన మొక్కటి వేఁడఁ దనకు సత్పాత్ర
దాన మిచ్చితి మహాదాని మహాత్మ.
మహిమా ప్రకరణ. ౧౪౫ పా.

కవిలెలలో కెక్కి ధర్మము చేకొన్నవ్యక్తి చనిపోయినచో వారిని పేరందుండి తీసివేయుదురు. ఇట్లు తీసివేయు సందర్భము కూడ పండితారాధ్య చరిత్రమున నున్నది. బసవని మహత్త్వమునకు సహాయపొంది బిజ్జలు డాతనిపై యల్లయ్య, మధుపయ్య, యను వారలను బంపినపుడు

అవనిలోఁ జాతుర్వ్య లను పేరు మాయని
కవిలియఁ దుడిపించి కల్యాణ కటక
మీడిత భక్తి మహిష్ఠత పేర్మిఁ
జాడుగా శిక్షియించె బసవన మంత్రి. మహిమ. ౧౯౦ పా.

కవిలెలలో మనుజులపేర్లు వ్రాయుదు రనుటకు బసవ పురాణమున నీ క్రింది పంక్తులు చాలును.

ద్వి. కొట్టరువునఁ బట్టి కోటానగోట్లు
పెట్టియు మనుజులపేర్చు వ్రాయందు
కదియ పంచాక్షరి కవిలియవ్రాసి
చదువు లెక్కలు వరసది దప్పకుండ. బస. ౬.౪౭౩ పం.

శంకరదాసుమయ్య యను భక్తుఁడు, జగదేకమల్లుని యొద్దకవిలెలు వ్రాయుకొలువుకుఁ గుదురుకొని, అందు మనుజుల పేర్లవ్రాయుటకు బదులు పంచాక్షరి వ్రాసెడివాఁడు. ఇంతయేల? కవిలెలలో పేరు వ్రాయించుటను గూర్చి మల్లికార్జున పండితుఁడే, తాను లింగైక్యముఁ జెందుటకుముం దిట్లు చెప్పియున్నాఁడు.

ద్వి. పరసమయంబుల భంగించి కీర్తి
వరియించి లోకపావనము గావించి
భవదీయసమయంబు పాలించి ఘోర
భవములు వాటించి పంచిన పనులు
భర్గ! నిన్ మెప్పించి పంచిన ప్రమథ
వర్గంబు కవిలియ వ్రాయించి మించి
నీలోన లీనమై నిలిచి నీయాజ్ఞ
బాలించి...............
యుండంగఁ గోరద నో పర్వతేశ.
పర్వత. ౫౪౬. పా.

కవిలెగూర్చి యింత గ్రంథముండగా, వ్యాకరణసంహితాకర్త లీపదమును 'కపిల' శబ్దభవమగు కవిలగా మార్చుట యెట్టి సాహసమో యోజింపుఁడు!

ధర్మకపిల—దమ్మకవిల పాఠములు మార్చినవెనుక తమపాఠము యొక్క యర్థమును సమర్థించుటకు, "ధర్మకపిల ధర్మార్థము విడిచిన (వృషోత్సర్జనము) కపిలధేనువు. దీని తద్భవము దమ్మకవిల. ధర్మకపిల నెవ్వరు హింసింపరు—ధర్మకవిలె అని చెప్పి ధర్మముల చిట్టా పుస్తకము అనుటయు సుసంగతముగా నుండదు" అని వ్రాసినారు.

కాని 'ధర్మకవిలె' సందర్భమున నింతకంటె యసంగతము వ్రాత వేఱొకటి యుండబోదు సంహితాకర్తలకు సంప్రదాయిక దృష్టిలేదు. ఆ మతసాంప్రదాయముల నెఱుంగక, పదముల స్వరూపము గూర్చి, వానికి యపార్థములు గల్పించుట యెంతమాత్రము సమంజసము గాదు.

శైవమత సంప్రదాయమున వృషోత్సర్జనము అనఁగా గోవును విడుచుట, గోదానము చేయుట మొదలగు నాచరణవిధానము లేనేలేదు. అసలు కర్మకాండయే లేని శైవమతమున వృషోత్సర్జన మేమి? వీరశైవమత సిద్ధాంతములకు నాధారమగు పాల్కురికి సోమనాథుని బసవపురాణమున నిట్టిది యుండుట సంభవమా? సంహితాకర్తలు మతసంప్రదాయము నెఱుఁగక నిట్టి యర్థము చెప్పిరి.

మఱియు నిచ్చట బసవపురాణమున నీ ధర్మకవిలె శబ్దము ప్రయుక్తమైన సందర్భమున ప్రకరణమునుబట్టి చూచిన సంహితాకర్తలు చెప్పిన యర్థమున కెంతమాత్రము సరిపోదు. ఆసందర్భ మిది.

"అంబన్న యను నొక భక్తుఁడు కైలాసమున కేఁగినప్పుడు శివుడు భక్తుల మహిమ అంబన్నకుఁ దెల్పి వారివలననే (భక్తుల వలననే) భక్తిపథము వెలుఁగును - అని భూలోకమునకుఁ బంపి వేసెను. అంబన్న అనేక భక్తుల చరిత్రమును పాటలరూపమున కీర్తించి, ప్రతి భక్తునికథ ముగిసినప్పుడా భక్తునికి తాను బంటును, అని చెప్పుకొనును."

13 అరియాళున యసారి యనుఁగు భృత్యుండ
....
ఇనుకర యూరి చోడని బంటు బంట
పటుతరంబుగఁ గాంచు భక్తుల బంట.

అనుచు పాటలు పాడుచు, చివర నొక్కమాఱుగా నందరినిసంబోధించి—మీబంటు మీదూత మీడింగరీడ

మీదత్తి మీప్రాఁత మీధర్మకవిలె
మీదాసి !.........
......ననుఁగావరే దయతోడ

అని వేడుకొనుచున్నాడు. ఇట్లు భక్తులందఱను వేడుకొనుటఅనునది పై ద్విపదలవలన దెలియుచున్నది. అంబన్న భక్తులతో "ఓ భక్తులారా! మీవలె నన్నును శివభక్తుల 'ధర్మకవిలె'లో చేర్చుకొనుడు" అని వేడుచున్నాఁడని యర్థము. ఇచట భక్తితో వేడుకొనుటయే ప్రసక్తిగాని సంహితాకర్తలూహించిన హింసాప్రసక్తి లేనేలేదని పై కథాసందర్భము తెలుపుచున్నది. సంహితాకర్తలు, పాఠకలోకమును, పండితలోకమును తమ పరిష్కరణముచే ననవసరముగా హింసించినారు. ధర్మకవిలె ముద్రణ సంస్కారలోపమెంతమాత్రమును కాదనిశపథిఁగొట్టి పల్కవచ్చును.

కన్నడదేశమున 'కవిలబసవ' అనునది శాస్త్రోక్తముగా ఉత్సర్జనముచేసిన వృషభమునకు వ్యవహరించుట కలదు. కవిలబసవ శబ్దాన్ని కిట్టెల్ కూడా గ్రహించి యీ అర్థమే చెప్పినాడు. కాని ధర్మకవిలె శబ్దమును పేర్కొనలేదు.

ముల్లోకవంద్యుఁడు

ముల్లోకవంద్యుఁడు — నల్లనో బసవయ్య! ముల్లోకవంద్య
బస. ౧. ౬౧౩.

ముల్లోకనుతుఁడు — మొన్నఁ బల్కించిన ముల్లోకనుతుడు
౨. ౯౦

ముల్లోకనాథుఁడు — ముల్లోకనాథుని ముట్టగొల్చియును
౩. ౭౮

ఇట్టి సమాసములు పాల్కురికి సోమనాథుఁడే గాక ఆ కాలమున వెలసిన ననఁగా క్రీ. శ. 1224 నాటి, ఓపిలిసిద్ధి శాసనము (పద్యమయము)న శాసనరచయితయుఁ బ్రయోగించియున్నాడు—ముల్లోకవిభుండు నక్రి.

కేతన, విన్నకోట పెద్దన పై సమాసములను గూర్చి యేవిధమగు నభిప్రాయము వ్యక్తపఱుపకపోవుటచే నివి వారికి సమ్మతములే యని లాక్షణికములైనవని చెప్పవచ్చును. క్రీ. శ. 1480 ప్రాంతము వాఁడగు వసంతుఁడు మాత్ర మిట్టి సమాసము లుపయోగింపఁగూడదని, యిట్లు చెప్పినాఁడు.

గీ. మొదలి తెలుఁగుపై సంస్కృతపద మొకండు
జరుగు లోకరూఢిని సమాసంబు జొరదు
పూని ముజ్జగంబులు ననఁబోలుఁగాని
యతఁడు ముజ్జగద్వందితుఁ డనఁగఁ జొనఁగు. (4-24)

అయినను నీ క్రింది ప్రయోగములు కానఁబడుచునేయున్నవి.

ముచ్చెలువు జలము — ఉత్తర నారసింహ పురాణము.౨
ముజ్జగన్నాథ — చొక్కనాథ చరిత్ర
ముల్లోకార్చితుఁడు — కపిలగోసంవాదము (అముద్రితము)

ఆం. వ్యా. సం. స. ద్విగుసమాసమును గూర్చి వివరించు సందర్భమున (1225-31 పుటలు) పైని చూపిన సోమనాథుని ప్రయోగములను గూర్చి చర్చలేదు. బసవపురాణ టీకాకారులు దీనిని వైరిపదముక్రింద పరిగణించినను శాస్త్రిలవారీ సమాసమును (పుట 1181) నిట్లు సమర్థించిరి.

"ఇంక చౌదళాబ్జము - ముల్లోకవంద్య - ముల్లోకనుతుఁడు - ముల్లోకనాథుని, సిరి మహాదేవాది సురలు మున్నగు వానిలోని చౌ, సిరి మున్నగునవి చతుర్ - శ్రీ మున్నగువాని వికృతిరూపములు. మూఁడు అనునది దేశ్యము. ఇవి సాధ్య సమానాధికరణ సమాసగతములై సిద్ధసమాన పూర్వావయముతో నన్వయించుచున్నవి. కావున వైరిపద దోషమునకు ప్రసక్తిలేదు." మఱియు పై వ్రాఁతను పురస్కరించుకొని వారు (1228 పుట) ద్విగుసమాస విధానమున ముల్లోకవంద్య అను ప్రయోగమును, ముల్లోకములు, ముత్తునియ, ముప్పూట అను ప్రయోగములతో నుదాహరించిరి.

కాని 'ముల్లోకవంద్య' అను ద్విగుసమాసము చిన్నయసూరి మతమున సాధువగునా? బాలవ్యాకరణమున సమాస పరిచ్ఛేదము ౧౭ వ సూత్రమున "సమానాధికరణంబున నుత్తరపదంబు పరంబగునపుడు మూఁడు శబ్దము డుబ్వర్ణంబున లోపంబును మీఁది హల్లునకు ద్విత్వంబు నగు." మూఁడు + జగములు = ముజ్జగములు, మూఁడు + లోకములు ముల్లోకములు" అని కలదు.

ఇచట సూరి 'ఉత్తరపదంబు' అని ఒక్క పదమును మాత్రమే నిర్దేశించినట్లుగా, జగములు, లోకములు అను నుదాహరణములను బట్టి స్పష్టమగుచున్నది. అప్పుడు 'ముల్లోకవంద్య' అనునది యెట్లు సాధ్యమగును? ఇంతకుముందు నే నుదాహరించినరీతిని, కేతన, పెద్దన లీ విషయమై యేకాభిప్రాయులై యున్నను, వారి తరువాతి వాఁడగు వసంతుఁడు 'ముజ్జగద్వందితుఁడు' అను ప్రయోగము వాడఁగూడదని చెప్పియున్నాఁడు. శాస్త్రులవారీ సందర్భమున అనం

18. "వీరశైవమునగాని, ఆరాధ్య శైవమునగాని, యిట్టి సంప్రదాయమే లేదని, మఱియు, వృషోత్సర్జన మనఁగా, ఆఁబోతును విడుచుట సంప్రదాయముగాని గోవును విడుచుట అనునది లేదనియు, మదరాసు ప్రాచ్య లిఖిత పుస్తక భాండాగార పండితులు శ్రీ మల్లంపల్లి శరభయ్యగారు తెలిపిరి. ఇంతేకాక ధర్మకవిలెలవలె, "శిష్యకవిలెలు" తమ యింటిలో వంశపారంపర్యముగా నున్నవని తెలిపిరి. వారికి నా కృతజ్ఞత.

తుని యభిప్రాయమును పురస్కరించుకొని బాలవ్యాకరణమున గల పై సూత్రమునొద్ద (1225-31 పుటలలో) యీవిషయము చర్చింప వలసియుండెను. వారట్లు చేయలేదు సరికదా! 'ముల్లోకవంద్య' అను నది చిన్నయసూరి సూత్రమునకు లోఁబడి యున్నట్లుగ నుదాహరించిరి. ఇది శాస్త్రీయమైన పద్ధతి కాదని మనవి.

తథ్య—తద్దె

బసవ పురాణమున నేటి ముద్రిత ప్రతులలో నున్న 'తథ్య' పాఠమును గూర్చి ౧౬౦ పుటలో నిట్లు గలదు.

"అలి సేయుచుఁ బల్కు నది తద్దె కాఁగ (బసవ ౩ ఆ ౫౯ పు). సం. తథ్య (తద్భ) తద్దె... పై పద్యములో తద్దె కాఁగ" అని ముద్రించుట సరికాదు."

"అలిసేయుచుఁ బల్కు నది తథ్య కాఁగ" అని, వ్రాతప్రతు లన్నింటియం దుండుటచేత, 'తథ్య' యను పాఠమే మూలమున చూపఁబడినది. 'తథ్య' అను పాఠమునకు 'తద్దె' అను పాఠాంతర మున్నచో, నది పుట యడుగున చూపఁబడియే యుండును. కాఁబట్టి 'తద్దె' యను పాఠము సంహితాకర్తల కల్పితపాఠమనుట స్పష్టము.

సంహితాకర్తలకు తామొకచోట వ్రాసిన విషయమును, మఱియొకచోట విస్మరించుట పరిపాటియైనది. ఈ 'తథ్య' శబ్దమును గూర్చి, తత్సమ పరిచ్ఛేదము ౫౭ సూత్రమున (౧౬౨-౧౬౩ వి. కల్ప) వారేమి వ్రాసిరో చూడుఁడు.

"వ్యావహారికాంధ్రమున ముపర్ణకలోపము మిక్కిలిగ విస్తరించుచున్నది. అట్టి వ్యవహారమునుండి వచ్చినవానిని గ్రహించి కవులు ప్రయోగించుచున్నారు. ఇట్లగుటచే చరిత్రాదిగణము కాల క్రమమున పెరుఁగుచున్నది. కావున మహాకవిప్రయోగప్రామాణ్యమున వీనిని నిర్ణయించుకొనవలయును.................... గాణపతి వివరణకర్త ప్రయోగసిద్ధము లనుచుఁ గొన్నిటిని జూపెను. ఉష్మ, హర.౬ ఆ ౬౨. అను శాసనకర్త మఱికొన్నింటిని జూపెను. నిష్కర్ష-సర్గ (ఆం. భా. అ. శబ్ద. ౪౯ సూ). ఇంకను ప్రయోగములు: మేలవగీతి గలము రెండు నగణములును గలసి ప్రాస మెఱయు (కావ్యాలం. ౭ ఉల్లా ౨౪ పు) క. యరలవలును, శషసహలును వరుసఁగ నంతస్థ లూష్మ లనఁగా జెల్లున్. (ఆం. భూ. ౧౬ పద్య. శేతన) ద్విపద...'ఎసపక నిత్య పేయేసి ముట్టింప' (బసవ. ౪ ఆ. ౭౭౪ ప.) ద్వి. అలిసేయుచుఁ బల్కు నది తథ్య కాఁగ. (బసవ. ౩ ఆ.౫౯) ప్రశ్న (బసవ ౬ ఆ ౩౩౨. ౩౪౯), స్పర్శ (బసవ ౫ ఆ ౩౭౩), చిహ్న (నన్ని. కు. ౨ ఆ. ౧౫౭ ప) మొ."

ఇట్లు తత్సమ పరిచ్ఛేదమున, కంఠోక్తిగా 'ము' వర్ణలోపమునకు, "అలిసేయుచుఁ బల్కు నది తథ్య కాఁగ" అను పాఠమునే యుదాహరించి ౧౬౦ పుటలో తద్భవములను గూర్చి చెప్పునపుడు సంహితాకర్తలు 'తద్దె' అని ముద్రించుట సరికాదు" అని వ్రాయుట సరియగునా?

సంహితాకర్తలే తమ గ్రంథమున పాఠముల నొకచోట యొక విధముగాను, మఱియొకచోట మఱియొకవిధముగాను పరిశీలింపక పరిష్కర్తలపై నిందమోపుట సరియగునా?

దాసు - దాసి:

ద్వి. జంగమకోటికి నడిసన్న దాసి బస ౧.౬౦ పు
శంకర నీబంటు శంకర దాసి బస ౨.౪౬ పు

"కాక - కాకి అను రీతిని 'దాస - దాసి' అని యేర్పడవచ్చును. 'శంకర దాసి' అను సమాసము 'కృష్ణరాయఁడు' అను దానివంటిది కానోపును. లేదా శంకరదాస శబ్దభవము 'సంకరదాసి' కావచ్చును." ఆం. వ్యా. సం. శ. పుట ౧౬౦.

సంజ్ఞా పరిచ్ఛేదమున ౨౦వ సూత్ర వివరణమున పై రీతిని లిఖించిన సంహితాకర్తలు, సమాస పరిచ్ఛేదమున (౧౧౭౬ పుట) నీ దాస - దాసి శబ్దమును గూర్చి యెట్లు వ్రాసిరో చూడుఁడు.

"ద్వి. నడిసన్న శరణుండు శంకర దాసి(బసవ ౪.౨౭౩). కాక శబ్దభవము కాకి యైనట్లు 'దాస' శబ్దభవము 'దాసి' కానోపును. పిదప శంకర+సు+డు+దాసి+సు=శంకరదాసి అను రీతిని సమాసము చెన్నగును, లేదా 'కాళిదాసు' అనురీతిని శంకరదాసు అను తత్సమ రూపమునే (వృద్ధు వంటిదే దాసు) యంగీకరింపవచ్చును."

ఒక విషయమును గూర్చియే, పైరీతిని విరుద్ధముగ వ్రాయఁబడి యుండుట నీ గ్రంథమున పరిపాటియే. ఒకచోట శంకరదాసి శబ్దము కృష్ణరాయఁడు వంటిది. అందు దాసశబ్దతద్భవము దాసి. వేఱొకచో దాసి అమనది. తత్సమము కాళిదాసు రీతిని శంకరదాసు అని యుండును.

శివకవులు పుల్లింగవాచకముగ దాసి శబ్ద ముపయోగించిరని యీవఱకుఁ దెల్పితిని. పాల్కురికి సోమనాథుఁడే కాళిదాస శబ్దమును- "చెచ్చెరఁ గాళిదాసికిని" అని మూర్ధరాని యతిస్థానమున వాడి యున్నాఁడని చూపితిని. అట్టిచో నిన్ని తికమక లేల? ఇంకనుఁ జూడుఁడు. 'శంకరదాసి' శబ్దభవము 'సంకరదాసి' కావచ్చునట! చింతామణి గ్రంథము వీరి పాలి చింతామణి! దాని ననుసరించి శంకరాచార్యుఁడును సంకరాచార్యుఁ డగును! ఇట్టి వ్రాత వ్రాయ నపుడు.

"యద్యపి బహు నాధీషే తథాపి పఠపుత్ర వ్యాకరణం,
స్వజనశ్శ్వజనోమా భూ త్సకలం శకలం సకృత్ శకృత్"

అను సూక్తిని యాంధ్ర వైయాకరణసార్వభౌములు మఱచి యుందురు!

అనుకరణ సంధి :

బాలవ్యాకరణమున సంధి పరిచ్ఛేదము ౫౩-౫౪ సూత్రములను విమర్శించు సందర్భమున సంహితాకర్తలు ౪౩౩ పుటలో నిట్లు వ్రాసియున్నారు.

"పై రీతిగల ప్రమాదభూయిష్ఠమగు సూరి సూత్రమునకు నీ క్రింది బసవ పురాణ ప్రామాదిక పాఠము కాకతాళీన్యాయమున వేయూఁత యగుచున్నది."విను'యథా శివమయో విష్ణు' వన్నాట——లును.........బసవ ౬ ఆ. ౯౧౭ ప. (ఆంధ్రపత్రికా ముద్రణాలయ ముద్రితము) ఇట "ధరోమ్మజయ తనుచు" (భీష్మ ౧ ఆ. ౭ గద్య) అనుదానివలెనె 'విను యథా శివ మయో విష్ణను మాటలును ....అనునది కవిప్రయుక్త పాఠమై యుండును. శివమయః+

విష్ణు + వు అను రీతిగల ప్రయోగము లక్ష్యలక్షణవిరుద్ధమని ముద్రణ సంస్కర్తకుఁ దోచకుండుట వింత. ఈయనకు సంకీర్ణత దుష్టమని స్థలాంతరములందును దోచలేదు. 'సర్వస్య గాత్రస్య శిరః ప్రధానంబు' అనెడుమాట, అటు కృతంకర్మ శుభాశుభం బనెడు (బసవ ౬ ఆ. ౩౩౨(కృతకర్మ శుభాశుభంబు' అనెడు).

"ప్రకృతము యథా శివమయో విష్ణను మాట అనునది తాళపత్ర మాతృకలలో నెట్లున్నదో యని పరిశీలింపఁబడెను. బ్రహ్మశ్రీ ఆకుండి వెంకటశాస్త్రిులవారు కాకినాడ పరిషత్పుస్తక భాండాగారములోని మాతృకలో నీ క్రింది రీతి నున్నదని వ్రాసిరి.

"విను యథా శివమయ యం విష్ణుఁ డన్మాటలును"

రెండవ మాతృకలో "విను యథా శివ మయో విష్ణుఁ డన్మాటలును" మద్రాసులో నేలటూరి వేంకటరమణయ్యగారి తాళపత్ర మాతృక నుండి తీసి తమిళ వాఙ్మయ పరిశోధనోపన్యాసకులు విద్వాన్ శ్రీ వేంకటరాజులు రెడ్డిగారు వ్రాసిన పాఠము. 'విను యథా శివ మయో విష్ణుడన్మాటలును' తిరుపతి పుస్తక భాండాగారములోని మాతృకను చూచి బ్రహ్మశ్రీ 'ఉభయభాషాప్రవీణ' చేప్రోలు సుబ్రహ్మణ్య శర్మగారు వ్రాసినవి:

D. No.	౯౬౪	విను యథా శివమయం విష్ణుడన్మాట
	౯౬౫	విను యథా శివమయం విష్ణుడన్మాట
	౯౬౩	విను యథా శివమయం విష్ణుడన్మాట
	౯౬౭	విను యథా శివమయం విష్ణుడన్మాట
	౯౩౦	విను యథా శివమయం విష్ణుడను మాటలును
	౯౩౧	విను యథా శివమయం విష్ణుడను మాటలును
	౪౭౪	....................విష్ణుడనుమాటలును

ఇట్లు మాతృకలం దన్నిటను "విష్ణుఁడు" అనియే యున్నది. బాలవ్యాకరణాభ్యాసవశమున ముద్రణ సంస్కర్తగారు 'విష్ణు + వు' అను పాఠమును నిల్పి సంస్కారము చేసిరని తోచుచున్నది. అది యట్లుండ "శివమయం విష్ణుఁడు" అను పాఠమునందును లక్షణశాస్త్రవిరుద్ధమగు సంస్కృతాంధ్ర విభక్త్యంత సంకీర్ణత తప్పలేదు. కావున నీ పాఠము లేఖకప్రమాదకృతమనియు వర్జ్యమనియు, 'విను యథా శివమయో విష్ణను మాటలును' అను పాఠమే కవిప్రయుక్త మనియు విశ్వసింపనగును."

సంహితాకర్తలు, తొమ్మిది తాళపత్ర ప్రతులలో గల పాఠము. "విష్ణుఁడన్మాట" అను పాఠము స్పష్టముగా కనఁబడుచున్నప్పుడు - ఇది లేఖక ప్రమాదమనుట సరియా? ప్రాచ్య లిఖిత పుస్తక భాండాగార ప్రతులలోకూడ 'విష్ణుండన్మాట' అనియే యున్నది. పరిష్కర్తలు 'విష్ణువన్మాట' అను నూతన పాఠము నెలకొల్పుట ప్రామాదికమే కాని, ఏ తాళపత్ర ప్రతిలో లేని 'విను యథా శివమయం విష్ణను మాట' కవిప్రయుక్తమని సంహితాకర్తలు సిద్ధాంతీకరించుట సాహసము కాదా? మఱియు ప్రాచీనాంధ్ర భాషాసంప్రదాయములుగాని, శివకవుల భాషాసంప్రదాయములుగాని యవగాహన చేసికొనకపోవుటచేత పైని వివరించిన స్థలమున అనుకరణసంధిలో—"లక్షణశాస్త్ర విరుద్ధమగు సంస్కృతాంధ్ర విభక్త్యంత సంకీర్ణత తప్పలేదు" అని సంహితాకర్తలు నిర్ధారణ చేసిరి. ఇచ్చట "విను యథాశివమయో విష్ణుఁడన్మాటలును" అను "యథా శివమయో విష్ణువ"ను వ్రాతప్రతులపాఠములోను బసవపురాణ ముద్రిత ప్రతిపాఠములోను సంహితాకర్త చూపిన దోషమిది.

"యథాశివమయోవిష్ణు అను సంస్కృతవాక్యము ననుకరణ సంధిచేయునపుడు తెనుగున—యథాశివమయోవిష్ణుః - విష్ణు-అను సంస్కృత విభక్తినే వాడవలయును. కాని యిచ్చట విష్ణువు విష్ణుఁడు అను తెనుగు విభక్తివాడబడినది"

కాని యిచట సంహితాకర్తల సిద్ధాంతమెంతమాత్రము సమంజసముకాదు. సంస్కృతవాక్యమైనను అనుకరణసంధియందు తెనుఁగు విభక్తితోనుండుటయే ప్రాచీనాంధ్రభాషా సంప్రదాయము. మల్లికార్జున పండితుని శివతత్త్వసారమునందలి యీక్రింది ప్రయోగమును చూడుఁడు.

క. కొసునది భక్తునిచేతన
ధన మతనిక యిచ్చునదియు "తస్మైదేయం"
బనియును "తస్మాద్గ్రాహ్యం"
బనియు గల దనిరి వేదభక్తి విధిజ్ఞుల్.

మొదటిచోట తస్మైదేయంబనియు ననుచోట. తస్మైదేయమ్మనియు, ననవచ్చును గాని రెండవచోట తస్మాద్గ్రాహ్యంబనియు గలదనిరి వేద భక్తి విధిజ్ఞుల్ అనిచో "తస్మాద్గ్రాహ్యంబు" అనుచో.నది తెనుఁగు విభక్త్యంతమగుట స్పష్టము. "తస్మాద్గ్రాహ్యంబనియనుచో, "తస్మాద్గ్రాహ్యమ్మని" మార్చిన, "వేద-భక్తి విధిజ్ఞుల్"అను చోయతి తప్పును కావున అనుకరణమున 'సంస్కృత విభక్తి నిలువదనియు తెనుగు విభక్తియే నిలుచుననియు సిద్ధాంతము. పండితారాధ్యులకృతియం దిట్టి ప్రయోగమును గమనించియే, సోమనాథుఁడు—"కృత కర్మంబుహాళుభంబు"అనునిట్టి ప్రయోగములను గావించియున్నాఁడు.

యావత్తు ధనము:

"ద్వి. తనయింటి యావత్తుధనమును మున్న (బసవ. 3ఆ.౪౭౫). ఇందలి 'యావత్తు' అనునది ముద్రణ సంస్కర్త ప్రమాదమునఁబడినది తాళపత్రమాతృకలో "తన యింటి యాతుర ధనమును మున్న" అనియున్నది. కాన నిట "తనయింటి యాతతధనమును మున్న" కవిప్రయుక్తపాఠ మనుట యుక్తము. యావత్తావచ్ఛబ్దములకును తత్సమరూపములు కవిప్రయుక్తములు కాలేదు." (పుట 692)

తాళపత్రమాతృకలోనిదని చూపఁబడిన "తనయింటి యాతుర ధనమును మున్న" అనునది బసవపురాణ ముద్రితగ్రంథములో 74 పుటలో (1952 ముద్రణము 64 పుట) నిచ్చినదియే. దీనినిబట్టి తాళపత్రమాతృకలను సంహితాకర్త పరిశీలింపలేదనుట స్పష్టము. చెన్నపురి ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకభాండారమున వ్రాతప్రతులలో (బ్రౌను దొరవారు సేకరించినవి) పై ద్విపదపాద మిట్లున్నది.

సంఖ్య 964 తనయింటి యావత్తు ధనమును మున్న
969 తనయింటి యావత్తు ధనమును మున్న
970 తనయింటి యార్తువ ధనమును మున్న

రెండు ప్రతులలో స్పష్టముగా యావత్తు అను పాఠ ముండుటచే నదియే మూలమున నిల్పి, పుటయడుగున సందిగ్ధముగానున్న పాఠము పరిష్కర్తలు సూచించిరి. కావున 'యాతత' ధనము అను పాఠము కవిప్రయుక్తము కానేకాదు. యావత్ శబ్దమునకు తత్సమరూపము 'యావత్తు' సోమనాథుఁడు ప్రయోగించెనని సిద్ధాంతము.

సంహితాకర్తలు బసవపురాణమును కేవలము వ్యాకరణ దృష్టితోడనే పరిశీలించిరి కాని, పాల్కురికి సోమనాథుని గ్రంథములు వీరశైవమత ప్రచారముకొఱకు, మతవ్యాప్తికొఱకు వ్రాయఁబడినవన్నమాట మఱచినారు. మఱియు బసవపురాణాది గ్రంథములు. భారతాది గ్రంథములవలె, పాఠభేదములకుఁ బాల్పడినవని భావించి, వానిని సంస్కరించుటకుఁ బ్రయత్నించినారు. కాని యట్టి పరిస్థితి పాల్కురికి గ్రంథములకుఁ బట్టలేదు. పైని నేను సూచించిన ప్రకారము, పాల్కురికి సోమనాథుని గ్రంథములన్నియు, వీరశైవమత సంప్రదాయమునకు సర్వస్వములై వెలయుచున్నవి. శైవేతరులకు శ్రుతిస్మృతులెట్లో, శైవులకు పాల్కురికి గ్రంథము లట్టివి. కావున, నా గ్రంథములను వ్రాసికొనినవారు, తూచా తప్పక వ్రాసికొనెడివారు—అందును నవి గురువాక్య సంకలితము లగుటచేత పాఠభేదములకుఁ జోటేలేదు. అవి వారికి వేదములు—వానిని వేదములవలె, స్వరములు తప్పక భక్తులు పఠించువారు. పండితారాధ్య చరిత్రలో నీ విషయ మిట్లు తెలుపఁబడినది.

"ద్వి. చరితంబులును శ్రీ బసవ పురాణంబు
వేలలు వెట్టుచు నింపు సొంపార
శైలిమై గ్రాలుచుఁ జదివెడివారు". పర్వతప్రకరణము.

వేదములవలె ద్విపదలు స్వరయుక్తముగా పఠించువారు కావున నింక పాఠభేదములకు నాస్కారము లేదు. ఇట్టి స్వరవిశిష్టతను గమనించియే సోమనాథుఁడు, తన ద్విపదగ్రంథములను "వేదముల కొలఁదియుకాఁ జూచుఁడు" అని తెలిపియున్నాఁడు! బసవపురాణమునకు, మతవిషయికముగా నెంత గౌరవము కలదో ప్రథమ ముద్రణ పీఠికనుండి యీక్రింది పంక్తు లుదాహరించుచున్నాను.

"సోమనాథోపజ్ఞముగా వెలసినది యను శైవులలో మత గ్రంథముగా బహుప్రఖ్యాతి బడసెను...తన ఘనకృతులు తెనుఁగుననే వలయించిన వాఁడైనను సోమనాథుఁడుగూడ, కర్ణాటదేశమున నెహెచ్చుగా గౌరవముబడసెను.ఆంధ్రదేశమునగూడ,ఆరాధ్యబ్రాహ్మణులకంటె వీరశైవులగు జంగములు లింగబలిజెలు మొదలగువారు దీనిని మిక్కిలి గౌరవముతో నారాధింతురు. శుభాశుభసమయములం దీ గ్రంథమును వారు పారాయణము చేయుచుందురు." (పుట 80).

వీరశైవుల కిట్టి పవిత్రగ్రంథము, వీరశైవమతమున కిట్టి యాధారభూతగ్రంథము, కావుననే తెనుఁగులో వెలసిన బసవపురాణము ననుసరించి, కన్నడమున, తమిళమున భాషాంతరీకరణములు వెలసినవి. మతగ్రంథములన్నియు సంస్కృతములోనే యుండవలయునను భావనచే నర్వాచీన శైవపండితులు దీనిని సంస్కృత భాషలోని కనువదించిరి. అది దేశమెల్లెడ వ్యాప్తమగుటకు నాగరాక్షరములతో ముద్రితమైనది.

ఆనాఁడు కేవలము మతగ్రంథములైన పాల్కురికి గ్రంథములు కావ్యకళా విశిష్టత కలిగియుండుటచే, సాహితీ విషయమునగూడ ప్రామాణికములై వెలసినవి. కేతన, విన్నకోట పెద్దన అనంతుడు మున్నగు ప్రాచీన లాక్షణికులు సోమనాథుని గ్రంథములను పరిశీలించియే లక్షణములను గావించిరి. కవిసార్వభౌముఁడు శ్రీనాథుఁడు నిగమార్థసారసంగ్రహమగు పండితారాధ్య చరిత్రను, పద్యకావ్యముగ రచియించియున్నాఁడు.

కావున, బసవపురాణాది శైవగ్రంథపాఠ పరిశీలనము సందర్భమున, మనము కడుజాగరూకులమై యుండవలయును. తెనుగు సాహిత్యమున నొక ప్రత్యేక భాషాచ్ఛందస్సాహితీరీతులకు ప్రవర్తకులైనవారు శివకవులనియు, వారి గ్రంథములను నర్వాచీన లాక్షణిక సంప్రదాయము ననుసరించి సంస్కరించుట శాస్త్రీయమైన విమర్శ పద్ధతి కాదనియు, శివకవికృతగ్రంథ పరిష్కరణ విధానము భారతాదిగ్రంథ పరిష్కరణమువంటిది కాదనియు మనవి.

ఆంధ్రగ్రంథమాలాధిపతులు ప్రకాశన మొనర్చిన, బసవపురాణ ద్వితీయ ముద్రణమున (1952) గల పాఠములు, ఆం. వ్యా. సం. సర్వసకర్తల విమర్శనమువలన మార్పవలసిన యావశ్యకత యొంతమాత్రము లేదని విమర్శక లోకమునకు విన్నవించుచున్నాను.

ప్రేమ కథ

బెంగాలీమూలం :
శ్రీ వన్‌ఫూల్

అనువాదం :
శ్రీ దండమూడి మహీధర్

"బోల్ హరి, హరిబోల్!"*

నిశ్శబ్దంగా ఉన్న నిశీథంలో మేమంతా ముందుకు సాగిపోతున్నాం. నిశ్శబ్దాన్ని భంగపరుస్తూ రమేశ్ బాబు నన్ను ఉద్దేశించి అన్నారు.

"మీరు లోలోపల నన్ను తిట్టుకుంటున్నారు కదూ ?"

నేనన్నాను—"అబ్బే! అలాంటిదేమీ లేదండీ!"

"అయితే మంచిదేలెండి!" అంటూ ఆయన చెప్పుకపోయారు.

"మీరు అతిథిగా మా ఇంటికి రావటమేమిటి, వచ్చినవ్యక్తిని శవయాత్రలో సహాయ పడవలసిందిగా అడగటమేమిటి—అంతా ఆశ్చర్యమైన విషయం! నా అతిథిసత్కార మిలా ఉంది!... కాని మీకు శ్రమఇవ్వక తప్పలేదు! మనుష్ముల్ని పిలిస్తే ఎవరూ రాలేదు!...ఏం చెయ్యమంటారు చెప్పండి!"

"ఇంత చిన్నవిషయానికి మీరిలా బాధపడాలా ? నేను కాలేజీలో చదువుకునే రోజుల్లో శవాల్ని చాలాసార్లు మోశాను; అది మా కోర్సులో ఉందిలెండి! కనుక నా కిదేమీ కొత్తకాదు!"

హరీంద్రబాబు మధ్యలోనే అందుకున్నారు—"సరేలెండి, ఏదో శిష్టాచారంకోసం పలుకుతున్నారు, మీరీ మాటలు!... సరేగాని—కాలక్షేపంకోసం ఏ వైనా ప్రేమకబుర్లు చెప్పండి! ఇంకా శ్మశానం చాలాదూరం ఉంది! శ్యామ్‌బాబూ!...మీరేమయినా చెప్పండి!"

మా అందరిలో—శ్యామ్‌బాబుగారే కొంచెం వయస్సు మళ్లిన మనిషి! ఆయనన్నారు—"నా జీవితంలో ప్రేమఘట్టాలు లేకపోలేదు; కాని అవన్నీ నా కిప్పుడు సరిగా స్మరణకు రావటం లేదు! అయినా నా దృష్టిలో ప్రేమకూ, ఆల్ కొ్రాకు భేదంఅట్టే లేదు. వయస్సులో ఉండగా చాలా చాలా చేశాను; వాటిలో ఒకటీ ఇప్పుడు గుర్తుకు రావటంలేదు...మీరు ప్రేమగొడవలు ఎత్తుతూంటే కొంపదీసి—ఆ జబ్బు మళ్లీ నాకు అంటుకుంటుం దేమోనని భయపడుతున్నాను!"

"బోల్ హరి, హరిబోల్ !"

హరీంద్రబాబు శ్యామ్‌బాబును వదిలేసి చంద్రబాబును పట్టుకున్నారు. "ఇదుగో చందర్ దా! ఏదో ఒకటి మాకు విన్పించాల్సిందే! పైలాపచ్చీసుగా తిరిగినవ్యక్తి మీరు! కానివ్వండి. శ్మశానం ఇంకా చాలాదూరం ఉంది!"

"బోల్ హరి, హరిబోల్"

చందర్ బాబు చెప్పటం సాగించాడు—"నేను పైలా పచ్చీసుగా తిరిగినమాట నిజమేగాని—నేను నా ప్రేమ ఉదంతాలు మాత్రం మీకు వినిపించలేను! కారణ మేమిటంటే: నేను ప్రేమను డబ్బూ, బహుమానాలూ ఇచ్చి ఖరీదుచేశాను. కనుక నా మనస్సు మీద ఎలాంటి ప్రేమప్రభావమూ పడలేదు! నాకు రాణీ, రోజీ, వినోదిని, నయనతార—అంతా ఒకేరీతిగా కన్పించారు. నన్ను వదిలెయ్యండి!"

"బోల్ హరి, హరిబోల్ !"

అప్పుడు హరీంద్రగారు రమేశ్ బాబుగారిని ప్రశ్నించారు—"ఏమండీ! మీ స్టాకులో ఏమైనా ప్రేమకథ అన్నాయా ? ఉంటే బయటికి లాగండి!:

"స్టాకు చెయ్యటానికి నాకు అవకాశం చిక్కితే కదండీ?... క్లాసు పుస్తకాలు కంఠస్థం చేసి చేసి పరీక్షలో ప్యాసయ్యేను. నా విద్యార్థి జీవితంలో పరీక్షలకోసం చదువుకోవటం వినా మరో పని చేయలేదు. అయితే పెళ్లి చేసుకున్నాక మాత్రం మా ఆవిడను ప్రేమించాను. దాని ఫలితంగా నాకు నలుగు రాడపిల్లలు! ఇదీ నా కథ" అన్నారు రమేశ్ బాబు.

"బోల్ హరి, హరిబోల్ !"

కొన్ని క్షణాలు గడిచాక రమేశ్‌బాబు అన్నారు—"ఇప్పు డిప్పుడే మళ్లీ నాకు ప్రేమించాలనే కోరిక పుడుతోంది. కాని టైమెక్కడండీ ? ఉదయం లేచినదగ్గర్నుంచి ఆఫీసుకు వెళ్లే హడావిడిలో ఉంటాను; సాయంత్రం ఇంటికి రావటంతోటే నాలుగు మెతుకులు నోట్లో వేసుకొని వెంటనే కాళ్లుచాచుకొని పడుకో బుద్ధి వేస్తుంది! మరి మీ స్టాకులో ఏమీ లేవంటారా ?"

"బోల్ హరి, హరిబోల్!"

హరీంద్రబాబు 'హు హు' అంటూ విగ్గరగా నవ్వారు—"డాక్టరు నన్ను పరీక్షచేసి 'నీ గుండెలో ఏదో దోషముంద'ని చెప్పినప్పటినుంచీ—ఎవరితోనూ సంబంధం పెట్టుకోకూడదనే నిర్ణయానికి వచ్చాను. పైగా నా మొహంమీద స్ఫోటకపుమచ్చలున్నాయి! ఇలాంటివాణ్ణి ఏ పిల్ల ప్రేమిస్తుందయ్యా ? అయితే ప్రేమకలాపాలకు సంబంధించిన కబుర్లంటేమటుకు చెవి కోసుకుంటాను! ఏదీ ఎవరైనా విన్పించండి!"

"బోల్ హరి, హరిబోల్!"

ఉన్నట్టుండి హరీంద్రబాబుగారు నా కేసితిరిగి నాతో అన్నారు—"ఇదుగో చూడండి—మీతో నాకాట్టే పరిచయం లేదనుకోండి. మీ జీవితంలో ఏవైనా మధుర ఘట్టాలుంటే—దయచేసి మాకు విన్పించండి! ఏదో కాలక్షేపంకోసం!"

---

* బెంగాలులో శవయాత్ర సందర్భంలో ఇలా అంటూ నడుస్తారు.

"బోల్ హరి, హరిబోల్!"

జీవితంలో నాకు స్త్రీలతో పరిచయం కలగలేదని నేననుగాని ఆ పరిచయాలను గురించి చెప్పడం అంటే ఎందుకో సిగ్గనిపించింది! ఏదో ప్రసంగం దాటవేయాలనే ఉద్దేశ్యంతో నే నన్నాను. "ఈ సందర్భంలో ఇలాంటి కబుర్లు విన్పించటం ఏమి బావుంటుందండీ! ప్రేమకథలకంటే — దయ్యంకథలు చెప్పుకుంటే బావుంటుంది!"

మా అందరిలోకీ పెద్దవాడైన శ్యామ్‌బాబుగారు నాకు సమాధానంగా పలికారు. "నా దృష్టిలోమాత్రం ఈ రెండూ సమానమే! అయినా మీరు విన్పించే దేదో ప్రేమకథే విన్పించండి!"

ఇక నాకు తప్పిందికాదు—"నేను యం. ఏ. పూర్తిచేసిన రోజులవి! తిరిగివస్తామని మా మామగారి ఊరెళ్ళాను. వాళ్ళింట్లో ఒక చదువురాని పనిపిల్ల ఉంది. దాన్ని నేను ప్రేమించాను. ఆ అమ్మాయికి వయస్సు ఆట్టేలేదు; చూట్టానికి అప్సరసలావుండేది! పేరు కుసుమ. కుసుమ బాలవితంతువని తరువాత తెలిసింది. అలాంటి నిష్కళంకమైన ప్రతిమను నే నెక్కడా చూడలేదు!"

"బోల్ హరి, హరి బోల్"

"ఒకరోజున అవకాశంచూసి నా మనస్సులోని మాట వెలువరించాను! నిన్ను ప్రేమిస్తున్నానని చెప్పాను. 'అయితే ఏమిటి?' అంది. అర్థరూపాయి బిళ్ల ఒకటి ఆమెచేతిలో ఉంచబోయాను; తిరస్కరించింది."

"బోల్ హరి, హరిబోల్!"

"మరికొన్ని రోజులు గడిచాయి! ఆ పిల్లచుట్టూ చక్కర్లు కొట్టాను. అయితే మా మామ, అత్త ఉన్నప్పుడుమాత్రం కొంచెం జాగ్రత్తగా మసులుకొనేవాణ్ణి! ఒకరోజున వాళ్ళింటికి వెళ్ళాను. ఇంట్లో ఆ పిల్ల ముసలిపినతల్లిమాత్రం వుంది. అతిలేమి అనుభవిస్తున్నారు. మరోరోజుకూడా వెళ్లాను. మా మామ, అత్తా—ముఖర్జీగారింటికి వెళ్ళారు. ఇంట్లో ఎవరూ లేరు. ఒంటరిగా కుసుమ మాత్రం ఉంది!"

హరీంద్రబాబు గొంతెత్తి పలికారు—

"బోల్ హరి, హరి బోల్."

"—ఆరోజున తెలుసుకున్నాను. ఆమెకూడా నన్ను ప్రేమిస్తోందని! ఆమె చకిత నయనాలు, కంపిస్తున్న పెదవులూ చూసి, నా స్వప్నం సఫలమయిందని భావించాను! ఆ సమయంలో నేను తలుచుకున్న విధంగా కావటానికి అవకాశం వుంది; కాని నే నా అవకాశాన్ని ఎందుకో వినియోగించుకోలేక పోయాను. ఆమె కంపిస్తున్న పెదవుల్ని కోమలంగా ముద్దుకొని ఊరుకొన్నాను."

"బోల్ హరి, హరి బోల్!"

అంతటితో నే నా కథను నిలిపివేశాను. కాని హరీంద్రబాబు ఊరుకోలేదు, "ఆతరువాత ఏం జరిగింది?" అని ప్రశ్నించారు.

"ఆతరువాత ఏమీ జరుగలేదు. ఈ రహస్యం బయటపడుతుందేమో నని భయపడి అక్కడినుంచి నేను వచ్చేశాను. కుసుమను నేను మళ్ళీ చూడలేదు. అయితే తరువాత తెలిసిన విషయ మేమిటంటే, నేనువచ్చాక ఆ అమ్మాయి మా మామగారింట్లో పని మానేసిందట!"

"బోల్ హరి, హరి బోల్!"

శ్మశానం దగ్గరైంది. శవాన్ని కిందికి దించాం. అంతా చితి పేరుస్తున్నాం. శవం మొహంమీద ఉన్న గుడ్డను తొలగించి చితి మీద పెట్టబోతూ ఉండగా చూసి "కొంచెం ఆగండి, ఆగండి!" అన్నాను నేను. రమేశ్ బాబుగారివేపు తిరిగి—"ఈ అమ్మాయి మీ ఇంటి కెందుకు వచ్చిందండీ?" అని అడిగాను ఆదుర్దాగా!

"రెండురోజులకు పూర్వం యీ పిల్ల మా పశువులచావిట్లో కన్పించింది. ఎవరినో వెదుక్కుంటున్నదట! ఇతర వివరాలు అడిగి తెలుసుకునేలోపల ఆ అమ్మాయి శాశ్వతనిద్రలో నిమగ్నమై పోయింది. ఏమిటి సంగతి?"—అన్నారు రమేశ్ బాబు!

పోడి నేను రాతివిగ్రహంలా ఉండయాను.

నవల పుట్టుపూర్వోత్తరాలు

శ్రీ బొడ్డపాటి కుటుంబరాయశర్మ

మనమెంత వాస్తవికవాదులమో, అంత యాదర్శవాదులము గూడ నగుట మన ప్రకృతి. కించిదూనముగ ఉన్న జీవితము నున్నరీతిగా గాని, ఉండవలసిన రీతిగా గాని, యెట్లు చిత్రించినను మనకుఁ గలుగు సంతోషము సరిసమమే యగుట, పైనిఁజెప్పిన మన దంద్వ ప్రవృత్తికిఁ గారణము.

ఆదర్శతా వాస్తవికతలను నీ రెండు మానవ ప్రవృత్తులును, పోనుపోను పాశ్చాత్య కథాసాహిత్య ప్రపంచమున రెండు విభిన్న దర్శన పథములు గల కావ్యశాఖలకు మూలాధారములై కాల్పనిక రచనలు, వాస్తవిక రచనలు అను ఫలములను పండించినవి.

ఫ్రెంచి మున్నగు భాషలలోనుండి యనువదింపఁబడినట్టి గాని, గ్రీకు రోమను సాహిత్యముల నుండి గ్రహింపఁబడినట్టి గాని, స్వయముగ నాంగ్లాది వాఙ్మయములలో సృజింపఁబడినట్టి గాని, పద్యాఖ్యానములను (అద్భుతావహ) కాల్పనికములు అని క్రీస్తు శకము పదునాల్గవ శతాబ్ది పర్యంతము పాశ్చాత్యులు అనుచు వచ్చిరి. అట్లే యూర్వ్యాన్వేషాదిగత వాస్తవిక జీవిత చిత్రణమున్న పద్యాఖ్యానములకు 'నోవస్' అనియు, గద్యాత్మకాఖ్యానములకు 'నోవెల్ల' యనియు వ్యవహారముండెడిది.1 ప్రత్యేక మాంగ్లభాషలో పదునాల్గవ శతాబ్దియం దిట్టి వాస్తవిక జీవితమును చిత్రించుచు, వెల్వడిన పెక్కు గద్య రచనలను కథలనియే ('టేల్స్') వ్యవహరించిరి. వారియందీ 'కథ' యను పదము బహుళార్థ గర్భితము.

క్రీస్తుశకము పదునైదు, పదునారు శతాబ్దులలో నిటాలియనులు నవలల2 పెక్కుగ నిర్మించిరి. కాని యెలిజబెత్ రాణి కాలమునాఁటినుండియు నాంగ్లేయులు చరిత్ర (History, Chronicle) యను పదమునకే ప్రాధాన్య మధికముగ నిచ్చుచున్నను, క్రీస్తుశకము పదునెనిమిదవ శతాబ్దిలో కాల్పనికరచనలు పెచ్చు పెరుగుటయేగాక, గ్రంథ నామముగను కథాపీఠమునను పెన్నడును లేనిదే కూడ 'కాల్పనికములు' అని వ్రాయుటకై నాఁటి రచయితలు పాల్పడుటచేతను గూడ, నింగ్లాండు దేశములో 'నవలా' శబ్ద మీ చరిత్ర, కాల్పనికము మొదలగు బహు శత్రుకృత సంకులసమరమందు తన యునికిని నిల్పఁద్రొక్కుకొని తాను క్రమముగ వెలూరుటకు నాల్గఁవందల యేండ్లకంటె తక్కువ కాలము పోరాడ లేదన్నచో నదియొక యతిశయోక్తి కాదు.

నిర్వచనము

'నవలా' పదము స్థితి అస్తినాస్తిత నొందిన దినాలలో 'క్లరారీవ్'3 మనోహరమగు తన కొన్ని సంవాదములయందు 'నవలా కల్పనముల' పోరాటము నిట్లు తేల్చివేసినది:—"రచనాకాలమునందలి వాస్తవిక(ములగు) జీవితాచార వ్యవహారములను చిత్రించునది నవల. ఉదాత్త శైలిలో నసంభవములను, నసంభావ్యములను వర్ణించునది 'కాల్పనిక రచనము.' నవలయన్నచో నిత్యము మన కనులయెదుట జరుగు విషయములు మన యెడలనో లేక మన హితుల యెడలనో నిజములు గావచ్చు నన్నట్లుండును. మిక్కిలి సులభ సాధ్యములుగను, సహజములుగను సన్నివేశముల నెల్ల చిత్రించి, వానిని పరమసత్యములని నమ్మునంతటి ప్రాయోభావ జనిత భ్రమాన్వితులనుగా మనల నొనర్పవలెను. సహృదయులమగు మనలో పూర్వజన్మ సంస్కారవశమున గలుగు సాధారణీకరణ శక్తిచే మనలను భావప్రతిభావంతులనుఁగా జేసి, తన్మూలమున దశ దోహలులనుగ నొనర్చుటయే నవలకు పరాకాష్ఠ."

గద్యరూప కథాసాహిత్యమునకు స్థూలముగ 'నవల' యను పేరింగ్లాండులో స్కాటునాఁటికి దిటవైనది. 'క్లరారీవ్' ను స్నేహ్యంచిన 'నవలా కాల్పనికముల' సూక్ష్మ భేదములు క్రమ క్రమముగా సమసిపోఁజొచ్చినవి. యథార్థ జీవితవిషయముల వాస్తవిక చిత్రణము గల [ఆదర్శ చిత్రణము గాని] గద్యరూప కథన సాహిత్యమే 'నవల' యని సర్వే సర్వత్ర పాశ్చాత్యులలో నంగీకరింపఁబడినది.

ఇఁక మన యాంధ్ర వాఙ్మయములో 'నవల' యను పదమును ప్రయోగమునుబట్టి విచారించి దాని నిర్వచనమును నిర్ణయించుట మఱియు దుస్సాధ్యము. ఉత్తమమిాఁద నొక విధమగు కథాసాహిత్యమును సూచించు నర్థమునందే నవలాపదము వాడుక చేయఁబడుచున్నది.

కాని పెద్దలగు కొందఱచే నిది 'చిత్ర కథాఽఽఖ్యానము'ని చెప్పబడుచున్నది. నవల యందలి వస్తువంతయు యథార్థము కాకపోయినను కేవల కల్పితమును గాదు. ఒకవేళ అయథార్థమైనను, మిథ్యాకృతమతిచేత, నది యథార్థమే యనెడి భ్రాంతిని గల్గించు అయథార్థము. అదియే యీ కథా వస్తువునందలి వైచిత్రి. కావుననే దీనిని చిత్ర కథాఖ్యానమనుట యుచితమంటిని. ఇంచుమించుగ బహు ముఖాలరంజితాద్భుతావహ కార్య విశేషములకు సంబంధించిన కాల్పనికముల కంటె నవల భిన్నమని

---

(1) 'The development of The English Novel' by Wiiltam L. Cross, Introduction, PP, XIII-Lines 22-28.

(2) నవలాశబ్ద వ్యుత్పత్తి:—(Latin) Novellus, Novus; (French) Nouveau; (Italian.) Novella; (English) Novel; (Telugu.) Navala—నవల. సంస్కృతమున దీనికి 'నవం లాతీతి నవలా' యనియు వ్యుత్పత్తిఁ జెప్పి చమత్కరింపవచ్చును.

3 "The Progrces of Romance" 1785.

చెప్పటయే ప్రాయశః 'చిత్ర కథాఖ్యాన' మనుటలోగల భావమైయుండును. కావున, మనోరంజకము, నతివిచిత్రమునైన జీవితచిత్రణము 'నవల' యనుట సిద్ధాంతార్థము. ఆ వైచిత్రి లేనిదే మనోరంజకత సిద్ధింపదనుట.

స్థూలదృష్టికి కల్పిత కథనము, యథార్థకథనము అనునవి భిన్నములుగా నగపడును. యథార్థ కథనమునకు జన్మించిన యథర్మసంతానము కల్పితకథనమనినవారు గూడ నున్నారు. కాని పర్యాలోచింపఁగా నదియు నొక భ్రమ. మన మాధునిక మనుకొను విమానములు వాల్మీకమునందు పుష్పకాది నామములచే చెప్పఁబడినవి. అట్లే నేఁడు జలాంతర్గాములను పాశ్చాత్యులు కనుఁగొనక పూర్వమే హెచ్. జి. వెల్సు పండితుఁడు వానిని ఊహించి తన కథా వాఙ్మయమున ముందుగ ప్రయాణింపఁ జేసినాడు. అందుచే మున్ముందు యథార్థముగాగలది, నవలలో కల్పితము, అనిఁవో నొల్లుండుము! ఇంతకు బీజాంకుర న్యాయము వెల్లునఁ దగు నీ కల్పిత కథనము, యథార్థకథనము ననువాని విషయము నింకొక రీతిగఁ గూడ సూచితముగఁ బరిష్కరింపఁ దగును.

ప్రాచీన యుగము నాఁటినుండి యథార్థకథనమునకు అనుబంధముగను, టీకా ప్రాయముగను గూడ కల్పితకథనముననది సిరపడి యున్నది. మఱియుఁ గడు ప్రాచీనతమమగుటచేత మన యూహాపథమున కందరాని యథార్థవిషయమునకు కల్పిత విషయమని పేరుపెట్టి సంతోషించుకొనుట వచ్చుచున్నా మన్నను తప్పులేదు. అనఁగా, బహుప్రాచీన చారిత్రక విషయము [పౌరాణిక] యథార్థము నేఁడు మనకు కల్పితముఁగా దోఁచుచున్నది.

లేదా, పాఠకులకు యథార్థ విషయబోధన సాధనముగా నుండు కల్పిత మాచరణలోనికి వచ్చినదనియు, అట్లు కాక ఆ పాఠకజనమునకు యథార్థమును యథార్థముగా బోధింపఁ జూచినచో, నది బోధపడదు సరిగదా, అపాయకరముగఁ గూడ పరిణమింప వచ్చుననియు చెప్పఁగొని కల్పిత యథార్థకథ లొక విషయముయొక్క పూర్వోత్తర దశావిశేషములని సంగ్రహ పఱుప వచ్చును.

పోను పోను తమ నిత్యజీవనమునకుఁ జెందిన సంశ్లిష్ట సమస్యలచే విసిగి వేసారియుండి విశ్రాంతి నొందఁగోరు సాధారణ జనమునకై కల్పింపఁబడిన దగుటచే గూడా యథార్థము వంటి చిత్రమైన కల్పన నవలలో నావశ్యక మగుచున్న దనుకొందును. అయా కారణములచే నవలను చిత్ర కథాఖ్యాన విశేషముగ నుల్లేఖించుట సమంజసమనక తీరదు.

దీని గుణములు పుట్టు పూర్వోత్తరములబట్టి యాలోచించినను (1) ఇతిహాసము; (2) భావగీతము; (3) రూపకము ననునవి, తమ ... స్థి తాము పంచుకొని యేనాఁడో తమదారి తామైపోయిన ... ల్లి కొమాళ్ళవలె తోచును. పైమూఁడింటి యందును ... ఇతిహాసిక రచనాసంతతికి జెందినది. ఇది కథన ప్రధాన ... యి యిట్టి వర్గీకరణమునకు కారణము. అయినను, ఇతిహాసము కంటె నొక విధముగా మఱల నవల భిన్నము. ఎట్లన, ఇతిహాసము తాను శబ్ద ప్రాముఖ్యమును వహించి, యాఖ్యానము యొక్క సాహిత్యమును గౌణముగా గ్రహించినది.

నవల : ప్రబంధము:

సత్యాదేవి లేనతుమువలె పారిజాతాపహరణమునందలి కథావస్తు వస్తిసాస్తి విచికిత్సఁ గొల్పుచున్నదని మాటవరుసకందుమే గాని, నిజమూహింప మన మే ప్రబంధమునైన కథకొఱకై చదువము; కవితాంశముకొఱకై చదువుదుము. మఱి నవలలో [ప్రాథమిక దశయందు మాత్రమే యని కొందఱనవచ్చును గాక!] కథయే ప్రధానము. ఆ కథను చెప్పుటకు శబ్ద మిచ్చట నుపస్కారక మైనది. అందుచే స్థూలదృష్టినిఁ బోల్చిచూచినచో నొక విధముగ నవల ప్రబంధమునకు పూర్తిగా విరుద్ధమగు రచన.

ముందుగ దీని యుత్పత్తికిఁ గారణమేమి?—యని పరిశీలింతము. యోజింప నిదియునుఁ బ్రాక్తన మానవునిదైన దైనిక సాంఘిక జీవితమునుండి యుత్పన్నమైనదే! మానవుఁడు తాను పడునట్టి శ్రమాపనయార్థము వినోదములయందు కాలయాపనముఁ జేయఁ గోరుచుండును. ప్రారంభదశలో నృత్త నర్తనాదులన్నియు ప్రాథమిక మానవుని శ్రమాపనోదనార్థ ముద్దిష్టములైన వినోద క్రీడా కలాపములే గదా! అదే తీరుగా నే చలికాలమందునో, యే గడ్డిమంటల యొద్దనో కూర్చుండిన జనములో నుబుసుపోకకై కథలు బయలుదేరి యుండవచ్చును.

నర్తకికి గానము సహజమైన శక్తిసంపద. అట్లే కథకునకు కథఁజెప్పుటయు స్వతోరమణీయచాతుర్యము. అది యతని సేర్పు!

లోకములో జరిగిన విషయములను విన నింపుగా చిలవలు పలవలుగా గూర్చి చెప్పుటతో కథాజీవితమునఁ బ్రథమదశ ప్రారంభించిన దనవచ్చును. అప్పటిలో శ్రోతల కానందము నిచ్చినది తత్కథాగత సౌందర్యము మాత్రమే! కథయిత ప్రయోగించు శాబ్దిక ప్రకర్ష గాని, ప్రదర్శించు వాక్చమత్కృతి గాని కాదు. అట్లే నృత్యమునందును బ్రథమదశలో నానందమునిచ్చునది కేవలము నృత్యమే గాని సంగీతము గాదు.

లిపి యేర్పడినతరువాతఁ జదువనేర్చిన వ్యక్తి యీ కథలను వ్రాయ నారంభించినాడు. మనలో నట్లుపుట్టినవే కాశీమజిలీలు. లోకమున యాత్రా పశుపక్ష్యాది కథలు మొదలగున వన్నియు నీ తెగలో జేరినవే! బేతాళ పంచవింశతి, సింహాసన ద్వాత్రింశిక, శుకసప్తతి మున్నగు పెక్కు కట్టుకథలయు, పిట్టకథలయు కావ్యములు మనభాషలో వెలసిన యిది రెండవదశ యనదగును. పిన్నలకు పెద్దలకుఁగూడ నుద్దేశింపఁబడిన 'శాజాతి కట్టుకథలు' ఇటీవలనే తెలుఁగులోని కనువదింపఁబడినవి.

అటుతరువాతిది మూఁడవదశ. ఈ దశావిశేషములో రచనా సౌందర్యసంపాదన ప్రయత్నములు జరిగినవి. వీత ద్రచనా సౌందర్య గుణ సంపాదన ప్రయోజనసాధనకు భాషాభివృద్ధి తోడ్పడినది.

అపిమ్మటి దశ నాల్గవది. ఇందులో నవలను ప్రబంధముతో పోటీ పడునట్లుగా నిర్మించుటకు ప్రయత్నములు సాగినవి. ఒక్క

ఛందస్సువినా యావత్కావ్యగుణముల నాపాదించి గద్యమునకు కావ్యతా గౌరవము సంపాదించిరి. సంస్కృతమున కాదంబర్యాది గద్యకావ్యము లీ కోవవే!

విదప దశలో, కావ్యత్వమున స్వయంసంపూర్ణతను సంపాదించుటచే నిఁక మిగిలిన సాహిత్యప్రక్రియయగు నాటకమును గయాళించుటకై స్పర్థించినది నవల. అందుచేతనే సంవాదపోషణములకెక్కువ ప్రాముఖ్యము నవల యొసఁగినది. దీనికిఁగాను జరిగినదే పాత్రచిత్రణము, సన్నివేశ నిర్వహణము మున్నగు శిల్ప భాండార సంభూతి. ఏవి యెట్టులైనను కథన సౌందర్యమును మాత్రము నవల కోల్పోవరాదనుట రూఢము. ఈ సుందరతా పరిస్పందము వలననే నవలను గూర్చి ప్రదర్శనములేని నాటకమనియు, శబ్ద చిత్రణములేని మహాకావ్యమనియు నొక్క మాటలో జెప్పనొప్పును.

కావ్యతాగుణ శోభితములగుటచేత మనలో నేఁడు మనోముగ్ధకారియగు సాహిత్యాంగముగఁ గొన్ని నవలలు వెలయుచున్నవి. ఆధునిక విమర్శకులు వీనినిఁ బ్రబంధదృష్టితోఁ గూడఁ బరిశీలింపవలె నన్న యంశమును విస్మరించుచున్నారు. ఇదియొక లోపము.

ప్రబంధమునందే యీ నవలా లక్షణములనుఁ జూపించిన వారిలో పింగళి సూరనార్యునివంటి మహాకవులు మనలో పూర్వమునుండి యేకొలదిమందియో లేకపోలేదు. ఈ లక్షణమునకుఁ బూర్వులలోఁ 'మహనీయ కథా సంవిధానము'గల సూరనార్యుని కళాపూర్ణోదయమును, నాధునికులలో కవిసార్వభౌమ, ఆంధ్రప్రదేశాస్థాన కవి, శ్రీపాద కృష్ణమూర్తిశాస్త్రిగారి 'మధుకర విజయము'ను నుత్తమ లక్ష్యములు. ఇందు కళాపూర్ణోదయము నొకవిధముగ పద్యగత చిత్ర కథాఖ్యానము (Pseudo Mythological Fiction) అనఁదగును. క్వాచిత్కముగ గద్య సమ్మిశ్రణములున్నను, ప్రాయికముగ పద్యసమాశ్రితములే యగుటవలన 'కవితారూప నవలల'ని యల్పరచనలలో నేఁడు పేర్కొఁదగినవి శ్రీ వేంకట పార్వతీశ్వర కవుల 'కావ్య కుసుమావళి'[4] సంపుటములు.

వినచో, ప్రబంధమునకు సూక్ష్మవస్తు వివరణము దుర్ఘటము; నవలకిది సుకరము. కాఁగా ప్రబంధేతివృత్తము నవల యితివృత్తము కంటె నెల్లపుడు నుదాత్తమే. కాని, యీ నవలా ప్రబంధ సాంకర్యములు క్వాచిత్కములని మఱువరాదు.

మొత్తముమీఁద ఇవాన్స్ చెప్పినట్లుగా అతీతానుభవములకు నవల యొక్కటియే వ్యక్తీకరణ సాధనము!

అగుచో నాటకేతి వృత్తములను నవలలుగా బరివర్తనముఁ జేయవచ్చునా? అన్నిటినిగాదు;[6] పురాణేతివృత్తములుగల 'శాకుంతలా'దు లున్నవున్నట్లు కుదురవు; సులభముగ వీలులేదు.[7] మృచ్ఛకటికవంటి కేవల కల్పిత సాంఘికేతివృత్తముగల ప్రకరణాదులఁ గొన్నిటిని నవలలుగా మార్చుటకు వీలున్నది.

కాని యెల్ల యితివృత్తములను మనకు కావలసిన రీతిగా భిన్నభిన్న కావ్యరూపములలో వ్రాయుట కుదురదు. అది బుద్ధిమంతుడైన కవి యూహించుకొని, యితివృత్తౌచిత్యము నెఱిఁగి చేయవలసిన కావ్యస్వరూప స్వీకరణము. కానిచో నితివృత్తమే తనకుఁదగిన కావ్యస్వరూపమును నిర్ణయించుకొనఁగలదు గూడ. **(It Chooses Its Own form.)**

నవల : నాటకము

నవలా నాటకములనుగూర్చి యాలోచించినచో మనకు దశ విధములగు విభేదములు గానవగును. వీనినే నవలా నాటకముల ప్రత్యేక లక్షణములుగా గూడఁ జెప్పఁదగును.

(1) నవల నాటకమునకు తరువాతఁ బుట్టినది. అనఁగా జ్యేష్ఠత లేదు.

(2) నవల రంగస్థల నియమ విరహితము, నాటకము రంగ నిబంధ యుక్తము. అనఁగా, నవలవలె నాటకము కేవల గ్రంథగత సాహిత్యము గాదు; రంగమును దృష్టియందుంచుకొని వ్రాయఁబడినది. నవలకన్ననో, రంగస్థలాపేక్ష లేదు. నవలాకారునకు రంగ నియమ పరిధయావశ్యకమును లేదు.

(3) నవలదైన రంగము నవలయందే గలదు. నాటకమున రంగస్థలము కృతిగతము కాదు; కావ్యమునుండి విభక్తము. [నేఁటి నాటికలలో రంగస్థల విన్యాసమును పేరిట కొంతగా రంగప్రసంగము నిమిడ్చుచుండుట వేఱుమాట.] నవలయందు వర్ణనల మూలమున చిత్రములు మన మనస్సున నిల్చునే గాని, రూపకమునందు వలె పాత్రలు ప్రత్యక్షము కానక్కఱలేదు. తన దృశ్య ప్రసాధనాది రంగస్థలోపకరణములు నవలకు తనయందే గలవు గావున చదువరులకు జేబులో నవలయున్నచో రంగస్థలి యున్నట్లే! ఈ కారణముచే నాటకములపై వ్యామోహము నవలల చదువరులకు తగ్గుచున్నదన్ననుఁ దప్పు గాదు. నాటకముల క్షీణతకు నవలల యభ్యుదయము ప్రత్యక్షకారణము గాదు గాని, నాటకములకు నవలలు ప్రత్యామ్నాయములగుట మాత్రము నిజము.

(4) నవలకు కాలవ్యవధి యని లేదు. ఎంత కాలమైనఁ జెప్పవచ్చును; వినవచ్చును. అందువలననే నవలారచనమునకును, పఠనమునకును గూడ క్షమ యావశ్యకమనుట. రూపకమునందు కాల నియతి యున్నది. మూఁడు, నాల్గు, లేదా, కొన్ని గంటలకు మించి మాత్రము ప్రదర్శన ముండదు. వస్తుసార సంగ్రహమే నాటకమునందు ప్రదర్శింపఁబడును. కాని, నటులకు గాని, ప్రేక్షకులకు గాని, నవలా కర్తృ పఠితృల కుండవలసినంత క్షమ యావశ్యక మనఁజాలము.

---

(4) 'కావ్యకుసుమావళి' ఆఱు సంపుటములు; రెండువందల యేబది యంశములు; పండ్రెండు వందల పుటలు; గద్య, పద్య సమ్మిశ్రితము—చాలవఱకు కవితారూప నవలలబీజ మాధునిక యుగములో నిందు గోచరించుచున్నదనవచ్చును.

(5) 'It is the only outlet to a large experience.'

(6) ఒకే ఇతివృత్తమును భిన్నసాహిత్య ప్రక్రియలుగా గూడఁ బరివర్తనఁ జేయవచ్చునని నిరూపించుటకు కన్నడమున నేఁడు ప్రయోగము జరుగుచున్నది. దాని ఫలితముగ నొక సంపుటము త్వరలో రానున్నది.

(7) పౌరాణికేతివృత్తములనుఁగూడ నవలారూపమున బంధించుటకు నేఁడు భారతీయ భాషలలో ప్రయోగములు జరుగుచున్నవి. అవి విజయవంతములగుటయు వినబడుచున్నది.

(5) వర్తమాన విషయమును నవల వృత్త [భూత] విషయముగా మార్చి చెప్పును. ప్రత్యక్షీకరణశీలము గలదగుటచేత రూపకము భూతకాల విషయమును వర్తమాన విషయముగాఁ జూపఁగలదు. ఈ శక్తి యన లాపసంవాదశైలియందే గలదు. 8

(6) శ్రవ్య కావ్యమగుటచే నవలలో జీవకళాచ్ఛాయ యుండదు. దృశ్య కావ్యమగుటచే రూపకమునందు సజీవత్వమును, ప్రత్యక్షానుభూతి చ్ఛాయయుఁ గలవు.

(7) నవల కావ్యముయొక్క సరళరూపము. అందుచేత నల్ప ప్రయాస గ్రాహ్యము. నాటకమో, కావ్యజటిల రూపము. అది యతిగుంఫితమైన సాహిత్యమును, సుదృఢబంధమును గలది. అనఁగా, మాటల కూర్పునకు రూపకమునఁ బ్రాధాన్యము. అట్లే, కథా వస్తువునందు దేనిని వదలి వేయవలయునో, దేనిని వదలరాదో కూడ నాటకకర్తయే నిర్ణయించుకొనవలయునట. నవలను వలె నాటకము నల్ప ప్రయాస గ్రాహ్యమనలేము.

(8) పాత్రలను గూర్చియు, పాత్రల పక్షమునను గూడ, నవల యందు రచయిత పలుకఁగలడు. అనఁగా నతనికి వ్యక్తిగతాఽభిప్రాయమును వెలువరింప వీలున్నది. నాటక కవి పాత్రల ముఖముననే పలుకఁగలఁడు. స్వయముగ నేమి చెప్పుటకు నవకాశము తక్కువ; చాపాటముగా కుదురదు. కవికిట్టి శృంఖలలఁ గల్పించుటచేతనుఁ గూడ నాటకము, పైనఁ జెప్పినట్లు [నవలవలె] కావ్యసరళరూపము కాజాలకున్నది.

(9) నవల క్షేత్ర విస్తృతి గలది; విశదీకరణ ప్రధానమైన దనుట. తత్కర్త యిందు సర్వవిషయములను వివేకింపఁ గలడు. కావున విస్తారము నిస్సీమమునైన కావ్యరూపమిది.

నాటకమట్టిది గాదు. అభినయము పైననే దాని దృష్టి. కాన, సంక్షేప ప్రధానమైనది.

(10) నవలలో భాషా కాఠిన్యమున్నను నంతగా ప్రతిబంధకము కాదు. సంవాదములయందు పాత్రోచితభాష నాటకములలో సమర్థనీయము. ఇఁక కవి తానై మాటాడు ఘట్టములలో నవలయందు వస్తుగౌరవమును బట్టియు, భావ వైభవమునుబట్టియు, శైలి యించుక యుదాత్తమైనను విషయ గ్రహణమున కడ్డు తగులదు. నాటకమందు శైలీ భారము కారాదు. ఏలన నందు విషయ వైపుల్య ముండదు. విషయ సంగ్రహతవలనఁ గలుగు శ్రమకు భాషా ప్రచండ తాండవ భ్రమణము గూడ తోడు పడరాదు.

ఈ చెప్పిన దశవిధ నవలానాటక విభేదములలో ముఖ్యమైన వానినిఁ గొన్నింటిని జతపఱచి మఱల భిన్న శీర్షికల క్రింద నీ దిగువ రీతిని సూక్ష్మముగఁ బరిశీలింపవచ్చును.

స్వయం సంపూర్ణత :

భూత పూర్వవిషయమునుఁ గూడ నాటకము వర్తమాన మట్లు ప్రదర్శించు నంటిమి. అట్లు ప్రదర్శింపబడకఁ కేవలము పఠన మాత్ర యోగ్యమైన నాటకము స్వయంసంపూర్ణము గాదు. రంగప్రసాధ నాభినయములు లేని యట్టి నాటక పఠన మెప్పుడును అసంపూర్ణమే యగును. ఇట్టి ప్రదర్శనరహిత నాటకములయందు పాఠకుని బుద్ధి యొక్కువగ శ్రమపడవలసియున్నది.

అట్లే వర్తమానమును గూడ వృత్తవిషయము [భూతము] గా నవల చెప్పునంటిమి. ఇందు రంగప్రసాధనమును, సూక్ష్మాతిసూక్ష్మాంశములను వర్ణింప వీలున్నది. ఈ ప్రసాధనాదిని నాటకములో నైననో రంగమునందుఁ బ్రదర్శింతురు. మఱి యీ ప్రదర్శనములేని నాటకము వట్టి యస్థిపంజరమేగదా! పాత్రోచిత వేషధారణాది ప్రదర్శనముల యాధార మక్కఱలేని హేతువుచే నవల కేవల కావ్యముగా స్వయం సంపూర్ణము. "నవల జేబులోనున్న నాటక రంగము" అనియు, "నవలదైన రంగప్రసాధనాదులు నవల యందే యున్నవి"10అనియు, ననుట యీ యర్థమునే సూచించును. కావున, కావ్యతా గుణమున నాటకము స్వయంసంపూర్ణము గాదని విదితము.11.

ఇంతేగాక కథాసన్నివేశ కల్పనములో నాటక కర్తకున్న విధినిషేధము లేవియు నవలాకర్తకు లేవు. నవలలోఁ బ్రతి సూక్ష్మాంశము గనఁబఱచవలెను. అందుచే రంగమును,నాటకమును రెంటినిఁ గలిపినపుడే యది నవల యగుచున్నది. కావ్యత్వమున స్వయంసంపూర్ణత నవలకు గలదనుట కిదియే ముఖ్యకారణము.

కథాసన్నివేశ కల్పనము :

వస్తుసన్నివేశము నాటకములో కఠోరవ్రతము. ఈ సన్నివేశము రంగనియమానుసారముగ నుండవలెను. ఇట్టి నిర్బంధము నవలకు లేదు.

కాని, నేఁడు నవల కేవల యాఖ్యానమువలె నున్నదనియు నన లేము. 'అనఁగా ననఁగా'నని వృద్ధాఖ్యానములో కథ ప్రారంభింపఁ బడును. నవల వర్తమానకాలములో చాలవఱకు నాటకముతో సాటి రాదగిన దశను బ్రాపించినది. ఇందులోఁ గూడ కథాసన్నివేశ మొక శిల్పధర్మముగనే పాటింపఁబడుచున్నది. కాని, యిట్లు పాటింపఁ బడుట, నవలలో ప్రరోచనార్థము. నాటకమునందన్ననో, ప్రదర్శనార్థము. అనఁగా, నాటకమునందు కథాసన్నివేశము ధర్మముగా పాటింపబడుట ప్రదర్శనశక్తి పెంపొందుటకొఱకై యున్నది. నవల యందన్ననో ప్రరోచన [ప్రస్తావన] శక్తి పెంపొందుటకొఱకై యున్నది. ప్రదర్శన శక్త్యపేక్షిత యీ నాటకమునందును, ప్రరోచన శక్త్యపేక్షిత యీ నవలయందును, కథా సన్నివేశమును శిల్పధర్మముగాఁ భావించుచున్నామనుటయే యిందలి భేదము.

సంక్షేపము :

నాటక రచనమున కేకథను స్వీకరించినను, దానికి సంక్షిప్తత యావశ్యకము. నవలలో కథకు వైపుల్యము ధర్మము. ఇందు సంగ్రహత పనికిరాదు.

---

8. In dialogue, the stilted speech...was replaced by the blunt parlance of the present period (page 38, lines 34 to 37 of Writing Modern Fiction).

9. 'Novel is a pocket-theatre' (Marion Crawford)

10. 'Novel has its stage in itself'.

11. Novel is self-contained and drama, as a piece of Literature, is not self-containd.

అయ్యునను, నాటకమునందు కథను సంక్షేపించుటలో దాని ప్రాధాన్యము చెడకూడదు. నవలయందును కథను విపులీకరించుటలో దాని విశిష్టత్వమును చెడరాదు.

నవలలో నప్రధాన విషయము లెన్నియేని యుండవచ్చును; అనఁగా ననేక ప్రాసంగికములు చేరనగును; తప్పక చేరియే తీరవలె నని నియమము లేదు. చేరినచో మాత్ర మా ప్రాస్తావిక విషయములు ప్రధానకథతో నవలయందు సూత్రింపఁబడుట యావశ్యకము. ఏకతః సూత్రింపఁబడని యప్రాసంగికము నవల నిరర్థకము.

ఇతివృత్తము :

నవలా నాటకములలో నితివృత్త పరిగ్రహణమునందు చాల భేదమున్నది. నవల చారిత్రకమో, సాంఘికమో లేక యొక్కొక్కప్పుడు రాజకీయమోగూడ నగును గాని పౌరాణికముగాదు. అనఁగా నతిలోకవిషయ ప్రతిపాదకమగుట యసాధారణము, కాఁగా లాక్షణికులదృష్ట్యా పరిశీలించినచో నవల యుత్పాద్యవస్తుక మగును; చాలవఱకు లోకాశ్రయముగూడ గావచ్చును. అంతియేగాదు. అసలు తన లక్ష్యసాధన కనుగుణముగాగాని, తనకు సుపరిచితము, విశిష్టమునగు ప్రాతిపదికయొక్క ప్రేరణవలనఁగాని, నవలాకర్త యొకానొక పథకమును నిర్ణయించుకొనవలెను. అప్పుడా పథకమును బట్టి ఇతివృత్త సంవరణము సార్వకాలికమును యథార్థప్రయోజనకరమునుఁ గావలయునన్నచో, నవలేతివృత్తము, గతానుగతికమగు బాహిరప్రేరణఁ గలదిగా నుండరాదు. అది పరిసర పరిశీలన ప్రభావజన్యమైన యాంతరప్రేరణఁ గలదిగా నుండవలయును. అనగా నవల, యాంతర కారణ చోదితముగాని, బాహిరకారణ చోదితముగాదు. రచయిత శిల్పియు, వస్తువాంతర ప్రచోదితము నగుచో, నవల తన్నుతానే రచించుకొనఁ గలదు. 12.

నాటకమువలె ప్రసిద్ధేతివృత్తమనెడి సిద్ధాన్నమును నవల యపేక్షింపదు. నవలది కష్టాన్నము. ఇందువలననే, ఇతివృత్త కల్పనకు నాఁటి ప్రపంచ పరిశీలనమును, లోకుల మనోగత పరిజ్ఞానమును బహుదేశ సంచార సంపాదిత భౌగోళికజ్ఞానమును, నానా నవ్య నాగరకతల పరిచితియు, నవలారచయితకు గావలసి యున్నవి. మఱి, నాటక కవికన్నను యివి యంతగ నక్కఱపడవు. కాని, నవలాకారున కివి లేకున్నచో నతని రచన రాణింపనే రాణింపదు. అతీతానుభవములకు నవల యొక్కటియే సులభవ్యక్తీకరణ సాధనమని పెక్కుమంది విమర్శకు లిందువలననే నవలను బొగడిరి.

పాత్రోన్మీలనము ;

శుద్ధాఖ్యానమునందు పాత్రచిత్రణము లేదు. కాని చిత్రాఖ్యానము (Novel) లో నిది యావశ్యకము. అందుచేతనే నవల నాటకముతో పోటిగా నిల్చినది. కాని నాటకకర్తవలె పరోక్ష పద్ధతి నే పాత్ర చిత్రణము చేయవలెననెడి బాధ నవలాకర్తకు లేదు. అనఁగా పాత్రలను నవలాకారుఁడు తానై వర్ణింపనుగూడఁ జెల్లును. కాని, పాత్రలు చక్కగ క్రమోన్మీలనముఁ జెందవలెనన్న ధర్మమునందు మాత్రము నవలా నాటకములు రెండును తుల్యములే! అయినను, నవలలోని కథ పెంపుగలది. కావున నా యున్మీలనమును బహు మందగతిలో నిర్వహింపవలసిన శ్రమ నవలాకారున కున్నది.13.

అసలు రచయిత కథలోని తన ప్రధాన పథకమును గూర్చి భావింపగనే సహజముగను, క్రమక్రమముగను తదావశ్యక పాత్రలు కావ్యరంగముపై రూపొందును. దూరమునుండి చూడబడిన వస్తువువలె తొలుత నించుకించుక మసకమసకగ దోచినను, కథాగమనములో సన్నివేశము లేర్పడుచున్న కొలదియు నా పాత్రలు రక్తమాంసములతో తొణికిసలాడు వ్యక్తులవలె సుస్పష్టవదనాంచల రేఖలతో మనకు సన్నిహితములై తమ విధ్యుక్తములను నిర్వహించుచుండును. అంతట రచయిత చదువరుల కాయాపాత్రల భౌతిక మానసిక శక్తుల నిర్దుష్టదర్శన మిప్పించుటయేగాక తానే పాత్రల జీవిత చరిత్రను పొందుపఱచుచున్నాడో యా యా పాత్రలతో తాదాత్మ్యము నొందును.

ఇట్టి యాదర్శక తాదాత్మ్యము సిద్ధించినపుడు నవలాకర్త నవలాకర్తగా మిగిలిపోడు. అతడొక ఛాయాగ్రహణ యంత్రమై పోవును. అతని కలమొక శబ్దగ్రాహక యంత్రము. కవియు, కలమును, ఛాయాగ్రాహక శబ్దగ్రాహక యంత్రములైనపుడు వెలువడు చలనచిత్రమే నవల. అనగా దృశ్యములు, సంవాదములు, వర్ణనలు, మున్నగువానికొఱకై వినియోగింపవలసిన స్థలనిర్ణయాదిక విషయములలో నవలా రచయితకు స్వాతంత్ర్యము లేదనుటకాదు. చెప్పబోవు ప్రధానాంశ మేమనగా వస్తూన్మీలనము కథక కృతప్రయత్నమువలన గాక, పాత్రోన్మీలనమువలననే నిర్ణయింపబడవలెననుట. నవలాకారు లంగీకరింప గలిగినను లేకపోయినను నుత్తమ నవలా నిర్మాణ విషయమున, రచయితకును పాత్రలకును నేర్పడు సంబంధము మాత్ర మింత యవినాభావమైన దనక తీరదు.

నవల, నాటకాఖ్యానధర్మముల సమాహారము:

ఆఖ్యాన నాటక ధర్మములు రెంటిని నిముడ్చుకొనినది నవల యని చెప్పబడినది. అగుచో నవలయందు పై రెంటికిని గల స్థానములను నిర్ణయించు టెట్లు? అనెడిది సమస్య. ఈ ధర్మముల సీమాభూమి నిర్ణీతి కేమియు ప్రమాణములని లేవు. ఆ శిల్పిదైన నైపుణ్యమే గీటురాయి. కాని వృద్ధాచార పరంపరనుబట్టి పరిశీలించి యిట్లు విభాగింపవచ్చును. పాత్ర ప్రవేశాత్పూర్వమును, నిష్క్రమణాంతరమును మాత్రమే నవలలో నాఖ్యాన పద్ధతి యుండవలెను. పాత్రలు ప్రవేశించి రంగమున [పుటలలో] నున్నంత కాలమును సంవాదమే సాగును. అనగా పాత్రల నట్లే కూర్చుండబెట్టి నవలాకర్త తాను కథ చెప్పుకొనిపోవుట యుత్తమపద్ధతి గాదు. ప్రథమశ్రేణి నవలలో నిట్టిది యుండదు. ఇది పెక్కుమంది విమర్శకు లామోదించిన విషయము.

గ్రీకుల నాటకములలోని 'కోరస్' మన నాటకములలోని విష్కంభాదులును, వీధినాటకములలోని సూత్రధారుడును నిర్వహించు ధర్మము లేవిగలవో వానిని నవలలో కథకుడే నిర్వర్తించును.

12. if a writer has the gift of his art. and the story is one he is impelled to tackle, it will write itself' ('Writing Modern Fiction', by Leslie Beresford, Page 41, 42).

13. The slow shaping of the Character is the problem of the Novel.

ఇందుకు తగినట్లు, సంభాషణములందా ప్రశ్నోత్తరశైలిలోను, కథనము మాత్ర మీమాంసావాదముగను నుండుట సమంజసము.

నవల పురాణేతిహాస కావ్యములవలె బుద్ధిశ్రమకోర్చి చదువ వలసినది, గాదు గావునను, సుత్తమాధికారులకు మాత్రమేగాక సర్వు లకు జదువదగినది గావునను, నిందలి భాషావినియోగము, నాటక శైలికి, పామరవ్యవహారమునకు మధ్యేమార్గము నవలంబించుట యుక్త మేకాని వరామర్శకులే నిశ్చయింపదగును.

కాని దీనికి నపవాదములు లేకపోలేదు. మహాకవి రచితములైన వచనకావ్యముల వంటి నవలలును గలవు. కాన, వానివాని శైలీ నిర్ణయము తత్కర్తల శిల్పదృష్టి వైశిత్యమునకే వదలిపెట్టవలెను. మనమిచట స్థూలముగఁగూడ నిర్ణయింపఁజాలము. అటుల చేయను రాదు.

నవల మూలతత్త్వములు (షట్తత్త్వములు):

ఆరు ముఖ్య తత్త్వములు నవలా నిర్మాణమున కాధార ములు : (1) వస్తువు (2) పాత్రలు, లేక పాత్రచిత్రణము (3) సంవా దములు [పాత్రపోషణమునకును, పాత్రల సంవాదము (లేక-కథోప కథనము)నకును ఘనిష్ఠ సంబంధమున్నది. పాత్రల స్వభావాభిర్మ సిద్ధాంతములు వారి వారి సంవాదములవలనఁ దెలియఁగలవు]. (4) దేశ కాల పరిస్థితులు లేక వాతావరణము; (5) శైలి (6) ఉద్దేశ్యము.

[రచయిత ప్రకటింపఁదలచిన జీవిత వ్యాఖ్యయే యీ యుద్దేశ్యము.]

నవలా ప్రాశస్త్యమును నిర్ణయించునవి రెండు ప్రధానాంశ ములు. మొదటిది వస్తువు; రెండవది వస్తుపోషణ విధానము.

ఇందు నవలలోని వస్తువునుగూర్చి ముందుగ విచారింతము. అసలు నవలయందలి యితివృత్త మాచితీశోభితమా? యనుటకు అష్టవిధ పరీక్షలు గలవు.

14. పాత్రలు వేఱు, పాత్రచిత్రణము వేఱునని ఈ తత్త్వ ముల నేకముగా విభజించువారు నుండవచ్చును. తిర్యక్కులుగాని, రూపాయి నాణెము, తపాలా బిళ్ళలవంటివి గాని, పాత్రలై కథ నడుపుచున్నపుడు పాత్రచిత్రణ పోషణములు లేవనుకొనువారి వాద మిది. కాని, యాయా పాత్రలకుఁగూడ ప్రాణిసర్మ మారోపింప బడుటచేత, ముఖ్యతత్త్వము లాఱనుట నిర్బాధకము.

(1) ఇందలి వస్తువు సంపూర్ణమా లేక యొచటనైన విరోధ మున్నదా?

(2) ఇం దన్ని విషయములలోను పరిపూర్ణత్వమును, సమ తూకము [అంగాంగి సంబంధమును] సమానత్వమును గలదా?

(3) ఇందలి వర్ణితాంశము లన్నియు సుసంఘటితములా? [మూల వస్తువునుండి మూలా పరంపరితములా? యిందలి యంశము లనుట.]

(4) అతి సాధారణ విషయమును గూడ నసాధారణముగ చిత్రించుటలో రచయిత సఫలుఁడయ్యెనా?

(5) ఘటనాక్రమ [సన్నివేశ రచన] మలౌకికము, నిసంగ తము, నస్వాభావికమును నై యుండలేదు గదా? [సంఘటనము

కెంత యసాధారణములైనను పై మూడు దోషములు నుండరాదు. Abnormal may be depicted, but not the unnatural. అనఁగా ప్రాయోభావము జీవగఱ్ఱ.]

(6) కథావస్త్వంతము, వర్ణిత సన్నివేశముల కనుకూలమా? వస్తువున వాని పూర్వాపర సంబంధ మెచటనుఁ జెడలేదు గదా?

(7) అందు సుగమత్వమునకును, స్వాభావికతకును, మనోముగ్ధకారిత్వమునకును, లోపము రాలేదుకదా?

(8) శైలిలో శైథిల్య మెచటనైనఁ గలదా? శైలి కాల మున్నదిగదా?

నవలా విభాగము

తొలుతఁ జెప్పినట్లు నవలా ప్రాశస్త్యమును నిర్ణయించు రెండవ ప్రధానాంశము, వస్తుపోషణము. దీనినిఁ బట్టి నవలను మూఁడు వర్గములుగా విభజింపవచ్చును.

1. ఐతిహాసిక పద్ధతి.

2. స్వీయచరిత్ర విధానము [నాయక ముఖమున, నవఁగా నుత్తమ పురుషలో నిట్టి రచన సాగును.]

3. ఒక విధమగు నుత్తర ప్రత్యుత్తర రూపమున కథావస్తూద్ఘాటనము [ఇట్టిది మన యాంధ్రమున కేవలము మృగ్యముగాదు. శ్రీ ఉప్పలవారి 'అతఁడు - ఆమె' వంటివాని నుదాహరింపవచ్చును.]

నవల : పాత్రలు

1. పాత్రల కలౌకికత్వము నాపాదింపరాదు.

2. ఇవి చిరపరిచితములై [బాగుగ నెఱిఁగి] నట్లుగా నుండవలెను.

3. పాత్రల సాంఘిక శారీరకాధ్యాత్మిక శక్తుల కతీత విషయములుగా నుండరాదు.

అతిలోక శక్తులచే సాధారణీకరణము లోపించును. అందువలన మనోరంజకత్వ మేర్పడదు. మఱియు నవలయందలి పాత్రలు లోకాతీతములైనచో నవి రచయిత చెప్పుచేతలలో నుండవు. ఒక చైతన్య మొసఁగి సృష్టికర్త మనలను లోకమునం దెట్లు వదలెనో, యట్లే నవలాకర్తయుఁ దన పాత్రలకు చైతన్యము [జీవసంపుటి] నొసఁగి, సన్నివేశములయందు వదలివేయవలెనే కాని, తా నడుగడుగునకును, జోక్యముఁ గలిగించుకొనరాదు. ఆయా పాత్రలాయా సన్నివేశములలో నుచితరీతిగ మెలఁగును. ఏరచయితగాని, తాను తానుగా నున్నపుడు పలుకనిమాటలు పాత్రల ముఖమునఁ బలుకును. అందుచేతనే కవి తన్నుఁ దానుమించిన యొకానొక దశలో సన్నివేశౌచిత్యము నెఱిఁగి, స్వేచ్ఛగా బలికించు పాత్రల పలుకులును, చేయించు పాత్రలచేతలును కవి శబ్దశక్తి భావనా శక్తినిఁ బరాకాష్ఠ లనఁబడుచున్నవి.

నవల : పాత్రపోషణము

నవలయందు పాత్రపోషణము నాటకమునందుకంటె కఠినము. నవలాకారుని పాత్రపోషణ సాఫల్యమునకు పటిష్ఠమైన వర్ణనశక్తి యావశ్యకము. ఇది నాటకకర్త కావశ్యకము గాదు. అట్లే కథానికతో బోల్చిచూచినను దాని క్షేత్రము సంకుచితము. కాన కథానికలో పాత్రోన్మీలనము నిష్కృష్టముగా నుండవలయును. విస్తృత క్షేత్రముగల నవలయందు మందోన్మీలనము ముఖ్యము. అనఁగా, నవలలో పాత్రలను క్రమవికాస మొందించుట యొకవిధమైన కష్టము.

ఈ పాత్రపోషణము ప్రధానముగా ద్వివిధము. మొదటిది విమర్శనాత్మకము. రెండవది యభినయాత్మకము. మొదటిదానిలో రచయిత పాత్రలయందే ప్రవేశించి, భావములను, స్వభావములను రాగద్వేషములను వెల్లడించి వానిని వ్యాఖ్యానించి, కారణముఁ దెల్పి పిమ్మట తన విమర్శనము నభిప్రాయమునుగూడ వెల్లడించును.

ఇఁక రెండవదానిలో రచయిత పాత్రలకు దూరముగనుండి వానివాని సంభాషణ వ్యాపారమువలననే యాయా పాత్రల గుణశీలములనుఁ బ్రస్ఫుటితము చేయును. ఇది యుత్తమకోటి శిల్పజ్ఞత.

పాత్ర కథావస్తువుల స్థూలసంబంధము

(1) కొన్ని నవలలలో పాత్రలు ప్రధానములై సంఘటనలప్రధానములుగా నుండును. ఇట్టిపాత్ర ప్రధాననవలలను నాటకీయము లందుము. పాత్రల దత్తశీలములే కథాపర్యవసానము నిందు నిర్ణయించును. శ్రవ్యకావ్యములలో మహోత్కృష్టములగు నిట్టి నవలలను దృశ్యకావ్యములలో విషాదాంతము లనఁబడువానితో పోలిక కుదురఁగలదు. (2) మఱి కొన్ని నవలలలో కథాసంవిధానము ప్రధానమై యుండును. శ్రవ్యకావ్యములలో మహోదారములగు నిట్టి నవలలను దృశ్యకావ్యములలో శుభాంతములనఁబడువానితో పోల్తుము.

మొత్తముమీఁద పాత్ర [లేక - శీల] ప్రాముఖ్యముగల నవలలుత్తమశ్రేణికిఁ జెందినవి. 15.

15. నీచమైన త్వగింద్రియ సౌశీల్యమునుఁగూడ మోక్షప్రాప్తికి సాధనఁగాఁ జేసి చూపఁగల్గిన శ్రీ విశ్వనాథవారి 'ఏకవీర'- 'తెఱచిరాజు'లవంటి నవలల యుత్తమత్వము నిచట సోపపత్తికముగ నిర్ణయింపమికి హేతువు, లక్ష్యలక్షణసమన్వయ మీ వ్యాసరచనోద్దేశము గామియే. ఏలన వీనియందు సన్నివేశముచే గల్గిన ప్రభావము పాఠకునియందు స్థిరముగా నెలకొనదు. నవల సన్నివేశ ప్రధానమైనచో కౌతూహల వర్ధకమయ్యును గూడ జీవనతత్త్వ సంబంధియగు ప్రభావముద్రను పఠితృహృదయమున గంభీరముగ కుదురుకొననీయదు.

పాత్రప్రధాన రచనమం దట్లుగాక పాత్రల శీలప్రభావ మధికమగుటవలన పాఠకునియందు వాని శాశ్వతప్రభావము ముద్రితమగును. కావుననే పాత్ర [లేక-శీల] ప్రధాననవల లుత్తమములుగా నెన్నఁబడుట.

వస్తుశీలములఁ బరిశీలించినచో సాధారణముగా వీనికి పరస్పర విరోధమున్నట్లుగా నగపడును. వస్తువుపై నధిక ధ్యానముంచినచో పాత్రల శీలములయం దశ్రద్ధ యేర్పడవచ్చును. అట్లే శీలచిత్రణము నందె లక్ష్య మధికముగా నిల్పినచో కథాసన్నివేశ సంవిధానము సుదృఢబంధముఁగలది గాకపోవచ్చును. కుశలులైన కలాశిల్పు లీరెండు తత్త్వములను మేళవించి సామంజస్యమును గూర్చుటకుఁ బ్రయత్నింతురు.

సన్నివేశ (సంఘటన)ము లన్నిటికిని సరియగు కారణములను దెల్పుచుఁ బాత్రలకు సంబంధించిన భూమికలో వాని వాని క్రమ వికాసమునుఁ దెల్పుచుపోవుట నవలాకారుని కర్తవ్యము. ఎచటనుఁ గాని యసంగతము, నస్వాభావికము, లోక విపరీతమునగు సంఘటనము లుండరాదు.

నవల : సంవాదములు-వీని ప్రయోజనములు

సంవాదమునందు భూతకాలవిషయమును వర్తమానకాలము దిగాఁ దోపింపఁగల సామర్థ్యమున్నదని మున్నే చెప్పితిమి. కథావస్తువునందలి యాకర్షణము నినుమడింపఁజేసి, పాత్రలయందు చైతన్యమునుఁ గూర్చుటయే సంవాదముల ప్రయోజనము. సంవాదములు పాత్రల మనో ముకురములు. వీనివలననే పాఠకులకు పాత్రల గుణశీల స్వభావములతోడి పరిచితి యేర్పడుచున్నది. వీని నిర్వహణమే నవలాకారుని నైపుణ్యమునకు నికషోపలము.

సంవాదముల ప్రధానోద్దేశము :—

వస్తూన్మీలనమే సంవాదముల ప్రధానోద్దేశము. సంభాషణముల యందు రూపకోచితవిధానము వన్నెఁగూర్చును. రూపకములయందువలె నీ పద్ధతిలో కివి కానరాదు.

ప్రశస్తమైన సంభాషణముల కాఱు శ్రేష్ఠగుణము లుండు నన వచ్చును. (1) స్వాభావికముగను ; (2) సుప్రయుక్తముగను ; (౩) విషయానుకూలముగను ; (4) ఇతివృత్తముతో సరిగ తులఁదూఁచినట్లుగను ; (౫) సరసముగను ; (౬) సుబోధకముగను సంభాషణలుండుట యావశ్యకము.

కావ్య మతిలౌకికానందదాయి. నేఁటి సాహిత్య వివిధాంగములయందు నవల కవిరళప్రచారమున్నది. అందుచే నది రసాత్మకముగూడ నైనచో నత్యంత ప్రభావశాలిగా నుండగలదు.

దేశ కాల పరిస్థితుల చిత్రణమును నవలలో వాతావరణమందురు. ఇది ద్వివిధము. ఒకటి సాంఘికము ; రెండు ఐతిహాసికము.

జీవన వ్యాఖ్యయే దీని ముఖ్యోద్దేశము. రూపక పద్ధతియు స్వతంత్ర పద్ధతియు నని రెండు పద్ధతులుగా నవలలో జీవితమును వ్యాఖ్యానింపవచ్చును.

నవల : సత్యమునకు స్థానము :—

ఇందలి సత్య మలౌకికమైనది. లౌకిక యథార్థమే, కావ్యమందు అలౌకిక యథార్థముగా మారును. అదియే సత్యము. అనఁగా నలౌకిక యథార్థము కావ్యసత్యము. లోకమందలి సత్యము విజ్ఞానపరకము. కాని, కావ్యసత్యము భావనాప్రసూతము, ననిర్వచనీయమును. నిత్యము జరుగునదియే కేవలము సత్యము కాదు. ఏది కాఁగలదో యదియుఁగూడ [వృత్తము, వర్తమానమునుఁగాక వర్తిష్యమాణముఁగూడ] సత్యమే! జుగుప్సాకరమైన మానవజీవితముఁగూడ కావ్యనాటకనవలాది సాహిత్యప్రక్రియలలో నాదర్శముపై నాధార

బడి, యాదరణీయమును, సార్వకాలీనమును, సార్వదేశికమును, నిత్యనూతనమునునై యింద్రజాలమువలె చిత్తాంకర్షకముగుచున్నది.

నవలః అందలి వాస్తవికత

వాస్తవికతకు నవలయం దుచితస్థానమున్నది. నవలయందలి సత్యపరత వాస్తవికతకును, సంభావ్యతకును [ప్రాయోభావమునకును] సంబంధించినది. జరుగఁగలవియు, నిత్యమును లోకసమ్మతమై ప్రవర్తిల్లినవియు, మాత్రమే నవలయందు స్థానమునకర్హములు. నవలయందలి సంఘటనములు నిత్యలోకజీవిత సంబద్ధములగుటచే వాస్తవికములు; కాని వానికి నిజమైన యస్తిత్వము లేకపోవుటచే కల్పితములు.

నవల : నీతిబోధ

భావములయు నుద్దేశములయు స్ఫూర్తికి [మెఱుఁగునకు] నీతిబోధ యావశ్యకము. కాని, నీతిని, కథావస్తువులో క్షీరమునందు శర్కరవలె, మేళవించబడునట్టుండజేయు నవలాకారుని ప్రావీణ్యము గోచరించును.

నవలయందలి తెగలు

ప్రధానముగా నవలంలాఱు తెఱఁగులు :

(1) ఘటనా ప్రధానములు (2) కాకూహల ప్రధానములు [లేక అనక్తిజనకములు, లేదా, కాల్పనికములు] (3) శీల ప్రధానములు, (4) సంఘ చిత్రణ ప్రధానములు (5) ఇతిహాస ప్రధానములు (6) మనః ప్రవృత్తి నిరూపణ ప్రధానములు.

రాజకీయ వస్తు ప్రాధాన్యమునుబట్టి శ్రీ ఉన్నవ లక్ష్మీనారాయణగారి 'మాలపల్లి', శ్రీ ఉప్పల లక్ష్మణరావుగారి 'అతడు-ఆమె' మున్నగువానివంటియు; నిర్దిష్ట ప్రయోజనమునుబట్టి కేవలము పాఠశాలా విద్యార్థుల కుద్దేశింపఁబడిన శ్రీ విశ్వనాథవారి 'పరీక్ష', 'స్నేహఫలము', శ్రీ హనుమదింద్రగంటివారి 'మహామంత్రి' మున్నగువానివంటివియు నేగాఁక, నింక క్రొత్త విధములగు నవలలు పెక్కు బయల్వెడలుచున్నవి.

పూర్వపు పురాణేతిహాసములలోని యాఖ్యానోపాఖ్యానములను నేఁడు, నవలలుగఁ గొందఱు వ్రాయుచున్నారు. 16. వినిని పౌరాణిక నవల లన్నను విరోధము రానట్లుగ పదమైత్రిఁ గుదుర్చుకొనవచ్చును. మఱికొందఱు 'మనుచరిత్ర', 'వసుచరిత్రా'ది ప్రబంధములను నవలీకరించుచున్నారు. ఇవి ప్రబంధ నవలలు. చలనచిత్ర నిర్మాణమునందొప్పడు సూచ్య సంకేతాదుల పరిభాషగల నవలలు కొంతకాలముదిరిని వీనిని చలనచిత్ర పారిభాషిక నవలలందము. ఏదో యిట్టిదాని నొకటి శ్రీ శ్రీ గారు వ్రాయుచున్నారనియో, వ్రాయనున్నారనియో యొక వదంతి. అట్టివి యిట్లుండఁగలదేమోయని నే నూహించుచున్నాను.

16. శ్రీ ఆదిరాజు వీరభద్రరావుగారు 1908 నాఁటికే, నన్నయ పార్యని శకుంతలోపాఖ్యానమును 'చిత్రశాకుంతల'మని, 300 పుటలలో నవలీకరింపఁ బూని, 100 పుటలు వ్రాసి, యా నాఁటికి దేశకాల పరిస్థితులు అనుకూలింపమిచేతను, నేఁటి శిల్పసామగ్రి నాఁడు కూడి రామిచేతను, నుపసంహరించుకొనిరి. కాన నదియొక యసంపూర్ణము, నముద్రితము నగు నవలగా మిగిలినది.

ఇది కేవలము నా యూహము; పొరపాటునుఁ గావచ్చును. ఆవేశోహాలవలన తల దిరదిరఁ దిరుగు నొక పాత్ర, కుర్చీలో కూర్చుండి, లేచి, మఱల కూర్చుండి, లేచిపోవు ననుకొందము. అదియే చలనచిత్రమునందగుచో, నా కుర్చీని కొంతసేపు పాత్ర నిష్క్రమించిన పిమ్మటఁ గూడ గిరగిరఁ దిరుగుచున్నట్లే చూపుదుము. ఊహాలవలనను, నూహాల వలనను, తల తిరిగిపోవుటకట్లు కుర్చీ తిరుగుట సంకేతము. ఈ విషయమును నిరూపించుటకు నవలా కర్తయగుచో నా పరిభ్రమణమును వర్ణించి దాని సాంకేతికార్థమునుఁ గూడ సూచింపవలెనేమో! ఏది యేమైనను, నిది నా యూహమంటిని గదా! కనుక నిట్టి నవలలకై సంభావ్య భవిష్యములోని కన్నులు సాచి, లేచి చూతము.

ముందు ముందునకు తొంగిచూచిన కొలఁది నొక విచిత్రము తోఁచుచున్నది. రచయితకును, పాత్రలకును, అవినాభావ సంబంధము లేకపోవుటయే గాక, సుదృఢబంధము నేని లేని నవలలు వెలువడఁగల వనుటకు పైఁజెప్పిన పౌరాణిక నవలలు, ప్రబంధ నవలలే, సాక్ష్యము. ఇది దక్షతతో నిర్వహింపఁబడినచో నన్న నా మాట కేమి. నేఁడు మన యాంధ్రభాష యందే కాదు, పాశ్చాత్య భాషల యందునుఁ గొందఱు నవలాకారులున్నారు; వారి మతమునఁ గథ పెద్దదియు, వదులు వదులైనదియు నగు నొకరకపు పీలికలసంచి వంటిది నవల. అందు చిత్ర విచిత్ర పరికలనలు. అపరిష్కృతాభిప్రాయములు ననదగు వ్రేలాడు పీలికలనుఁ గూడ దూర్పవచ్చును. గద్యాత్మకమైన ప్రతికథయు నవలయగు దినములు వచ్చినను వింత గాదు. కాని, శిల్పసామగ్రి వినియోగమునుఁబట్టియే దాని స్థాయి స్థిరీకరింపఁబడునను ఊట సార్వకాలిక సత్యము.

తియ్యని తలపు

శ్రీ కుంటిమద్ది శేషశర్మ

అంద మొలుకుచున్న బృందావనోద్యాన
కుంజ చంద్రకాంత కుట్టిమమున
నింపు సొంపు గులుకు నిందీవరాక్షితో
సరస మాడుచున్న తరుణు డొకడు;
"రమణి యాంధ్రప్రదేశపు రాజధాని
హైదరాబాదు గాంచినా వందు నెందు
నయన సుభగ మీ బృందావనమును బోలు
పార్కు గనుగొంటివేమె? శంపాలతాంగి!

"ఒక చోట జలయంత్రికోన్నున్న వాఃపూర
ములు వసంతము లట్లు ముదము గూర్చు;
నొకవైపు మెటికల నురలి పారెడు నీరు
బాల తృణంబుల లీల మెరయు;
నొక క్రేవ సాచిగా నుమియు శంబరధార
కదలని మెరపునాఁ గానిపించు;
నొకదెస నొండొంటి నొరసెడి జలయష్టు
లిరులేన్గు దంతాల యింపునింపుఁ;
బలుదెరుంగుల మెరపు దీపాల మహిమ
ముచ్చటలు గొల్పు నారామమునఁ బ్రశాంతి
మసృణ శీతల శశికాంతి మణివితర్ది
లందు నున్నారు దంపతు లందునందు.

"పొదరిల్లు పుష్పించి నదివోలె రంగు రం
గుల బల్బుదీపాలు వెలుగుచుండ,
కందు డిందొనరించి చందమామల నిల్పి
నట్లుగా మెర్క్యురీ లైట్లు వెలుఁగ,
పసిని గొట్టులు చేతి పసిడి బల్మరు దీసి
మూసినట్టుల గొన్ని పులపరింప
మండలాకృతి దీపమాలికల్ గిర గిర
భ్రమియింపగా సుదర్శనము వోలె
కీలు బొమ్మలు నర్తనకేళి సలుప
వీను దోయికి రేడియో విందొనర్ప

గుబ్బెతలతోడ దరుణులు కూడి మాడి
పొందుచున్నారు హాయి పూబాదరుటిండ్ల.

"సిగ్గు దొంతరతోడి చిన్నారి యాల్మగల్
ముసి ముసి నగవుల ముద మొసంగ,
జనవు బలసిన ముగ్ధ జంపతు లలవోక
సంభాషణలతోడ సంభ్రమింప,
బిగువు ప్రాయముతోడ జిగిదేరు దంపతుల్
కలగి పుక్కిటబంటి పలుకుచుండ,
నెర తొంగిచూచినకురుల జాయాపతుల్
వాడోడ వాదాల మూదలింప,
కేలఁ గెంగేలు గదియించి వాలుచూపు
వలపుకత్తెల తోడ సవాళ్ళు సేయు
తరుణు లుసిగొన సారాయ మొరపు మిగిలె
పెరిగి చూపుల గురియింత విరహి గుములు."

అనగ, "మైసూరి వారి భాగ్యంపు రాశి
కొల్లవలుగట్టి పారు కావేరి తల్లి,
పరమ దయనిచ్చె విద్యుత్తు వరముగాను
బరపినా రింద్రజాల మపారముగను.

"చింతపలదు ప్రధాని సంజీవరెడ్డి
శక్తి శక్తి నాగార్జున సాగరమున
చింతగించెను తుటి మహేంద్ర జాల
మునుచు దిద్దింపు" చదిరె నా మోహనాంగి.

వామనభట్టబాణుని భావరూపకము

శ్రీ కనగవ నరసింహస్వామి

భట్టబాణు డన్నంతనే సహృదయుల తలపులలో ముందట విహరించు వాడు, కాదంబరీ కావ్యరసకుంభ నిర్మాత. అతడు వాత్స్యాయన వంశసంభవుడు. పార్వతీపరిణయ రూపక కర్త బాణుడుకూడ వత్సాన్వయ జలధి సంభవుడు. ఏవం విధమైన సాదృశ్యమే, యిరువురు నొక్కరే యను నిర్ధారణమునకు దారి తీయించినది. కాని, శ్రద్ధాళువులైన రూపకపఠితలు కొందఱు రీతి వైలక్షణ్యము నుపలక్షించి, నాటకము ప్రసిద్ధ బాణభట్ట కృతము కాదేమోయని స్వగతముగా, ప్రకాశముగా సందేహించిరి; బాణకవి 'నూనూగు మీసాల నూత్న యౌవనము' నాటి కృతియని సమాధాన పడిరి. ప్రాచీనాలంకారికు లెవరును 'పార్వతీ పరిణయము' పేరెత్తలేదు. మఱి, కాళిదాసునికుమారసంభమున కీకృతి అనుకృతి. 'బాణోచ్ఛిష్ట మిదం జగత్' అని ప్రథితుడైన భట్టబాణు డనోచ్ఛిష్టమున కాసపడునా యని విమర్శకులు కించపడిరి. రెడ్డిరాజుల యశఃకోకిలము వామనభట్టబాణు డనుకరణప్రియుడగుట, నాతని కావ్యములన్నియు నా యా పూర్వకవుల కావ్యముల కనుకరణ రచనములగుట, కుమారసంభవమునకు రూపాంతరకృతియైన పార్వతీ పరిణయ నాటకము వామన భట్ట బాణ కృతియే యని నిశ్చయించిరి. 'వత్సవంశ శిఖామణి' యైన యీ కవి, తన గ్రంథముల నెందును, రూపకమును స్మరింపలేదు. ఇతర కృతులందువలె గాక, నాటకమున బాణుడని మాత్రమే కలదు. ఇది 'నామైకదేశే నామగ్రహణం'గా గ్రాహ్యము. కొందఱు తలచినట్లు, భట్టబాణు డనునది కవికి బిరుద మనరాదు.

వామనభట్టబాణుడు వేదభాష్యాది కర్తలగు విద్యారణ్యుల శిష్యుడు. తండ్రి కోమటి యజ్వ. పితామహుడు వరద యజ్వ. వీర నారాయణ చరితము (వేమభూపాలచరిత్రము: గద్యకావ్యము), నలాభ్యుదయము (పద్యకావ్యము: 8 సర్గలు), హంసదూతము (ఖండకావ్యము), రఘునాథచరితము (పద్యకావ్యము: 30 సర్గలు), శృంగార భూషణము(భాణము), శబ్దచంద్రికాకోశము(నిఘంటువు: 6 సర్గలు), శబ్దరత్నాకరము (నిఘంటువు: మూడు కాండములు) వామనబాణుని యితర సంస్కృత కృతులు. కాలము పదునైదవ శతాబ్ది (క్రీ. శ.). ఆంధ్రకవి శ్రీనాథుడు, గీర్వాణకవి యీ బాణుడు సమకాలికులు; కొండవీడు రాజధానిగా, తెనుగుదేశము నేలిన వీరనారాయణ, సర్వజ్ఞ చక్రవర్తి, పెదకోమటి వేమారెడ్డి విద్వదాస్థానమునకు సూర్య చంద్రులవంటివారు. ఆస్థాన సంస్కృతకవి బాణుడు. విద్యాధికారి శ్రీనాథుడు. ఇరువురు నాంధ్రదేశీయులు. ఉద్దండులైన పండితకవులు. నాడు కవి సార్వభౌముడు శ్రీనాథుడే కాడు; ఈ వామన భట్టబాణుడును.

"అస్తి కవిసార్వభౌమో వత్సాన్వయ జలధి సంభవో బాణః, నృత్యతి యద్రసనాయాం వేధోముఖ లాసికా వాణీ." పా. ప.

పార్వతీ పరిణయ నాటకము, కాళిదాసకుమార సంభవ కావ్యమునకు ప్రతిబింబము. పంచమాంక పరిచ్ఛిన్నము. కుమార సంభవమున నేడు సర్గలలో ప్రవృత్తమైన కథ, నాటకమునకు గథావస్తువు. శ్రవ్యదృశ్య కావ్యముల నిసర్గభేదమునుబట్టి, రూపకమున మార్పులును, చేర్పులును లేకపోలేదు. కవికుల గురువు కుమార సంభవమును నాటకీయముగా నిర్మించెను. రహస్యము నెఱిగి వామనుడు నాటకీకరించెను.

ప్రథమాంకమున, మేనాద్వితీయుడైన హిమవంతుని కడకు నారదుడరుదెంచి ఉమాదేవిని శంకర పరిచర్యార్థము నియోగింపించును. ద్వితీయాంకమున, మహేంద్రప్రేరితుడైన కాముడు రతి వసంతులతో, శివతపోభంజనార్థము కుబేరాశ్రమమునకు వెడలును. తృతీయాంకమున, నారదుడు ప్రవేశించి, మహేంద్రునకు మన్మథ దాహవృత్తాంతము వినిపించును. రంభ, పార్వతీ తపశ్చరణ ప్రస్తావనము చెవివేయును. చతుర్థాంకమున, పరమేశ్వరుడు మాయాబ్రహ్మచారివేషమునవచ్చి, శివనిష్ఠమైన పార్వతీ ప్రణయమును బరీక్షించును. పంచమాంకమున, పార్వతీ పరమేశ్వరుల పరిణయము, మన్మథ పునరుజ్జీవనము జరుగుటతో తెరవ్రాలును. సంగ్రహముగా కథ యిది.

నాటకమంతయు నారదునిమీద నడచును. అతడు లేనిచో నాటకమే లేదు. 'పార్వతీ పరిణయము'నకు పరమప్రయోజనము తారకాసుర సంహారము. తారకాసుర సంహారమువలని లాభము దేవతాక్షేమము. ఆజన్మము అమరకార్యఘటనాకుతూహలితా సంవలితుడైన నారదుడింత కథాసూత్రమునకు సంధాత.

"ఉపక్షిప్తం బీజమ్. కర్తవ్యం చ సామాన్యవృత్త్యా నివేదితమ్. తద్యథాగతం గమిష్యామి." అను స్వగతముతో, నారదుడు హిమవత్సన్నిధానమునుండి వెడలును.

తనవలెనే, దేవకార్యార్థము కుబేరాశ్రమమున కరిగిన మన్మథుని, తిరస్కరిణీ విద్యాప్రభావమున ననుసరించిపోయి, తిరిగి వచ్చి, మహేంద్రునకు మన్మథదాహము వివరించి, శోకాకులుడైన మహేంద్రునకు; "ఉద్భవిష్యతి పునశ్చ తే పతిః పార్వతీ పరిణయే పినాకినః."—అని రతినోదార్చిన ఆకాశవాణి అవాణి వినిపించి, ఆశ్వాసము గలిగించును.

పంచమాంకమున, పార్వతీ పరిణయ సందర్భమున హిమవంతుని సమీపించి, "హిమవన్, అభ్యుదయః ఖలు తత్రభవతః.—" అని యనగా, కృతజ్ఞుడైన హిమవంతుడు, "భవదుపక్షిప్తస్య ఫల మిదం బీజస్య" అని సవినయముగా విన్నవించును. పరిణయానంతరము, "భగవన్, దేవకార్యహేతోః కృతావతారం కందర్పం పునః గృహీత వపుషం పదకమల సేవినం భవాన్ అనుగృహ్ణాతు." అని

శంకరుని కంఠసీమ బంధమునబట్టి, అభ్యుదయాంత విఘ్నతిమిరమైన నిజ ప్రయత్నమును ఫలోన్ముఖముగా బొనరించి, వీణాముని విష్కంభించును.

నాటకమున ప్రతిపాత్ర ప్రవేశమునకు ప్రయోజనము చూపక తప్పదు. పేరకాదులు సంప్రదాయమునకు వస్తువు కోరుదురు. వారి మని అంతియు.

"గురోర్నియోగాచ్చ నగేంద్ర కన్యా
స్థాణుం తపస్యంత మధిత్యకాయామ్,
అన్వాస్త ఇత్యప్సరసాం ముఖేభ్యః
శ్రుతం మయా మత్ప్రణిధిః సవర్గః"

అను కుమారసంభవమందలి శ్లోక మాధారముగా, రంభాపాత్ర మీ రూపకమున సృష్టింపబడినది. తారకాసుర బందిగ్రహణ సాధ్వసపరిశంకితమైన అప్సరోజనమునకు ప్రతినిధిగా నీమె ప్రవేశము ద్వితీయాంక ప్రారంభ విష్కంభకమున చూపబడినది.

మదనకోదండ నిరంతర నిస్సరచ్ఛరనికరజర్జరిత హృదయురాలై, సఖీజనమును వంచించి కుబేరవనమునకున్న నలకూబరుని అభిసరించిన రంభ, తృతీయాంకమున—"మన్మథదాహేన దగ్ధమనసో యథా పార్వతీ పరమేశ్వరేణ పతి మభిలషంతీ కశితైః తథ స్పురకైః ఆత్మనోభిలాషం పూరయితు మిచ్ఛతీతి"—అని విన్నవించి, మహేంద్రునకు పార్వతీ పరమేశ్వర పరిణయ ప్రాప్త్యాశ కల్పించును.

చతుర్థాంకమున, నంది నీలలోహితుడు నాసతి పేరను ముని వేషము గ్రహించి; గౌరీశిఖరనామక పితృశిఖరమున శివనిబద్ధభావమున బాల్యకాలమునుండి మహత్తపము చేయుచున్న పార్వతీదేవి నియమాభిలాషబంధములు తత్సఖులగు జయావిజయుల ముఖమున తెలిసికొని; మరలిపోయి పరమేశ్వరునకు నివేదించును. ప్రియాప్రణయపరోక్ష పరీక్ష, ప్రత్యక్ష పరీక్షకంటె రసికులైన ప్రియులకు కరము ముదావహముగదా! ఈ సందర్భము బాణభట్టబాణుని స్వయంసృష్టి అనవచ్చును.

మూలములు :

రామాయణమందలి కుమారసంభవకథ ఆధారముగా, కాళిదాసు భువనమనోహరమైన కుమారసంభవకావ్యము రచించెనని విమర్శకు లనుచున్నారు. కుమారసంభవము అను నామకరణమే రామాయణమునుండి స్వీకరించెనట.

"ఏష తే రామ గంగాయా విస్తరోభిహితో మయా,
కుమారసంభవశ్చైవ ధన్యః పుణ్య స్తథైవ చ."

కుమారసంభవము అనగా నే కావ్యమందు కుమారస్వామికి సంబంధించిన గాథ వర్ణింపబడునో అది. నిజమునకు, రామాయణమున పార్వతీపరిణయమునకుసంబంధించిన కథ లేదు. కుమారస్వామి జన్మకథ మాత్రము వివరముగ కలదు. ప్రాసంగిక ప్రసంగమున, అనంగవిషయము సూచింపబడినది. అందు, హిమవంతుని భార్య పేరు మనోరమ, మేనాదేవికాదు. వారికి తనయ లిద్దఱు. గంగానది సముద్రగత కాగా, ఉమను శివున కొసగిరి. ఈ కథయే కాళిదాస కుమారసంభవ కావ్యమునకు మూలమైనచో, కవికులగురువు కథానిర్మాణ చాతుర్యమునకు విలగట్టగలమా!

కాని కుమారసంభవకథ శివపురాణమునందు గలదు. అందలి కథనే గ్రహించి, కాళిదాసు కావ్యగ్రథనము చేసెననువారు గలరు. శ్రుతిస్మృతి పురాణేతిహాస కావ్యనాటకాలంకార—ఇత్యాది రచన క్రమమును విశ్వసించినవారిమాట అది. పురాణమనుట కది పురాతనరచనయే కానక్కర లేదనుటకు, పురాణలక్షణము చాలును. 'కుమారసంభవము'నకు శివపురాణము నందలి పార్వతీచరిత్రమునకు కథా సాదృశ్యము సమగ్రముగ, కవితా సాదృశ్య మల్పముగనుండుట గమనార్హము.

శివపురాణమునగూడ, పార్వతీచరిత్రము 'అస్త్యుత్తరస్యాం' అను కుమారసంభవ ప్రథమ శ్లోకభావముతోనే, ప్రారంభించును. కథావస్తువు క్రమమునుబట్టిచూడగా కుమారసంభవమునందు వలె సుసంస్కృతముగాలేక, సంకీర్ణముగా నున్నది. అందు పార్వతి, శివుడు మన్మథుని దగ్ధముజేసి, తన్ను విరహసాగరమున ముంచెనని విచారించి, భక్తవత్సలుడైన పరమేశ్వరుడు తపశ్చరణమాత్ర సాధ్యుడని నారదు డుపదేశించిన శివపంచాక్షరీ మహామంత్రమును జపించుచు, తపోనిమగ్న యగును. సప్తర్షులు ముందుగా గౌరీ నియమబంధము పరీక్షింతురు. పిదప శివుడే వృద్ధయతివేషమునవచ్చి పార్వతీ తపోగాంభీర్యమును పరీక్షించును. పతివియుక్తయైన రతి, పరమేశ్వరుని వెంటనే పరిపరివిధముల ప్రార్థింపగా, నతడు 'నీ భర్త నీకు సశరీరుడుగా, నన్యుల కశరీరుడుగా శుభంకరుడగుగాతమని వరమొసగును. ఏకథ దేనికాధారమో దీనినిబట్టి స్పష్టముగాకున్నను, కాళిదాసు నిజకావ్య కథావస్తువులను పురాణములనుండి స్వీకరించుటచేత, సల్లిబిల్లిగ నల్లుకొనిన శివపురాణగాథను సంస్కరించి గావ్యమల్లెనని పురాణభక్తులు నమ్మవచ్చును. నమ్మకుందుమా, కాళిదాసు గావ్యకథావస్తువులు స్వకపోలకల్పితములనియూ, నవియే పురాణముల కెగబ్రాకెననియూ సాహసించి నమ్మవలసియుండును. సత్యము భగవంతుని కెరుక. ఇక, బాణభట్టబాణుని పార్వతీ పరిణయ నాటకమందుమూ, కుమారసంభవమును సర్వథా అనుసరించిన రచనము, శైవుడైన ఆ పండితకవి శివపురాణమునుగూడ చూచెననుట నిశ్చయము.

అనుకరణములు

బాణభట్టబాణుడు, 'కుమారసంభవము'నందలి శ్లోకముల భావములను గ్రహించి, కొంచెముగా మార్చి, మార్చిన శ్లోకము లల్లి రూపకమున గూర్చెను. భావము కాళిదాసీయముగా, పాకము బాణీయముగా చెక్కుచెదర్లు గాన్పించును. అందందు స్వీయభావనా మహితములైన మధురపద్యములను లేకపోలేదు. యథాక్రమముగా గాకపోయినను, పార్వతీపరిణయమునందలి ప్రతివాక్యమునకు, కుమారసంభవమున మూలము చూపవచ్చుననుట విస్మయజనకము గాదా! కవికుల గురువు భావములను వ్యాఖ్యాప్రాయముగా రచింపబడిన శ్లోకములును కొన్ని గలవు. ఇట్టి ప్రయత్నములలో మూలకారుని శ్లోకములకు వన్నెపెట్టుటతోపాటు, బాణుడును కొన్ని శ్లోకముల భావములను మార్చి, ఉన్న అందము చెడగొట్టుటయు జరిగినది.

"లాంగూల విక్షేప విసర్పి శోభైః
ఇతస్తతశ్చంద్రమరీచిగౌరైః,
యస్యార్థయుక్తం గిరిరాజ శబ్దం
కుర్వంతి వాలవ్యజనైశ్చమర్యః"

అను శ్లోకము నర్థభాగ భావమును గ్రహించి, హిమవద్వర్ణన ప్రకరణమున, "అహో మధునా చమరీవాలవాల విక్షేపవిరచితాలీక చంద్రోదయ విలాసేన కటకవర్త్మనా ప్రవిశామి యావదోషధిప్రస్థమ్!"—అను నారద ముఖవచనముగా రూపకకర్త చమత్కారముగా లిఖించెను.

మహేంద్ర సన్నిధానమున నారదుడు వర్ణించిన అకాల వసంతోదయమునకు, బాణుని స్వీయ శ్లోకములు దోహదక్రియ నెఱపినవి.

"అసూత సద్యః కుసుమాన్యశోకః
స్కంధాత్ ప్రభృత్యేవ సపల్లవాని,
పాదేన నాపైక్షత సుందరీణాం
సంపర్క మాశింజిత నూపురేణ."

అను 'కుమారసంభవ' శ్లోకము, సంప్రదాయబద్ధముగా పెంచబడినది.

"చూతాః కోరకితా వినాపి సుదృశాం హస్తాంబుజామర్శనాత్
తత్పాదాంబుజ తాడనై రపి వినా కంకేలయః పుష్పితాః,
తత్సంగీతక మంతరేణ వనితా రమ్యాః ప్రియాలద్రుమా
ముక్త్వా తద్వదనాసవం వకులితా గంధోత్తరాః కేసరాః."

కుమారసంభవము నందలి,

"మధుద్విరేఫః కుసుమైక పాత్రే
పపౌ ప్రియాం స్వామనువర్తమానః,
శృంగేణ సంస్పర్శ నిమీలితాక్షీం
మృగీ మకండూయత కృష్ణసారః."

అను శ్లోకమునకు సహోదరముగా,

"వక్త్రం ప్రియాభిః బహుమానపూర్వం
ఆపాద్య మాతాసవ మన్యపుష్టాః,
అహోదిభిః పంచమరాగ భేదైః
ప్రాబోధయన్ పంచశరావలేపమ్."

అను శ్లోకము రచింపబడినది.

"అథాజినాషాఢధరః ప్రగల్భవాగ్
జ్వలన్నివ బ్రహ్మమయేన తేజసా,
వివేశ కశ్చిత్ జటిల స్తపోవనం
శరీరబద్ధః ప్రథమాశ్రమో యథా."

ఈ శ్లోకమునకు, వ్యాఖ్యాప్రాయమైన యీ క్రింది రచనము.

"అంసే కృష్ణాజినశ్రీః త్రిగుణవిరచితా మేఖలా శ్రోణిభాగే
పాణౌ ఆషాఢదండో భసిత విరచితం పుండ్రకం ఫాలదేశే,
వక్త్రేశ్లిష్టం పవిత్రం శ్రవసి పరిణమన్ మానసం గే పిశంగే
మాలావం క్షీజటానాం వలయవలయమివం స్ఫాటికంచ ప్రకోష్ఠే."

"మంగల మజ్జనవిశదా కర్పూరక్షోద పాండురమ్ క్షౌమమ్,
సా తత్ర మలయధారా ద్యోతిత శరదిందు చంద్రికోద్భవమ్."

వామనుడు వ్రాసిన పై శ్లోకము కుమారసంభవ కావ్యకర్త వ్రాసిన యీ క్రింది శ్లోకమున కనుసరణము.

"సా మంగలస్నాన విశుద్ధగాత్రీ
గృహీత ప్రత్యుద్గమనీయవస్త్రా,
నిర్వృత్త పర్జన్య జలాభిషేకా
ప్రఫుల్లకాశా వసుధేవ రేజే."

మూలకర్త 'వసుధ' అనగా, అనుకర్త 'గగనము' అనెను. ఆయన 'ప్రఫుల్లకాశా'కు ఈయన 'శరదిందు చంద్రికోద్భవమ్' ప్రతికల్పనము. ఈ చిఱుమార్పువలన ఉన్న అందము చెడలేదా?

నిజరూపమును చూపిన శంకరుడు, పార్వతితో, "అద్య ప్రభృత్యవనతాంగి తవాస్మి దాసః క్రీతః తపోభిః"—అని కుమారసంభవమున పలుకుచుండగా, రూపకమున శంకరుడు,

"వతిజాహి స్తనయుగలం కృశ మవలగ్నం చ మేత కిం గిరిజే,
తవ మా స్తదాస చతురః తపసాహి కృతోఽయమస్మి దాసజనః"

అని పార్వతిని భ్రమపెట్టుచున్నాడు. మార్పు చేర్పులందము రసికులు గమనింపుడు.

"అన్యోన్యస్య సమక్షితయోః అన్యోన్యస్య ప్రరూఢ ప్రేమ్ణోః,
జ్యోత్స్నానిశాకరయోః యువయో రృథను కోవ్యనురాగః"

శంకరుని భవిష్యదర్ధనారీశ్వరత్వమునకు సూచకమైన శ్లోకమిది. పతివల్లభతా ప్రాచుర్య మెఱిగిన పురంధ్రుల ఆశీర్వచనమున వివాహ సందర్భమున లౌకికముగానే ఉన్నది. కవి ఆశించి ప్రయోజనమో చేకూరినది. కుమారసంభవమున నీ శ్లోకమునకు మూలము లేకపోవునా!

"అఖండితం ప్రేమ లభస్వ పత్యుః
ఇత్యుచ్యతే తాభి రుమాస్మ నమ్రా,
తయా తు తస్యార్ధశరీరభాజా
పశ్చాత్ కృతాః స్నిగ్ధజనాశిషోఽపి."

"తానర్ఘ్యా నర్ఘ్య మాదాయ, దూరాత్ ప్రత్యుద్యయౌ గిరిః,
నమయన్ సారగురుభిః పాదన్యాసై ర్వసుంధరామ్"

అను కాళిదాసవాణికి వన్నెపెట్టుచు, స్నిగ్ధగంభీర నిర్ఘోషముతో వామన బాణుడు శంకరుని నోట నెట్లు పలుకుచున్నాడో!

"అతి గురుచరణాక్రమైః వితన్వన్
అవనమితోన్నమితస్థలా మివోర్వీమ్,
వినయ ముపదిశన్నివ ఆత్మభాజామ్
అయ ముపసర్పతి మామ్ అగాధిరాజః."

ప్రథమాంకమున నారదాకాశగమనవర్ణనము కాళిదాసు అభిజ్ఞాన శాకుంతల రూపకమున ప్రథమాంకగతమైన దుష్యంతుని రథరయాన వర్ణనము ననుకరించుచున్నది.

అభిజ్ఞాన శాకుంతలము:—

"దుష్యంతః:—సూత! తస్మాత్ కథయ కథమస్మిన్ ముహూర్తే పథి వర్తామహే.

సూతః:—"[illegible]"

దుష్యంతః:—మాతలే కౌగావతరణాత్ ఆశ్చర్యదర్శనం సంలక్ష్యతే మనుష్యలోకః

"శైలానా మవరోహతీవ శిఖరా దున్మజ్జతాం మేదినీ
పర్ణాభ్యంతర లీనతాం విజహాతి స్కంధోదయాత్ పాదపాః,
సంతానైః తనుభావనష్ట సలిలా వ్యక్తిం వ్రజం త్యాపగాః
కేనాఽప్యుత్క్షిపతేవ మర్త్యభువనం మత్పార్శ్వ మానీయతే."

పార్వతీ పరిణయము:—

నారదః:—పరివహానామ్నః పవనస్య సంతానం ప్రాప్తవా నస్మి......అయే, మధ్యమలోకస్య నేదీయాంసం ప్రదేశమను ప్రాప్తోఽస్మి. యతః-

ఉద్యద్భిః శిఖరై రమీ కలితన వ్యాజ్యంత ఏవాచలా
వైమల్యా దనుమీయతే ఖ సరితాం స్రోతస్వినీ సంతతిః,
మాచ్యంతే పరిమండలేన తరవో నీలాంబుదశ్రీముషో
మందం మంద ముపైతి లోచనపథ గ్రాహ్యాం దశాం మేదినీ.
గిరివరతటినీ సుశైలైః దర్శనపదవీం క్రమాదుపాతాడైః,
అవరోహతి మయి రథసా ద్భూరియమారోహతీవ గగనతలమ్."

"ఆరా దంజలిపేయ మత్ర వికసన్మందార పుష్పోత్థితమ్
సౌరభ్యం పవనోపనీత మభితో ధావం త్యమీ షట్పదాః"

అను శ్లోకములోని భావమునకు వాల్మీకి రామాయణములోని,

"మేఘోదర వినిర్ముక్తాః కహ్లారసుఖ శీతలాః,
శక్య మంజలిభిః పాతుం వాతాః కేతకి గంధినః."

అను శ్లోకభావముతో సంవాదము సులభము గదా. రామాయణమున

"ప్రకీర్ణ హంసాకులమేఖలా నాం"
"మీనోప సందర్శిత మేఖలానాం"

అనుచు నదీవర్ణనము గలదు. ఈ భావమును స్వీకరించని కావ్యము కాళిదాసీయ మొకటి కలదా? ఏతంవిధమనోజ్ఞ వర్ణనములకు రామాయణమే మొదటి భాండాగారము. ('పరంకవీనాం ఆధారం')

"బద్ధా మణిమయకాంచీ తస్యాః పరిణాహశాలిని నితంబే,
వంక్తిరివసారసానాం సురసరితః పులినమండలాభోగే."

రూపకములోని ఈశ్లోకము, రామాయణ ప్రభృతి నెరిగినదే కదా.

ఈ అనుకరణము లిట్లుండగా, నన్నెచోడుని కుమారసంభవము (తెనుగు కబ్బము)లోని పద్యములకు నీడలనదగిన శ్లోకములు పార్వతీ పరిణయ నాటకమున నగపడుచున్నవి.

"అలులకునుల్కు మంథదములయ్యానిలుడన్న భయమ్మునొందు గో
యిలలకు వెగ్గలించు గడు సేచిన మావిడి నూతనోరు దా
చిలుకలకుల్కు కాముడని చెప్పిన తల్లడ మందు నిందు నె
మ్మెలగని సొమ్మవోవు ధరణీధరనందన గాముపేదనన్" కు. సం.

"శశ్వత్ వ్యాప్రతచందనాద్రి పవనస్పర్శం న సంమన్యతే
శయ్యాం పల్లవకల్పితాం న సహతే చంద్రాతపం నిందతి,
నో వా పద్మపలాశనిర్మిత తను ప్రావార మప్యుచ్యతే
సా నీహార శిలాతలే క్రుణుపరం తాపాకులా వర్తతే" పా. ప.

విరహిణీదశను వర్ణించు నుపరిపద్యద్వయము అలంకార శాస్త్ర సంప్రదాయసిద్ధమే గావున ఈ భావతౌల్యము యాదృచ్ఛిక మందుమా, క్రింది పొత్తువమును ద్రోసిరాజవలేము.

"తొడవులు తదవయవములకు
తొడవులొ సతి యవయవములు తొడవుల కమరం
దొడవులొ యని తర్కించుచు
బడతులు గైసేసి రచలపతి సుతకెలమిన్." కు. సం.

"అంగం భూషణనికరో భూషయతీ త్యేవలౌకికో వాదః,
అంగాని భూషణానాం కామపి సుషమా మజీజనం స్తస్యాః."

వాయి పద్యములకు కాళిదాసు కుమారసంభవ కావ్యమున మాతృకలు దుర్గ్యములు. లేదా

"క్రమమున నుద్భటుఁడు గవి
త్వము మెఱయ గుమారసంభవమ్ము నలంకా
రము గూఢ వస్తుమయకా
వ్యముగా హరులీలచెప్పి హరు మెచ్చించెన్."

అని కవిరాజ శిఖామణి పరిచయించిన ఉద్భట కుమార సంభవమే యిరువురకు నిట మూలమో! వామనుడు 'ఆంధ్ర కుమార సంభవము' చదివియుండు నందుమా!

కొన్ని వెలుగులు:

వామనభట్ట బాణుడు సర్వథా కవికులగురువు నడుగుజాడలలో నడచుట స్వయము ప్రతిభాశాలి గాక కాదు. అట్లుచేయుటకూడ నా కవిదేవుని గౌరవించుటయే యని భావించెను. రహస్యము గుఱ్ఱించిన రసికులకు నీ రూపక మింపు నింపుటకు గారణ మెల్లెడ బాణుని శక్తి యద్వితీయముగానో ఆకర్షకముగుటయే. కొన్ని వెలుగులు మాత్రము చూపెద.

మంచుకొండ కొమ్ములచెంత విశ్రమించిన మబ్బులలో, ఓషధి ప్రస్థనగరస్థమణిభవనముహాస్సు లింద్రచాపమును సృజించెనట! మందాకినీ పాథశ్శీకరములచేత మహతీ తంత్రీమండల మార్ద్రమైనది. నగట సైతము దేహప్రభా చంద్రికలచేత దిక్కుల వెలిగించుచు, నారదముని రెండవ చంద్రునివలె దివమారోహించుచున్నాడు! అంజలిచేయుముగా పవనము మోసికొనివచ్చిన మందార పుష్ప సౌరభమును వలచి షట్పదము లంతట పరువులెత్తుచున్నవి. మరందము కొఱకు తుమ్మెదలు పూలచెట్ల నాశ్రయించుట ప్రసిద్ధము. అవి గాలిలోని తావికోసమే మూగుచున్నవని బాణుడు, కవిగా తెగించి భావించును.

వజ్రమునందు గొన్ని చూపులు, అమరసుందరీ ముఖములగొన్ని చూపులు, సేవకులయందు గొన్ని చూపులు బఱపిన సహస్రాక్షుడు, చిత్తచింతాపరునివలె బృహస్పతికి గనిపించుచున్నాడు. పార్వతి, అసేచనక తనుశ్రీ అట! రతిసుఖ ముదిత విలాసములు జూచుచు మన్మథుడు మహేంద్రుఢుకు వచ్చెను. సురలోకసుందరీ కటాక్ష శృంఖలలచేత మన్మథుడు శంకరాదులను బంధించునట! గౌరి, శృంగారిత తపోఽధిదేవతవలె సఖులతోగూడి, పరమేశ్వర వరిచర్యార్థము వచ్చెను. పశుపతి విరహాగ్రహముచేత పాండుక్షామ శరీరముగా క్షీణించిన పార్వతి నరిని నమద్యమన నరసిరుహ యట!

పార్వతీ పరిణయ మహోత్సవసమయమున, అలంకృతమైన నగరమునందు, నానావధూవ వరాంతరా ప్రాదుర్భవన్నానావ బల

దాగమమునకు స్ఫురదున్నద్ధతోరణమణి ప్రభలు కతమున్న కరాళవ శ్రీలైనవట!

"భవనాంగణవేదికాసు రసాంగ్రైరపి రామా రచయంతి రంగవల్లీః,
కుచయోర్యుగళేన పూర్ణకుంభా నుపరుద్ధా నివ కుర్వతీ
మృగాక్ష్యః."

భవన ప్రాంగణములం దెలనాగలు ఎఱుపు, నలుపు, తెలుపు కడగంటిచూపులతో రంగురంగుల పెండ్లి ముగ్గులు తీర్చుచుండగా, ఆ మృగాక్షుల కుచయుగళములు పూర్ణకుంభములకు పౌనరుక్త్యము ఘటించుచుండెనట!

భూ పంకేరుహ కర్ణికాయిత తనువైన మేరుపర్వతము, దుగ్ధాబ్ధిధూత భుజంగ రాజ కషణస్నిగ్ధోపలమైన మందరగిరి, కులాచల చక్రవర్తి కొమరితపెండ్లికి వేంచేసినవి. మేరువు భూమికి ముఖ్యగామున్నదని పురాణములు. విద్యుద్వల్లీ వితానవ్యతికర సుమ మము లాకసమున విస్తారించుచు, నీలోత్పల శ్రీలవంటినయనకాంతులు దిఙ్ముఖముల బ్రకటించుచు, దివమునందు గూడ స్మితరుచివిసరములచేత జ్యోత్స్నాలక్ష్మి నుత్పాదించుచు స్వర్వారయోషలు పార్వతీ పరిణయమునకు విచ్చేసిరి.

"ముక్తాతాటంక యుగమ్ ప్రతిముక్తమ్ కర్ణపార్శ్వయోరస్యాః,
ముఖకమల మివ నిషేవితుం ఆగతమ్ అమృతాంశు బింబయుగమ్."

ఉమాదేవి కర్ణపార్శ్వముల ధరించిన ముత్తెపు గమ్మలజో డామె ముఖకమలమును గొల్చుటకు దివినుండి దిగివచ్చిన జాబిలి జంటవలె నున్నదట!

తెలుగు నీడలు :

పార్వతీ పరిణయదినమున, శిలాధరుడు (కంచుకి) వర్ణించిన ఓషధిప్రస్థ నగరమహోత్సవమునందు, తెలుగువారి యింటి పెండ్లి ఛందములు నీడగట్టును. "పటీరద్రవ భరితములగు జలములు వీథు లందు చిమ్మబడినవి. నవ చూత ప్రవాళములచేత చందనమాలికలు విరచింపబడినవి. భవనద్వారములందు పరిష్కృతములైన రంభా స్తంభములు కనబడుచున్నవి. మురజలు ఆమంద్ర ధ్వనులుసేయ, తంత్రీ స్వరములు మూర్ఛితముగా, వారాంగన లిందునందు నృత్యము జేయుచున్నారు. కొందఱు రాములు రంగవల్లులు రచింపగా, మఱికొందఱు పూర్ణకుంభములు దీర్చుచున్నారు, సౌధ ప్రాంగణములందు. —ఇత్యాది వర్ణనమునందు సర్వ సాధారణము, సార్వకాలికములైన భారతదేశస్థ వివాహ మహోత్సవ పరిష్కార సంప్రదాయములే సుగోచరములైనను, కవి తెలుగువాడగుట, తెలుగు వారియింటి పెండ్లివలపులే గుబాళించె ననుట నిశ్చితము.

అనౌచిత్య దోషములు :

కవి మన్నించిన అనౌచిత్య మీ రూపకమున ప్రచురము. 'అ కాలమున నది గుణమే. అప్పటి ప్రజ దాని నాదరించె' ననుట నాటి రసికసాధువుల నధఃకరించుట. దోష మెప్పుడును దోషమే. అనౌచితి నాదల ధరించు వలిసహృదయు లిప్పుడును మిక్కిలి.

ప్రథమాంకమున, హిమవంతుడు మేనాదేవి దగ్గఱ పార్వతీ ప్రత్యంగ వర్ణనము చేయును.

"ఆభోగశాలి కుచకుట్మల మాయతాక్ష్యా
వక్షోఽవకాశ ముభివాంఛతి సంనిరోద్ధుమ్,
అప్యస్తి నాస్తి వచనా విషయేఽవలగ్నే
తన్వీ సముల్లసతి కాచన రోమరేఖా"

కుచయుగలం పరిణద్ధం యథాయథా వృద్ధిమేతి తన్వంగ్యాః,
వరచింతా వ్యాపృతమనసః తథాతథా కార్శ్యమేతి మే గాత్రమ్."

సకల కులాచల చక్రవర్తి, వృద్ధుడునైన హిమవంతుడు పర కీయంబలె స్వీయతనూజ నిట్లు వర్ణించుట, దృశ్యకావ్యమునకు తీరని కళంకము. సహృదయ ప్రేక్షకులకు దుస్సహతమము. శ్రవ్య కావ్యమైన 'కుమార సంభవము'న నీ సందర్భ మొకవిధముగా సమర్థనీయమైనను, ఆలంకారిక లోకము కవికులగురువును నిందింపక విడువలేదు. పయిగా, నాటకమున దేవతారూపమును కుచారంభ ముగా వర్ణించుట శాస్త్ర విరుద్ధము.

పంచమాంకమున, వృద్ధ కాశికి, హిమవన్నియోగమున పార్వతీ పరిణయ పరిష్కారము నివేదించును.

"హిమవాన్—కి మలంకృతా వత్సా ?
కాశికీ—భగవన్, కథయామి. శ్రూయతామ్.
హిమవాన్—అవహితోఽస్మి!"

అని, యొడనెడ 'తతస్తతః'లతో హిమవంతు డవసరించును. పాపము, సమీపముననున్న నారదుడు మాత్రము వీనులు విచ్చి వినును. కనులువిచ్చి కనును.

"సన్నని వలిపముగట్టి, అలతినగలతోడి యొడలి నిండుగ వలపునూనె బూసికొని, పార్వతి మజ్జన మాచరించెనట! తెగబారెడు తలవెండ్రుకలు పిక్కల నంటుచున్నవట. నుదుటిపై మేనదీర్చిన గందపుబొట్టు, వలరాచవాని కత్తిన వెల్లగొడుగువలె నున్నదట! నిడుదపిఱుదుల జుట్టిన మానికపు టొడ్డాణము మిన్నేటి యిసుకతిప్ప యందలి చెగ్గురుపిట్టల వరుసవలె నున్నదట! కరతలయుగపరిణద్ధ ముగా విజృంభించిన కుచకలశములు, కుంకుమముచేత నెఱ్ఱబడి కరిపతి సిందూరిత కుంభనక్షత్రమాలవలె నున్నవట!"

ఇత్యాదివర్ణనముల బరువుమోసిన పన్నెండు మృదుశ్లోక ములకు, వృద్ధురా లేకరువుపెట్టును, తుదకు హిమవంతుడు, "యుక్త్యైవం తత్సమ్యగలంకృతా వత్సా. తద్భవత్యా సంనిధి విశేషేణ'" అని యామెను బహుమానించును. హిమవన్నారదుల సన్నిధానమున నభ్యంగనేపథ్య మాద్యంతము వృద్ధకాశికి యింతగా తెగించి వర్ణించుట ఉచితమా ? లేదా, ప్రథమాంకమున కూతునట్లు వర్ణించిన తండ్రి కీవర్ణనము కర్ణపేయమని యామె తలచినదో! కుమారసంభవకావ్యమున పార్వతీపరిణయ పరిష్కార ప్రకటన మింతకంటె మెఱుగు. ఉమాసౌందర్య నిరూపణమే యేకంవిధ వర్ణనా ప్రయోజనముగా, నాటకకర్త భావించియుండునా ? రూపకమున స్నానాదులు ప్రత్యక్షముగా నిర్దేశింపరాదు గావున నిట్లు కల్పించినను, ఇంతగా వివరించుటకంటె నలంకారశాస్త్ర సమ్మతముగా ప్రవేశకాది సాహాయ్యమున సభిముఖమున సూచించుట లెస్స.

పార్వతీ పరిణయ నాటకమున, బృహస్పతి పాత్ర చిత్రణము చిత్రముగ నున్నది. అతడిం దభిమానరహిత పాత్రము. మహేంద్రు డాయనను జూచి, వందనము గూడ జేయడు. బుద్ధికి బృహస్పతి యని ఖ్యాతిబడసిన ఈ అర్థ శాస్త్రవేత్త, యీ రూపకమున శాంతిక పౌష్టికకరణము వినా, అన్య విషయముల కంధుడు. పయిగా, నతడు మహేంద్రుని 'భగవాన్' అని రెండుసారులు సంబోధించి సమ్మానించును.

"మహేంద్రః—............భగవతః చంద్రమౌళేః కిముద్వశీకరణం గౌరీపరిచరణమ్?

బృహస్పతిః—భగవన్, అన్యయువతిసాధారణ్యే మేవ తాం న మన్యేథాః. యతః
ఆసేచనకతనుశ్రీ రంతఃకరణస్య కిమపి సంవననమ్,
సా ఖలు గిరిరాజసుతా సంమోహన మస్త్ర మేవ పుష్పేషోః.

మహేంద్రః—(సహర్షమ్) పుష్పేషో రిత్యుపోద్ఘాతేన స్మారితో౽స్మి స ఏవ తయోః గిరిజాగిరిశయోః ఘటనే పటీయానితి.

బృహస్పతిః—(సహర్షమ్)
త్రైలోక్య శాసనే దక్షా తావకీ మతి రూర్జితా,
శాంతికం పౌష్టికం కర్తుం శక్తా నః కేవలం మతిః.
యతో మదీయాపి బుద్ధి రిమాం వితర్క పదవీం నావతీర్ణా"
..............(ద్వితీయాంకము).

మహేంద్రాది సకల దేవతా చక్రమునకు నాచార్యస్థానము వహించు బృహస్పతి యంతవానిని పొట్టకోసము రాజును జేరి, మొగ మిచ్చకములాడు తననాటి కేవల పురోహితుని గతి నాటక కర్త ప్రవర్తింపజేయుట ఔచితీసహము కాదు.

రూపక నిర్మాణ నైపుణ్యము

పార్వతీపరిణయ రూపక కథావస్తు నిర్మాణము పటిష్ఠమే. "అథావమానేన పితుః ప్రయుక్తా" అను కుమారసంభవ కావ్యము నందలి శ్లోకమునకు ప్రతినిధియైన "దక్షాల్లబ్ధ సముద్భవా తదను తం త్యక్త్వా పతిద్రోహిణం" అను శ్లోకముచేత, నారద ముఖమున పూర్వ గాథ పరిచయింపబడినది. పార్వతీ పరమేశ్వర పరిణయానంతరము, కుమారోదయ శుభోదర్కముగా,

"సకలజగతాం సవిత్రోః అనన్య సామాన్యమస్తు వాం ప్రేమ,
భువన భయభంగదక్షో భవతు కుమారో౽పి తారకధ్వంసీ".

అని, సృష్టికర్తచేత నాశీర్వదనము పలికించి, 'ప్రజాయై గృహమేధినామ్' పరమ సత్యముగా, రసపరవశులయిన సహృదయ ప్రేక్షకులకు మఱొకసారి పార్వతీ పరిణయ పరమార్థమును జ్ఞప్తి కెలయించుచు; 'పార్వతీ పరిణయము' అను నామము సార్థకముగా వామనభట్టబాణుడు రూపకము నందముగా ముగించెను.

కుమారసంభవమునుండి స్వీకరించుటచేత, వస్తువు ప్రఖ్యాతము. అంగిరసము విప్రలంభ శృంగారము. అంగరస మద్భుతము. కుమారసంభవమున, మాయావటు వేషధారి శంకరుడేయని ప్రేక్షకులకు మొదట తెలియదు. "వివక్షి కశ్చిత్" అని మాత్రమే కాళిదాసు చెప్పెను. ఏతాదృశ్యసంవిధాన మద్భుతరస జనకము. వటువు శంకరుడుగా ప్రత్యక్షమైనపుడు, పార్వతితోపాటు, జయావిజయలతో సయితము, పఠితలుగూడ చకితు లగుదురు. రూపకమున, నీ సందర్భము వాచ్యము చేయబడినది. ప్రయోజనము, ప్రేక్షక ప్రబంధ కౌతూహల ద్విగుణీకరణము.

అలంకార శాస్త్రమున జెప్పబడిన నాటకలక్షణములు కించిదూనముగా పార్వతీ పరిణయమునకు బట్టకపోవు. ప్రత్యంకమున నేకదిన వృత్తాంతమే స్వీకరింపబడినది. ఇరువది పాత్రముల వరకు గలవు. ప్రముఖ పాత్రములు పదికి మించవు. సగము స్త్రీ పాత్రములే, అందు నాటకమునకు మంచి చలనముగలదు. విదూషకపాత్ర లేకపోవుట విచిత్రము. హాస్యమునకు, రూపకకర్తకు చుక్కెదురు రచ్చును. నాటకమున వ్యర్థప్రలాపములు కనిపింపవు. వచన రచనము గంభీరము; సరసాలాప పేశలము.

పార్వతీ పరిణయనాటక నాందీశ్లోకమొకటి మన్మథ పరముగ నున్నది. అది నాటకవస్తు సూచకమేగాక, తద్గత మన్మథదాహ వర్ణనశ్రవణ పాపపరిహారకము గూడ.

"సంపద మతరళలభ్యా మనన్యసామాన్యబహుళ దర్పనిధేః,
పుష్ణాతు చిత్తయోనేః అఘటితఘటనాపటీయసీ విభుతా".

ఆంధ్రకుమార సంభవకర్త నన్నెచోడుడును కావ్యాదిని మన్మథ స్తుతి జేసెను. నిజదహనము వర్ణించిన వీరికి, పంచబాణుడు కోపించి ప్రవాసశిక్ష విధించునని, భయపడిరో! ఇరువురు తెనుగువారగుట గమనార్హము. గీర్వాణకవులలో త్రివిక్రమభట్టు రాజశేఖరాదులు కావ్యాది మన్మథస్తుతిజేసినను, ఈ యాచితివారికి చెందదు.

ఇందు ప్రస్తావన, రత్నావళీనాటికా ప్రస్తావన ననుసరించి నిర్మింపబడినది. కాని అది కథోద్ఘాతరూపకము. ఇది ప్రయోగాతిశయ రూపకము. కొన్ని సంస్కృత నాటకములందువలెగాక, యిందలి భరతవాక్యపరమైన శ్లోకమునందును కావ్యపరమార్థము సూచ్యమైనది, "వర్ధంతాంచితః విఘ్నాః స్ఫురదుపకృతయః సంపదః సజ్జనానాం" అని. అంగవ్యయమునుగూడ గణింపకమన్మథు డమర కార్యము సంఘటించెను. నిరంతరపరోపకారశీలశాలియైన నారదర్షి కథ క్రమముగా నడిపించి దేవతాశ్రేయోలాభము సంధించెను. ప్రేక్షకులలో పరోపకారగుణము నుజ్జీవింపజేయుటగూడ నొక ప్రయోజనముగా రూపకకర్త తలచి, ప్రయోగానుకూలముగా నాటకము రచియించెను.

కొన్ని అందములు

వామనభట్టబాణు డీ రూపకమున కొన్ని అందములు సాధించెను. మహేంద్రుడు చంద్రమౌళికి గౌరీపరిచరణ మేపాటి వశీకరణమని పలుకగా, బృహస్పతి ఆసేచనకతనుశ్రీయగు గిరిరాజసుత, పుష్పేషునకు సంమోహనాస్త్రమే కాగల్గునని పలుకును. పుష్పేశరోపోద్ఘాతముచేత మహేంద్రు డతడే గిరిజా గిరిశ ఘటనమునకు పటువగునని నిశ్చయించి పంపించును. పార్వతి, పరమేశ్వరుని పూజార్థము సమీపించినపుడు సంమోహనాస్త్రముచేతనే కాముడు శివుని ప్రహరించును. మన్మథుడు మహేంద్రసభలో,

"స్వజ నాస్వామి కార్యాయ ప్రాణాన్ ప్రియతమా నపి,
యాశశ్శరీర మధులం లభంతే హి అనుజీవినః."

అని పలుకును. చివఱ కత డనంగుడే అయినాడు. అతను పునర్జీవితుడని చెప్పుట యశరీరమునుబట్టి అని ఊహించుట కలదు.

పరిణామసమయమున శివు డుమను గాంచి,

"ఏషా విశేషరమ్యా వివాహవేషేణ మోహనేవ దృశా,
ప్రతిభాతి మానసే మే మదన సహస్రాణి కల్పయంతీవ."

అని భావించును. ఈ భావమే పరమేశ్వరుడు మదన పునరుజ్జీవనమునకు సుముఖు డగుచుండుటను చమత్కారముగా సూచించును.

తృతీయాంకము నంతముననున్న వైతాళిక సంధ్యాగీతము భావి గౌరీ తపశ్చరణప్రకాశకము. రూపకమునకే కిరీటప్రాయమైన శ్లోకమిది.

"ఆధాయ ప్రణయం వివస్వతి గతే దేశాంతరే పద్మినీ
బోధుం తస్య వియోగ మక్షమతయా మ్లాయత్సరోజాననా,
సంధ్యా వల్కలినీ ద్విరేఫపరిషద్ రుద్రాక్షమాలావతీ
తత్ప్రాప్తిస్పృహయేవ సంప్రతి తపస్సక్తా సమాలక్ష్యతే."

నిత్యనూతన సౌందర్య ధుర్యసంభ, మహేంద్రుడే
"సంచారిణీవ వల్లీ విద్యుల్లతికేవ చాపలా న్ముక్తా.
మోహన కలేవ మూర్తా కాప్యే దియం కమలపత్రాక్షీ."
అని భ్రాంతి గొలుపుచున్నది.

ఈ నాటకకర్త, అచ్చటచట మన్మథుని మాధుర్యముగల విల్లు గలవాడనియు (ఇక్షు;న్వి), సౌరభముగల అమ్ములు గలవాడనియు (పుష్పశరుడు) వినువారి నోరూర త్రిప్పి చెప్పును.

"క్వాయం సుగంధివిశిఖః స్వదమానచాపః"
"మాధుర్యసౌరభతరంగిత చాపబాణః"

"పాంసుక్షామ శరీరా" అను ప్రాకృత పద్యమునందును, ఛాయయందును "పవ్వఇ ణలిణీ" అనియు "పార్వతినలినీ" అనియు ననుట విచార్యము. శ్రీనాథుడు వ్యాయమగ్రావా పయోధరములను, బాణుడు కరతలయుగ పరిణద్ధకుచము లనుట గ్రుక్కిళ్ళు మ్రింగును. (మూలము 'మురారి' కానిండు).

శివపురాణమున పార్వతీ పరిణయమును జరిపించినది హిమవంతుని పురోహితుడు గర్గమహాముని. కాళిదాసు 'గురుః', అని వ్రాసెను. నన్నెచోడుడు, వామనుడు బృహస్పతిగా స్వీకరించిరి. మల్లినాథుండీ యర్థము స్వీకరించినట్లు తోచదు.

ప్రస్తావనయందు బాణభట్టబాణు డీరూపకమును 'అభినవ రూపకమనియు', 'విచిత్ర సంవిధాన వస్తుక' మనియు పేర్కొని యున్నాడు.

"సంవిధానస్య చాతుర్యం రసానాం పరిపుష్టతా,
సందర్భం చారుమార్యంచ సభ్యానాం రంజకే తుమహీ
తత్వివాహాం గుణగ్రాహితయాత్ర ప్రవృత్తిః" అని సూత్రధార వచనము. ఈ నాలుగు గుణముల కలిమి విచిత్రసంవిధానము. ఇన్నియు నేకత్రదుర్లభములు. కావుననే అన్యనాటకము లుండగా, గుణగ్రాహితచేత సూత్రధారు డీరూపకము గైకొన్నాడు. అందుచేతనే యిది అభినవరూపక మైనది. బాణభట్టబాణ కవిసార్వభౌముడు విని

ప్రతిజ్ఞను కించిదూనముగా నెఱవేర్చుకొనెననుటలో శంకావకాశము లేదు. పార్వతీ పరిణయము ప్రదర్శన యోగ్యమైన గీర్వాణభాష రూపకము.

పార్వతీపరిణయ నాటకమునందు శ్లోకరచనము మధురాతి మధురము. అలవోకగా నే శ్లోకమునుబట్టి చూచినను హాయి అనిపించును. అప్రయత్న నిర్గతమైనవాణి వామనుని సొమ్ము. ఆయనకు దీర్ఘసమాస నిర్మాణమన్న కంటగింపు. ఆయన పద్యములేమి, గద్యములేమి అలతిమాటల కూర్పు లీనాటకమున సాధారణముగా. ఆంధ్రజాతి సంస్కృతకవులకు సమాసదైర్ఘ్య మనగా సరదా. ప్రదర్శన యోగ్యత్వమునకు అల్పసమాసకల్పనము గూడ నొక గుణమే. ఈ విషయమున నీ కవి వంద్యుడు. ఆద్యంతము, కవికుల గురువు నడుగుజాడలలో నడచినను రూపకశిల్పమున నేమి, కవితావిలసనమున నేమి బాణుడు స్వీయప్రతిభ జూపించెను. కాళిదాసుని మేలితలపుల రతనాలబాటలలో నీయన గడుగుపలుకుల మానికములు క్షీరనీర న్యాయమున గలిసి వలపులు జిమ్ముచున్నను, సాహితీ సాధుపథికులకు వాని పృథక్ప్రతిభాలోకములు కనుదగులక మానవు. ప్రౌఢభాషాకైవల్యోపజీవకులైన పండితపంచాననుల పాఠప్రవచన పరితృప్తి కొఱకుగాదు భట్టబాణుని కావ్యనిర్మాణము. ఆయన పండితకవి. ఆయన హృదయ మెంత రసమయమో, ఆయనరసన యెంత సుమనోమనోజ్ఞమో గ్రహించుటకీ చిన్న నాటకము చాలును. నాటకము నాటకముగానే రచించెనుగాని, వట్టి శ్రవ్యకావ్యముగ మాత్రమే చేయలేదు. అయినప్పటికి, నధిక సంఖ్యాక శ్లోక భారము చేత నిది యెక్కువైన దనిపించును. విష్కంభములవంటివి ఇందలి అంకములు. ఇట్టి విదంకములందుగల శ్లోకములు వందదాటినవి. సంస్కృత నాటకముల కిది క్రొత్తగాదు.

సంస్కృత రూపక రచనమునకొక కష్ట మున్నది. నాటక కర్తకు ప్రాకృత భాషా విశిష్ట జ్ఞాన మపరిహార్యము. వామనభట్ట బాణుడు ప్రాకృత భాషా విషయమునగూడ గట్టివాడే. (నాడు ప్రాకృతమును వెలిపెట్టిన గీర్వాణమునకు గౌరవము లొచ్చు. పోషక చక్రవర్తి గాథా సప్తశతీ సారమునకు వ్యాఖ్య నిర్మింపగా, శ్రీనాథుడు తెనిగించెను.) ఇంత చిన్న నాటకమున ప్రాకృతపద్యము లేడున్నవి. అవి భావనామృదువులు. "చచ్చవ్వావిద చందణద్ద పవణప్పస్సం ణ సంమణ్ణసి (కిత్వన్ వ్యాపృత చందనార్ద్ర పవనస్పర్శం న సంమన్యసే) అను శార్దూల విక్రీడితము పఠించునది.

వామనభట్ట బాణుని పార్వతీ పరిణయమునకు కొంచెము ముందుగా సర్వజ్ఞ సింగభూపాలుడు కువలయావలీ (రత్నపాంచాలికా) నాటిక రచించెను. సింగభూపాలుని 'రసార్ణవసుధాకరము'ను సమకాలికుడైన మల్లినాథసూరి ప్రమాణముగా గ్రహించెను. శ్రీనాథుడు, వామనభట్టబాణుడు, సర్వజ్ఞసింగభూపాలుడు, మల్లినాథసూరి, పెదకోమటి వేమారెడ్డి నాడు రసరాజ్య సమ్రాట్టులు. బాల్యమున విజయనగరములో విద్యారణ్య గురుపాదులయొద్ద పాఠము చెప్పికొన్న పంచకావ్యములు; బాణుని భావి సాహిత్య జీవితమును బహుముఖ సుందరముగా దిద్దినవి. అతడు చేబట్టని సాహిత్య ప్రక్రియ లేదు. పంచకావ్యములలో చేరిన రఘువంశము ననుసరించి రఘునాథ చరిత్రము, మేఘదూతము ననుసరించి హంసదూతము, కుమారసంభవము ననుకరించి పార్వతీపరిణయరూపకము వామనుడు నిర్మించెను. పంచకావ్యముల కనుబద్ధములైన నైషధీయ చరిత్రమునకుమాఱుగా నలాభ్యుదయము, కాదంబరి హర్ష చరిత్రమునకు మాఱుగా వేమభూపాలచరితము రచియించెను. భాణము విరచించెను. నిఘంటువులు నిబంధించెను. పంచకావ్య మధురస్మృతి, ప్రత్యర్థిభూపతి కువలయావలీ ప్రసిద్ధి, మల్లినాథసూరి పంచకావ్య వ్యాఖ్యాన ప్రారంభము, వామన భట్టబాణుని పార్వతీ పరిణయ నాటక నిర్మాణమునకు పురిగొల్పినవని తలపనగు. కవి, కవిసార్వభౌముడైన తరువాత రచియించిన రూపకమునందు వేమభూపాల ప్రసక్తి లేకపోవుట విచిత్రము. వామన భట్టబాణుని పార్వతీ పరిణయము, శ్రీనాథుని హరవిలాసము (గౌరీకల్యాణము: తృతీయ చతుర్థాశ్వాసములు—కాళిదాస కుమారసంభవమున కాంధ్రీకరణము), పెదకోమటి వేమభూపతి సప్తశతీసారటీక, శ్రీనాథుని శాలివాహన సప్తశతి తెనిగింపు, బాణుని నలాభ్యుదయము, శ్రీనాథుని హర్ష నైషధాంధ్రీకరణము—ఈ సమకాలిక, సమదేశిక గ్రంథ రచనముల మధ్యగల రహస్యము సహృదయ హృదయవేద్యము.

"సౌభాగ్యస్యనిధిః శ్రుతస్యవసతిః, విద్యావధూనాం వరః
లక్ష్మ్యాః కేళిగృహం, ప్రసూతి భవనం శీలస్య, కీర్తేఃపదమ్,
విస్మాపయ్య వికాసయా కవితయా జాగర్తి యత్సాన్వయః
శ్రీమాన్ వామన భట్టబాణ సుకవిః సాహిత్య చూడామణిః."

—శృంగార భూషణ భాణము

రాజధర్ముఁడు

శ్రీ కొత్త సత్యనారాయణ చౌదరి

[రాజధర్ముఁడు-ఒకానొక మహాబకము. విరూపాక్షుఁడను దానవరాజు వానికి పరమమిత్రుఁడు. నీతి చెడి పేదవడి తన యాశ్రయమునకు వచ్చిన ఒకానొక విప్రునకు రాజధర్ముఁడు తన మిత్రుడైన విరూపాక్షుని వలన కొంతంత సాయము చేయించి సత్కరించెను. దానిని మఱచి, ఆ విప్రుఁడు చేసిన దురంతములకు మహాబకము చూపిన ప్రతిఫలమే యీ ఘట్టము.]

ప్రీతికగా వదాన్యుఁడు మదిం దనవానిగ వానిఁ జూచి ప్రే
మాత నపారదివ్యధన మాతని కిచ్చె నమూల్య రత్నముల్
గోరను జేతఁగాని వివిగోనని చక్కఁగ మూటగట్టి యిం
పొరఁగ నెత్తికెత్తె; నిఁక నాతఁడు మోయఁగరాని భారమై:

కడకు సమస్త మొద్దికగఁ గైకొని యాశకు నంతులేక తాఁ
గుడిచిన కళ్ళేరం బది యకుంఠిత హర్షముతోడ మూటలో
ముడిచియు దాని యాజ్ఞగొని మోదము-భారము రెండు మెండుగా
మెడయును వీఁపు మూఁపులును మిక్కిలి నొవ్వఁగఁబోయె నవ్విధిన్.

తన యాప్తుండగు రాజధర్ముఁగని వృత్తాంతంబు సర్వంబుతో
డన విన్పించిన వాఁడు సంబరముతోడన్ సాయ మీరీతిఁ గ
ల్గెను బోనిమ్మని మెచ్చి యాతని తను క్లేశంబుఁబోకార్ప వీ
వసగా ఱెక్కలు విచ్చి వీచె మది కాప్యాయంబు సంధిల్లగాన్.

పదపడి భోజనాదిక సపర్యలు సర్వము నిర్వహించి దు
ర్మదుఁడగు బ్రాహ్మణబ్రువుని రాజనుబోలె నతండు గౌరవా
స్పదునిగఁ గొల్చి మేలయిన శయ్యను గూర్చి సాఁటిరేయి స
ద్మమునఁ బండఁబెట్టి సుఖముం గలిగించియు నిద్రవుచ్చెనన్.

అర్ధమరేయి విప్రుఁడు ప్రయాణము మాట తలంచి దారిలోఁ
బ్రొద్దుటి తిండికోస మొక వ్యూహము నిట్టులు పన్నె: నిప్పుడీ
నిద్దురలో మునుంగి నితనిం బరిమార్చియు మూటగట్టి నా
కొద్దడి తీర్చుకొందు నితఁడెంతయు గ్రొవ్వి నటంచు నెంచియున్:

గబగబ లేచి గుడ్డసరిగా బిగియించి కృతఘ్నచిత్తుఁ డొ
క్క బడిత చేతఁబట్టి యుపకారము మాటయె యెత్తుకోఁక వా
దఁ బడి యదేవిధంబున యథాయథలై యొడలెల్ల వ్రీలఁ గ్రుం
గఁ బొడిచి యాబకంబును బొకారిచి స్వస్థతఁ గూరి యావలన్.

ఈఁకలు సర్వమూడ్చి యొక యొత్తున బొందువు వ్రచ్చి ప్రేవులున్
దోఁకయు లాగి పీఁకి తెగదూసియు నంజుడు వుచ్చి మాటగాఁ
గైకొని వేగుఁబోక కనకంబెసఁగంగ నెఱింగి తా నదే
పోకగఁ బోవుచుండెఁ బరిపూర్ణ దురాకృతజన్ముఁడత్తఱిన్.

అక్కడ దానవప్రభున కప్పుడు చిత్తము విహ్వలించి, హా
కక్కట! యేదొ కీడగునటంచు స్ఫురించుచు నుండెఁ గారణం
బొక్కఁడుఁ దోఁపదంచు దనయున్న పరిస్థితి ప్రక్కవారితోఁ
బొక్కుఁచుఁబల్కెఁ బెద్దయును బ్రొద్దు గతించె నదే విధంబుగా.

అదియునుగాక మిత్రమగు నా బక మింతకురాఁడు నిచ్చలిం
పొదవఁగ వచ్చి నా మదికి నూఱట గొల్పెడుఁగాదె! పైగ దు
ర్మదుఁడగు విప్రుఁడెవ్వఁడో యమాంతము మిత్రుని రీతివచ్చె నా
పద యొదవింపనుం దగిన వాఁడని తోఁచెను జూచినప్పుడే.

అని బహుధా విచారపడి యాతఁడు చేష్టలు దక్కి మిత్త్రునిం
గనక మఱెట్టు లింక బ్రదుకంగలనంచుఁ దపించి భృత్యులన్
బనిచెఁ దదీయ వార్త కొనివచ్చుట; కప్పుడు వారు వైళమే
చని, కనిరొక్క డొక్కను విషాదము గూర్చెడిదాని నక్కడన్.

అడలియు సందియంపడియు నందఱు గొందలమంది వేగ న
ల్గడలకుఁ బాఱి త్రోవల నకాయొకి శోధనచేసి చూచి యొ
క్కెడఁగని-పట్టి, వానిఁబొలియింపఁ గడంగియు నాఁగి యమ్మెయిన్
వడిఁబెడగేలుగట్టి తెగబాఁదియుఁ దెచ్చిరి స్వామిమ్రోలకున్.

జరిగినదాని నా యసుర సాంతమెఱింగి స్వకీయ భృత్యుల
త్తెఱఁగున వాని నయ్యెడకుఁ దెచ్చినదానికిఁ గోపగించి యి
ప్పరమకిరాతు నిట్లుగొనివత్తురె మెత్తునె? యీ కృతఘ్ను నిం
బొరిగొని వేతినుం డీఁకను బొందని వారిని మందలించినన్.

హరి హరి! మేము మాత్రమొక యల్పులమే! యితఁడెంతనీచుఁడో
యెఱిఁగియుఁ బైగ-వీని భుజియించుట దోసముగాదె యో ప్రభూ!
దురితము లంటనేల యని దూరముగా నిలువంగ, దానవుం
డుఱిమియు వీని నిట్టులిఁకనుంతురె ఛీ! యని పల్కె వెండియున్.

తినవలె లేనిచో నిఁక విదిల్చియుఁ జీల్చియు నీ కృతఘ్ను 'మా
రణము'ను జేసిగాని మఱి రావలదంచును ఘోరశాసనం
బును ప్రకటింప దైత్యులును బోకడ మాలిన యా దురాత్మునిం
గొని నగరోపకంఠమునకుం జని యత్తఱిఁ గత్తిమొత్తియుః

కఱవఱఁగోసి నెత్తురులు పాఱఁగఁదుత్తుమురుల్ పొనర్చి ముం
దఱఁబడఁద్రొబ్బఁ గుక్కలొక తండము వచ్చియు మూతిపెట్ట వ
క్కఱపడి డొక్కలున్ సకసకల్ పడ వెన్కకు జాఱిపోయి బి
త్తఱపడి చూచు, శ్వాఁవని కృతఘ్నత యిట్టిది యయ్యొ సక్కటా!

పదపడి దైత్యవల్లభుఁడు ప్రాణసఖుండిట నింతలోన చె
ట్టిదముగ మాయమాటకుఁగడిందిగ బెగ్గిలి వాని డొక్కన
య్యదనునఁదెచ్చి నెయ్యురు సహాయులు మెచ్చఁగ నగ్నికార్య ము
ప్పిదముగఁ జేసిపోయె విలపించుచునింటికి నింతలోపలన్.

సురభి యొకండు పాల్కుడుపుచున్ దనలేఁగను బుజ్జగించు న
త్తఱి సురగాలి వీవఁగ నదాటున ఫేనము దూలిపోయి చె
చ్చెర నాదలోనఁ జొచ్చిన విశేషము కల్మిని రాజధర్ముఁడ
బ్బురమును గొల్పుచున్ బ్రదికెఁ బోరన నింగిన మ్రోఁగె దుందుభుల్.

సురలును బ్రహ్మ వచ్చి యది చూచిరి మెచ్చిరి; రాజధర్మ వై
ఖరి విని గంతువైచి మమకారము పెల్లయి దానవుండు చె
చ్చెరఁజనుదెంచి దేవతలచేఁ బొగడొంది వెలుంగు వాని న
బ్బురమునఁగాంచి చిత్తరువు పోలె మెలంగి కలంగి పిమ్మటన్.

అంతయుఁ బాఱఁజూచి సఖుఁడా! యని యాదటఁ గౌగిలించి కా
లాంతకమూర్తివయ్యు! కననాయెను నిన్ను; నదృష్టవంతుఁగా
నెంతు నటంచుఁ బల్కి భరియింపఁగరాని ముదంబుతోడ వృ
త్తాంత మెఱుంగఁ గోరిన-సురాధిపుఁడిట్లని పల్కె నయ్యెడన్.

ఇతఁడు మహాత్ముఁడోయి దనుజేశ్వర! నీ సఖుఁడంచు మాత్రమే
యితనిని గూర్చి యెంచకు; మహీనగుణోత్తరు నీతనిం బ్రజా
పతి కడు మెచ్చి నిచ్చలు శుభంబును గూర్చుచునుండు; లోకమం
దితనికి శత్రువంచు నొకఁడేనియు లేఁడని నీ వెఱుంగవే!

అనుదిన మీతనిం బిలువనంపుచు ముచ్చటలాడుఁ బ్రొద్దుపో
వనియుపుడెల్ల బ్రహ్మ; పరివారములో నొకఁడీతఁడై చిరం
తన సఖుఁడై యనుక్షణము దగ్గఱ నుండనుగోరు నాప్తుఁడై
పనుపడియుండు; నిట్టిగుణవంతుని బ్రాణము తీసె విప్రుఁడే.

పలుమఱు వీనికోసమని బ్రహ్మయుఁ గన్నులు వాచి వేచి వ్యా
కులపడి నిన్న చూడఁగ సఖుం డిటులొంటయుఁదేలె—దాన నిం
తలు తుది కైనదన్న నిది దైవము చూపిన మేలుగాదె; కా
వలసినదెల్ల దక్కెనని వానికిఁ జెప్పి ముదంబు గూర్చినన్.

పదపడి యా కృతఘ్నుఁడగు పాపిని బాఁపనిఁ బాశబద్ధగాఁ
గదియఁగఁ జేసి బ్రహ్మయధికారమునన్ సురరాజు యాతనా
స్పదమగు నారకంబునకుఁ బంపినమాట బకోత్తముండు న
య్యదనున విన్నవాఁడయి హతాశుఁడునై వగఁ గూరి యిట్లనెన్

అక్కట! నాదుమూలమున నాతఁడు యాతన లొందునాఁడు నా
కెక్కడిదయ్య స్వాస్థ్య మది యెట్లుసహింతును? బ్రాహ్మణుండు నే
డిక్కడఁ దొంటియట్లు మది కింపగురీతిని గానరానిచో
నిక్కడ నేను మాత్రమిఁక నేల! యటంచు సురేంద్రు వేఁడినన్:

వలువురు విభ్రమంపడ సుపర్వవరుం డది గాంచి యొల్ల హా
రలకును వంద్యుఁడై గుణవిరాజితుఁడైన బకుండు వల్కు వ
ల్కులు కడుమెచ్చి యాతఁడిటు కోరినదాని నొసంగి తీఱఁగా
వలయునటంచు బ్రాహ్మణుని వైళమ పిల్చియుఁ జూపె నయ్యెడన్.

వానిని గాంచి తద్దయు శుభంబుగనెంచియు రాజధర్ముఁ డ
వ్వానికిఁ దొంటి యా ధన మపారముగాఁ గురియించి చక్కఁగా
వానిని సత్కరించి పరివారము నిచ్చియుఁ గొంతదూర మ
వ్వానిని బంపె నియ్యదియె వాని చరిత్రగఁ బేరు మోసెడిన్.

గుప్తరాజవంశం క్రీస్తుకు పూర్వాందా?

శ్రీ మంత్రి సూర్యనారాయణ

ఆంధ్ర పత్రిక విలంబ సంవత్సరాది సంచికలో శ్రీ పోతుకూచి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు "ప్రాచీన హిందూదేశ చరిత్రకొన్ని సంస్కరణ"లన్న శీర్షిక క్రింద, చరిత్రలో మౌర్య చక్రవర్తులు కనీసం క్రీ. పూ. 11 వ శతాబ్దిలోని వారని, క్రీ. పూ. 326 నాటికే గుప్త వంశపు చక్రవర్తి అయిన సముద్రగుప్తుని పాలన ఉన్నదని, ఆ విధముగా చరిత్రను సంస్కరించుకోవలసినదని, ఒక దీర్ఘమయిన వ్యాసము రచించినారు. ఇందులకు వారికి క్రీ. శ. 40 సంవత్సరము వాడయిన రుఫుస్ అనే పాశ్చాత్య చారిత్రకుని రచనములు, 'కలియుగ రాజ వృత్తాంత'మనే భారతీయగ్రంథమున్నూ ప్రమాణములుగా ఉన్నవి. శాస్త్రిగారు ప్రాచీన హిందూ శాసనములను ప్రమాణముగా తీసుకున్నట్లు కానరాదు. శ్రీవారు చెల కొల్పిన సిద్ధాంతము ఎంతమట్టుకు నిలువగలదో పరిశీలించవలసి యున్నది.

మౌర్యుల కాలమును తెలుపుటకు భారతీయ గ్రంథములలో ఎందులోను వారికాలమును పేర్కొనకపోయినను, వారి సమకాలికులయిన గ్రీకు రాజులను తెలుసుకొని వారి కాల నిర్ధారణ చేయవచ్చును. అశోకుని శాసనములలో తేదీలు ఎక్కడా యివ్వలేదు. కాని ఒక శాసములో తన రాజ్య పశ్చిమ సరిహద్దునందున్న సిరియా దేశపు రాజయిన అంటియోకసు రాజ్యమునకు రాయబారులను పంపినట్లు తెలియచేసినాడు. ఈ అంటియోకసు క్రీ. పూ. 3 వ శతాబ్ది వాడు కాన అశోకుడు క్రీ. పూ. మూడవ శతాబ్దివాడని చెప్ప వచ్చును.

కళింగదేశపు రాజయిన ఖారవేలుడు హాతిగుంఫా శాసనములో తాను మగధరాజ్యము పైకి దండెత్తిపోయినట్లు, మగధరాజయిన బృహస్పతి మిత్రుని ఓడించి, చాల కాలము క్రిందట మౌర్యులు తీసుకొనిపోయిన "జిన" విగ్రహమును తిరిగి తీసుకొనివచ్చితిననియు, గ్రీకురాజయిన డిమిత్రియసును మధురనుండి పారద్రోలితిననియు చెప్పియున్నాడు. ఈ డిమిత్రియసు ఎప్పటివాడు? ఈతడు క్రీ. పూ. 180 ప్రాంతమున ఇండియామీదికి దండయాత్రలు సలిపి మధురను ఆక్రమించుకొనినట్లు గ్రీకు చరిత్రకారులవల్ల తెలియుచున్నది. ఖారవేలుడు కూడా అప్పటివాడే అనగా క్రీ. పూ. రెండవ శతాబ్దివాడని స్పష్టము. అప్పటికి మౌర్యరాజ వంశము అంతరించినది. కావుననే మగధరాజ్యములో మౌర్యవంశపు రాజు కాక బృహస్పతి మిత్రుడనే రాజు పాలించుచుండెను. ఈ బృహస్పతి మిత్రుడు పుష్యమిత్రుడో లేక, మిత్రవంశము రాజులలో నెవ్వడో అయిన అగుగాక. కాని మౌర్యవంశీయుడు మాత్రము కాదు. ఖారవేలుడు నందరాజ్యవత్సరములు 300 అయిన తరువాత, తను రాజ్యమునకు వచ్చుటయున్నూ, దండయాత్రలు చేయుటయున్నూ జరిగినదని తన శాసనములోనే చెప్పుచున్నాడు. హిందూ పురాణముల ప్రకారము మౌర్యులు 137 సంవత్సరాలు పరిపాలించిరి. క్రీ. పూ. 180 సం. ఖారవేలుని కాలమునాటికి మౌర్యరాజ్య వంశ మంతరించినది. మౌర్యుల వెనువెంట రాజ్యమునకు వచ్చినవాడు పుష్యమిత్రుడు. ఈతడే ఖారవేలుని సమకాలికుడయిన, క్రీ. పూ. 180 కి పూర్వము 137 సం. క్రితము మౌర్యరాజ్య సంస్థాపన జరిగిన దనవలయును. అనగా 180+137=క్రీ.పూ.317. సుమారు ఇదేకాలములో అలెగ్జాండరు ఇండియాపైకి దండయాత్రలు సాగించెను. అలెగ్జాండరును కలుసుకొనినవాడు సముద్రగుప్తుడైనా, చంద్రగుప్తుడైనా మౌర్యరాజవంశము అలెగ్జాండరు తిరిగిపోయినతర్వాత కొద్దికాలములోనే ప్రారంభమయినది. అలెగ్జాండరును కలుసుకొనిన సండ్రకొట్టాస్ మౌర్యరాజవంశమూల పురుషుడని చారిత్రకుల అనుమానము. కాని నిశ్చయమయిన ప్రమాణములులేవు. అలెగ్జాండరుని కలుసుకొనిన సముద్రగుప్తుడు పంజాబు ప్రాంతమువాడయి తరువాత అంతర్ధానమయిపోయిన పోవచ్చును. అతడే మౌర్యరాజవంశమునకు గాని, గుప్త రాజవంశమునకు గాని మూలపురుషుడని చెప్పుటకును స్పష్టమయిన సాధనములు లేవు. ఏది ఎటులయినను, అశోకుని శాసనములను, ఖారవేలుని శాసన సంవత్సరములను, పురాణములలో నిచ్చిన మౌర్యరాజవంశ పూర్తికాలమును, మనము అన్వయించుకొని చూచిన, మౌర్యరాజవంశము క్రీ. పూ. 4 వ శతాబ్ది ప్రథమ భాగములో ఆరంభమయినదని చెప్పక తప్పదు.

ఇక గుప్తరాజ వంశముగురించి పరిశీలించెదము. గుప్తరాజులు, గుప్తరాజవత్సరములతో ఒక శకమును నెలకొల్పినారు. దీనినే గుప్తా ఈరా అందురు. ఇది రెండవ చంద్రగుప్తుడు, తన పితామహుడు మొదటి చంద్రగుప్తుడు సింహాసనమునకు వచ్చిన సంవత్సరము ప్రారంభించుకొని లెక్కపెట్టబడినదని పండితుల అభిప్రాయము. ఈ సంవత్సరము క్రీ. శ. 319 కి సరిపోయినది. కాబట్టి గుప్త రాజుల రాజ్యపాలనము క్రీ. శ. నాల్గవ శతాబ్ది కాని క్రీ. పూ. 4 వ శతాబ్దిని కాదు. గుప్తవంశపు చంద్రగుప్తుని కుమారుడయిన సముద్రగుప్తుడు సింహళదేశపు రాజయిన మేఘవర్ణుని సమకాలికుడు. ఈ మేఘవర్ణుడు క్రీస్తుతరువాత 352 మొదలు 379వరకు రాజ్యపాలన చేసెను. సముద్రగుప్తుని అనుమతిపొంది బుద్ధగయలో బౌద్ధమఠమును కట్టించినట్లు మహావంశములోనున్నది. సముద్రగుప్తుని కుమారుడయిన రెండవ చంద్రగుప్తుడు క్రీ. శ. 5 వ శతాబ్దిలో పశ్చిమదక్కను దేశమును పరిపాలించుచున్న క్షాత్రపులను జయించి వారిరాజ్యమును, గుప్తసామ్రాజ్యములో కలిపివేసెను. ఈ క్షాత్రపులు క్రీ. శ. 1 వ శతాబ్దినుంచి, గుజరాతు, మాళవదేశములను వశపరచుకొని సుమారు 5 వ శతాబ్ది ప్రారంభమువరకు పాలించిరి. వీరు నిశ్చయముగా

క్రీస్తు తరువాతివారుకాని క్రీస్తుపూర్వులు కారు. వీరినాణెములే వీరి కాలమునకు పరమప్రమాణము. తాము పరిపాలించిన రాజ్యకాలములను, సంవత్సరములను తమ నాణెములపైని ముద్రించిన రాజులు మొట్టమొదట వీరే. క్రీ.శ. 78 నుంచి ప్రారంభమయిన శక సంవత్సరమును పురస్కరించుకొని తమ నాణెములపైని తమరాజ్యసంవత్సరములను వేసిరి.

వీరిలోని ఆఖరు రాజులను జయించిన గుప్తచక్రవర్తి క్రీస్తుపూర్వుడు ఎట్లుండును ?

గుప్తచక్రవర్తులు క్రీ. శ. లోని వారని చెప్పుటకు మరియొక నిదర్శనము కలదు. రాజులు, రాగిరేకులపైని భూదాన శాసనములను చెక్కించి, బ్రాహ్మణులకు భూములను దానముచేయు ఆచారము క్రీ. శ. 3 వ శతాబ్దినుండివచ్చినది కాని అంతకుముందు లేదు. ఈ విధముగా నిచ్చిన తామ్రశాసనము, పల్లవరాజ ప్రతినిధి అయిన శివస్కంద వర్మయిచ్చిన "మైదవోలు" తామ్రశాసనమే ఇప్పటికి దొరకిన తామ్రశాసనములలో మొట్టమొదటిది. ఈ శివస్కందవర్మ క్రీ. శ. 3 వ శతాబ్ది నడిమి కాలములోనివాడు. ఈ ఆచారమునే గుప్తచక్రవర్తులుకూడ అవలంబించినట్లు కనబడుచున్నది 4,5 శతాబ్దములలో గుప్తరాజుల భూదానములు తామ్రశాసనములలో కనబడుచున్నవి. 4 వ శతాబ్ది ప్రారంభమున రాజ్యము స్థాపించిన చంద్రగుప్తుని మరిఎనిమిదివందల సంవత్సరములు వెనుకకు నెట్టుట సరిపడదు.

శాస్త్రిగారు మరియొకమాటకూడా అన్నారు. అశోక చక్రవర్తి వని, అనుకొనుచున్న శాసనములు కొన్ని సముద్రగుప్తుని వట. ఈ వాక్యము మరీ విచిత్రముగా ఉన్నది. అశోకుని శాసనముల భాష ప్రాకృతము, లిపి బ్రాహ్మీలిపి. గుప్తచక్రవర్తుల శాసనపుభాష సంస్కృతము, లిపి దేవనాగరికి పూర్వరూపమయిన గుప్తలిపి. అలహాబాదులోని రాతి స్తంభముపైన ఉన్న రెండు లిఖితములు రెండు రాజవంశములకు చెందినవి. మొదటిది అశోకునిచే రచింపబడిన బ్రాహ్మీలిపిలోనున్న ప్రాకృతశాసనము. రెండవది, సముద్రగుప్తుని సేనానాయకుడయిన హరిసేనుని కావ్యము (ప్రశస్తి). రెంటెని పైపారుచేసిన రెండులిఖితములకును మధ్యను కొన్ని శతాబ్దులు గడచినట్లు రుజువగును. అట్టి సందర్భములో అశోకశాసనములలో కొన్ని సముద్రగుప్తుని వనుకొనుటకు అవకాశమున్నదా? అశోక శాసనములలో ఏ ఒక్కదానికైనను హరిసేనుని అలహాబాదుప్రశస్తితో పోలిక ఉన్నదా? చారిత్రక పరిశోధనలో ఇలాటి వాక్యములను పలుకుట చాలా సాహసము.

హిందూదేశములో కాలమును లెక్కించుటకు యుగములను కాని సంవత్సరముపేర్లు (ప్రభవ, విభవ మొదలయినవి) కాని, మాసములు, వారములు పేర్లుకాని పేర్కొనుట అతి ప్రాచీన కాలమునలేదు. అందుచేతనే అశోకుని శాసనములలోను, ఖారవేలుని స్వీయచరిత్ర లిఖితములోను, శాతవాహన చక్రవర్తుల శాసనములోను ఆయారాజుల వర్ధమాన సంవత్సరములనే వ్రాయుచుండిరికాని యుగములను పేర్కొనలేదు. రాను రాను, యుగములను మాసములను, వారములను పేర్కొనుచు వచ్చిరి. ఈ ప్రమాణములను లిపి పరిణామములనుబట్టి పరిశీలించిన, గుప్త చక్రవర్తులు క్రీ. శ. 4, 5 శతాబ్దులవారు కాని క్రీస్తుపూర్వమువారు కారని నిర్ధారణ కాగలదు.

శాస్త్రిగారు చూచిన కలియుగ రాజవంశములలోని కథ గుప్తవంశీయులకు చెందినదే. అయితే ఇలాంటి కథనే క్రీ. శ. 40 సం॥ నాటయిన రుఫుస్ చెప్పినాడు. గుప్తరాజవంశము తనకు చాలా వెనుకటిది కాకపోయిన ఆ కథను తానెట్లు చెప్పగలడు ? కాబట్టి గుప్తవంశీయులు రుఫుస్‌కు పూర్వులని నిర్ధారణచేసుకొని, ఆ పునాదిరాయిపయిని కొత్త సిద్ధాంతములను నిర్మించి, ఇదివరకున్న చరిత్రజ్ఞానమును సవరించుకోమన్నారు.

రుఫుస్ చెప్పినకథయున్నూ, కలియుగ రాజవంశ గ్రంథమున్నూ చెప్పేకథ ఒకరినిగురించే అయిన శాస్త్రిగారివాదము బలపడవలసినదే. కాని, రెండు కథలకు సరాసరి పోలికలున్నవేకాని ఒకరినిగురించి కాకపోవచ్చును. రాణులచేత ప్రేరేపింపబడి, రాజులనుచంపి తాము రాజులగుట ప్రతి కాలములోను ప్రతి రాజ్యములోను పరిపాటే. ఒకేపోలిక గలిగినకథలు ఇంకా ఎన్ని జరిగినవో ! కనుక చిన్నపోలికను తీసుకొని పరమ ప్రమాణములను బుగ్గిలోకలిపి, చరిత్రను తారుమారుచేయ సమకట్టరాదు.

శాస్త్రిగారు తమవ్యాసము కొసను వేసిన ప్రశ్నలకు జవాబు చెపుతున్నాను. క్రీ. శ. 420 నుంచి 440 వరకు సింధు, కనోజ రాజులు అబ్రహాముకు సామంతలయిన అవుదురుగాక. అప్పటికి ఈ రాజ్యములు గుప్త సామ్రాజ్యములో లేకపోవచ్చును. గుప్తులు స్వతంత్రముగా, అంతకు తూర్పుగా రాజ్యము చేయవచ్చును.

క్రీ. శ. 264 మొదలు 840 వరకు, కొన్‌సాన్‌రాజులు తమ సార్వభౌమునిగా పరిగణించిన భారతీయరాజులు ఏ ప్రాంతమువారో చెప్పుటకు అవకాశము గల్గునా ? అప్పటికి గుప్తరాజ్యము గొప్ప సామ్రాజ్యముగా ప్రబలలేదు. హిందూదేశము భిన్నరాజ్యముల క్రింద చీలియున్నది. ఆ పరిస్థితులలో ఏ హిందూరాజ్యములు, విదేశీరాజుల ఏలుబడిలో నున్నవో చెప్పజాలము. ఇటువంటిపనులు సముద్రగుప్తుడు చేయనవసరములేదు.

భారతదేశము అపారమయిన దేశము. భారతదేశమంతయూ ఎన్నడూ, అశోకరాజ్యమువలె గుప్తచక్రవర్తుల పాలనలో లేదు. భారతదేశపురాజులు అనుసరికి గుప్తరాజులే అని భ్రమపడ నవసరము లేదు. గుప్తసామ్రాజ్యములో లేనిరాజ్యము లేవయినను పెఱ రాజుల ఏలుబడియందుండిన ఉండుగాక. రాయబారులను పంపినంత మాత్రమున తాము సామంతరాజులమని చెప్పుటకు వీలులేదు.

కథకంచికి

శ్రీ రావికొండలరావు

పాత్రలు :

వల్లకాల్లో రామనాథయ్య	(50 సం॥)
అవాలగోపాలం	(35 సం॥)
అన్నమోరామచంద్ర	(45 సం॥)
అరిచేతిలో వైకుంఠం	(30 సం॥)
రసికజన మనోభిరామం	(27 సం॥)
లోగుట్టుపెరుమాళ్ళు	(18 సం॥)
పీతచంద్రిక	(24 సం॥)

[ఒక పెద్దహాలు, హాలుమధ్య చిన్న టీపాయ్, చుట్టూ మూడు కుర్చీలూ, టీపాయ్‌మీద 'ఆష్‌ట్రే', కొన్ని పుస్తకాలూ వున్నయ్. గోడలనిండా కొన్ని పటాలూ, కాలెండర్లూ, ఒక కుర్చీలో నాయిక కూచుని వుంటుంది. ఒక పత్రికతీసి, పేజీలు తిప్పి చూసి, మళ్ళీ పడేసి, నిట్టూరుస్తుంది. ఏదో ఆలోచించి, వీధిలోకి చూస్తుంది-ఎవరికోసమో నిరీక్షిస్తున్నట్టు. అరిచేతిలో వైకుంఠం ప్రవేశిస్తాడు. అతన్ని చూసి ఆమె చీదరించుకున్నట్టు మొహంపెట్టి అటు తిరుగుతుంది. వైకుంఠం దగ్గరగా వస్తాడు. రెండు జేబుల్లోనూ చేతులుపెట్టి, ఆమెకేసి చూసి వికృతనవ్వు నవ్వుతాడు. ఆ నవ్వుతో ఆమె లేస్తుంది. ముందుకు వచ్చి,]

ఆమె : ఛీ—మగజాతి లక్షణమే ఇది! ఒకసారి చెబితే ఈ పురుషులకు బుద్ధివుండదు. మా ఇంటికి రావొద్దనీ, నన్ను చూడవద్దనీ ఎన్నిసార్లు చెప్పినా, దున్నపోతుమీద వాన కురిసినట్టు లక్ష్యపెట్టకుండా వున్నావుకదా—

అ. వై : ఏమిటో దున్నపోతూ, వానా అంటున్నావులే. అసలు నిజంగా నువ్వు నన్ను తిట్టినా ఆ తిట్లు ఆనందంగానే వుంటాయ్; సౌందర్యంగా వుంటాయ్, మనోహరంగా వుంటాయ్!

ఆమె : ప్రసాద్! కట్టిపెట్టు నీ కవిత్వం! నీ మాటలూ పలుకులూ వింటూ కూచోటానికి నాకేం తీరికలేదు. తక్షణం నాయింటి నుంచి వెళ్ళిపో. పో!

అ. వై : (నవ్వి, తగ్గి) ప్రేయసీ! నీకోసం నేను ఎన్ని గాలిమేడలు కట్టానో, ఎన్ని ఊహాసౌధాలు సృష్టించానో, ఎన్ని ఆకాశహార్మ్యాలు నిర్మించానో, నీకు తెలియని విషయంకాదు. ఏనాడైతే నీ సుందరవదనాన్ని సదర్శించే సందర్భం నాకు కలిగిందో, ఆనాడే నేను నిన్ను వలచాను. నువ్వులేని నా జీవితం సూర్యుడులేని పగలు, సురభిళంలేని పుష్పం—సుగుణంలేని సుందరి!

ఆమె : ఆ మాటలన్నీ ఏనాటినుంచో నువ్వు చెబుతూనే వున్నావు. నా మాటవిను, ఇక్కడినుంచి వెళ్ళిపో.

అ. వై : వెళ్ళిపొమ్మని అంత తేలిగ్గా అనేస్తావేం చంద్రికా! నిన్ను వొదిలి నేను ఎక్కడికీ వెళ్ళలేను. నా వూహాలూ, వుద్దేశాలూ ఉత్త పేకమేడల్లాగా కూల్చేస్తావా చంద్రికా?

ఆమె : నీ వూహాలూ వుద్దేశాలతో నాకేం పని? నిన్ను నేను ఏనాటికీ వరించలేను. (తన్మయత్వంతో) నా మనస్సు ఏనాడో అతనిపై లగ్నమయింది. నా హృదయాన్ని అతనికి ఏనాడో అర్పించాను.

అ. వై : ఆఁ! ఏమిటంటున్నావు చంద్రికా! నీ మనస్సు ఇంకొకడిపై లగ్నమయిందా? నువ్వు ఇంకొకడిని ప్రేమిస్తున్నావా? (కోపంగా) ఎవడు వాడు?

ఆమె : నా ప్రేమమూర్తి, నా ఆరాధ్యదైవం, నా నిండుజాబిల్లి-మోహన్!

అ. వై : ఆఁ! ఏమిటి చంద్రికా—ఆ వ్యానిర్భాగ్యుడు మోహన్ గాడిని మోహిస్తున్నావా?

ఆమె : అతనేం నిర్భాగ్యుడుకాడు—నిందగా మాట్లాడకు!

అ. వై : నిర్భాగ్యుడు కాకపోవటమేం? వాడికేందబ్బా - మేడలా - కారా?

ఆమె : ఈ ఆడంబరాలు లేనంతమాత్రాన అతనెన్నటికీ నిర్భాగ్యుడు కాడు. అతని హృదయమే నా ధనం—అతని పలుకే నా బంగారం!

అ. వై : చాలించు.చంద్రికా ఈ దండకం! పూటపూటకీ మాటికి వెతికే కటిక దరిద్రుడు, చింకిగుడ్డలూ చింపిరిజుట్టూతో తిరిగే నిరుద్యోగి, అనురాగం అంటే ఎరుగని అధమాధముడు, వాడా నీ ప్రియుడు? నిన్ను కన్నెత్తి చూడటానికయినా వాడికి అర్హతలేదు చంద్రికా!

ఆమె : అనవసరప్రసంగం ప్రసాద్! ఇక నీతో నేను మాట్లాడదల్చుకోలేదు. నువ్వు తక్షణం దయచెయ్యి!

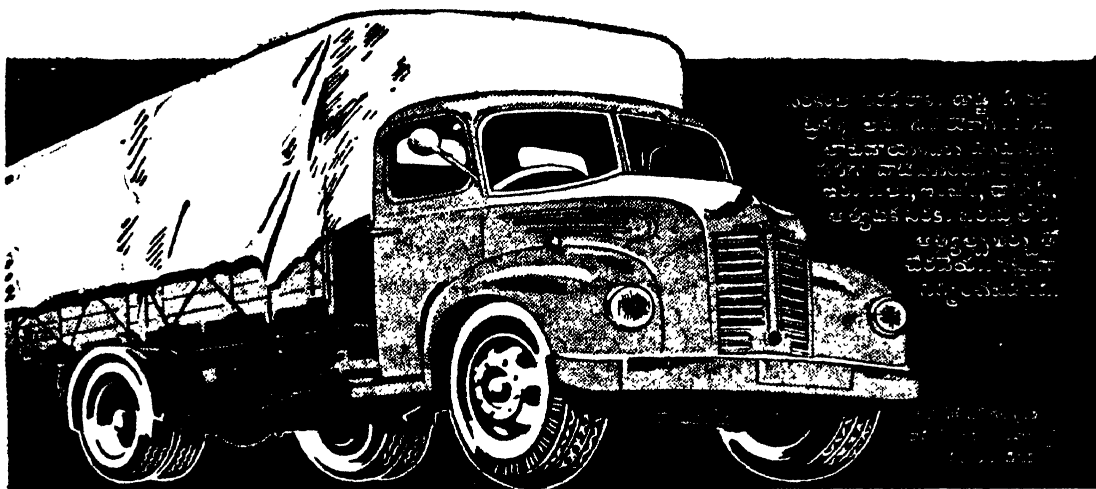
అ. వై : (కోపంగా) చంద్రికా!

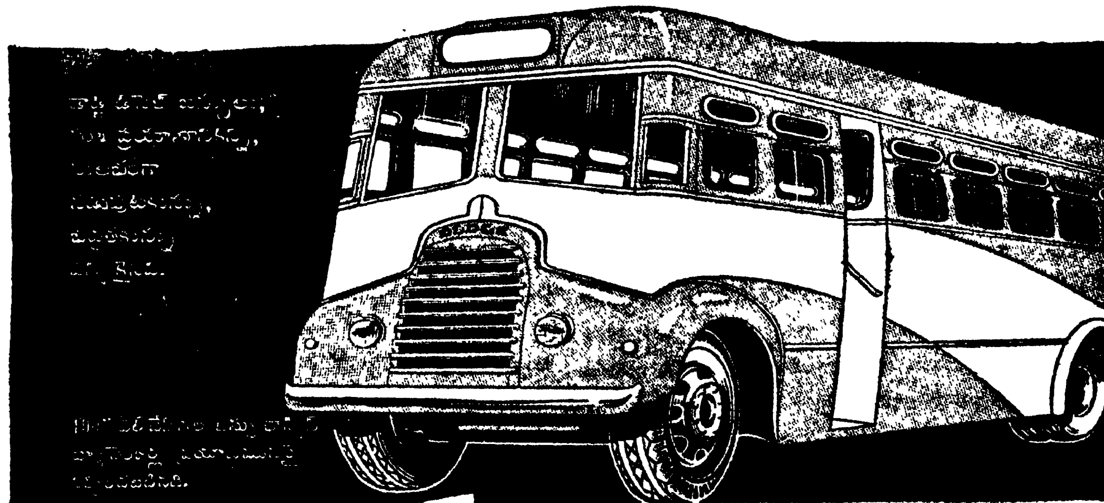
ఆమె : ఏం—బెదిరించి ప్రేమింపచేసుకుందా మనుకుంటున్నావా? కల్ల. నీ బెదిరింపులకు బెదిరిపోయే దానను కాను. ఇది చెబుతున్నాను విను—నువ్వు మళ్లీ నా మేడ ఎక్కేమాత్రం మాట దక్కదు! (లోపలికి పోబోతుంది)

అ. వై : (గొంతు తగ్గించి, మెత్తగా) చంద్రికా—

ఆమె : (గిరుక్కున తిరిగిచూసి) ఏం?

అ. వై : ఒక్కమాట! (దగ్గరకు రాబోతాడు)

ఆమె : అక్కడినుంచే చెప్పు ఆమాట వినిటా!

అ. వై: నేను నిన్ను హృదయపూర్వకంగా ప్రేమించాను; నువ్వే నా సర్వస్వం అనుకున్నాను. నీకోసం ఎంతటి త్యాగాన్నయినా చెయ్యటానికి సిద్ధంగా వున్నాను. నన్నువొద్దంటున్నావు. ఇంట్లో నా తండ్రికి చెప్పయినాను. నిన్ను వివాహం చేసుకుంటే దమ్మిడీ ఆస్తయినా దక్కనివ్వనంటున్నాడు మా నాన్న! దానికీ తలవొగ్గాను. నా తండ్రి తర్వాత ఏకైక వారసుడినైన నాకు సంక్రమించాల్సిన లక్షల ఆస్తిని నీ కోసం త్యజిస్తున్నాను. ఆలోచించు—నువ్వు 'వూఁ' అంటే నీ కాళ్లకు బంగారుచెప్పులు చేయిస్తాను. చెప్పు చంద్రికా—ఒక్కమాట చెప్పు!

ఆమె: అన్నీమాటలు చెప్పావు. నువ్వన్నీ త్యజించినా, ఎన్ని కోరుకున్నా నేనేం బాధ్యురాలిని కాను. అట్టే నన్ను బాధించకు. వెళ్లు త్వరగా. నా మోహన్ వచ్చే వేళకూడా అయింది. తక్షణం వెళ్లు.

అ. వై: (వికృతంగా నవ్వి) నయానా భయానా చెప్పినా, లాలించి బెల్లించినా నువ్వు వినవు. చూస్తాను—ఎవడు అడ్డువస్తాడో! ఆ గర్భదరిద్రుడు మోహన్ గాడు కాదు—వాడి తాత దిగివచ్చినా సరే, నన్నడ్డగించలేడు! (నవ్వి) నన్ను తప్పించుకుని నువ్వెక్కడికీ పారిపోలేవు. (చంద్రిక లోపలకు పోబోతే ఛటాలున వెళ్లి ఆమెకు అడ్డంగా నించుంటాడు. మళ్లీ నవ్వి) ఎక్కడికి పారిపోతావ్ (పళ్లునొక్కుతూ) చి—లు—కా— (ఆమెచేతిని పట్టుకుని లాగబోతాడు. ఆమె ఓ కేక వేసి, చెయ్యి విదిలించుకొని, అతన్ని చెంపకాయ కొట్టటానికి చెయ్యెత్తి కొట్టబోయి, అతనిముఖంలోకి చూస్తూ వుండిపోతుంది. అతనూ అట్లాగే ఆమెకేసి చూస్తూవుంటాడు. ఆమె చలనం లేకుండా, ఎత్తినచెయ్యి ఎత్తినట్టేవుంచి అతని వేపు నిశ్చలంగా చూస్తూ వుంటుంది. ఆమె కేకతోనే వీధిలోంచి రసికజనమనోభిరామం ఆత్రుతగా ప్రవేశించి, "చంద్రికా" అనిపిలిచి, "ఏం జరిగింది, చంద్రికా ఏం జరిగింది?" అని ముందుకు రాబోయి, ఆమెనుచూసి అక్కడే తక్కున నించుని చూస్తూవుంటాడు. ఒక్కక్షణం ముగ్గురూ అట్లావున్న తర్వాత లోపల్నుంచి నాటకం దర్శకుడు అరాల గోపాలం ఆత్రుతగా ప్రవేశించాడు.)

అరాలగోపాలం: (వస్తూ) అబ్బబ్బబ్బ... బ్రహ్మాండంగా వస్తున్న సీనును ఏమి టిలా ఆపేశారు? కానీండి. అమ్మా, చంద్రికా, కొట్టు—కొట్టూ—

అన్నమో రామచంద్ర: (లోపల్నుంచి వస్తూ) కొట్టమ్మా చంద్రికా, వండర్ ఫుల్ గావుంది సీను. కానీండి — కంటిన్యూ చెయ్యండి వూఁ—

కల్లకొట్లో రామనాథయ్య: అఁ. రాను వనకాలే (తొందరగావస్తూ) కొట్టవేం అమ్మా—తెల్లారితే నాటకం! ఇంకా ప్రేమలే?

అ. రా: క్లయిమాక్సుకుపోయే సన్నివేశం, వారంరోజులు కష్టపడి స్క్రిప్టు కూచుని రాశాను. పవర్ ఫుల్ సీక్వెన్స్—ఏమిటీ—తెల్లంకొట్టిన రాయిలాగా నువ్వు కొట్టకుండా నించుంటే ఎట్లా చెప్పమ్మా—చంద్రికా—

నటి చంద్రిక: అబ్బ! ఎట్లా కొట్టమంటారండీ! ఇదేం చెయ్యనుకున్నారా—ఏదన్నా ప్రాణంలేని ఆయుధం అనుకున్నారా! ఆయన్ను నేను కొట్టటం ఏమిటి? 'కవిగారూ కాస్త మార్చండి బాబూ!' అంటే మీరు వినరు!

అ. గో: కొట్టటం అంటే నిజంగా కొడుతున్నావా ఏమిటి చంద్రికా—నటన! నటించేటప్పుడు అనేకవిషయాలు జరుగుతూ వుంటయ్. అవన్నీ నిజమనుకుంటే ఎట్లా? సరే, కంటిన్యూ చెయ్యండి. (వీళ్లతో) పదండి—(వెళ్లబోతాడు)

చంద్రి: కొట్టాననుకుందురూ—తర్వాతది ప్రారంభిద్దాం.

వ. రా: అనుకుంటే ఎట్లాగమ్మా కుదిరేది? కొట్టాల్సిన సీనులో కొట్టకా, తిట్టాల్సిన సీనులో తిట్టకా, ఏమిటిది? నాటకాల్లోనూ సినిమాల్లోనూ ఇవ్వన్నీ చూసుకుంటే ఎట్లా? మొన్న మద్రాసుపోయినప్పుడు షూటింగుకు పోయినాను కవిగారూ-సారీ! కొరడా పట్టుకుని ఆ ఇన్స్పెక్టరు—ఇదిగో—చెయ్యెత్తి యాక్షను చెయ్యబోతాడు)

అ. గో: పదండి, పదండి. (ఆ చేతిని పట్టుకుని లోపలకు లాక్కుపోతాడు)

(రసికజనమనోభిరామం వీధివేపు పోతాడు)

అ. రా: అమ్మాయ్—చంద్రికా—కొట్టకపోయినా నువ్వా ఎమోషన్లో చెయ్యిచాచి అతనిబుగ్గమీద వేసినా చాలు—ఏమిటీ

చంద్రి: ఎఫెక్టు రాదు గదండీ!

అ. వై: అబ్బ—ఎఫెక్టు ఆర్కెస్ట్రా వాళ్ల చాత ఇప్పిద్దాంలే!

చంద్రి: మీ రందరూ గొడవ!

అ. గో: (లోపల్నించి, రెండడుగులు ముందుకువచ్చి) కమాన్, కమాన్.

అ. రా: మనడైరెక్టరుగారు కేకలు మొదలెట్టాడు. చూడూ— (ఆమెచెవిలో ఏదోచెప్పి నవ్వుతూ) ఏమిటీ—

చంద్రి: రేపునాటకంలో స్టేజిమీద కొడతానులెద్దురూ!

వ. రా: అన్నన్నన్నా...(అంటూ ఆత్రుతగా రాబోతాడు. గోపాలం 'ఇశ్'అని అతన్ని లాక్కుపోతాడు)

అ. గో: (కంఠం) కానీండి, కానీండి. అన్నమో రామచంద్రగారూ—మీ రొచ్చేసెయండి! (అ. రామచంద్ర వెళ్లిపోతాడు. రంగంమీద ఇద్దరేవుంటారు)

చంద్రి: (లోపలకుచూస్తూ) హీరోగారు వచ్చిన దగ్గర్నుంచీ మొదలెడతాం—

అ. రా: (వస్తూ) అదికుదరదమ్మా అమ్మాయ్—నువ్వా లెంపకాయ...(అనబోతూవుంటే, ఒకడుగు ముందుకువేసి, వ. రామనాథయ్య 'ఇశ్'అని అతన్ని లోపలకు లాగేస్తాడు)

రాముం: (వీధివేపునుంచి వస్తూ) నన్నురమ్మంటారా అండీ!

అ. గో: (కంఠం) ఆఁ ఆఁ—మీ పొజిషన్లో మీరు నించోండి. (రాముం నించుంటాడు)

చంద్రి: (వైకుంఠాన్ని చెయ్యెత్తి కొట్టబోయి తగ్గుతుంది)

రాముం: కొట్టండీ, కోమలహస్తమేగా—ఏం దెబ్బతగుల్తుందీ!

అ. వై : (సీరియస్‌గా చూస్తూ) కోమలమా స్నేహా, వజ్రాయుధమా మీరురండి. తెలుస్తుంది. (చంద్రికతో) చంద్రికా, కొట్టి నట్టు చెయ్యి చాచుదూ, చాలు—(తనే ఆమెచేతిని తీసుకుని తనబుగ్గమీద పెట్టుకుంటాడు.) మీరు రండీ రామంగారూ!

రామం : వచ్చేశానుగా.

చం : డైలాగు చెప్పండి.

రామం : (వెనక్కి వెళ్లి ఆత్రుతగా ముందుకువస్తూ) చంద్రికా, ఏంజరిగింది చంద్రికా ఏంజరిగింది?

[అతన్ని చూడగానే వైకుంఠం తత్తరపాటుపడి, దూరంగా పోతాడు. చంద్రిక రామంకేసి తిరిగి దుఃఖం పొంగిరాగా]

చంద్రి : మోహన్!

రామం : ఏమిటి చంద్రికా—ఏమిటి! (గోపాలంకేసి చూస్తాడు. గోపాలం పోబోతాడు) ఆగు! ఇక్కడేంపని అని డిగ బడావ్?

అ. వై : (నిలదొక్కుకుని) మోహన్! చంద్రికను నేను పెళ్లి చేసుకోబోతున్నాను. నువ్విగుమ్మం తొక్కటానికిగాని, చంద్రికను పలకరించటానికిగాని, వీల్లేదు. తక్షణం బయటకు నడువ్—వూఁ—

రామం : ప్రసాద్! నువ్వేం మాట్లాడుతున్నావో నీకు తెలియటం లేదు. నా చంద్రికను నువ్వు పెళ్లి చేసుకోబోతున్నావా? (నవ్వి) కలగంటున్నావా—భ్రమపడుతున్నావా?

అ. వై : అనవసరప్రసంగం! అర్థంకాని అవకతవకవాగుడు! సరే, నువ్వు పోకపోయినా, మేమేపోతాం. రా చంద్రికా రా పోదాం. (ఆమెచెయ్యి పట్టుకుని లాగుతాడు. ఆమె అతని దగ్గరగా పోతుంది)

రామం : (చూసి) చంద్రికా—మీరే డైలాగ్ చెప్పాలి. ఆచెయ్యి వదిలించుకోండి.

చం : (గుర్తొచ్చి వొదిలించుకోబోతుంది. వైకుంఠం వొదలడు)

రామం : వొదలండి వైకుంఠంగారు—ఆమెచెయ్యి వొదలండి.

ఆ. గో : (తొందరగా వస్తూ) చెయ్యి వొదలవేమయ్యా—చెయ్యాల్సిందేదో సరిగ్గా చెయ్యలేం—వొదులు—(వైకుంఠం ఆమె చెయ్యి వదుల్తాడు)

అ. రా : (వస్తూ) ఏమండీ—వాట్ హాపెన్డ్? ఏంజరిగింది?

చం : ఏమీ జరగలేదు—మీరంతా లోపలకుపెళ్లండి. రిహార్సల్ని కానిద్దాం.

వ. రా : (వస్తూ) కానిద్దాం కానిద్దాం అంటూనే మధ్యలో ఇట్టా చేస్తున్నారు. తెల్లారితే నాటకం ఏమిటి—

అ. వై : తెల్లారుఝామునా ఏమిటి నాటకం?

వ. రా : తెల్లారితే అంటే 'రేపు' అని అర్థం. కావాలంటే మన కవి గారిని అడగండి.

అ. రా : అవును...'తెల్లవారినచో' అనగా, ఈ రోజుపోతుందనీ, తర్వాతిరోజు వస్తుందనీ అర్థం వుంది. ఏమిటీ—

ఆ. గో : అయ్యా, అన్నమో రామచంద్రా—ఈ సందట్లో ఈ గొడవంతా ఇక్కడెందుకు మహాశయా! పదండి లోపలికి—

అ. రా : (కొంతదూరం వెళ్ళి, ఆగి వెనక్కి చూస్తూ) అయ్యా కంట్రాక్టరురామనాథయ్యగారూ, వల్లకొట్లో రామనాథయ్య గారూ—రండి—రండి. (పోతాడు)

వ. రా : ఆఁ ఆఁ......కొంతదూరంవెళ్ళి ఆగి వెనక్కి చూస్తూ) గోపాలంగారు—ఏ గోపాలంగారూ, అయ్యా అబాల గోపాలంగారూ రండి బాబూ రండి!

ఆ. గో : వస్తున్నా వస్తున్నా—మీరు పదండి. (రామనాథయ్య పోతాడు) ఏమండీ—ఈ నాటకానికి నేను డైరక్టరును. నాటకం ఏ మాత్రం బాగులేకపోయినా, ఆ అపకీర్తులన్నీ నావి. నా మాటవిని, రిహార్సల్స్ సరిగ్గా జరుపుతారా, జరపరా?

వ. రా : (వస్తూ) ఒక్క డైరక్టరుకు మాత్రమేనటయ్యా—నాటకం కంట్రాక్టు తీసుకున్న నాకూ...

ఆ. గో : (వెనక్కి తిరిగి 'ఇష్' అంటాడు. వ. రా. పోతాడు) ఏమండీ!

అ. వై : నాటకం బాగా లేకపోతే ఆ అపకీర్తులు మేమూ తేసుకోవాలి సార్, అంచాత ఆ బాధ్యత మాకూ వుంది.

ఆ. గో : వుంటే మరి సరిగ్గా చెయ్యండి. మిమ్మల్ని లెంపకాయ కొట్టాల్సివస్తే ఆమె కొట్టకా మీ రామెచెయ్యి విడవాల్సి వస్తే విడవకా, ఏమి టిదంతా?

అ. వై : చెయ్యి ఆమె విడిపించుకోకుండా నేనెట్లా విడవను చెప్పండి!

చం : చాల్లెండి—మీరు గట్టిగా పట్టుకు కూచుని, నేను చెయ్యి విడిలించుకో లేదంటా రేమిటి మధ్య?

రామం : ఏమయినా, ఇద్దరిదీ తప్పే ననిపిస్తోంది.

అ. వై : మిమ్మల్ని ఎవరూ అడగలేదు లెండి. కాస్త నిశ్శబ్దంగా వుండండి.

ఆ. గో : సైలన్స్ ప్లీజ్......చూడండీ అయ్యా, అరిచేతిలో వైకుంఠంగారూ—ఈ నాటకంలో మీరు ప్రసాద్ పాత్ర ధరిస్తున్నారు. ప్రసాద్ అంటే ఈ నాటకంలో విలన్!

అ. రా : (వస్తూ) వొఠి విలనే ఖర్మం—ఫస్టుక్లాసయిన ఒకటో నెంబరు విలను. ఏమిటీ—

ఆ. గో : ఇష్...(అ. రా. పోతాడు. వైకుంఠంతో) అందువల్ల మీరు ఆ అమ్మాయి దగ్గరకు పోవటానికి ప్రయత్నిస్తారు తప్ప, ఆమె రానివ్వదు.

అ. వై : రానివ్వొద్దని ఆమెతో చెప్పండి. నన్ను లెంపకాయి కొట్టాల్సి వచ్చినప్పుడు కొట్టకపోతే అతప్పు ఆమెది!

చం : అవునండీ—అంతా నా తప్పే. అందరూ నన్నే అనండి. అందర్లోకీ లేలికయినదాన్ని నేనేగా ఆడదాన్నయి పుట్టాను మరీ! (వెళ్లి కుర్చీలో కూర్చుంటుంది)

అ. వై : చంద్రికా—(దగ్గరగా వెళ్ళి) ఏమిటా చిన్నతనం! నిన్నెప్పుడు ఏమన్నానని! లే—రా రిహార్సల్ని వేద్దాం.

చం : నాకేం రిహార్సలూ వద్దు, నాటకమూ వద్దు—సైకిల్ రిక్షా తెప్పించండి, ఇంటికిపోతాను.

(లోగుట్టుపెరుమాళ్లు వీధి తేపునుంచి వస్తూ)

పెరు : ఇందాక మీ రెక్కివచ్చిన రిక్షా ఇంకా గుమ్మంలోనే వుందండమ్మగారూ—ఎల్లిపోతారేటి?

ఆ. గో : వీడెవడ్రా మధ్య పానకంలో పుడకలాగా—గెటవుట్!

పెరు : గెటవుటేటండీ—అటెత్తే ఆ రిచ్చావాడు నన్ను గెటవుటంటున్నాడు—లోపలికొస్తే మీరంటున్నారు—

ఆ. గో : ఏం—ఎందుకున్నాడా రిక్షావాడింకా అక్కడ?

రామం : వాడికి డబ్బులివ్వలేదుటగా—నాతో కూడా చెప్పాడు!

ఆ. గో : ఏమండీ, వల్లకొట్లో రామనాథయ్యగారూ—ఆ రిక్షా వాడిని పంపేయలా?

వ. రా : (వస్తూ) ఏంటా లోగుట్టుపెరుమాళ్లూ—పంపేయలా!

పెరు : బాగుందండయ్యా. 'పంపెయ్యాలా' అని నన్నంటారేటండి! డబ్బులిచ్చేస్తే ఆడు ఎల్లిపోడేటి?

అ. గో : ఏం ఎందు కివ్వలేదు వాడికి డబ్బులు ?

పెరు : బాగుందండయ్యా, అయ్యగారిస్తే కదటండీ ఆడి కివ్వటానికి-

వ. రా : నేనిచ్చేదేమిట్రా—నీ దగ్గరలేవూ?

పెరు : (ఉలిక్కిపడి) నా డబ్బు లిమ్మంటారా?

వ. రా : నీ డబ్బులు కాదురా పుల్లయ్యా—

పెరు : నా పేరు పుల్లయ్య కాదులెండి—పెరుమాళ్ళు!

వ. రా : ఏడిశావుగాని—పొద్దున్నే నీ చేతికిచ్చిన రూపాయిలో చిల్లర మిగలలేదూ?

పెరు : బాగుందండయ్యా—ఇంకా చిల్లరేటండి! మరా చిల్లరలోనే కదా మీకు సిగరెట్లు తెచ్చాను—ఆ రెవరూ, మన కవి గారికి, అదేటమ్మా, అదీ టీ తెచ్చాను. ఇంకా నేమో తేరట్రుగారికి—

వ. రా : సరేలే, ఇహ ఆపు నీ పురాణం. ఈ డబ్బులు తీసుకెళ్ళి వాడికిచ్చి పొమ్మను.

(డబ్బులిస్తాడు. పెరుమాళ్ళు పోతాడు.)

చం : ఎట్లాగూ ఇంతసేపున్నాడు—మరో పదినిమిషా లుండ మనండి. వెళ్ళిపోవచ్చు.

అ. గో : మరో పదినిమిషాల్లో రిహార్సల్సు ఐపోతాయేమిటి?

చం : ఏమిటో నా మనస్సేం బాగాలేదు. నేను పోతాను.

వ. రా : చంపేశావ్ తల్లీ! తెల్లారితే నాటకం. టిక్కెట్లు అమ్మే స్తున్నాం. తల్లి తల్లి—ఈపూట రిహార్సల్సు జరిపించేసి మరీ వెళ్లమ్మా—వచ్చి నీ కడుపున పుడతాను.

చం : బావుంది—ఏమిటా మాటలు? నిజంగా నాకేం ఒంట్లో బాగులేదండీ!

అ. వై : నీ ఒంట్లో ఏముందో నాకు తెలుసులే.

అ. గో : ఎందుకొచ్చిన కబుర్లండీ ఇవన్నీ! రిహార్సల్ ఈపాటికి కొంతయినా అయేది. ఛీఛీ—టైమ్ వేస్ ... టైమ్ వేస్టు!

వ. రా : కానీండి బాబూ! బాబూ—అరిచేతిలో వైకుంఠంగారూ (నమస్కరిస్తాడు.)

అ. వై : (నమస్కారం విడదీస్తూ) ఏమిటండీ మీరు మరీనూ—అంత ప్రార్థించాలటండీ—ప్రారంభిద్దాం.

వ. రా : అయ్యా—నాటకాల కంట్రాక్టర్ని. అంటే మానం, సిగ్గు, లజ్జా అన్నీ విడిచిపెట్టి యీ వ్యాపారంలోకి దిగాను. ఏదేనా చెయ్యాల్సిందే, తప్పదు. (అన్న మోరామచంద్ర వస్తాడు.) వెనకటికోసారి ఒక పౌరాణిక నాటకం కంట్రాక్టు తీసుకుని ఆడిస్తున్నాను. ఇట్లాగే తెల్లారితే నాటకం. అయ్యా—అందులో ఒకనటుడికి, ఆరాత్రికి రాత్రి ఏం వచ్చిందో మరి—'అదిస్తేనేగాని రానుపొమ్మంటాడు!'

అ. గో : "అదే"మిటి?

వ. రా : అదేనండీ! (నెమ్మదిగా) బుడ్డీ. 'నే నెక్కడతేను బాబూ, ప్రొహిబిషను' అన్నాను. 'అంతేనా, తే' అంటాడు; లేక పోతే నాటకం ఆంధ్రరాజధానికి మార్చుకోమంటాడు! ఏం చెయ్యమంటారు? రెండుకాళ్ళమీదాపడి, ఎప్పుడూ ఏ దేవుడికీ అట్లా సాష్టాంగపడలేదు బాబూ—ఇదిగో ఇట్లా పడి—(యాక్షన్ చెయ్యబోతాడు)

చంద్రి : (పకపకనవ్వుతూ) భలేవారండీ! (నవ్వాపుకుంటూ) అబ్బ ఆ చెప్పటం చూడ్డరూ!

అ. రా : చెయ్యగాలేనిది, చబితే తప్పేమిటమ్మా చంద్రికా—నువ్వు అప్పటికి పుట్టివుండవుగాని—వసుదేవుడు లాంటివాడు గాడిదకాళ్లు పట్టుకున్నాడు! ఏమిటీ—

అ. వై : ఈయన మహాపుట్టినట్టు!

అ. రా : (తనహాస్యానికి తనే నవ్వుతూ) ఏమిటే—

అ. గో : ఏమిటండీ—ఏమిటండీ ఇదంతా!

అ. రా : పిడకలవేట లేందీ రామాయణం రక్తికట్టదు. ఏమిటీ—

పెరు : (బయటనించి వస్తూ) ఆడు పుచ్చుకోట్లేండీ ఈ డబ్బులు. గంటసేపున్నరయిందిటా—అవతల బేరాలు మానుకుని కూచున్నాట్ట—మరో పావలా పారేయమంటున్నాడు!

వ. రా : అబ్బబ్బబ్బబ్బ...వీ డొకడు తినేస్తున్నాడు మన్నల్ని.

పెరు : నేనా—రిక్షావాడాండీ?

వ. రా : ఇద్దరూనూ—

పెరు : బాగుందండయ్యా (ఏదో చెప్పబోగా)

అ. రా : ఒరే పెరుమాళ్ళూ—నువ్వు పేరుమార్చుకోరా, చెప్తాను.

పేరు : మార్చుకుంటే రిక్షావాడు ఎల్లిపోతా డటండి?

అ. రా : నీ మొహంరా నాగమ్మా—

పెరు : ఛీ, నా పేరు నాగ...

అ. రా : ఈ రోజునుంచీ నీపేరు పి. పుడక. అంటె పానకంలో పుడక. ఏమిటీ—నీకు సార్థకనామంరా అది!

అ. గో : ఆపేరు మీకుపెట్టాలి. పదండి (లాక్కుపోతాడు. వెనకాలే రామనాథయ్య, ఆవెనకాలే పెరుమాళ్లూ పోతారు)

అ. గో : (కొద్దిగా ముందుకొచ్చి) అమ్మా, చంద్రికా—ప్లీజ్!

చం : ఊఁ—కానీండి. (అ. గోపాలం పోతాడు.)

రామం : ఎక్కడినుంచి మొదలెడదా మంటారు?

అ. వై : ఆగిపోయిన దగ్గర్నుంచీ—

రామం : అదే, ఎక్కణ్ణుంచీ అని?

చం : ఎక్కడినుంచో, ఒక్కడినుంచి. కానిద్దురూ తలనొప్పి!

అ. వై : ఊఁ సరే (రామంతో) మీరు అక్కడ నించోండి. (చంద్రిక చేతిని పట్టుకుని లాక్కుపోతూ) రా చంద్రికా రా పోదాం!

చం : (వదిలించుకుని రామంకేసి పరుగెత్తి) మోహన్!

రామం : చంద్రికా—(తన వెనక్కి ఆమెను లాక్కుని, తన ఆమెముందుకొచ్చి నుంచుంటాడు.) ప్రసాద్! నువ్వాడుతున్న నాటకం, నువ్వు ధరిస్తున్న పాత్ర, నువ్వు వేస్తున్న వేషం—ఇహ చాలు. బయటకు నడువ్—లేదా—ముందుకు (రాబోతాడు)

చంద్రి: మోహన్! (వెనక్కి లాగుతూ) వద్దు మోహన్! అతనిమీద చెయ్యి చేసుకోవద్దు—నామాట విను మోహన్!

అ. వై : (అహ్హహ్హహ్హ అని నవ్వి) ఏం—తగ్గిపోయావేం—రా. వూఁ—(ముందుకొస్తాడు. రామంకూడా ముందుకు వస్తాడు. ఆమె 'మోహన్' అని అరుస్తుంది. రామం, "ద్రోహీ! నీచుడా!" అని వైకుంఠం గడ్డంమీద ఒక్కటి కొడతాడు. పౌరుషంగా ముందుకువచ్చి, వైకుంఠం రామాన్ని నిజంగా కొడతాడు. రామం దూరంగా తుల్లిపడి పోతాడు.)

అ. గో: (ఆత్రుతగా వస్తూ) చంపేశారు, చంపేశారు. ఎన్నిసార్లు చెప్పినా సరిగ్గా చెయ్యరుకదా. మీరతన్ని కొట్టకూడదండీ—అతని దెబ్బలో మీరే పడిపోయి, పారిపోవాలి.

అ. వై: ఛీఛీ—వీడు నన్ను కొట్టటం ఏమిటి—నేను పారిపోవటం ఏమిటి?

అ. గో: నటనండీ మహాత్మా! ఇదేం ఖర్మండీ మీతో! ఒక్కరూ నటించలేరం—నటించడం చాతకానివాళ్ళంతా నటులై పోయారా ఏమిటి ఖర్మ!

అ. వై: నటించడం చాతకాకపోవటం కాదండీ!...అసలు సంగతి చెబుతున్నా వినండి. ఈ రాముం నిజంగా చంద్రికను లవ్ చెయ్యడం ప్రారంభించాడు. నాటకంలో లవ్ సీను చెయ్యమంటే, బయటకూడా మొదలెడితే ఎట్లా? పైగా చంద్రిక నా భార్య కాబోతోంది. వీడి రోమాన్సు విషయాలన్నీ నాతో చెప్పింది. నేను ఎన్ని చీవాట్లు పెట్టినా వీడు వినిపించుకోవటం లేదు. (దెబ్బ తగిలినచోట చెయ్యి పెట్టుకొని, రాముం నెమ్మదిగా వస్తాడు.)

రాముం: వీడు గీడు అని అమర్యాదగా మాట్లాడకు వైకుంఠం!

అ. గో: ఇశ్...ఆఁ—తర్వాత?

అ. వై: తర్వాతేముంది తర్వాత? పైగా వీడు ఈ రిహార్సల్సులో నిజంగా కొట్టాడు నన్ను! తిరిగి కొట్టకుండా వుండటానికి నేనేం వాజమ్మనా?—అంత చాతకాని వాడినా!

అ. గో: నిజంగా కొట్టారేమిటి రాముంగారూ!

రాముం: ఫైనల్ రిహార్సల్సు కదా అని కొట్టానండీ! (ఈలోగానే రామనాథయ్య, రామచంద్ర వచ్చి అక్కడ నించుంటారు.)

అ. గో: బావుందండీ—ఈ కథ బావుంది.

అ. రా: అయ్యా, ఆ కథనికొస్తా కంచికి పంపించి, మనకథ సంగతి చూద్దురూ! ఏమిట—

అ. గో: అయ్యా ఒక్కమాట వినండి. మీరు బయట ఎట్లా వున్నా, ఎంతైనా ఇది నాటకం! మీరంతా చక్కని నటులు. మీకు చెప్పటానికేముంది? అంచేత, అవన్నీ మరిచిపోయి, కేవలం ఇక్కడ నటించాలి.

రాముం: నాకు చాలా అవమానం జరిగింది. నేనింటికిపోతాను.

పెరు: (లోపల్నుంచి వస్తూ) రిక్షావాడు డబలే బేరాలు పోతున్నా యంటున్నాడు—అలాగేనా ఆడికి బేరాలు తగలిద్దురూ!

అ. గో: ఉండ్రా నువ్వు (రాముం పోబోతాడు) ఆగండి—బాబా అంతమనిషిని పట్టుకొని మీరు బాగా కొడితే ఎట్లా చెప్పండి!

రాముం: బావుంది. పాత్రలో లీనమైన తర్వాత...

అ. వై. అబ్బా—పాత్రలో లీనం అట!

వ. రా: ఐపోయిందేదో ఐపోయింది. కానీండి—కొట్టడంసీనుఅయిందనుకోండి; ఆ తర్వాతనుంచి చెయ్యండి! ఐనా ఈ కొట్లాటలూ, ఇవీ స్టేజిమీద ఎందుకయ్యా అంటే ఈ కవిగారు విన్నాడా—

అ. రా: బావుందండీ! అవన్నీ మీకేకదా పెట్టమన్నారు—రేపు ఫిల్ము తీస్తే బాక్సాఫీసు హిట్టవుతుందనీ! ఏమిటి—

అ. వై: (సంతోషంగా) ఫిల్ము తీస్తారా యేమిటండీ?

అ. గో: తీసినా మిమ్మల్ని పెట్టి తీశామా—చచ్చామే.

వ. రా: ఆలూ లేదు చూలూ లేదు అన్నట్టు అవన్నీ ఎందుకండీ! ఈ నాటకం సంగతి చూద్దురూ బాబ్బాబూ!

అ. వై: నాటకం సంగతి చూడమని అంటారేగాని—ఈ రాముం లవ్ గొడవ మాన్పించాలని చూసారేం?

స. రా: ఏమయ్యా రామంగారూ—ఏమిటయ్యా ఈ గొడవంతా!

రామం: గొడవేం లేదండీ. (గడ్డంమీద చెయ్యి తియ్యబోయి) అబ్బా! (అంటాడు)

అ. రా: ఏమిటి రక్తం కారుతోందా ఏమిటి?

అ. గో: ఏమండీ, ఏదీ—(ఆ చెయ్యి కదిలించబోతాడు)

రామం: ఫరవాలేదులెండి!

అ. గో: గొడ్డిగా వాచినట్టుంది—ఒరే పెరుమాళ్లూ — (గట్టిగా పిలుస్తాడు.)

పెరు: అబ్బ! ఇక్కడే వున్నాగదండీ! అంత కేకపెట్టారేటి!

అ. రా: నీకు బ్రహ్మాండమైన చెవుడని అంతకేక పెట్టారు. ఏమిటీ— 'హి హి' అని తనే నవ్వుతాడు.)

అ. గో: ఈయన్ను లోపలకు తీసుకుపోయి, ఆ మందుల డబ్బాలో వున్న కొత్త మందుపెట్టి చిన్నపట్టీ కట్టు. పో—(పెరుమాళ్లు రామాన్ని లోపలికి తీసుకుపోతాడు.)

అ. రా: ఏమండీ, నిజంగా ప్రేమలో పడ్డాడా ఏమిటీ కుర్రాడు?

అ. వై: ఇంకా అంతానా? అసలు వీడు కస్తూరిని చాలాకాలంగా ప్రేమించటం మొదలెట్టాట్ట! ఆ తర్వాత ఈ నాటకం ధామ్ను తగిలి, వీడు హీరోగా నటించాల్సిన ఖర్మం పట్టగానే లవ్ డైలాగ్స్ చెప్పటానికి ధామ్సదొరికింది చూడండి—దాంతో మరీ పిచ్చిలోపడ్డాడు!

అ. గో: అంటే అయ్యా—ఇంతకు పూర్వంనుంచీ నిన్ను ఎరుగునా ఏమిటి ఈయన?

శం: ఆఁ ఏముందిలెండి! ఇదివరకు నేను ఏదో ఒకనాటకంలో రిహార్సలు చేస్తూవుంటే వచ్చాడు. వచ్చి కూచుని పాపం, రిహార్సలు చూస్తున్నాడు. ఇంతలో ఇట్లాగే కొట్టాల్సిన సీను ఏదో వచ్చింది. నేనేకొట్టాలి ఎవర్నో. అక్కడే దగ్గరున్న పూలకుండీతీసి విసుర్తానన్నమాట! అట్లా విసిరితే ఆ పాత్ర నటించే ఆయన తప్పుకుంటాడు—అదివెళ్లి గోడకు కొట్టుకుంటుంది. కాని ఏమయింది? నేను మామూలుగానే విసిరేశాను—ఆయన తప్పుకున్నారు. ఇంతలో ఈ రామంగారు ఎక్కడి నుంచి వచ్చాడోమరి, ఆ పూలకుండీవెళ్లి తపీమని ఇతనికి తగిలింది.

అ. రా: అదిగో—అట్లా తగలాలి మన నాటకంలో! ఎక్కడంటే—

అ. గో: ఉండండీ—ఈ కథ చాలా ఇంటరెస్టింగ్‌గా వుంటే మధ్యలో మీరు మనసంగతి ఎత్తుతారు! ఆఁ తర్వాత?—

అ. వై: తర్వాతేముంది? పాపం ఆ దెబ్బ తగిలిందికదా అని, చంద్రిక బాధపడి, వెంటనేవెళ్లి ఉపచారాలూ అవీచేసి, క్షమించమనీ ఇలాఅనీ అలాఅనీ ఏదో పాపం ప్రాధేయపడింది. నిజంగానే చాలా విచారపడింది లెండి!

స. రా: మీరూ వున్నారేమిటి అనాళ అక్కడ?

అ. వై: సరిపోయింది. ఉండడమేమిటి—ఆ పూలకుండీ ఆమె ఎవరి మీదికి విసిరిందో, ఆ పాత్ర ధరిస్తున్నది నేనేగా!

అ. రా: అహాఁ!

అ. వై: ఆఁ! సరి, వీడేం చేశాడు? ఆమె అంత మంచిగా మాట్లాడిందికదా అని, ఆ ఆసరా తీసుకుని, వెంటనే ఆమెఇంటికి వెళ్లి వీడామెను ప్రేమిస్తున్నట్టు వ్యక్తపరిచేశాడు.

అ. రా: భేష్! అక్కడ ప్రారంభమైందన్నమాట కథ! ఏమిటీ—

అ. వై: తర్వాత కస్తూరి ఏదో చీవాట్లు వేసిందనుకోండి!

శం: చీవాట్లేం వెయ్యలేదులెండి. ఎందుకొచ్చిన అవాంతరం మాటలుగాని—నెమ్మదిగానే బుద్ధిచెప్పి పంపేశాను!

అ. వై: వినా వాడు కొదల్లేదు. వాడిప్రేమ వాడిది! ఆ తర్వాత ఎట్లాగో మననాటకంలో ఆవిడ పక్కనే ఈ హీరోపాత్ర నటించాల్సివచ్చేసరికి—ఇహ స్వర్గంలోపడ్డానని అను కున్నాడు!

శం: పాపం—వొట్టి అమాయకుడు లెద్దురూ—

అ. గో: ఐతే మొత్తానికి పెద్దకథే వుందన్నమాట!

అ. రా: ఆఁ! ఒక తెలుగుసినిమా తియ్యగలడానికి సరైనంత కథ వుంది. ఏమిటీ.

శం: కొంపదీసి రాసెయ్యగలరు సుమండీ!

అ. రా: ఆఁ ఇదోకథా! ఇంతకంటే వండర్‌ఫుల్ స్టోరీస్ వున్నాయి మనదగ్గర స్క్రీన్ ప్లేలతోసహా రాసేసి! ఏమిటీ అందులో రెండుమూడు బ్రహ్మాండమైన కామెడీలు. వన్ థౌజండ్ వన్ లాఫ్టర్స్ అన్నమాట! ఏమిటీ, జనం నవ్వలేకచావాలి! (బయటనుంచి రిక్షావాడు "అయ్యా, అయ్యగారూ" అని కేకలు వేస్తాడు.)

స. రా: ఎవడ్రా అది? ఒరే పెరుమాళ్లూ, లోగుట్టు పెరుమాళ్లూ!

పెరు: (వస్తూ) ఏటండీ!

స. రా: ఏమిట్రా—అరవ లారిక్షావాడేనా ఏమిటి ఆ కేకలు?

పెరు: (ఆలోచించి) రిక్షావాడే ననుకుంటానండి. కాకపోతే... ఆఁ—ఆ ఈడ యుంటాడండీ—ఈ పక్క సిగరెట్లకొట్టోడు—ఎవడు? మనబొందలో కైలాసం! నిన్నసాయంత్రం డబ్బుకోసం వస్తే ఇప్పుడు రమ్మన్నారుగదండీ తమరు! పరే—ఎల్లుండి రమ్మంటావండీ—

స. రా: ఎందుకూ?

పెరు: అదు మల్లీ ఎప్పుడు రావడమో మీరు చెప్పడానికి!

స. రా: ఐతే ఇంటికి వాడేనంటా వేమిటి? చూడు చూడు చూడోరే—

పెరు: చూసేదేటి? ఐతే అదు—కాపోతే మన రిచ్చావాడూ! (పోతాడు).

శం: రామనాధయ్యగారూ! నేను వెళ్ళిపోతానండి—చాలా విపరీతంగా వుంది తలనొప్పి!

అ. వై: నీకూనా?

అ. గో: ఏం మీకూ వచ్చిందా యేమిటి?

అ. రా: (రామనాధయ్యకేసి చూస్తూ) మీకు రాలేదుగదా కొంపదీసి! ఏమిటీ—

స. రా: ఇదంతా చూస్తూవుంటే ఇప్పుడిప్పుడే ప్రవేశిస్తోంది.

అ. రా: ఐతే తలనొప్పి పేషెంట్లతో ఒకనాటకం రాసేస్తే—ఇప్పుడందరూ చాలా సహజంగా నటించే మూడ్‌లో వున్నారన్నమాట! ఏమిటీ—(తనే నవ్వుతాడు)

పెరు: (వస్తూ) మన రిచ్చావాడే నండయ్యగారూ—ఆడికి పేరాలు పోతున్నాయటా మరోపావలా ఇమ్మంటున్నాడని చెప్పాడు గదండీ—

స. రా: ఇవ్వలేదా యేమిటి?

పెరు: నేనట్టా ఇస్తానండీ - మీరివ్వకపోతేనూ—

స. రా: అదే, నేనేరా ఇవ్వలేదా — నీ కివ్వలేదా అని అడుగుతున్నాను.

పెరు: బాగుందండయ్యా—మీరిస్తే...

వ. రా : మరి మొదలెట్టవు నీకథ ! ఇంద—(వర్సు తీస్తూవుంటాడు)

అ. వై : రెండు తలనొప్పి మాత్రలు తెప్పిద్దురూ—

చంద్రి : అవునండీ — కొస్త వేడి కాఫీకూడా తెప్పించండి. అబ్బబ్బ...

వ. రా : (అట్లాగే వుండిపోయి చూసి, తేరుకుని) వూఁ—గోపాలం గారూ, మీకేమిటి ?

అ. గో : ప్రత్యేకంగా నాకేమిటి ? నాకూ అకాఫీయే తెప్పించండి.

వ. రా : కవిగారూ—(మీకేమిటన్నట్లు (చూస్తాడు)

అ. రా : నాకేంవొద్దు సుమండీ. వొంట్లో ఏం బాగులేదు.

అ. గో : కాఫీ తాగటానికేం ? కాస్త కాఫీతాగండి.

అ. రా : తాగటానికేం లేదులెండి; కాదు — కొద్దిగా ఆకలవు తున్నట్టుంది...ఒఖ దోసో రెండు బజ్జీలో—ఏమిటీ—

వ. రా : ఒంట్లో బాగులేదని టిఫిను ఏమిటయ్యా ?

అ. గో : అందుకే మరి 'ఒఖదోసె' అన్నారు !

చంద్రి : ఒంట్లో బాగులేకపోతే ఏమీ తినకండి కవిగారూ—

అ. రా : అవునమ్మా—'లంఖణం పరమౌషధం' అన్నారు. ఏమిటీ—అందులోకి నువ్వుకూడా చెబుతున్నావు. నాకేం వొద్దండీ—ఓన్లీ కాఫీ ! ఏమిటీ—

వ. రా : సరే, అందరికీ తీసుకురా. ఇంద. (నోటు ఇస్తాడు)

అ. వై. ఎప్పుడు తెచ్చినా ఐస్ కాఫీ తెస్తావురా బాబూ నువ్వూ. వేడిగా తీసుకురా.

పెరు : బాగుందండయ్యా—హోటలు ఎక్కడుందండీ—అసలెళ్ళి రావొద్దేటి ? మనకి అదేటో—అ పలాస్కూ, గిలాస్కూ అదేదో...అదిలేదు. కొనమంటే అయ్యగారు కొనరు. మరి, కెటిల్‌లో తెస్తే చల్లగా ఐపోదేటండి ?

వ. రా : వూఁ వూఁ—అరిక్షా వాడున్నాడుగా. అందులో నే వెళ్ళిరా. ఎండెట్లాగూ ఏంది. వెళ్లు ! (పెరుమాళ్లు లోపలకు వెళ్ళబోతాడు)

అ. గో : అ రాముంగారి కేంకేరావురా !

పెరు : మందేసి, అదేటీ—పట్టీయేసేవండీ. కుర్చీలో అలాకూచుని కళ్లుమూసుకున్నారు. (లోపలకు పోతాడు)

వ. రా : కాఫీవస్తోంది, రిహార్సల్స్ మొదలెడదామా ?

అ. వై : అబ్బ ! [పెరుమాళ్లు కెటిల్‌తో వీధిలోకి వెళ్ళిపోతాడు]

అ. గో : బాధే ?—

అ. వై : తలనొప్పి బాధకాదు గానీండి—ఆలోచిస్తూ వుంటే ఈ రకంగా వేషాలతో నాటకం రిహార్సల్సు జరగ వనిపిస్తోంది.

వ. రా : అంటే ?

అ. వై : నేనా విలన్ వేషంవేసి, అంత క్రూరంగా చంద్రికతో యాక్టు చెయ్యలేను సుమండీ !

చంద్రి : అవునండీ—నాకూ అదేబాధ ! ఆయన్ని పట్టుకుని అ తిట్లూ ఈ తిట్లూ తిట్టటం, కొట్టటం—అబ్బ !

అ. రా : యాక్టింగ్ కదమ్మా చంద్రికా—అంతకన్నా ఏముంది ?

చం : ఏమిటో చాలా కష్టం సుమండీ. (లేచి లోపలకుపోతూ) అ లోపల రూములో కొన్నెపు రెస్టుతీసుకుంటాను. కాఫీ రానివ్వండి ! (వెళ్ళిపోతుంది)

అ. వై. అబ్బ—చాలా బాధపడుతోందండీ పాపం ! నన్ను తిట్టే సీన్లూ అవి తీసేసే ఏర్పాటు ఏమన్నా చెయ్యండి వీలైతే. ఐనా నేను నచ్చచెప్పి చూస్తాను. (పోతాడు)

[ముగ్గురూ అటేచూసి, తర్వాత ఒకరిమొహం ఒకరు చూస్తుంటారు.]

అ. రా : కథకి బ్రహ్మాండమైన ట్విస్టు వచ్చిందివ్వాడు—ఏమిటీ—

వ. రా : ధ ధ ధా...'తెల్లారితే నాటకం, ఇది ఫైనల్ రిహార్సలా !' అయ్యబాబోయ్—కొత్తకూడా జ్ఞానంలేదేమిటి చెప్మా ! పైగా డబ్బు పుచ్చుకుంటున్నారు గానీ—పట్టినే యాక్టుచెయ్యడం లేదుగదా. గట్టిగా ఏమన్నా అంటే ఏం గొడవ అవుతుందో అని ఎంత సర్దుకుపోతున్నా ఒఖలాగే వుంది.

అ. రా : అ సీను తీసెయ్యమంటాడు—ఈ డైలాగు లాగెయ్యమంటాడు ! ఏమిటో — ఏమిటనుకున్నాడో ! వెధవది—ఫిఫ్టీ డ్రామాస్ రాశాను నేను—నలభైఐదు నాటకాలు! ఒక్కడు నాచాత అక్షరం మార్పించలేకపోయాడు. ఏమిటీ—ఇవాళ వీడెవడో—

అ. గో : ఆఁ—మార్చమంటే మార్చేస్తాకూ ఏమిటి ? అంతా వీళ్ల ఇష్టమే.

వ. రా : అవునండీ—ఇన్నాళ్లూ తెలియలేదా ఏమిటి ఈ గొడవ ?

అ. గో : తెలియలేదంటే, ఎప్పుడు మనం పూర్తిగా రిహార్సల్సు వేశాం చెప్పండి ! ఏదో తర్వాత చేస్తాం తర్వాత చేస్తాం అంటూ వచ్చాముగాని—అసలు విషయం ఎవరూ చెప్పలేదు. ఈ ప్రేమగొడవలూ ఇవీ ఇవాళకదా బయటపడ్డాయి !
(అటూ ఇటూ పచారు చెయ్యటం మొదలెడతాడు)

వ. రా : తెల్లారితే నాటకమయ్యా—గోపాలంగారూ !

అ. గో : అదే, అదే ఆలోచిస్తున్నాను.

వ. రా : ధ ధ...నాటకాలాడించేవాడి జన్మే జన్మరా బాబూ ! భగవంతుడా — లేపేంచేస్తావో — (కైకిమానీ దణ్ణంపెట్టి, గోపాలంతో సమానంగా తినూ పచారు మొదలెడతాడు.)

అ. రా : ఈ సమస్యా పరిష్కారం చిత్రంగా వుంది. [పచారు చేస్తున్న వాళ్ళిద్దరూ ఆ చివరివరకూ వెళ్ళి, తిరిగి రాబో తున్నప్పుడు, తనూ వాళ్లకు అభిముఖంగా వాళ్ళ మధ్యనుంచి పచారు మొదలెడతారు. కొంతసేపు అట్లా తిరిగాక, తక్కున ఆగి మధ్యకివచ్చి నించుంటాడు.]

అ. రా : ఆగండి ! (వాళ్లు ఆగుతారు) దగ్గరకు రండి. (కుతూహలంగా వచ్చి ఇద్దరూ చెరోపక్కా నించుంటారు) ఏమిటిస్తారు నాకు ?

వ. రా : ఏమిటివ్వడం ? కాఫీకి వెళ్లాడుగా-రాగానే ఇస్తాను.

అ. రా : ప్చ్...అదికాదండీ. ఈ సమస్య పరిష్కారం చేశాను : బ్రహ్మాండమయిన ఐడియా తట్టింది. ఇటువంటి అటువంటి ఐడియా కాదు !

అ. గో : ఏమిటది ?

అ. రా : అది చెబితేనే ఏమిటిస్తారని అడుగుతున్నాను.

వ. రా : చెబుదురూ—అన్నింటికీ మీకు లంచమే !

అ. రా : లంచం ఏమిటండీ - నా మేధాశక్తికి పారితోషికం అన్న మాట ! ఏమిటీ—

అ. గో : అలాగేలెండి-చెప్పండి.

అ. రా : ఏమిటంటే, ఈ రసికజన మనోభిరామంచాత హీరోవేషం, ఈ అరిచేతిలో వైకుంఠంచాత విలన్‌వేషం వేయించటం వల్లనే ఈ చిక్కులొచ్చిపడ్డాయి. వైకుంఠమే హీరోఐ, రాముమే విలనయితే—ఏమిటీ ?...

వ. రా : (పొంగిపోయి) శాబాష్ ! (తగ్గి) కాని తెల్లారితేనాటకం కదా, ఇపుడెట్లా మారుస్తాం వేషాలు ?

అ. గో : అదా మీ ఖరీదూ? ఈ ఆలోచన నాకూ తట్టింది. కానీ—

వ. రా : కానీ కాకపోతే, తట్టినప్పుడు చెప్పలేకపోయారా? ఇది బాగానే వుందిగా!

అ. రా : పైగా ఎఫెక్టూ వస్తుంది. ఎంచాతంటారా—నీతిచంద్రికా, అరిచేతిలోవైకుంఠం ఇద్దరూ నిజజీవితంలోకూడా హీరో హీరోయిన్లే కాబట్టి, స్టేజిమీద హాయిగా; సహజంగా నటిస్తారు. ఏమిటే—రసికజనమనోభిరామం ఇద్దరి మధ్యా సరయిన విలన్ అవుతాడు!

అ. గో : బాగానేవుంది అక్కడికది ఒప్పుకున్నాం. కానీ, అందులోనూ కొన్ని ఇబ్బందులున్నై మన యాక్టర్సుతో.

వ. రా : ఏమటవి?

అ. గో : వైకుంఠం, చంద్రికా నిజజీవితంలోకూడా 'హీరో హీరోయిన్లే' అని కదూ అన్నారు—వేషాలు మరిస్తే పీక్లించేస్తారంటే, లవ్ సీను వచ్చేసరికి. నిజంగా స్టేజిమీదే లవ్ మొదలెటి, అవకాశం వొచ్చిందికదా అని—నిజంగానే ఎక్కువ మాట్లాడేసుకుని—ఎక్కడలేవాలో అక్కడలేవరు, అతిన్మయత్వంలో పడిపోయి!

అ. రా : అబ్బే—

అ. గో : అబ్బే కాదు. మనవాళ్ల తత్వం అది! ఎప్పుడయితే విలన్ పాత్రలో వున్న తన ప్రియుణ్ణి తిట్టాల్సివచ్చిందో, అప్పుడు తిట్టలేకపోయిన మన హీరోయిన్నూ—అతనితోనే లవ్ సీను నటించాల్సివచ్చినప్పుడు నిజంగా తన్మయత్వం ఎందుకు పొందదు? మొదటి 'నటన' అని అర్థమైతే, ఇదీనటనే అని వున్నంతమట్టుకే నటిస్తారు. ఎంత చెప్పినా వీళ్లు నటనగా భావించుకోటంలేదు. కాకపోయినా, ఇంతవరకూ ఏదో, దేవుడి దయవల్ల అపోర్షన్లు కాస్త కంతలో పెట్టారు. కాకపోయినా, వైకుంఠం హీరో వేషానికీ, రామం విలన్ వేషానికీ వీ మాత్రం పనికిరారు—పెర్సనాలిటీల దృష్ట్యా. అది కొప్పుకున్నా-ఈ క్షణంలో వేషాలుమార్చి, రేపు స్టేజి ఎక్కిస్తే అసలుకే మోసం వొస్తుంది!...

వ. రా : నిజమే-నిజమే-ఏమయినా మన గోపాలంగారి బుర్రవుందే—

అ. రా : చూడటానికి చిన్నదైనా వూహించటానికి (ఎగతాళిగా) పెద్దబుర్ర! ఏమిటీ—

వ. రా : ఆ కాఫీ కాస్తా తాగించేసి, ఆ రిహార్సల్సు కానియ్యండి బాబూ-గోపాలంగారూ కానీండి, కానీండి.

అ. రా : వచ్చిందేమిటి కాఫీ?

అ. గో : "వచ్చుచున్నది!"

అ. రా : "త్వరలో వచ్చుచున్నదా?" ఏమిటీ — (హీ హీ అని తనే నవ్వుతాడు).

[రామం గడ్డంమీద చిన్నపట్టీ వేసుకుని నీరసంగా వొస్తాడు]

అ. గో : ఏమండీ ఎట్లావుంది?

రామం : పెద్దబాధేం లేదులెండి. కానీండి రిహార్సల్సు వేద్దాం.

వ. రా : (ఛటుక్కున గుర్తొచ్చి) గోపాలంగారూ వచ్చాం!

అ. రా. }
అ. గో. } ఏం? (ఆత్రుతగా)

వ. రా : వీళ్ళిద్దరూ ఆలోచలను చెప్పారు — లవ్ సీను మొదలెట్టి వుంటారయ్యా!

అ. గో : వైకుంఠంగారూ - అరిచేతిలోవైకుంఠంగారూ (గట్టిగా పిలుస్తాడు.)

అ. రా : అయ్యయ్యో, చంద్రికా-నీతిచంద్రికా! (గట్టిగా పిలుస్తాడు)

[ఇద్దరూ వస్తారు]

అ. వై : (వస్తూనే) ఆఁ-వచ్చిందా కాఫీ?

వ. రా : ఎంతసేపూ ఇదీ అదీ అడుగుతారేగాని - 'రిహార్సల్సు వేద్దామా, నాటకం ఆడదామా' అని ఒక్కరూ అడగరాం?

చం : నేనడుగుతున్నాను - రండి వేద్దాం!

అ. రా : ఆహా - ఏమయినా, చంద్రిక నిజంగా నీతిచంద్రికే! లేవండి.

[అంతా లేస్తారు. గోపాలం ఓసారి అదీ ఇదీ సర్దాడు]

అ. గో : (తనుపోతూ, తిరిగిచూసి) రండిరండి రామచంద్రగారూ—రామనాధయ్యగారూ రండి!

[ముగ్గురూ పోతారు]

అ. వై : ఎక్కడినుంచి మొదలెడదాం?

అ. గో : (ముందుకొచ్చి) అదే! హీరో విలన్ను కొడతాడు—అతను పారిపోతాడు. అక్కడినుంచి వేద్దాం. అంటే (స్క్రిప్టు చూస్తూ ముందుకొస్తూ) ఇప్పుడూ మోహన్‌వచ్చి ఆమెతో మాట్లాడే సీను. అంటే నాటకంలో ముఖ్యమైన లవ్‌సీను!

చం : ఆ సీనుమాత్రం ఇప్పుడు చెయ్యటం కష్టం! అదితప్ప ఇంకేదన్నా చేద్దాం.

అ. గో : కష్టంఅనుకుంటే ఎట్లాగండీ? సరసగా కానివ్వండి. ఎంతసేపు—అతను మీదగ్గరకు వస్తాడు. మీరూ అతనూ ఆ సంభాషణలు చెప్తారు. తర్వాత హాయిగా, తీయగా—'డ్యూయెట్' పాడుకుంటారు. అన్నట్టు ఆ టేప్‌రికార్డర్ రెడీగావుందా రామనాధయ్యగారూ!

వ. రా : ఆఁ ఆఁ—ఆ పాటకు లెట్లా పెదవులు ఆడిస్తారో ఒక్కసారి చూడాలనివుంది. ఇంతవరకూ ఏమీ చెయ్యలేదు.

చం : పాట కంఠతావచ్చుగా. ఫరవాలేదులెండి—చేసేస్తాం.

వ. రా : మరే ఇప్పుడు చెయ్యరూ?

అ. వై : ఇప్పుడు చెయ్యటానికి వీలులేదండీ. చెప్పిందంతావిని మళ్లీ మొదటికొస్తున్నారు. ఆ రామంతో లవ్‌సీను యాక్టు చెయ్యటం చంద్రికకు ఇష్టంలేదు. పోనీ, చేసినా—అతను మాత్రం తన ధోరణి మొదలెడతాడు! ఛీ ఛీ—నా ప్రాణాం మీదికి విలన్‌లా తయారయ్యాడు!

[ఎవరూ మాట్లాడక, అట్లా చూస్తూ నించుంటారు]

చం : ఇంకే సీను మొదలెట్టమంటారో చెప్పండి!

అ. గో : (నిట్టూర్చి) కానీండి, మీ యిష్టం. ఆ క్లయిమాక్సు సీను ఒక్కసారన్నా రిహార్సలు చెయ్యలేదు—అదివేదాం!

చం : అంటే ఏమిటది?

అ. గో : (ఆఖరి పేజీలు తిప్పి పుస్తకంలోకి చూస్తూ) అదే—మీరు గదిలో వుంటారు—విలన్ వస్తాడు—

చం : ఇందాక చేసిందేగా!

అ. రా : (వస్తూ) అదివేరూ ఇదివేరూనయ్యా చంద్రికా! ఇదేమిటంటే లాస్ట్‌సీను. అంటే ఆఖరిసీనులో, నువ్వు గదిలో వుంటావు. పెళ్ళి ఆ రాత్రే నీకూ హీరోకూ జరగబోతోందన్నమాట! నువ్వు చాలా కులాసాగా (ఏదో నరసన పాడుతూ) "హాయి హాయి ఈ రేయి, చెయికలిసిపోద మోయి"—ఏమిటీ, అని పాటపాడుకుంటూ అద్దంలోకి చూస్తూ సింగారించుకుంటూ వుంటావు. ఏమిటీ—ఈ క్షణంలో మనవాడు—విలన్‌వస్తాడు. ఈ పెళ్లి తప్పించి,

నిన్ను ఎత్తుకుని పారిపోదామని చూస్తాను. ఏమంటే—నీకు సైలెంటుగా వస్తూవుంటే నువ్వు చూస్తావు—కేకలు వేస్తావు. అతను మీదికి రాబోతాడు. ఆకోపంలో నువ్వు పక్కన ఏమిటుంటే అది తీసి అతనిమీదికి విసిరేస్తావు. అతను అన్నింటినీ తప్పించుకుంటూవుంటాడు — నీమీదికి రాబోతూ వుంటాడు. సీను మాంఛి క్లైమాక్సుకి పోతూవుంటుంది.

నీ కేకలూ, అతని నవ్వూ, నువ్వు విసరటం ఇదంతా అన్నమాట. ఏమిటీ—ఈ హడావుడిలో మన హీరో పోలీసుల్ని వెంటబెట్టుకుని అకాత్తుగా గదిలోకి ప్రవేశిస్తాడు. తర్వాత విలన్ చేసిన దుర్మార్గాలు బయటపడటం—వాడిని పోలీసులు ఎరస్టుచెయ్యటం, ఇవన్నీ వుంటాయనుకో. ఇదీ సీక్వెన్సు. మాంఛి యాక్టింగ్‌కి స్కోపున్నమాట! ఏమిటీ—

చం : వూఁ—సరే, కానీండి.

ఆ. గో : టేప్‌రికార్డరు తీసుకురండి రామనాథయ్యగారూ—

[రామనాథయ్య వెళతాడు]

చం : ఆ చివరకూడా పాటుందన్నారుగా—ఏమిటో—ఆ పాటేమీ చూసుకోలేదు. ఐనా ఇప్పుడు సాంగుకు నటించే మూడ్‌లో లేనులెండి!

ఆ. గో : (కొంపమునిగినట్టు) రామనాథయ్యగారూ, త్వరగారండి.

వ. రా : (ఆత్రుతగావస్తూ) ఏమిటేమిటి?

ఆ. గో : (కూల్‌గా) ఆమె, ఆ పాట ఇప్పుడు పాడనంటున్నారు. ఐనా ఆ పాట తీసేద్దాంలెండి. ఎందుకంటే, నాటకం క్లయిమాక్సు సీనుముందు మళ్ళీ పాటా అదీ అంత రక్తికట్టదు. వీలైతే ఇంకోచోట పెట్టుకుందాం.

వ. రా : కానీండి, కానీండి. అంతా మీదయ.

ఆ. గో : అమ్మా—నువ్వు ఇట్లా కూచుని సింగారించుకుంటూ వుంటావు. విలన్ వస్తాడు. మీరంతా అవతలకు వెళ్ళిపోండి

[రామనాథయ్య, రామచంద్ర లోపలకుపోతారు—వైకుంఠం, రామం వీధివైపుపోతారు. గోపాలం అంతా ఓసారిచూసి, ఓకే అనుకుని, 'గుడ్' అని లోపలకుపోతాడు. చంద్రిక అద్దంలో సింగారించుకుంటున్నట్టు నటిస్తూవుండగా, పెరుమాళ్లు కాఫీకెటిల్‌తో ప్రవేశం.]

పెరు : (వస్తూనే, గట్టిగా) అయ్యగారూ—సైకిల్‌రిక్షావాడికి మొత్తం రెండురూపాయిలయింది.

ఆ. గో : (వస్తూ) అబ్బబ్బబ్బ...మాంఛివేళ చూసివస్తావురా నువ్వు!

ఆ. రా : ఒరే, నేను ఏ పేరుపెట్టినా వతినే పెట్టరా పుష్కయ్యా-ఏమిటీ—

ఆ. వై : (వస్తూ) తలనొప్పిమాత్రలు తెచ్చావా? (పెరుమాళ్లు ఇస్తాడు.)

వ. రా. (వస్తూ) సరే, అందరికీ ఆ కాఫీ ఇచ్చెయ్.

ఆ. గో : కాఫీ ఇవ్వొచ్చునులెండి. రిహార్సల్సు కావటానికి? మీరంతా పదండి.

[పెరుమాళ్ళు, రామనాథయ్య, రామచంద్ర లోపలకుపోతారు. రామం, వైకుంఠం బయటకు పోతారు. తర్వాత గోపాలం కూడా లోపలకుపోతాడు. చంద్రిక సింగారించుకున్నట్టు నటించి, అటూఇటూ చూసి కుర్చీలో కూర్చుంటుంది. వనక నుంచి దొంగలాగా వైకుంఠం ప్రవేశిస్తాడు. దగ్గరగా వచ్చేసరికి ఆమె లేస్తుంది. దూరంగాపోయి, "నెల్లిప్రసాద్ వద్దు"

అంటుంది. వైకుంఠం క్రూరంగానవ్వి మీదకు పోబోతాడు. ఆమె అటూఇటూ చూసి, మూదిగావున్న చిన్నపిడిగల దువ్వెన పక్కనేవుంటే, అదితీసి అతనిమీదకు విసుర్తుంది. వైకుంఠం తప్పించుకుంటాడు. దువ్వెన వీధిద్వారంలోకి పోతుంది. లోపల్నుంచి 'అబ్బా' అని అరుస్తాడు రామం. చంద్రిక ఆత్రుతగా అటుచూస్తుంది. వైకుంఠం కూడా చూస్తాడు.]

చం : (అటు వెళ్తూ) ఏంజరిగిందండీ, ఏంజరిగింది?

[రామం కుడికన్ను మూసుకుని, తలవొంచుకుని బాధగా 'అమ్మో' అని మూలుగుతూ లోపలకు వస్తాడు.]

చం : ఏమిటండీ?

రామం : ఆ దువ్వెనమొన, సరిగ్గా......కంట్లో......తగిలిందండి. అబ్బా...(నెమ్మదిగా కుర్చీలో కూర్చుంటాడు.)

అ. గో: (వస్తూ) ఏదోఒకటి, ఏదోఒకటా! ఐనా ఆగుమ్మంలో నించోవాలటండీ—అబ్బబ్బబ్బ...దెబ్బ బాగా తగిలిందా ఏమిటి?

[రామం తలవంచుకుని, ఆ చెయ్యిపెట్టుకుని అట్లాగే వుంటాడు.]

పెరు : (ముందుకొచ్చి) అయ్యగారూ, కాఫీకొస్తారా—అక్కడికే తెమ్మంటారా అండీ?

అ. గో: పిడోకబ్రా మధ్య తెగతిసేస్తున్నాడూ—

[పెరుమాళ్ళు పోతాడు. వైకుంఠం లోపలకు పోతాడు.]

చం : ఏమండీ రామంగారూ, (పలకరు) తుడిచుకుంచండి. చూసుకోలేదు.

రామం : ఏం ఫరవాలేదులెండి. అదే తగ్గుతుంది. అబ్బ (తలదించుకునే వుంటాడు.)

చం : చాలా బాధగావుందా! (దగ్గరగా వెళ్ళబోయి తక్కున ఆగిపోతుంది. వెంటనే ఆమెకు ఇట్లాగే జరిగిన పాతసంఘటన గుర్తుకురాగా, తపించి అట్లాగే వుండిపోతుంది)

అ. గో: ఏమిటమ్మా ఏమిటి?

చం : (నిట్టూరుస్తూ) ఇదివరకోసారి ఇట్లాగే రిహార్సల్‌లో బాచారి దెబ్బతిన్నాడు. అదేసంఘటన మళ్ళీ ఇవాళ!

అ. రా: (వస్తూ) మీకెవరికీ కాఫీ అక్కర్లేదా ఏమిటి—ఏమండీ—(వెనకాలే రామనాథయ్య వస్తాడు)

అ. గో: ఇష్—(వాళ్ళిద్దరూ నెమ్మదిగా వస్తారు.)

చం : కంట్లో వెయ్యడానికి మందేమయినా వుందా?

రామం: ఏమొద్దూ అక్కర్లేదులెండి, అదేపోతుంది—కాస్సేపట్లో. ఐనా ఎందుకంత బాధపడతారు—పొరపాటున తగిలిన దెబ్బకి!

(చంద్రిక ఒక్కక్షణం ఆలోచించి ఏదో నిర్ధారణకు వచ్చి అతనిదగ్గరగావచ్చి కంటి మీదనుంచి చెయ్యితీస్తుంది. అతను 'అబ్బా' అంటాడు. వైకుంఠం చేతిలో కాఫీతో ప్రవేశించి, ఈ దృశ్యంచూసి అక్కడినుంచే 'చంద్రికా' అంటాడు)

అ. వై: (దగ్గరగావచ్చి) ఏమిటది చంద్రికా మళ్ళీ ఉపచారాలు మొదలెట్టావ?—ఇదివరకు జరిగిన సంగతి గుర్తులేదూ?—ఇలా అక్కణ్ణుంచి. ఇంద కాఫీతాగు.

చం : అక్కడుంచండి—మందు తెస్తా. (లోపలకు వెళ్ళబోతుంది)

అ. వై: ఆగు! ఏమిటిది చంద్రికా—మందు నువ్వుతీసుకురావాలా ఏమిటి? (లోపలకు చూస్తూ) పెరుమాళ్ళూ—మందు తీసుకురా. ఐనా ఇందులో నువ్వు చేసిందేముంది? అడ్డువస్తే తగిలింది. అంతేగా! దీనికింత రాద్ధాంతం—గోలానా? పూర్వపూర్వ-రిహార్సల్సు కానివ్వండి. (రామం నెమ్మదిగా లేస్తాడు) ఇదివరకు ఇట్లాగే అడ్డంవొచ్చి దెబ్బతిన్నావు కదా—సిగ్గులేదుటయ్యా—పోనీఅని ఆమె మంచిమాటలాడుతోంది. ఇవాళ మళ్ళీ వెళ్ళి చెప్పు—నిన్ను ప్రేమిస్తున్నానని! ఛీ ఛీ—

[రామం అతనికేసి తలతిప్పిచూసి, మళ్ళీ తిప్పేసుకొని వీధిలోకి పోబోతాడు.]

అ. వై: తగినశాస్తి జరిగిందిలే: లేకపోతే, ప్రేమా అవ్వా—

చం : ఏమండీ రామంగారూ, ఎక్కడికి, ఎక్కడికి బయల్దేరుతున్నారు?

రామం: ఎక్కడికీ లేదండీ. మీరు రిహార్సల్స్ చేస్తారుగా. బయట కూచుంటాను.

చం : కంట్లో కాస్త మందువేసుకుని వెళ్ళండి.

అ. వై: నీకెందుకు చంద్రికా మధ్య? చెబుతూంటే వినిపించుకోవేమిటి? రా, రిహార్సల్స్ వేద్దాం.

చం : (అతనికేసి తీక్షణంగాచూసి) పెరుమాళ్ళూ—పెరుమాళ్ళూ—

పెరు : వచ్చానంపమ్మగారు(వస్తూ) ఇదిగోమందు. (సీసా ఇస్తాడు)

చం : (తీసుకుని) రండి మందువేస్తాను. (రామాన్ని తీసుకొచ్చి కూచోపెట్టి, కంట్లో మందు వెయ్యబోతుంది)

అ. వై: (ఈపాటికే ఉగ్రుడైపోతాడు) చెబుతూవుంటే కాస్త కూడా వినిపించుకోవేం—వీల్లేదు, నువ్వు మందు వెయ్యటానికి వీల్లేదు! (ఆమె చేతిమీదకొట్టి సీసాను తుళ్ళించివేస్తాడు. రామంవేపు తిరిగి) ఛీ—(రామం నెమ్మదిగా కంటిమీద చెయ్యిపెట్టుకుని లోపలకు పోతాడు.)

చం : మీకేం పుట్టుందా పోయిందా—ఆయన కంటిమీద దెబ్బకొట్టింది నేను. కాకపోయినా, తోడినటుడు బాధపడుతూవుంటే మందువెయ్యటం సహించలేరూ?

అ. వై: నిన్ను అగౌరవం చేస్తున్న ఈ విలన్‌గాడికి మందువేస్తావా!

చం : అతనేం విలన్‌కాదు—నన్ను ప్రేమించాడన్నాడేగాని—నన్నేమన్నా హింసలుపెట్టాడా — పెళ్ళిచేసుకోమని బలవంతం చేశాడా?

అ. వై: ఏమిటిది చంద్రికా—అయ్యా రామనాథయ్యగారూ — మీరు వెంటనే ఈ రామాన్ని తీసి పారేసి ఇంకో వ్యక్తిని ఆ వేషానికి నియోగిస్తారా లేక, నన్ను వెళ్ళిపొమ్మంటారా? (పోబోతాడు.)

వ. రా: అయ్యా—వైకుంఠంగారూ, అయ్యా (వెనకాల వెళ్ళబోతాడు.)

చం : అయ్యోన్నే వెళ్ళనివ్వండి రామనాథయ్యగారూ—ఎంతదూరం వెళ్తాడో నేనూ చూస్తాను.

అ. వై: (ఆగి, ఆమెకేసి కోపంగాచూస్తూ) అంటే నే నెక్కడికీ వెళ్ళలేనని నీ ఉద్దేశం? చంద్రికా—నిన్ను నేను ప్రేమిస్తున్నాను కాబట్టి నువ్వేంచేసినా నేను సహిస్తాననుకుంటున్నావు! కాని నాముందే నువ్వు విలన్‌గాడిని పట్టుకుని లాలిస్తూ బుజ్జగిస్తూ వుంటే కళ్ళుమూసుకుని కూచుంటాననుకున్నావుకాబోలు! నన్ను ప్రేమిస్తున్నానని, పెళ్ళిచేసుకుంటానని మాయమాటలుచెప్పి నాటకంలో నటించినట్టు నటించావన్నమాట!

చం : మిమ్మల్ని ప్రేమించటంలేదని, పెళ్ళిచేసుకోటంలేదని ఎవరు చెప్పారు? ఎందుకట్లా లేనిపోనివి కల్పించుకుంటారు?

అ.వై : మరేమిటి దీనర్థం? నిజంగా నన్నే ప్రేమిస్తూవుంటే నేను వద్దంటూ వున్నా ఈ విలన్‌గాడిపై జాలిచూపిస్తావా?

చం : చూస్తూవుంటే మీ ధోరణి శ్రుతిమించిపోతోంది. మిమ్మల్ని ప్రేమిస్తున్నంతమాత్రాన ఇంకో వ్యక్తిపై జాలిచూపకూడదన్న మాట!

అ.వై : వీల్లేదు. ఒక దుర్మార్గుడిపై జాలిచూపిస్తున్నాను అని చెబితే నేను నమ్ముతాననుకున్నావా? నిన్ను ప్రేమించి పెళ్ళి చేసుకుని భర్తకాబోతున్న వ్యక్తిముందు, నువ్వు ఇంకొకడితో సయ్యాటలాడుతూ—

చం : ఛీ—కనికరం, జాలి, మంచీ-చెడ్డా ఏమీలేని వట్టి రాతిగుండె! మీ రెంతటివాళ్ళయినా సహృదయంలేని మీలాంటి మనిషిని నేను పెళ్ళిచేసుకోలేను!

అ.వై : చంద్రికా—ఏం మాట్లాడుతున్నావో ఆలోచించే మాట్లాడుతున్నావా?

చం : (వినిపించుకోక) కేవలం నామీద మీకున్న ప్రేమేకాదు నాక్కావలసింది—మీలోవున్న కరుణకూడా నాక్కావాలి. —ఇటువంటి సమయంలోకూడా స్వార్థం చూపించుకుంటున్న మీరు—నిజమైన దుష్టులు!

అ.వై : చంద్రికా—మాటలు జాగ్రత్తగా రానీ! (పైకిరాబోతాడు).

చం : ఆగండి—ఈ క్షణంనుంచీ నామీద మీకేమీ అధికారం లేదు. మిమ్మల్ని నేను పూర్తిగా వొదులుకుంటున్నాను.

అ. వై. నోరుజారి ఏమేమిటో మాట్లాడుతున్నావు—తర్వాత విచారిస్తావు చంద్రికా?

చం : విచారించాల్సిన అవసరం నాకేంలేదు. ఏ వ్యక్తి హృదయంలో ఏముందో తెలుసుకున్నందుకు నిజంగా నేనిప్పుడు సంతోషిస్తున్నాను. మీ కంటె రామంగారు ఎన్నివిధాలో గొప్పవారు! మీరే అనవసరంగా అతనిపై లేనిపోనివన్నీ కల్పించి నన్ను రెచ్చగొట్టారు! ఇహ వాదన అనవసరం! మీరు వెళ్ళండి! [గోపాలం నిర్ఘాంతపోతాడు, ఇంతవరకూ దూరంగావుండి ఇదంతా చూస్తున్న వాళ్ళంతా, దగ్గరగావస్తారు.]

అ. రా : (చప్పట్లుకొట్టి) ఆహా! కథకి బ్రహ్మాండమయిన ట్విస్టు!

వ. రా : ఎంతమార్పు!

ఆ. గో : కొద్ది సెకండ్లలో, చిన్న సంఘటనతో గొప్పమార్పు!

చం : (సర్దుకొని) అయ్యా, రిహార్సల్స్‌లో ఈ గొడవంతా తీసుకొచ్చి డిస్టర్బ్ చేశాను. క్షమించండి. ఇక మన నాటకం ఎట్లా జరగాలో అట్లా సవ్యంగా జరుగుతుంది—ఎవరికి లభించాల్సిన పాత్రలు వాళ్ళకు లభించాయి!

అ. వై. (నోటమాటరానివాడల్లే) అయితే అంతా నిజమేనా చంద్రికా?

చం : నిజంకాక, నాటకం రిహార్సలు అనుకున్నారా? సరే, ఆ సంగతేం ఇంక ఎత్తవద్దు. అయ్యా, నేనిప్పుడు రిహార్సల్స్ వేసే మూడ్‌లో లేను. రామనాథయ్యగారూ, రేపంతా రిహార్సల్స్ సరిగ్గా వేసుకొని, నాటకం చక్కగా ఆడదాం. సెలవు—(వెళ్ళిపోతుంది)

అ. వై : ఆగు! ఇటువంటి నిర్ణయాలు చెయ్యటానికి నీ ఇష్టమేం పనికిరాదు. ఇకమీదట నీముందు నేను ఏరకమయిన పాత్ర కూడా ధరించను. ఇది నా నిర్ణయం! రామనాథయ్యగారూ—దయవుంచి, ఇంకెవర్నైనా చూసుకోండి సెలవు—(వరచా రాబోతాడు)

ఆ. గో : కొంపముంచేశాడు రామనాథయ్యగారూ!

అ. రా : చచ్చాం!

వ. రా : (తెప్పరిల్లి) వెళ్ళనివ్వండి. 'అంతయూ మనమేలు కొరకే' అన్నారు. ఇటువంటి మనిషితో ఎప్పుడూ మనకు చిక్కు వుండనే వుంటుంది. ఏం ఫరవాలేదు— కొన్ని కారణాలవల్ల నాటకం తేదీ మార్చాల్సివచ్చిందని నోటీసులు వంపుతాను. రెండురోజుల్లో ఎవర్నైనా తయారుచెయ్యవచ్చు!

అ. రా : భేష్! మీదీ గొప్పనిర్ణయమే. కాని దీనివల్ల మన నాటకం మాత్రమే దారిలో పడలేదు. —చంద్రిక జీవితంకూడా దార్లో పడింది. ఏమిటీ —

వ. రా : అమ్మా కస్తూరీ—ఏమిటో అనుకున్నాను గాని—నీది చాలా గొప్ప సున్నితహృదయం సుమా!

అ. రా : మొత్తానికి నీతికథలాంటి కథగల కథ నీకథ! ఏమంటే— (నవ్వుతాడు)

ఆ. గో : ఇంతకూ హీరోగారు కనిపించరేం?

వ. రా : ఆయన పాపం లోపలకుపోయారు. రామంగారూ — [రామం లోపల్నుంచివస్తాడు.]

ఆ. గో : మీ నాయక పాత్రను మీరు శాశ్వతంగా నిలబెట్టుకున్నందుకు మిమ్మల్ని అభినందించకతప్పదు. (షేక్‌హాండ్ చేస్తాడు. అ. రా., వ. రా. కూడా అతన్ని నవ్వుతూ అభినందిస్తారు).

రామం : ఏమిటండీ—నాకేం అర్థంకావటంలేదు. ఎందుకండీ ఇదంతా?

చం : ఈ నాటకంలో మీరు హీరో పాత్ర ధరిస్తున్నందుకు — వస్తారా పోదాం!

రామం : (ఆశ్చర్యంగా) ఎక్కడికి?—

చం : రండి—(పోతుంది)

రామం : (అర్థంకాక చూస్తాడు)

అ. రా : వెళ్ళండీ—ఆమె జీవితనాటకంలోకి హీరో పాత్ర ధరించేట్టున్నారు—

రామం : ఆఁ!

ఆ. గో : వెళ్ళండి—వెళ్ళండి—

రామం : సెలవు—(పోతాడు)

వ. రా : కథ మామూలుగా కంచికి వెళ్ళింది.

ఆ. గో : ఇహ మనమూ ఇంటికిపోవొచ్చు!

పెరు : (వీధిలోంచివస్తూ) అయ్యగారు—సైకిల్ రిక్షావాడికి మూడు రూపాయిలయిందంటూ—ఇచ్చేస్తే అమ్మగార్ని దింపేసి అలా పోతాట్ట!

అ. రా : ఈ కథ మాత్రం కంచికివెళ్ళదు కాబోలు!

ఆ. గో : హీరోయిన్‌గారు ఇంటికిపోతున్నారుగా—ఈ కథ కూడా ఇక కంచికి పోతుంది!

పెరు : అమ్మగార్ని దింపేసి రిక్షావాడిని మళ్లీ రమ్మని చెప్పమంటూ రేటండీ!

వ. రా : ఇంకా ఎందుకురా—ఇంద ఇచ్చేయి (డబ్బులిచ్చి నవ్వుతూ) పదండి—మనమూ ఇళ్ళకుపోదాం!

[అంతా పోతూవుండగా తెర]

శిల్పకళకు నవజీవమిచ్చిన జైనమతం

శ్రీ ఆమంచర్ల గోపాలరావు

మహాత్ముల శేషము మతముగా పరిణమించును. వర్ధమాను డొక మహాత్ముడు. ఆయన శేషము జైనమతము. జినుడు అనికూడా ఇతని నంటారు. జయించినవాడు కాబట్టి జినుడు. జినునిమతం జైనమతం. భారతదేశమందు వెలసిన ఇతరదేవతలవలెనే ఇతనికి కూడ పెక్కు పేర్లు కలవు.

క్రీస్తుకు పూర్వం ఆరవశతాబ్దములో ఇతని జీవితము. గౌతమ బుద్ధుడు, మహావీరుడు సమకాలికులే. గౌతమబుద్ధుని మహాపరినిర్వాణమునకు దాదాపు పదునారు సంవత్సరములకు పూర్వమే మహావీరుడు సిద్ధిపొందినది.

మగధదేశమందు పాటలీపుత్ర నగరమునకు ఇరువదిఏడుమైళ్ళ దూరమునయున్న వైశాలి నగరమునందు మహావీరుని జన్మ. నాడు వైశాలియందుండినది నాయక సత్తారాజ్యము. (అలిగార్కికల్ రిపబ్లిక్ అని ఆంగ్లమున అంటారు.) అనగా క్షత్రియనాయకు లందరుకలసి అచట రాజ్యపాలన చేయుచుండిరి. అట్టి నాయకు లందు ఒకనికి ఇతడు కనిష్ఠపుత్రుడు. ముప్పదిఏండ్ల ప్రాయముననే ఇతడు సర్వము త్యజించి, పార్శ్వనాథులను సన్యాసులతో కలసి రెండుసంవత్సరములు సంచారముచేసి, కేవల జ్ఞానమును సముపార్జించి తన మతమును స్థాపించెను. నలుబది సంవత్సరములు ధర్మపర్యటన మొనరించి, మగధదేశమందే కొన్ని మఠములనుస్థాపించి, మహావీరుడు పరమపదించెను.

నాటినుంచి జైనమతము దేశమతములలో నొకటయినది. నాడే ఉదయించిన బౌద్ధమతము లోకమతమై, నలుదిక్కుల వ్యాపించి మూలస్థానమైన భారతదేశములోనే మటుమాయమయినది. ఈనాడు సయితము దాదాపు ఇరువదిలక్షలకుపైగా జైనమతావలంబకులు మనదేశమందున్నారు. బౌద్ధమతము, జైనమతము, రెండును దాదాపు ఒకేకాలముననే ఉదయించి, ఒకేరకముగా కన్పడుచున్నను, బౌద్ధమతము మనదేశమున మటుమాయమయి, జైనమతము మాత్రమే నిలచియుండుట కొంత వింతగా తోచును. కాని ఇందుకు కారణము కలదు. వేదములు పౌరుషేయములే అని, జైనమతమే ఆదిమతమనీ, అది చెడిపోయి, మిగిలినది బ్రాహ్మణులు, ఇతర హిందువులు అనుసరించు వైదిక మతమనీ, జైనుల సిద్ధాంతము.

హైందవమందు ఉదయించి వర్ధిల్లిన అన్ని ఇతర మతములకు వలెనే, జైనులందు సయితము శాఖోపశాఖలు చాల కలవు. ఇందు ముఖ్యమయినవి రెండుశాఖలు, దిగంబరులు, శ్వేతాంబరులని వీరి నందురు. జైనులందు ఈ రెండు శాఖలు ఏర్పడిన కాలము సరిగా నిర్ణయించుట సాధ్యముకాదు. అయినప్పటికి క్రీస్తుకు తర్వాత ప్రథమ శతాబ్దమునందే ఈ రెండు శాఖ లేర్పడినట్లు పండితుల ఊహ. ఈ శాఖాద్వయము ఏర్పడిన విషయమును గురించి జైన వాఙ్మయమున ఒక చిత్రమైన కథకలదు.

మహావీరుడు గతించిన తర్వాత, దాదాపు రెండు శతాబ్దములకు చంద్రగుప్త మౌర్యుడు మగధరాజ్య మేలుచుండెను. ఆనాడు భద్రబాహుథేరుడు జైనుల ముఖ్యుడు. నాడు మగధదేశమందు ఒక పెద్ద కరువువచ్చి, ఏకముగా పన్నెండు సంవత్సరములు దేశమును క్షోభ పెట్టినది. భద్రబాహు తన జైనులను రక్షించుకొనుటకు, సపరివారముగా మగధను వీడి దక్షిణమున కర్ణాటకమునకు తరలివచ్చెను. కాలము గడచుకొలది, జైనులు తమ శాస్త్రములను, సిద్ధాంతములను విస్మరింపసాగిరి. అందుచేత దేశమందలి జైనులందరు తమ శాస్త్రముల నన్నింటిని పరిదిద్దుకొనుటకు పాటలీపుత్రమందొక సభ గావించిరి. ఈ సభ క్రీస్తుకు తర్వాత దాదాపు ఏబది సంవత్సరములకు జరిగెనని పండితవాక్యము. ఆ సభకు దక్షిణమునుండి, భద్రబాహు వర్గమునకు చెందిన జైనులు కూడవచ్చిరి. అప్పటికి ఉత్తరమున నిలిచిపోయిన జైనులందరు దిగంబరరూపమును వదలి, తెల్లని బట్టలను కట్టుకొనుట కలవాటుపడి యుండిరి. ఇది భద్రబాహు వర్గమునకు రుచించలేదు. వారు ఈ ధవళవస్త్రములను ధరించు ఆచారమును పూర్తిగా ఖండించిరి. అదే జైనులందు ఈ శాఖాద్వయాంకురము. దిగంబరులు ఏవస్త్రములను ధరింపరు. శ్వేతాంబరులు ధవళవస్త్రములను ధరింతురు. ముఖ్య సిద్ధాంతములు ఏకమయినప్పటికిని, విడిగా వృద్ధి అయిన ఈ రెండు శాఖలందును కొంత సంప్రదాయభేదములు కలిగిన మాట వాస్తవము.

మతభేదమున్నప్పటికీ, జాతి ఒకటే అయినందున, అనేక జైన సంప్రదాయములు, వాఙ్మయము, వాస్తువు, శిల్పములు, అన్నియు, చాలవరకు ప్రాచీనమందున్న హైందవపద్ధతులనే ఆధారములు చేసికొని వృద్ధిచెందినవనుటకు సందేహములేదు. జైనవాఙ్మయమంతయు క్రీస్తుకు అయిదు ఆరు శతాబ్దముల తర్వాతనే పరివృద్ధిచెందినదని పండితవాక్యము. జైన మతమునకు సంబంధించిన మహాత్ముల జీవితములు, నియమములు, ఆచారవ్యవహారములు, మొదలగునవన్నియు మాత్రమేగాక, నాడు భారతదేశమం జరిగిన ఇతిహాస సంపద యంతయు జైన వాఙ్మయమందు చేర్చబడినదని చెప్పవచ్చును. కృష్ణుని జీవితము, రామాయణకథలు, అనేక ఇతర పురాణ కథలు కూడ మనము జైనుల గ్రంథములందు చూడవచ్చును. కాని మతము భేదించుటవలన, మతము ననుసరించు పరిణామములు సయితము ఈ కథలయందు తెలియగలదు.

ఉదాహరణకు జైన రామాయణకథ రూపమును మనము గమనించవచ్చును. వాల్మీకి రామాయణ కథనుగురించి అనేక

సందేహములు కలిగెను. అప్పుడు బింబిసారుడు గోమటుడను ఒక మహాత్ముని వద్ద కరిగెను. గోమటుడు బింబిసారునికి తెల్పినరీతిగా ఈ గ్రంథము రచన జరిగినది. ఉద్గ్రంథముల నీరీతి రచించుట మనదేశమందలి ప్రాచీన సంప్రదాయమే.

మన పురాణ రచనల ననుసరించి, విశ్వ వర్ణన, అటుతర్వాత ప్రథమ జినుడయిన ఋషభుని వృత్తాంతముతో మొదలు పెట్టి అనేక ఇతరజైన ఉపాఖ్యానములతో ఈ గ్రంథమును జైనులు రచించిరి. దశరథునికి ముగ్గురుభార్యలు: అపరాజిత, సుమిత్ర, కైకేయి. నలుగురు కొడుకులు: పద్మ, లక్ష్మణ, భరత, శత్రుఘ్నులు. రాము డెనిమిదవ పద్ముడయినాడు. కాని పద్మ రాముడనికూడ ఇతని పేరు. దశరథుడు సంసారమును త్యజించి సన్యాసి కావలచికొనెను. అప్పుడు పద్మరాముని రాజుగా చేయదలచెను. కాని కైకేయి పద్మరాముడు భరతుడిని రాజుగా కమ్మనికోరిరి. కాని భరతుడు కూడ సన్యాసమును స్వీకరింప దలచియుండెను. తల్లి, సోదరుడు కోరినమీదట, వారిమాట తోసివేయలేక, రాము డరణ్యవాసము నుంచి తిరిగి వచ్చువరకు తాను సింహాసనము నధిష్ఠింతుననియు అపైన తప్పక సన్యాసము స్వీకరింతుననియు భరతుడు మాటనిచ్చెను. పద్మరాముడు సీతతోసహా అరణ్యమునకేగెను. అటుతర్వాత రావణ సంహారము, లవకుశ జననము మొదలయిన యావత్తుకథ దాదాపు వాల్మీకి రామాయణమునే అనుకరించును. చివరకు ఈ కథయందు పద్మరాముడు సయితము సంసారమును త్యజించి జైనసన్యాసి అయి కేవలజ్ఞానమును సముపార్జించును.

జైనుల కథయందు రావణునకు పదితల లుండవు. తాను ధరించిన ముత్యాలహారమందు రావణుని ముఖమునకు తొమ్మిది ప్రతిబింబము లగుపడును. అందుచేత రావణునకు దశముఖుడను పేరుకలిగినది. కిష్కింధావాసులు కోతులుకారు. వారికేతనముపైన కోతి చిహ్నముండును. ఈ రీతిననే, రామాయణమునందు అసంభవము లుగా తోచెడి ఘట్టములన్నీ, ప్రకృతికి విరుద్ధగా లేకుండునట్లు సమన్వయముచేసి వర్ణించిరి.

వాఙ్మయమువలెనే జైన వాస్తు శిల్పములు సైతము, ప్రాచీన హైందవ సంప్రదాయములనే ఆధారములు చేసికొని పరివృద్ధి నందుకొన్నవి. మత భేదము ననుసరించి, వీరి వాస్తువులకు, శిల్పములకు కూడ కొంత రూపభేదము కలిగినమాట వాస్తవము. బౌద్ధులవలెనే జైనులుకూడ ప్రప్రథమమున స్తూపములను నిర్మించుచుండి యుండవలయును. ఏలనన 1887 వ సంవత్సరమున మధుర ప్రాంతమున జనరల్ కన్నింగు హాముగారు, భూగర్భమునగల జైన స్తూప శిలాఫలకములను, శిల్పములను త్రొవ్వి బయలువెట్టిరి. ఈ స్తూపము మహమదీయుల కాలమునాటిదై యుండవచ్చునని పండితుల ఊహ.

ఈ శిల్పములందు కొన్ని పదునొకండవ శతాబ్దమునకు కూడా చెందినవియున్నవి. అందుచేత ఈ స్తూపము పదకొండవ శతాబ్దము వరకు నిలిచి, పూజ లందుకొనుచుండెడిదని మనమూహింపవచ్చును.

ఇదిగాక, అనేక జైనగుహాలయములు, ప్రాచీన వస్తువులు, శిల్పములు, మన దేశమంతటా నిలిచియున్నవి. ఎల్లోరా గుహాలయములందొక్కి జైనగుహాలయము. ఇందుఇంద్రసభ చాలప్రసిద్ధికెక్కినది.

ఇదిగాక ఛోటా కైలాసమను గుహాలయ మతిచిత్రమయినది. ఇది దాదాపు కైలాసగుహాలయమురీతినే మలచిన చిన్న గుహాలయము. కాని ఇందలి పనితనము అంత ఉత్తమమయినదికాదు. ఇదిగాక జగన్నాథ సభయను మరొక గుహనుకూడ జైను లిచటమలచిరి. ఒరిస్సాలోను, బాదామివద్ద, ఐహొళెవద్ద, పాట్నా వద్దను, దక్కను నందు కూడ అనేక జైనగుహాలయములు కలవు. ఇవన్నియు దాదాపు ఆరవశతాబ్దము తర్వాత మలచినవే. వీటన్నిటినిమించి మహోత్తరమైన జైనగుహాలయములు గ్వాలియర్ ప్రాంతములోనివి. ఇవి పదిహేనవ

శతాబ్దమందు మలచినవని పండితాభిప్రాయము. ఈ గుహాలయములందు జైనతీర్థంకరుల శిల్పములు, మహా ఘనమయినవి ఇరువది అడుగులకు మించి, ఏబదియేడు అడుగులవరకు ఎత్తయి అత్యద్భుతములని చెప్పక తప్పదు. ఇవన్నియు దిగంబరమూర్తులే.

ఇవిగాక జైన ప్రాచీనశిల్పములు, కట్టిన ప్రాచీన దేవాలయములు, ఘనమయినవి దేశమందనేకస్థలాలలో కలవు. మైసూరు ప్రాంతమందు శ్రావణబెళగొళవద్ద ఉన్న గోమటేశ్వరుని రాతి విగ్రహము అతి అద్భుతమయినది. ఏబదియెనిమిది అడుగుల ఎత్తైన సుందరముగా మలచిన ఏకశిలావిగ్రహము నేటిమానవుని సయితము విస్మయానందముల తేల్చివైచును. ఈజిప్టునందుకూడ ఇంతటి శిలావిగ్రహము లేదని పండితాభిప్రాయము. దీనిపైనున్న శాసనము పదవ శతాబ్దములో చాముండరాయ లీవిగ్రహమును మలిపించెను. దక్షిణదేశమున ఇటువంటి జైనవిగ్రహములు మరి రెండుకలవు; మైసూరు రాష్ట్రములోని కార్కళయందు మరియొక విగ్రహమిట్టిది. యున్నది. దీనిఎత్తు నలుబదిరెండడుగులు. ఇది పదునైదవ శతాబ్దమందు మలచినది. మూడవదికూడ ఆ ప్రాంతములోని ఏనూరువద్ద యున్నది. ఈ విగ్రహము ముప్పదియైదు అడుగులఎత్తు. దీనిని పదునేడవ శతాబ్దమందు మలచిరి. ఈ మూడు విగ్రహములు దిగంబర జైనులవే.

జైనుల పురాతన దేవాలయములందు అతిప్రసిద్ధి కెక్కినవి అబూపర్వతముపైన ఉన్నవి. ఇందు తేజపాల దేవాలయము అత్యద్భుతమైన కట్టడము. ఈ దేవాలయమును చూచుటకు వేయి కండ్లైన చాలవని చెప్పుటయందేమి అతిశయోక్తి లేదు. ఇది తెల్లని చలువరాతి కట్టడము. ఈ దేవాలయమునందు గోడలు; స్తంభములు, కప్పు, అన్ని ప్రతి అంగుళము అత్యద్భుత శిల్పములచే అలంకృతమయినవి. వెండి, బంగారు పనులన్నిటిని మరిపించు, ఈ శిల్పములను చెక్కినవారికి రాలిన చలువరాతి పొడిని తూచి, దానికి సమముగా, బంగారము వెండిని ఇచ్చి, తేజపాలుడు, వస్తుపాలుడను సోదరులు ఈ దేవాలయమును నిర్మించిరని ప్రతీతి. నిజముగా ఆదేవాలయ మందలి శిల్పములను చూచిన, బంగారు వెండితో వాటి విలువ కట్టుట అసంభవమని తెలియగలదు. ఈ దేవాలయపు నిర్మాణము పదమూడవ శతాబ్దమందు.

దీనిప్రక్కనే, అంతకుమందు రెండు వందలేండ్లకు పూర్వమే కట్టిన విమలనాథుని దేవాలయము కలదు. ఈదేవాలయము సయితము తేజపాలుని దేవాలయమునకు సమానముగనే చెప్పవలయును. ఇవిగాక అక్కుండి, పాలిటానా, గిరినారు, గ్వాలియరు, ఖజురాహో, చిత్తోడు మొదలయినచోట్ల ప్రాచీన జైనదేవాలయములు, వాస్తుకళలు అద్భుతమయిన పనులు కలవు. ఇంతేగాక అహమదాబాదు, ఢిల్లీ మొదలయినచోట, ఈమధ్య నిర్మితమయిన దివ్య జైన దేవాలయము లనేకము లున్నవి.

నిజముగా బౌద్ధమతమువలెనే జైనమతము హిందూదేశమంతటా ఒకప్పుడు వ్యాపించినమాట వాస్తవము.

అశోకుడు బౌద్ధమతము నాదరించినట్లు, అశోకుని మనుమడు జైనమతము నాదరించెను. అట్లే పల్లవుల రాజులు జైన మతావలంబులయి, జైన మతమును ఆదరించి ప్రోత్సహించిరి. ఒకప్పుడు ఈ మతము మన ఆంధ్రమునకూడ వ్యాపించి వర్ధిల్లినది. కాకతీయ ప్రతాపరుద్రుని కాలమున ధాన్యకటకము, అనగా నేటి అమరావతి జైనులవశమందుండెడిదని పండిత చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారి నిర్వచనము.

జైనుల పూజలందు కొను రూపములందు తీర్థంకరుల విగ్రహములు ముఖ్యమయినవి. తీర్థంకరులని కూడ వీరి నందురు. ఆదినాథునినుంచి, మహావీరునివరకు వీ రిరువది నలుగురు. ఈతీర్థంకరులేగాక అనేక ఇతరదేవతా స్వరూపములు జైన దేవతలందగుపడును. హైందవ కథలను, వాస్తువులను, ఇతర సంప్రదాయములను దిద్దికొని తమదిగా చేసికొనినట్లే, హైందవ దేవతలనుసయితము వీరు తమ వారినిగా చేసికొనిరి. ఇంద్రుడు, ఇంద్రాణి, నవగ్రహములు, హనుమంతుడు, భైరవుడు, దిక్పాలకులు, యోగినిలు ఇతర దేవతలు హిందువులకు వలెనె జైనులకుకూడ చెందుచున్నవి.

ఈ దేవతా స్వరూపములన్నిటియందును, సరస్వతీరూప మతి ప్రముఖముగా కనుపించును. ఏలనన జైనులకు విద్యాపాండిత్యము లన్న అతిప్రీతి. సరస్వతిని అనుసరించు విద్యాదేవతలు పదునార్గురు వీరి పేర్లుకూడ శ్రుతదేవి, రోహిణి, ప్రజ్ఞాపతి, వజ్రశృంఖల, కాళి, మహాకాళి, గౌరి- యనవి మొదలయినవిగా హైందవ దేవతలపేర్ల వలెనే యుండును.

ఈ దేవతా స్వరూపములన్నియు హైందవదేవతలను పోలి యుండును. కాని తీర్థంకరుల మూర్తులుమాత్రము ఒక ప్రత్యేకత కలిగియుండును. జైనతీర్థంకరుల రూపములు కొంచెమించుమించుగా బౌద్ధ మానవ బుద్ధరూపములను పోలియుండునని చెప్పవచ్చును. అయినను ఈ రెండురూపములకు రూపభేదము తప్పక కలదు. కాని ఈ ప్రత్యేకత నెరుగనివారు, జైన తీర్థంకరమూర్తులను, బౌద్ధ మానవ బుద్ధరూపములేయని భ్రమపడవచ్చును.

బౌద్ధమతమందు మానవబుద్ధులవలెనే జైనులందు తీర్థంకరులు కలరు. వా రిరువది నలుగురు, వీరుకూడ ఇరువది నలుగురే. గౌతమునికి పూర్వమే అనేకమంది బుద్ధు లుదయించి, బౌద్ధమతమును ప్రబోధించిరని, అది మనుజాలు విస్మరించగా, గౌతముడు భూలోకమునకు వచ్చి మరల ఆ మతమును చాటెనని బౌద్ధుల నమ్మకము. అదేరీతిన, యుగములందనేక జినులు, జైనమతమును ప్రబోధించిరని, మరల ఆ మతమునే మహావీరుడు పునశ్చరణ చేసెనని జైనులందురు. అంతే కాని మహావీరునితోనే జైనమతారంభముకాదని, అది అనాదిమత మని జైనుల విశ్వాసము. ఈ విశ్వాసము సంపూర్ణముగా నిర్హేతుకముకాదు. ఏలనన మహావీరుడు ముప్పదవఏట పార్శ్వనాథ సన్యాసులలో చేరి, రెండుసంవత్సరముల తర్వాత కేవలజ్ఞానమును పొంది తన మతమును ప్రబోధించెను. మహావీరుని సిద్ధాంతములు సయితము పార్శ్వనాథుని సిద్ధాంతములనే అనుసరించినవి. ఈ పార్శ్వనాథుడు ఇరువది మూడవ తీర్థంకరుడు. తర్వాత ఆఖరు తీర్థంకరుడు మహావీరుడు. మహావీరునికి దాదాపు రెండువందల ఏబది సంవత్సరములకు పూర్వము పార్శ్వనాథుడు జీవించియుండవచ్చునని పండితుల ఊహ. అయినప్పటికిని జైనుల విశ్వాసము ననుసరించి, తక్కిన ఇరువది

ఇద్దరు తీర్థంకరులు యుగాంతములందు జీవించి జైనమతమును ప్రబోధించిరనుట చరిత్రకాదు.

ఇరువది నలుగురు తీర్థంకరులందు ముఖ్యముగా విడిగా శిల్పరూపముల నందికొని పూజలందుకొనువారు అయిదుగురని చెప్పవచ్చును. వీరు ఆదినాథుడు, లేక ఋషభనాథుడు, పద్మప్రభుడు, నేమినాథుడు, పార్శ్వనాథుడు, మహావీరుడు, వీరుగాక ఋషభనాథుని రెండవ కుమారుడయిన గోమటేశ్వరునికూడ దిగంబర జైనులు కొలుతురు. ఇతనుకూడ, కేవల జ్ఞానముపొంది- కాయోత్సర్గ ముద్రయందు నిలచి మోక్షమును పొందెను. ఇతనినే శ్వేతాంబరులు బహుబలి యందురు. ఇతడు శ్వేతాంబరులకంత ముఖ్యుడుకాడు.

తీర్థంకరులు, అనేక దేవతలు సామాన్యమే అయినప్పటికిని, దిగంబరులకు శ్వేతాంబరులకు సంప్రదాయములందు అనేక భేదములున్నవి. దిగంబరులు నిర్వస్త్రులు; అదేరీతిన వారి తీర్థంకరులు కూడ నిర్వస్త్రులు. శ్వేతాంబరులు తెల్లనివస్త్రములను ధరింతురు. అట్లే వారి తీర్థంకరులుకూడ కటియందొక చిన్నవస్త్రమును ధరించి కనబడుదురు. ఇతర ఆచార వ్యవహారములందు కూడ ఈ రెండు శాఖలందు సంప్రదాయ భేదములు స్పష్టముగ కన్పడును. దిగంబరులు తమ విగ్రహమును మొదటజలముతో అభిషేకించెదరు. ఆపయినపంచామృతములతో సహా కడిగెదరు. శ్వేతాంబరు లట్లుచేయరు. దిగంబరులు రాత్రులందు దీపములను వెలిగించి, వారిదేవాలయములలో, ప్రార్థనలను, మంత్రములను స్పష్టముగా పల్లెవేయుదురు. శ్వేతాంబరులు జీవహింసకు జడిసి, రాత్రు లసలే దీపములు వెలిగించరు. ఇంతేగాక క్రిమి కీటకములు నోటిలోకి పోయిన జీవహింసలు కలుగునన్న భయముచేత తెల్లగుడ్డలచే మూతులు కూడ బిగించుకొందురు. దిగంబరులు తక్కిన హిందువులవలె బొట్టుపెట్టుకొందురు. శ్వేతాంబరులు బొట్టు పెట్టుకొనరు.

జైనులు సామాన్యముగా తమ విగ్రహములను తెల్లని చలువ రాతియందు మలుతురు. తెలుపు స్వచ్ఛతను సూచించును. హైందవ సంప్రదాయమందు దేవతావిగ్రహములను చలువరాతియందు మలుచు నలవాటులేదు. ఏలనన మొగని చలువరాయి నపుంసకశిల. నపుంసక శిలయందు మలచిన దేవతా విగ్రహమునకు శక్తి, మహాత్మ్యములు కలుగవని, అందుచేత పూజ కనర్హములని హైందవ విశ్వాసము. పుంశిలయయిన కృష్ణ శిలయందో, లేక బ్రహ్మశిలయందో మలచిన విగ్రహములే ఉత్తమములు కాగలవని మన సంప్రదాయము. ఇట్టి సంప్రదాయము జైనులయందున్నట్లు లేదు. వారి ఉత్తమ విగ్రహములన్నియు తెల్లని పాలరాతియందే కావచ్చును.

నిలిచియున్న తీర్థంకర శిల్పములన్ని, కాయోత్సర్గ ముద్ర యందుండును. అనగా సమపాదమున నిలిచి, చేతులను జారవిడిచి, అరచేతులు తొడలకానించి నిలచి వీరు యోగమున నుందురు. తీర్థంకరులందరు ఈ ముద్రయందే నిలిచి మోక్షమును పొందిరి. అందుచేతనే, శ్రావణబెళ్గొళ యందున్న గోమటేశ్వరుని విగ్రహమునకు వలె, ఇట్టి మలచిన తీర్థంకరుల విగ్రహములకు, నేల నుంచి లతలు తొడలపైకి ఎగబ్రాకుచున్నట్లు చిత్రింతురు. అనగా ఈ ముద్రయందు [illegible]

పైకి ఎగ్రాకుటయేగాక, చీమలు నడుమను పుట్టలుపెట్టి వారలను కప్పివేయగలవు. అయినప్పటికిని, నిశ్చలులై ఈ జనులు కాయోత్సర్గముద్రయందే యుండి కైవల్య పదమును చేరుకొందురు.

ఉపవిష్టుడైన తీర్థంకరుడు తనకరములను ధ్యానముద్రయందు నిలుపును. అనగా పద్మాసనాసీనుడై, అరచేతులను రెంటిని ఒకదానిపై నొకటి పల్లకిల ఉంచి, ఒడిలోనుంచుకొని యోగమున నుండును. తీర్థంకరు లందరు అజానులంబి బాహువులు. ఈ విషయము నిలచియున్న తీర్థంకరుల శిల్పములందు స్పష్టముగా తెలియగలదు. అజానులంబి బాహువులనగా వారి చేతులు మోకాళ్ళనుదాటి క్రిందవరకుండును. ముఖ్యముగా తీర్థంకరుడు నిలచియున్నను ఉపవిష్టుడైయున్నను, త్రిరేఖా ఛత్ర మొకటి అతని శిరస్సుపైన అలంకరించియుండును. త్రిరేఖా ఛత్రమనగా మూడు భాగములుగా నుంచిన ఛత్రము. ఇది మూడు భాగములుగా నులచిన కిరీటమువలె జైన శిల్పములందు కానవచ్చును. అందుచేత పాశ్చాత్య విమర్శకులందరు దీనిని త్రిముకుటమని (Triple Crown) నిర్వచించిరి.

ప్రతి తీర్థంకరుని వక్షస్థలము మీద శ్రీవత్సమను పుట్టుమచ్చ స్పష్టముగా కానవచ్చును. విష్ణుమూర్తి సయితము శ్రీవత్సాంకితుడు. శ్రీవత్సము జైనులు నిర్వచించిన మహాపురుష లక్షణములందొకటి. బౌద్ధులు ముప్పది రెండు మహాపురుష లక్షణములను నిర్వచించిరి. అదే రీతిగా జైనుల అష్టమంగళములను, ప్రతిహార్యములను పేర్కొనిరి.

ఈ అష్టమంగళములన్నియు తీర్థంకరుని దేహమునందే కనుపింప నక్కరలేదు. ఒక్కొక్కప్పుడు, మంగళ చిహ్నములు తీర్థంకరుడున్న పీఠముమీదకూడ కనుపించవచ్చును. స్వస్తికము, దర్పణము, కుంభము, పీఠము, మీనయుగము, పుష్పమాల, పుస్తకము, అను ఈ ఎనిమిది చిహ్నములు అష్టమంగళములుగా ఒకచోట వర్ణించిరి. మీనయుగము, పీఠము, శ్రీవత్సము, నైవేద్యము, నంద్యావర్తము, అకుదొప్పలో పూలమాల, పుస్తకము, కుంభము, లేక భద్రఘటమని మరొకచోట చెప్పిరి. ప్రతిహార్యములు కూడ కొన్ని చిహ్నములే. ఈ చిహ్నములు సామాన్యముగా తీర్థంకరుల ప్రభావళిపైన కానవచ్చును. కల్పతరువు, నాకపుష్పములు, మృదంగము, సింహాసనము, దివ్యగానము, వింజామరలు, త్రిరేఖాఛత్రము, తేజోమయమయిన అర, మొదలయిన వి ప్రతిహార్యములు. సామాన్యముగా—అష్టమంగళములు, ప్రతిహార్యములు, అన్నియు జైనతీర్థంకరుల విగ్రహములమీద అగుపడకపోవచ్చును. కాని శ్రీవత్సము, త్రిరేఖాఛత్రములుమాత్రము తప్పవు.

బౌద్ధమందు మానుషబుద్ధులున్నట్లు తీర్థంకరులకును ప్రత్యేక బోధిమండలు కలవు. కాని బౌద్ధశిల్పములందున్న ప్రాముఖ్యము ఈ బోధివృక్షములకు జైనశిల్పములందు అగుపడదు.

ప్రతి తీర్థంకరునకు ఒక ప్రత్యేకచిహ్న ముండును. దీనిని లాంఛనమనికూడ నారందురు. ఇంతేగాక ప్రతి తీర్థంకరునకు ఒక యక్షుడు, ఒక యక్షిణి కలరు. యక్షుని ఉపాసకుడని, యక్షిణిని శాసనదేవి యనికూడ అనుటకలదు. తీర్థంకరుని కుడివైపున యక్షుడు, ఎడమవైపున యక్షిణి కానబడుదురు. తీర్థంకరుడు నిలచియున్న, వారుకూడ నిలచియుందురు. తీర్థంకరుడు కూర్చునియున్న, వారుకూడ కూర్చుందురు. కాని తీర్థంకరుడు పద్మాసనమున నుండును. వారు లలితాసనమున కూర్చునియుందురు.

లాంఛనభేదములు, ప్రత్యేక యక్షయక్షిణులనుతప్పి తీర్థంకరు లందరు ఒకేరీతిగనే కన్పించును. కాని సుపార్శ్వనాథుడు, పార్శ్వనాథుడు కొంత రూపభేదముతో కనుపింతురు. వీరు శేషఫణులు. అనగా వీరితలలమీద నాగుపాముపడగలు కనుపించును. సుపార్శ్వనాథుని శిరస్సుమీద అయిదు పడగల నాగుబాము, పార్శ్వనాథుని శిరస్సుమీద ఏడుపడగల నాగుబాము కనుపించును.

	తీర్థంకరుడు	చిహ్నము	యక్షుడు	యక్షిణి
1	ఆదినాథుడు, లేక ఋషభనాథుడు	వృషభము	గోముఖుడు	చక్రేశ్వరి
2	అజితనాథుడు	ఏనుగు	మహాయక్షుడు	అజితబల
3	సంభవనాథుడు	గుర్రము	త్రిముఖుడు	దురితారి
4	అభినందననాథుడు	కోతి	యక్షనాయకుడు	కాళిక
5	సమతినాథుడు	క్రౌంచపక్షి	తుంబురుడు	మహాకాళి
6	పద్మప్రభుడు	పద్మము	కుసుముడు	శ్యామ
7	సుపార్శ్వనాథుడు	స్వస్తిక	మాతంగుడు	శాంత
8	చంద్రప్రభుడు	అర్ధచంద్రము	విజయుడు	భృకుటీ
9	సువిధినాథుడు	మకరము	అజితుడు	సుతాకరా
10	శీతలనాథుడు	శ్రీవత్సము	బ్రహ్మ	అశోకా
11	శ్రేయాంసనాథుడు	ఖడ్గమృగము	యక్షేశుడు	మానవి
12	వాసుపూజ్యుడు	మహిషము	కుమారుడు	చండా
13	విమలనాథుడు	వరాహము	షణ్ముఖుడు	విదితా
14	అనంతనాథుడు	డేగ	పాతాళుడు	అంకుశా
15	ధర్మనాథుడు	వజ్రము	కిన్నరుడు	కందర్పా
16	శాంతినాథుడు	జింక	గరుడుడు	నిర్వాణీ
17	కుంథునాథుడు	మేక	గంధర్వుడు	బలా
18	అరనాథుడు	నంద్యావర్తం	యక్షేశుడు	ధారిణి
19	మల్లినాథుడు	కుంభము	కుబేరుడు	ధర్మప్రియా
20	మునిసువ్రతుడు	కూర్మము	వరుణుడు	నరదత్తా
21	నమినాథుడు	నీలోత్పలము	భృకుటి	గాంధారీ
22	నేమినాథుడు	శంఖము	గోమేధుడు	అంబికా
23	పార్శ్వనాథుడు	సర్పము	పార్శ్వుడు	పద్మావతి
24	మహావీరుడు	సింహము	మాతంగుడు	సిద్ధాయిక.

తీర్థంకరులకువలెనే, యక్షయక్షిణులకుకూడ వారివారి ప్రత్యేకచిహ్నము లుండును. కాని కొన్ని యక్షయక్షిణులపేర్లు శ్వేతాంబరులందును, దిగంబరులందును వేరుగా నుండును. పైన ఇచ్చిన పట్టికయందలి యక్షయక్షిణుల పేర్లన్నియు శ్వేతాంబర సంప్రదాయమునకు చెందినవే.

[illegible] మానవలోకమందు, అహింసయే పరమధర్మమను ఈ మతము ఉత్పన్నమగుటయే ఒక విశేషము. నిజముగా రెండువేల సంవత్సరములకుపైగా ఈ దివ్య మతము మన దేశమునందు జీవించియుండుట హైందవుల ఉత్తమ సౌశీల్యమునకు తార్కాణమని చెప్పవచ్చును. మన దేశమందు ఇట్టి మతములు, పుట్టి వర్ధిల్లుట నిజముగా మన అదృష్టమే. తక్కిన మతములవలెనే, ఈ మత శేషములయిన అనేక ఉద్గ్రంథములు, మహావాస్తువులు, అద్భుతమగు శిల్పములు, ఇవన్నియు మనదేశమందు నేటికిని జీవించియున్నవి. [illegible]

ఇంగ్లీషులకు రాజ్యమిచ్చిన పెనుగొండ

[1930 లో కృష్ణదేవరాయల చతుశ్శత వార్షిక జయంత్యుత్సవం జరిగినప్పుడు పెనుగొండ నగరంలో శ్రీ హరిసర్వోత్తమ రావుగారి అధ్యక్షతన జరిగిన సభలో శ్రీ రాళ్ళపల్లి గోపాల కృష్ణమాచార్యులుగారు రచించగా, శ్రీ అనంతకృష్ణశర్మగారుపాడిన గేయమిది.]

తందానా తందానా దై
తందానా తందానా!

కొండ గట్టిన కోట, కోట గట్టిన కొండ
కోట కొండలలోన, గొప్ప మా పెనుగొండ.

కొండ కోనలలోన, కొలువుండి జగమేలు
యోగ నరసింహు[1] పేరోలగము పెనుగొండ.

రసదాడి తోట్లతో, రాజనాల్మళ్ళతో
ముత్యాల[2] చెరువుతో, మురిసేది పెనుగొండ.

ఏనుగుల ఎలుగుతో, రౌతులా రవళితో
మేనాల మెరుపుతో, మెరిసింది పెనుగొండ.

కులికేటి గానాలు, కుణిసేటి ఖడ్గాలు
పలికేటి ఘంటాలు, ప్రాబలింది......

ద్రాక్షారసము[4]తోడ, దానిమ్మలను చేర్చి
జంటి తేనియలతో, జుర్రింది......

భల్లాళరాయని, బాహుదర్పములోన
నేలవీడై[5]యుండి, నెగిడింది......

భోజరాయని గద్దె, [6]భూస్థాపితము చేసి
బుక్కరాయని కిచ్చి, పంపింది......

కర్ణాట రాజ్యంపు కడగండ్లు బాపిన
మాధవా[7]చార్యునికి, మందిరము......

పెన్న నీటిని [8]తెచ్చి, పాలుకై నింపిన
పర్తాప బుక్కయ్య, పట్టింది......

రాజరాజులు మెచ్చ, రాయబాచని మంత్రి
సత్రాలు కట్టి పో, షించింది......

---

(1) పెనుగొండ కొండపైన యోగనృసింహస్వామి ఆలయమున్నది. ఈ మూర్తియే నగరమునకు అధిదేవతయట.

"పెనుగొండపురాధీశో యోగానంద నృకేసరీ."

అని శాసనములలో చూపట్టును.

2. పెనుగొండలో వ్రాయబడిన కావ్యము వసుచరిత్ర. అందుల వర్ణన ఇది.

"చెన్నగు రస దాడిసంపులు పురాంతిక సీమల గాలిపాలికా
జగదభివంద్య గానరస సంగతి కమ్మలు నీరు గన్గలిన్."

పెనుగొండ కొండ కానుకొని చిన్న సెలయేరొకటి కలదు. దానిలో గవ్వలు హెచ్చు. ఈ ఏటి నీరు ముత్యాల చెరువను తటాకమును నించుచున్నది. ఈ కొండనే కోలాహల పర్వతముగా, ఈ ఏటినే శుక్తిమతిగా రామరాజ భూషణుడు వర్ణించి యుండుట.

3. తత్రాస్తి నగరీ రమ్యా పెనుగొండేతి విశ్రుతా,
పురీ ధర్మస్య వసతిః, వాణిజ్యానాం స్థితిః, శ్రియాం గృహం.

అనియు

పెనుగొండ పురీ గరీయసీ త్రిదివాదస్తి తదీయ రాజధానీ.
భువనత్రయసారభూమి రుర్వ్యాః ముకుర శ్రీరివ మూర్తిః ప్రక్లప్తా.

అనియు శాసనములలో యీ నగరము వర్ణింపబడినది.

(4) ద్రాక్షతీగలను, దానిమ్మలను భట్టుమూర్తి వసుచరిత్రమున వర్ణించినట్లు ఇతరు లెవరు కాని వర్ణించలేదని పాఠకులోక పెరుగును. నేటికిని అచటి తోటలు ప్రసిద్ధములు.

(5) హొయ్సల భల్లాణ రాజుల కాలములో వీరభల్లాణుని భావమరది అళియమాచయదండనాథుడు పెనుగొండ నేలవీడు పాలించుచుండెనని శాసన ప్రమాణము కలదు.

(6) (7) విక్రమార్కుని సింహాసనము భోజరాజు అనంతరము కాలక్రమమున హొయ్సల రాజులకు లభించియుండెననియు, మాలిక్ కాఫురు దండయాత్ర కాలములో దానిని పెనుగొండ కొండలో నొక గుహలో అపార ధనముతో సహా దాచి యుంచిరనియు, ఈ రహస్యము తెలిసిన మాధవ విద్యారణ్యుడు హరిహర బుక్కరాయలకు దానిని చూపెననియు ప్రతీతి. 'రత్న సింహాసనద చరిత్రె' అను కన్నడ గ్రంథమును చూడుడు.

(8) ప్రతాప బుక్కరాయలు పెనుగొండదుర్గమును పాలించుచుండగా గొప్ప క్షామమువచ్చి నీరు లభించుట కష్టము కాగా, అతని ఆజ్ఞచే జలసూత్ర సింగరభట్టు అను ఇంజనీయరు పినాకినీ నదికి గోరిదనూరువద్ద ఆనకట్టకట్టి కాలువతీసి ఆ నీటిని అనేక తటాకముల గుండా పెనుగొండకు తెచ్చెనట. ఈ విషయము ఆ ఆనకట్ట సమీపమందున్న శిలాశాసనములో నున్నది.

(9) కొండవీ డుదయగిరి పెనుగొండ గుత్తి
పానగల్వి జయనగర పట్టణముల
అర్థులకు నిచ్చు నిత్య డిస్థారమనుచు,
జగము రాయని భాస్కర ప్రెగడ బాగడు.

అను చాటుధార కలదు.

గజపతుల నోడించి, కటకాన కంపిన
సాళ్వ నరసింహయ్య, సాకింది......

సాళువప్పా[10]జీని, సత్రాలలో పెంచి
బుద్ధిమంతుని చేసి, పంపింది......

మూరురాయర గండ, మునలిమానుల మిండ
కృష్ణరాయడు రాజ్య మేలింది......

మునలిమానుల బట్టి, ముప్పతిప్పలు పెట్టి
మూడుగుటకలు నీళ్లు, తాపింది......

దానధర్మాలతో, ధరణి శాశ్వతమైన
గొడుగుపాలుని [11]కీర్తి కోరింది......

మూడు ముక్కాల్ గడియ, ముద్రాధికారాన
రాజ్యమేలిన వ్యాస [12]రాయనిది......

రుద్రుడైనా పట్టి, ముద్దర్లు కాల్చిన
తిరుమల తాతయ్య తిరుమలిగి......

పట్టి వాదములోన, బ్రహ్మనైనా గెల్చు
అద్వైత మప్పయ్య, ఆడింది......

భామినీ రాజ్యాల, పట్టి ఊగించిన
అళియ రామప్ప పోరాడింది......

వీర ప్రతాప తిర్మల దేవ రాయడై
ఘొరదిమ్మ రాజయ్య ఏలింది......

భావనయ్యాల నడుమ పల్లకీనెక్కించి
భట్టుమూర్తికి కీర్తి తెచ్చింది......

తిట్లలో తిమ్మయ్య కవితలో బ్రహ్మయ్య
తెనాలి [13]రామయ్య తిరిగింది......

మహారాజుతో గొప్ప జహగీరుసాధించి
బాబయ్య [14]పక్కీరు బ్రతికింది......

చంద్రగిరి దుర్గాన సామ్రాజ్యమేలిన
వీర వెంకటపతికి విడిదిల్లు......

శ్రీరంగపట్టణము సింహాసనము నిచ్చి
మైసూరు రాజులను మెచ్చింది......

రంగమ్మ కుట్రతో [15]బంగారు తిమ్మయ్య
హతమారగా అంగలార్చింది......

మంచి మంచి దొరలు మాయమైపోవగా
ఇంగ్లీషులకు రాజ్య మిచ్చింది......

---

(10) భట్టిమూర్తి చాటుధార.
"గుత్తికా పుల్లెలుగుట్టి, చంద్రగిరిలో కూడెత్తి పెనుగొండలో,
కాత్తికా పుత్రమునన్ భుజించి......"
ఈ విషయమును సూచించినది.

(11) గొడుగు భూమానాయకుని సేవకు మెచ్చి మూడు గడియలు రాజముద్రికను రాయ లతనికియ్యగా, ఆ కాలములో అతడనేకులకు అగ్రహారాదిదానములు చేసెనని ప్రతీతికలదు. అట్టి అగ్రహార గ్రామముల పొలిమేరలో గొడుగుపాలుని బొమ్మ చెక్కిన శిల చూపట్టుచున్నది.

(12) కృష్ణరాయల రాజ్యకాలమున రాజుకు నాశనమును సూచించు కుహూయోగము రాగా, ఆకాలములో రాజుగా తానుండరాదని వ్యాసతీర్థులను మధ్వమతాచార్యులకు రాజ్యదానము చేసినందున, ఆయన ఆ మూడు గడియలు రాజ్యాధికారము వహించి తరువాత రాయలకే అధికారమును ఒప్పగించెనట. అందువలననే వ్యాసరాయలని అతనికి పేరు. ఆ మతమునకు చెందిన యతులిప్పటికి కొన్ని రాచరికపు మర్యాద లనుభవించుచున్నారు.

(13) "పెనుగొండ నిలుతు తరుచుగ." అని తెనాలి రామకృష్ణకవి పాండురంగమాహాత్మ్యములో ఒకచోట సూచించినాడు.

(14) బాబాసాహెబు అను మహమ్మదీయ ఫకీరు గొప్ప మహిమ గలవాడుగా నుండి విజయనగర రాజులతో జోహారులుపొందెనట. బాబయ్య దర్గాకు ఇప్పటికిని ఆ జోహారు లున్నవి. తామ్ర శాసనములు నయితము కలవు.

(15) భోగము రంగాసాని చిత్రాంగివలె కుట్రచేసి బంగారు తిమ్మరాజను రాజపుత్రుని చంపించెనను విషాదగాథ "బంగారు తిమ్మరాజు కథ." అను బుర్రకథగా నాటకములోనున్నది.

ఆంధ్రచిత్రకారుల అపూర్వప్రతిభ

శ్రీ ఎ. పైడిరాజు

బ్రిటిష్‌వారు పరిపాలనకు రాక పూర్వము మనదేశచరిత్ర సర్వకళా వైభవముతో తులతూగినది. మన కళకు ప్రత్యక్షముగాక మెరుగుపడియున్న శిల్పచిత్రకళా నిలయములే తార్కాణము. అజంతా, ఎల్లోరా, సాంచీ, మధుర, ఖజరహో, మహాబలిపురం, భువనేశ్వర్, కోణార్క్, సిత్తన్నవాశల్, ఎలిఫెంటా, బాగ్, ఆంధ్రలో అమరావతి, నాగార్జునకొండ, గోలి, లేపాక్షి, కర్ణాటకంలో హంపి, తరువాత మొగలాయీ, పహాడీ, రాజపుత్ర, కాంగ్డా—ఇవే శిల్పచిత్రకళా సంప్రదాయాలకు, చిత్రకళకు నిలయాలై విలసిల్లుచున్న వి. 2000 ఏండ్లకు పైబడి ఈ సంప్రదాయము వృద్ధిపొందుతూ వచ్చినది.

విదేశీయులు మొట్టమొదట బొంబాయిలో దిగి, బొంబాయి నాక్రమించుకొని, తరువాత కలకత్తానగరమును వశపరుచుకొని, అలా నలుమూలలా వ్యాపించి తుదకు ప్రజలు సంస్కృతిని మరచేటట్లు చేసిరి. వారి ప్రభావాన్ని బోధనాలయములలో బోధించేటట్లుచేసి భారతీయులను తమ సాంస్కృతిక రంగాలకు దూరులనుగాచేసి వారి బ్రతుకే దుర్భరమై పోవునట్లు చేసిరి. తరువాత విదేశాలనుండి 60 మంది చిత్రకారులు మన దేశమునకువచ్చి మొట్టమొదటి సారిగా కలకత్తానగరముచేరి మన దేశమునలుమూలలా వ్యాపించిరి. పాశ్చాత్య చిత్రరచనా ప్రావీణ్యముతో వీరు చిత్రించిన చిత్రాలతో భూస్వాములను, జమీందారులను, ధనవంతులను ఆకర్షింపజేసి, వారి వారి భవనాలలో అలంకరించుకునేటట్లు చేసిరి. వారి ప్రభావము ఇంతవరకు మన దేశముపై బడినదనుటకు సందేహములేదు. తుదకు పాశ్చాత్య చిత్రకారులు మనదేశమునకు ఏలాగున వచ్చిరో అలాగునే తిరిగిపోయిరి.

మొట్టమొదటి భారతీయ కళాప్రబోధకులు హావెల్, డాక్టర్ జేమ్సుకజిన్స్, లార్డుజట్లండు, ఆనందకుమారస్వామిగారలు. వీరు భారతీయ కళలను ప్రోత్సహించి ప్రచారములోపెట్టిరి. తరువాత అవనీంద్రనాథఠాకూరు పాశ్చాత్య చిత్రకారులైన పామర్ గారివద్ద, ఇటాలియన్ చిత్రకారులైన గిలార్డువద్ద పాశ్చాత్య చిత్రలేఖనమందు తర్ఫీదు పొందిరి. ఇతనికంటె పూర్వము రాజా రవివర్మ చిత్రకారులైన "థియొడోర్ జాన్సన్"గారి వద్ద తర్ఫీదుపొంది రామాయణ, భారతగాథలనుండి పాశ్చాత్య విధానములో చిత్రరచన కొనసాగించిరి. ఆసేతుహిమాచలము అతని చిత్రరచనాశైలితో నిమగ్నమై ముఖ్యవిషయమును పూర్తిగా మరుగుపరుచుకున్నది. కళానుభూతి కేవలము మృగ్యమైనది కదా! ఈ విషయము జనసామాన్యానికి అర్థముకాలేదు.

ఆ సమయములో మనకళల పునరుద్ధరణమునకు వంగదేశములో కళోద్ధారకులుగా శ్రీ అవనీంద్రనాథఠాగూరు హావెలుతోపాటు ఒక అపూర్వ సందేశమును దేశము నలుమూలలా చాటిరి. హావెల్ పాశ్చాత్యుడైనప్పటికి భారతీయ కళాభిమాని. ఆయన కలకత్తా చిత్రకళాశాలలో ప్రధానోపాధ్యాయులుగా పనిచేసిరి. ఆయన పాశ్చాత్య చిత్రాలకు అనుకరణ మానిపించి భారతీయశైలిని చిత్ర రచన సాగించేటట్లు చేయవలెనని శ్రీ అవనీంద్రనాథఠాగూరుగారి పరిచయము కలుసుకొని, అతనితో కలసి భారతదేశపు కళాభివృద్ధి కొరకు కంకణము కట్టుకొనిరి. ఆ విధముగా కలకత్తానగరము భారతీయ కళాపునరుద్ధరణమునకు తత్ప్రచారమునకు కేంద్రముగా రూపొందినది. తరువాత కలకత్తాలో అవనీంద్రుడు కలకత్తా చిత్రకళాశాలలో సహాయోపాధ్యాయుడుగా పనిచేసెను. తరువాత రవీంద్రనాథఠాగూరు కలకత్తా దగ్గర భోల్పూరులో నిర్మించిన "శాంతి నికేతనము"లో అవనీంద్రునితో కేవలము కళాసాధనకు కళాభవనము ఏర్పరుచుకొనిరి. వీరి ప్రథమ శిష్యగణము అసమాన ప్రజ్ఞ చూపినది. ఈయన రాజపుత్రశైలిని పదిసంవత్సరాలు కృషిచేసి 1905 లో 'మాడర్న్ స్కూలును' స్థాపించిరి. వీరి శిష్యులలో మొట్టమొదట చెప్పుకోదగ్గవారు—సురేంద్రగంగూలీ. ఈయన చిన్న వయస్సులోనే పరమపదించిరి. తరువాత చెప్పదగినవారు నందలాల్ బోసు, అసిత్ కుమార్ హాల్దారు, దేవీప్రసాద్ రాయ్‌చౌధురి, వెంకటప్ప, ముకుల్ డే, క్షితీంద్ర మజుందారు, శారదాఉక్కీల్, డి. వి. బర్మన్, ప్రమోదకుమార్ చటర్జీ, చుగ్‌తాయిగారు.

ప్రమోదకుమార్ చటర్జీ

వీరు బందరు జాతీయకళాశాలలో అధ్యాపకులుగా నుండిరి. వీరు ఆంధ్రలోను—శైలేంద్రనాథడే జయపూరు (రాజస్థాను) లోను, పులిన్ బిహారీదత్ బొంబాయిలోను, ఎస్. ఎన్. గుప్త లాహోరులోను, అసిత్ కుమార్ హాల్దారు లక్నోలోను, క్షితీన్ మోహన్ మజుందారు కలకత్తాలోను, దేవీప్రసాద్ రాయ్‌చౌధురి మద్రాసులోను, వెంకటప్ప మైసూరులోను, శారదాఉక్కీల్ ఢిల్లీలోను, ముకుల్ డే కలకత్తాలోను వంగదేశకళను ప్రచారములో పెట్టిరి. వీరివలె రవిశంకర్ రావల్ కూడ గుజరాతులోను ఎక్కువ మంది శిష్యులను తయారుచేసిరి.

బొంబాయిలో వారికిపాశ్చాత్య విధానములు తప్ప వంగీయుల ప్రభావము పడలేదు. బొంబాయి చిత్రకారులు వంగీయుల చిత్రకళను హేళనచేయుటయే ప్రధానలక్ష్యముగా పెట్టుకొనిరి. తరువాత రాను రాను బొంబాయి పాశ్చాత్య విధానమునతో భారతీయవిధానము మేళవించి ఒక నూతనకల్పన చేసిన అమృత షేర్‌గిల్ ప్రభావము ఎక్కువగా పడినది. బెంగాలులో జామినీరాయ్ కలకత్తాకు దగ్గరగావున్న గ్రామాలకువెళ్ళి జానపదచిత్రాల మట్టి

శాస్త్రాలపై చిత్రించిన కళామర్మాలు తెలుసుకొని ఆధునిక భావాలకు అనుగుణముగా ఒక నూతనమార్గమును త్రొక్కిరి. ఆయన భారతీయ శాస్త్రబద్ధమైన సనాతన ఆధునికభావాలను మేళవించి తన జీవితము సార్థకముచేసుకున్న ధన్యుడు. ఆయనమార్గము కొంత మంది వంగీయులకును, కొంతమంది మహారాష్ట్రులకును, కొంత మంది ఆంధ్రులకు మార్గదర్శక మైనదనుటకు సందేహము లేదు.

ఆదేసమయములో ఆంధ్రదేశానికి సంస్కృతి కేంద్రమైన రాజమహేంద్రవరములో ఆర్ట్సుకాలేజీ ప్రధానోపాధ్యాయులుగా పనిచేసిన కూల్డ్రేదొరగారి చేతిచలువను, వారి ప్రోత్సాహము తోను బొంబాయికళాశాలలో విద్య నభ్యసించి అసమానప్రజ్ఞ చూపినవారు మన దామెర్ల రామారావుగారు. వీరు 1916 లో బొంబాయి కళాశాలలో ప్రవేశించి 1922 లో తిరిగివచ్చిరి. వీరు అజంతా, ఎల్లోరా మొదలగు ప్రాంతాలకువెళ్ళి భారతీయకళను అవలోకించుకొని, పాశ్చాత్యవిధానాలతో మేళవించి—ఆంధ్ర చిత్ర కళాసంపదకు నూతనత్వాన్ని చేకూర్చాలని అఖండకృషి చేసిరి. 1925 లో చాలా చిన్నవయస్సు - అనగా 29 వ ఏటనే - ఆంధ్ర దేశము ఆయనను కోల్పోయినది. ఆయనపేరనే నిర్మించిన, శ్రీ వరదా వెంకటరత్నంగారి ఆధ్వర్యాన నడుపబడుతున్న 'రామారావు ఆర్టుగేలరీ అండ్ స్కూల్' వారి కృషికి తార్కాణము.

శ్రీ అడివి బాపిరాజు

ఆయనలాగే కీర్తిశేషులు శ్రీ అడివి బాపిరాజుగారు అటు కవిత్వములోను, ఇటు చిత్రలేఖనములోను పేరుగాంచిన బహుముఖ ప్రతిభాశాలి. ఈయన బందరు జాతీయ కళాశాలలో శ్రీ ప్రమోదకుమార్ చటర్జీగారి ప్రియశిష్యులలో ఒకడు. శ్రీ కౌతా రామమోహనశాస్త్రిగారు, శ్రీ గుర్రం మల్లయ్యగారు కూడా ఛటర్జీగారి శిష్యులే. వీరందరిచిత్రాలు శ్రీ ఛటర్జీగారి ముఖ చిత్రంతో "శారదా" పత్రికలో వెలువడుచుండెడివి. అప్పట్లో ఆంధ్ర చిత్రకళలను ప్రోత్సహించిన పత్రిక అది ఒక్కటే. వీరి కుమారులే ప్రఖ్యాత చిత్రకారులు ఆనందమోహన, రామమోహన శాస్త్రి సోదరులు. తరువాత కీర్తిశేషులు శ్రీ కాశీనాథ నాగేశ్వర రావు పంతులుగారు మద్రాసులో "భారతి" పత్రికద్వారా కేవలము మనసంస్కృతిని ప్రోత్సహించుట ప్రధానలక్ష్యముగా పెట్టుకొని, రంగుచిత్రాలను ప్రకటించుచు చిత్రకారులను ప్రోత్సహించుచు వచ్చినారు.

కౌతా రామమోహన శాస్త్రిగారు పాశ్చాత్య దేశాలలో విద్యాభ్యాసము చేసి కీర్తి నార్జించినారు. వీరిచేత లిఖింపబడినదే మన ఆంధ్ర యూనివర్సిటీ అధికార చిహ్నము.

ఇంకను రామారావు వర్గమునకు చెంది, ఆంధ్రదేశములో అనుపమ కళాసేవచేసి, ఆంధ్ర యువ చిత్రకారులకు మార్గదర్శకుల యినవారు శ్రీ వరదా వెంకటరత్నం, శ్రీ దామెర్ల సత్యవాణి, బుచ్చి కృష్ణమ్మ, భగీరథిగార్లు.

శ్రీ వి. వి. భగీరథిగారు దృశ్య చిత్రాలు చిత్రించుటలో అసమాన ప్రజ్ఞ చూపి సిద్ధహస్తులయినారు. ఏ వర్గమునకు చెంద కుండా కళారాధన చేసినవారు ఎంతోమంది యున్నారు. ఇందులో

పేర్కొనదగ్గవారు—అంకాల వెంకట సుబ్బారావుగారు, భాగేశ్వర శర్మగారు, ఎస్. ఎన్. వెంకటరావుగారు మొదలగు వారు; శ్రీ నందలాల్ బోసు శిష్యులయిన శ్రీ తేజోమూర్తుల కేశవరావుగారు, జె. వి. సుబ్బారావుగారు. వి. ఆర్. చిత్రాగారు మొదలగు వారు.

భారతదేశములోనే కాక పాశ్చాత్య దేశములలో కూడ అంకాల వెంకటసుబ్బారావుగారి చిత్రాలు ప్రదర్శింపబడి పేరు గాంచినవి. వి. ఆర్. చిత్రాగారు శాంతినికేతనములో విద్య నభ్యసించినారు. జపానులో కుటీర పరిశ్రమ కళను జీర్ణము చేసుకొని మద్రాసు చిత్ర కళాశాలలో అధ్యాపకులుగా నుండి ప్రస్తుతము ఇంటర్ నేషనల్ లేబర్ ఆర్గనైజర్‌లో కుటీర పరిశ్రమ సలహాదారులగా నున్నారు. 'శిల్పి' పత్రికను ఆంధ్ర, ఆంగ్లములలో నడిపి లలిత కళకు అసమాన సేవ చేసిరి.

గురుపాదులు శ్రీ దేవీప్రసాద్ రాయ్ చౌధురీగారు వంగదేశీయులు. మద్రాసు చిత్ర కళాశాలలో ప్రిన్సిపాల్‌గా పనిచేసి రిటైరు అయినారు. ప్రస్తుతము "అఖిల భారత లలిత కళా ఎకాడమీ"కి అధ్యక్షులుగా నున్నారు. వీరు చిత్ర రచనకంటె శిల్పము చేయుటలో నిపుణులు. భారతీయ శైలికంటె పాశ్చాత్య శైలిలో ఎక్కువగా కృషిసల్పి కృతకృత్యులయినారు. ప్రకృతి ప్రతిబింబాలను స్వకీయ కల్పనతో సృష్టించుట అంత తేలికయిన పని కానప్పటికీ, అది బాహ్యరూప ప్రతిబింబము మాత్రమే అగును. గత కాలములో పాశ్చాత్యులకు, మనకు ముఖ్యమైన వ్యత్యాసమే అది. అయితే రానురాను పాశ్చాత్యులు ఎన్నో విధానాలు కనిపెట్టి ముందంజవేసినారనుటకు సందేహము లేదు. అప్పటిలో వారికి కలిగిన అవకాశాలే దీనికి కారణమయినది.

ఆంధ్రదేశములో నున్న ఆధునిక యువ చిత్రకారులకు దారి చూపిన మహానుభావుడు—చౌధురీగారు. ఎవరి స్వకీయ కల్పనలు వారికి అనుగుణముగా ప్రోత్సహించుటయే గాక, భారత దేశములోనే కాక పాశ్చాత్య దేశాలలో కూడా విశిష్ట స్థానాన్ని అందుకున్నారు. అందువలననే ఆంధ్ర యువ చిత్రకారులు ఎంతోమంది నేడు ప్రపంచ చిత్రకారులతో సరితూగుచున్నారు. ఆ కీర్తి శ్రీ చౌధురిగారికి దక్కినది.

ప్రస్తుతము వీరి శిష్యులలో అఖండమైన ప్రతిభసంపాదించిన వారిలో ముఖ్యముగా పేర్కొనదగ్గవారు శ్రీ దేవీప్రసాద్ నారాయణరావు, ఎస్. వి. ఎస్. రామారావు, గోఖలే, డి. బదరీ, మొక్కపాటి కృష్ణమూర్తి, ధనపాల్, శ్రీనివాసులు, హెచ్. వి. రామగోపాల్, వేలూరి రాధాకృష్ణ, దశిక రామలింగేశ్వరరావు గార్లు. విజయనగరములో చిత్రకళాశాలను స్థాపించి కళాసేవచేస్తున్న నేనుకూడ శ్రీ దేవీప్రసాద్ రాయ్‌చౌధురిగారి వద్దనే చిత్రకళ, శిల్పము నేర్చుకున్నాను. వీరిలో కొంతమంది చిత్రాలు భారత దేశములోని వివిధ ప్రాంతములలోను, విదేశములలోను ప్రదర్శింపబడుటయేగాక ఎన్నో ప్రథమబహుమతులుకూడ పొందినవి.

శ్రీ దేవీప్రసాద్ నారాయణరావుగారు: మద్రాసు చిత్ర కళాశాలలో ఉపాధ్యాయులుగా కొంతకాలము పనిచేసిరి. వీరు శిల్ప, చిత్రలేఖనములో అఖండ కృషిచేసి భారతదేశలో గొప్పకీర్తి నార్జించినారు. వీరు నాట్యములోకూడ అపారమైన కృషిచేసినారు.

శ్రీ ఎస్. వి. ఎస్. రామారావు, గోఖలేగార్లు: వీ రిరువురు ప్రస్తుతము సినిమారంగములో ఆర్టుడైరెక్టర్లుగా కీర్తినార్జించి ఆంధ్రలో ఉత్తమ 'సినిమా ఆర్టుడైరెక్టర్లుగా' రాణిస్తున్నారు. వీరిలో ప్రథములుగా గోఖలేగారిని పేర్కొనవచ్చు. వీరు రచయిత కూడాను.

శ్రీ డి. బద్రీగారు: వీరు ఢిల్లీ కేంద్రములో "ఆల్ ఇండియా రేడియో ఫైన్ ఆర్ట్స్ అండ్ క్రాఫ్ట్స్ సొసైటీ"లో ఒక ప్రత్యేక స్థాన మాక్రమించి భారతీయ చిత్రకళారంగములో ఎంతో కృషి చేసిరి.

శ్రీ మొక్కపాటి కృష్ణమూర్తిగారు: స్వస్థలములో చిత్రకళలో అఖండ కృషిచేసి తమ చిత్రకళకు—ఆధునికభావాలు మేళవించి—పల్లెప్రజల రూపలావణ్యాలను జీర్ణముచేసుకొని జాతీయతతో సమకూర్చి ఒక ప్రత్యేకమైన బాణీలో రూపకల్పన చేసినారు.

శ్రీ పిలకా లక్ష్మీనరసింహమూర్తిగారు: వీరిది ప్రత్యేకశైలి. అటు దేవతల విగ్రహములు మొదలుకొని ఇటు కొండపల్లి బొమ్మలు, తిరుపతి బొమ్మలు మీదనుంచి సమగ్రదృష్టితో ఈజిప్టు మొదలగు చిత్రాలు పరిశీలించి, జానపద చిత్రశైలిలో ఒక నూతనపథమును త్రొక్కినారు. వీరి చిత్రాలు విశేషకీర్తి నార్జించినవి. సనాతన, ఆధునికభావాలు మేళవించి ఆంధ్రదేశంలో అగ్రగణ్యులనిపించుకున్న వారిలో వీరొకరు. వీరి రేఖలు రంగులు విశిష్టగుణములు గలిగియుండును.

శ్రీ ధనపాల్‌గారు: వీరు ప్రస్తుతము మద్రాసు చిత్ర కళాశాలలో ఉపాధ్యాయులుగా పనిచేయుచున్నారు. వీరు ఆధునిక కళారీతులలో ఎన్నోచిత్రాలు, శిల్పాలు సృష్టించినారు. అంతే కాదు. వీరు నాట్యములోను అఖండకృషి చేసినారు.

శ్రీ శ్రీనివాసులుగారు: వీరు ప్రస్తుతము అడయారు కళాశాలలో కళాబోధకులుగా నున్నారు. సనాతన ఆధునికభావాలు మేళవించి అటు లేపాక్షి, ఇటు పల్లెజీవనము జీర్ణముచేసుకొని గ్రామీణ కళారీతులలో అపారమైన కృషిచేసి సిద్ధహస్తులైనారు. జానపద చిత్రరచనలో అందెవేసినచేయి. వీరి రంగులు, రేఖావిన్యాసములు అతిగంభీరంగా నుండును. ఆంధ్ర చిత్రకారులలో అగ్రగణ్యులనిపించుకున్నవారిలో ఒకరు వీరు.

శ్రీ హోతా రామగోపాల్ గారు: వీరు మద్రాసు చిత్రకళాశాలలో ఉపాధ్యాయులుగా నున్నారు. వీరు మూర్తిచిత్రాలు వేయుటలో నిపుణులు. లేపాక్షిబొమ్మ మొట్టమొదటిసారిగ ఆ చిత్రాలకు నకళ్లుతీసి ఆంధ్రదేశానికి అందజేసిన కీర్తి వీరికేదక్కినది. చిత్రలేఖనములో, శిల్పములో అఖండకీర్తి నార్జించినారు.

శ్రీ వేలూరి రాధాకృష్ణగారు: వీరు బచ్‌మహిలో కళాబోధకులుగా నున్నారు. వీరు చిత్రాలుకూడ ఎన్నోచిత్రించి కీర్తి నార్జించినారు. వీరు కళకై [illegible] ఎంతో [illegible] చేయుచున్నారు.

శ్రీ దశిక రామలింగేశ్వరరావుగారు: వీరు శిల్పము, చిత్రలేఖనములలో తర్ఫీదుపొంది ఎంతో పేరుగడించి ఆంధ్రపత్రిక కళాకారులుగా పనిచేయుచున్నారు. వీరికి 1946 లో ఢిల్లీలో జరిగిన 'అంతర్జాతీయ సమకాలిక చిత్రకళా ప్రదర్శనము'లో "A" ప్రైజు లభించినది. 'ప్రొగ్రెసివ్ పెయింటర్స్ అసోసియేషన్'లోను ప్రథమబహుమతి లభించినది.

ఆంధ్రప్రదేశ్ ఏర్పడిన తరువాత ఆంధ్ర చిత్రకళా సంపద యింకా విశాలమైనది. తెలంగాణా చిత్రకారుల కృషికూడ యిందులో పేర్కొనక తప్పదు. వీరి చిత్రాలు భారత పాశ్చాత్య దేశాలలో ప్రదర్శింపబడి ఎన్నో ప్రథమ బహుమతులు పొందినవి. కె. రాజయ్య, కొండపల్లి శేషగిరిరావు, వడ్లమాని మధుసూధనరావు, పి.టి. రెడ్డిగార్లు మొదలయినవారు వీరిలో ప్రముఖులు.

శ్రీ కె. రాజయ్యగారు:—గ్రామీణ చిత్రకళలో కర్ణాటక బాణీ మేళవించి ఒక నూతనమైన పంథాను తొక్కినారు. వీరి రంగుల కలయిక, రేఖలు చాలా ఆకర్షణీయముగా నుండును.

శ్రీ కొండపల్లి శేషగిరిరావుగారు:—చైనావారి చిత్రకళ, పాశ్చాత్య చిత్రకళ, వంగీయుల చిత్రకళ జీర్ణము చేసుకొని స్వకీయ కల్పనలో చిత్రాలు చిత్రించిరి.

శ్రీ వడ్లమాని మధుసూదనరావుగారు:—వీరు వాణిజ్య కళ (Commercial Art) లో ఎక్కువ కృషిచేసినారు. తరువాత వీరు చిత్రకళలో పాశ్చాత్య విధానాలు పరిశీలించి రూప కల్పన చేసినారు.

శ్రీ పి. టి. రెడ్డిగారు:—వీరు పాశ్చాత్య రీతులలో ఆధునిక విధానాలతో స్వకీయకల్పన చేసి సిద్ధహస్తులైనారు. వీరు భారత దేశములోనే కాక పాశ్చాత్య దేశములలో అనేకసార్లు స్వంతముగా ప్రదర్శనములు ఏర్పాటుచేసి గౌరవము పొందిరి.

చిత్రకారిణులు

ఆంధ్రదేశములో చిత్రకారిణు లెందరో కృషిచేసి భారత, పాశ్చాత్య దేశాలలో తమ చిత్రాలను ప్రదర్శించటమే కాక బహుమానాలు కూడ పొందగల్గుచున్నారు. అందులో ముఖ్యముగా పేర్కొనతగ్గవారు శ్రీమతులు పిలకా విజయలక్ష్మి, పి. సీతాదేవి, శ్యామసుందరీదేవి, వేదుల రాజ్యలక్ష్మి, కృపావతి, కరుణారావు, నాగేశ్వరీబాయి, రుక్మిణీబాయి, వై. జె. శ్రీమతి, ఆర్. కమలాబాయి, అద్దేపల్లి కృష్ణాబాయి మొదలగువారు.

కళా విమర్శకులు, ప్రోత్సాహకులు

ఇక నవ్యాంధ్ర చిత్రకళాభివృద్ధిని ప్రేమించి, విమర్శించి, దోహదంచేసి, ప్రాంతీయ పరిషత్తు నిర్మాణాన్ని ఆకాంక్షించిన సమకాలికు లయిన పెద్దలను, యువకులను పేర్కొనుట నా కర్తవ్యము.

శ్రీ ఎస్. సంజీవదేవ్, శ్రీ అడంట జానకిరామ్, పేరెన్నిక గన్న కళావిమర్శకులు. శ్రీ కోలవెన్ను రామకోటేశ్వర రావుగారు, త్రివేణిద్వారా 80 యేళ్ళు అనల్పమైన ప్రచారము చేసిరి.

రాజమహేంద్రవరము నుండి యీ రంగములో ఆచార్య దామెర్ల వెంకటరావు, ఆచార్య విస్సా అప్పారావు, శ్రీ ముద్దాల సూర్యప్రకాశరావు గారలు ప్రచారము చేసిరి. శ్రీ దాగంటి సోమయాజులు విజయనగరము చిత్రకళా శాలకు ప్రోత్సాహ మిచ్చుచు చక్కని వ్యాసాలు వ్రాసి ప్రచారము చేసి కళాసేవ చేసిరి.

శ్రీ అడుంచర్ల గోపాలరావుగారు ఆంగ్లాంధ్రాలలో వ్యాసకర్తలు. రోణంకి అప్పలస్వామిగారు ఆంగ్లములో వ్యాసకర్తలు. శ్రీ జేకసుప్రావు విశ్వేశ్వరరావుగారు ఆంధ్రనుంచి ఏనాడో అఖిల భారత లలితకళా పరిషత్తు ప్రాంతీయశాఖల స్థాపనగురించి ప్రచారము చేసిరి. శ్రీ పి. ఆర్. రామచంద్ర రావుగారు చక్కని కళా విమర్శకులు.

యువకులలో చెప్పతగ్గవారు శ్రీ వేలూరి రాధాకృష్ణ, ఎం. రాజా, వి. శశిబాలుగార్లు. వీరు చక్కని వ్యాసాలు వ్రాసి, కళాసేవ చేయుచున్నారు.

శ్రీ ఎ. యస్. రామన్‌గారు యిల్లస్ట్రేటెడ్ వీక్లీ ఆఫ్ ఇండియా (బొంబాయి) లో సహాయ సంపాదకులుగానుండి ఆంధ్ర చిత్రకళా వ్యాప్తికి అపారమైన కృషి చేయుచున్నారు. వారు 'ఛాట్' అన్న పత్రికలో ఆంధ్రుల చిత్రకళపైని యెన్నో వ్యాసాలు వ్రాసి ప్రచారము చేసిరి.

చిత్రకళా పోషకులు

శ్రీ పాకాల రాజమన్నారు, శ్రీ నూతక్కి రామశేషయ్య, విజయనగరము సీనియరు డచెజరు రాణీసాహెబా, ఆంధ్రపత్రికా సంపాదకులు శ్రీ శివలెంక శంభూప్రసాద్, శ్రీ ఎం. రంగయ్యప్పారావు, శ్రీ కె. వి. గోపాలస్వామి గారలను, కళా పోషకులుగా పేర్కొనవలసి యున్నది.

ఆధునిక చిత్రకళా రంగములో పెక్కుమంది పెక్కురీతులలో చిత్రశిల్పములు సృష్టించిరి. వారిలో ఎంతోమంది సిద్ధహస్తులైనారు. ఆంధ్రదేశములో నున్న వారందరిని గురించి ప్రత్యేకముగా చెప్పుట కష్టసాధ్యమైన పని. స్వాతంత్ర్యము వచ్చి కొద్ది సంవత్సరములే గడచినప్పటికీ చిత్రకారులు పురోగమించిరని చెప్పుటకు సందేహము లేదు. వీరు మన కళాప్రపంచము పోకడలను ఆకళించుకొని భారతీయ కళకు క్రొత్త మెరుగులుదిద్ది ప్రపంచముతో పాటు పురోగమించ గలరనుటకు సందేహము లేదు. ఇందుకు మన ఆంధ్రదేశములో మొట్టమొదట జరిగిన కృషి అనల్పము; అమూల్యము. ఇకమీదట మన ప్రభుత్వమువారి, ప్రజల ప్రోత్సాహముపైని మన కళా సంస్కృతుల భవిష్యత్తు ఆధారపడి యున్నది. ఏనాడు అన్ని ప్రాంతాలలోను, అన్ని రంగాలలోను భారతీయతతో కూడిన అకాడమీలు, గ్యాలరీలు, ప్రదర్శనాలు, చిత్రకళాశాలలు ఏర్పడ గలవో, అనాడే ప్రథమశ్రేణి కళాకారులు తయారు కాగలరు; అనాడే లలితకళాభివృద్ధికి నూతన కోణములు కాగలవు.

నిశీథినీ శంఖారావం

శ్రీ "కాంకలూరి"

గూడ్సుబండి గుసుస్తూ నడుస్తోంది.

లోకంచుట్టూ చీకటి నగ్నంగా నృత్యం చేస్తోంది. ఆకాశంలో చుక్కలు ప్రపంచాన్ని క్రమ్మిన అంధకారాన్ని చూచి, గొంతెత్తి అరుస్తున్నాయి. ఆ అరుపులు అర్థంలేని ధ్వనుల్ని నింపుకొని అనంతంలో మిళితమైపోతున్నాయి.

గూడ్సుబండి కుసుకుతూ కూతవేసింది.

దూరంగా పర్వతం లోయల్లో కొండరాళ్లను దాటుకుంటూ ప్రవహించే సెలయేళ్ళ ఏడ్పు, చిన్నగా, మరీచిన్నగా అవ్యక్తంగా వినవస్తోంది. ఎందుకో నక్కలు, ఒక్క సారిగా ఎక్కడో అరుపులు మొదలుపెట్టాయి. గుడ్లగూబలు కేకలుపెట్టాయి. కీచురాళ్ళ మర్మర రవం వినవస్తోంది. ప్రశాంత వాతావరణంలో ప్రకృతి వ్యతిరేకమైన ప్రతిపని ధ్వనీ వినవస్తోంది. ఒక్క నిమిషం నిశ్శబ్దం. పూర్తి నిశ్శబ్దం. భరింపరాని నిశ్శబ్దం. భయంకరమైన నిశ్శబ్దం. ప్రళయమైన నిశ్శబ్దం. ఇంతలో ప్రాణంమీదికి ముంచుకొచ్చినట్లు, ప్రపంచంపైన ప్రళయకాల మహాపయోధి వచ్చి పడుతున్నట్లు, గొంతుపూడిచి ఆడకపోయినా, శక్తినంతా ఉపయోగించి, ప్రయత్నించి, చస్తున్న రాక్షసికంటే భయంకరంగా, నిశ్శబ్దానికి భంగకరంగా గోంద్రుపెట్టి అరచింది గూడ్సు బండి.

గూడ్సుబండి కొండ ఎక్కుతోంది.

చుట్టూ దట్టంగా పెరిగిన చెట్లనుదాటుకుంటూ సాగిన రైలు రోడ్డుమీద గూడ్సుబండి పైకి పాములాగా మెలికలు తిరుగుతూ ప్రాకుతోంది.

గూడ్సుబండి ఇంజనులో డ్రైవరు గురవయ్య క్రూరంగా కనిపిస్తున్నాడు.

ఇంజను పొయ్యిలోంచి, విచిత్రంగా, అపూర్వంగా కంపు వచ్చి, నాసికా రంధ్రాల్ని పగలగొడుతోంది.

గురవయ్యకు ముక్కు మూసుకోవాలని తెలియని పరిస్థితి. డ్రైవరు ప్రక్కనున్న ఫైర్‌మన్ రెండుచేతులతో ప్రయత్నించి ముక్కు మూసు కున్నాడు.

గురవయ్య వంటినిండా చెమట పట్టింది. బట్టలు ముద్దముద్దగా తడిసిపోయాయి. ఆ చెమట బట్టలపైన బొగ్గు నుసి కొట్టుక అద్దినట్లు వుంది. బట్టలు మరీ నల్లగా కనిపిస్తున్నాయి. ఆ బట్టలు పడిన నీరుగానీ, నెత్తురుగానీ గుర్తురానంత నల్లగావున్నాయి.

గురవయ్య పిడికిలి ముడుచుకొని వుంది. పళ్ళు నోటిలో ఒకదానినొకటి నొక్కి పట్టుకున్నాయి. నొసటి మీద చిక్కు చిక్కుగా ముడతలు పడివున్నాయి. నొసటిమీద చెమటబిందువులు తళతళ లాడుతున్నాయి. ముఖంలో వెలుగునీడలు వ్యాపిస్తున్నాయి. గురవయ్యముఖంమీద సాలెగూడులాగా వెలుతురు, మండుతున్న పొయ్యిమూత కన్నాలలోంచి వచ్చి పడుతోంది. ముక్కుపైగా చెమటబిందువులు జారుతున్నాయి. కనురెప్పలు చెమటతో తడిసిపోయాయి. ఉచ్ఛ్వాస నిశ్వాసాలు మందంగా సాగుతున్నాయి. ముక్కుపుటాలు కంపిస్తున్నాయి. కఠినమైన అధరాలు వణుకుతున్నాయి. ముఖంలోని ప్రతి వెంట్రుక పొడు కంపరమెత్తిపోతోంది.

గూడ్సు బండి కొండ ఎక్కింది.

గురక పెడుతూ గాలి తోలింది.

గాలి విసురుకి ఇంజనుపొయ్యి చలించింది. పొయ్యిలోంచి ప్రకృతికి వళ్ళు తెలియకపోతే పుట్టినగాలి బైటకివచ్చింది. ఆ గాలి చస్తూ బ్రతుకుతూ వాసన మోసితెచ్చింది.

కంపు! ముక్కులో రక్తనాళాలు పగిలిపోయే కంపు. స్మశానంలో మనిషిని కాలుస్తుంటే వచ్చేకంపు.

గురవయ్యకు ముక్కుమూసుకోవాలని తట్టలేదు. ముక్కుమూసుకున్న ఫైర్‌మన్ గూడ్సుబండి నడుపుతున్నాడు. ఎర్రని గాజుగోళీల్లాంటి రక్తం గడ్డకట్టినకళ్ళలోంచి చూపులు నిర్వ్యాపారంగా మండుతున్న పొయ్యిపై పునూటిగా విసిరాడు.

గురవయ్య ఆలోచనలులాగా పొయ్యిలో సుడులుతిరుగుతున్నాయి పొగలు. ఆ పొగల్లో అంతకు ముందు జరిగిపోయిన విషయం గుర్తుకొచ్చింది. పొయ్యిలోంచి వచ్చే వాసనకు, అంతకు ముందు జరిగిన సంఘటనకు సంబంధం అతని ముఖంలో తేలుతోంది.

అంతకు కొంచెం ముందు.........

గూడ్సుబండి కొండకు రెండు మైళ్ళదూరంలో దట్టమైన అడవిలోంచి నడచింది.

అప్పుడు.........................

భూమిమీద చీకటి పెత్తనం ముమ్మరంగా చెలాయిస్తోంది. మిణుగురుపురుగులు వెలుగునిద్దామని ప్రయత్నించి, ఏడ్చి, కిక్కురుమనకుండ వూరుకున్నాయి. చీకటి సింగారించుకొని చిత్రంగా నవ్వి నగ్నంగా, భీకరంగా, నర్తిస్తూ వర్తించింది.

అంతలో.........................

గుబురుగావున్న కొండ దగ్గర అడవిలో చెట్ల మధ్యగా ఒక అరుపు వినవచ్చింది. మూర్శ్రోత్రలు వినిపించాయి. దశదిశలూ ప్రతిధ్వనించాయి. నాశనమయిన నక్క అరుపు కాదు. పదును విరిగిన ఏనుగుఘీంకారం కాదు. కాలంమూడిన కుక్క అరుపు కాదు. చిక్కిపోయిన సింహగర్జన కాదు. చీకట్లో పిస్తోలో

తలొంచుకుపోయే రైలింజనుకూతకేకా కాదు. అన్నిటికీ అతీతం. అర్థంగాని ధ్వని. ఊహించలేని శబ్దం.

—మనిషి చావబోయేముందు చివరిసారిగా, ఉన్నతమైన స్వరంతో పెట్టే గావుకేక.

అనుకున్నట్లు గూడ్సుబండి మెల్లగా నడిపాడు గురవయ్య. గూడ్సుబండి వెలుగులో రైలురోడ్డు ప్రక్కగా ఫర్లాంగుదూరంలో ఎవడో ఏదో ఎత్తుకొని నిలబడ్డాడు. గురవయ్య అందుకున్నాడు. ఇంజను ప్రక్కగా మూడో మెట్టుమీదికి దిగి.

క్రింద నిలబడినవాడు అందించిన బరువు అందుకున్న గురవయ్య వెంటనే ఇంజనుపొయ్యి మూతతీసి, దాంట్లో పెట్టి, బొగ్గువేసి, మూతవేశాడు. బట్టలమీద రక్తం పడింది. ముఖంలో ఆతృతపోయింది. శరీరానికి చెమట పట్టటం మొదలు పెట్టింది. అప్పుడు తను బైటికిచూశాడు. అందించిన బాబు గూడ్సు గార్డుపెట్టె దాటకముందే కనిపించకుండా అడవిలోకి వెళ్ళిపోయాడు. బాబు వెళిపోవటం తను చూడలేదు.

గూడ్సుబండి కొండదాటి లోయలోకి దిగుతోంది.

ఘోరున గాలి తోలింది. కంపు! సహించరాని కంపు, కండలు కాలిన కంపు. నరాలు మాడిన కంపు. వెంట్రుకలు చిటుకురించే కంపు.

పొగలు పొరలుతున్న పొయ్యిమూత తీశాడు గురవయ్య. లోన శవం కాలిపోతోంది. పూర్తిగా కాలిపోలేదు. గుర్తుపట్టటానికి మాత్రం వీలులేదు. ఊచల్లాంటి చేతులు, కట్టెల్లాంటి కాళ్ళు, ముడుచుకొనిపోయిన దుంగలాంటి శరీరం. రాయిలాంటి తల పగిలిపోయింది. అన్నీ మండుతూనే వున్నాయి. ఉమ్మివేశాడు తుపుక్కున గురవయ్య.

బొగ్గువైపు చూశాడు. పొయ్యివైపు చూశాడు. బొగ్గు పొయ్యిలో వేశాడు. శవం ఛాయలు కనిపించకుండ చేశాడు. బొగ్గు పూర్తిగా పొయ్యిని క్రమ్మింది. పొగలు దట్టంగా వస్తున్నాయి. మూతవేశాడు గురవయ్య.

డ్రైవరు దూరంగా నిలబడ్డాడు. ఫైర్‌మైన్ ఇంజను నడుపుతున్నాడు. గురవయ్య చెమట మెల్లగా చల్లారుతోంది. బట్టలు బొగ్గులో, రక్తంలో, చెమటలో తడిసి నల్లగా తయారయ్యాయి. ముఖం చిత్రంగా మార్పులు పొందుతోంది. పైపంటిక్రింద క్రింద పెదిమ నొక్కబడింది. కళ్ళు చిన్నవయ్యాయి. ముఖం ముడుచుకుపోయింది.

గూడ్సుబండి లోయలో పోతోంది.

ఇంజను పొయిలోంచి పొగలు సుడులు సుడులుగా కంపు కంపుగా వస్తున్నాయి.

కంపుకి—ఇంజను పొయిలోంచి రావటానికి కారణాలు అతని ఆలోచనల్లో కదలాడుతూవున్నాయి.

విధవ మాడిపోతున్నాడు, అనుకున్నాడు గురవయ్య. మళ్లీ అనుకున్నాడు, తప్పుడు బుద్ధులున్నవాళ్ళు బ్రతక్కూడదు.

బాబు మంచివాడు. తనమాట విన్నాడు. తను చేయమన్న పని చేశాడు. వాడు తనని ఎప్పుడూ కాదనలేదు. అసలు బాబు అచ్చంగా తన కొడుకు. తండ్రికి తగిన కొడుకు. అందరిలాంటివాడు కాదు.

పొయ్యిపైపు చూశాడు.

కాలుతున్నాడు విధవ. అసలు వాడెవడో తనకు తెలియదు. పెళ్ళాం తన తరపు చుట్టమని చెప్పింది. తన పెళ్ళాన్ని వాడు అక్కా అని పిలిచేవాడు.

వాడు—కోటిగాడు—తన కింత ద్రోహం చేస్తాడని తను అనుకోలేదు. ఏదో లేనివాడుకదా అని తను వాడికి స్టేషనులో కూలీ మోసుకునేందుకు లైసెన్సు ఇప్పించాడు. వాడు ఇంత ద్రోహం చేస్తాడా?

వాడు వచ్చి సరిగ్గా సంవత్సరం కూడా కాలేదు. ఇంతలో ఎంతపని చేశాడు. ఎంత ద్రోహం. ఇంతగా ప్రవర్తిస్తాడని తెలిస్తే తాను వాణ్ణి చేరనిచ్చేవాడుకూడా కాదు.

వాడికి తను బుద్ధి బాగా చెప్పాడు.

బాబు లేకపోతే కోటిగాడికి తను శిక్షవేయగలిగేవాడుకాదు. బాబు సహాయం చాలా వుంది. బాబుది ఆరోగ్యమైన శరీరం. కోటిగాడిది కూడా అంతే. ఇద్దరి వయస్సూ ఇరవై సంవత్సరాలకు మించదు. ఇద్దరి శరీరాలూ బొద్దుగానే వుంటాయి. ఇద్దరి ముఖకవళికలు దగ్గరదగ్గరగా ఒకేలాగ వుంటాయి. జాగ్రత్తగా చూస్తే తప్ప పోల్చుకోలేము.

పాసింజరు ట్రెయిన్‌లో ఫైర్‌మన్‌గా పగలు డ్యూటీ చేసి వచ్చి పడుకున్నాడు బాబు. వాడి పక్కలోనే కోటిగాడు కూడా వున్నాడు. రాత్రి పదిగంటలకి తను డ్యూటీకి వస్తూ బాబుని లేపి చేయవలసిన కార్యక్రమమంతా చెప్పి, తను ఇంజనుదగ్గరకు వచ్చాడు. రాత్రి ఒంటిగంటకల్లా కార్యక్రమం నెరవేర్చాడు బాబు. వాడ్ని చంపి ఇవ్వమని తను బాబుతో చెప్పాడు. అలాగే బాబు చేశాడు. తను ఆ విధవ కోటిగాణ్ణి ఇంజను పొయ్యిలో వేసి బూడిదచేసి వేశాడు.

పొయిలోంచి సన్నగా వాసన వస్తోంది.

మాడి పో! బోడి విధవా! ద్రోహంచేస్తావటరా అనుకున్నాడు తను. ఫైర్‌మన్ నడుపుతున్నాడు, ఇంజను.

గూడ్సుబండి కొండప్రాంతంలోనే నడుస్తోంది.

గురవయ్య పొయ్యిపైపు చూశాడు.

కోటిగాడు తనకింత అన్యాయం తలపెడతాడని తెలిస్తే తను వాణ్ణి చేరనిచ్చేవాడుకాదు. ఎంత అప్రతిష్ఠ, ఎంత అపకీర్తి. తన గౌరవానికి హోదాకి మచ్చతెచ్చేపని చేస్తాడా వాడు. చావరా విధవా అనుకున్నాడు గురవయ్య పొయ్యిపైపు చూస్తూ.

—కృతజ్ఞత లేని ఒక విధవకి ఉద్యోగం చూపించటం తనది తప్పు. తనది బుద్ధిలేని పని. తను వెధవ. వట్టి విధవ. పెద్ద విధవ. వాడికి తను లైసెన్సు కూలీ ఉద్యోగం ఇప్పించాడు.

ఒకప్పుడు తనుకూడా లైసెన్సు కూలీయే. ఇప్పటికి పాతిక సంవత్సరాలనాడు తను లైసెన్సు కూలి. అప్పుడు తనకి పదిహేను సంవత్సరాలు. తనకి కూలీ మోయటానికి లైసెన్సు లేదుగాని తను కూలీ మోసేవాడు అప్పుడు.

తనకు తల్లిదండ్రు లెవరో తెలియనప్పుడు తను స్టేషనులో చేరాడు.

ఇంజను పొయ్యిలోంచి వాసన వస్తూనేవుంది.

ఫైర్‌మన్ బండి నడుపుతూనే వున్నాడు.

గూడ్సుబండి గునుస్తూ నడుస్తూవుంది.

గురవయ్య ఆలోచనలు సాగుతూవున్నాయి.

రైలుస్టేషనులో తన జీవితం పది సంవత్సరాలనాడు ప్రారంభమయింది. అంతకుముందు తానెవరో తనకు తెలియదు. లోకానికి అంతకంటే తెలియదు. కూలీ నాలీ మోసేవాడు. ప్రయాణీకులదగ్గర డబ్బు లడుక్కునేవాడు. ఎవరు ఏం పెట్టినా తీసుకునేవాడు. ఎక్కడో ఎత్తేసిన పుల్లాకుల్లో మెతుకులు తినేవాడు. ఏ ప్లాటుఫారంమీదనో, ఏ రైటుక్రిందనో, ఏ ఫెన్సింగుప్రక్కనో నిద్దర పోయేవాడు.

కూలీ మోసేటప్పుడు చూచిన లైసెన్సుకూలీల తిట్లుతిన్నాడు. తన్నులు భరాయించాడు. ప్లాటుఫారంమీద పోలీసుల అదమాయింపులకు తట్టుకున్నాడు. అనేక సందర్భాల్లో దొంగని అనుమానించి తన్నేటప్పుడు తమాయించుకున్నాడు. దున్నపోతులాగా వున్నావనే దున్నపోతుల్లాంటి ప్రయాణీకుల బెదిరింపులకు ఓర్చుకున్నాడు. ఘరానా మనుష్యుల చేతుల్లో కిక్కురు మనలేదు.

—నూరు సంవత్సరాల కష్టాలు తను చిన్నతనంలోనే అనుభవించాడు. కన్ను మూస్తూ తెరుస్తూ లోకంవైపు చూడకుండ జోగుతూ కాలంగడిపే తనకు కనువిప్పు కలిగించింది లోకం. దానితో ఎన్నడూ లేని క్రూరత్వం తనలోకూడా పీఠం వేసుకుంది.

ఒకసారి కూలీకి అడ్డంవచ్చిన ఒకణ్ణి పచ్చడి పచ్చడిగా చితగ్గొట్టాడు. ముఖం పగలగొట్టాడు. నడుం విరగదన్నాడు. రక్తం కళ్ళచూశాడు.

మరొకసారి తను ఏరుకునే పుల్లాకుల్లో మెతుకులు లాక్కోబోయిన మరొకణ్ణి చింతకాయ చట్నీ చేశాడు. పళ్ళురాలగొట్టాడు. దవడ పగలగొట్టాడు. కసి తీర్చుకున్నాడు.

తను పొయికొనదొడ్డిదగ్గర, లైటుకి దూరంగా, క్రీనీడన జీవితంలోని మురికిని ఓల్చుకొంటూ, యాతన్ని విడుస్తూ నిద్రపోతుంటే తన ప్రక్క కండువా కొస్తూ ఆ రాత్రి లాక్కుపోయిన వాడిని తెల్లారింతరవాత చావబాది కోపం చల్లార్చుకున్నాడు తను.

ప్రపంచం తనకప్పుడు అందించిన మహాప్రసాదం క్రూరత్వం. మూర్ఖంగా ప్రవర్తించటం, పరిస్థితులమీద బలంగా మరోతోవతో అడ్డదిడ్డంగా, ఆలోచన లేకుండా ఎదురొక్కసెట్టు చేయటం.

ఆ క్రూరత్వానికిది పరాకాష్ఠ. చచ్చిపోతున్నాడు విధవ. మూర్ఖంగా మూర్ఖత్వంమీద తిరగబడి నిలువలేక మిడతలాగా కాలి పోతున్నాడు.

నాకు ద్రోహం తలపెట్టేవాడా ద్రోహి అనుకున్నాడు గురవయ్య. ఇంజను పొయ్యి మండిపోతూనే వుంది.

కొంచెం కొంచెంగా వాసన ఇంజన్లో కొడుతోంది.

గూడ్సుబండి నడుపుతున్న ఫైర్‌మన్ తీగ లాగేసరికి ఇంజను కూతవేసింది. దూరంగా మునగదీసుకు పడుకున్న కొండ, నల్ల దుప్పట్లో నిశ్శబ్దంగా నిద్దరపోయే నిశీథి ఒక్కసారి ఉలిక్కిపడి లేచి ఆవులించి వూరుకున్నది.

కోటిగాడి కిప్పుడు ఇరవై సంవత్సరాలు. తనకప్పుడు పదహారు పదిహేడు సంవత్సరాలు వయస్సు. ఆ రోజు తను ఎవరి దగ్గరో కూలీ అందుకొని మోసుకొని పోతున్నాడు. అంతలో లైసెన్సు కూలీవచ్చి, కాలితో వీపుమీద తన్ని, నెత్తిబరువు మార్చుకొని, గుండెల్లో కొండంతబరువు విడిచి, పోతూ పోతూ 'దున్నపోతు! పోయి బొగ్గు మోసుకోరాదు' లైసెన్సుకూలీ ధర్మబోధచేసి వెళ్లి పోయాడు.

ఒకనాడు మరొకడికీ తనకీ కూలిపంపకందగ్గర పేచీవచ్చి తగాదాపడి తన్నుకుంటుంటే స్టేషనుగార్డు వచ్చి, వీపుచరిచి విడదీసి, నానా చివాట్లుపెట్టి, 'వెధవల్లారా! పనీపాటా లేకుండ తన్నుకోకపోతే పోయి బొగ్గు మోసుకోరదటంరా' అని వెళ్లి పోతున్న గార్డువెనుక తను పరుగెత్తి 'బాబ్బాబు ఎక్కడ బాబుబొగ్గు మోసేది' అని అడిగి తెలుసుకున్నాడు.

మరునాడు తెల్లవారకముందే మసక చీకట్లోనే, లోకో షెడ్డు దగ్గరకుపోయి, మేస్త్రీని కలుసుకొని, తను బొగ్గు మోస్తానని మనవి చేసుకున్నాడు. మేస్త్రీ తనవైపు దృష్టిసారించి తీక్ష్ణంగా చూశాడు. తను కండలుబ్బించి నరాలు బిగబట్టి వళ్లు పనిచేయగల దనే అభిప్రాయం కలిగేట్టు చేసే ప్రయత్నం కొనసాగిస్తూ వినయంగా నిలబడ్డాడు.

మేస్త్రీ ముఖంలో ఆనందం కనిపించింది. తను తృప్తిగా గాలి పీల్చుకున్నాడు. మేస్త్రీ అడిగాడు 'బొగ్గు మోస్తావా' అని. తను మాట్లాడలేదు బుర్రమాత్రం, గట్టిగా, మాంఛి వూపుతో రెండు సార్లు అటూ ఇటూ వూపాడు.

గూడ్సుబండిలో నిలబడి గతం కళ్లఎదుటకు తెచ్చుకుని చూచుకుంటూ ఆలోచనల్లో లీనం అయిపోయిన గురవయ్య వీపుకి ఐరన్ రాడ్ ఒకటి గట్టిగా పొడుచుకుంది.

వెనక్కు తిరిగి చూశాడు గురవయ్య.

ఫైర్‌మన్ ఇంజను పొయ్యిలో బొగ్గువేసి, బొగ్గుని కదిలిస్తున్నాడు. ఆ కదలికలో రాడ్ రెండోభాగం అనుకోకుండా గురవయ్యకు పొడుచుకుంది. ఆలోచనల గొలుసు తెగిపోయింది. కోపం వచ్చింది. ఫైర్‌మన్ డ్రైవర్ వైపు చూడకుండ కూడ పనిలో నిమగ్నులై పోయాడు. గురవయ్యకోపం పోయింది. ఫైర్‌మన్ ఇంజనుపొయ్యిలో బొగ్గువేశాడు.

గురవయ్య ఆలోచనలు బొగ్గు వైపు మళ్ళాయి.

తను లోకోషెడ్డులో బొగ్గుమోసేవాడు మొదట్లో, మేస్త్రీ ప్రోత్సాహంతో షిఫ్టులో పనిలోచేరినప్పుడు. వాగన్లలోంచి దిగుమతైన బొగ్గు వేరొకచోట చేర్చటం కొన్నాళ్లు చేశాడు. తరవాత వాగన్లలోంచి బొగ్గుదించటం కొన్నాళ్లు చేశాడు. క్రిందవున్న బొగ్గుని ఇంజన్లో వేయటం మరికొన్నాళ్లు చేశాడు. ఇలా సంవత్సరం గడిచిపోయింది.

ఏదో అవసరమైన సందర్భంలో ఇంజను పొయ్యిలో బొగ్గు వేయవలసిందని మేస్త్రీ చెప్పి పంపించాడు. తను అలాగ్గా కొంత కాలం గూడ్సుబండిలో పొయ్యిలో బొగ్గు వేస్తూవుండేవాడు. మరి కొంత కాలానికి తనని ఫైర్‌మన్ అన్నారు. అప్పట్నుంచి తనకు వారం జీతంకాదు. నెలజీతం.

అప్పుడు తను ఫైర్‌మన్. అప్పట్లో తను ఫైర్‌మన్. అదే మొదలు తనలో తనుకూడా ఒకవ్యక్తి అని భావం రావటానికి. తనకు వ్యక్తిత్వంవుంది.

అంతకుముందు తను రిక్షావాళ్ళు తినే పేటిహోటల్లో నాలుగు మెతుకులు కతికేవాడు. ఓవర్ బ్రిడ్జిమీద ఎక్కడో నిద్రపోయేవాడు. అయితే పరిస్థితి తారుమారయింది. పగలు నిద్రపోవాలి. రాత్రి డ్యూటీకి పోవాలి. వేళగానివేళ అన్నంతినాలి. ఇదీ పరిస్థితి. ఇట్టి విషమ పరిస్థితి తనకు. ఓవర్ బ్రిడ్జిమీద పగలు నిద్రపోవటం వచ్చినా కుదరదు. అనుకున్నప్పుడు అన్నం దొరకదు.

మేస్త్రీకి మగపిల్లలు లేరు. ఒక్కతే ఆడపిల్ల. తను మేస్త్రీని అడిగాడు పరిస్థితి వివరించి చెప్పి. మేస్త్రీ తెలుసుకున్నాడు. ముద్దుగా పిలుస్తూ 'నా యింట్లో వుండు బాబు' అన్నాడు. మేస్త్రీ భార్య ఒప్పుకుంది. తను మేస్త్రీ ననుసరించాడు.

సాగిపోతున్న గూడ్సుబండి పొయ్యిలో వాసన లేదు. గురవయ్య పొయ్యివైపు చూశాడు.

పొయ్యివైపుచూస్తూ వీడికి—కోటిగాడికి తను ఆశ్రయం ఇచ్చాడు. వీడు తన యింటికి వచ్చి సంవత్సరం కావస్తోంది. తను మేస్త్రీ ఇంట్లోచేరి ఇరవై సంవత్సరాలపైగా అవుతుంది.

వీడూ మేస్త్రీ దూరంచుట్టం. లైసెన్సుకూలీగా స్టేషనులో చేరాడు. ఉండటానికి ఇల్లు లేకపోవటంతో తన యింట్లో చేరాడు. తను చేరనిచ్చాడు. ద్రోహి అని తెలియదు. తెలిస్తే చేరనిచ్చేవాడు కాదు.

తనకిప్పుడు నలభైసంవత్సరాలకు పైచిలుకే వుంటుంది వయస్సు. ఇప్పుడు తనకొక కొడుకు, కూతురూ వున్నారు. కోటిగాడికి ఇరవై సంవత్సరాలు. బాబుకి ఇరవై సంవత్సరాలు. కూతురికి పద్దెనిమిది సంవత్సరాలు. తను మేస్త్రీఇంటిలో చేరినప్పుడు మేస్త్రీ కూతురికి పద్దెనిమిది సంవత్సరాలు.

గూడ్సుబండి ఇంజను తెంపులేకుండా కూతలు వేస్తోంది.

గురవయ్య ఆలోచనలకు అంతరాయం కలిగింది.

ఫైర్‌మన్ లైటుకి చూస్తూ తీగెలాగుతూ వున్నాడు. గురవయ్య లైటుకి చూశాడు. దూరంగా కొంచెం ఎత్తులో ఎర్రలైటు కనిపిస్తోంది. సిగ్నలు ఇవ్వలేదు. మరి రెండుసార్లు తీగెలాగాడు ఫైర్‌మన్. దూరంగావున్న ఎర్రలైటు పచ్చలైటుగా మారింది. సిగ్నలు వంగిపోయింది.

కూతలుపెట్టి గూడ్సుబండి, సిగ్నలు దాటి స్టేషనులోకి వచ్చింది. స్టేషను చాలాచిన్నది. ఆగలేదు. దాటిపోయింది.

గురవయ్య గతం జ్ఞాపకాల సినిమారీలు వర్తమానంలో గుర్తుకు తెచ్చుకొని చూచి ఎదురుగావున్న బాయిల్లో తగలేస్తున్నాడు.

అప్పుడు తనని మేస్త్రీ భార్య 'బాబూ లేరా' అని లేపేది. స్నానం చేయించేది. బట్టలు ధరింపించేది. అన్నం పెట్టేది. డ్యూటీకి పంపేది. తను డ్యూటీకి పోయేవాడు. తను ఎవరితోనూ ఎక్కువగా మాట్లాడేవాడుకాదు. కాదు—తను అసలు మాట్లాడే వాడేకాదు. ఎవరిఎదుటా నిలబడేవాడు కాదు. అసలు అవసరం కలిగేదికాదు. పిలిస్తే తలవంచుకొనే పలికేవాడు. ఏమైనా అడిగితే తలవంచుకునే సమాధానం చెప్పేవాడు.

వీణ్ణి కూడా తనభార్య గౌరవంగా చూచేది. ఏలోటూ రానీకుండా చేసేది. వాడు ఎప్పుడు ఎక్కడ వుంటేవాడో ఎవరికీ తెలియదు. ఒకరోజు స్టేషనులో పడుకునేవాడు. మరొకరోజు ఇంట్లో పడుకునేవాడు. వాడు ఎప్పుడు కూలిమానేవాడో తెలియదు. డబ్బుమాత్రం ఏదో ఇంత తనభార్యకు వాడు ఇస్తూ వుండే వాడు.

అప్పుడు తనకు ఇరవై సంవత్సరాలు నిండాయి. ఆ ప్రాంతం లోనే క్రొత్తగా గూడ్సుబండి వేశారు. డ్రైవర్సుస్టేట్ తగ్గింది. ముగ్గురు డ్రైవర్లు అవసరమయ్యారు. సర్వీసున్న ఫైర్ మన్లను డ్రైవర్లుగా ప్రమోట్ చేసే ఏర్పాటు జరిగింది. తనకు ప్రమోషన్ వచ్చింది. అంతే మళ్ళీ ప్రమోషన్ లేదు. కారణం తనకు చదువు లేకపోవటం. అప్పట్నించి ఇప్పటిదాకా తను గూడ్సుబండి డ్రైవరుగానే వుండిపోయాడు.

వీడికేమీ ప్రమోషన్ లేదు. ఒకేఒక్క ప్రమోషన్, దేవుడ్ని చూస్తున్నాడు కోటిగాడు.

తను డ్రైవరు అయింతరవాత కొంత విశ్రాంతి దొరకటం మొదలుపెట్టింది. తను ఇంటిదగ్గర వుండే అవకాశం ఎక్కువ చిక్కింది. అదే తనకు మేలుచేసింది. జీవితం బాగుపడేట్టు చేసింది.

కోటిగాడూ కూడా అమధ్య ఇంటిదగ్గర ఎక్కువకాలం వుండటం మొదలు పెట్టాడు. తనకప్పుడే భయం కలిగింది. వాడి వున్న ఆవిశ్రాంతే తనకు కష్టం కలిగించింది. వాడికొంత ముంచింది. తనకు కోపం తెప్పించింది. వీణ్ణి తనచేతులతో చంపించింది.

—నిగవ స్వర్గంలో రంభతో తతంగాలూ తైతక్కలూ ఆడు తాడుట. కుక్క. ఛీ! ఇంజన్లోంచి ఉమ్మివేశాడు.

మేస్త్రీకి రోజువిడిచి రోజు రాత్రి డ్యూటీవుండేది. మేస్త్రీ భార్య పదిగంటలకే కునుకు తీస్తుంది. తనకు రాత్రి రెండుగంటల దాకాని(ద్రపట్టేదికాదు. ఇంటిదగ్గరున్న రోజుల్లో మేస్త్రీ'ఏంబాబూ ఇంకా నిద్దరపోలేదూ' అని అడిగేవాడు. తను ఏ సమాధానమూ చెప్పేవాడుకాదు. 'పిచ్చిబాబు ఏమాలోచిస్తున్నాడో' అనుకుంటూ వెళ్ళిపోయేవాడు పిచ్చిమేస్త్రీ.

తనకు విశ్రాంతి ఎక్కువైనా రాత్రిడ్యూటీ కూడా వుండేది. కొడుక్కి కూడా ఎక్కువగా నైట్ డ్యూటీలు వస్తుండేవి. తనభార్య పదిగంటలో పడుకుంటుంది. వాడు ఎప్పుడు ఎక్కడ పడుకునే వాడో ఎవరికీ తెలియదు! ఏరా ఎక్కడున్నావంటే ఏమీ చెప్పేవాడు కాదు.

—వెధవ, తనకు తెలియకుండా చేయగలడా! అనుభవించరా అప్రాచ్యపు ఫూల్. కాండ్రించి మండే బాయిల్లో ఉమ్మివేశాడు డ్రైవరు.

మేస్త్రీకి ఒక కూతురుంది. అప్పుడు దానికి పద్దెనిమిది సంవత్సరాలు. లోకో షెడ్డు చుట్టూ చిన్నచిన్న బొగ్గులేరి కాఫీహోటళ్లలో అమ్ముతూవుండేది. పెట్రోలు, కిరోసిను దిగుమతైనప్పుడు పనికిరాని ప్రతిబొట్టు గుడ్డతో అద్ది, అగుడ్డ డబ్బాలో పిండుకొని దాన్ని అమ్మి డబ్బు సంపాయించేది. వాగన్లలోంచి కట్టెలు దిగినప్పుడు దొంగిలించి అమ్మి, డబ్బు కూడబెట్టేది. మేస్త్రీముఖం చూచి, అపిల్లను చూచీ చూడనట్లు పోనిచ్చేవాడు కాపలాదారు. ఆ పిల్ల వస్తుంటే షెడ్డు కాపలా జవాను నోరు చప్పరిస్తూ డ్యూటీ మరచి పోయేవాడు.

తనకూ ఒకకూతు రేడిసింది. దానికిప్పుడు పద్దెనిమిది నిండాయి. అది విలువలేనిపిల్ల. తను దానికి గౌరవం తెద్దామని గొప్పవాడికిచ్చి పెళ్ళిచేద్దామనీ కలలుకన్నాడు. తను దాన్ని

ఎక్కడకూ ఎప్పుడూ పోనివ్వకుండా, అన్నీ ఇంట్లో అమర్చేట్టు చేశాడు. చివరకు అర్థంలేనిపని చేసింది. వెధవ కోటిగాడు దాన్ని చూస్తే ఏపనీ చేసేవాడుగాదు.

మేస్త్రీ కూతురు, మేస్త్రీ నైట్‌డ్యూటీకి పోయినప్పుడు ఒంటిగంటా రెండుగంటలుదాకా నిద్రపోయేదికాదు. తెల్లవారు జాము నాలిగింటికే లేచి, ఆపనీ, ఈపనీ చేసేది.

తనకూతురు, బాబూ తనూ, నైట్‌డ్యూటీకి పోయి పగలు నిద్రపోతుంటే అదికూడా ప్రక్కనే చేరి ఒళ్ళుమరచి నిద్రపోయేది.

కూతురు నలతగా వుంటోందని విచారించిన మేస్త్రీ, దాన్ని ఎక్కువగా పనిచేయనివ్వటంలేదు. కూతురు చురుగ్గా పనిచేయటం లేదు. కాని, తీర్చిదిద్దిన గుమ్మటంలాగా, బొద్దుగా, శుభ్రంగా కొంచెం చియ్యబట్టి మన్నగా, నిగనిగలాడుతూ అందంగా తయారవుతోంది. ఆతరవాత రోజుల్లకు తెలిసింది మేస్త్రీకి, కూతురికి నెలలు నిండుతున్నాయని.

రెండురోజాల క్రిందట తనకు తెలిసింది, తనకూతురికి నెలలు నిండుతున్నాయని.

అప్పుడు మేస్త్రీ గుండె పగిలిపోయింది.

మొన్న తనగుండె మంటే ఇంజను పొయ్యిలాగా అయిపోయింది.

మేస్త్రీ అసమర్థుడు. బలహీనుడు. పిరికివాడు.

తను ధైర్యం కలిగినవాడు. శక్తిమంతుడు, సామర్థ్యం వున్నవాడు.

ఆరోజు తను మేస్త్రీఇంటికి పోయేసరికి, మేస్త్రీ భార్య హృదయంలో బొగ్గులకుంపటి రాజుకున్నట్లు కూర్చుంది. మేస్త్రీ కూతురు వెక్కివెక్కి ఏడుస్తూ వాకిట్లో ఓ ప్రక్కగా నక్కింది.

మేస్త్రీ చిలపరపేడు తీసుకొని, అప్పుడే అలసిపోయి వచ్చిన తనని దుగ్గుదుగ్గగా బొగ్గుని చితగ్గొట్టినట్లు చితగొట్టాడు. తను కిక్కురుమనలేదు. 'నాయింటోనించి పో భడవా' అన్నాడు మేస్త్రీ. ఆరోజు తను తడబడుతున్న కాళ్ళతో వెనుదిరిగి చూచుకుంటూ వెళ్లిపోయాడు.

ఆ రోజు రాత్రి తను డ్యూటీకి పోలేదు. లోకోషెడ్డు చుట్టూ అదేపనిగా తిరిగాడు. షెడ్డు ప్రక్కగా బొగ్గుగుట్ట దగ్గరగా మురికి గుంటలో కాళ్ళుపెట్టి బొగ్గుని చేత్తో గిల్లుతూ, మురికిగుంటలోనే ఈదులాడే కప్పను చూస్తూ తను కూర్చున్నాడు.

ఆ రోజే మేస్త్రీ వెనకగా వచ్చి, లేపి తీసుకుపోయి తనని ఇంట్లోపెట్టి ఎక్కడికో వెళ్లిపోయి తెల్లవారిం తరవాత వచ్చాడు. మేస్త్రీ భార్య ఆ రోజు రాత్రి బైట పడుకుంది. ఆకాశంలో చంద్రుడున్నాడు. భూమ్మీద వెన్నెల వుంది. తనకు ఒంటినిండా దెబ్బలున్నాయి. హృదయం నిండా వెన్నెలుంది.

మేస్త్రీ శక్తిహీనుడు!

తను శక్తిగలవాడు.

తనకు ఏమీ తెలియనీయకుండ ఇంత పనిచేసిన కోటిగాడ్ని తను క్షమించదలచుకోలేదు. చంపివేయాలి. అందుకే బాబుతో ఆలోచించి, నిర్ణయించుకొని, పిడ్ని గూడ్సుబండి ఇంజను పొయ్యిలో కూడ్చి వేశా నడుపున్నాడు డ్రైవరు గురవయ్య.

ఇంజను టాపుమీద ఎవరో కదులుతున్నట్లు శబ్దం నిశ్శబ్దంలో స్పష్టంగా వినవచ్చింది. ఇదేదీ డ్రైవరుకు వినిపించదు. ఫైర్‌మన్ ఇదేమీ పట్టించుకోలేదు.

ఇంజను మూడుసార్లు కూతవేసి, ఒక చిన్నస్టేషను ప్లాటుఫారం దాటి వెళిపోయింది.

ఇంజను పొయ్యిలోంచి వాసన వస్తున్న జాడలేమీ లేవు. పూర్తిగా వాసన ఆగిపోయింది. ఏ పరమాణువు దొరక్కుండా ఇరవై సంవత్సరాలు పెరిగిన శరీరం ఒక్కగంటలో కాలిపోయింది.

దూరంగావున్న నదిమీద బ్రిడ్జి మినుకు మినుకుమనే దీపాలతో నే నిక్కడున్నాను సుమా అని హెచ్చరిక చేస్తోంది.

నది కాళ్ళు చేతులూ ఆరజాపుకొని గాలికి కదులుతున్న చీరను సరిచేసుకోకుండా నీటుగా నిద్రపోతోంది కాబోలు.

ఇంజను టాపుమీద మనిషి జాగ్రత్తగా నడుస్తున్నట్లు శబ్దం వినవస్తోంది. ఫైర్‌మన్ ఏమిటో అనుకున్నాడు. ఇంజను నడుపుతున్నాడు.

చీకటి చీల్చుకుంటూ గూడ్సుబండి నడుస్తోంది.

గురవయ్య మామూలుస్థితికి వచ్చేప్రయత్నంలో వున్నాడు.

ఫైర్‌మన్ గూడ్సుబండి డ్రైవ్ చేస్తున్నాడు. డ్రైవర్ ఇంజను పొయ్యిలో బొగ్గువేస్తున్నాడు. ఆ పని అసలు చేయవలసింది ఫైర్‌మన్.

క్రిందవున్న బొగ్గుతీసి రెండుసార్లు పొయ్యిలో వేశాడు. మూడోసారి తీయబోతూ ఆగిపోయాడు. తీక్షణంగా బొగ్గు చిదుగుల వైపు చూస్తూ వుండిపోయాడు.

అలా ఎంతోసేపు చూడకుండ గురవయ్య వంగి ఏదో చేతికితీసి, ఊది, పైనున్న చొక్కాతో తుడిచి జాగ్రత్తగా చూశాడు.

పులిగోరు!

ఆ పులిగోరు తను బాబుకి రెండు సంవత్సరాలనాడు చేయించాడు. అది ఇక్కడెందుకు పడింది? బాబు ఇంజనులోకి రాలేదు. క్రింద వుండి అందించాడు. బాబు మెడలోవుంటే పులిగోరు ఎలా ఇంజనులోకి వచ్చింది?

హత్య జరిగేటప్పుడు అనుకోకుండా బాబు మెడలోని పులిగోరు కోటిగాడి చేతిలోకి వచ్చివుంటుంది.

ఇంజను టాపుమీద అలికిడి గురవయ్య విన్నాడు.

నిరామయంగా క్రిందకు వంగి బొగ్గు తీస్తున్నాడు.

ఇంజను టాపుమీంచి ఎవరో గుభిల్లున దూకారు.

డ్రైవరు తల ఎత్తేసరికి ఇంజను డ్రైవ్ చేస్తున్న ఫైర్‌మన్ గుండెల్లో కత్తి గ్రుచ్చుకుపోయింది.

కత్తిపిడిని పట్టుకున్న పిడికిలి, కత్తిని గుండెల్లోంచి బైటికి లాగింది.

గురవయ్య కత్తిని చూశాడు. పిడిని చూశాడు. పిడికిలిని చూశాడు. వచ్చిన వ్యక్తి ముఖాన్ని చూశాడు.

ఆశ్చర్యపోయాడు. భయపడ్డాడు. నీరుగారిపోయాడు. వాడు తనమీద కొస్తున్నాడు. వాడు కోటిగాడు.

ఒడ్డుల్ని ఢీకొంటూ మదించి ఘోషతో ప్రవహిస్తున్న నదిపైన బ్రిడ్జిమీదికి గూడ్సుబండి ఎక్కింది.

శిల్పసఖి

శ్రీ మోటూరి వేంకటరావు

ప్రతిదినము సాంధ్యవేళ వాహ్యాళి కేను
చనఁగ నొంటిగ నిటఁ బథాంచల తటాంక
చారు మూర్తి పురాశిల్ప శకల మొండు
ప్రీతి వీక్షించి నన్నుఁ బల్కరించుచుండు.

నంజనీడల ఆ చూపు చల్లదనము
వెల్లి విరిసి, సురాపగా వీచి లోని
యమృతసేచనముగ నా హృదంతరమును
దడిపి వేసి, పరాధీనతను రచించు.

నళియ చందాన — మందహాసమ్ము చిందు
వదన బింబమ్ములో, జిగి కదలియాడు
సోగ కందోయిలో, దివ్యరాగ మూని
ఈ శిథిల శిల్ప సుందరి హేలఁ గ్రాలు.
ఏ మహాశిల్పి తనగుండె నిచటఁ బిండి
ఈ శిలాఖండమున జీవ మొలయఁ జిలుక
రించెనో! ముగ్ధ చైతన్య రేఖ లిందు
మొలచి సుషమా కళాద్యుతు లొలకఁబోసె.

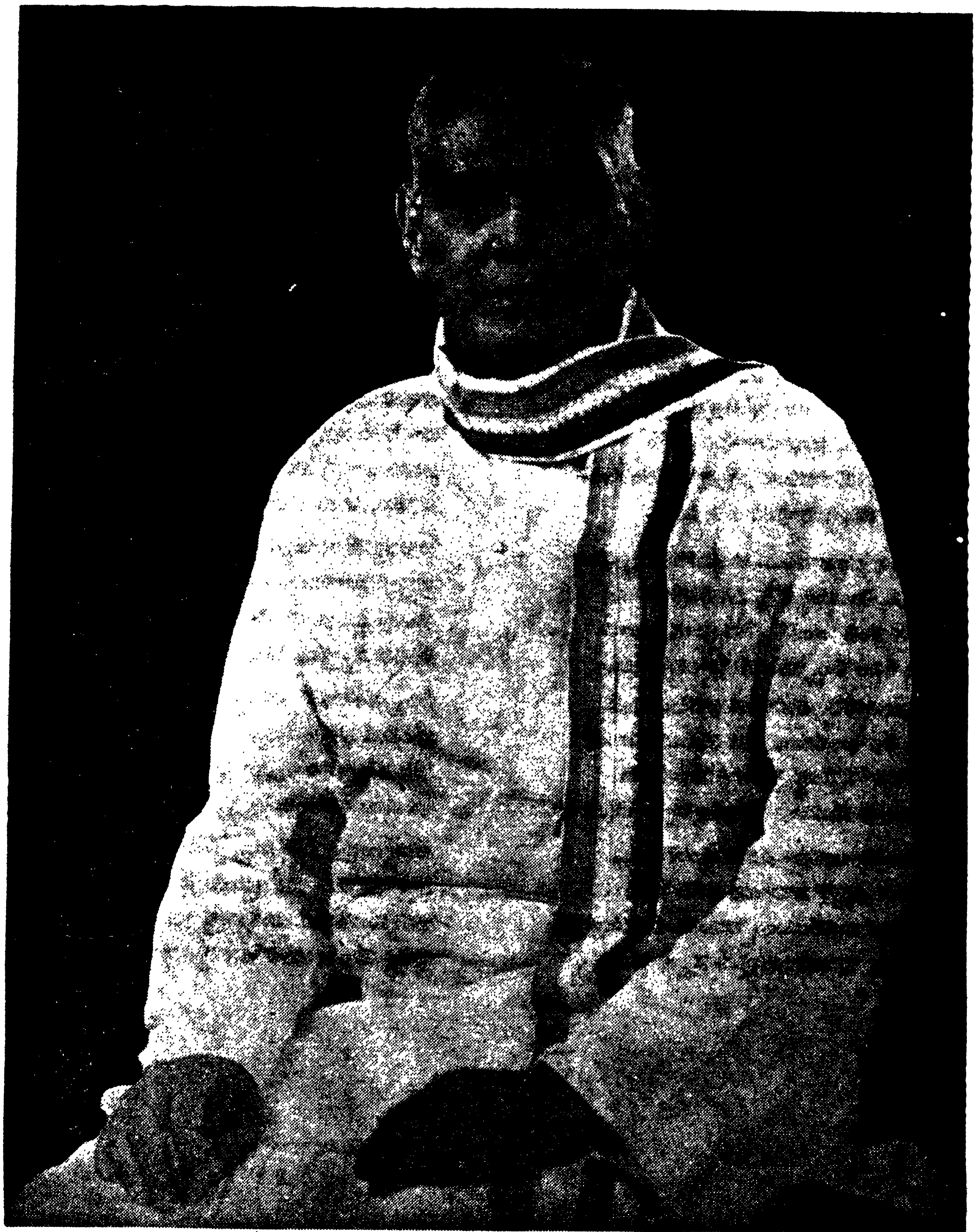
కాల కూలంకషా తరంగములఁ జిక్కి
నలిఁగి జీర్ణిల్లి నానాఁడు నవసి నవసి
నగము మిగిలియుఁ బ్రాణాతి చిగురుఁబోఁడి
కలఁకఁ బాఱని నగవు వెన్నెల వెలార్చు
జలదరింపు లెడందలోఁ దొలకరింప
కమ్మ పూఁదేనెఁ గ్రోలు భృంగమ్ము లీల
శిల్ప రుచిర ప్రియాధర స్మేర మధువు
ప్రతి నిశా ముఖచ్ఛాయ నేఁ గ్రావు దిచట.

మధురమూర్తి — శిలాకాంత — మన్మనోజ్ఞ
హృదయ రాజ్ఞి — సుధాకాంతి పొదలు నేత్ర
సదము లార్ద్ర కళాద్యంత సాంద్రశోభ
లొదవ, నాకు రహశ్శాంతి నొసఁగుఁ బ్రీతి.

సాంధ్య రాగమ్ములో రాగసరణిఁ బఱపి
అస్మదీయాగమమునకు స్వాగతమ్ము
నెఱపు — మును చీకటుల నేను దొఱఁగు వేళ
క్షుభిత దృక్తమ మొల్కు వీడ్కోల్పుఁ జెలియ.

ఎన్ని సందెలనో ఈ ప్రసన్న శిల్ప
సుందరికి హృది విప్పి, నా సొదలు చెప్పి,
వేడి కన్నీటి చుక్కలు విడుతు నామె
యదుదు దమ్ముల స్నిగ్ధ చిహ్నములు ప్రమృ

అణ్వణువు, నేను శిల్ప ప్రియాంతికమున
రక్త మాంస శరీర ప్రయుక్త మాన
వత్వమును వీడి యశ్మతత్త్వము వహించి
దివ్య రేఖలు నాలోన దిద్దుకొందు.

జననం 27-6-1900] కీర్తిశేషులు శ్రీ కళా వేంకటరావు [అస్తమయం 7-3-59

శ్రీపర్వతసీమ

శ్రీ వేముగంటి నరసింహాచార్యులు

(నాగార్జున కొండను దర్శించినప్పుడు కల్గిన భావావేశ సన్నివేశమీ రచన)

ఇచట కల్గిన సంజ ఏ తెల్గురాణుల కాళ్ల పారాణి రాగమును గనెనో!
ఇచట క్రమ్మిన మొయిల్లే తెల్గురాజుల అధ్వరమ్ముల ధూమ మలముకొనెనో?
ఇచట వీచిన గాలి ఏ తెల్గుబౌద్ధుల త్రిశరణ స్వరముల్గ తేమగిలెనో?
ఇచట ప్రాకిన జ్యోత్స్న ఏ తెల్గుశిల్పుల కల్పనావిభవమ్ముగ క్రందుకొనెనో?

ఇచట పూచిన పూలలో నే తెలుంగు
కవుల కవితామరందము గడలుకొనెనో?
ఇచటి ప్రత్యూషమున వికసించినట్టి
తెలుగు భాగ్యము దిక్కుల నలవరించె.

చీకటి కోనలందొదిగి, చిందిలి ముందిలిరైయి కృశించు ఇ
క్ష్వాకుల, శాతవాహనుల ప్రాభవముల్ గునపమ్ముపోటులో
వేకువ వెల్గులో నడుగుబెట్టుచు తొల్లిటి యాంధ్రవైభవ
శ్రీ కథల్గ వచించె గగురించిన లోకము అబ్బురం పడెన్.

తెలుగువారి కెంతటి కళాదీప్తి గలదొ
ఇచటి పాషాణములు కంఠమెత్తి పలుకు;
తెలుగు వారల కెంతటి కలిమిగలదొ
ఇచటి ధారుణి ఎద విదళించి చూపు

ఈడుగ జోడును లేని పద్ధతులతో నేనాడు నిర్మించిరో
క్రీడారంగము, యజ్ఞవాటిక, సుధాకేళీ నివేశంబులున్,
మేడల్, వాడలు, శిల్పకల్పిత కళా నిర్మాణ జాతంబు లి
చ్చో డెందమ్ములు కందళించు నటులన్ జూపట్టు చిత్రంబుగన్.

ఓ నాగార్జున బోధిసత్త్వ! కరుణాబ్ధీ! నీవు వెల్గించు వి
జ్ఞాన జ్యోతులు చేతులెత్తి శరదబ్జ స్నిగ్ధ రోచిస్సుతో
చైనా, సింహళ మాదిగా గలుగు దేశాలన్ సహోత్తేజ సం
ధానంబున్ వెలయించి, చేకొన అనంత స్నేహభావాంజలుల్,

నాడు నీ ప్రబోధములు మానవ విషాద
జీవితములందు అమృతము చిలుకరించె
నేడు నీపేర కృష్ణవేణీమతల్లి
వార్ధియై నిల్చి బంగారు పంటలెత్తు.

నాట్య పుష్పాంజలి - అలరిప్పు

శ్రీ జగన్నాథశర్మ

ఉత్తమము—భక్తి యమరిన నృత్తము సందర్శనీయమయినంతనే స్వాభావికముగ చిత్తసన్నికర్షణము సంఘటిల్లును. జనసముదాయము నెదుట తౌర్యత్రిక శక్తిని విజృంభింపఁజేసినచో నర్తనము సభ్యశించియుండని వారలయ్యుఁ గొంద ఱువ్వెత్తున లేచి "యాడఁ దివురుదము" యన్నట్టు ఔత్సుక్యమందుదురు. ఆబాలగోపాలము నిలుచుండి తౌర్యత్రికమును దిలకించుచుండు నట్టున నట్టువనార్—నృత్తమును ఖండగతికి మురల్చినయెడలఁ జూచువారి హృదయోల్లాసము—భక్తి పారవశ్యమట్లుగా వెల్లివిరిసి అందఱికిని గ్రీవాచాలనము సావణించును. ఇట్లు గనుకనే నృత్తవిద్య శోభాజనక మనఁజెల్లినది. అది సర్వారిష్ట సంహారిణి—మంగళదాయకము. అది ప్రాజ్ఞ పామర విభేదముగాని బాల వృద్ధ భేదముగాని పాశ్చాత్యప్రాచ్యాదివిభేదముగాని స్త్రీ పురుష భేదముగాని లేకుండ ఎల్లరికింగూర్చువినోదము అన్నింటిలోను మిన్నయనిపించుకొన్నది—నృత్తము ఆనందాద్వయసిద్ధి నొడఁగూర్పఁగలదని భారతీయ లేనాఁడో అనుభవజ్ఞులు కాఁగలిగిరి. ఎల్ల దేశములందును ప్రాచీన జనతానృత్తవిధమున మతావేశపుఁ జోకడ లగపడుచుండును. ఇట్లెన్నెన్ని సందర్భముల మీఁదుగా నరసినను యావత్ప్రపంచిక భూభాగమున—దేశదేశములందు—ఊరూరా—ఇంటింటా ప్రతిహృదయమందును నృత్తవిధమునకు సహజ సన్నివేశ బీజమున్నది. ఈ బీజము కారణముగా ఉచ్ఛ్వాస నిశ్వాస మార్గమునకుఁ గహరవాగతి నందించినంతనే—సౌహార్ద్ర మార్దవ ప్రదపోదర్కమైన అంకుర మేర్పడి సహజాంగ విన్యాసము చూపట్టును. ఇట్టిస్థితి—నీరకము కాఁగా అముష్మిక సమన్వయాత్మకములగు కరణములు—స్థిరహస్తాద్యంగహారములు—నృత్తమునందలి అద్యంత కళాసికలు దైవాంకితములయినవి. గాంధర్వవిద్యను వెలయించినవారి యుద్దేశమేమని?—సాంఖ్యము, యోగము, ఉపాసనావిధులు, గాంధర్వాది సకలవిద్యలు చిత్తైకాగ్రత గలుగఁజేయుట కుత్పన్నములయినవి అని.

"సాంఖ్యయోగాదయో ఉపాసనావిధయశ్చ గాంధర్వాదయశ్చ విద్యాస్సకలాశ్చిత్తైకాగ్రతా ముపాదకతయోత్పన్నాః"

పాతంజల యోగశాస్త్రము చిత్తవృత్తి నిరోధమే యోగమను సన్న నివృత్తిని చెప్పినది. నర్తనాదికములోఁగూడిన గాంధర్వ వ్యాయామము ప్రాణాయామ ప్రత్యాహారాదికాత్మకముగాఁ బ్రత్యక్ష యోగవిధానము కాకపోవచ్చును. వినను ఏతత్ వ్యాయామ విధులన్నియుఁ బరోక్షముగా యోగశబ్ద నివృత్తి సమన్వయింపఁబడఁదగినవే! "గాంధర్వ విద్యాధనస్తు—తదను విద్ధ బ్రహ్మోపాసనతయా — తాలాది భంగ భయాత్ — చిత్తవృత్తేరాత్మైకాగ్ర త[illegible] సుకరత్వాత్ [illegible]ప్యాయాసే నైవ ముక్తి పథం నియచ్ఛతి."—అని. గాంధర్వవిద్యావేత్త యైనచో దానితోఁ గూర్పఁబడిన బ్రహ్మోపాసన గలవాఁడయినప్పుడు తాళ—రాగ—భావాది భంగ భయమువల్ల చిత్తవృత్తికి ఆత్మయే ముఖ్యస్థానముగా సంయమింపఁగల్గును. అట్లు సుకరత్వముం బొంది అల్పపరిశ్రమవల్లనే ముక్తిపథ మందఁగల్గును. ఇట్టి సమ్మిశ్ర యేర్పడినందువల్లనే గాంధర్వవిద్య ప్రాచీనకాలమునందే ప్రాజ్ఞులయొక్క యవలంబనకుఁ బాత్రమైనది. ఔపదేశిక మర్మవేత్తలనఁదగిన ఆచార్య పరంపరలు న్వారివికొన్నవి. భాండాళికమందు నిర్ణయించి యాడుట—ఇట్లే. శిరోబాహువుల పయిని గాజు గళాసునయినను సోడాబుడ్డినైనను ధరించి ఆడుటందు ఔపదేశిక మర్మవిధులే శరణ్యములయి యున్నవి. ఇంతటి పట్టుఁదలతోనే ఆడుట=(భరతనాట్యము)—తంజాపురి శైలిలో హలారిప్పునందు ముఖ్యావశ్యక మనవచ్చును. అలారింపు=దైవస్తుతిపరమైన నర్తనము.

"శోభాం జనయత్యతో నృత్తం ప్రవర్తితమ్
ప్రాయేణ సర్వలోకస్య నృత్త మిష్టం స్వభావతః
మాంగళ్యమితి కృత్వాచ నృత్తమేతత్ ప్రకీర్తితం
వివాహ ప్రసవావాహ ప్రమోదాభ్యుదయాదిషు
వినోద కారణం చేతి నృత్తమేతత్ ప్రవర్తితమ్

* * * *

దేవేన చాఒపి సంప్రోక్తః తండుస్తాండవ పూర్వకం
గీతప్రయోగమాశ్రిత్య నృత్తమేతత్ ప్రవర్త్యతామ్
ప్రాయేణతాండవ విధిః దేవ—స్తుత్యాశ్రయోభవేత్"

—భరతుఁడు

ఇట్టి దైవస్తుతిపరము కాని నాట్యము నీచనాట్యమని పూర్వులు పల్కుచుండిరి. అద్దానినే బహురూపి యున్నట్లుగా నీకడించుచును వచ్చిరి.

క్రియారంభ సంప్రదాయవశాత్తు నాలిగిస్ప నృత్తమును పుష్పాంజలినాట్యముగా గుర్తింపవచ్చును. ఇందులకు ఉత్తర సర్కారులు నాఁదగిన తెలుఁగుప్రాంతమునందు ముకుందివారి భక్కర అతి ప్రాచీనమయి యున్నది. 'భరతాభిధాన దర్పణము' శ్రీముకుందివారికి అనుశాసక గ్రంథము.

సీ॥ దైవాభివాదమై వరలు స్థానకమందు
పాత్రకేచకరీతి పదము విడుచు
అతి సువాసనగల యలల పుష్పాళుల
అంజలి ధరియించి యతివ రంగ
మండపంబున బ్రాహ్మణ్యమండలమున బ్రహ్మ
[illegible]

రంగపీఠము నెక్కి...రమణి...బ్రహ్మాదులకు
పూంజలి యొసఁగి......
రంగపీఠము వీడుచు...దేవ వంద
నార్పణముతో...నటి...
నృత్తమునుజేయ నిపుడు పరమును జెందు......

సీ॥ ఆది పుష్పాంజలి అంత్య పుష్పాంజలి
దేవునికిని...అర్ధదేవునికి అర్పించి
అయత స్థానకమందున నిలుచుండి
కుందపున్నాగాది కుసుమములను
పుష్పాంజలిగఁ బట్టి పురుషోత్తమునికయి
విడుచంగవలయును...
నాల్గుదిక్కులకును దాను నతులుజేసి
మొల్ల కుసుమములు రాజుపైఁ జల్ల వలయు.

చ॥ క్రమముగఁ దాళమర్దళులు ...
మ్రోయఁగపాత్ర—"త ద్ధిమిం
ధిమిధిమి"తాది శబ్దములు
ధీరత నాట్యముసేయు వేళ నా
కుసుమములు జల్లి రాజుపయి......
సభవారు మెచ్చఁగా
నవరసభావనాట్యములు
నర్తకిసేయవలె నృపాలోన్నతిగా.

గీ॥ పరఁగ నాస్థాన దక్షిణభాగమందు
నటి(యు) నిలుచుండి అచ్చటి నాయకుని
దక్షిణంబయి విలసిల్లు వక్షిచేతఁ
జూచి నాట్యంబు చేయంగ శుభమెలర్పు.

చ॥ కుడియగుపాదఘాతమునఁ
గూడును "ఝుం ఝుణుతా—ఝణంఝణాల్"
విడి "తత కుంద" తత్పదము
వీడవు "నాకిణ కిణ్ణ" శబ్దముల్
ఎడమగు పాదఘాతమున
నేర్పడు "ధీంధిమితా"ది శబ్దముల్
తడయక శాస్త్రరీతిగను
తా నటి నాట్యముసేయు నర్తిలెన్.

ఏతావత్తు ఈ తరసర్కారులందుఁ బుష్పాంజలివిధము ఈ పయిరీతిగ ననుశాసింపఁబడినదే; ఈ విధమునకుఁ గొంచె మించు మించుగ కార్వేటినగరము వెంకటగిరి మున్నగు ఆస్థానములం దిది

ప్రదర్శితమగుచుండెడిది. "పాత్ర—రంగమధ్యమునకు వచ్చి పతాక హస్తములతో గరుడపక్షి రెక్కలవలె చేతులు పక్కలకు జాచి రేఖ ప్రమాణముగా నిలిచి సభానాయకుని గుడికంటజూచి యెడమకాలి మడమకు కుడికాలి పెద్దవ్రేలు పూని అక్కడినుండి కుడివైపుగా ఆ బొటనవ్రేలును నేలమీద రేఖగా అన్ని గజ్జలు అదరులాగున ముందుకు కుడిపాదము రానిచ్చేది. ఈ రీతిగ మూడుమారులు చేసి సరిగా నిల్చి దండముపెట్టుట—యిది పుష్పాంజలి" సభారంజని—వెంకటగిరి.

తంజావూరు నట్టువనార్లు అలరిప్పు అను పేరునఁ బుష్పాంజలి నృత్తమును సేయింతురు. పుష్పాంజలి=పుష్ప+అంజలి=పుష్పములతోఁ గూడిన అంజలి. "పాణిః నికుంజః ప్రసృతిః = కుంచితః పాణిః ప్రసృతి రుచ్యతే=పాణిః నికుబ్జః ప్రసృతిః = ప్రసార్యతే విరుద్ధ లక్షణయా సంకుచ్యత ఇతి ప్రసృతిః తయోరంజలిః పుమాన్=అంజ్యతే వ్యజ్యతే భక్తి రనేనేతి అంజలిః పుష్పము=అలరు అలరు+ఇంపు=పూలసొబగు. అలరింపు=ఆనంద ప్రతిపాదనము.అలారింపు=ద్వైవార్థమున్న వైష్ణవపాదప్రక్రియలో పూలను సేకరించి అంజలి పూర్వకముగా నింపునింపు నృత్తక్రియ.

కొందఱు చేర్చినవిధములో పుష్పాంజలి పద్ధతులు ముఖ్యముగా రెండు. ౧ పూర్ణపుష్పాంజలి. ౨ లఘు పుష్పాంజలి. ఈ లఘు పుష్పాంజలి తంజావూరునఁ దొంటి లాక్షణికులచే లాస్యపుష్పాంజలి యను పేరున వ్యవహరింపఁ బడినది. ఇయ్యది నాటకరంగ నాందికిం జెందిన శుద్ధప్రక్రియగాక మార్గ+దేశి=విమిశ్రిత ప్రక్రియలు గలది—లావుక త్రిగిరీత్యాది వివిధగతులు ఈ లాస్యపుష్పాంజలికి బహిఃప్రాణములు. క్రీ॥ శ॥ 1680 నాఁటినుండి రాజనర్తకి సంప్రదాయమునకుఁ జేరి యిది అనూచానపరిష్కృత నందినది.

నాటక నాందినాఁదగు శుద్ధప్రక్రియయే పూర్ణపుష్పాంజలి-పూర్వరంగమని వ్యవహరింపఁబడుచున్నది. ఇది 22 అంగములుగాఁ జూపట్టునప్పుడు పూర్ణపుష్పాంజలి, 12 అంగములుగ నుండునప్పుడు పూర్వరంగము నాఁదగునని కొందఱనిరి. ఉత్థాపన నాల్గు తెఱంగులగు పరివర్తనలు. ఏకభాగములు నాంది. త్రిగత,ప్రరోచనచారి,మహాచారి మున్నగునవి సప్తనాందులు. ఈ పన్నెండు ఇట్టివానినెల్ల విస్తరించుట ఇచ్చోట అప్రస్తుతము. ఎందువల్లనన నిట్టివెల్లను ఆచార్యునివలన శిక్షార్హులెఱుంగఁదగినవే. ౧ దేవతాకీర్తనాంకము. ౨ కాలతాళ విభాగము. 3 తంత్రీభాండ వాద్యమేళన. ౪ పాణివిభాగము. ౫ తంత్రీ ఓజఃకరణ ౬ వాద్యవృత్తి విభాగము. ౭ ఆతోద్యరంజనము. ౮ ఆలపన క్రియారంభము. ౯ రంగస్థలీ పాత్రసన్నివేశము. ఇట్టి పూర్వరంగ బాధ్యతలన్నియు నాటకమందు సూత్రధారునివిగాను; నాట్యమందు నట్టువనారునివిగాను ఉండును.

అలారింపును గురించి పుష్పాంజలి పేరున అవసరోచిత ప్రస్తావన. దీని నింతకంటె పొడిగింపఁబనిలేదు. మఱియు ఏతంవిధ నృత్తమును పుష్పపరముగాఁ బ్రసంగించుట ప్రౌఢవాదము మాత్రమే! నర్తనమభ్యసించువారిచే ఆచార్యులు అంఘ్రి - జంఘా-పాదాగ్ర పార్ష్ణిభాగముల యొక్క భ్రమణ - కంపన - కుట్టనాదిక్రియల నవలీలగా లగాదిరు, అలగాదిమ, హాలాభిగ - అనుఘుర్ఘరికల్పుగాఁ ప్రదర్శించుటే అందలి నిజతత్త్వము; వాస్తవము. "తాంధితా - ధిగితతాం - ధత్తా" - తైతతై - తైతతై - తైతతై - ఇత్యాదిగ ఖండగతి - ఈ హాంగాభిగకు దేశవాళీ మాటయే హాలరిప్పు = అలరింపు. ఇట్టిదానియొక్క నిర్వహణోద్దేశమో—ఇది :—

విఘ్నానాం నాశనం కర్తుం భూతానాం రక్షణాయ చ,
దేవానాం తుష్టయే చాఽపి ప్రేక్షకాణాం విభూతయే.
శ్రేయసే నాయకస్యాఽత్ర పాత్ర సంరక్షణాయచ,
ఆచార్య శిక్షా సిద్ధ్యర్థమ్ పుష్పాంజలి మథాఽరభేత్.

ప్రాచీనకాలమునందు ఈ హాలరిప్పును నేర్పుట విద్యార్థిని యొక్క ప్రాథమికావసరముగా నుండెడిది. ఈనాఁడో హాలరిప్పు నాడఁగలయామె అయితే చాలును. విదుషీమణిగాఁ బరిగణింపఁ బడుచున్నది. ఇట్లగుట కేమి కారణమనఁగా - వేద - శాస్త్ర - నాటకాదులందేమి, సాహిత్యవిధమందేమి విద్వల్లోకములోఁ బూర్వికుల కంటె అర్వాచీనులలోఁ గాలక్రమమునఁ బ్రమాణము తగ్గుచుండుట. ఇట్లే ప్రాచీనులయట్లుగాక అర్వాచీనులు నాట్యవిద్యయందును ప్రమాణము తగ్గించి పని వడుచున్నారు. ఈ యంశము ఏఁబది సంవత్సరముల క్రిందట అమలునందుండిన విద్యావిధానము నెఱిఁగిన విద్వాంసులందఱిచే ఏకగ్రీవముగా నంగీకరింపఁబడినదే! నాట్యాచార్యులుగాని, నర్తకీజనముగాని తొల్లి జయదేవాష్టపదులు—అమరుకశ్లోకములు—పుష్పబాణ విలాసశ్లోకములు—కృష్ణకర్ణామృత శ్లోకములు—భరతరసప్రకరణము—అభినయదర్పణము ఈ మున్నగు సంస్కృత సాహిత్యగ్రంథముల నన్నిటిని కంఠస్థము చేసికొనియుండిన వారు! అవ్వానికి సమగ్రముగా సమన్వయవిధానము నెఱిఁగినవారు! అతిరిపాండిత్యప్రకర్ష ఈనాఁడు సార్వత్రికముగాదాయె.

Printed and Published for Nageswara Rao Estates (Private) Ltd, by S. Radhakrishna at The Andhra Patrika Press, 6 & 7, Thambu Chetty Street, Madras-1.
Editor S. Sambhu Prasad.

శ్రీరస్తు—శ్రీ త్రిపురసుందరీ పరశివాభ్యాం నమః

శ్రీ వికారి నామ సంవత్సర పూర్ణశాస్త్రీయ (ఆంధ్రపత్రికా) పఞ్చాంగమ్

బ్రహ్మశ్రీ శ్రీమత్పిడపర్తి చినపూర్ణార్యసిద్ధాన్తిన స్తృతీయపుత్రేణకృష్ణమూర్తిశాస్త్రిణాప్రణీతమ్

విఘ్నేశ! విధిమార్తండ చంద్రేంద్రోపేంద్రవందిత ! నమో గణపతే! తుభ్యం బ్రహ్మణాం బ్రహ్మణస్పతే॥

వేదమయీం నాదమయీం బిందుమయీం పరపదోద్య దిందుమయీం।

మంత్రమయీం తంత్రమయీం ప్రకృతిమయీం నౌమి విశ్వవికృతిమయీం॥

గమనిక

ఈ సంవత్సరమున రాజు గురుడు. మంత్రి కుజుడు. ౮ కుంచములు వర్షము. సర్వసస్యసముదాయ మగు ౧౬ వీసములలో ౧౨¼ వీసములు పంట ఫలించును. శ్రీ కృష్ణుడు పసుపాలకుడగుటచే పశువులు తృణక్షీరాదిసమృద్ధి గలవి యగును.

శ్రావణ శుక్ల చతుర్దశి సో. న భీమరథీనదియందు సార్ధత్రికోటి తీర్థసహిత పుష్కర ప్రవేశము.

పౌష బహుళ అష్టమీ శు. న పుష్కరిణీ నదియందు సార్ధ త్రికోటి తీర్థసహిత పుష్కరప్రవేశము కలుగును.

మౌఢ్యములు

శ్రావణ బహుళ చతుర్థీ శ. ప్ర॥ భాద్రపద శుక్ల తృతీయా శ. ప॥ శుక్రమౌఢ్యము.

కార్తిక బహుళ సప్తమీ ఆ. ప్ర॥ మార్గశిర బహుళ తృతీయా శు. ప॥ గురుమౌఢ్యము.

కల్యాద్యబ్దాః	౫౦౬౦
శాలివాహన శకః	౧౮౮౧
ఫసలీసన్	౧౩౬౮-౬౯
హిజరీసన్	౧౩౭౮-౭౯
ఇం. సం.	1959-60

శ్రీః శ్రీః శ్రీః

ఆంధ్రపత్రికా కార్యాలయము, మద్రాసు 1.

పంచాంగ పద్ధతి వివరణము

ఇందు కాలమానము గంటలలోను, ఘటికలలోను చూపబడినది. తిథి, నక్షత్రములు, గంటలలోను, ఘటికలలోను చూపబడినవి. యోగము కరణము వర్జ్య ప్రారంభ సమాప్తులు గంటలలో చూపబడినవి. దినమానము భుక్తి గ్రహపాదప్రవేశములు ఘటికలలో చూపబడినవి. గంటలును నిమిషములును ఇంగ్లీషు అంకెలలోను, ఘటికలు విఘటికలు తెలుగంకెలలోను గలవు. గంటలు అర్ధరాత్రినుండియే చూపబడినవి. పగలు మధ్యాహ్నానంతరమగు 1, 2 మొదలగు గంటలు 13, 14 మొదలగు సంఖ్యలచే చూపబడినవి. అనగా 12 కంటె అధికమగు గంటలుగలపుడు ఆగంటలలో 12 ను తీసివేసి మిగిలిన గంటలు మధ్యాహ్నానంతరముని గ్రహింపవలయును. రాత్రి 12 గంటలకాలము 24 గంటలుగ చూపబడును. రాత్రి 1 గంటనుండి యగు కాలము ఆనాటిరాత్రి అర్ధరాత్రానంతర మని తెలియుటకు 'రా' అను గుర్తుతో వ్రాయబడినవి. 12 గంటలలోపు కాలము 'రా' అను గుర్తు లేనిచో మధ్యాహ్నమునకు పూర్వము ఉదయానంతరకాలముని గ్రహింపవలయును. సూర్యోదయమునుండి పరదిన సూర్యోదయము వరకు పూర్తిగ నున్నచో 'పూర్తి' అని వ్రాయబడెను.

భారతప్రభుత్వముచే నియమింపబడిన పంచాంగసంస్కరణ సంఘము (కాలెండరు రిఫారమ్సుకమిటీ) వారి నిర్ణయప్రకారము పంచాంగ మంతయు చేయబడినది. పంచాంగ సంస్కరణ సంఘమువారిచే నిర్ణయింపబడిన అయనాంశలును, సరయైన మేషాదియు వేదాంగ జ్యోతిషాదిప్రమాణసిద్ధములు, సనాతనములు. ఇందు తిథి నక్షత్రాదులు గ్రహసంచారము మొదలగు గణితవిషయము లన్నియు నూతనసంస్కారములచే దృగ్గణితపద్ధతిగ వ్రాయబడినవి. కాని తిథినక్షత్రములు పూర్వపద్ధతి (బీజసంస్కారయుత సూర్యసిద్ధాంతపద్ధతి) చేత సాధింపబడినవియున్ను వేరుగ చూపబడినవి. రామానుజ మాధ్వసంప్రదాయములచే పుణ్యదినములు, తిథినక్షత్రములు, పూర్వపద్ధతి పంచాంగమునందే వ్రాయబడినవి. ఏకాదశ్యాదినిర్ణయములు తిథి నిర్ణయములు రెండుపద్ధతుల పంచాంగములందును గలవు. ముఖ్యవ్రతాదులందు పద్ధతి భేదముచే భేదములు గలిగినయెడ నాభేదములు చూపబడినవి. కాల భేదముచే గలిగిన ఋతుపరిణామము సూచింపబడినది. ధర్మశాస్త్రవిషయములు, వర్షయోగములు, ధరలు, గోచారఫలములు మొదలగు విషయములు బాగుగ వ్రాయబడినవి. పంచాంగమునంతయు చూచి గ్రహింపవలయును. శ్రీః శ్రీః శ్రీః

దేశాంతర చక్రము

పట్టణములు	మేష తులా	వృష కన్యా	మిథున సింహ	కర్కాటక	వృశ్చిక మీన	ధనుః కుంభ	మకర
శృంగేరి	౬౫	౯౩	౯౭	౮౧	౫౯	౫౧	౪౭
మైసూరు	౫౦	౬౦	౬౮	౯౨	౪౦	౩౨	౨౮
బెంగుళూరు	౪౨	౫౧	౫౮	౬౧	౩౩	౨౬	౨౩
అనంతపురం	౪౨	౪౯	౫౧	౫౩	౩౯	౩౩	౩౧
కర్నూలు	౩౯	౪౦	౪౨	౪౩	౩౪	౩౨	౩౧
నెల్లూరు	౧౯	౨౩	౨౯	౨౭	౧౦	౯	౫
హైదరాబాదు	౩౨	౩౧	౩౧	౩౦	౩౩	౩౩	౩౪
తంజావూరు	౨౯	౪౦	౫౧	౫౪	౧౪	౪	౦
కంచి (కామకోటి)	౨౦	౨౭	౩౯	౩౭	౧౧	౩	౧
వరంగల్లు	౨౪	౨౩	౨౩	౨౨	౨౫	౨౫	౨౬
బెజవాడ	౧౨	౧౩	౧౪	౧౪	౧౧	౧౦	౧౦
చెన్నపురి	౧౫	౨౪	౩౦	౩౩	౬	౦	౩
కుంభకోణం	౨౩	౩౯	౪౯	౫౧	౭	౨	౫
విజయనగరం	౧౬	౧౮	౨౦	౨౨	౧౪	౧౨	౧౦
బరంపురం	౩౦	౩౪	౩౮	౪౦	౨౬	౨౨	౨౦
రంగూన్	౧౪౫	౧౪౫	౧౪౪	౧౪౪	౧౪౫	౧౪౬	౧౪౬

రాజమండ్రినుండి స్వగ్రామమునకు మార్చుట

రాజమండ్రినుండి ఆయాపట్టణములకు మేషాదిసాయనమాసము లందుగలుగు దేశాంతరవిఘటికలు పైచక్రమునందు గలవు. ఆయా రాశ్యయనప్రవేశము మొదలు ఆయారాశిసాయనమాసము లగుచుండును. పై దేశాంతరవిఘటికలు సాయనమాసారంభమునందగును. స్వగ్రామమునకు సమీపమందున్న పట్టణమునకు అభీష్టసాయనమాసమందగు దేశాంతర విఘటికలను పంచాంగతిథ్యాదులందు నల్లని రేఖకు పైనున్నవాటిని తీసివేయవలెను. క్రిందనున్నవాటిని కలుపవలయును. అట్లు చేయగా స్వగ్రామములకు తిథ్యాదు లగుచున్నవి.

మేషాది నిరయనరాశి ప్రమాణములు

మేషము	౪-౨౨	గం. 1-45	తుల	౫-౨౪	గం. 2-10
వృషభము	౫-౧	గం. 2-0	వృశ్చికము	౫-౩౫	గం. 2-14
మిథునము	౫-౩౧	గం. 2-12	ధనుస్సు	౫-౧౮	గం. 2-7
కర్కాటకం	౫-౩౧	గం. 2-18	మకరము	౪-౩౭	గం. 1-52
సింహము	౫-౧౯	గం. 2-7	కుంభము	౪-౮	గం. 1-39
కన్య	౫-౧౩	గం. 2-5	మీనము	౪-౧	గం. 1-36

మేషాది సాయనరాశిప్రమాణములు
(నిరక్ష దేశమునకు)

మీన మేషములు	౪-౩౭	కర్కాట ధనుస్సులు	౫-౨౨
వృషభ కుంభములు	౪-౫౭	సింహ వృశ్చికములు	౪-౫౭
మిథున మకరములు	౫-౨౨	కన్యా తులలు	౪-౩౭

ఇవి దశమలగ్నానయనమున కావశ్యకములు.

అయనాంశములు భా ౨౩ లి ౧౯ విలి ౨౦.౯

అయనాంశ గతి విలిప్తలు ౫౦.౨౬

సంవత్సర ఫలము

మి	వృ	మే	మీ
కు	ల శు		ర చం బు శ
	జగల్లగ్నము		
రా		గు	కే

మి	వృ	మే	మీ
చం కు	శు	ర	ల బు శే
	నిరయనసౌర వర్షలగ్నము		
రా		గు	కే

జగల్లగ్నచక్రమునందు లగ్నాధిపతికి లగ్నస్థితి. వాహనాధిపతికిని ధనపంచమాధిపతికినిలాభమున యోగము, గాని భాగ్యరాజ్యాధిపతికి అష్టమస్థితి వ్యయాధిపదృష్టి. వ్యయాధిపతికి ధనస్థితి. వర్షలగ్నచక్రమునందు లగ్నరాజ్యాధిపతికి భాగ్యస్థితి. వాహనాధిపతికి లగ్నస్థితి. పంచమాధిపతికిని ధనభాగ్యాధిపతికిని వాహనమునందు యోగము. కాని రాజ్యమున శని, షష్ఠాధిపతికి ధనస్థితి. ఇత్యాది యోగాదియోగములచే దేశమునందు వ్యవసాయానుకూలభూములు వ్యవసాయము అభివృద్ధిచెంది పంటలుబాగుగ పండుటచే దేశమంతయు సుభిక్షముగ నుండును. గాని రాజ్యరాజ్యాధిపతుల దుస్థానస్థితిచే పాలకులకు పరస్పరవిరోధములు సామంతవిరోధములు హెచ్చి పరిపాలనము క్లిష్టముగ నుండును. వైదికకర్మ లడుగంటును. శాస్త్రీయధర్మము సాధారణముగ నుండును. పాలకులకు గలిగిన అభిప్రాయభేదములచే పరిపాలనము వక్రమార్గమున నడచును. ఎగుడుదిగుడుగ నగుచుండును. మేషసంక్రమణానంతర పూర్ణిమా ప్రవేశకాల లగ్నము సింహలగ్నమైనది. వర్షలగ్నము మీనమైనది. రెండులగ్నములందును తదధిపతులు ఆయాలగ్నములకు భాగ్యమందుండిరి. వర్షలగ్నాధిపతికి శుభదృష్టి గలదు. దానింబట్టి, బెల్లము చింతపండు మొదలగు వ్రీడసవస్తువులు వ్యాఘ్రాదిచర్మములు తైలములు కొంచెము సులభములగును. సాయనవర్ష ప్రవేశలగ్నమందును లగ్నాధిపతిగలడు. రాజ్యమందు శుభుడు పంచమమునను శుభుడు నుండుట శుభదాయకము. జగల్లగ్న ధర్మకర్మస్థానాధిపతికిని, వర్షలగ్నకర్మస్థానమునకును స్థితిసంబంధములు చెడివనగుటచే పరిపాలనమునకును, వైదికధర్మమునకును ప్రాతికూల్యము గలుగుచుండినను గురుని స్థితి కొంత అనుకూల్యమునుగలుగచేయును. శ్రావణ భాద్రపదాశ్వయుజములలో వర్షయోగములకంటె అనావృష్టియోగము లధికముగ నుండుటచే నొక్కొకచో అనావృష్టి యనిపించుచున్నట్లు తోచుచున్నది. చైత్రవైశాఖములందు ఎండలుగాయుచున్నను పర్వత ప్రాంతభూములందు అచటచట వర్షములు గలుగుచుండును. జ్యేష్ఠాషాఢములందు గాలితోగూడిన వర్షములు గలుగుచుండును గాని జ్యేష్ఠ, పూర్వామా ప్రాంతమందును ఆషాఢమున శుక్లమందును, బహుళమందును, శ్రావణబహుళమందును, అష్టమీప్రాంతములందును— మంచివర్షములు గలిగి గోదావర్యాదినదులు బాగుగ ప్రవహించును. ఆశ్వయుజామాప్రాంతమునుండి కార్తికబహుళములో కొంతవరకు గాలితోగూడిన వర్షయోగములు గలవు. ఆంధ్రదేశమునందును ఒక్కొకప్రాంతమున అనావృష్టిభీతి గలుగవచ్చును. ఆశ్వయుజము నుండి సంవత్సరాంతపర్యంతము గ్రహయోగములు దేశారిష్టప్రదములుగ గానవచ్చుచుండుటచే యుద్ధభీతి గలుగుచుండును. వర్షములు ధరలు దేశారిష్టయోగములను వేరుగ విమర్శించి వ్రాయబడినవి. పసుపు దాయముమీద సర్వాభివృద్ధి గలిగి ఆర్థికముగ వభివృద్ధిగలదు.

సర్వేషాం సమస్త శుభాని భవన్తు. శ్రీః శ్రీః శ్రీః

ఆశ్వలాయనోపాకర్మ

శ్రావణ శు ౧౪ సో ౩౫-౮ శ్రవణం ౫౫-౨౮ సింహసంక్రమణ పుణ్యకాలః(పూర్వదినం ఆదివారమున 'సింహే రవిః ౫౫-౨౮')

ఋగ్వేదులకు శ్రవణనక్షత్రము ఉపాకర్మకాలము. కాని ఆనాడు సింహసంక్రమణ పుణ్యకాలమైనది. "ఉపాకర్మ న కుర్వంతి క్రమాత్సామర్గ్యజుర్విదః। గ్రహసంక్రాంతి యుక్తేషు హస్తశ్రవణ పర్వసు॥" అను ప్రమాణవచనముచే సంక్రాంతి యగుటచే శ్రవణ ముపాకర్మయోగ్యము గాదు. (సౌరపంచాంగమున సోమవారమే సింహసంక్రాంతియైనది) ధర్మసింధువునందు "బహ్వృచానా ముపాకర్మణి—శ్రవణం ముఖ్యః కాలః తదలాభే పంచమ్యాదిః" అని గలదు గావున శ్రావణ శుక్లపంచమీ ఆ. నసే బహ్వృచుల కుపాకర్మయైనది. సామగులకును ఆనాడే ఉపాకర్మ.

శ్రీకృష్ణజన్మాష్టమి

శ్రావణ బ సప్తమీ మం ౪౬-౧౨ దినం ౩౧-౧౯

బ అష్టమీ బు ౫౨-౧౮ కృత్తి ౨౪-౫ దినం ౩౧-౧౮

ఇందు మంగళవారమున నిశీథకాలము ౪౫-౪౦ నిశీథసమాప్తి ౪౬-౪౦ అగుటచే నిశీథమునకు అష్టమి ప్రవేశించినది గాని బుధవారమున సంపూర్ణముగ అష్టమి గలదు. అర్ధరాత్రికి రోహిణి గలదు కావున స్మార్తులకును మాధ్వులకును బుధవారముననే శ్రీకృష్ణ జయంతి. రామానుజమతస్థులకు రోహిణికి కృత్తికాసంబంధము కూడదు గావున గురువారమునాడు శ్రీకృష్ణజయంతి యగును. (సౌరపంచాంగమున మంగళవారనిశీథమునకు అష్టమి పూర్తిగ గలదు. అనగా రెండు రోజులందును నిశీథవ్యాప్తి పూర్తిగ గలదు. ఐనను పగదినముందే జన్మాష్టమి. రోహిణీయోగముచే అత్యంతము పరదినమే గ్రాహ్యము)

అనంతవ్రతము

భాద్రపద శు త్రయోదశీ మంగళవారం ౨-౨౩ అనంతవ్రతం. శు చతుర్దశీ బు ౧.౧౦

ఇందు బుధవారమున చతుర్దశి అల్పముగ నుండుటచే మంగళవారముననే అనంతచతురశి. "ద్విముహూర్తవ్యాపిను పూర్వాన్న గ్రాహ్యా" అని ధర్మసింధువు. కొన్ని శ్లోకములందు "ఘటికైకాపియా భవేత్" అని ఒకఘటిక యున్నను ఆనాడే అని గలదు, గాని అట్లు ఘటికకు ముహూర్తమునకు త్రిముహూర్తకాలమునకును వచనములు గలవు గావున ఆ వచనములకు త్రిముహూర్తస్తుతి తాత్పర్యమని శాస్త్రమునిర్ణయము. రెండవపక్షంలో ముహూర్తద్వయవ్యాప్తిగూడ గ్రహించవచ్చును.

సరస్వత్యుద్వాసనము

ఆశ్వ బ నవమీ శ ద్విష్ఠ౯౦ ఉసా ౨౭-౫౫ దిన ౨౯-౩౨

బ దశమీ ఆ ౩౨-౧ క ...న ౨౭-౨౨ దిన ౨౯-౨౯

సరస్వత్యుద్వాసనము శ్రవణాద్యపాదమందు చేయదగినది. (శ్రవణాదౌ విసర్జనం, అని శాస్త్రము) గాని ప్రస్తుతము శనివారమున ఉత్తరాషాఢ సూర్యాస్తసమీపమునందు గలదు. శ్రవణము సూర్యాస్తమునకాలమునకు వచ్చినది. ఐనను "విసర్జనంతు శ్రవణ ప్రథమపాదే రాత్రిభాగగతేపి కార్యం. విశేషవచనాత్ తస్య రాత్రేః ప్రథమప్రహరపర్యంత మేవతి భాతి." అని ధర్మసింధువు కావున శనివారమునాడే సరస్వత్యుద్వాసనము. (సౌరపంచాంగమున శనివారమున ఉత్తరాషాఢ ౩౭-౨౦ ప్రథమయామము నతిక్రమించి యుండుటచే ఆ పంచాంగప్రకార మాదివారమున నగును.)

గోవిందద్వాదశీ

ఫాల్గున శు ఏకాదశీ బు ౧౫-౫ పుష్య ౬౦-౦ శోభన ౩౨-౨౨ భద్ర ౧౫-౫ ఆకాలమునకు కుంభరాశిలో సూర్యుడు. ధనుస్సునందు గురుడు. (సౌరపంచాంగమున ఏకాదశి ౧౨-౨౬ మాత్రమే గలదు.) ఫాల్గుణ శు ద్వాదశినాడు ఆది, సోమ, బుధవారములలో నొకవారము, పునర్వసుచతుష్టయము పుష్యలలో నొక నక్షత్రము, శోభనయోగము, బవకరణము, కుంభరవి ధనుర్మకరములలో నొకరాశియందు గురుడు, మకర కుంభములలో నొకరాశియందు శనియు నుండుట ఒకయోగము. చెప్పబడిన వార నక్షత్ర యోగ కరణములు, కుంభసూర్యుడు, ధనుస్సులో గురుడు గాని, మకరమున శని గాని, యుండుట రెండవయోగము. అందు రెండవ యోగప్రకారము బుధవారము పుష్యనక్షత్రము, శోభనయోగము బవకరణము కుంభరవి ధనుర్గురుడు ద్వాదశియందు గలిగినవి. ప్రాతఃకాలమున ఏకాదశి గలియుట మిక్కిలి విశేషము. ఇట్టి తిథి వార నక్షత్రాదులు గలియుట గోవిందద్వాదశి యని చెప్పబడును. ఈయోగమునందు మహోదధియందు స్నానమొనర్చి ఉపవాసముతో గోవిందస్వరూపుడగు శ్రీహరిని పూజించిన మహాఫలము అని శాస్త్రము. ఈ ఫాల్గున శుక్ల ద్వాదశికి చెప్పబడిన వార నక్షత్రాదులలో కొన్ని కొన్ని గలిసినను తత్తత్సంబంధముచే గోవిందతిథి యనియు, పాపనాశిని యనియు, విజయ అనియు, నామాంతరములు ఫలవిశేషములు పురాణప్రసిద్ధములు. అన్నియు గలిసిన గోవింద ద్వాదశి.

శ్రీ వికారినామ సంవత్సర పంచాంగ పీఠికా

అచింత్యావ్యక్తరూపాయ నిర్గుణాయ గుణాత్మనే। సమస్త జగదాధారమూర్తయే బ్రహ్మణే నమః ॥౧॥ లంబోదరాంఘ్రిద్వయ మంబుజ శ్రీ సర్వస్వహో ర్యన్వహ మర్చయామః। యదర్చయా బ్రహ్మముఖామరేశా నిరంతరాయం సఫలీకృతార్థాః ॥౨॥ ప్రాపృట్ఛ్వర న్మేఘనిభా భుజంగశయ్యావిభూషా విహగోత్తవాహా। గోపాల మృత్యుంజయదేవదేవా భజే ప్రియాదత్తహ్యాదర్ధదేహా ॥౩॥ వేద మయీం నాదమయీం బిందుమయీం పరపదోద్యదిందుమయీం। మంత్రమయీం తంత్రమయీం ప్రకృతిమయీం నౌమి విశ్వవికృతి మయీం ॥౪॥

గురుస్తుతిః॥ శ్రీ సోరివంశాబ్ధిసోమం సూర్యనారాయణాభిధం। జ్యోతిశ్శాస్త్రి కులగురుం ధ్యాయామి మనసాఽనిశం ॥౫॥ యదను గ్రహతః ప్రాప్తం విజ్ఞానం సర్వశాస్త్రజం। తం సాహిత్యగురుం వందే దర్భాబైరాగిశాస్త్రిణం ॥౬॥ చిలుకూరిఖ్యాతవంశమణిం కొండయ్యశాస్త్రిణం। శబ్దశాస్త్రే సునిష్ణాతం వందే మచ్ఛాబ్దదేశికం ॥౭॥ మాతులం న్యాయసాహిత్యాచార్యం మన్న్యాయదేశికం। భజామ్యహం వారణాశి వేంకటేశ్వరశాస్త్రిణం ॥౮॥ యస్య బోధ లవం ప్రాప్య మీమాంసాశాస్త్రసాగరః। తీర్ణో మయా గురుం వందే తంభూమానందమానిశం॥౯॥ మహామహోపాధ్యాయం శ్రీ రఘోపాఖ్య మురలీధరం। తం నౌ మ్యస్మద్గురుం జ్యౌతిషాబ్ధిపారం గతో యతః ॥౧౦॥

స్వీయ వంశక్రమః॥ శ్రీ కౌండిన్యసగోత్రే పిడపర్త్యాఖ్యాన్వయే ప్రసిద్ధతమే। త్రిస్కంధశాస్త్ర కృతినో భవన్తి కేశ్వద్బహోః కాలాత్ ॥౧౧॥ చలమాఖ్య వేంకటచలానాఖ్యస్తత్రాభవ ద్విబుధః। యో లుప్తమాసవిషయకవాదే నాగణయ దపి చ విశ్వపతిం ॥౧౨॥ తస్యసుత స్తత్సదృశ శ్శేషాచల దైవవిత్ప్రవరః। జజ్ఞాతే తస్య సుతౌ పూర్ణౌ విద్యాసు పరిపూర్ణౌ ॥౧౩॥ తయోర్ద్వితీయోఽద్వితీయప్రతిభావా న్బుధోత్తమః। శ్రీ పూర్ణార్యః పుష్కరాది సంసత్ప్రోజ్జ్వలద్యశాః ॥౧౪॥ తదనుగ్రహాత్త విద్యాః పంచసుతా స్తస్య శంభువక్త్రసమాః। శ్రీ కృష్ణమూర్తిశాస్త్రి హ్వయా స్తృతీయోహ మేషుమయా ॥౧౫॥ గురువరకరుణావశత స్సిద్ధాన్త కృత్యే సకలసంసత్సు। స్వమతం, తథాద్య క్రియతే పంచాంగం ధర్మకర్మార్హం ॥౧౬॥

సంవత్సరాది కృత్యం

అబ్దాదౌ మిత్రసంయుక్తో మంగళస్నాన పూర్వకం। అలంకృతో గణాన్యతుం వాణీం దైవవిదం గ్రహాన్ ॥౧౩॥ గురూ న్విప్రాంశ్చ సంపూజ్య ముదితో బ్రహ్మ జన్మతః। సంవత్సర ఫలం శ్రుత్వా సుకృతానాంఫలంలభేత్ ॥౧౪॥ యద్వర్షాదౌ నింబకుసుమం శర్కరామ్ల ఘృతైర్యుతం। భక్షితం పూర్వయామేస్యా త్తద్వర్షం సౌఖ్యదాయకం ॥౧౫॥

బ్రహ్మాయుః ప్రమాణాదికం

బ్రహ్మణ స్త్రుటికాలప్రమాణం సౌరమానేన మా ౫ ది ౨౮ ఘ ౪౬ వి ఘ ౪౦. లవకాల ప్ర. సం ౪౯ మా ౪ ది ౧౮ ఘ ౪౬ విఘ ౪౦. నిమేషకాల ప్ర. సం. ౧౪౭౧ మా ౫ ది ౨౩ ఘ ౨౦ గుర్వక్షరోచ్చారణకాల ప్ర. సం. ౪౦,౦౦౦ ప్రాణకాల ప్ర॥ సం ౪ లక్షాః. విఘటి ప్ర. సం. ౨౪ ల. ఘటి ప్ర. సం. ౧౪౪౦ల. దిన ప్ర. సం. ౪౩౨ కోటయః. బ్రహ్మణ స్స్వమానే నాయుర్వర్ష శతమేవ॥ అనేన బ్రహ్మాయుః ప్రమాణసౌరాబ్దాః ౩,౧౧,౦౪,౦౦౦ కోటయః. వర్తమానస్యాస్య బ్రహ్మణః పరాఖ్యస్యాయుషోర్ధం గతం. ద్వితీయ పరార్థే ప్రథమవర్షే ప్రథమమాసరే గతఘట్యాదయః ఘ ౧౩ విఘ ౪౨ ప్రాణ (౦) గుర్వ ౩ నిమే ౧౯ లవ ౧౭ త్రుటయః ౪౬. సంప్రతి సప్తచత్వారింశత్తమే త్రుటికాలే గతసౌరమానాదయః మా ౨ దిన ౨౭ ఘ ౫౩ విఘ ౨౦ బ్రహ్మణ స్సౌరమానేన వరాహగతవత్సరాః ౧ ౫౫ ౫౨ ౧౯ ౩ కో ౨౯ ల ౪౯ సహ ౫౯ సం. ఇదానీం తన శ్వేతవరాహకల్పే స్వాయంభువాద్యా ష్షణ్మనవో గతాః। సప్తమే వైవస్వతమన్వంతరే సప్తవింశతి(౨౭) మహాయుగాని గతాని. సప్తవింశ మనూనా మపి స్వమానే నాయుర్వర్ష శతమేవ। తత్ప్రమాణ సౌరాబ్దాః ౩౦ కో ౬౩ ల ౨౦ సహ॥ తత్సంవత్సర ప్ర॥ ౩౦ ల ౬౩ సహ ౨౦౦ సం॥ అహోరాత్ర ప్ర॥ ౭౫౨౦ సం॥ అహః ప్ర॥సం॥ ౪౨౬౦ ఘటి ప్ర. సం. ౧౪౨ వర్తమానస్యాస్య వైవస్వతమనో ర్వ్యతీతవత్సరాః ౧౨ కో ౫ ల ౩౩ సహ. ౬౦ సం॥ ఏష్యాబ్దాః ౧౭ కో, ౬౧ ల. ౭౬ సహ. ౯౪౦ సం. శ్రీమజ్జగద్గురు శ్రీమచ్ఛంకరభగవత్పాదపూజ్యవతారాబ్దాః ౨౦౩౧ శ్రీ శాలివాహన శకాబ్దాః ౧౭౭౧ ప్రభవాది గతాబ్దాః ౩౨ ఏష్యాబ్దాః ౨౭.

వ్యవహారమాన నిరూపణం

అస్మిన్దేశే లోకవ్యవహారార్థం చాంద్రమానాబ్దో గ్రాహ్యః వింధ్య స్యోత్తరదేశే బార్హస్పత్యమానాబ్దో గ్రాహ్యః। అయ మేవ సర్వత్ర ఫలప్రదర్శనార్థం మాసనామ్నా గ్రాహ్యః। చాంద్రమానవశా దయం వికారినామసంవత్సరః। బార్హస్పత్యమానవశా దయం పరిధావినామా సంవత్సరః।అయ మేవ శ్యేష్టాబ్దః। "యుగం భవే ద్వత్సర పంచకేనయుగాని తు ద్వాదశ వర్ష షష్ట్యామ్." ఇత్యనేన పితృదేవతాకం సప్తమయుగం వర్తమానం। తత్ర చంద్రదేవతాక ఇదావత్సర నామా సంవత్సరః। అస్మి న్వస్త్రదానం విశేషతః కర్తవ్యమ్. ఇదావత్సర ఫలం। ప్రభూతతో యా కథితా తృతీయే॥ ఇతి. కంద అత్యుగ్రః ప్రచురసలిల స్సౌవత్తృతీయః. ఇతి॥ బార్హస్పత్యమానేన పరిధావి సంవత్సరఫలం॥ పరీధావిని మధ్యదేశనాశో నృపహాని రల్పమగ్ని కోప ॥ ఇతి॥

తా॥ ఈదేశమున చాంద్రమానముచే వికారినామసంవత్సరము. దీనికి ఇదావత్సర మనియును పేరు. ఇందు వస్త్రదానము మహాఫలము. ఈసంవత్సరమున వర్షము లధికముగ కురియునుగాని ప్రజలు అతి భీతిచిత్తులై యుండెదరు. బార్హస్పత్యమానముచే మధ్యదేశమున ప్రజాహాని యగుట, పాలకులకు పీడ, అగ్నిభయము గలుగును.

వికారి సంవత్సరఫలము

వికార్యతే ఖిలాలోకా రోగా నావృష్టిపీడితాః ।
పూర్వసస్య ఫలం స్వల్పం బహుళం చాపరం ఫలం॥

తా॥ వికారిసంవత్సరమున ప్రజ లందరును రోగములచేతను. అనావృష్టిచేతను పీడ నందెదరు. పూర్వసస్యములు తక్కువగ పండును. ఉత్తరసస్యములు బాగుగ ఫలించును.

బార్హస్పత్యమానఫలం:—అవర్షాయురోగభయ భీతి రీతి స్సిరంతిరం । పరిధావినామే చైవ భువి వృష్టిస్తు మధ్యమా॥ జ్యేష్ఠాబ్దఫలం:—జ్యేష్ఠే జాతికులధన శ్రేణీ శ్రేష్ఠా నృపా స్వధర్మజ్ఞాః పీడ్యంతే ధాన్యాని చ హిత్వా కంగుం కమీ జాతిం॥

తా॥ బార్హస్పత్యమానముచే పరిధావి సంవత్సరము గావున నిందు దుర్భిక్షము, శారీరకమానసిక వ్యాధులు, ఈతిబాధలు వీటచే ప్రజలు ఎల్లప్పుడును భయము నందెదరు. వర్షములు మధ్యమముగ నుండును. జ్యేష్ఠాబ్దమగుటచే జాతియందు కులమునందు ధనమునందు. వర్ణములందు శ్రేష్ఠులగువారును. పాలకులు, ధర్మశాస్త్రవేత్తలు. ధాన్యములు పీడనందును. నూవులు కొర్రలు మొదలగు మెట్టసస్యములలో సన్నధాన్యములు బాగుగ ఫలించును.

రాజాది నిర్ణయము

రాజా గురుః	గణక శ్శనిః	నరాధిపతి శ్చంద్రః
మంత్రీ కుజః	గ్రామపాలకశ్చంద్రః	గ్రామనాయకో గురుః
సేనాధిపతి శ్చంద్రః	దైవజ్ఞ శ్చంద్రః	వస్త్రాధిపతి శ్శనిః
సస్యాధిపతి గురుః	రాష్ట్రాధిపతి ర్గురుః	రత్నాధిపతి శ్చంద్రః
ధాన్యాధిపతి ర్బుధః		వృక్షాధిపతి ర్బుధః
అర్ఘాధిపతి శ్చంద్రః	సర్వదేశోద్యోగాధిపతిః కుజః	జంగమాధిపతి ర్గురుః
మేఘాధిపతిశ్చంద్రః		సర్పాధిపతి శ్శనిః
రసాధిపతి శ్శనిః	అశ్వాధిపతిః కుజః	మృగాధిపతి శ్చంద్రః
నీరసాధిపతి ర్గురుః	గజాధిపతి శ్శుక్రః	శుభాధిపతి ర్గురుః
పురోహిత శ్శుక్రః	పశూనామధిపశ్చంద్ర	స్త్రీణామధిపతి శ్చంద్రః
పరీక్షకో గురుః	దేవాధిపతి ర్గురుః	

చంద్రుడు:—సేనాధిపతి, అర్ఘాధిపతి, మేఘాధిపతియు నయ్యెను. మరియు గ్రామపాలకుడు, దైవజ్ఞుడు, పశ్వధిపతి, నరాధిపతి, రత్నాధిపతి, మృగాధిపతి, స్త్రీలకధిపతియు నయ్యెను.

కుజుడు:—మంత్రి, మరియు సర్వదేశోద్యోగాధిపతియు, అశ్వాధిపతియు నయ్యెను.

బుధుడు:—ధాన్యాధిపతి, మరియు, వృక్షాధిపతి యయ్యెను.

గురుడు:—రాజు, సస్యాధిపతి, నీరసాధిపతియు నయ్యెను. మరియు పరీక్షకుడు, రాష్ట్రాధిపతి, దేవాధిపతి, గ్రామనాయకుడు. జంగమాధిపతి, శుభాధిపతియు నయ్యెను.

శని:—రసాధిపతి, మరియు గణకుడు, వస్త్రాధిపతి, సర్పాధిపతియు నయ్యెను.

శుక్రుడు:—పురోహితుడు, గజాధిపతియు నయ్యెను. నవనాయకులలో నాయకత్వము లేదు.

సూర్యున కేయాధిపత్యమున్ను లేదు.

రాజ గురుడు - ఫలము

క్షితిరుత్తమసస్యవతీ శోకద్విపపత్త్యశ్వధనోరు గోకులాఢ్యా
వర్షాధిపే సురాధూ ర్ద్విచరస్పృగ్జనోత్తి మద్యోయుక్తా ॥

తా॥ గురుడు వత్సరాధిపతి యగుచో భూమియందు సస్యములు బాగుగఫలించును. ఏనుగులు అశ్వములు సైనికులు ధనము గోమహిషాదులును వృద్ధినొందును. దేవతలను పూజించిన సంపదలు గలిగి ప్రజ లుందురు.

మంత్రి కుజుడు - ఫలము

పురగ్రామవనాదిని దహ్యంతే వహ్నినా భృశం।
వృష్టి ర్మధ్యా భవే ద్యుద్ధం మంత్రిణ్యవనిజే సతి॥

తా॥ కుజుడు మంత్రి యగుటచే పట్టణములు గ్రామములు అగ్నిబాధలనందును. వర్షములు సామాన్యముగ నుండును. దేశమునందు యుద్ధములు హెచ్చును.

సేనాధిపతి చంద్రుడు - ఫలము

అతివృష్టి రతీవార్ఘ అరోగా స్సుఖినో జనాః।
బహుక్షీరప్రదా గావః శ్చంద్రే సేనాధిపే సతి॥

తా॥ చంద్రుడు సేనాధిపతి యగుటచే వర్షము లధికము లగును. ధరలు తగ్గును. జనులు ఆరోగ్యము గలిగి సుఖించెదరు. గోవులు క్షీరాభివృద్ధి గలిగి యుండును.

సస్యాధిపతి గురుడు - ఫలము

సస్యపతౌ దివిజగురౌ బహువిధసస్యార్ఘ సంపత్తిః।
ఒంకణమాగధదేశే మధ్యమసస్యాని వృష్టి స్స్యాత్॥

తా॥ గురుడు సస్యాధిపతి యగుటచే అన్ని సస్యములును బాగుగ ఫలించి సుభిక్షముగ నుండును. గయాప్రాంత దేశమున వర్షములు పంటలు ధరలు మధ్యమముగ నుండును.

ధాన్యాధిపతి బుధుడు - ఫలము

సూక్ష్మధాన్యఫలం స్వల్పం వర్షం స్యాత్ఖండశః క్షితౌ।
మధ్యసస్యాని జాయంతే బుధే ధాన్యాధిపే సతి॥

తా॥ బుధుడు ధాన్యాధిపతి యగుటచే చిన్న ధాన్యములు (కొర్రలు మొదలగునవి) తక్కువగ ఫలించును. భూమియందు ఖండఖండము లందు వర్షించి ఖండ వృష్టి యనిపించును. తక్కిన సస్యములు ధాన్యాదులు ముఖ్యముముగ నుండును.

అర్ఘాధిపతి చంద్రుడు - ఫలము

సువృష్టి స్సర్వసస్యానా మభివృద్ధిః ప్రజాసుఖే।
భూపా భవేయు స్సుఖిన శ్చార్ఘాధిశే నిశాకరే॥

తా॥ చంద్రుడు అర్ఘాధిపతి యగుటచే సువృష్టి, సర్వసస్యములును ధరలు గలిగి బాగుగ ఫలించును. ప్రభువులు సుఖముగనుండెదరు.

మేఘాధిపతి చంద్రుడు - ఫలము

సువృష్టి స్సర్వదేశేషు ఫలితా ధాన్యజాతయః।
బహుక్షీరప్రదా గావో మేఘాధీశే నిశాకరే॥

తా॥ మేఘాధిపతి చంద్రుడగుటచే అన్ని దేశములందును మంచి వర్షములు గలిగి అన్ని ధాన్యములును ఫలించును. గోవులు మంచిపాల నిచ్చును.

రసాధిపతి శని - ఫలము

తిల మాష కులుత్థాది కృష్ణధాన్యాని యాని చ।
కృష్ణభూమి స్సుఫలితా మందో యది రసాధిపః॥

తా॥ నువ్వులు, మినుములు, ఉలవలు మొదలగు నల్లధాన్యములు నల్లభూమియం దు శని రసాధిపతి యగుటచే బాగుగ ఫలించును.

నీరసాధిపతి గురుడు - ఫలము

పూగీఫలా న్యఖిలరత్నసువర్ణధాతు కార్పాస చర్మ కుసుమాని చ చందనం చ। వృద్ధిం ప్రయాంతి జగతాం
సుఖినో భవన్తి భూమౌ చ నీరసపతౌ సురరాజపూజ్యే॥

తా॥ గురుడు నీరసాధిపతి యగుటచే పోకలు రత్నములు సువర్ణము ధాతువులు పత్తి చర్మములు పుష్పములు (కుంకుమపూవు మొ॥) చందనము వృద్ధి నొందును. ప్రజలు సుఖింతురు.

పురోహితాద్యధిపతి - ఫలము

క్రూరగ్రహాఫలం క్రూరం శుభగ్రహాఫలం శుభం।
పురోహితాదిసర్వేషాం భవే దీశసముద్భవం॥

తా॥ పురోహితాద్యధిపతులు క్రూరగ్రహము లగుచో చెడ్డ ఫలము. శుభు లగుచో మంచిఫలము తెలియదగినది. (రవి కుజ శనులు, పాపయుత బుధుడు, క్షీణచంద్రుడును క్రూరులు).

మేఘాదినిర్ణయము—ఫలము

తిమ మను మేఘము—ఖండవృష్టి। పడమటి దిక్కున మేఘోత్పత్తి। చతుర్మేఘగతియున పర్వతమను మేఘము—పడమటి వాయువు। ప్రవహించును వాయువు—మధ్యవృష్టి। తిటి ... మను మేఘము—అల్పవృష్టి। గర్జితమును ఉరుము—సాధ వృష్టి। ఉదధి యను సముద్రము సస్యవృద్ధి। కర్కోటకుడను శేషుడు భూమిని వహించును—ప్రభువులు యుద్ధమును కోరెదరు. భూమి కంపించును భయము హెచ్చును.

సావన వర్షారంభము

(ది 29-5-1959) వైశాఖ బ ౭ శు. సావ వర్షారంభము.
సస్యౌఘో ధర్మబహులో గతాతంకో బహూదకః।
కామినాం కామదః కాలం సితాబ్దో నృపశర్మదః॥

తా॥ శుక్రుని సంవత్సరమున జలసమృద్ధి, సస్యవృద్ధి, ఆరోగ్యము, ధర్మవృద్ధి గలిగి కాముకులకు ప్రభువులకు సుఖము నిచ్చును.

పశుపాలకాది నిర్ణయము - ఫలము

ఈ సంవత్సరమున పశుపాలకుడును, గోష్ఠబహిష్కారకుడును శ్రీకృష్ణుడు. గోష్ఠాగారప్రవేశకుడు యముడు. శ్రీకృష్ణాధిపత్యముచే గోవులు క్షీరవృద్ధి, ఆరోగ్యము గలిగియుండును. యమాధిపత్యముచే అధికమగు ధరలు, అల్పవృష్టి, గోవులకు వ్యాధులు, స్వల్పక్షీరము గలుగును.

వర్ష పరిమాణము

నాలుగు ఆఢకము (కుంచము)లు వర్షము—మనుష్యవృష్టి, "అష్టౌ భాగా స్సముద్రేషు పర్వతేషు తథా నవ। త్రిభాగా భువి వర్షంతి ప్రవర్షతి చ త్రిధా॥" సముద్రములం దెనిమిది భాగములును, పర్వతములందు తొమ్మిదిభాగములును, భూమియందు మూడుభాగములును వర్షించును.

ఆఢకప్రమాణము—"షష్టియోజన విస్తీర్ణం శతయోజన మున్నతం। ఆఢకస్య ప్రమాణంతు దేవమానేన గణ్యతే॥"

ఆఢకస్థితి:—వత్సరాది ప్ర॥ జ్యేష్ఠ బ ౧౨ సో. ప॥ బ్రాహ్మణ యువకుని హస్తమందును, అటనుండి కార్తీక శు ౪ బు ప॥ బ్రాహ్మణ బాలుని హస్తమందును, అటనుండి మాఘ శుక్ల ౬ బు. ప॥ తిరిగ బ్రాహ్మణయువకుని హస్తమందును, అటనుండి సంవత్సరాంతపర్యంతం వృద్ధబ్రాహ్మణుని హస్తమందును ఆఢక ముండును. బ్రాహ్మణహస్తమం దుండునప్పుడు గుర్భిక్షము, సస్యనాశము గలుగును. బాల్యవయస్సుగుచో వర్షములు తక్కువ యగును. యౌవనవయస్సుగుచో సువృష్టి, వార్ధకవయస్సుగుచో సుభిక్షము కలుగును.

వర్ష ధాన్యాది ప్రమాణములు (వింశోపకములు)

వర్షం ౬ ధాన్యం ౧౧ శీతం ౧౬ తృణం ౧౯ ఉష్ణం ౧౩ మారుతః ౬ ప్రజా వృ ౧౫ నా ౧౫ రాజవిద్వేషం ౧౧ (౧౯) వ్యాసయః ౨౧ ఉపశమనం ౯ ఆచారః ౨౧ అనాచారః ౧౧ మరణాని ౧౬ జన్మాని ౯ దేశోపప్లవః ౬ దేశస్వాస్థ్యం ౧౫ చోరభయం ౧౯ నా ౧ అగ్నిభయం ౫ నా ౬ మృగోపద్రవః ౧౩ నా ౬ కీటభయం ౬ నా ౧౫ మూషకవృ ౧౫ నా ౬ సర్పవృ ౯ నా ౫ (౨౧) శలభవృ ౩ నా ౧౧ మశకవృ ౬ నా ౬ మత్కుణవృ ౧౧ నా ౩ వృశ్చికవృ ౧౧ నా ౧౧ వ్యాఘ్రవృ ౩ నా ౬ (౧౧) సస్యవృ ౬ నా ౭ శుకవృ ౯ నా ౬ పికవృ ౭ నా ౫ కుక్కుటవృ

౮ నా ౮ (౯) ఖగవృ ౬ నా ౪ గోవృ ౪ నా ౨ మహిష వృ ౫ నా ౫ మృగవృ ౨ నా ౨ భాగ వృ ౪ నా ౪ అశ్వవృ ౫ నా ౪ (౬) స్వేదజ వృ ౧౪ నా ౧౯ (౧౯) వ్రీహి వృ ౧౦ శాలి వృ ౬ కులుత్థ వృ ౧౮ తిల వృ ౬ మాష వృ ౧౬ ముద్గవృ ౧౨ సర్షప వృ ౧౦ చణక వృ ౧౬ ఆఢకవృ ౧౦ గోధూమవృ ౧౮ కోద్రవవృద్ధి ౧౦ ప్రియంగువృ ౧౬ యావనాళవృ ౧౮ శ్యామాకవృ ౧౨ రాజమాషవృ ౪ నీవారవృ ౧౬ శింబిధాన్యవృ ౧౨(౧౮).

ర వి చా ర ఫ ల ము

చైత్ర శు ౫ సో మేషే రవిః ౫౮-౧॥ షష్ఠి—ధాన్యవృద్ధి। మంగళవారము—అగ్నిభయము। మృగశిర—సువృష్టి। శోభనయోగము—శుభము। కౌలవకరణము—సువృష్టి। మీనలగ్నము—సస్యవృద్ధి। సంధ్యాకాలము—ప్రపంచమునకు శుభము, రాత్రి—సువృష్టి। భరణ్యాది చతుష్టయము—సస్యవృద్ధి.

ఆర్ద్రాప్రవేశము:—జ్యేష్ఠ బ ౨ సోమే. ఆర్ద్రా ౧ రవిః ౬-౫౪॥ ద్వితీయ—సస్యవృద్ధి। సోమవారము—సుభిక్షము। పూర్వాషాఢ—సువృష్టి। బ్రహ్మయోగము—జనహాని। తైతిలకరణము—శుభకరము। కర్కాటలగ్నము—సుభిక్షము। పూర్వాహ్ణకాలము—ప్రపంచహాని। పగలు—సస్యహాని. జ్యేష్ఠాదిమండలము-సుజ్యోవృష్టి। సక్లపక్షమై బలిష్ఠుడగు శుక్రుడు కేంద్రగతుడగుటచే మంచివర్షములు గలుగును.

చ ం ద్ర చా ర ఫ ల ము

జ్యేష్ఠ శు ప్రతిపత్తు ఆదివారము—దుర్భిక్షము, యుద్ధములు, రోగభయము. పంటలు మధ్యమముగ నుండును. ప్రజలకు పాలకులకు క్రోధముగలుగును. ఆషాఢ శు పంచమి శనివారము—తాపవృద్ధి. ఆషాఢ శుక్ల నవమీ దశమీ తిథులకు స్వాతియోగము—గాలి ఎక్కువగ వీచును. అతివృష్టి, ఆషాఢకృష్ణపక్షమందు రోహిణి దశమియందును, ఏకాదశియందును గలదు. సర్వసస్యసమృద్ధి సస్యములు మధ్యమముగ ఫలించును.

మరియు వైశాఖమున ౫ శనివారములు, జ్యేష్ఠమున ౫ ఆదివారములు, ఆషాఢమున ౫ మంగళవారములు, ఆశ్వయుజమున ౫ శనివారములు, కార్తికమున ౫ ఆదివారములు, మార్గశిరమున ౫ మంగళవారములు, ఫాల్గునమున ౫ శనివారములు నైనవి.

శనివారము లైదగుచో జననాశనము, దుర్భిక్షము, భూకంపాద్యుపద్రవములు, గలుగును. ఆదివారము లైదగుచో దుర్భిక్షము మంగళవారము లైదగుచో యుద్ధభయము, గలుగును.

సా రా ర్ఘ ము లు

మేష, మిథున, కర్కాట, కన్యా, తులా, మకర, కుంభ, మాసములందు — యావనాళ, యాలకీ, కుంకుమ, హింగు, కాంస్య, తైల, ఏరండ, గోధూమ, కస్తూర్యాదులు మహార్ఘము లగును. ధాన్య, ఆజ్య, చణక, వస్త్ర, కర్పూర, లవణ, తామ్ర, కులుత్థ, లవంగ, పుష్ప, సీసాదులు లత్యర్ఘము లగును. సువర్ణ, రజత, కార్పాస, మాష, ముద్గ, మరిచ, నాగవల్లీ దళ, తిల, జీర జాజి, పిప్పలి పట్టావి, కాయస, శ్రీగంధ, క్రముక, శర్కరాదులు సమార్ఘము లగును.

వృష, ధనుర్మాసములందు—యావనాళాదులు లత్యర్ఘములగును. ధాన్యాదులు సమార్ఘము లగును. సువర్ణాదులు మహార్ఘములగును.

సింహ, వృశ్చిక, మీనమాసములందు—యావనాళాదులు సమార్ఘము లగును, ధాన్యాదులు మహార్ఘము లగును. సువర్ణాదు లత్యర్ఘము లగును.

చాంద్రార్ఘములు

చైత్ర, వైశాఖ, జ్యేష్ఠ, శ్రావణ, ఆశ్వయుజ, మాఘ, ఫాల్గున మాసములందు—యావనాళాదులు మహార్ఘము లగును. ధాన్యాదు లత్యర్ఘము లగును. సువర్ణాదులు సమార్ఘము లగును.

ఆషాఢ, భాద్రపద, కార్తిక, పౌష, మాసములందు—యావనాళాదులు సమార్ఘము లగును. ధాన్యాదులు మహార్ఘము లగును. సువర్ణాదు లత్యర్ఘము లగును.

మార్గశిరమునందు — యావనాళాదు లత్యర్ఘము లగును. ధాన్యాదులు సమార్ఘము లగును. సువర్ణాదులు మహార్ఘము లగును.

మౌఢ్య నిర్ణయము

శ్రావణ బ ౪ శ. ప్ర॥ (22 ఆగస్టు 1959 నుండి) భాద్రపద శు 3 శ. (ది 5 సెప్టెంబరు 1959) పర్యంతం శుక్రమౌఢ్యము. కార్తిక శు 2 ఆ. ప్ర॥ (ది 22 నవంబరు 1959 నుండి) మార్గశిర బ 3 శు. (ది 18 డిశంబరు 1959) పర్యంతం గురుమౌఢ్యము.

మకరసంక్రాంతి పురుషలక్షణము

అష్టకర్ణో విశాలాక్షో లంబభ్రూ ర్దీర్ఘనాసికః। అష్టబాహుః చతుర్వక్త్రః సంక్రాంతిపురుషః స్మృతః॥ శతయోజన మౌన్నత్యం విస్తీర్ణం ద్వాదశ స్మృతం। ఏవం రూపంహి విజ్ఞేయం సంక్రాంతి పురుషాకృతేః॥

ఈ సంక్రాంతి పురుషునకు మందాకినియని పేరు - బ్రాహ్మణుల కరిష్టము. నింబోదకము (వేపనీరు) చే స్నానము - రాజులకు శుభము. యావకాక్షతల ధరించును - యాచక నాశనము. ఎఱుపు వస్త్రము - యుద్ధమగును. చందనగంధము - ఆరోగ్యము. జాజిపూవు ధరించును - కీర్తి వృద్ధి. నీలమాభరణము - క్షేమ మగును. రజత పాత్రయందు క్షీరాన్నమును భుజించును - రజతనాశనము. దుర్భిక్షము. అరటి పండును తినును. ఆరోగ్యము. వ్యాఘ్రవాహనము—మృగనాశనము, భిండివాలము (వడిసెల) ఆయుధము—రాజుల కరిష్టము, ఎఱుపు గొడుగు—యుద్ధమగును. ఖడ్గమును ధరించును. గదాయుద్ధ మగును. దక్షిణదిక్కునకు ప్రయాణము—దక్షిణదేశమున కరిష్టము. కోపము గల ముఖముతో నుండును—ప్రజలకు హాని. నిలబడియుండును. సస్యవృద్ధి.

పక్షఫలము:—కృష్ణపక్షే యదా పౌషే మకరస్థో దివాకరః।
సువృష్టిః క్షేమమారోగ్యం బభూవు స్సస్యసంపదః॥

తా॥ మకరసంక్రాంతి కృష్ణపక్షమున నగుటచే సువృష్టి, క్షేమము, ఆరోగ్యము, సస్యవృద్ధి యగును.

తిథ్యాది ఫలము:—పౌష బ ౧ గురువారం మకరేరవిః ౨౫-౨౪ ప్రతిపత్ —క్షేమము. గురువారము—సువృష్టి, పుష్య—వర్తకులకు హాని. విష్కంభయోగం—జలసమృద్ధి, బాలవకరణం—సుభిక్షము. మిథునలగ్నము — దాంపత్యప్రీతివృద్ధి. ౧౪ ముహూర్తము — క్షేమము. అస్తమయకాలము—శూద్రులకు హాని.

శ్లో॥ యశ్శృణోతి మధుశుక్ల పక్షకే ద్వాదశప్రతిపదాదికం ఫలం ప్రాప్నుయా ద్దురితముక్తవిగ్రహ శ్చాయురర్థ మతులం యశ స్సుఖం॥ శ్రీలా మపరాగాదీ మశ్వా పుణ్యాని కారయే ద్వస్తు। తేషా మంకం వశేమం నియమే నాప్నోతి దైవజ్ఞః॥ ఆయు ర్వృద్ధిం పుత్రపౌత్రాభివృద్ధిం నిత్యారోగ్యం మంగళం నిర్వ్యపాయం। అచ్ఛిన్నా నాముత్సవానా మవాప్తిం యచ్ఛం త్యేతే వత్సరాధీశముఖ్యాః॥

సస్య విచారము

సర్వసస్యసముదాయ మగు 16 పాళ్లలో (వీసములలో) 12½ పాళ్లు (వీసములు)పంట ఫలించును. నాయక విచారముచే పూర్వసస్య (గ్రీష్మకధాన్య)ములు ఫలించును. సస్యజాతకవిచారముచే గ్రీష్మక ధాన్యములు మధ్యమముగను. శారద (ఉత్తర) సస్యములు అంతకంటె ఉత్తమముగను ఫలించును.

ఆదాయ వ్యయములు

మేషవృశ్చికములు	ఆ ౧౧	వ్య ౫		సింహము	ఆ ౫	వ్య ౫
వృషభతులలు	ఆ ౫	వ్య ౧౪		ధనుర్మీనములు	ఆ ౧౪	వ్య ౧౧
మిథునకన్యలు	ఆ ౮	వ్య ౧౧		మకరకుంభములు	ఆ ౨	వ్య ౮
కర్కాటకం	ఆ ౨	వ్య ౧౧		మొత్తమునకు	ఆ ౪౭	వ్య ౬౫

రాజపూజావమానములు

మేషము	రా ౨	అ ౪	సింహము	రా ౭	అ ౭	ధనుస్సు	రా ౫	అ ౬
వృషభము	రా ౫	అ ౪	కన్యా	రా ౩	అ ౩	మకరము	రా ౧	అ ౨
మిథునము	రా ౧	అ ౭	తుల	రా ౬	అ ౩	కుంభము	రా ౪	అ ౨
కర్కాటము	రా ౪	అ ౭	వృశ్చికము	రా ౨	అ ౬	మీనము	రా ౭	అ ౨

కందాయ ఫలములు

అశ్వి	భర	కృ	రో	మృగ	ఆర్ద్రా	పున	పుష్య	ఆశ్లే	మఖ	పూఫ
౪	౭	౨	౫	౦	౩	౬	౧	౪	౭	౨
౦	౧	౨	౦	౧	౨	౦	౧	౨	౦	౧
౨	౪	౧	౩	౦	౨	౪	౧	౩	౦	౨

ఉఫ	హస్త	చిత్ర	స్వా	విశా	అనూ	జ్యే	మూ	పూషా	ఉషా
౫	౦	౩	౬	౧	౪	౭	౨	౫	౦
౨	౦	౧	౨	౦	౧	౨	౦	౧	౨
౪	౧	౩	౦	౨	౪	౧	౩	౦	౨

శ్రవ	ధని	శత	పూభా	ఉభా	రేవ
౩	౬	౧	౪	౭	౨
౦	౧	౨	౦	౧	౨
౪	౧	౩	౦	౨	౪

ఫలం॥ విషమే వ్యర్థలాభ స్స్యాత్ త్వ్సమేషు సమతా భవేత్ ।
శూన్యేషు శూన్యం భవతి కందాయ త్రయదోగతః ॥
ఆదిశూన్యే భవే ద్వ్యాధి ర్మధ్యశూన్యే మహద్భయం ।
అంత్యశూన్యే భవే ద్ధానిః కందాయఫల మీదృశమ్ ॥

సంవత్సర ఫలము

అశ్విని	పుష్య	స్వాతి	అభిజిత్తు	జాతలకు	ధనలాభం
భరణి	ఆశ్లేష	విశాఖ	శ్రవణం	,,	మనస్తాపం
కృత్తిక	మఖ	అనూరాధ	ధనిష్ఠ	,,	రాజపూజ
రోహిణి	పూఫ	జ్యేష్ఠ	శ. తా	,,	యుద్ధభయం
మృగశిర	ఉఫ	మూల	పూ. భా	,,	అలంకారప్రాప్తి
ఆర్ద్ర	హస్త	పూ. షా	ఉ. భా	,,	రోగభయం
పునర్వసు	చిత్ర	ఉ. షా	రేవతి	,,	ఆయుర్వృద్ధి

కుజచార ఫలము

ఈ సంవత్సరమున మృగశిర మొదలు ధనిష్ఠవరకు గల నక్షత్రములందు కుజుడు సంచరించును. మృగశిర, చిత్త, విశాఖ నక్షత్రములందు సంచరించిన వర్షములు గలుగును. ఆర్ద్ర, ఆశ్లేష, మఖ, పూఫ, ఉత్తర, స్వాతి, జ్యేష్ఠ, మూల, ఉత్తరాషాఢ, శ్రవణము లందు కుజసంచారము అనావృష్టికరము.

బుధచార ఫలము

ఆయా మాసములం దుదయాస్తమయముల నందిన బుధుడు జ్యేష్ఠ శు నవమి సో. శ్రావణ శు నవమీ గు. ఆశ్వయుజ శు షష్ఠి బు. కార్తిక బ అమా సో. మాఘ బ ద్వితీయా ఆ. ఫాల్గున బ చతుర్థి గు. లం దుదయించెను. శ్రావణ, ఆశ్వయుజ, కార్తిక మాఘ మాసములం దుదయించుటచే యుద్ధభయము, అగ్నిభయము, చోరభయము, రోగభయము, దుర్భిక్షము, జలభయము—గలుగును. జ్యేష్ఠ మాసమునం దుదయము ఆర్ద్రానక్షత్రమం దగుటచే అనావృష్టి రోగభయము, దుర్భిక్షము, రాజకీయోపద్రవములు గలుగును. మరియు చెప్పబడిన బుధోదయానంతర మేఘని విపరీతఫలము గలుగును. వర్షమున్నచో ననావృష్టి, అనావృష్టియున్నచో అతివృష్టి, సుభిక్ష మున్న దుర్భిక్షము, దుర్భిక్షమున్న సుభిక్షము, భయముగ నున్న క్షేమము, క్షేమముగ నున్న భయము, ఇట్లు విపరీతఫలము కలుగును.

గురుచార ఫలము

వత్సరాది ప్ర॥ జ్యేష్ఠ బ ద్వితీయా సో. ప॥ వృశ్చికమునందు గురుడు. అటనుండి శ్రావణ శు చతుర్దశి సో. ప॥ తులయందు గురుడు. అటనుండి పౌష బ అష్టమీ శు. ప॥ వృశ్చికమునందు గురుడు. అటనుండి వత్సరాంతమువరకు ధనూరాశియందు గురుడు. ఫలము:—వృశ్చికరాశియందు గురుడుండ మంచివర్షములు సస్యవృద్ధి గలుగును. అందరును సుఖింతురుగాని మిశ్రమవర్ణములవారికి హాని. తులారాశియందు గురుడుండ సువృష్టి, సర్వసస్యసమృద్ధియు కలుగును. కాని తూచదగిన మిర్చి, చింతపండు బెల్లము, మారలు మొదలగు వస్తువులు దుర్లభము లగును. (ధర హెచ్చును) ధనూరాశియందు గురుడుండ ప్రజ లారోగ్యముగ నుందురు. వర్షములు పంటలు ఫలవృక్షములు కూరగాయలు బాగుగనుండుటచే భూమి యానందము నిచ్చును.

శుక్రచార ఫలము

ఈ సంవత్సరమున శ్రావణ బ చతుర్థి శ. పూర్వఫల్గుని (పుబ్బ) నక్షత్రమందు, మధ్యమమార్గమందు వృషభవీధియందు పశ్చిమమున నస్తమించును. భాద్రపద శు తృతీయ శ. మఘానక్షత్రమందు మధ్యమమార్గమందు వృషభవీధియందే తూర్పున నుదయించును, ఫలము॥ మధ్యమమార్గమం దుదయాస్తము లగుటచే పంటలు, ధరలు మధ్యముగ నుండును. ఇతరరాష్ట్రములు స్వరాష్ట్రములో చేరుట వానిని పాలించుటయు మధ్యమముగ నుండును. అనగా సంధిప్రయత్నములు జరుగుచుండును. వృషభవీధి యగుటచే వయోవృద్ధులు, ధనవంతులు, జ్ఞానులు, బలాఢ్యులు, సస్యములు పీడింపబడును. శ్లేష్మవ్యాధులు వృద్ధియగును. కృష్ణపక్షమం దస్తమించుటచే ఏనుగులు గుఱ్ఱములు యుద్ధవీరులు వృద్ధినొందును. శుక్లపక్షమం దుదయించుటచే ఏనుగులు గుఱ్ఱములు యుద్ధవీరులు పీడలకు హాని, మఘాధిపంచకమందలున నుదయాస్తము లగుటచే సస్యహాని, దుర్భిక్షము, చోరభయము, నీచులకు అభివృద్ధి, వర్ణసాంకర్యము, గలుగును. భారతదేశమునందు ప్రాగ్దేశమునకు మేలు గలుగును.

శనిచార ఫలము

వత్సరాది ప్ర॥ వైశాఖ శు ద్వితీయా ఆ॥ ప॥ పూర్వాషాఢ యందును, అటనుండి మార్గశిర శు॥ అష్టమీ సో. ప॥ మూలయందును. అటనుండి, వత్సరాంతము వరకు పూర్వాషాఢయందును, ధనూరాశి యందు శని సంచరించును. శని ధనుస్సునం దుండుటవలన అల్పవృష్టి, ప్రభువులకు కలహములు, ధరలు హెచ్చుట గలుగును. పాంచాలము

(పంజాబ్) కాశ్మీర ప్రాంతము, కురుదేశము (ఢిల్లీ ప్రాంతం), కోసల దేశము, కాశ్మీరము, వంగదేశము, కళింగదేశము, హాని నందును, మూలయందుండగా అల్పవృష్టి, యుద్ధభయము, దుర్భిక్షము, సస్యహాని, ఫలజాతులకు హాని, గలుగును. కాశీ ప్రాంతము, కోసలదేశము, పాంచాలము, యుద్ధాటులు, పీడ నందును. పూర్వాషాఢయందుండుటచే అంగ, వంగ, కోసల, గిరివ్రజ, మగధ, పుండ్ర, మిథిల, తామ్రలిప్తి దేశవాసులు ఉపద్రవము నొందెదరు. రెండునక్షత్రములందు చరించుట ముఖ్యము.

కూర్మచక్రముచే:—బర్బర (అరబ్), పారావత, అవంతీ, పూర్వమాళవ, సైంధవ, సురాష్ట్ర, పంచనద, శృంగ, శకాది పశ్చిమ వాయవ్యదేశములకు హాని యగును.

దేశారిష్ట యోగములు

1. వత్సరాది మొదలు తుదవరకు ధనుస్సులో శని. ఫలము—ప్రభువులకు యుద్ధములు ప్రజలకు రోగములు, దుర్భిక్షము, శస్త్రభయము గలుగును.

2. వత్సరాది మొ॥ వైశాఖ శు త్రయోదశి బు. వ॥ మిథునవృశ్చికధనూరాసులందు కుజగురు శనులు. ఫలము—ప్రభువులకు యుద్ధములు, మరణభయము, రక్తప్రవాహములు, దుర్భిక్షము, గ్రామవాసులకు అగ్నిభయము, వాయుభయము, రోగభయము గలుగును.

3. వత్సరాది ప్ర॥ వైశాఖ శు త్రయోదశి బు. వ॥ కుజశని సమసప్తకము. ఫలము—అయోధ్యనుండి దక్షిణదేశమున యుద్ధభయము. దుర్భిక్షము గలుగును.

4. వత్సరాది ప్ర॥ చైత్ర బ ద్వాదశి సో॥ వ॥ గురు శుక్ర సమసప్తకము. ఫలము—ప్రజలకు జలభయమో అగ్నిభయమో రోగభయమో యుద్ధభయమో గుండెగులవలని భయమో గలుగును.

5. చైత్ర శు అష్టమి గు. ప్ర॥ భాద్ర శు తృతీయా శ. వ॥ పూర్వాషాఢయందును మూలయందును ధనుస్సునందు శనివక్రము. ఫలము—జననాశనము, సైనికులకు హాని, యవనదేశాధిపతికి పీడ. (వైశాఖ శు ద్వితీయా ఆ. ప్ర॥ మూలయందు వక్రము).

6. జ్యేష్ఠ బ ద్వితీయా సో. ప్ర॥ శ్రావణ శు చతుర్దశి సో. వ॥ గురువకు తృతీయమున శని ఫలము—వింధ్యకు దక్షిణమున జననాశనమగును.

7. శ్రావణ శు సప్తమి మం. ప్ర॥ శు ద్వాదశి శ. వ॥ బుధ శుక్ర శని గ్రహత్రయవక్రము. ఫలము—అనావృష్టిభయము. యుద్ధభయము.

8. శ్రావణ బ అష్టమి బు. ప్ర॥ ఆశ్వయుజ శు దశమి ఆ. వ॥ కన్యా వృశ్చిక ధనుస్సులందు కుజ గురు శనులు. ఫలము—దుర్భిక్షము యుద్ధములు, మరణభయములు, మొదలగునవి యగును (2 యో॥ చూ).

9. శ్రావణ బ అష్టమి బు. ప్ర॥ ఆశ్వయుజ శు దశమి ఆ. వ॥ కుజ రాహుయోగము ఫలము—అంగ వంగ కళింగ దేశములందు సస్యహాని, యుద్ధభయము గలుగును.

10. శ్రావణ బ అష్టమి బు. ప్ర॥ ఆశ్వ శు దశమి ఆ. వ॥ ధనుస్సునందున్న శనికి కుజదృష్టి, ఫలము—దుర్భిక్షము, శస్త్రభయము, రోగములు, చోరభయము గలుగును.

11. కార్తిక శు ఏకాదశి బు. ప్ర॥ ఫాల్గుణ బ ద్వితీయా మం. వ॥ కాలసర్పయోగము, ఫలము—ప్రభుత్వములకు, సస్యములకు పీడ.

12 మార్గశిర శు అష్టమి సో. ప్ర॥ పౌష బ నవమి శు. వ॥ వృశ్చికాంతమున గురుసంచారము—ఫలము. దుర్భిక్షము, మరణము హెచ్చగును

13. పౌష శు తృతీయా శు ప్ర॥ శు త్రయోదశి సో. వ॥ కుజ [illegible] మధ్య బుధుడు. ఫలము—యుద్ధములు, అనావృష్టి.

14. పౌష శు సప్తమి మం. ప్ర॥ మాఘ బ ద్వితీయా ఆ. వ॥ ధనుస్సునందు కుజ శని సంబంధము. ఫలము—(8 యో॥ చూ.)

15. పౌష బ నవమి శు. ప్ర॥ మాఘ బ ద్వితీయా॥ ఆ. వ॥ ధనుస్సునందు కుజ గురు శనులు ఫలము—(8 యో, 2 యో) చూ.

16. పౌష బ నవమి శు ప్ర॥ సంవత్సరాంత వ॥ ధనుస్సునందు గురు శనులు ఫలము—(8 యో చూ.)

17. పౌష శు తృతీయా శు. ప్ర. పౌష బ అష్టమి గు. వ॥ శుక్రాగ్రమున కుజ బుధ గురు శనులు. ఫలము—యుద్ధభయము, భయంకరవాయువులు గలుగును.

18. వత్సరాది ప్ర జ్యేష్ఠ శు అష్టమి ఆ. వ॥ శుక్రాగ్రమున కుజుడు.

19. జ్యేష్ఠ శు అష్టమి ఆ. ప్ర॥ శ్రావణ శు ప్రతిపత్ బు. వ॥ బుధాగ్రకుజుడు.

20. శ్రావణ శు ఏకాదశి శు. ప్ర॥ బ త్రయోదశి మం. వ॥ శుక్రాగ్రకుజుడు.

21. భాద్ర బ ప్రతిపత్ శు ప్ర॥ బ త్రయోదశి బు. వ॥ బుధాగ్రకుజుడు.

22. ఆశ్వ బ త్రయోదశి శు. ప్ర॥ కార్తిక బ త్రయోదశి శ. వ॥ శుక్రాగ్రకుజుడు.

23 కార్తిక బ త్రయోదశి శ. ప్ర॥ మార్గ బ దశమి శు. వ॥ బుధాగ్రకుజుడు.

24. మార్గ బ దశమి శు. ప్ర॥ బ అమా మం. వ॥ శుక్రాగ్రకుజుడు.

25. మార్గ బ అమా మం. ప్ర॥ పౌష బ అష్టమి గు. వ॥ సూర్యాగ్రకుజుడు.

26. పౌష బ నవమి శు. ప్ర॥ మాఘ శు పంచమి మం. వ॥ శుక్రాగ్రకుజుడు.

27. మాఘ శు పంచమి మం. ప్ర॥ శు దశమి ఆ. వ॥ శన్యగ్రకుజుడు.

28. మాఘ శు దశమి ఆ. ప్ర॥ బ చతుర్థి మం. వ॥ శుక్రాగ్రకుజుడు.

29 మాఘ బ పంచమి బు. ప్ర॥ వత్సరాంతపర్యంతం శన్యగ్రకుజుడు. ఫలము—కుజుడు బుధాగ్రమందున్న సస్యహాని. శుక్రాగ్రమందున్న అనావృష్టి, శన్యగ్రమందున్న వ్యాధులు, సూర్యాగ్రమందున్న యుద్ధములుగలుగును.

గ్రహకూటములు

1. భాద్రపద శు పూర్ణిమా గు. ప్ర॥ ఆశ్వయుజ శు ద్వితీయా ఆ. వ॥ కన్యయందు రవి కుజ బుధ రాహువులు (4)

2. కార్తిక బ. అష్టమి మం. ప్ర॥ మార్గశిర శు పూర్ణిమా మం. వ॥ వృశ్చికమున రవి కుజ బుధ గురులు. (4)

3 మార్గశిర బ ద్వాదశి ఆ. ప్ర॥ పౌష శు ప్రతిపత్ బు. వ॥ వృశ్చికమున కుజ బుధ గురు శుక్రులు (4)మధ్యయందు చంద్రుడు.(5)

4. పౌష శు సప్తమి మం. ప్ర॥ బ ప్రతిపత్ గు. వ॥ ధనుస్సునందు రవి కుజ బుధ శనులు.

5. పౌష బ అష్టమి గు. ప్ర॥ మాఘ బ ద్వితీయా ఆ. వ॥ ధనుస్సునందు కుజ గురు శుక్ర శనులు. (4)

ఫలము—నాలుగుగ్రహము లొకచో గలిసినచో సరిహద్దు రాష్ట్రములతో ఎడతెగని కలహములు గలుగును. ఐదుగ్రహములు కలిసినచో ప్రభువులకు హాని. ఈ గ్రహకూటములు కన్యయందగుచో వాయుపీడయు, వృశ్చికమునందగుచో యుద్ధములు, ధనుస్సునందగుచో ఆరోగ్యమున్ను గలుగును.

ముఖ్యమైన వ్రతములు—పండుగలు

చైత్రమాసము:—శకం 1881 చైత్ర 19 శు ప్రతి గు సంవత్సరాది తైలాభ్యంగం, నింబకుసుమభక్షణము, ప్రపాదానము, వసంత నవరాత్రి ప్రారంభం.

చైత్ర 20 శు ద్వితీ శు. ఉమాశివాగ్ని పూజ. చైత్ర 21 శు తృతీ శ ఉత్తమ మన్వాది. సౌభాగ్యగౌరీవ్రతం. సౌభాగ్యశయన వ్రతం. మాసగౌరీవ్రతం. శివడోలోత్సవము— చై 22 శు చతుర్థి ఆ గణేశపూజ, చై 23 శు పంచమి సో నాగపూజ శ్వేతవరాహకల్పము. శ్రీ పంచమి—చై 25 శు సప్త బు. సూర్యపూజ—చై 26 శు అష్ట గు భవానీయాత్ర. అశోక రుద్రపూజ. అశోక కలికాప్రాశనము చై 27 శు నవ శు శ్రీరామనవమి. చై 28 శు దశమి శ ధర్మరాజదశమి. చై 29 శు ఏకా ఆ. శ్రీ కృష్ణడోలోత్సవము, రుక్మిణీపూజ. చై 30 శు ద్వాద సో వామనద్వాదశి.

వైశా 1 శు త్రయో మం. అనంగపూజ శైవచతుర్దశి, శైవ దమనపూజ. వై 2 శు చతుర్దశి బు కర్దమ శ్రీశ, వై 8 రౌచ్య మన్వాది. చిత్రవస్త్రదానం, ఇంద్రాది సర్వదేవ దమనకపూజ. వై 7 బ పంచమి సో. మత్స్యజయంతి. వై 14 బ ద్వాద సో కర్తరీప్రవేశం వై 15 బ త్రయో మం. వరాహజయంతి. 16 బ చతుర్దశి బు శివసన్నిధి స్నానం. 17 అమా. గు కూర్మకల్పము.

వైశాఖమాసము:—వైశా 18 శు ప్రతి శు. ధర్మఘటాదిదానం. వైశా 20 శు ద్వితీ ఆ. త్రేతాయుగాది. బలరామజయంతి. వై 21 శు. తృతీ సో. పెద్దకర్తరి. అక్షయతృతీయ, ఉదకుంభదానం, దధ్యన్న వ్యజనాదిదానం, గౌరీపూజ, లక్ష్మీనారాయణపూజ, త్రిలోచనయాత్ర, సింహాచలమున చందనోత్సవము, వై 22 శు చతుర్థి మం. నాగచతుర్థి. వై 23 శు పంచమి బు॥ శ్రీ శంకరాచార్యజయంతి. వై 25 శు సప్తమి శు గంగోత్పత్తి: శ్రీ విద్యారణ్యజయంతి. వై 26 శు అష్టమి శ. అపరాజితాదేవిపూజ, చండికాదేవిపూజ వై 29 శు ఏకా మం. పరశురామద్వాదశి. వై 31 శు చతుర్దశి గు. శ్రీ నృసింహజయంతి జ్యేష్ఠ 1 శు పూర్ణిమా శు. దధ్యన, వ్యజనాదిదానం. కృష్ణాజినదానం, ఉదకుంభదానం, సంపద్గౌరీ వ్రతం, జ్యేష్ఠ 3 బ ద్వితీ ఆ. పార్థివకల్పము. జ్యే 9 బ నవ శ. చండికాదేవిపూజ.

జ్యేష్ఠమాసము:—జ్యే 18 శు ద్వితీ సో. సోమపదం. జ్యే 19 శు తృతీ మం. రంభావ్రతం. జ్యే 20 శు చతుర్థి బు ఉమాపూజ. జ్యే 22 శు షష్ఠి శు. వింధ్యవాసినీదేవీపూజ. జ్యే 24 శు అష్టమి ఆ. శుక్లాదేవీపూజ. జ్యే 26 శు దశ మం. దశపాపహరదశమి. సేతుబంధన రామేశ్వరప్రతిష్ఠ. జ్యే 27 శు ఏకా బు నిర్జలైకాదశి. జ్యే 28 శు ద్వాద గు. రామలక్ష్మణద్వాదశి. శ్రీమజ్జగద్గురు శంకరాచార్యాణాం కైలాసగమనం. జ్యే 29 శు త్రయో శు. శ్రీవిద్యారణ్యస్వామినామారాధనం. జ్యే 30 శు పూర్ణి శ. భౌత్యమన్వాదిః సావిత్రీవ్రతం. తిలపాత్రదానం. జ్యే 31 బ ప్రతి ఆ. వృషభపూజ, హలప్రవాహం. ఆషా 7 బ అష్టమి ఆ. త్రిలోచనపూజ. ఆషా 11 బ ద్వాద గు. కూర్మజయంతి. ఆషా 14 బ చతుర్ద ఆ. వటసావిత్రీవ్రతం.

ఆషాఢమాసము:—ఆషా 17 శు. ద్వితీ బు. జగన్నాథస్వామి రథోత్సవము. ఆషా 20 శు పంచమి శ. స్కందపంచమి, కుమార షష్ఠి. ఆషా 21 శు షష్ఠి శ. వివస్వత్సప్తమి. ఆషా 22 శు సప్త సో. మహిషాసురమర్దినీ దేవీపూజ. ఆషా 23 శు నవ మం. వింధ్యాద్రీదేవీపూజ ఆషా 24 శు దశ బు, చాక్షుషమన్వాది, మహాలక్ష్మీవ్రతప్రారంభం. శాకవ్రతారంభం. ఆషా 25 శు ఏకా గు. శయనైకాదశి. గోపద్మవ్రతారంభం. ఆషా 26 శు ద్వాద శు. వాసుదేవద్వాదశి. ప్రస్వాపన మహోత్సవం చాతుర్మాస్యవ్రతారంభం. ఆషా 28 శు చతుర్ద ఆ. శివపవిత్రార్చనం. శివశయనం. కోకిలావ్రతం. ఆషా 29 శు పూర్ణి సో. మహాషాఢీ వ్యాసపూజ. ఆషా 30 బ ప్రతి మం. చాతుర్మాస్య ద్వితీయ శ్రావ 5 బ సప్త సో. ధర్మసావర్ణి మన్వాది.

శ్రావణమాసము:—శ్రావ 16 శు తృతీ శు. మధుశ్రవావ్రతం. శ్రావ 17 శు చతుర్థి శ, నాగచతుర్థి దూర్వాగణపతివ్రతం. శ్రావ 18 శు పంచమి ఆ. ఋక్ సామగ ఉపాకర్మ. శ్రావ 19 శు షష్ఠి సో. సూర్యపూజ. శ్రావ 20 శు సప్త మం. మంగళగౌరీవ్రతప్రారంభః. శ్రావ 21 శు అష్టమి బు. కౌమారీదేవిపూజ. శ్రావ 22 శు నవ గు. దధివ్రతారంభం, వేదవ్రతారంభం. శ్రావ 23 శు ఏకా శు. వరలక్ష్మీవ్రతం. శ్రా 24 శు ద్వాద శ, దామోదరద్వాదశి, విష్ణుపవిత్రారోపణం. శ్రా 26 శు చతుర్దశి సో, భీమరథీనదీ పుష్కరప్రవేశం. శ్రా 27 శు పూర్ణి మం, హయగ్రీవోత్పత్తి, దేవీపవిత్రార్పణం యాజుషోపాకర్మ. శ్రా 28 బ ప్రతి బు॥ బృహత్తిల్వ ద్వితీయ, అశూన్యశయనవ్రతం. శ్రా 30 బ తృతీ శు. సంకష్టచతుర్థి. భాద్ర 4 బ అష్టమి బు॥ స్మార్తమాధ్వ శ్రీకృష్ణజయంతి దశఫలవ్రతారంభం, దూర్వాష్టమి. భాద్ర 5 శు నవ గు, శ్రీ వైష్ణవ శ్రీకృష్ణజయంతీ, కౌమారీదేవీపూజ. భా 11 శు, చతుర్దశి బు, రుద్రసావర్ణిమన్వాది, కుశగ్రహణం, పోలావ్రతం.

భాద్రపదమాసము:—భాద్ర 13 శు ప్రతి శు, కల్కి జయంతి. భా 14 శు తృతీ శ, తామసమన్వాది, షోడశోమావ్రతం, హరితాళికావ్రతం, సువర్ణగౌరీవ్రతం. భాద్ర 15 శు చతుర్థి ఆ. సిద్ధివినాయకచతుర్థి, శివాచతుర్థి. భా 16 శు పంచమి సో, ఋషిపంచమి. భా 17 శు షష్ఠి మం, సూర్యషష్ఠి, స్కందదర్శనం, శాండిల్యజయంతి, చంపాషష్ఠి. భా 18 శు సప్త బు, అముక్తాభరణసప్తమి. భా 19 శు అష్టమి గు, జ్యేష్ఠావ్రతం నందాదేవిపూజ, మహాలక్ష్మీవ్రతారంభం, భా 20 శు నవమి శు, కేదారవ్రతం. భా 21 శు దశమి శ, క్షీరవ్రతారంభం. భా 22 శు ఏకా ఆ, పరివర్తనఏకాదశి. కటదానం, వామనజయంతి, విష్ణుశృంఖలయోగము, ఉత్తమావ్రతం. భా 23 శు ద్వాద సో, శక్రద్వాదశి, శక్రధ్వజోత్థాపనం, విష్ణుపరివర్తనోత్సవః, కల్కి ద్వా శ. భా 24 శు త్రయో మం, అనంతవ్రతం. భా 25 శు చతుర్దశి బు, ఉమామహేశ్వరవ్రతం, ఉపాంగ లలితాగౌరీవ్రతం, లోకపాలకపూజ, భా 26 శు పూర్ణి గు. మహాలయపక్షప్రారంభం. భా 27 బ ప్రతి శు, అశూన్యశయనవ్రతం భా 28 బ ద్వితీ శ, బృహత్తమావ్రతం (ఉండ్రాళ్లతద్ది) బహులావ్రతం, విశాలాక్షీయాత్ర. భా 30 బ చతుర్థి సో, పత్నీతిథి, మహాభరణి. భా 31 బ పంచ మం, చంద్రషష్ఠి, ఆశ్వీన 2 బ సప్త గు, వ్యతీపాత మహాలయః. ఆశ్వ 3 బ అష్ట శు, సూర్యసావర్ణిమన్వాది, మధ్యాష్టమి, ఆర్ద్రాష్టమి, ఆశ్వ 4 బ నవ శ. అహివనమి, పితృతిథి, దుర్గాదేవ్యుద్వాసనం. ఆశ్వ 7 బ ద్వాద మం, యతిమహాలయః. ఆశ్వ 8 బ త్రయో బు, గజచ్ఛాయ, కలియుగాది. ఆశ్వ 9 బ చతుర్ద గు, శస్త్రహత మహాలయః.

ఆశ్వయుజమాసము:—ఆశ్వ 11 శు ప్రతి శ, దౌహిత్రప్రతిపత్ శారదనవరాత్రప్రారంభం కలశస్థాపనం, ధనవృద్ధి గౌరీవ్రతం ఆశ్వ 14 శు చతుర్థి మం, ఉపాంగలలితాగౌరీ వ్రతం, నాగపూజా ఆశ్వ 16 శు సప్త గు, సరస్వతీపూజ, దేవీత్రిరాత్రవ్రతం, ఆశ్వ 17 శు అష్ట శు, మహాష్టమి. ఆశ్వ 18 శు నవమి శ మహానవమి స్వారోచిషమన్వాది సరస్వత్యుద్వాసనం. ఆశ్వ 19 శు దశ ఆ, సోమపదం, విజయదశమి, అపరాజితాదేవిపూజ, శమీపూజ, దుర్గాదేవ్యుద్వాసనం, దశరథగౌరీవ్రతం, ద్విదళవ్రతం, దానఫలవ్రతారంభం. ఆశ్వ 21 శు ద్వాదశి మం, గోద్వాదశి, పద్మనాభద్వాదశి. ఆశ్వ 23 శు చతుర్ద గు, కౌముదీపూర్ణిమా, అక్షక్రీడ. ఆశ్వ 26 బ ద్వితీ ఆ, అశూన్యశయనవ్రతం. ఆశ్వ 27 బ తృతీ సో, చంద్రోదయోమావ్రతం, లలితాదేవీయాత్ర. కార్తికం 8 బ త్రయో శు, ప్రేత చతుర్దశి, మాషపత్రభక్షణం, శస్త్రహతోల్కాదానం, దీపదానం,

అపరరాత్రమున నరకచతుర్దశీప్రయుక్త తైలాభ్యంగం, బహిర్దీపదానం, యమతర్పణం. కార్తి 9 బ చతుర్దశి, దీపావళీ అమావాస్య, ఉల్కా ప్రదర్శనం, దీపదానం, కౌముద్యుత్సవం, లక్ష్మీపూజ, అలక్ష్మీనిస్సరణం, కేదారవ్రతం.

కార్తికమాసము—కార్తి 10 శు ప్రతి ఆ, గోక్రీడనం, బలిపూజ, ఆకాశదీపప్రారంభం, అఖండదీపప్రారంభం, మంగలమాలిక. కార్తిక 11 శు ద్వితీ సో, యమద్వితీయ, భగినీహస్తభోజనం. కార్తి 12 శు తృతీ మం, త్రిలోచనగౌరీవ్రతం. కార్తి 13 శు చతుర్థి బు, నాగచతుర్థి, కార్తి 14 శు పంచమి గు, నాగపంచమి, కార్తి 16 శు సప్త శ, గోష్ఠాష్టమి. కార్తవీర్యోత్పత్తి. శ్రీమద్విద్యాశంకర భగవత్పాద లంబికాయోగప్రవేశము. కార్తి 17 శు అష్ట ఆ, కృతయుగాది, విష్ణుత్రిరాత్రవ్రతం. కార్తి 20 శు ఏకాదశి బు, బోధన ఏకాదశి దేవోత్థాపనం, భీష్మపంచకవ్రతారంభం, స్వాయంభువ మన్వాది, కార్తిక 21 శు ద్వాద గు, క్షీరాబ్ధిద్వాదశి, చుల్లుద్వాదశి, యోగిద్వాదశి. కార్తిక 22 శు త్రయో శు, వైకుంఠ చతుర్దశి, పాషాణచతుర్దశి, కార్తి 23 శు చతుర్దశి శ కార్తిక వ్రతోద్యాపనం, ఉదయం విశ్వేశ్వరప్రతిష్ఠ, వృషోత్సర్గం, త్రిపురోత్సవం, జ్వాలాతోరణం, కుమారస్వామిదర్శనం, కేశబంధనగౌరీవ్రతం. కార్తి 24 శు పూర్ణి ఆ, దక్షసావర్ణిమన్వాది, మహాకార్తికి. ధాత్రీపూజ, తులస్యుద్వాసనం. కార్తి 26 బ ద్వితీ మం. చాతుర్మాస్య ద్వితీయ, అశూన్యశయనవ్రతం. మార్గ 1 బ సప్త ఆ, సావిత్రీకల్పం. మార్గ 6 బ ద్వాద శు గోవత్సద్వాదశి.

మార్గశిరమాసము:—మార్గ 11 శు ద్వితీయ బు రంభావ్రతం మార్గ 13 శు పంచ శు నాగపూజ, మార్గ 14 శు షష్ఠి శ సుబ్రహ్మణ్యషష్ఠి, మల్లారిషష్ఠి, మార్గ 15 శు సప్త ఆ మిత్రసప్తమి, నందాసప్తమి, జయాసప్తమి, మార్గ 16 శు అష్ట సో కాలభైరవాష్టమి. మార్గ 17 శు నవ మం ప్రళయకల్పః, నందినీదేవీపూజ. మార్గ 20 శు ద్వాద శు మత్స్యద్వాదశి, అఖండద్వాదశి, మార్గ 21 శు త్రయో శ హనుమద్వ్రతం, మార్గ 22 శు చతుర్దశి ఆ పాషాణచతుర్దశి, మార్గ 23 శు చతుర్ద సో దత్తజయంతి, చంద్రపూజ, సువర్ణలవణదానం, మార్గ 25 బ ప్రతి బు పరశురామజయంతి, పౌష 2 బ అష్ట బు (త్రిస్పృష్టా:) అష్టకా.

పౌషమాసము :—పౌష 19 శు ఏకా శ రైవతమన్వాది. వైకుంఠ ఏకాదశి, పౌష 20 శు ద్వాదశి ఆ కూర్మద్వాదశి, పౌష 24 శు పూర్ణి బు తూలపరీక్ష. మాఘ 1 బ సప్తమి గు. అష్టక (త్రిస్పృష్టా:) మాఘ 2 బ అష్ట శు పుష్కరిణీనదీ పుష్కర ప్రారంభం.

మాఘమాసము:—మాఘ 10 శు ద్వితీ శ గుడలవణదానం, మాఘ 11 శు చతుర్థి ఆ. సోపపదం, కుందచతుర్థి, వరదాచతుర్థి, శాంతిచతుర్థీ, మాఘ 12 శు పంచ సో మదనపంచమీ, శ్రీపంచమీ, వసంతోత్సవారంభః, మా 14 శు సప్త బు వైవస్వతమన్వాది, రథసప్తమి, సూర్యజయంతి, అభోజ్యార్కవ్రతం, దానఫలవ్రతోద్యాపనము, సూర్యచంద్రవ్రతారంభోద్యాపనములు. మాఘ 15 శు అష్ట గు భీష్మాష్టమి, మాఘ 16 శు అష్ట శు నందినీదేవీపూజ, మాఘ 19 శు ఏకా సో భీష్మపంచకవ్రతం భీష్మఏకాదశి భీమఏకాదశి తిలపద్మవ్రతం, మాఘ 20 శు ద్వాద మం భీమద్వాదశి, వరాహద్వాదశి, సోపపదం. మాఘ 21 శు త్రయో బు వరాహకల్పము, మాఘ 23 శు పూర్ణి శు మహామాఘీ తిలపాత్ర కంచుకకంబళాదిదానం, ఫాల్గున 1 బ అష్ట శ అష్టకా (త్రిస్పృష్టా:) ఫా 4 బ ఏకా మం తిలద్వాదశి. ఫా 6 బ చతుర్ద గు మహాశివరాత్రి, అరటంతీ చతుర్దశి, ఫా 7 అమా శు ద్వాపరయుగాది. బ్రహ్మపూజ, నవనీతధేనుదానం.

ఫాల్గునమాసము:—ఫాల్గు 11 శు చతుర్థీ మం తిలచతుర్థి, పుత్రగణపతివ్రతం, ఫాల్గు 15 శు అష్ట శ లక్ష్మీపూజ, సీతాపూజ, ఫాల్గు 20 శు ద్వాద శు నృసింహద్వాదశి, ఫాల్గు 21 శు త్రయో శు కామదహనం, ఫాల్గు 22 శు చతుర్ద శ హోళికాపూర్ణిమ, ఫాల్గు 23 శు పూర్ణి ఆ బ్రహ్మసావర్ణిమన్వాది, ఫాల్గు 24 బ ప్రతి సో. వసంతోత్సవం, చూతకుసుమభక్షణం. చాతుర్మాస్య ద్వితీయః ఫాల్గు 25 బ ద్వితీ మం బ్రహ్మకల్పం.

శుభముహూర్తములు

చైత్రమాసము:-ఏప్రి 9 శు ప్రతి గు. అశ్వని. నవవస్త్రాభరణధారణాదులకు వృషభము ౩-౨౬ గం 8-58, కర్కాటకమున్న ౧౬-౫౪ గం 12-40—ఏప్రి 12 శు చతుర్థి ఆ వివాహబాలకర్మాదులకు రోహిణికుంభం రాజపం ౨౪-౧౬ రాగం 3-58—ఏప్రి 13 శు పంచ సో బాలకర్మాదులకు రోహి మేషం 3-౧౬ ఉ గం 7-9—ఏప్రి 15 శు సప్త బు నవవధూప్రవేశ బాలకర్మాదులకు పునర్వసు కుంభం మతాం రా ౨౩-౫౦ రా గం 3-49—ఏప్రి 16 శు అష్ట గు అన్నప్రాశన బాలకర్మలకు పునర్వసు, వృషభం మతాం ౬-30 గం 8-25—నవవధూప్రవేశ బాలకర్మలకు పుష్యమి, కుంభం ౨౩-౩౯ రా గం 3—45 వృష చంద్రుడు—ఏప్రి 17 శు నవమి శు వాపీకూపారంభాదులకు ఆశ్లేష, మకరం ౧౭-౨౪ రా గం 1-39—ఏప్రి 19 శు ఏకా ఆ, వివాహాదులకు మఘ, వృషభము ౬-౪ ప గం 8-18—వివాహ బాలకర్మలకు కర్కాటకము మతాం॥ ౧౫-౨౬ ప గం 11-57—ఏప్రి 22 శు చతుర్దశి బు వివాహ బాలకర్మాదులకు చిత్త, మకరం రోగ పం॥ ౧౬-౪౯ రా గం 1-2—కుంభమున్న రహితం ౨౨-౩౫ రా గం, 3-20—ఏప్రి 23 శు పూర్ణి గు వివాహ కూపారంభ బాలకర్మాదులకు స్వాతి, మకరం ౧౬-౩౭ రా గం 24-58—కుంభలగ్నము బలి చోర పం॥ ౨౨-౨౫ రా గం 3-17—ఏప్రి 25 బ తృతీయ శ అన్నప్రాశనోపనయన వివాహ బాలకర్మాదులకు అనూ కర్కాటకం రాజ పం. బలిష్ఠం. ౧౪-౩౬ గం 11-33—ఏప్రి 26 క్రయవిక్రయాదులకు జ్యేష్ఠ, వృషభము. ౫-౫ గం 7-44—కర్కాటకమున్న ౧౪-౨౭ గం 11-29—వివాహ నవవధూప్రవేశ బాలకర్మాదులకు మూల మకరం ౧౬-౫ రా గం 24-45 (సగ్రహచంద్రుడు 12 లో)—ఏప్రి 29 బ సప్తమి బు అన్నప్రాశన వివాహ బాలకర్మాదులకు ఉషా వృషభం ౪-౩౯ గం 7-33—వివాహ బాలకర్మాదులకు శ్రవణం మకరం ౧౫-౩౫ రా గం 24-34 లగ్న చంద్రుడు—ఏప్రి 30 బ అష్టమి గు అన్నప్రాశన బాలకర్మ కూపారంభాదులకు శ్రవణంకర్కాటకం ౧౩-౫౭ గం 11-15 (దుర్ముహూర్త స్పర్శ)—వివాహాదులకు ధనిష్ఠ మకరం ౧౫-౨౫ గం 24-30—

వైశాఖమాసము :—మే 9 శు ద్వితీ శ వివాహాదులకు రోహిణి కుంభం ౧౯-౩౨ రా గం 2-14—మే 10 శు ద్వితీ ఆ అన్నప్రాశన ఉపనయన వివాహాదులకు రోహిణి కర్కాటకం ౧౨-౩౩ గం 10-36 వివాహాదులకు మృగశిర కుంభము ౧౯-౨౫ రా గం 2.10. మే 11 శు తృతీ సో అన్నప్రాశన, ఉపనయన, వివాహాదులకు మృగశిర కర్కాటకం మతాం ౧౨-౨౫ గం 10-33 (12 లో సగ్రహచంద్రుడు) మే 13 శు పంచ బు నవవధూప్రవేశాదులకు పుష్య కుంభము ౧౭-౫౬ రా గం 1-58 వృష చంద్రుడు—మే 15 శు సప్త శు నవవధూప్రవేశాదులకు మఘ కుంభం ౧౭-౩౫ రా గం 1-51—వివాహములకు మేషం రోగ పం॥ ౨౬-౨౨ రా గం 5-0—మే 17 శు నవమి ఆ. ఆశ్వలాయనోపనయనమునకు పూర్వ. కర్కాటకము ౧౧-౩౩ గం 10-10—వివాహాదులకు ఉత్త మేషం ౨౬-౪ రా గం 4-52—మే 20 శు త్రయో బు నవవధూప్రవేశమునకు స్వాతి మేషం ౨౫-౩౨ రా గం 4-40—మే 22 శు పూర్ణి శు వివాహాదులకు అనూ కుంభం ౧౨-౧౨ రా గం 1-22—మే 27 బ షష్ఠి బు వివాహములకు ధనిష్ఠ కుంభము ౧౬-౨౨ రా గం 1-2 (12 లో చంద్రుడు)—మే 28 బ సప్త శు శతభి, కుంభము రా ౧౬-౧౧ గం 24-57 లగ్న

చంద్రుడు—నవవధూగృహప్రవేశమునకు మేషం ౨౪-3 రా గం 4-6—మే 29 ది అష్టమి కు నవగృహారంభప్రవేశాదులకు శతా కుంభం రా ౧౬-౦ గం 24-58.

జ్యేష్ఠమాసము :—జూన్ 12 కు షష్ఠి కు వివాహమునకు పుష. సింహము ౧౫.౧3 గం 11-35 లగ్న చంద్రుడు—వివాహమునకు మేషము ౨౧-౨౬ రా గం 8-8—జూన్ 16 కు దశమి నవవధూప్రవేశమునకు చిత్ర. మేషం ౨౦-౪౦ రా గం 2.57 నక్షత్రసంధి—వృషభం రహితం ౨౪-౨3 రా గం 4-20 షష్ఠ చంద్రుడు—జూన్ 19 కు త్రయో కు అన్నప్రాశన వివాహాదులకు అనూ, సింహం ముహూ ౧౪-౩ గం 11-10—నవవధూప్రవేశమునకు జ్యేష్ఠ వృషభం ౨3-౫౧ రా గం 4-8—జూన్ 20 కు పూర్ణిమ జోలారోహణ కర్ణవేధలకు జ్యేష్ఠ సింహము ౧3-౫౬ గం 11-6.

ఆషాఢమాసము:—జూలై 12 కు షష్ఠి ఆ అన్నప్రాశనాదులకు పు ఫ కర్కాటకము ౨-౧౦ గం 6-30—జూలై 15 కు దశమి బు అన్నప్రాశనాదులకు స్వాతి కర్కాటకము బలి హోరపం॥ ౨-౧౧ గం 6-31—

శ్రావణమాసము:—ఆగ 7 కు తృతీ కు వివాహ గర్భాధానాదులకు మేషం ఉ ఫ రా ౧౨-౨౪ గం 23-30—వివాహాదులకు వృషభము రా ౧౬-3 గం 24-57—ఆగ 8 కు చతుర్థి శ యాత్రాదులకు తుల ఉ ఫ ప౹ ౧౬-౨౫ గం 12-20 (12 లో సరాహు చంద్రుడు)—ఆగ 9 కు పంచ ఆ వివాహాదులకు చిత్ర మేషం రాజపం రా ౧౨-౬ గం 23-21 షష్ఠ చంద్రుడు—ఆగ 15 కు ద్వా శ గర్భాధానమునకు మేషం పూ షా ముహూ ౧౧-౧౫ గం 22-58—ఆగ 17 కు చతుర సో శ్రవణ మేషం రాజపం ౧౦-౫౯ గం 22-50—ఆగ 20 బ ద్వితీ కు గర్భాధానమునకు ఉ భా మేషం ౧౦-3౫ గం 22-39—ఆగ 28 బ పంచ ఆ అన్నప్రాశన సీమంతాదులకు అశ్విని తుల ౧3-౫౦ గం 11-21.

భాద్రపదమాసము:—సెప్టెం 6 కు చతుర్థి ఆ అన్నప్రాశనకు చిత్ర వృశ్చికము ౧౧-౫౦ గం 11-28 (12 లో చంద్రుడు)—సెప్టెం 9 కు సప్త బు అన్నప్రాశనకు అనూరాధ తుల రోగ పం॥ ౧౦-౫౩ గం 10-15—సెప్టెం 16 కు చతుర్ద బు అన్నప్రాశనకు శతా తుల ౯-౪౫ గం 9-47.

ఆశ్వయుజమాసము:—అక్టో 4 కు ద్వితీ ఆ అన్నప్రాశన వివాహాదులకు—స్వాతి తుల ౬-౪౧ గం 8 35 లగ్న చంద్రుడు—వివాహ గర్భాధానాదులకు వృషభము ౮-౧౩ గం 21-8 షష్ఠ చంద్రుడు—వివాహమునకు కర్కాటకము బలి హోరపం॥ ౧౩-౪౪ గం 24-55 అక్టో 5 కు తృతీ సో గర్భాధానమునకు విశాఖ వృషభం ౮-౧౦ గం 21-4—అక్టో 11 కు దశమి ఆ అన్నప్రాశన వివాహ నవవస్త్రధరణధారణాదులకు శ్రవణ వృశ్చికం ౩-౫౨ గం 9-5—వివాహాదులకు ధనిష్ఠ సింహం ౨౪-౪౫ రా గం ౪-38 షష్ఠ చంద్రుడు అక్టో 12 కు ఏకా సో వివాహాదులకు ధనిష్ఠ వృశ్చికం ముహూ ౩-౪౧ గం 9-0—నవవధూప్రవేశాదులకు శతా వృషభం రాజపం ౩-౧౫ గం 20-37—అక్టో 16 కు పూర్ణిమకు నవవధూప్రవేశాదులకు రేవతి వృషభం ౬-౪౨ గం 20-21 రాహువేధ—అక్టో 21 బ చతుర్థి బు అన్నప్రాశనాదులకు రోహిణి వృశ్చికం ౬-౮ గం 8 26—వివాహ గర్భాధానాదులకు మృగశిర వృషభం ౬-౧ గం 20-1 లగ్న చంద్రుడు—అక్టో 24 బ సప్త శ నవవధూప్రవేశమునకు కర్కాటకం పుష్య రా ౧౫-3 గం 23-36 లగ్న చంద్రుడు—అక్టో 25 బ అష్టమి ఆ అన్నప్రాశనాదులకు పుష్య వృశ్చికము ౫-౨౫ గం ౮-10.

కార్తీకమాసము:—నవం 2 కు ద్వితీ సో గర్భాధానమునకు అనూరాధ వృషభము బలి ౪-౧౮ గం 19-14—కర్కాటకము రోగపం॥ ౧3-౪౬ గం 23-1—నవం 6 కు షష్ఠి కు వివాహాదులకు సింహము శ్రవ ౦ ౨౧-౫ రా గం 1-౯5 షష్ఠ చంద్రుడు—నవం 7 కు సప్త శ వివాహాదులకు శ్రవణ వృషభం 3-3౫ గం 18-౯౯ తిథిసంధి—కర్కాటకము రహితము ౧3 ౨ గం 22.42 నక్షత్రసంధి (7 లో చం)—నవం 12 కు ద్వాద కు అన్నప్రాశన వివాహాదులకు రేవతి వృశ్చికం ౨-౧౮ గం 7-2 (రాహువేధ)—వివాహాదులకు కర్కాటకం ముహూ ౧౨-౧౮ గం 22.22 రాహువేధ—నవం 18 కు త్రయో కు వివాహాదులకు అశ్విని కర్కాటకం ౧౨-౧౦ గం 22-19—సింహమున్న ౨౦-౪ రా గం 1-29—నవం 18 బ తృతీ బు గర్భాధానమునకు ఆర్ద్ర కర్కాటకము రోగ పం॥ ౧౧-౨౪ గం 22.0.

మార్గశిరమాసము:—డిసెంబరు 4 కు పంచమి కు అన్నప్రాశనాదులకు శ్రవణ మకరం ౯-౪౮ గం 10-14 డిసెం 6 కు సప్త ఆ అన్నప్రాశనాదులకు శతా మకరం ముహూ ౯-౨౫ గం 10-6—డిసెం 14 కు చతుర్దశి సో. అన్నప్రాశనాదులకు రోహిణి మకరం రాజ పం॥ ౩-౫౫ గం 9 35—కుంభం రహితం ౧3-౪౧ గం 11-58 కుజదృష్టి డిసెం 25 బ దశమి కు అన్నప్రాశన వివాహాదులకు కుంభం చిత్ర ౧౧-౪౧ గం 11-11 కుజ దృష్టి.

పౌషమాసము:—1960 జన 2 కు చతుర్థి శ అన్నప్రాశనకు కుంభం ధనిష్ఠ ౧౦-౧౫ గం 10-40—జన 3 కు పంచమి ఆ అన్నప్రాశనకు శతతార మకరం ముహూ ౪-౧౮ గం 8-1౯—కుంభం రహితం ౧౦-౪ గం 10-37 కుజదృష్టి—జన 6 కు అష్టమి బు. అన్నప్రాశనకు రేవతి మకరం రాజ పం॥ 3-౪౬ గం 8.5—కుంభము రహితము ౯-3౨ గం 10-24 రాహువేధ—జన 7 కు నవమి గు అన్నప్రాశనకు అశ్విని మకరం 3-3౫ గం 8-2—జన 10 కు ద్వాదశి ఆది అన్నప్రాశనకు రోహిణి మకరం 3-3 గం 7-50—జన 11 కు త్రయో సో. అన్నప్రాశనకు మృగశిర మకరం ౨-౫౨ గం 7-46—కుంభము ముహూ ౮-3౮ గం 10.4

మాఘమాసము:—జన 29 కు ప్రతి కు వివాహ గర్భాధానాదులకు ధనిష్ఠ, సింహము ౬-౨3 గం 20-28—వివాహాదులకు తుల ౧౩-౨౮ గం 24-54—నవవధూప్రవేశాదులకు శతతార వృశ్చికము ౧౯-౫౧ రా గం. 1-51—జన 30 కు ద్వితీ శ నవవధూప్రవేశ గర్భాధానాదులకు శతా సింహము ౬-౧౨ గం 20-24—ఫిబ్ర 3 కు సప్త బు అన్నప్రాశన వివాహాదులకు అశ్విని కుంభం ౪-౫౩ గం ౮-35—ఫిబ్ర 6 కు నవ శ వివాహగర్భాధానాదులకు రోహిణి సింహం ముహూ ౪-౫3 గం 19-౯6—ఫిబ్ర 7 కు దశ ఆ అన్నప్రాశనోపనయన వివాహాదులకు రోహిణి మేషం ౧౨-౧౨ గం 11-28—ఫిబ్ర 10 కు త్రయో బు నవవధూప్రవేశాదులకు వృశ్చికం పుష్య ౧౩-3౪ రా గం 1-3—ఫిబ్ర 11 కు త్రయో గు నవవధూప్రవేశమునకు పుష్య సింహము 3-౫౫ గం 19-35 (12 లో చంద్రుడు)—ఫిబ్ర 14 బ ద్వితీ ఆ గర్భాధానమునకు పూ ఫ తుల ముహూ ౧౪-౨౮ గం 23-౯0—ఫిబ్ర 17 బ పంచ బు వివాహమునకు చిత్ర తుల ముహూ ౧3-౫౬ గం 23-3 కేతువేధ—ఫిబ్ర 22 బ దశమి సో ఆశ్వలాయనోపనయన జోలారోహణాదులకు మూల, మేషం ౧౦-౧ గం 10-28 సగ్రహచంద్రుడు.

ఫాల్గునమాసము :—ఫిబ్ర 28 కు ద్వితి ఆ అన్నప్రాశన వివాహాదులకు ఉ భా వృషభము ముహూ ౧౨-౪౯ గం 11-32—ఫిబ్ర 29 కు తృతీ సో అన్నప్రాశనోపనయన వివాహాదులకు ఉత్తరాభాద్ర మేషం ౯-3 గం 10-1 (12 లో చంద్రుడు నక్షత్రసంధి)—అన్నప్రాశన వివాహాదులకు రేవతి వృషభం ౧౨-౪౧ గం 11-28 రాహువేధ—మార్చి 4 కు సప్తమి గర్భాధానమునకు రోహిణి వృశ్చికం ౧3-౨౯ గం 23-33—మార్చి 6 కు నవ ఆ అన్నప్రాశనోపనయన వివాహాదులకు మృగశిర మేషం ౮-౧3 గం 9-36—వివాహగర్భాధానాదులకు తుల రాజపం॥ ౧౦-౪౫ గం 22-27—మార్చి 7 కు దశ సో గర్భాధానమునకు ఆర్ద్ర తుల ౧౦-3౫ గం 22-24—మార్చి 9 కు ఏకా బు నవవధూప్రవేశమునకు పుష్య

తుల ౧ జపం॥ రా ౧౦-౧౪ గం 23-16—వృశ్చికము రహితం ౧౨-౩౬ గం 23-12—మార్చి 10 శు ద్వాద ని అశ్వలాయనోప నయనమునకు ఆశ్లేష మేషం ౯-౪౧ గం 9-21—మార్చి 16 బ తృతీ బు అన్నప్రాశనోపనయనాదులకు స్వాతి మేషం ౬-౫౧ గం 8-56—అన్నప్రాశన వివాహములకు వృషభం ౧౦-౩౦ గం 10-24—వివాహ గర్భాధానాదులకు తుల ౭-౦ గం 21-48 లగ్న చంద్రులకు మార్చి 18 బ షష్ఠి శు తుల రహితం అనూ ౮-౩౮ గం 9-49:

కుజాది గ్రహసంచారములు

చైత్ర మాసము

కుజచారః—ఏప్రిల్ 10 శు ౨ శు ఆర్ద్ర ౧ కుజః ౧౮-౪౧—16 శు ౮ శు ఆర్ద్ర ౨ కుజః ౧౪-౬—22 శు ౧౪ బు ఆర్ద్ర ౩ కుజః ౬-౫—27 బ ౫ సో ఆర్ద్ర ౪ కుజః ౫౫-౧౩ మే 3 బ ౧౧ ఆ పున ౧ కుజః ౪౧-౩౭.

బుధచారః—ఏప్రిల్ 11 శు ౩ శ బుధ వక్రత్యాగః ౪-౩ వక్రత్యాగే రాశ్యాది బుః ౧౧-౯-౨౦-౪౦—20 శు ౧౨ సో ఉత్త ౩ బుమౌఢ్యః ౯ ౪౦—24 బ ౧ శు ఉత్త ౪ బుః ౩౧-౩౪—27 బ ౪ సో రేవ ౧ బుః ౫౮-౧౪—30 బ ౮ శు రేవ ౨ బుః ౫౬-౫౧—మే 3 బ ౧౧ ఆ రేవ ౩ బుః ౩౮-౨౦—6 బ ౧౪ బు రేవ ౪ బుః ౮-౦

గురుచారః—ఏప్రిల్ 27 బ ౫ సో అనూ ౧ వక్రి గురుః ౦-౩౮.

శుక్రచారః—ఏప్రిల్ 9 శు ౧ శు కృత్తి ౨ వృషభే శుక్రః౧౩-౨౬—12 శు ౪ ఆ కృత్తి ౩ శుక్రః ౧-౧౭—14 శు ౬ మం కృత్తి ౪ శుక్రః ౪౭-౪౫—17 శు ౭ శు రోహి ౧ శుక్రః ౩౮-౪౫—20 శు ౧౨ సో రోహి ౨ శుక్రః ౨౮-౨౮—23 శు ౧౫ శు రోహి ౩ శుక్రః ౧౮-౪౭—26 బ ౪ ఆ రోహి ౪ శుక్రః ౭-౫౨—29 బ ౯ బు మృగ ౧ శుక్రః ౧-౩౭—మే 1 బ ౭ శు మృగ ౨ శుక్రః ౫౪-౧౦—4 బ ౧౨ సో మృగ ౩ మిథునే శుక్రః ౪౯-౩౦—7 బ ౩౦ గు మృగ ౪ శుక్రః ౪౧-౪౪.

శనిచారః—ఏప్రిల్ 16 శు ౮ శు శని వక్రారంభః వక్రారంభే రాశ్యాది శనిః ౮-౧౩—౪౬ ౩౨.

రాహు కేతూః—హస్త ౩ రాహుః రేవ ౧ కేతుః.

వైశాఖ మాసము

కుజచారః—మే 9 శు ౨ శ పున ౨ కుజః ౨౫-౩౫—15 శు ౯ శు పున ౩ కుజః ౯-౨౨—20 శు ౧౩ బు పున ౪ కర్కాటే నీచే కుజః ౪౯-౧౧—26 బ ౫ మం పుష్య ౧ కుజః ౨౫-౨౨—జూన్ 1 బ౧౧ సో పుష్య ౨ కుజః ౧-౪౯—6 బ ౩౦ శ పుష్య ౩ కుజః ౩౬-౩౨—

బుధచారః—మే 8 శు ౧ శు అశ్వి ౧ మేషే సమత్వం బుధః ౨౮-౧౨—10 శు ౨ ఆ అశ్వి ౨ బుధః ౪౦-౫౦—12 శు ౪ మం అశ్వి ౩ బుధః ౪౯-౩౬—14 శు ౬ శు అశ్వి ౪ బుధః ౪౮-౪౩—16 శు ౮ శ భర ౧ బుధః ౪౫-౨—18 శు ౧౦ సో భర ౨ బుధః ౩౯ ౫—20 శు ౧౩ బు భర ౩ బుధః ౨౫-౨౧—21 శు ౧౪ శు ప్రాగస్తమితో బుధః ౫౨-౨౬—23 శు ౧౫ శు భర ౪ బుధః ౧౦-౧౦—23 బ ౧ శ కృత్తి ౧ బుధః ౫౨-౩౧—25 బ సో ౩ కృత్తి ౨ వృషభే మిత్రక్షేత్రే బుధః ౩౧-౬ 27 బ ౬ బు కృత్తి ౩ బుధః ౯-౪౦—28 బ ౯ శు కృత్తి ౪ బుధః ౪౨-౪౭—30 బ ౭ శ రోహి ౧ బుధః ౧౫-౫౪—31 బ ౧౦ ఆ రోహి ౨ బుధః ౪౯ ౫౫—జూన్ 2 బ ౧౧ గుం రోహి ౩ బుధః ౧౭-౭—8 బ ౧౨ బు రోహి ౪ బుధః ౫౦ ౨—6 బ ౧౪ శు మృగ ౧ బుధః ౨౧-౦—8 బ ౩౦ శ మృగ ౨ బుధః ౫౨-౨౫.

గురుచారః—మే 22 శు ౧౫ శు విశా ౪ వక్రి గురుః ౪౬-౫౯

శుక్రచారః—మే 10 శు ౨ ఆ ఆర్ద్ర ౧ శుక్రః ౩౬-౫౨—13 శు ౫ బు ఆర్ద్ర ౨ శుక్రః ౩౩-౪—16 శు ౮ శ ఆర్ద్ర ౩ శుక్రః ౩౦-౨౩—19 శు ౧౧ మం ఆర్ద్ర ౪ శుక్రః ౨౮-౫౮—22 శు ౧౫ శు పున ౧ శుక్రః ౨౮-౫౬—25 బ ౩ సో పున ౨ శుక్రః ౩౦ ౨౪—28 బ ౯ శు పున ౩ శుక్రః ౩౩-౩౧—31 బ ౧౦ ఆ పున ౪ కర్కాటే శత్రుక్షేత్రే శుక్రః ౩౮-౩౦—జూన్ 3 బ ౧౨ బు పుష్య ౧ శుక్రః ౪౫-౨౧—6 బ ౩౦ శ పుష్య ౨ శుక్రః ౫౪-౧౩.

శనిచారః—మే 10 శు ౨ ఆ మూల ౪ వక్రీ శనిః౭-౩౮

రాహుకేతూ—జూన్ 2 బ ౧౧ మం హస్త ౨ రాహుః. ఉత్త ౪ కేతుః ౫౩-౪౧.

జ్యేష్ఠ మాసము

కుజచారః—జూన్ 12 శు ౬ శు పుష్య ౪ కుజః ౭-౪౩—17 శు ౧౧ బు ఆశ్రే ౧ కుజః ౪౧-౩౧—23 బ ౩ మం ఆశ్రే ౨ కుజః ౧౧-౫౫—28 బ ౮ శు ఆశ్రే ౩ కుజః ౪౧-౨—జూలై 4 బ ౧౪ శ ఆశ్రే ౪ కుజః ౮ ౩౯.

బుధచారః—జూన్ 3 శు ౨ సో మృగ ౩ మిథునే స్వక్షేత్రే బుధః ౨౪-౫౨—9 శు ౩ మం మృగ ౪ బుధః ౫౮-౩౫—11 శు ౫ శు ఆర్ద్ర ౧ బుధః ౩౪-౧౮—13 శు ౯ శ ఆర్ద్ర ౨ బుధః ౧౨-౧౧—14 శు ౮ ఆ ఆర్ద్ర ౩ బుధః ౫౨-౨౧—15 శు ౭ సో ప్రాగుదితో బుధః ౬-౪౪—16 శు ౧౦ మం ఆర్ద్ర ౪ బుధః ౩౬-౪౦—18 శు ౧౨ శు పున ౧ బుధః ౨౪-౧౬—20 శు ౧౫ శ పున ౨ బుధః ౧౫ ౫౨—22 బ ౨ సో పున ౩ బుధః ౧౨-౨౨—24 బ ౪ బు పున ౪ కర్కాటకే శత్రుక్షేత్రే బుధః ౧౪-౨౭—26 బ ౬ శు పుష్య ౧ బుధః ౨౩-౧౦—28 బ ౮ ఆ పుష్య ౨ బుధః ౩౭-౩౪—జూలై 1 బ ౧౧ బు పుష్య ౩ బుధః ౫-౩౦—3 బ ౧౩ శు పుష్య ౪ బుధః ౪౪-౨౫—6 బ ౩౦ సో ఆశ్రే ౧ బుధః.

గురుచారః—జూన్ 22 బ ౨ సో విశా ౩ తులాయాం వక్రీ గురుః ౧౯-౧౨.

శుక్రచారః—జూన్ 10 శు ౪ బు పుష్య ౩ శుక్రః ౬-౧—13 శు ౯ శ పుష్య ౪ శుక్రః ౨౦-౩౬—16 శు ౧౦ మం ఆశ్రే ౧ శుక్రః ౩౮-౩౨—20 శు ౧౫ శ ఆశ్రే ౨ శుక్రః౦-౩౬—23 బ ౩ మం ఆశ్రే ౩ శుక్రః ౨౯-౨౮—26 బ ౬ శు ఆశ్రే ౪ శుక్రః ౫౭-౫౫—30 బ ౧౦ మం మఘా ౧ సింహే శత్రుక్షేత్రే శుక్రః ౩౭-౨౯—జూలై 4 బ ౧౪ శ మఘా ౨ శుక్రః ౨౯-౩౭.

శనిచారః—జూలై 2 బ ౧౨ శు మూల ౩ వక్రీ శనిః ౩౭-౨౫

రాహుకేతూః—హస్త ౨ రాహుః, ఉత్త ౪ కేతుః.

ఆషాఢ మాసము

కుజచారః—జూలై 9 శు ౩ శు మఘా ౧ సింహే మిత్రక్షేత్రే కుజః ౩౪-౫౦—14 శు ౭ మం మఘా ౨ కుజః ౫౭-౪౨—20 శు ౧౫ సో మఘా ౩ కుజః ౨౩-౧౭—26 బ ౬ శ మఘా ౪ కుజః ౪౫ ౩౯—31 బ ౧౧ శు పూఫ ౧ కుజః ౬-౨౯

బుధచారః—జూ౯ 10 కు ౪ శు ఆశ్లే ౨ బుధః౫-౧౧—14 కు ౯ ముం ఆశ్లే ౩ బుధః ౨౭ ౧౮—22 బ ౩ బు బు వక్రారంభః ౫౨-౨ వక్రారంభే రాశ్యాది బుధః ౩-౨౬-౪-౩౬—29 బ ౯ బు పశ్చాదస్తమితో బుధః ౨౮ ౨౧—31 బ ౧౧ శు ఆశ్లే ౨ వక్రి బుధః ౬-౩౪—ఆగ 4 బ 30 ముం ఆశ్లే ౧ వక్రి బుధః ౪౪-౫౫.

గురుచారః—జూలై 20 కు ౧౫ సో గురు వక్రత్యాగః ౨౦-౨౧ వక్రత్యాగే రాశ్యాది గురుః ౬-౨౭-౪౯-౫౫.

శుక్రచారః—జూలై 8 కు ౨ బు మఘా ౩ శుక్రః ౨౮-౯—12 కు ౬ ఆ మఘా ౪ శుక్రః ౪౧-౨౨—17 కు ౧౨ శు పూఫ ౧ శుక్రః ౨౦-౪౦—22 బ ౩ బు పూఫ ౨ శుక్రః ౩౮-౪౦—29 బ ౯ బు పూఫ ౩ శుక్రః ౧౬-౫.

శనిచారః—మూల ౩ వక్రి శనిః.

రాహుకేతూః—ఆగ 4 బ 30 ముం హస్త ౧ రాహుః ఉభా ౩ కేతుః ౪౬-౩౧

శ్రావణమాసము

కుజచారః—ఆగ 8 కు ౧ బు పూఫ ౨ కుజః ౨౫-౫౨—10 కు ౬ సో పూఫ ౩ కుజః ౪౩-౫౧—16 కు ౧౩ ఆ పూఫ ౪ కుజః ౦-౨౭—21 బ ౩ శు ఉఫ ౧ కుజః ౧౫-౪౪—28 బ ౭ బు ఉఫ ౨ కన్యాయాం ప్రవిష్టః కుజః ౨౯-౩౨—31 బ ౧౨ సో ఉఫ ౩ కుజః ౪౪-౪.

బుధచారః—ఆగ 9 కు ౫ ఆ పుష్య ౪ వక్రి బుధః ౨౦ ౪౪—13 కు ౯ గు ప్రాగుదితో బుధః ౩౧-౬—15 కు ౧౨ శ బుధ వక్రత్యాగః ౫౩-౨ రాశ్యాది బుధః ౩-౧౪-౨౩-౭—21 బ ౩ గు ఆశ్లే ౧ ఋజుః బుధః ౫౯-౪౬—25 బ ౮ ముం ఆశ్లే ౨ బుధః ౩౬-౩౩—28 బ ౧౦ శు ఆశ్లే ౩ బుధః ౮-౨౫—30 బ ౧౧ ఆ ఆశ్లే ౪ బుధః ౧౯-౨౨—సెప్టెం 1 బ ౧౩ ముం మఘా ౧ సింహే ప్రవిష్టో బుధః ౨౦-౪౮—2 బ ౧౪ బు ప్రాగస్తమితో బుధః ౨౭-౪౪—6 బ 30 గు మఘా ౨ బుధః ౧౪-౪౩.

గురుచారః—ఆగ 17 కు ౧౪ సో. విశాఖా ౪ వృశ్చికే ఋజు గురుః ౨౬-౪౮.

శుక్రచారః—ఆగ 10 కు ౬ సో శుక్ర వక్రారంభః ౨౮-౮ వక్రారంభే రాశ్యాది శుక్రః ౪-౨౨-౪౯ ౪౯—ఆగ 22 బ ౪ శు పశ్చాదస్తమితః శుక్రః ౧౭ 30 పూఫ ౨ వక్రి శుక్రః ౫౭ ౧౦—29 బ ౧౦ శు పూఫ ౧ వక్రి శుక్రః ౧౦-౪—సెప్టెం 3 బ 30 గు మఘా ౪ వక్రి శుక్రః ౩౭ ౫౩.

శనిచారః—మూల ౩ వక్రి శనిః.

రాహుకేతూః—హస్త ౧ రాహుః, ఉభా ౩ కేతుః.

భాద్రపదమాసము

కుజచారః—సెప్టెం 3 కు ౩ శు ఉఫ ౪ కుజః ౫౨-౨౬—7 కు ౫ సో పశ్చాదస్తమితః కుజః ౮-౪౦—11 కు ౯ శు హస్త ౧ కుజః ౧-౪౨—16 కు ౧౪ బు హస్త ౨ కుజః ౯-౨౩—21 బ ౪ సో హస్త ౩ కుజః ౧౫-౩౮—26 బ ౯ శు హస్త ౪ కుజః ౨౦-౧౪—అక్టో 1 బ ౧౪ గు చిత్త ౧ కుజః ౨౩-౧౪.

బుధచారః—సెప్టెం 3 కు ౩ శు మఘా ౩ బుధః ౪-౦—6 కు ౪ ఆ మఘా ౪ బుధః ౫౦-౨౩—8 కు ౬ మం పూఫ ౧ బుధః ౩౪ ౫౬—10 కు ౭ గు పూఫ ౨ బుధః ౧౯ ౩౨—12 కు ౧౦ శ పూఫ ౩ బుధః ౩-౫౩—13 కు ౧౧ ఆ పూఫ ౪ బుధః ౪౭-౪౮—16 కు ౧౩ ముం ఉఫ ౧ బుధః ౩౪-౪౨—17 కు ౧౫ గు ఉఫ ౨ కన్యాయాం ప్రవిష్టో బుధః ౨౧ ౫౫—19 బ ౨ శు ఉఫ ౩ బుధః ౧౦-౩౭—21 బ ౪ సో ఉఫ ౪ బుధః ౧-౫—22 బ ౫ ముం హస్త ౧ బుధః ౫౩-౨౫—24 బ ౮ గు హస్త ౨ బుధః ౪౮-౪౬—25 బ ౯ శు హస్త ౩ బుధః ౪౪-౬—28 బ ౧౧ సో హస్త ౪ బుధః ౪౩-౩౧ 30 బ ౧౩ బు చిత్త ౧ బుధః ౪౩-౧౩ అక్టో 2 బ 30 శు చిత్త ౨ బుధః ౪౫-౫౨.

గురుచారః—సెప్టెం 15 కు ౧౩ ముం అనూ ౧ గురుః ౧౧-౩౩

శుక్రచారః—సెప్టెం 8 కు ౩ శు ప్రాగుదితః శుక్రః ౨౦-౪౩—9 కు ౮ బు మఘా ౩ వక్రి శుక్రః ౩౧-౫౮—20 బ ౩ ఆ మఘా ౨ వక్రి శుక్రః ౨౮-౪౦—22 బ ౫ ముం శుక్ర వక్రత్యాగః ౪౨-౨౮—వక్రత్యాగే శుక్రః ౪-౬-౩౪-౧౪—24 బ ౮ గు మఘా ౩ ఋజు శుక్రః ౫౩-౪౫.

శనిచారః—సెప్టెం 4 కు ౧ శు శని వక్రత్యాగః ౫౯-౯ వక్రత్యాగే రాశ్యాది శనిః ౭ ౮-౯-౫౨.

రాహుకేతూ—హస్త ౧ రాహుః ఉభా ౩ కేతుః.

ఆశ్వయుజమాసము

కుజచారః—అక్టో 6 కు ౪ ముం చిత్త ౨ కుజః ౨౪-౩—11 కు ౧౦ ఆ చిత్త ౩ తులాయాం ప్రవిష్టః కుజః ౨౪-౩౧—16 కు ౧౫ శు చిత్త ౪ కుజః ౨౨ ౫౩—21 బ ౪ బు స్వాతి ౧ కుజః ౧౯-౩౭—26 బ ౯ సో స్వాతి ౨ కుజః ౧౪-౫౧—31 బ ౧౪ శ స్వాతి ౩ కుజః ౭-౧౯.

బుధచారః—అక్టో 4 కు ౨ ఆ చిత్త ౩ తులాయాం ప్రవిష్టో బుధః ౫౦ ౫౩—6 కు ౪ మం చిత్త ౪ బుధః—7 కు ౬ బు పశ్చాదుదితో బుధః ౩౪-౨౯—9 కు ౭ శు స్వాతి ౧ బుధః ౮ ౩౨—11 కు ౧౦ ఆ స్వాతి ౨ బుధః ౧౯-౨౮—13 కు ౧౨ మం స్వాతి ౩ బుధః ౩౩-౪౮—15 కు ౧౪ గు స్వాతి ౪ బుధః ౫౦-౪౫—18 బ ౨ ఆ విశా ౧ బుధః ౧౦-౩౮—21 బ ౪ మం విశా ౨ బుధః ౩౩-౪౮—23 బ ౬ గు విశా ౩ బుధః ౦-౪౮—25 బ ౭ ఆ విశా ౪ వృశ్చికే ప్రవిష్టో బుధః ౩౨-౫౮—28 బ ౧౧ బు అనూ ౧ బుధః ౧౧-౩౬—30 బ ౧౩ శు అనూ ౨ బుధః ౫౯-౫౫

గురుచారః—అక్టో 8 కు ౩ సో అనూ ౨ గురుః ౨౨-౫౦—22 బ ౫ గు అనూ ౩ గురుః ౪౨-౧౮.

శుక్రచారః—అక్టో 6 కు ౪ ముం మఘా ౪ శుక్రః ౩౨-౫౫—12 కు ౧౧ సో పూఫ ౧ శుక్రః ౩౯-౪౧—17 బ ౧ శు పూఫ ౨ శుక్రః ౪౨-౪౧—22 బ ౫ గు పూఫ ౩ శుక్రః ౮-౧౮—26 బ ౯ సో పూఫ ౪ శుక్రః ౧౫-౪౦—30 బ ౧౩ శు ఉఫ ౧ శుక్రః ౫-౨౭.

శనిచారః—మూల ౩ శనిః.

రాహుకేతూః—అక్టో 6 కు ౪ ముం ఉఫ ౪ రాహుః ఉభా ౨ కేతుః ౪౧-౪౫

కార్తికమాసము

కుజచారః—నవం 8 కు ౫ శు స్వాతి ౪ కుజః ౦-౧౫—9 కు ౯ సో విశా ౧ కుజః ౫౦ ౪౨—14 కు ౧౪ శ విశా ౨ కుజః ౩౯-౪౦—19 బ ౪ శు విశా ౩ కుజః ౨౮-౪—24 బ ౭ ముం విశా ౪ వృశ్చికే ప్రవిష్టః కుజః ౧౨ ౪౯—28 బ ౧౩ శ అనూ ౧ కుజః ౫౮-౨౨

బుధచారః—నవం 8 కు 3 ఘం అనూ 3 బుధః ౪-౩౮—6 కు ౬ కు అనూ ౪ బుధః ౪౩-౩౫—18 కు ౧౩ కు బుధ వక్రారంభః ౫౩-౨౨ వక్రారంభే గత్యాది బుధః ౭-౧౬ ౩౫-౪౪—18 బ 3 బు పశ్చాదస్తమయో బుధః ౫౬-౫౦—20 బ ౫ కు అనూ 3 వక్రి బుధః ౧౫-౪౫—23 బ ౮ సా అనూ ౨ వక్రి బుధః ౨-౮—25 బ ౯ బు అనూ ౧ వక్రి బుధః ౨౯-౪౯—28 బ ౧౩ కి విశా ౪ వక్రిబుధః ౨౦-౫౦—30 బ ౩౦ సా ప్రాగుదితో బుధః ౧-౫.

గురుచారః—నవం 7 కు ౭ కి అనూ ౪ గురుః ౩౬-౨౨—21 బ ౬ కి పశ్చాదస్తమయో గురుః ౫౮-౨౧—22 బ ౭ అ జ్యేష్ఠా ౧ గురుః ౪౫-౫౦.

శుక్రచారః—నవం 2 కు ౨ సా ఉఫ ౨ కన్యాయాం నీచస్థశుక్రః ౪౫-౧౩—6 కు ౬ ఉఫ 3 శుక్రః ౧౬-౪౪—9 కు ౯ సా ఉఫ ౪ శుక్రః ౪౧-౩౯—13 కు ౧౩ కు హస్త ౧ శుక్రః ౨-౯—16 బ ౧ సా హస్త ౨ శుక్రః ౧౬-౩—19 బ ౪ కు హస్త ౩ శుక్రః ౨౭-౫—22 బ ౭ అ హస్త ౪ శుక్రః ౩౪-౪౯—25 బ ౯ బు చిత్తా ౧ శుక్రః ౩౯-౪౨—28 బ ౧౩ కి చిత్తా ౨ శుక్రః ౪౨-౧౨.

శనిచారః—నవం 4 కు ౪ బు మూల ౪ బుధాశ్వనిః ౪౯-౧.

రాహుకేతూ—ఉఫ ౪ రాహుః, ఉభా ౨ కేతుః.

మార్గశిర మాసము

కుజచారః—డిశం 8 కు ౪ కు అనూ ౨ కుజః ౪౦-౧౫—8 కు ౯ ఘం అనూ 3 కుజః ౨౧-౪౭—13 కు ౧౪ అ అనూ ౪ కుజః ౧-౫౯—17 బ ౨ కు జ్యేష్ఠా ౧ కుజః ౪౦-౫౦—22 బ ౭ ఘం జ్యేష్ఠా ౨ కుజః ౧౮-౧౮—26 బ ౧౧ అ జ్యేష్ఠా 3 కుజః ౫౪-౨౫.

బుధచారః—డిశం 3 కు ౪ కు బుధ వక్రత్యాగః ౫౪-౫ వక్రత్యాగే గత్యాది బుధః ౭-౦-౨౩-౫౫—10 కు ౧౧ కు అనూ ౧ బుధాగ్యధః ౯-౯—13 బ ౧౪ అ అనూ ౨ బుధః ౩౪-౪౭—16 బ ౧ బు అనూ 3 బుధః ౨౬-౪౬—19 బ ౪ కి అనూ ౪ బుధః ౬-౧౩—21 బ ౬ సా జ్యేష్ఠా ౧ బుధః ౩౩-౧౦—23 బ ౮ బు జ్యేష్ఠా ౨ బుధః ౫౭-౮—26 బ ౧౧ కి జ్యేష్ఠా 3 బుధః ౧౭-౯—28 బ ౧౩ సా జ్యేష్ఠా ౪ బుధః ౩౪-౪౭.

గురుచారః—డిశం 7 కు ౮ సా జ్యేష్ఠా ౨ గురుః ౩౫-౧౩—22 బ ౭ ఘం జ్యేష్ఠా 3 గురుః ౨౫-౨౮.

శుక్రచారః—డిశం 1 కు ౧ ఘం చిత్తా 3 తులాయాం స్వక్షేత్రే శుక్రః ౪౨-౨౫—4 కు ౫ కు చిత్తా ౪ శుక్రః ౪౦-౫౨—7 కు ౮ సా స్వాతి ౧ శుక్రః ౩౭-౪౦—10 కు ౧౧ కు స్వాతి ౨ శుక్రః ౩౩-౦—13 కు ౧౪ అ స్వాతి 3 శుక్రః ౨౭-౨—16 బ ౧ బు స్వాతి ౪ శుక్రః ౧౯-౫౦—19 బ ౪ కి విశా ౧ శుక్రః ౧౧-౪౬—22 బ ౭ ఘం విశా ౨ శుక్రః ౨-౪౮—24 బ ౯ కు విశా 3 శుక్రః ౫౨-౧౦—27 బ ౧౨ అ విశా ౪ వృశ్చికే సమస్థశుక్రః ౪౧-౨౮—

శనిచారః—డిశం 7 కు ౮ సా. పూషా ౧ శనిః ౩౯-౩౫—15 కు ౧౫ ఘం పశ్చాదస్తమితశ్శనిః ౯-౫.

రాహుకేతూ—డిశం 8 కు ౯ ఘం ఉఫ 3 రాహుః ఉభా ౧ కేతుః ౩౪-౨౫

పౌష మాసము

కుజచారః—డిశం 31 కు ౨ కు జ్యేష్ఠా ౪ కుజః ౨౯-౧౫—1960 జనవరి 5 కు ౭ ఘం మూల ౧ ధనుషి మిత్రక్షేత్రే కుజః ౩-౩౭—9 కు ౧౧ కి మూల ౨ కుజః ౩౪-౩౮—14 బ ౧ కు మూల 3 కుజః ౫-౫౪—18 బ ౪ సా మూల ౪ కుజః ౩౬-౧౨—23 బ ౧౦ కి పూషా ౧ కుజః ౫-౧౫—27 బ ౧౪ బు పూషా ౨ కుజః ౩౨-౪౩

బుధచారః—డిశంబరు 30 కు ౧ బు మూల ౧ ధనుషి సమస్థో బుధః ౫౧-౩౧—1960 జనవరి 2 కు ౪ కి మూల ౨ బుధః ౩-౧౭ ప్రాగస్తమితో బుధః ౧౩-౬—4 కు ౬ సా మూల 3 బుధః ౧౫-౫౦—6 కు ౮ బు మూల ౪ బుధః ౨౭-౩—8 కు ౧౦ కు పూషా ౧ బుధః ౩౭-౧—10 కు ౧౨ అ పూషా ౨ బుధః ౪౫-౫ 12 కు ౧౪ ఘం పూషా 3 బుధః ౫౩-౧౭—14 బ ౧ కు పూషా ౪ బుధః ౫౯-౨౮—17 బ 3 అ ఉషా ౧ బుధః ౪-౫—19 బ ౫ ఘం ఉషా ౨ మకరే సమస్థో బుధః ౮-౫౪—21 బ ౭ కు ఉషా 3 బుధః ౯-౫౦—23 బ ౧౦ కి ఉషా ౪ బుధః ౧౦-౨౩—2. బ ౧౨ సా శ్రవ ౧ బుధః ౯-౫౦—27 బ ౧౪ బు శ్రవ ౨ బుధః ౭-౩౬.

గురుచారః—1960 జనవరి 6 కు ౮ బు జ్యేష్ఠా ౪ గురుః ౩౫-౧౬—12 బ ౮ కు మూల ౧ ధనుషి స్వక్షేత్రే గురుః ౩౫-౩౦

శుక్రచారః—డిశం 30 కు ౧ బు అనూ ౧ శుక్రః ౨౯-౩౩—1960 జనవరి 2 కు ౪ కి అనూ ౨ శుక్రః ౧౮ ౪—5 కు ౭ ఘం అనూ 3 శుక్రః ౫-౨౧—7 కు ౯ కు అనూ ౪ శుక్రః ౫౨-౬—10 కు ౧౨ అ జ్యేష్ఠా ౧ శుక్రః ౩౮-౨౩—13 కు ౧౫ బు జ్యేష్ఠా ౨ శుక్రః ౨౪-౨౦—16 బ ౨ కి జ్యేష్ఠా 3 శుక్రః ౯-౩౪—18 బ ౪ సా జ్యేష్ఠా ౪ శుక్రః ౫౧-౩౦—21 బ ౭ కు మూల ౧ ధనుషి సమస్థశుక్రః ౩౮-౨౩—24 బ ౧౧ అ మూల ౨ శుక్రః ౨౩-౦—27 బ ౧౪ బు మూల 3 శుక్రః ౭-౨౨.

శనిచారః—1960 జనవరి 5 కు ౭ ఘం పూషా ౨ శనిః ౧౯-౫౦—17 బ 3 అ ప్రాగుదిత శ్శనిః ౨౭-౮.

రాహుకేతూ—ఉఫ 3 రాహుః ఉత్తరాభాద్ర ౧ కేతుః.

మాఘ మాసము

కుజచారః—ఫిబ్రవరి 1 కు ౫ సా పూషా 3 కుజః ౦-౫౩—5 కు ౮ కు పూషా ౪ కుజః ౨౭-౧౬—9 కు ౧౨ ఘం ఉషా ౧ కుజః ౫౨-౨౬—14 బ ౨ అ ఉషా ౨ మకరే ఉచ్చస్థః కుజః ౧౭-౨౩—18 బ ౬ కు ఉషా 3 కుజః ౪౧-౪—23 బ ౧౧ ఘం ఉషా ౪ కుజః ౪-౧౯.

బుధచారః—జన 29 కు ౧ కు శ్రవ 3 బుధః ౪-౧—30 కు ౨ కి శ్రవ ౪ బుధః ౫౯-౬—ఫిబ్ర 1 కు ౫ సా ధని ౧ బుధః ౫౩-౩౧—3 కు ౭ బు ధని ౨ బుధః ౪౫-౫౬—5 కు ౮ కు ధని 3 కుంభే సమస్థో బుధః ౩౭-౫౫—7 కు ౧౦ అ ధని ౪ బుధః ౨౯-౨౪—9 కు ౧౨ ఘం శత ౧ బుధః ౨౦-౫౩—11 కు ౧౪ కు శత ౨ బుధః ౧౨-౫౮—13 బ ౧ కి శత 3 బుధః ౬-౩౭—14 బ ౨ అ పశ్చాదుదితో బుధః ౧౫-౫౭—15 బ 3 సా శత ౪ బుధః ౩-౦—17 బ ౫ బు పూభా ౧ బుధః ౪-౩౯—19 బ ౭ బు పూభా ౨ బుధః ౧౫-౨౬—21 బ ౯ అ పూభా 3 బుధః ౪౩-౧౨—24 బ ౧౩ బు పూభా ౪ మీనే నీచే బుధః ౪౯-౩౨.

గురుచారః—ఫిబ్ర 9 కు ౧౨ ఘం మూల ౨ గురుః ౧౨-౯.

శుక్రచారః—జం 29 శు ౧ శు మూల ౪ శుక్రః—ఫిబ్ర 1 శు ౫ సో పూషా ౧ శుక్రః ౩౫-౧౨—4 శు ౭ శు పూషా ౨ శుక్రః ౧౮-౫౬—7 శు ౧౦ ఆ పూషా 3 శుక్రః ౨-౨౪—9 శు ౧౨ మం పూషా ౪ శుక్రః ౪౫-౩౬—12 శు ౧౫ శు ఉషా ౧ శుక్రః ౨౯-౭—15 బ 3 సో ఉషా ౨ మకర మిత్రస్థశుక్రః ౧౨-౧౦—17 బ ౫ బు ఉషా 3 శుక్రః ౫౫-౬—20 బ ౮ శ ఉషా ౪ శుక్రః ౩౭-౫౩—23 బ ౧౧ మం శ్రవ ౧ శుక్రః ౨౦-౪౮—26 బ 30 శు శ్రవ ౨ శుక్రః 3-౨౯.

శనిచారః—ఫిబ్ర 8 శు ౭ బు పూషా 3 శనిః ౩౪-౩౩.

రాహుకేతూః—ఫిబ్ర 9 శు ౧౨ మం ఉఫ ౨ రాహుః పూభా ౪ కేతుః ౨౭-౨౯.

ఫాల్గున మాసము

కుజచారః—ఫిబ్ర 27 శు ౧ శ. శ్రవ ౧ కుజః ౨౬-౪౯—మార్చి 2 శు ౫ బు శ్రవ ౨ కుజః ౪౮-౪౫—7 శు ౯ సో శ్రవ 3 కుజః ౧౦-౧౮—11 శు ౧౩ శు శ్రవణ ౪ కుజః ౨౯-౫౧—15 బ ౨ మం ధని ౧ కుజః—20 బ ౮ ఆ ధని ౨ కుజః ౧౧-౫౬—24 బ ౧౨ శు ధని 3 కుంభే పముస్థః కుజః ౩౧-౫౨—28 చైత్ర శు ౧ సో ధని ౪ కుజః ౫౧-౩౫.

బుధచారః—మార్చి 1 శు ౪ మం బుధ వక్రారంభః ౩౫-౯ రాశ్యాది బుః ౧౧-౨-౩౪-౩౨—3 శు ౬ శు పశ్చాదస్తమితో బుధః ౫౬-౮—7 శు ౯ సో పూభా 3 కుంభే వక్రీ బుః ౩౨-౬—11 శు ౧౩ శు పూభా ౨ వక్రీ బుః ౧౨-౧౯—14 బ ౧ సో పూభా ౧ వక్రీ బుః ౪౩-౪౦—17 బ ౪ శు ప్రాగుదిత బుః ౧౧-౪౭—19 బ ౭ శ, శత ౪ వక్రీ బుః ౨౫-౫౪—24 బ ౧౨ శు బుధ వక్రత్యాగః ౧౮-౦ రాశ్యాది బుః ౧౦-౧౮-౪౮-౨౧.

గురుచారః—మార్చి 1 శు ౪ మం మూల 3 గురుః ౧౪-౪౮.

శుక్రచారః—ఫిబ్ర 28 శు ౨ ఆ శ్రవ 3 శుక్రః ౪౬-౧౨—మార్చి 2 శు ౫ బు శ్రవ ౪ శుక్రః ౨౮-౫౦—5 శు ౮ శ ధని ౧ శుక్రః ౧౧-౨౫—7 శు ౯ సో ధని ౨ శుక్రః ౫౩-౫౫—10 శు ౧౨ శు ధని 3 కుంభే మిత్రస్థశుక్రః ౩౬-౨౭—13 శు ౧౫ ఆ ధని ౪ శుక్రః ౧౮-౫౮—16 బ 3 బు శత ౧ శుక్రః ౧-౨౪—18 బ ౬ శు శత ౨ శుక్రః ౪౩-౫౩—21 బ ౯ సో శత 3 శుక్రః ౨౬-౨౦—24 బ ౧౨ శు శత ౪ శుక్రః ౮-౫౩—26 బ ౧౪ శ పూభా ౧ శుక్రః ౫౧-౭.

శనిచారః—మార్చి 11 శు ౧౩ శు పూషా ౪ శనిః ౨-౨౦

రాహుకేతూః—ఉఫ ౨ రాహుః, పూభా ౪ కేతుః.

యురేనస్, నెప్ట్యూన్, ప్లూటో గ్రహములు.

యురేనస్ (వరుణ) చారము:—సంవత్సరాదికి, ఆశ్రే ౧ వక్రీ వరుణః—ఏప్రిల్ 20 చైత్ర శు ద్వాదశి సో. వరుణ వక్రత్యాగః—జూన్ 8 జ్యేష్ఠ శు తృతీ మం. ఆశ్రే ౨ బుజుర్వరుణః—ఆగ 9 శ్రావణ శు పంచ ఆ. ఆశ్రే 3 వరుణః—అక్టో 8 ఆశ్వ శు సప్త గు. ఆశ్రే ౪ వరుణః—నవం 27 కార్తిక బ ద్వాదశు వరుణ వక్రారంభః. 1960 జనవరి 17 పౌష బ తృతీ ఆ. ఆశ్రే 3 వక్రీ వరుణః.

నెప్ట్యూన్ (ఇంద్ర) చారము:—సంవత్సరాదికి స్వాతి ౨ వక్రీ ఇంద్రః. జూలై 18 ఆషాఢ శు త్రయో శ. ఇంద్ర వక్రత్యాగః—అక్టో 28 ఆశ్వ బ ఏకా బు. స్వాతి 3 బుజుగతిరింద్రః—1960 ఫిబ్రవరి 9 మాఘ శు ద్వాద మం. ఇంద్రవక్రారంభః.

ప్లూటో (యమ) చారము:—సంవత్సరాదికి మఘా 3 వక్రీ యమః. మే 18 వైశాఖ శు దశ సో. యమ వక్రత్యాగః—ఆగ 8 శ్రావణ శు చతుర్థి శ మఘా ౪ యమః—డిశం 14 మార్గశిర శు చతుర్ద సో. యమ వక్రారంభః.

రాహు, గుళిక కాలములు

సూర్యోదయము 6 ఘంటలకు అయ్యే దినములకు

వారములు	రాహు కాలము		గుళిక కాలము	
	మొదలు	వరకు	మొదలు	వరకు
ఆదివారము	4-30	6	3	4-30
సోమవారము	7-30	9	1-30	3
మంగళవారము	3	4-30	12	1-30
బుధవారము	12	1-30	10-30	12
గురువారము	1-30	3	9	10-30
శుక్రవారము	10-30	12	7-30	9
శనివారము	9	10-30	6	7-30

నవగ్రహములు ద్వాదశస్థానములందు నుండునపు డిచ్చెడి గోచారఫలములు

	రవి	చంద్రుడు	కుజుడు	బుధుడు	గురుడు	శుక్రుడు	శని	రాహువు	కేతువు
౧	స్థానచలనం	సౌజన్యం	ఖేదం	బంధం	గమనం	ఆరోగ్యం	ఆపత్	భయం	భయం
౨	భయం	వ్యయం	వ్యయం	లాభం	ధనలాభం	భాగ్యం	హాని	కలహం	విరోధం
౩	సంపద	లాభము	లాభము	వ్యయము	ఆపద	సౌఖ్యము	సంపద	సుఖం	సుఖం
౪	మానభంగం	రోగము	శత్రుపీడ	శత్రుభయము	నాశనము	సుఖము	కుక్షిరోగము	మానహాని	మానహాని
౫	భయం	కార్యనాశనం	రిపుభయం	దారిద్ర్యం	సంపద	పుత్రలాభం	పీడ	ధనవ్యయం	ధనవ్యయం
౬	శత్రుక్షయం	ధనం	ధనలాభం	భూషణం	క్లేశము	మానహాని	ఐశ్వర్యము	సుఖము	సుఖము
౭	దేహపీడ	లాభము	కలహము	వ్యసనము	ఆరోగ్యము	క్లేశము	రాజదండం	భయము	భయము
౮	వ్యాధి	వ్యయము	భయము	సంతోషము	హాని	భయము	దుఃఖము	మృత్యువు	హాని
౯	భయము	వ్యాకులత	వ్యయము	దుఃఖము	ధనప్రాప్తి	ధనలాభం	వ్యాధి	సంతాపం	కలహము
౧౦	లాభం	లాభం	చలనం	శుభం	హాని	హాని	జాడ్యం	కలహం	కలహం
౧౧	ఆరోగ్యం	సుఖం	లాభం	సుఖం	సంతోషము	సౌఖ్యము	లాభము	లాభము	ధనలాభం
౧౨	వ్యయము	దుఃఖము	వ్యాధి	వ్యయము	పీడ	లాభం	క్లేశం	హాని	హాని

ఆనందాది యోగములు

ఆ	సో	మం	బు	గు	శు	శ	
అ	మృ	ఆశ్రే	హ	అనూ	ఉషా	శ	ఆనందయోగము ౧౫ దినములలో కార్యసిద్ధి
భ	ఆ	మ	చి	జ్యే	అ	పూ	కాలదండయో. ౨౭ దినములలో కార్యసిద్ధి అపశకునం
కృ	పు	పు	స్వా	మూ	శ్ర	ఉ	ధూమ్రయో. ౧౫ ది. వరకు పనికాదు. సౌమ్యనష్టం
రో	పు	ఉ	వి	పూ	ధ	రే	ధాత్రీయో. ౧౫ది.లో కార్యమగును. నీళ్లకుండలు కనబడును
మృ	ఆ	హ	అనూ	ఉషా	శ	అ	సౌమ్యయో. ౧౬ ది. లో కార్యమగును. సర్వసౌఖ్యము
ఆ	మ	చి	జ్యే	అ	పూ	భ	ధ్వాంక్షయోగము, కార్యహాని. దుఃఖప్రాప్తి
పు	పు	స్వా	మూ	శ్ర	ఉ	కృ	ధ్వజయోగము ౨౭ ది. లో కార్యసిద్ధి వేశ్యాగమనము
పుష్య	ఉ	వి	పూ	ధ	రే	రో	శ్రీవత్సయోగము లాభము
ఆ	హ	అనూ	ఉషా	శ	అ	మృ	వజ్రయో. కార్యనాశనం చచ్చినజంతువులు కనిపించును
మ	చి	జ్యే	అ	పూ	భ	ఆర్ద్ర	ముద్గరయోగము కలహము దుష్టశకునము
పు	స్వా	మూ	శ్ర	ఉ	కృ	పు	ఛత్రయో. ౨౭ ది. లో స్త్రీలాభము కమలదర్శనము
ఉ	వి	పూ	ధ	రే	రో	పు	మిత్రయో. ౨౭ ది.లో తీర్థదర్శనము సన్మిత్రలాభము
హ	అనూ	ఉషా	శ	అ	మృ	ఆశ్రే	మానసయోగము కార్యలాభము
చి	జ్యే	అ	పూ	భ	ఆ	మ	పద్మయోగము ౧౫ దినములలో ఐశ్వర్యప్రదము
స్వా	మూ	శ్ర	ఉ	కృ	పు	పు	లంబయోగము కార్యవిలంబము అపశకునము
వి	పూ	ధ	రే	రో	పు	ఉ	ఉత్పాతయోగము ద్రవ్యనాశనం అవమానం
అనూ	ఉషా	శ	అ	మృ	ఆ	హ	మృత్యుయోగము హాని సర్పదర్శనము
జ్యే	అ	పూ	భ	ఆర్ద్ర	మ	చి	కాలయోగము అవమానము వృద్ధబ్రాహ్మణదర్శనము
మూ	శ్ర	ఉ	కృ	పు	పు	స్వా	సిద్ధయో. ౧౪ ది. లో. పని యగును సువాసినీ దర్శనము
పూషా	ధ	రే	రో	పు	ఉ	వి	శుభయోగము ౧౪ దినములలో పని యగును
ఉషా	శ	అ	మృ	ఆశ్రే	హ	అనూ	అమృతయోగము కార్యసిద్ధి వస్త్రలాభము
అ	పూ	భ	ఆర్ద్ర	మ	చి	జ్యే	ముసలయోగము దుఃఖము
శ్ర	ఉ	కృ	పు	పు	స్వా	మూ	గదాయోగము చెరుపు కలుగును
ధ	రే	రో	పు	ఉ	వి	పూ	మాతంగయోగము అశ్వలాభము బ్రాహ్మణదర్శనము
శత	అ	మృ	ఆశ్రే	హ	అనూ	ఉషా	రాక్షసయోగము చెడ్డది మిత్రకలహము
పూ	భ	ఆర్ద్ర	మ	చి	జ్యే	అ	చరయోగము దుర్వాక్యశ్రవణము
ఉ	కృ	పు	పు	స్వా	మూ	శ్ర	స్థిరయోగము శుభాశుభమిశ్రమము కత్తి కనిపించును
రే	రో	పుష్య	ఉ	వి	పూ	ధ	వర్ధమానయోగము శివాదర్శనము ఉత్తమము

వివాహమునకు ముందు చూడవలసిన పొంతనములు

౧ నాడీకూటము

ఏకనాడీనక్షత్రములు:— జ్యేష్ఠ, మూల, ఉ-ఫ, హస్త, ఆర్ద్ర, పున, శత, పూభా, అశ్విని.

మధ్యనాడీ నక్షత్రములు— పుష్య, మృగ, చిత్ర, అనూ, భరణి, ధనిష్ఠా, పూఫ, ఉ-భా.

అంత్యనాడీ నక్షత్రములు

స్వాతి, కృత్తిక, ఆశ్రే, ఉషా, విశా, రోహి, మఘ, శ్రవ, రేవతి- ఇందు వధూవరుల నక్షత్రములు రెండును ఒకే నాడియందున్నచో అనిష్టము గల్గును. భిన్ననాడీగత నక్షత్రము లైనచో శుభప్రదములు

౨. గణకూటము

దేవగణ నక్షత్రములు:— అనూ, పున, మృగ, శ్రవ, రేవ, స్వాతి, అశ్వి, హస్త, పుష్య.

రాక్షసగణ నక్షత్రములు

మఘ, ఆశ్రే, ధని, జ్యేష్ఠ, మూల, శత, కృత్తి, చిత్ర, విశాఖ.

మనుష్యగణ నక్షత్రములు

పూ-ఫ, ఉ-ఫ, పూషా, ఉషా పూభా, ఉభా, రోహి, భర, ఆర్ద్ర

శుభకర్మలయందు మహాదోషములు

దుష్టతిథి వార నక్షత్ర యోగ కరణములు (విష్కం, అతిగం, శూల, గండ, వ్యా, వ్రజ, వ్యతి, పరి, వైధృ, దుష్టయోగములు. విష్టి, శకుని, చతు, నాగ, కింస్తు దుష్టకరణములు.) సంక్రాంతి, అయనదినములు, పాపాక్రాంతి పాపదృష్టలగ్నములు, అష్టమ కుజుడు, షష్ఠ శుక్రుడు, పాపగ్రహకర్తరి, జన్మలగ్న చంద్రలగ్నములకు అష్టమ లగ్నము, షష్ఠాష్టద్వాదశముల చంద్రుడు, సగ్రహచంద్రుడు, వేధ క్రాంతిలు. గ్రహణ నక్షత్రము. వర్జ్యదుర్ముహూర్తములు, తిథి నక్షత్ర లగ్నసంధులు, మహాపాతలు—ఇవి విడువదగినవి.

విషయము	తిథులు	వారములు	నక్షత్రములు	లగ్నములు	విశేషములు
గృహారంభం	౨-౩-౫-౭-౧౦-౧౧-౧౩-౧౫	సో-బు-గు-శు	అశ్వి రో మృ పున ఉ త్తరాత్రయం హ చి స్వా అనూ శ్ర ధ శత రే	వృ. మి. కన్య. ధ. కుం. మీ. (సిం. వృశ్చిక)	అష్టమశుద్ధి. కర్కటక మిథున ధనుర్మాసములు నింద్యములు
గృహప్రవేశం	౨-౩-౫-౭-౧౦-౧౧-౧౩-౧౫	సో-బు-గు-శు	రో మృ ఉ త్తరాత్రయం చి అనూ ధ శత రే (పుష్య)	వృ. మి. సిం. క. వృ. ధ. కుం. మీ.	అష్టమశుద్ధి కలశ చక్రశుద్ధి (చతుర్థశుద్ధి)
నిషేకము	౨-౩-౫-౧౦	సో-బు-గు-శు (శ)	అశ్వి రో మృ పున పు ఉ త్తరాత్రయ హ చి స్వా అనూ మూ శ్ర ధ శత రే	శుభయుతదృష్టములు.	సంధ్యాపర్వ ప్రదోష వ్రత శ్రాద్ధదినములు నింద్యములు
గర్భాధానము	౨-౩-౫-౭-౧౦-౧౩	ఆ-సో-బు-గు-శు	రో మృ పున పు ఉ త్తరాత్రయ హ చి స్వా అనూ శ్ర ధ శ ఆర్ద్రా పూర్వాత్రయం విశా	,,	సంధ్యాపర్వ వ్రత శ్రాద్ధదినములు నింద్యములు
పుంసవనం సీమంతములు	౨-౩-౫-౭-౧౦-౧౧-౧౩-౧౫	ఆ-మం-బు-గు-శు	మృ పున పు హ అనూ శ్ర ధ శత రే (అశ్వి రో చి స్వా ఉ త్తరాత్రయం)	మే. వృష. మి. తు. ధ. కుం. మీ	పుంసవనమునకు 3 మాసం. సీమంతం ౪,౬,౮ మాసములు
జాతకర్మలు నామకరణము	౨-౩-౫-౭-౧౦-౧౧-౧౩	ఆ-సో-బు-గు-శు	అశ్వి రో మృ పున పు హ చి స్వా అనూ ఉ త్తరాత్రయం శ్ర ధ శత రే	శుభలగ్నములు	అష్టమశుద్ధి.
డోలారోహణము	౨-౩-౫-౭-౧౦-౧౧-౧౩-౧౫	ఆ-సో-బు-గు-శు	అశ్వి రో మృ పున పు ఉ త్తరాత్రయం హ చి అనూ రే స్వా శ్ర	,,	,,
నిష్క్రమణం	౨-౩-౫-౭-౧౦-౧౧-౧౩	సో-బు-గు-శు	అశ్వి రో మృ పున పు ఉ త్తరాత్రయం హ చి స్వా అనూ శ్ర ధ రే	మే. వృష. కర్క. తు. ధ. మీ.	౪ మాసం శుభం 3 వ మాసమున్ను శుభము
అన్నప్రాశనం	౨-౩-౫-౭-౧౦-౧౩-౧౫	ఆ-సో-బు-గు-శు	అశ్వి రో మృ పున పు ఉ త్తరాత్రయం హ చి స్వా అనూ శ్ర ధ శత రే	మీన. మే. వృశ్చి విహా	దశమశుద్ధి పూర్వాహ్ణం పురుషులకు సరి నెలలు, స్త్రీలకు బేసి
కర్ణవేధ	౨-౩-౫-౭-౧౦-౧౧-౧౩	ఆ-సో-బు-గు-శు	అశ్వి రో మృ పున పు ఉ త్తరాత్రయం హ చి శ్ర ధ అనూ రే (ఆర్ద్ర)	వృ. మి. క. క. తు. ధ. మీ. (మే. ము)	౬-౭-౮ మాసములు అష్టమశుద్ధి
కేశఖండనం	౨-౩-౫-౭-౧౦-౧౩-౧౫	సో-బు-గు-శు	అశ్వి మృ పున పు హ చి స్వా శ్ర ధ శత రే (జ్యే)	శుభలగ్నములు	ఉత్తరాయణం పూర్వాహ్ణం విషమవర్షములు అష్టమశుద్ధి
అక్షరాభ్యాసము	౨-౩-౫-౭-౧౦-౧౧-౧౨-౧౩	సో-బు-గు-శు	అశ్వి పున పు హ చి స్వా అనూ శ్ర రే (ఆర్ద్ర మృ ధ శ)	మి. కన్యా. ధ. మీ.	అష్టమశుద్ధి ఉత్తరాయణం ౫-వ సంవత్సరము శుభము
విద్యారంభం	౨-౩-౫-౧౦-౧౧-౧౨	బు-గు-శు	అశ్వి మృ ఆర్ద్ర పున పు ఆశ్లే పూర్వాత్రయం హ చి స్వా మూ శ్ర (ధ శత అనూ)	మే. మి. క. క. తు. ధ. మ. మీ.	దివాభాగము
ఉపనయనం	౨-౩-౫-౧౦-౧౧ (౬-౧౨)	సో-బు-గు-శు	అశ్వి రో మృ పున పు ఉ త్తరాత్రయం హ చి స్వా అనూ శ్ర ధ శ రే	శుభలగ్నములు	అష్టమశుద్ధి మీనచైత్రము శుభం
వివాహం	౨-౩-౫-౭-౧౦-౧౧-౧౨-౧౩-౧౫	బు-గు-శు	రో మృ మ ఉ త్తరాత్రయం హ స్వా అనూ మూ రే (అశ్వి శ్ర చి ధ)	శుభలగ్నములు.	జామిత్రశుద్ధి. మీనచైత్రము నింద్యము
నవవధూప్రవేశము	౨-౩-౫-౭-౧౦-౧౧-౧౩	సో-బు-గు-శు	అశ్వి రో మృ పున పు మ ఉ త్తరాత్రయం హ చి స్వా అనూ మూ శ్ర ధ శత రే	,,	ద్వాదశశుద్ధి విషమవర్ష మాసములు
నవవస్త్రాభరణ ధారణం	౨-౩-౫-౭-౧౦-౧౧-౧౩-౧౫	బు-గు-శు	అశ్వి హ చి స్వా వి అనూ ధ రే (వరస్వైవ, రో పున పు ఉ త్తరాత్రయం)	వృ. మి. క. క. తు. ధ. మీ.	తృతీయశుద్ధి
వాపీకూపాదికము	౨-౩-౫-౭-౧౦-౧౧-౧౩-౧౫	సో-బు-గు-శు	అశ్వి రో మృ పుష్య మ ఉ త్తరాత్రయం హ అనూ మూ శ్ర ధ శ రే (జ్యే)	కర్క. తు. కుం. మీ.	అగ్ని, దక్షిణ, నిర్రృతి, వాయు దిక్కులు గృహమధ్యం కూడవు
బీజావాపం	౨-౩-౫-౭-౧౦-౧౧-౧౩-౧౫	సో-బు-గు-శు	రో పుష్య మ ఉ త్తరాత్రయం హ స్వా అనూ మూ శ్ర శ రే అశ్వి మృ పున ధని	వృ. కర్క. సిం. ధ. (తు. మి. కుం)	అష్టమశుద్ధి 3-౬లలో శుభులు కూడదు
వృక్షలతాది స్థాపనం	౨-౩-౫-౭-౧౦-౧౧-౧౩-౧౫	సో-బు-గు-శు	అశ్వి రో మృ పుష్య మ ఉ త్తరాత్రయం హ చి వి అనూ మూ శ్ర శత రే	శుభలగ్నములు.	చతుర్థమునకు శుభదృష్టి కలయును
దేవతాప్రతిష్ఠ	౨-౩-౫-౭-౮-౧౦-౧౧-౧౨-౧౩	ఆ-సో-బు-గు-శు	అశ్వి రో మృ పునపు ఉ త్తరాత్రయ హ చి స్వా అనూ శ్ర ధ శ రే (దేవనక్షత్ర)	వృష. వృ. సిం. మి. కన్యా. ధ. కుం. మీ.	సౌమ్యదేవతలకు ఉత్తరాయణం ఉగ్రదేవతలకు దక్షిణాయనం
యాత్ర	౨-౩-౫-౭-౧౦-౧౧-౧౩	బు-గు-శు	అశ్వి మృ పున పు హ అనూ ధ శ్ర రే (రో ఉ త్తరాత్రయం మూ శ)	మే. వృష. కర్క. తు. ధ. మ. మీ.	పంచమశుద్ధి సుశకునం
హలకర్మ	౨-౩-౫-౭-౧౦-౧౧-౧౩-౧౫	ఆ-మం-బు-గు-శు	అశ్వి రో మృ పున పు ఉ త్తరాత్రయం హ చి స్వా వి అనూ మూ శ్ర ధ శ రే	వృ. మి. కన్యా. వృ. ధ. మీ.	కర్తరి కూడదు.

శుభ ముహూర్తములకు మహాదోషములను వివరించెదను. ఆయా శుభకర్మలకై ఇందుచెప్పబడినవియు తిత్కాలమునకున్నవియు నగు తిథి (పక్షాదిగ లెక్కింపవలెను) నక్షత్ర, వార, లగ్న సంఖ్యలను గలిపి 9 చే భాగింప నగు శేషము 1 మృత్యు, 2 అగ్ని, 4 రాజ, 6 చోర, 8 రోగములను చేయును. 1, 2 శేష మగుట మిక్కిలి దోషము. 3, 5, 7, 9 శేష మగుట శుభము. గత తిథి సంఖ్యను లగ్న సంఖ్యను గలిపి 9 చే భాగించుట మతాంతరము. ధ్రువకమును చేర్పరాదు.

2

౩ యోనికూటము

అశ్వినీశతతార లశ్వములు. భరణీరేవతులు గజములు. కృత్తికా పుష్యలు మేకలు. రోహిణీ మృగశీర్షలు సర్పములు. ఆర్ద్రామూలలు శునకములు. పునర్వసు ఆశ్లేషలు మార్జాలములు. మఘ పుబ్బ లెలుకలు. ఉత్తర ఉత్తరాభాద్రలు గోవులు. హస్తస్వాతులెనుబోతులు. చిత్తావిశాఖలు పెద్దపులులు, అనూరాధ జ్యేష్ఠలు లేళ్ళు, పూర్వాషాఢ శ్రవణములు కోతులు. ధనిష్ఠాపూర్వాభాద్రలు సింహములు. ఉషాభిజిత్తులు ముంగిసలు. ఇట్లు యోచించి విరోధి జంతునక్షత్రములులేని స్త్రీపురుషులకు వివాహము చేయవలయును. విరోధిజంతువులు: కుక్కలులేళ్లు, పాములు ముంగిసలు, సింహగజములు, గుఱ్ఱములెనుబోతులు గోవ్యాఘ్రములు, పిల్లిఎలుకలు విరోధిజంతువులు.

ఇందు వధూవరులనక్షత్రములురెండును ఒకేగణమందున్నచో అత్యంతానురక్తులై యుందురు. ఒకటి దేవగణములోనిది, రెండవది మనుష్యగణములోనిది అయినయెడల సామాన్యమైన అనురాగము కలవారగుదురు. ఒకటి రాక్షసగణములోనిదై, రెండవది మనుష్య గణములోనిదైనను, దేవగణములోనిదైనను అశుభకరము.

ఉపయుక్త విషయములు

1. రజస్వలవిషయమై దుష్టతిథి వార నక్షత్రములు

శుక్లపక్షమందును, కృష్ణపక్షమందును పాడ్యమి, చవితి, నవమి ద్వాదశి, చతుర్దశులును, అమావాస్య, ఆది, మంగళ, శనివారములును భరణి, కృత్తిక, ఆర్ద్ర, ఆశ్లేష, మఘ, పూఫ, పున, జ్యేష్ఠ, పూర్వాషాఢ, పూర్వాభాద్ర ఈ నక్షత్రములును దుష్టములు. వీటియందు ప్రథమ రజస్వలయినచో శాస్త్రోక్తశాంతిజేసి, తిరుగ మంచికాలమున రజస్వలయగువరకు గర్భాధానము సేయింపజనదు. నక్షత్రము దుష్టమయినచో హోమవిధానముగ శాంతి చేయవలయును. నక్షత్రము మంచిదై, తక్కినవి చెడుగైనచో సామాన్యశాంతి చేయవలయును. మరియు వ్యతీపాత, వైధృతి, పరిఘాపూర్వార్ధము, సంక్రాంతి, గ్రహణకాలము, నిద్రాసమయము ఇవియును శుభమయినవి కావు. మరియు ప్రాతఃకాలమున సౌభాగ్యవతి, పూర్వాహ్ణమందు యాత్రలు చేయునది, మధ్యాహ్నమున పుత్రవతియు ధనవతియు, సాయంకాలమున జారిణి, సంధ్యలయందు దుశ్చేష్టురాలును, అర్ధరాత్రియందు విధవయును, ఉషఃకాలమున సౌభాగ్యరహితయు నగును.

2. జననవిషయమై దుష్టతిథి వారనక్షత్రాదులు

అశ్విని ౧ పాదము, మఘ ౧ పాదము, రేవతి ౪ పాదము ఇవి శిశుగండము. భరణి ౩ పాదము, కృత్తిక ౩ పాదము, పుష్య ౨-౩ పాదములు, మఘ ౩ పాదము, ఉత్తర ౧ పాదము (కొందరుత్తరాషాఢయందురు) హస్త ౩ పాదము, చిత్ర ౧,౨ పాదములు, పూర్వాషాఢ ౩ పాదము, ఇవి పురుషుడైనపితృగండము స్త్రీశిశువైనచో మాతృగండం.

రోహిణి ౧, ౨ పాదములు తల్లికిని, మేనమామకును, ౩-౪ పాదములు కేవలం మేనమామకును గండములు. ఆశ్లేష ౨పా॥ధనహాని. ౩పా॥తల్లిగండము. ౪ పా॥ తండ్రిగండము. ౧ పా॥ దోషముకాదు. మూల ౧ పా॥ తండ్రిగండము. ౨ పా॥ తల్లిగండము. ౪పా॥ దోషము గాదు. ౩పా॥ ధనహాని. అందును మూల ౧ పాదములో మొదటిసగము మిక్కిలి దోషమయినది. జ్యేష్ఠయొక్క నక్షత్రాద్యంతమును ౧౦ చే భాగింపవలయును. అందేభాగమైనదో ఆభాగముయొక్క ఫలమును తెలుసుకొనవలయును. ౧భా॥మాతామహగండం॥ ౨భా॥మాతామహగం॥ ౩భా॥ మేనమామగం॥ ౪భా॥ తల్లిగం॥ ౫భా॥ శిశుగం॥ ౬భా॥ గోత్రనాశనం॥ ౭భా॥ఉభయకులనాశనం॥ ౮భా॥సోదరగం॥ ౯భా॥ శ్వశురగం॥ ౧౦భా॥ సర్వనాశనమునుచేయును. ౧౧భా॥ మిక్కిలి దుష్టమయినది. విశాఖపురుషుడైన భార్యానుజగం॥ స్త్రీశిశువైనచో భర్తయొక్క సోదరునకు గండము.

మీనమేషములకును, కర్కాటకసింహములకును, వృశ్చిక ధనుస్సులకును సంధి అరగడియ ప్రబల శిశుగండము.

పంచమి షష్ఠులకును, దశమ్యేకాదశులకును, పూర్ణిమా ప్రతిపత్తులకును, అమావాస్యాప్రతిపత్తులకును సంధి ౨గడియలును, ఐవాళి ౧౪ శిలో మొదటి ౬వ వంతుగాక తక్కిన భాగములును దుష్టములైనవి. వ్యతీపాత, వైధృతి, పరిఘ, వ్యపా, వైపాలను మహాపాతలును, సంధ్యాకాలము, అమావాస్య, తల్లితండ్రి సోదరుడు వీరి నక్షత్రములునైనను గ్రహణకాలమయిననుగూడ శాంతి చేయవలయును.

పైన చెప్పబడిన నక్షత్రములందు ఆయాపాదములయందు జననమయినచో మహాదోషము గాన హోమములు, సమారాధనము మొదలగు సంపూర్ణశాంతి చేయవలయును. చెప్పబడిన పాదములు గాక తక్కిన పాదములయినను సామాన్యశాంతి చేసికొనుట యుక్తము. నక్షత్రము మంచిదై తక్కిన తిథి మొదలగునవి చెడుగైనను సామాన్యశాంతి చేసికొనవలయును.

మరియు మృగశిర ౧ పా॥ విశాఖ ౪ పా॥ అనూరాధ ౩పా॥ ధనిష్ఠ ౨ పా॥ శతతార ౧ పా॥ ఉత్తరాభాద్ర ౪ పా॥ ఇవైనను సామాన్యశాంతి చేసికొనుట యుక్తము.

అధోముఖ నక్షత్రములు

భరణి, కృత్తిక, మఘ, విశాఖ, పూర్వాత్రయం, ఆశ్లేష, మూల—ఇవి వాపీకూప తటాకాదులకు శుభములు.

తిర్యఙ్ముఖ నక్షత్రములు

అశ్వి, పున, హస్త, చిత్ర, స్వాతి, అనూ, జ్యేష్ఠ, రేవతులు, స్తంభ ప్రతిష్ఠాదులకు శుభములు.

ఊర్ధ్వముఖ నక్షత్రములు

రోహిణి, ఆర్ద్ర, పుష్య, ఉత్తరాత్రయం, శ్రవణం, ధనిష్ఠ శతతారలు వృక్షలతా స్థాపనాదులకు శుభములు.

మృతివిషయమై చెడునక్షత్రములు మొదలగునవి

౧-౨-౬-౯-౧౧-౧౨-౧౩-౧౪ ఈ తిథులు; ఆది మంగళ శుక్ర శనివారములు; కృత్తిక రోహిణి మృగశీర్ష పున మఘ ఉఫ చిత్ర విశా ఉషా ధని శత పూభా ఉభా రేవతి ఈ నక్షత్రములును దోషములు. వీటియందు మృతి సంభవించినచో గృహమునకు దోషము. నక్షత్రము చెడుగయినచో అధికదోషము నక్షత్రము మంచిదై మిగిలినవి చెడుగైనచో స్వల్పదోషము.

వృషభ చక్రము

గృహారంభ గృహప్రవేశముల విషయమై వృషభ కలశచక్రములు గమనింపదగినవి. వృషభచక్రమునకు సూర్యుడున్న నక్షత్రము మొదలుకొని చంద్ర నక్షత్రమువరకు అభిజిత్తును గలిపి లెక్కించి ఈ ఫలము తెలియవలయును.

౩ మృత్యువు	౪ స్థైర్యం	౪ ధనలాభం	౩ సంపత్తు
౪ దుర్గతి	౩ భ్రమణం	౪ ధాన్యం	౩ పశువృద్ధి

కలశ చక్రము

ఇందభిజిత్తును కలుపనక్కరలేదు. తక్కినది వృషభచక్రమువలె.

౧ హాని	౪ అభయం	౪ నిర్ధనం	౩ లక్ష్మి
౪ ప్రవాసం	౪ ధాన్యం	౪ గర్భస్రావం	౩ ఆయుర్వృద్ధి

శ్రీ వికారినామ సం॥ చైత్రమాసః (చాంద్ర శుక్లః, గ్రీష్మః ఉత్తరాయణం) శకః 1881, కలిః 5060, క్రీ. సం 1959

19		9	శు ప్రతి సు 11-19 (౧౩-౩౨) అశ్వి 23-26 (౪౩-౫౦) వైధృ 6-17 బవ 11-19 వర్జ్య 18-57 ల 20-44 కు దిన ౩౦-౫౪ తిథి ద్వితీయ ... వత్సరాది ... అనధ్యాయం చంద్రదర్శనం ధు ౩-౨౨
20	ర	10	ద్వితీ సు 18-50 (౧౯-౫౨) భర రా 2-30 (౫౧-౩౭) విష్కు 7-12 కౌల 18-50 వర్జ్య 10-15 ల 12-8 కు రేవ ౪ ర్కః ౩౪-౩ శూన్యతిథి ధు ౩-౨౯
21		11	తృతీ శ 16-26 (౨౬-౨౨) కృత్తి రా 5-35 (౫౯-౧౫) ప్రీతి 8-13 గర 16-26 వర్జ్య 16-2 ల 17-51 కు దిన ౩౦-౫౯ తిథి తృతీ ... గౌరీ తృతీ ... ధు ౩-౩౩
22		12	చతుర్థి ఆ 18-58 (౩౭-౪౫) కోహి పూర్తి (౬౦-౦) ఆయు 9-18 భద్ర 18-58 వర్జ్య రా 23-33 ల 1-21 కు దిన ౩౧-౧ గణేశ పూజ ప్రదోష ... ధు ౩-౪౫
23	ర	13	పంచ సో 21-17 (౩౮-౩౫) రోహి 8-32 (౬-౪౨) సౌభా 10-6 బవ 8-7 వర్జ్య 14-45 ల 16-32 కు దిన ౩౧ ౪ అశ్వి ౧ ... ౫౮-౧ ... పరదినం మేషసంక్రమణ పుణ్యకాలం ధు ౩-౫౪
24		14	షష్ఠి మం 23-13 (౪౩-౨౫) మృగ 11-12 (౧౩-౨౭) శోభ 10-45 కౌల 10-15 వర్జ్య 2-22 ల 22-7 కు దిన ౩౧-౬ ఆర్ద్ర ... శివే ఉభయప్రదోషః ధు ౦-౧
25		15	సప్త బు 24-36 (౪౬-౫౫) ఆర్ద్ర 13-25 (౧౮-౫౭) అతి 11-2 గర 11-54 వర్జ్య రా 2-13 ల 3-5 కు దిన ౩౧-౮ ... శివే ధు ౦-౯ [౩౧-౧౦ ధు ౦-౧౭
26		16	అష్ట సు రా 1-18 (౪౮-౪౭) పున 15-2 (౨౩-౨) సుక 10-52 విష్టి 12-56 వర్జ్య రా 23-20 ల 24-59 కు దిన
27	ర	17	నవ శు రా 1-15 (౪౮-౩౭) పుష్య 15 56 (౨౫-౭౦) ధృతి 10-8 బాల 13-16 వర్జ్య రా 4-49 ల దిన ౩౧ ౧౭ అశ్వి ... శ్రీరామనవమి శ్రీ ... ధుం-౨౬
28	సా	18	దశ శ 24-26 (౪౬-౩౫) ఆశ్లే 16-5 (౨౫-౪౨) శూల 8-48 తైతి 12 50 శేష 6-25 కు వర్జ్య రా 8 47 ల 5 22 కు దిన ౩౧-౧౫ వర్జ్య 8-31 ల 15-4 కు ధు ౦-౩౪
29		19	ఏకా ఆ 22-50 (౪౨-౩౭) మఘ 15-28 (౨౪ ౧౨) గండ 6-51 వృద్ధి రా 4 18 వణి 11-37 వర్జ్య 23-2 ల 24-33 కు దిన ౩౧-౧౭ పూర్వ ... ధు ౦-౪౩
30		20	ద్వాద సో 20 32 (౩౬-౫౫) పూఫ 14 9 (౨౦-౫౭) ధ్రువ రా 1-12 బవ 9 40 వర్జ్య 20-46 ల 22-14 కు దిన ౩౧-౧౯ అశ్వి ౩ ర్కః ౪౭-౧౯ ... ౫౦-౧ ... ధు ౦-౫౧
1		21	త్రయో మం 17-41 (౨౯-౪౫) ఉఫ 12-12 (౧౬-౫) వ్యాఘా 21-39 కౌల 7 6 వర్జ్య 19 45 ల 21-11 కు దిన ౩౧-౨౧ ... త్రయోదశీ ... ధు ౧ ౦
2		22	చతుర బు 14 20 (౨౧-౨౭) హస్త 9-46 (౧౦-౨) హర్ష 17-45 వణి 14 20 వర్జ్య 16-51 ల 18-15 కు దిన ౩౧-౨౩ హస్త ... అనధ్యాయం ధు ౧-౮
3		23	పూ ○ శు 10-43 (౧౨-౨౭) చిత్త 6-59 (౩-౭) స్వాతి రా 4-3 (౫౨-౪౦) వజ్ర 13 37 బవ 10-43 వర్జ్య 11-54 ల 13-18 కు దిన ౩౧-౨౫ ... ధు ౧-౧౭
4	ర	24	బ ప్రతి శు 6 58 (౩-౫) ద్వితీ రా 3-14 (౫౦-౪౦) విశా రా 1-7 (౪౮-౨౭) సిద్ధి 9-24 వ్యతీ రా 5-18 కౌల 6 58 వర్జ్య 8 58 ల 10-22 కు వర్జ్య రా 4-39 ల దిన ౩౧-౨౮ అశ్వి ౪ ర్కః ౧౭-౩౬ ... ధు ౧-౨౫
5		25	తృతీ శ 23 43 (౪౫-౦) అనూ 22-22 (౪౧-౩౭) వరి రా 1-14 వణి 13-28 శేష 6-4 కు వర్జ్య రా 3-25 ల 4-51 కు దిన ౩౧-౩౦ ప్రదోష ... ధు ౧-౩౪ [ధు ౧-౪౨
6		26	చతుర్థి ఆ 20-33 (౩౭-౭) జ్యేష్ఠ 19-59 (౩౫-౪౨) పరి 21-32 బవ 10-7 వర్జ్య రా 3-22 ల 4 50 కు దిన ౩౧-౩౨
7	ర	27	పంచ సో 17-53 (౩౦-౨౭) మూల 18-6 (౩౧-౦) శివ 18-17 కౌల 7-12 వర్జ్య 16-38 ల 18-8 కు వర్జ్య రా 3-12 ల 4-43 కు దిన ౩౧-౩౪ భర ౧ ర్కః ౩౮-౧౬ పూషాడ ... ధు ౧-౫౧
8		28	షష్ఠి మం 15-51 (౨౫-౨౫) పూషా 16-50 (౨౭-౫౭) సిద్ధ 15-32 వణి 15-51 వర్జ్య 24-39 ల రా 2-13 కు దిన ౩౧-౩౬ పూషా ... ధు ౧-౫౯
9	సా	29	సప్త బు 14-34 (౨౨-౫) ఉషా 16-11 (౨౬-౧౭) సాధ్య 18-32 బవ 14-34 వర్జ్య 20-18 ల 21-54 కు దిన ౩౧-౩౮ ... శుక్లం ... ధు ౨-౮ [తిథి నవమి ధు ౨ ౧౬
10	ర	30	అష్ట గు 13-57 (౨౦-౪౨) శ్రవ 16-28 (౨౭-౦) శుభ 11-48 కౌల 13-57 వర్జ్య 20-37 ల 22-17 కు దిన ౩౧-౪౦
11		1	నవ శు 14.7 (౨౧-౭) ధని 17 28 (౨౯-౧౭) శుక్ల 11-49 గర 14-7 వర్జ్య రా 1-4 ల 2-46 కు దిన ౩౧-౪౨ భర ౨ ర్కః ౪-౧౨ శూన్యతిథి ధు ౨-౨౫ (తిథి దశమి ధు ౨-౩౩
12		2	దశ శ 15 0 (౨౩-౨౭) శత 18-58 (౩౩-౧౭) బ్రహ్మ 10-24 భద్ర 15-0 వర్జ్య రా 1-57 ల 30-41 కు దిన ౩౧-౪౪
13		3	ఏకా ఆ 16 27 (౨౭-౦) పూభా 21-7 (౩౮-౪౦) ఐంద్ర 10-28 బాల 16-27 వర్జ్యం లేదు దిన ౩౧-౪౬ ఉభా ... ౧౧ ... ధు ౨-౪౨ [ర్కః ౩౦-౨౬ ... ప్రవేశం ధు ౨-౫౦
14	ర	4	ద్వాద సో 18-23 (౩౧-౫౭) ఉభా 23-41 (౪౭-౭) వైధృ 10-54 తైతి 18-23 వర్జ్య 7-44 ల 9 30 కు భర ౩
15		5	త్రయో మం 2 -40 (౩౭ ౩౫) రేవ రా 2-33 (౫౨-౧౭) విష్కు 11 38 గర 7-31 వర్జ్య 13 7 రా 14-54 కు దిన ౩౦-౫౦ రేవ ... ధు ౨-౫౯ [౩౧-౫౨ రేవ ... ధు ౩-౭
16		6	చతుర్ద బు 23-8 (౪౩-౪౭) అశ్వి రా 5-35 (౫౯-౫౫) ప్రీతి 12-33 విష్టి 9-58 వర్జ్య రా 1-5 ల 2-58 కు దిన
17	ర	7	అమా ● శు రా 1-41 (౫౦-౧౨) భర పూర్తి (౬౦-౦) ఆయు 13-34 చతుష్పా 12-24 వర్జ్య 16-27 ల 18-15 కు దిన ౩౧-౫౪ భర ౪ ర్కః ౫౬-౫౬ ... అనధ్యాయం పిండపితృ ... ధు ౩-౧౫

శక 1881 సం॥ చైత్ర (సౌరమాన) మాసము — 1959 సం॥ ఏప్రిల్ నెల

శక 1881 సం॥ వైశాఖం (సౌరమాన) శుక్రమాసః — 1959 సం॥ మే నెల

శు	శు		ర బు
రాహు	ఏప్రి 13 సోమ దివా మే 4 మిథున కుజః		
రా			

18		8	శు ప్రతి శు రా 4-18 (౫౬-౩౭) భర 8-14 (౭-౪౭) సౌభా 14-37 కింస్తు 14-57 వర్జ్యం 22-18 ల 24-3 శు దిన ౩౧-౫౬ భర బ్ర త్కాం యోగః భు 3-౨౪ [దర్శనం భు 3-3౭
19		9	విదియ శ పూర్తి (౬౦-౦) కృత్తిక 11-44 (౧౫-౨౦) శోభ 15-36 బాల 17-28 వర్జ్యం లేదు దిన ౩౧-౫౮ చంద్ర
20		10	ద్వితీ ఆ 6-39 (౨-౪౦) రోహి 14-39 (౨౨-౪౦) అతి 16-29 గర 6-39 వర్జ్య 5-40 ల 7-28 శు వర్జ్యం 20-58 ల 22-40 శు దిన ౩౧-౫౯ శ్రీ బలరామ జయంతి భు 3-౪౧
21	రవి	11	తృతీ పో 8-52 (౮-౧౨) మృగ 17-21 (౭౯-౨౫) సుక 17-11 గర 8-52 వర్జ్యం రా 2-35 ల 4-21 శు దిన ౩౨-౧ కృత్తి ౧ కర్కః ౨౩-౪౮ వ్యాసా 10-57 ల పెద్ద కర్తరి అక్షయ 3 యఖ భు 3-౪౯
22	సో	12	చతుర్థి మం 10-47 (౧౩-౦) ఆర్ద్ర 19-44 (౩౫-౨౨) ధృతి 17-38 భద్ర 10-47 వర్జ్యం లేదు దిన ౩౨-౩ వృష 22-19 శు పునర్వసు కాం శుభ శ్రీ కన్య [illegible] భు ౩-౫౮
23	మం	13	పంచ బు 12-18 (౧౬-౫౦) పున 21-41 (౪౦-౧౭) శూల 17-45 బాల 12-18 వర్జ్యం 8-42 ల 10-26 శు దిన ౩౨-౫ పునర్వసు కాం శుభ శ్రీ శంకరాచార్య జయంతి భు ౪-౬
24	బు	14	షష్ఠి గు 13-18 (౧౯-౨౦) పుష్య 23-6 (౪౩-౫౦) గండ 17-27 తైతి 13-18 వర్జ్యం 6-9 ల 7-51 శు దిన ౩౨-౭ కృత్తి [illegible] తిథి పరదినే [illegible] భు ౪-౧౫
25	గు	15	సప్త శు ౧౩-౪౭ (౨౦-౨౦) ఆశ్రే 23-54 (౪౫-౫౦) వృద్ధి 16-40 వణి 13-42 వర్జ్యం 12-20 ల 13-59 శు దిన ౩౨-౮ తిథి అష్టమి శుభయానవాస్యయః శ్రీ విద్యారణ్య జయంతి భు ౦-౧ [తిథినవమి భు ౦-౧౧
26	శు	16	అష్ట శ 13-25 (౧౯-౪౦) మఘ 24-1 (౪౬-౧౧) ధ్రువ 15-21 బవ 13-25 వర్జ్యం 11-57 ల 13-33 శు దిన ౩౨-౧౦
27	శ	17	నవ ఆ 12-25 (౧౭-౧౦) పూఫ 23-26 (౪౪-౪౭) వ్యాఘా 13-28 కౌ 12-25 వర్జ్యం 7-49 ల 9-23 శు దిన ౩౨-౧౨ ఉప శేవే భు౦-౨౧ [illegible] భు౦-౩౦
28	ర	18	దశ సో 10-43 (౧౨-౫౫) ఉఫ 22-9 (౪౧-౩౦) హర్ష 11-0 గర 10-43 వర్జ్యం 6-15 ల 7-45 శు దిన ౩౨-౧౩
29		19	ఏకా మం 8-2 (౭-౨) ద్వాద రా 5-24 (౫౨-౩౭) హస్త 20-15 (౩౬-౪౭) వజ్ర 8-0 సిద్ధి రా 4-32 భద్ర 8-2 వర్జ్యం 5-52 ల 7-21 శు వర్జ్యం రా 3-27 ల 4-53 శు దిన ౩౨-౧౫ అగ్ని ప్రవేశం ౧౫-౨౪ హస్త రాత్రం రామానుజ మూర్తి ౧౧ శిరోధర భు ౦-౪౦ [౩౨-౧౬ భు ౦-౫౦
30		20	త్రయో బు రా 2-0 (౫౧-౧౦) చిత్త 17-50 (౩౦-౪౫) వ్యతీ 24-40 గర 15-42 వర్జ్యం 22-47 ల 24-12 శు దిన
31	ర	21	చతుర్ద గు 22-17 (౪౧-౫౭) స్వాతి 15-2 (౨౩-౪౫) వరి 20-32 గర 12-8 వర్జ్యం 7-56 ల 9-20 శు దిన ౩౨-౧౮ కృత్తి కర్కః ౪౬-౩౦ మధుసూదనం ౪౯-౧౨ వికారదే పంచమహాత్రయ శ్రీ నృసింహజయంతి పరదినే మహేశి పు॥ కా॥ భు ౦-౫౯
1		22	పూర్ణిమ శు 18-26 (౩౨-౧౫) విశా 12-2 (౧౬-౧౫) శివ 16-16 విష్టి 8-21 వర్జ్యం 15-32 ల 16-56 శు దిన ౩౨-౧౯ శోభనే పంచ అన్వాధానం [illegible] భు ౧-౯ [illegible] భు ౧-౧౮
2		23	బ ప్రతి శ 14-36 (౨౨-౪౭) అనూ 9-0 (౮-౪౭) సిద్ధ 12-0 గర 14-36 వర్జ్యం 13-56 ల 15-20 శు దిన ౩౨-౨౦
3		24	ద్వితీ ఆ 10-58 (౧౩-౩౮) జ్యేష్ఠ 6-8 (౧-౩౭) మూల రా 3-37 (౫౩-౪౨) సాధ్య 7-54 సాధ్య రా 4-6 గర 10-58 వర్జ్యం 13-17 ల 14-48 శు వర్జ్యం రా 2-11 ల 3-37 శు దిన ౩౨-౨౨ మూల కుపేశ్రీ కాం తిథి తి శేషపాడ్య కల్పః భు ౧-౨౮ [12-25 13-58 శు దిన ౩౨-౨౩ రోహిణ్యాం ౧౪-౪౧ భు౧-౩౮
4	ర	25	తృతీ సో 7-44 (౫-౩౭) చతుర్థ రా 5-3 (౫౩-౧౭) పూషా రా 1-38 (౫౦-౧౭) శుభ 24-44 భద్ర 7-44 వర్జ్యం
5		26	పంచ మం రా 3-4 (౫౩-౫౭) ఉషా 24-19 (౪౭-౦) శుక్ల 21-56 గర 16-8 వర్జ్యం 9-11 ల 10-42 శు వర్జ్యం 4-14 ల దిన ౩౨-౨౪ [illegible] భు ౧-౪౭
6		27	షష్ఠి బు రా 1-54 (౫౦-౫౭) శ్రవ 23 48 (౪౫-౪౩) బ్రహ్మ 19-46 గర 14-29 శేష 5-48 శు వర్జ్యం రా 3-51 ల 5-29 శు దిన ౩౨-౨౬ ప్రదోషః భు ౧-౫౭ [illegible] భు ౨-౬
7	ర	28	సప్త గు రా 1-34 (౫౦-౭) ధని 24-7 (౪౬-౩౦) ఐంద్ర 18-17 విష్టి 13-44 వర్జ్యం లేదు దిన ౩౨-౨౭ [illegible]
8		29	అష్ట శు రా 2-5 (౫౧-౨౭) శత రా 1-16 (౪౯-౨౫) వైధృ 17-29 బాల 13-48 వర్జ్యం 7-39 ల 9-20 శు దిన ౩౨-౨౮ కాలాష్టమి భు ౨-౧౬ [౩౨-౨౯ [illegible] భు ౨-౨౬
9		30	నవ శ రా 3-21 (౫౪-౩౮) పూభా రా 3-9 (౫౪-౭) విష్కం 17-18 తైతి 14-43 వర్జ్యం 8-10 ల 9-53 శు దిన
10		31	దశ ఆ రా 5-13 (౫౯-౧౮) ఉభా పూర్తి (౬౦-౦) ప్రీతి 17 38 వణి 16-17 వర్జ్యం 13 44 ల 15 30 శు దిన ౩౨-౩౦ ఉభా రాత్రి భు ౨-౩౫ [illegible] భు ౨-౪౫
11	ర	1	ఏకా సో పూర్తి (౬౦-౦) ఉభా 5 37 (౦-౧౭) ఆయు 18-22 బవ 18-22 వర్జ్యం 19-4 ల 20-41 శు [illegible] 3
12	మం	2	ఏకా మం 7 31 (౫-౨) రేవ 8-30 (౭-౩) సౌభా 19 20 బాల 7-31 వర్జ్యం లేదు దిన ౩౨-౩౨ సర్వ ఏకాదశి భు ౨-౫౫
13	బు	3	ద్వాద బు 10-3 (౧౧-౨౭) అశ్వి 11 35 (౧౫-౧౭) శోభ 20 25 తైతి 10-3 వర్జ్యం 7-4 ల 8-52 శు వర్జ్యం రా 22-26 ల 24-14 శు దిన ౩౨-౩౩ భు ౩-౪
14	గు	4	త్రయో గు 12-37 (౧౭-౪౭) భర 14-43 (౨౩-౨) అతి 21-30 వణి 12-37 వర్జ్యం రా 4-18 ల దిన ౩౨-౩౪ రోహిణి [illegible] భు ౩-౧౪ [illegible] భు ౩-౨౩
15	శు	5	చతుర్ద శు 15-6 (౨౪-౦) కృత్తిక 17 44 (౩౦ ౩౫) సుక 22 28 శకు 15-6 శేర 6-1 శు దిన ౩౨ ౩౫ రోహిణి కాం
16	శ	6	అమా ● శ 17 23 (౨౯-౪౩) రోహి 20-54 (౩౭ ౪౦) ధృతి 23 17 నాగ 17 23 వర్జ్యం 11-37 ల 13 24 శు వర్జ్యం రా 2-46 ల 4 32 శు దిన ౩౨-౩౬ రోహిణి కాం దర్శ అమావాస్య అన్వాధానం పితృ తర్పణం భు ౩-౩౩

శక 1881 సం॥ వైశాఖం (చాంద్రమానం) శుక్లపక్షం — క్రీ. 1959 సం॥

శక 1881 సం॥ జ్యేష్ఠం (సౌరమానం) కృష్ణపక్షం — 1959 సం॥

శుక్ర		ర	బుధ
యోగ	మే 8 మేషేబుధః 14 వృషేరవిః 21 కర్కటేకుజః 25 వృషేబుధః 31 కర శుక్రః		
పూర్ణ			
రా	రాహు	కు	కే

(పూర్వపద్ధతి పంచాంగే) శ్రీ వికారినామసంవత్సర చైత్రమాసః శకః 1881, కలిః 5060, క్రీ. సం 1959

శక 1881 సం॥ మీన శు॥ (సౌరమానారం)

19 శు ప్రతి గు 9-34 (౯-౧౦) అశ్వ 21-28 వర్జ్య 17-4 ల 18-50 కు యోగః అనధ్యాయః
20 ద్వితీ శు 11-33(౧౪-౧౦)భర 24-8 కు వర్జ్య 8-6 ల 9-52 కు దిన ౩౦-౪౫ తిథి తృతీయ వేదవ్యాస తీ॥ పు॥
21 తృతీ శ 13-39 (౧౯-౨౬) కృత్తి రా 2-42 వర్జ్య 13-28ల 15-9 కు తిథి ౩౦-౪౭ శూన్యతిథి
22 చతుర్థి ఆ 15-39 (౨౪-౨౩) రోహి రా 5-11 వర్జ్య20-21 ల 22-7 కు దిన ౩౦-౫౦ తిథి చతుర్థి
23 పంచ సో 17-25(౨౭-౫౪)మృగపూ ర్తి(౬౦-౦)వర్జ్య11-17 ల13-2కు మేషేరవిః ౫౪-౪౫పదది నే మేషసం॥పు॥కా॥
24 షష్ఠి మం 18-52(౩౨-౩౩)మృగ7-17వర్జ్య16-18 ల18-1కు
25 సప్త బు 19-48(౩౪-౫౬)ఆర్ద్ర9-2వర్జ్య21-41 ల23-22 కు
26 అష్ట గు 20-17(౩౬-౧౧)పున 10-19 వర్జ్య18-35 ల20-15కు
27 నవ శు 20-12 (౩౬-౧) పుష్య 11-7 వర్జ్య 24-5 ల రా 1-42 కు సర్వమత శ్రీరామనవమి కవీంద్ర తీ॥ పు॥
28 దశ శ 19-40 (౩౪-౪౧) ఆశ్లే 11-26 వర్జ్య 23-21 ల 24-50 కు [కు సర్వ ౧౧ శి
29 ఏకా ఆ 18-37 (౩౨-౬) మఘ 11-15 వర్జ్య 19-4ల 20-37
30 ద్వాద సో17-11(౨౭-౩౨)పూఫ10-40వర్జ్య17-35ల19-7కు
1 త్రయో మం 15-27 (౨౪-౧౨-౨౧) ఉఫ 9-44 వర్జ్య 17-42 ల 19-18 కు తిథిద్వయం శేవప్పెరుమాళ్లు తి॥ న॥ సత్యప్రియ తీ॥ పు॥
2 చతుర్ద బు 13-24 (౧౯-౬-౪౫) హస్త 8-30 వర్జ్య 16-1ల 17-31 కు తిథి పూర్ణిమ అన్వాధానం మధురకవి యాళ్వార్ తి॥ న॥ [వర్జ్య 12-25 ల 13-54కుయోగః
3 పూర్ణి ○ గు 11-6 (౧౩-౨౫) చిత్త 7-1 స్వాతి రా 5-26

శక 1881 సం॥ మేష శు॥ (సౌరమానారం)

4 బ ప్రతి శు 8-43 (౩౭) విశా రా 3-44 వర్జ్య 10-38 ల 12-8 కు దిన ౩౧-౧౭
5 ద్వితీ శ 6-16 (౧-౨౩) తృతీ రా 3-48 (౫౩-౫౦) అనూ రా 2-8 వర్జ్య 7-27 ల 8-55 వాగీశ తీ॥ పు॥
6 చతుర్థి ఆ రా 1-30 (౪౯-౩౧) జ్యేష్ఠ 24-30 వర్జ్య 7-16ల 8-46 కు దిన ౩౧-౨౨
7 పంచ సో 23-22(౪౪-౪౧)మూల 23-8 వర్జ్య 8-3 ల9-33 కు వర్జ్య 21-38 ల 23-8 కు [9-49 కు
8 షష్ఠి మం 21-33 (౩౯-౪౦)పూషా 22-8 వర్జ్య 8-17 ల
9 సప్త బు 20-2 (౩౫-౫౨) ఉషా 21-17 వర్జ్య 5-47 ల 7-20 కు వర్జ్య రా 1-18 ల 2-48 కు [2-34 కు
10 అష్ట గు 18-56 (౩౩-౧౧) శ్రవ 20-57 వర్జ్య 24-58 ల రా
11 నవ శు 18-17 (౩౧-౩౨) ధని 21-1 వర్జ్య 28-24 ల దిన ౩౧-౩౩
12 దశ శ 18-7(౩౧-౧౧)శత21 37 శేవ 6-2 కువర్జ్యరా4-18ల
13 ఏకా ఆ 18-27 (౩౨-౦) పూభా 22-39 శేవ 5-58 కుసర్వ ౧౧ శి సత్యవిజయ తీ॥ పు॥
14 ద్వాద సో 19-18 (౩౪-౧౧) ఉభా 24-15 వర్జ్య 8-58 ల 10-35 కు దిన ౩౧-౩౯
15 త్రయో మం 20-36 (౩౭-౨౬)రేవ రా 2-12 వర్జ్య 13-14 ల 14-58 కు దిన ౩౧-౪౧ మాస శివరాత్రి పెరియ పెరుమాళ్లు తి॥ న॥
16 చతుర్ద బు 22-19 (౪౧-౪౪) అశ్వ 23-36 వర్జ్య 24-12 ల రా 1-58 కు శైవన క్షం వసుహానంబి తి॥ న॥
17 అమా ● గు 24-14 (౪౬-౩౪) భర పూర్తి వర్జ్య 15-12 ల 16-58 కు అన్వాధానం పింపపిత్ృ యజ్ఞః

(పూర్వపద్ధతి పంచాంగే) శ్రీ వికారినామ సంవత్సర వైశాఖమాసః శకః 1881, కలిః 5060, క్రీ. సం 1959

శక 1881 సం॥ మేష శు॥ (సౌరమానారం)

18 శు ప్రతి శ రా 2-18 (౫౧-౪౫) భర 7-10 వర్జ్య 20-29 ల 22-16 కు యోగః
19 ద్వితీ శ రా 4-20 (౫౬-౪౯) కృత్తి 9-48 వర్జ్య రా 3-29 ల 5-15 కు ఉయ్యకొండార్ తి॥ న॥
20 తృతీ ఆ పూర్తి (౬౦-౦) రోహి 12-18 వర్జ్య 18-25 ల 20-11 కు అక్షయ తృతీయ విద్యాధిరాజ తీ॥ పు॥
21 తృతీ సో 6-8 (౧-౯) మృగ 14-33 వర్జ్య 23-36 ల రా 1-20 కు నాగ చతుర్థీ [ఉడైయవర్ తి॥
22 చతుర్థీ మం 7-25 (౪-౩౪) ఆర్ద్ర 16-25 వర్జ్య రా5-8 ల
23 పంచ బు 8-21(౬-౫౭)పున17-50 శే. వర్జ్య 6-49కు వర్జ్య రా2-9ల3-48కు శంకరజయ ని. మొదలియాండాన్ తి॥న॥
24 షష్ఠి గు 9-1 (౭-౭) పుష్య 18-45 వర్జ్యం లేదు వృషభే ర్క) ౫౦-౪౪ పరే ద్యుర్వృషభ సం॥ పు॥ కా॥
25 సప్త శు 8-45 (౭-౫౭) ఆశ్లే 19-12 వర్జ్య 7-48 ల 9-26 కు విద్యారణ్య జ॥ [రా 2-57 ల 4-31కు
26 అష్ట శ 8-11(౬-౩౫)మఘ 19-7 వర్జ్య 7-9 ల 8-45కువర్జ్య
27 నవఆ7-9(౩-౫౯)పూఫ18-38వర్జ్యరా1-34ల3-6కుదిన౩౨-౩
28 దశ సో 5-44 (౦-౨౭) ఏకా రా 3-58 (౫౫-౩౪) ఉఫ 17-44 వర్జ్య రా 1-44 ల 3-16 కు స్మార్త ౧౧ శి
29 ద్వాద మం రా 1-54 (౫౦-౫౫) హస్త16-34 వర్జ్య 24-6ల రా 1-36 కు రామానుజ మాధ్వ ౧౧ శి [21-52 కు
30 త్రయో బు 23-34 (౪౫-౫) చిత్త 15-9 వర్జ్య20-23 ల
31 చతుర్ద గు 21-11 (౩౯-౩) స్వాతి 13-35 వర్జ్య 13-48 ల 20-18 కు మతత్రయ శ్రీ నృసింహజయ ని
1 పూ ○ శు 18-48(౩౨-౫౯)విశా11-57వర్జ్య 15-40 ల17-9 కు అన్వాధానం.నమ్మాళ్వార్ తిరువాయి మొళిపిళ్ల తి॥న॥

శక 1881 సం॥ వృషభ శు॥ (సౌరమానారం)

2 బ ప్రతి శ 16-15 (౨౬-౫౧) అనూ 10-15 వర్జ్య 15-29 ల 16-59 కు యోగః పెరియభట్టర్ శ్రీరామపిళ్ల కోయిల్ కందాడై అణ్ణన్ తి॥ న॥
3 ద్వితీ ఆ 13-56 (౨౧-౨) జ్యేష్ఠ 8-42 వర్జ్య 16-15 ల 17-45 కు దిన ౩౨-౧౪ తిథి ద్వయం
4 తృతీ సో 11-50(౧౫-౪౭)మూల 7-19 వర్జ్య 5-48ల 7-19 కు వర్జ్య 16-27 ల 18-2 కు దిన ౩౨-౧౬ తిథి చతుర్థి
5 చతుర్థి మం 9-57 (౧౧-౫) పూషా 6-9 ఉషా రా 5-9 వర్జ్య 13-49 ల 15-21 కు
6 పంచ బు 8-25(౭-౧౫)శ్రవ రా 4-45 వర్జ్య 9-5ల10-40కు
7 షష్ఠి గు 7-17 (౪-౨౫)ధని రా 4-41వర్జ్య 8-44 ల 10-19కు
8 సప్త శు 6-32 (౨-౩౬) శత రా 5-12 వర్జ్య 12-2 ల 13-40 కు దిన ౩౨-౨౧ [కు దిన ౩౨-౨౨
9 అష్ట శ 6-18 (౨-౧)పూభా పూర్తి వర్జ్య 11-50 ల 13-30
10 నవ ఆ 6-37(౨-౪౭)పూభా 6-17 వర్జ్య 16-28 ల 18-10కు
11 దశ సో 7-25(౪-౪౭)ఉభా 7-46 వర్జ్య 20-42 ల22-26 కు
12 ఏకా మం 8-41(౭-౫౭)రేవ 9-40 వర్జ్యంలేదుసర్వమత౧౧శి
13 ద్వాద బు 10-20 (౧౨-౪) అశ్వ 11-56 వర్జ్య 7-34 ల 9-19 కు వర్జ్య 22-33 ల 24-19 కు
14 త్రయో గు 12-14 (౧౬-౪౯) భర 14-28 వర్జ్య రా 3-46 ల దిన ౩౨-౨౭ తిథి చతుర్థి శైవన క్షం మాసశివరాత్రి
15 చతుర్ద శు 14-14 (౨౧-౫౦) కృత్తి 17-6 శేవ 5-33 కు దిన ౩౨-౨౭ శూన్యతిథి
16 అమా ● శ 16-12(౨౬-౪౫)రో19-38వర్జ్య10-47ల12-33 కువర్జ్యరా1-47ల2-33కుదిన౩౨-౨౯తిథిఅమాసర్వ30మా. అన్వాధానం పిండపిత్ృయజ్ఞః తిరుక్కోట్టియూర్నంబి తి॥ న॥

శా 1881 సం॥ జ్యేష్ఠం (సాయనసౌరం మిథునం) — 1959 సం॥ జూన్

17 | 7 | శు ప్రతి ఆ 19-24 (౩౪-౪౫)మృగ23-8(౪౪-౫)శూల౨3-౫3౩౦సుకి-14వర్జ్యం లేదుదిన3 ౨-3౩ కూగః భు3-౪3
18 | ర | 8 | ద్వితీ సో 21-6(3౯-౦)ఆర్ద్ర రా1-24(౪౯-౪౫)గండ24-14బాల8-15 వర్జ్య 8-20ల10-5 కు దిన 3 ౨-3౩ మృగ౧ రవిః ౯-౨౦ పునర్వ శశే పోపపదం చంద్రదర్శనం భు 3-౫౨
19 | జూన్ | 9 | తృతీ మం 22-27(౪౨-౨3)పునరా3-19(౫౪-33)వృద్ధి24-18తైతి9-43వర్జ్య 14-22ల 16-5కు దిన 3 ౨-3౭ పునర్వ శశే, పుష్య శుక్రాం రంభా వ్రతం ప్రదోషాభావః భు ౪-౨
20 | 10 | చతుర్థి బు 23-24(౪౪-౪౫)పుష్యరా4-50(౫౭-౨౦)ధ్రువ24-4వణి10-14వర్జ్య 11-49 ల 18-32కు దిన 3 ౨-3౯పుష్య శుక్రాం భు౪-౧౧
21 | ర | 11 | పంచ గు 23-54(౪౬-౦)ఆశ్లే పూర్తి(౬౦-౦)వ్యాఘా23-29బవ11-39వర్జ్య 18-12ల 19-52కు దిన3 ౨-3౯మృగ౨ర్కః 3౭-౨౬ భు౪-౨౧
22 | 12 | షష్ఠి శు 23-54(౪౬-౦)ఆశ్లే5-54(౧-౦)హర్ష 22-30కౌల11-54వర్జ్య 18-11ల19-50కు దిన3 ౨-౪౦ ఉభయప్రదోషః భు౪-3౧
23 | 1959 సం॥ | 13 | సప్తమి శ 23-22(౪౪-3౭)మఘ6-28(౨-౨3)వజ్ర21-6గర11-39వర్జ్య 14-29ల16-5కు దిన 3 ౨-౪౦ భు౪-౪౦
24 | 14 | అష్ట ఆ 22-14(౪౧-౪౨)పూఫ6-29(౨-౨౫)సిద్ధి19-13విష్టి10-48వర్జ్య 13-31ల15-4కు దిన3 ౨-౪౧ భు౪-౫౦
25 | ర | 15 | నవ సో 20-3(3౨-౨౨)ఉఫ5-55(౧-౦)హస్తరా4-46(౫౨-౨) వ్యతీ రా4-51బాల 9-22వర్జ్య 13-55 ల 15-26 కు దిన3 ౨-౪౧మృగ 3 మిథునేర్కః౨-౪౪హస్త రాక్రాం శశే మిథున సం॥ పు॥ కా॥ భు౫-౦
26 | 16 | దశ మం 18-13(3౧-౪౫)చిత్ర రా3-4(౫3-౫౨)వరీ14-1తైతి7-21వర్జ్య 12-12 ల 13-41కు దిన3 ౨-౪౧ దశపాపహర దశమీ భు౦-౯
27 | 17 | ఏకా బు 15-24(౨౪-౪౨)స్వాతి24-58(౪౭-౨౫)పరి10-45భద్ర15-24వర్జ్య 8-9 ల 9-37కు దిన3 ౨-౪ ౨తిథిద్వయం సర్వ ౧౧ శి. నిర్జల ౧౧ శి భు౦-౨౦.
28 | ర | 18 | ద్వాద గు 12-12(౧౬-౪౨)విశా22-21(౪౨-౫)శివ7-8సిద్ధ రా3-14బాల12-12వర్జ్య 5-53 ల 7-19కు వర్జ్య రా1-53ల 3-18కు దిన3 ౨-౪ ౨మృగ౪ర్కః3౨-౧౨అనూ శుశే సప్త తిథిత్రయోదశీ భు౦-3౦
29 | 19 | త్రయో శు 8-42(౨-౫౨) చతుర్ద రా5-5అనూ19-36(3౫-౧౨) సాధ్య 28-12తైతి8-4౨వర్జ్య 24-34ల రా1-59కు దిన 3 ౨-౪ ౨అనూ శుశే సప్త భు౦-౪౧
30 | 20 | పూర్ణి ○ శ రా1-30(౪౯-౫౫)జ్యేష్ఠ16-48(౨౭-౧౦)శుభ19-9విష్టి15-18వర్జ్య 20-55లరా1-20కుదిన3 ౨-౪ ౨మూల శుక్రాం అన్వాధానం భార్యామన్వాది. సావిత్రీవ్రతం భు౦-౫౧
31 | 21 | బ ప్రతి ఆ 22-8(౪౧-3౦)మూల14-9(౨౧-3౨)శుక్ల 15-15బాల11-49వర్జ్య 12-44ల14-9 కు వర్జ్య 22-5 ల24-17కు దిన3 ౨-౪ ౨మూల శుక్రాం యోగః వృషభపూజా, హలప్రవాహః భు౧-౨

శా 1881 సం॥ ఆషాఢం (సాయనసౌరం కర్కాటకం) — జులై

1 | ర | 22 | ద్వితీ సో 19-9(3౪-౨)పూషా11-51(౧౫-౪౨)బ్రహ్మ11-37తైతి8-33వర్జ్య 19-15 ల 20-43కు దిన3 ౨-౪ ౨ ఆర్ద్ర ౧ర్కః౬-౫౪ కర్కాటాయనం౯-3౦పూషా రవేః దక్షిణాయన పుణ్యకాలః భు౧-౧౨
2 | 23 | తృతీ మం 16-45(౨౭-౨)ఉషా10-2(౧౧-౧౫)ఐంద్ర8-25వణి5-57వర్జ్య 13-51 ల 15-22కు దిన3 ౨-౪ ౨ భు౧-౨3
3 | 24 | చతుర్థి బు 15-4(౨3-౪౨)శ్రవ8-55(౭-౨౫)వైధృ5-46విష్టి రా 8-45 బాల15-4వర్జ్య 12-51 ల 14-26కు ధని శుశే పంచ తిథిద్వయం భు౧-33
4 | ర | 25 | పంచ గు 14-11 (౨౧-3౫) ధని 8-34 (౨-33) ప్రీతి రా2-25 తైతి 14-11 వర్జ్య 15-55ల17-33కు దిన 3 ౨-౪ ౨ఆర్ద్ర ౨ర్కః3౬-3౪ ధని శుశే పంచ తిథి షష్ఠి భు౧-౪౪ [భు౧-౫౫
5 | 26 | షష్ఠి శు 14-11(౨౧-3౫)శతా9-5(౭-౫౦)ఆయురా1-46వణి14-11వర్జ్య 15-50 ల 17-31 కు దిన3 ౨-౪ ౨ తిథి సప్తమి
6 | 27 | సప్త శ 15-0(౨3-3౨)పూభా10-25(౧౨-౧౦)సౌభా రా1-44బవ 15-0వర్జ్య 20-51 ల 22-35కు దిన3 ౨-౪ ౨ ఉభా రాశే శుక్రాం శూన్యతిథి. శైవన క్తం, ఉభయానధ్యాయః భు౨-౫
7 | 28 | అష్ట ఆ 16-33(౨౨-౨౨), ఉభా12-30(౧౨-౨౦) శోభ రా2-13 కౌల 16-33వర్జ్య రా1-49 ల 3-34కు దిన 3 ౨-౪ ౨ ఉభా రాశే శుక్రాం భు౨-౧౬ [భు౨-౨౬
8 | ర | 29 | నవ సో 18-40(3౨-౪౫)రేవ15-8(౨3-౫౫)అతి రా3-4 తైతి 5-33వర్జ్యం లేదు దిన 3 ౨-౪ ౨ ఆర్ద్ర 3 ర్కః౬-౧౨
9 | 30 | దశ మం 21-6(3౭-౫౦)అశ్వ18-7(3౧-౨౨)సుక రా4-7వణి7-53వర్జ్య 13-37ల15-25కు వర్జ్య రా4-56లదిన3 ౨-౪౧ భు౨-3౨
10 | 1 | ఏకా బు 23-33(౪౫-౧౦)భర21-18(3౯-౨)ధృతి రా5-11బవ10-22శివ6-45కు దిన3 ౨-౪౦సర్వ౧౧శి భు౨-౪౨
11 | ర | 2 | ద్వాద గు రా2-5(౫౧-౧౫)కృత్తి24-14(౪౬-3౨)శూల పూర్తి కౌల12-52వర్జ్య 10-44ల 12-32కు దిన3 ౨-౪౦ఆర్ద్ర ౪ర్కః3౬-౦ హరిశ్యజయ న్తీ, ప్రదోషః భు౨-౫౭
12 | జులై | 3 | త్రయో శు రా4-15(౫౬-౪౦)రోహి రా3-1(౫3-3౫)శూల6-9గర15-10వర్జ్య 18-5 ల 19-53కు దిన 3 ౨-3౯ షష్ఠి ముఖం౫౯-౫౦భు3-౭ [మాస శివరాత్రి భు3-౧౯
13 | 4 | చతుర శ పూర్తి(౬౦-౦)మృగరా5-28(౫౯-౪3)గండ6-54విష్టి 17-9 వర్జ్య 9-11 ల 10-57కు దిన 3 ౨-3౯ శైవన క్తం
14 | 5 | చతుర్ద ఆ 6-5(౧-౧౨)ఆర్ద్రపూర్తి(౬౦-౦)వృద్ధి7-23శకు6-5వర్జ్య 14-36ల16-20కు దిన3 ౨-3౭ ఆర్ద్ర రక్రాం సర్వ 3౦ మా, అన్వాధానం గం6-5 నుండి వ్యతిపాతాఖ్యాలభ్యయోగ పు॥ కా॥ భు3-౨౯
15 | ర | 6 | అమా ● సో 7-30(౪-౪౫)ఆర్ద్ర7-32(౪-౫౦)ధ్రువ7-33నాగ7-30వర్జ్య 20-22ల 22-5కు దిన 3 ౨-3౭పున ౧ ర్కః౫-3౯ ఆర్ద్ర రక్రాం, పున రక్రాం శశే. పిండపితృయజ్ఞః యోగః సోమవత్యమా భు3-౪౦

	ర బు		శ
కు యు కు	జూన్ 8 మిథునే బుధః 15 మిథునే రవిః 22 తులా గురుః		
స్లూ	24 కర్కా టే బుధః 30 సింహే శుక్రః		
రా	కే	గు	శ

శా 1881 సం॥ ఆషాఢం. (సౌరమానం కర్కాటకం) — 1959 సం॥ జూలై

16		7	శు ప్రతి మం ౯-౫౧(౩-౧౩)పున౪-12(౯-౦)వ్యాఘా7-24 బవ ౪-౪ వర్జ్య 17-37 ల 19-1౯కు దిన౩౨-౩౩ పున రక్రాం శవే అనధ్యాయః చంద్రదర్శనం భు౩-౫౦
17		8	ద్వితీ బు 9-8(౮-౫౦)పుష్య10-28(౧౨-౧౦) హర్ష 6-37కౌల9-8వర్జ్య 28-45ల రా1-2౯కు దిన౩౨-౩౬పుష్యమక్రాం జగన్నాథ రథోత్సవః భు౪-౧ మొహర్రం ౧
18	ర	9	తృతీ గు 9-22(౯-౨౩)ఆశ్రే11-22(౧౪-౨౩)వజ్ర6-11సిద్ధి రా౬-7గర9-22వర్జ్య 28-37 లరా1-1౯కు దిన౩౨-౩౫పునర్వసు రర్కః౩౫-౧౯ఆశ్రేషక్రాం మఘుక్రాంభు౪-౧౧
19		10	చతుర్థి శు 9-18(౯-౦)మఘు11-58 (౧౫-౪౦) వ్యతీ రా౪-౨4భద్ర9-18వర్జ్య 19-56 ల 21-32కు దిన౩౨-౩౫ మఘ క్రాం. భు౪-౨౨
20	జూలై	11	పంచ శ 8-40(౩-౩౩)పూఫ12-1(౧౬-౦)వరీరా2-౯బాల8-40వర్జ్య 19-8ల20-48కు దిన ౩౨-౩౪ స్కందపంచమి, కుమారషష్ఠి భు౪-౩౩
21		12	షష్ఠి ఆ 7-43(౫-౧౨)ఉఫ11-4౯(౧౫-౧౩)పరి24-0తైతి7-4౫ వర్జ్య 19-56 ల 21-28కు దిన౩౨-౩౩హస్త రాక్రాం శవే వివస్వత్సప్తమి భు౪-౪౩
22	ర	13	సప్త సో 6-22(౧-౫౦)అష్టమిరా4-34(౫౫-౩౦) హస్త11-౯(౧౩-౩౩) శివ 21-37 వణి 6-2౯వర్జ్య 18-48ల20-1౯కు దిన ౩౨-౩౨ పున౩ర్కః౫-౦ హస్త రాక్రాం శవే మహిషాసురమర్దనీ పూజ భు౪-౫౪
23	1959 సం॥	14	నవ మం రా2-28(౫౧-౫౨)చిత్ర9-59(౧౦-౫౨)సిద్ధ18-54 బాల 15-28వర్జ్య 1౯-14 ల 16-44కు దిన౩౨-౩౧ భు౫-౪
24		15	దశ బు 23-49(౪౫-౨౫)స్వాతి8-29(౩-౫)సాధ్య15-58తైతి13-6వర్జ్య 13-39ల15-7కు. దిన౩౨-౩౦చాతుర్మాస్యాది వ్రతారంభః భు౫-౧౫
25	ర	16	ఏకా గు 20-59(౩౮-౨౦)విశా6-38(౨-౨౩)అనూరా4-31(౫౪-౪౨)శుభ12-3౯వణి10-24వర్జ్య 10-17 ల 11-46కు దిన ౩౨-౨౯పునర్వసుకర్కః ౩౪-౪౨గురు౧౧శి. కర్కాటసంక్రమణ పు॥ కా॥ భు౫-౨౫
26		17	ద్వాద శు 6-5౯(౩౦-౪౨)జ్యేష్ఠరా2-16(౫౧-౩౨)శుక్ల 9-6బ్రహ్మరా౬-8బవ7-27వర్జ్య 9-35ల 11-2కు దిన౩౨-౨౩ మూల రవే శక్రాం భు౦-౪
27		18	త్రయో శ 14-50(౨౨-౫౫)మూల24-0(౪౫-౫౦)ఐంద్రరా1-55తైతి14-50వర్జ్య 9-31ల10-58కు వర్జ్య 22-38ల24-0కు దిన౩౨-౨౬ మూల రవే శక్రాం తిథిద్వయం శని ౧౩శి అనధ్యాయః భు౦-౧౫
28		19	చతుర్ద ఆ 11-50(౧౫-౨౫)పూషా21-53వైధృ22-2౯వణి11-50వర్జ్య 8-4౯ల10-13కు వర్జ్య రా౬-17 ల దిన౩౨-౨౫ తిథి పూర్ణిమ అన్వాధానం శివపవిత్రార్చనం భు౦-౨౬
29	ర	20	పూర్ణి ○ సో 9-3(౮-౨౩)ఉషా20-6(౩౬-౫)విష్కం19-18బవ9-3శేవ9-46కు వర్జ్య 23-58 ల రా1-24కు దిన౩౨-౨౪ పుష్యర్కః ౪-౨౦శ్రవణ, కువే పంచ ౪౦ ఈ యోగః మహాపాధి వ్యాసపూజ భు౦-౩౬
30		21	బ ప్రతి మం 6-41(౨-౩౦)ద్వితీ రా4-51(౫౫-౨౫)శ్రవ18-47(౩౨-౪౫)ప్రీతి16-31కౌల6-41వర్జ్య 22-40ల24-13కు దిన౩౨-౨౨ శ్రవ కువే పంచ స్వాధ్యాయః భు౦-౪౩
31		22	తృతీ బు రా2-48(౫౫-౫)ధని18-6(౩౧-౨)ఆయు14-1౯వణి16-17వర్జ్య రా1-19ల2-55కు దిన౩౨-౨౧ భు౦-౫౩
1	ర	23	చతుర్థి గు రా3-21(౫౪-౧౦)శత18-9(౩౧-౧౦)సౌభా12-3౯బవ16-3 వర్జ్య 24-46ల రా2-25కు దిన ౩౨-౨౦ పుష్య ర్కః౩౩-౫౩ సింహోదయం ౩౬-౨౩ హరిపద పుణ్యకాలః భు౧-౮
2	ఆగస్టు	24	పంచ శు రా3-47(౫౫-౧౨)పూభా18-59(౩౩-౧౨)శోభ11-29 కౌల 15-34వర్జ్య రా౬-13ల దిన ౩౨-౧౮ఉభా రావే శక్రాం భు౧-౧౮ భు౧-౨౯
3		25	షష్ఠి శ రా4-5౯(౫౮-౧౦)ఉభా20-34(౩౩-౧౦)అతి11-3గర16-22 శేవ 6-55 కు దిన౩౨-౧౩ ఉభా రావే శక్రాం
4		26	సప్త ఆ పూర్తి(౬౦-౦)రేవ22-49(౪౨-౪౮)సుక11-11విష్టి17-51వర్జ్య 9-42ల11-27కుదిన౩౨-౧౫భానుసప్తమిభు౧-౩౯
5	ర	27	సప్త సో 6-46(౨-౩౩)అశ్వరా1-38(౪౯-౩౫)ధృతి11-46బవ6-46వర్జ్య 9-5 ల 10-52కు దిన౩౨-౧౪పుష్య ౩ ర్కః ౩-౧౩ భర కువే సప్తశైవన కం ధర్మసావర్ణి మన్వాదిః ఉభయానధ్యాయః భు౧-౫౦
6	1959 సం॥	28	అష్ట మం 9-1(౮-౧౫)భరరా4-32(౫౩-౨)శూల12-38కౌల9-1వర్జ్య 12-21ల14-9కు దిన౩౨-౧౨భరకు వేన ప్తభు ౨-౧
7		29	నవ బు 11-39(౧౪-౨౫)కృత్తి పూర్తి(౬౦-౦)గండ13-39గర11-29 వర్జ్య 18-2 ల 19-50కు దిన ౩౨-౧౧తిథి దశమి భు౨-౧౧
8	ర	30	దశ గు 13-58(౨౦-౨౫)కృత్తి7-38(౪-౩౫)వృద్ధి14-36భద్ర13-58వర్జ్య రా1-35ల3-12కు దిన ౩౨-౯పుష్య ౪ ర్కః ౩౨-౨౩సూర్య తిథి భు౨-౨౩
9	సో	31	ఏకా శు 16-3(౨౫-౪౩)రోహి10-22(౧౧-౩౫)ధ్రువ15-22కౌల16-3వర్జ్య 16-32ల18-18కు దిన౩౨-౮వ్యపా9-26ల తిథి ఏకాదశి సర్వ ౧౧ శి భు౨-౩౩
10	సో	1	ద్వాద శ 17-48(౩౦-౧౦)మృగ12-49(౧౩-౪౩)వ్యాఘా15-50తైతి17-48వర్జ్య 21-54 ల23-36కు దిన౩౨-౬వ్యాపా 9-54కు శని౧౩శి ప్రదోషః భు౨-౪౪
11	ఆగస్టు	2	త్రయో ఆ 19-4(౩౩-౨౦)ఆర్ద్ర14-48(౨౨-౪౦)హర్ష 15-54గర6-26వర్జ్య రా3-33ల5-14కు దిన౩౨-౪ పునర్వ శవే శైవన క్తం, మాసశివరాత్రిః భు౨-౫౪
12	ర	3	చతుర్ద సో 19-49(౩౫-౧౦)పున16-17(౨౬-౨౦)వజ్ర15-35విష్టి7-37వర్జ్య రా 24-37ల2-17కు దిన౩౨-౨ ఆశ్రే ౧ ర్కః౧-౨౮పునర్వ శవే, భు౩-౫
13		4	అమా ● మం 20-4(౩౫-౪౩)పుష్య17-16(౨౮-౪౩)సిద్ధి14-51చతుష్పా7-56వర్జ్య ౦ లేదు దిన ౩౨-౧ ఆశ్రే రక్రాం సర్వ౩౦మా. అన్వాధానం పిండపితృయజ్ఞః భు౩-౧౫

ర			శ
బు శు యు	జూలై 9 సింహే కుజః 16 కర్కాటకే రవిః		
కు పూ			
రా	కే గు		చ

శా 1881 సం॥ శ్రావణం (సౌరమానం కర్కాటకం) — 1959 సం॥ ఆగస్టు

(పూర్వపద్ధతి పంచాంగే) శ్రీ వికారినామ సంవత్సర జ్యేష్ఠమాసః శకః 1881, కలిః 5060 క్రీ. సం 1959

శా 1881 వ॥ జ్యేష్ఠం శు॥ (ప్రారంభం)

17 శు ప్రతి ఆ 17-58(౩౧-౯)మృగ22-0వర్జ్యం లేదు. యోగః
18 ద్వితీ సో 19-22(౩౪-౩౯)ఆర్ద్ర23-58 వర్జ్య7-5ల 8-49కు సత్యసంధ తీ॥ పు॥
19 తృతీ మం 20-20 (౩౮-౫) పున రా 1-32 వర్జ్య 12-44 ల 14-27కు
20 చతుర్థి బు 20-47 (౩౭-౧౨) పుష్య రా 2-33 వర్జ్య 9-52ల 11-32కు
21 పంచ గు 20-45(౩౭-౮)ఆశ్రే రా 3-3వర్జ్య15-40ల17-18కు దిన౩౨-౩౩
22 షష్ఠి శు 20-10(౩౬-౩౯)మఘ రా3-3వర్జ్య15-8ల16-44కు
23 సప్త శ 19-7(౩౪-౧)పూఫ రా2-44వర్జ్య11-1ల12-35కు
24 అష్ట ఆ 17-43(౩౦-౩౦)ఉఫ రా1-56వర్జ్య9-42ల 11-15కు
25 నవ సో 15-56(౨౬-౨)హస్త 24-49 వర్జ్య 9-57ల 11-29కు మిథునే రవిః ౧౬-౧౭ తిథి నవమి మిథున సం॥ పు॥ కా॥
26 దశ మం 13-51(౨౦ ౫౩)చిత్ర28-27 వర్జ్య 8-22ల 9-52కు వర్జ్య రా4-41లదిన౩౨-౩౬ తిథిద్వయం
27 ఏకా బు 11-35(౧౫-౯) స్వాతి 21-53 శేష 6-10కు వర్జ్య రా3-5ల4-35కు సర్వ౧౧శి
28 ద్వాద గు 9-10(౯-౭)విశా20-18 వర్జ్య 28-57ల రా1-20కు దిన ౩౨-౩౬
29 త్రయో శు 6-41(౨-౫౬) చతుర్ద రా4-11(౫౩-౪౪) అనూ 18-33వర్జ్య23-47లరా1-17కు సత్యాభినవతీ॥ పు॥
30 పూర్ణి ○ శ రా1-52(౫౦-౫౧)జ్యేష్ఠ 16-58 వర్జ్య 24-29ల రా2-0కు దిన౩౨-౩౮ అన్వాధానం శఠగోప రామానుజ జియ్యర్ తి॥ న॥ శ్రీరంగక్షేత్రే జ్యేష్ఠాభిషేకః.

శా 1881 వ॥ జ్యేష్ఠ బ॥ (ప్రారంభం)

31 బ ప్రతి ఆ 23-41 (౪౫-౨౨) మూల 15-31 వర్జ్య 14-1ల 15-31కువర్జ్య రా24-38ల2-10కుదిన౩౨-౮ యోగః
1 ద్వితీ సో 21-47 (౪౦-౩౮) పూషా 14-19 వర్జ్య 22-1 ల 23-33కు సత్యపూర్ణ తీ॥ పు॥
2 తృతీ మం 20-13 (౩౬-౪౨) ఉషా 13-14 వర్జ్య 17-19ల 18-52కు దిన౩౨-౩౭ రఘువర్యతీ॥ పు॥
3 చతుర్థి బు 19-1(౩౩-౪౧)శ్రవ12-52వర్జ్య16-51ల 18-27కు దిన౩౨-౩౭ [దిన౩౨-౩౮
4 పంచ గు 18-19(౩౧-౫౪)ధని12-46 వర్జ్య 20-4ల21-41కు
5 షష్ఠి శు 18-1(౩౧-౧౦)శత13-7వర్జ్య19-44ల21-24కు
6 సప్త శ 18-17(౩౧-౫౦) పూభా 17-58 వర్జ్య 24-6ల రా 1-47కు [దిన౩౨-౩౬
7 అష్ట ఆ 19-2 (౩౩-౩౯) ఉభా 15-17 వర్జ్య రా 4-14ల
8 నవ సో 20-16(౩౬-౪౪)రేవ17-8 శేవ5-57కుదిన౩౨-౩౬
9 దశ మం 21-50(౪౦-౩౯)అశ్వ19-19 వర్జ్య14-57ల16-42కు సర్వ౧౧శి [సర్వ ౧౧శి
10 ఏకా బు 23-44(౪౫-౨౬) భర 21-48వర్జ్య5-54 ల 7-40కు
11 ద్వాద గు రా1-46 (౫౦-౨౭) కృత్తి 24-27 వర్జ్య 11-8 ల 12-53కు ద్వాదశీ హరివాసరః ౪-౨౭ [19-58కు
12 త్రయో శు రా3-47(౫౫-౨౯)రోహి రా 3-4 వర్జ్య 18-11ల
13 చతుర్ద శ రా5-24(౫౯-౩౩-౧౮) మృగ రా5-7వర్జ్య9-18ల 10-59కు శైవనక్తం మాసశివరాత్రి.
14 అమా ● ఆ పూర్తి (౬౦-౦) ఆర్ద్ర పూర్తి వర్జ్య 14-37 ల 16-21కు సర్వత్రంమా అన్వాధానం
15 అమా సో 6-53(౩-౧౩)ఆర్ద్ర7-27 వర్జ్య 20-16ల 21-58కు పింపపితృయజ్ఞః యోగః

(పూర్వపద్ధతి పంచాంగే) శ్రీ వికారినామ సంవత్సర ఆషాఢమాసః శకః 1881, కలిః 5060, క్రీ. సం, 1959

శా 1881 వ॥ ఆషాఢం శు॥ (ప్రారంభం)

16 శు ప్రతి మం 7-53(౫-౪౨)పున9-6వర్జ్య17-28ల19 3కు
17 ద్వితీ బు 8-21(౬-౫౩)పుష్య10-14వర్జ్య23-22ల రా1-1కు
18 తృతీ గు 8-20(౬-౪౭) ఆశ్రే10-53 వర్జ్య 22-58ల 24-35కు మారనార్కుంటి తి॥ న॥
19 చతుర్థి శు 7-49(౫-౨౯)మఘ11-8 వర్జ్య18-57ల 20-32కు
20 పంచ శ 6-50(౩-౩) షష్ఠి రా 5-26 (౫౬-౨౯-౨౫) పూఫ 10-45వర్జ్య17-44ల19-17కు దిన౩౨-౨౯
21 సప్త ఆ రా 3-44(౫౫-౧౫)ఉఫ10-3వర్జ్య18-6ల19-38కు
22 అష్ట సో రా 1-37(౪౯-౫౭)హస్త9-1వర్జ్య16-34ల18-5కు
23 నవ మం 23-21(౪౪-౧౭)చిత్ర7-41వర్జ్య12-56ల14-26కు పెరియాళ్వార్ వసక్క తిరుపతి పిళ్ల తి॥ న॥ సత్యాధిరాజ తీ॥ పు॥
24 దశ బు 20-57 (౩౭-౧౪) స్వాతి 6-12 విశా రా 4-34వర్జ్య 11-25ల 12-25కు
25 ఏకా గు 18-27(౩౧-౫౯)అనూ రా2-52వర్జ్య8-17ల9-46కు కర్కాటేర్కః ౫౫-౬ సర్వ౧౧శి కర్కాటసం॥ పు॥ కా॥ శ్రీమన్నాథ ముని తి॥ న॥
26 ద్వాద శు 16-2(౨౫-౫౬-౩౧) జ్యేష్ఠ రా 1-14 వర్జ్య 8-5ల 9-35కు దిన౩౨-౨౩ తిథిద్వాదశి
27 త్రయో శ 13-41(౨౦-౨-౧౭) మూల 28-44 వర్జ్య 8-44ల 10-14కు వర్జ్య 22-14ల 23-44కు దిన ౩౨-౨౨ తిథి ద్వయం శని౧౩శి
28 చతుర్ద ఆ 11-27(౧౪-౨౭)పూషా22-26వర్జ్య8-50ల10-21 దిన౩౨-౨౧అన్వాధానం
29 పూర్ణి ○ సో 9-32(౯-౪౦)ఉషా21-29వర్జ్య6-8ల7-40కు వర్జ్య రా1-22 ల 2-56కు యోగః, వ్యాసపూజ.

శా 1881 వ॥ ఆషాఢం బ॥ (ప్రారంభం)

30 బ ప్రతి మం 7-56 (౫-౩౮) శ్రవ 20-53 వర్జ్య24-50ల రా 2-25 కు
31 ద్వితీ బు 6-42(౨-౩౨)ధని20-37వర్జ్య రా 3-53ల5-30కు
1 తృతీ గు 5-56(౦-౩౭) చతుర్థి రా5-37 (౫౯-౯-౧౯) శత 20-52వర్జ్య రా 3-27ల5-6కు
2 పంచ శు పూర్తి (౬౦-౦) పూభా 21-37 వర్జ్యం లేదు దిన ౩౨-౧౫ జయతీ॥ పు॥
3 పంచ శ 5-50(౦-౨౧)ఉభా 22 49వర్జ్య7-42ల9-23కు
4 షష్ఠి ఆ 6-32(౨-౫)రేవ24-32వర్జ్య11-42ల13-23కు
5 సప్త సో 7-44(౫-౩)అశ్వ రా2-37వర్జ్య22-17ల24-1కు
6 అష్ట మం 9-19 (౭-౫౯) భర రా 5-6 వర్జ్య 13-18 ల 14-59కు
7 నవ బు 11-12 (౧౩-౪౨) కృత్తి పూర్తి వర్జ్య 18-14 ల 20-0కు
8 దశ గు 13-12(౧౭-౪౩)కృత్తి7-44వర్జ్య రా1-28ల 3-14కు దిన ౩౨-౫ తిథి ౧౧శి
9 ఏకా శు 15-12(౨౩-౩౯)రోహి10-21వర్జ్య16-31ల18-17కు దిన ౩౨-౪ శూన్యతిథి సర్వ ౧౧శి
10 ద్వాద శ 16-57(౨౭-౨)మృగ12-46వర్జ్య21-55ల23-38కు శని౧౩శి ప్రదోషః
11 త్రయో ఆ 18-25 (౩౧-౪౩) ఆర్ద్ర 14-55 వర్జ్య రా 3-46ల 5-29కు మాసశివరాత్రి
12 చతుర్ద సో 19-37(౩౪-౧౪)పున16-39వర్జ్య1-5ల2-46కు
13 అమా ● మం 19-41(౩౪-౫౦) పుష్య17-57 వర్జ్యం లేదు, సర్వత్రంమా, అన్వాధానం, పింపపితృయజ్ఞః. ప్రతివాదిభయంకర అణ్ణన్ తి॥ న॥ సత్యాధీశ తీ॥ పు॥

శ॥ 1881 సం॥ శ్రావణం (సౌరమానే సింహమాసం)

14		5	శు ప్రతి బు 19-51(౩౫-౧౫) ఆర్ద్ర 17-48(౩౦-౭) వ్యతీ 18-46కింస్తు7-57వర్జ్య 6-21 ల 7-59కు దిన౩౧-౫౯ ఆర్ద్ర రవిక్రాం యోగః
15	శ	6	ద్వితీ గు 19-14(౩౩-౪౨)పుష17-56(౩౦-౨౭)వరీ12-20బాల7-32వర్జ్య 5-52ల7-28కు వర్జ్య రా1-51ల8-26కు దిన౩౧-౫౭ఆర్ద్రే ఆర్క:౩౦-౧౨అగస్త్యోదయః ౧౫-౦ పూషకుక్రాంచంద్రదర్శనం ఘు౩-౩౭
16	ఆగస్టు	7	తృతీ శు 18-16(౩౧-౧౫)పూష17-48(౨౯-౫౨)పరి10-37తైతి6-45వర్జ్య24-46ల రా 2-29కు దిన౩౧-౫౫పూష కుక్రాం ఘు౩-౪౭
17		8	చతుర్థి శ 17-0(౨౭-౫)ఉఫ17-13(౨౭-౩౭)శివ8-39భద్ర17-0వర్జ్య రా1-20ల2-58కు దిన౩౧-౫౩హస్త రాక్రాం శివ నాగచతుర్థి ఘు౩-౫౭
18	ర	9	పంచ ఆ 15-29(౨౪-౧౭)హస్త16-26(౨౬-౪౦)సిద్ధ6-27 సాధ్య రా4-8 బాల 15-29 వర్జ్య24-6లరా1-38కు దిన౩౧-౫౨ ఆర్ద్రే ౩ ర్క:౫౭-౪౭హస్త రాక్రాం శివే తిథిద్వయం బహ్వృక్సామగయో రుపాకర్మ ఘు౪-౭
19	1959 సం॥	10	షష్ఠి సౌ 13-48(౧౯-౫౩)చిత్ర15-25((౨౪-౭)శుభ రా 1-27 తైతి13-48వర్జ్య20-44 ల22-14కు దిన౩౧-౫౦ తిథి సప్తమి ఘు౪-౧౯
20		11	సప్త మం 11-48(౧౪-౫౦)స్వాతి14-11(౨౧-౦)శుక్ల 22-42వణి11-48 వర్జ్య 19-27ల20-58కు దిన౩౧-౪౭ మంగళగౌరీ వ్రతప్రారంభః ఉభయానధ్యాయః ఘు౪-౨౯ [14-55కు అనూ రవే సప్త ఘు౪-౪౦
21	పా	12	అష్ట బు 9-38(౯-౨౫)విశా12-47(౧౭-౩౦)బ్రహ్మ19-48బవ9-38వర్జ్య 16-31 ల 18-1కు దిన౩౧-౪౬వై పా 5-54ల
22	శ	13	నవ గు 7-13(౩-౩౫)దశమీరా4-49(౫౩-౫౭)అనూ11-18ఐంద్ర16-49కౌల7-13వర్జ్య 16-26 ల 17-55కు దిన౩౧-౪౪ ఆర్ద్రేఆర్క:౨౭-౭ అనూ రవేసప్త దధివ్రతారంభః ఘు౪-౫౧
23		14	ఏకా శు రా2-21(౫౧-౨౫)జ్యేష్ఠ9-34(౯-౨౭)వైధృ18-44వణి15-34వర్జ్య17-1ల18-30కు దిన౩౧-౪౨మూల శుక్రాం స్మార్త ౧౧శి వరలక్ష్మీవ్రతం ఘు౫-౧ [౩౧-౪౦మూలశుక్రాంరామానుజమార్గ౧౧శీప్రదోషః ఘు౫-౧౨
24		15	ద్వాద శ 23-58(౪౫-౨౫)మూల7-55(౫-౧౭)విష్కం10-41బవ13-4వర్జ్య6-26ల7-55కు వర్జ్య16-58ల 18-28కు దిన
25	ర	16	త్రయో ఆ 21-46(౩౯-౫౫)పూషా6-21(౧-౨౨)ఉషా రా 5-0(౫౬-౩౭) ప్రీతి 7-43ఆయు రా4-56కౌల10-52వర్జ్య 13-54ల15-24కు దిన౩౧-౩౭మఘా౧సింహార్క:౫౫-౨౭పరేద్యుస్సింహ సం॥ పు॥ కా॥ ఘు౫-౨౨
26		17	చతుర్ద సౌ 19-51(౩౫-౭)శ్రవ15-59(౫౫-౨౭)సౌభా రా2-25గర8-48 వర్జ్య8-50 ల 10-22కు ౩౧-౬శ్రవ రవేపంచగౌః ఘు౦-౧
27		18	పూర్ణి ○ మం 18-20(౩౧-౨౦)ధని15-25(౫౪-౩)శోభ24-16విష్టి7-5వర్జ్య7-58ల9-27కు దిన౩౧-౩౪ అన్వాధానం హయగ్రీవోత్పత్తి. శివపవిత్రార్చనం. యాజుషాపాకర్మ. ఘు౦-౧౧ [ఘు౦-౨౧
28		19	బప్రతి బు 17-22(౨౭-౫౫)శత రా8-24(౫౪-౦)అతి22-38బాల 5-51 వర్జ్య 10-37 ల 12-13కు దిన౩౧-౩౨ యోగః
29	ర	20	ద్వితీ గు 17-0(౨౭-౫౭)పూభా రా4-1(౫౫-౩౦)సుక21-21గర17-0వర్జ్య9-59ల11-37కు దిన౩౧-౩౦మఘా ఆర్క: ౨౩-౨౪ ఉభా రావే శుక్రాం ఘు౦-౩౧
30	ఆగస్టు	21	తృతీ శు 17-18(౨౭-౪౨)ఉభా రా5-18(౫౭-౪౨)ధృతి20-40 భద్ర 17-18వర్జ్య14-8 ల 15-49కు దిన౩౧-౨౭ ఉభా రావే శుక్రాం శివ ఋవే సంకష్టచతుర్థి ఘు౦-౪౨ [ప్రదోషాభావః ఘు౦-౫౨
31		22	చతుర్థి శ 18-17(౩౧-౧౦)రేవ పూర్తి(౬౦-౦)శూల20-31బాల18-17వర్జ్య18-15 ల 19-59కు దిన౩౧-౨౫రేవ ఋవే
1	ర	23	పంచ ఆ 19-58(౩౫-౧౦)రేవ7-13(౩-౩౦)గండ20-49కౌల7-5వర్జ్య రా5-16 ల దిన౩౧-౨౩ మఘా ౩ ర్క: ౫౧-౪ కన్యాయనం ౫౩-౩౭రేవ ఋవే పరేద్యుష్షడశీతి పుణ్యకాలః సౌరశరదృతు ప్రా॥ ఘు౧-౨
2	పా	24	షష్ఠి సౌ 21-57(౪౦-౨౦)అశ్వి9-40(౯-౩౭)వృద్ధి21-30గర8-55శేవ7-1కు వర్జ్య20-24ల22-11కుదిన౩౧-౨౧వ్యపా 7-54ల15-36కు థర రవేసప్త ఉభయప్రదోషః ఘు౧-౧౨ [సప్త ఘు౧-౨౩
3	1959 సం॥	25	సప్త మం 24-19(౪౬-౧౨)భర12-30(౧౬-౪౦)ధ్రువ22-23విష్టి11-8వర్జ్య రా1-58 ల 3-47కు దిన ౩౧-౧౯భర రవే
4		26	అష్ట బు రా2-45(౫౨-౧౭)కృత్తి15-28(౨౪-౫)వ్యాఘా23-20బాల13-32వర్జ్యం లేదు దిన౩౧-౧౭ వైష్ణవ స్మార్త కూర్థ్వ శ్రీకృష్ణజయంతి ఘు౧-౩౩
5	ర	27	నవ గు రా5-0(౫౭-౫౫)రోహి18-22(౩౧-౨౦)హర్ష 24-10తైతి15-52వర్జ్య9-24ల11-12కు వర్జ్య24-34ల రా2-21కు దిన౩౧-౧౪మఘా ర్క:౧౭-౨౪రామానుజ శ్రీకృష్ణజయంతి ఘు౧-౪౩
6		28	దశ శు పూర్తి(౬౦-౦)మృగ20-59(౩౭-౫౨)వజ్ర24-44వణి17-56 వర్జ్యం లేదు దిన౩౧-౧౨ ఘు౧-౫౩
7		29	దశ శ 6-52(౨-౩౫)ఆర్ద్ర23-7(౪౩-౧౨)సిద్ధి 24-55భద్ర6-52వర్జ్య6-8ల7-52కు దిన౩౧-౧౦పునర్వ శవే ఘు౨-౩
8	ర	30	ఏకా ఆ 8-11(౫-౫౨)పున24-41(౪౭-౭) వ్యతీ 24-38బాల8-11 వర్జ్య11-14 ల 13-36కు దిన ౩౧-౭ పూష ౧ర్క: ౪౫-౨౧పునర్వ శవే సర్వ ౧౧శి పాతార్కయో॥ ఘు౨-౧౪
9		31	ద్వాద సౌ 8-54(౭-౪౦)పుష్య రా1-38(౪౯-౩౦)వరీ28-51తైతి8-54వర్జ్య9-0ల10-40కు దిన౩౧-౬ ఘు౨-౨౪
10	సెప్టెంబరు	1	త్రయో మం 8-59(౭-౫౦)ఆర్ద్రే రా1-59(౫౦-౨౦)పరి22-35వణి8-59వర్జ్య14-33ల16-13కు దిన౩౧-౩ వైష్ణవ స్మా. మాసశివరాత్రిః ఘు౨-౩౪
11		2	చతుర్ద బు 8-28(౬-౩౩)మఘ రా1-47(౪౯-౫౦)శివ20-52శకు8-28వర్జ్య18-58ల15-20కు దిన౩౧-౧ పూష శుక్రాం సర్వ ౩౦ మా, అన్వాధానం, రుద్రసావర్ణి మన్వాదిపోలావ్రతం. ఘు౨-౪౪
12	ర	3	అమా ● గు 7-25(౩-౫౫)పూఫ రా1-7(౪౭-౧౦)సిద్ధ18-45నాగ7-25వర్జ్య9-34ల11-7కు దిన౩౦-౫౯పూష ఆర్క: ౧౧-౫౬పూఫ రవిక్రాం ఉఫ శుక్రాం పిండపితృయజ్ఞః, యోగః ఘు౨-౫౫

శ॥ 1881 సం॥ భాద్రపదం (సౌరమానే సింహమాసం)

			కే
ర బు యు	ఆగ 16 సింహార్క: 17 వృశ్చికే గురుః 26 కన్యా. శుక్రః సెప్టెం 1 సింహ బుధః		
శు కు ప్లూ			
రా	నె గు		

శక 1881 సం॥ భాద్రపదమాసము — 1959 సం॥ సెప్టెంబరు

13		4	శు ప్రతి శు 5-56(౦-౧౨)ద్వితీ రా4-5(౫౫-౨౭)ఉఫ24-5(౪౫-౩౫)సాధ్య16-19బవ5-56వర్జ్య8-0 ల 9-32కు దిన ౩౦-౫౩ఉఫ కుజ క్రాం హస్త ర్క్రాం శేషే కల్క్యజయని చంద్రదర్శనం ధు3-౫
14	సో	5	తృతీ శ రా2-0(౫౦-౨౭)హ స్త22-47(౪౭-౨౦)శుభ18-38 తైతి15-2వర్జ్య8-2ల9-33కు దిన౩౦-౫౪ వై సా రా8-29 ల హస్త ర్క్రాం శేషే సామసమన్వాది హరితాళికావ్రతం ధు3-౧౫
15	మ	6	చతుర్థీ ఆ 23-44(౪౪-౪౭)-చిత్త21-19 (౩౮-౪౦)శుక్ల 10-46వణి12-52 వర్జ్య6-18 ల 7-48కు వర్జ్య రా2-32ల4-2కు దిన౩౦-౫౭పూఫ ర్క్రాం సా9-22కు సిద్ధి వినాయకచవితి "మహా చతుర్థీ" అలభ్యయోగ పు॥ కా॥ ధు3-౨౫
16	బు	7	పంచ సో 21-24(౩౮-౫౭) స్వాతి 19-45(౩౪-౪౫) బ్రహ్మ 7-49ఐంద్ర రా4-48బవ 10-34వర్జ్య24-59లరా2-29కు దిన౩౦-౫౦బుషి ఋషి ధు3-౩౫
17	గు	8	షష్ఠి మం 19-2(౩౭-౫౫)విశా18-10(౩౦-౪౫)వైధృ రా1-48కౌల8-18వర్జ్య 21-54 ల 23-24కు దిన౩౦-౪౩ "చంపాషష్ఠి" అలభ్యయోగ పు॥ కా॥ ధు3-౪౯
18	శు	9	సప్త బు 16-44(౨౩-౧౦)అనూ16-37(౨౯-౫౭)విష్క22-50గర5-53 వర్జ్య 21-58 ల 23-28కు దిన౩౦-౪౫ ఉభయానధ్యాయః ధు3-౫౯
19	శ	10	అష్ట గు 14-31(౨౧-౩౩)జ్యేష్ఠ15-11(౨౩-౧౩)ప్రీతి19-59బవ14-31వర్జ్య22-45ల24-16కు దిన౩౦-౪౩పూఫర్క్రాం ౪-౯మూల ర్క్రాం తిథిద్వయం ధు౪-౯
20	ఆ	11	నవ శు 12-28(౧౯-౩౦)మూల13-53(౨౦-౨)ఆయు17-15కౌల12-28వర్జ్య12-22ల13-53కు వర్జ్య 23-8 ల 24-35కు దిన౩౦-౪౦ మూల ర్క్రాం తిథి దశమి ధు౪ ౧౯ [రంధః ధు౪-౨౩
21	సో	12	దశ శ 10-37(౧౧-౫౩)పూషా12-48(౧౩-౨౦)సౌభా14-42 గర 10-37 వర్జ్య 20-3ల22-4కు దిన౩౦-౩౮ క్షీరవ్రతా
22	మ	13	ఏకా ఆ 9-1(౩-౫౭)ఉషా11-58(౧౫-౧౫)శోభ12-21భద్ర9-1 వర్జ్య15-53 ల 17-27కు దిన౩౦-౩౬ ఉఫ ౧ ర్క్రాం ౭-౪౩సర్వ౧౧కి పరివర్తన ౧౧కి వామనజయన్తీ విష్ణుశృంఖలయోగః ధు౪-౩౩
23	బు	14	ద్వాద సో 7-44(౪-౪౦)శ్రవ11-28(౧౪-౦)అతి10-16బాల7-44వర్జ్య15-27ల17-2కు దిన౩౦-౩౪ శ్రవణద్వాదశి ధు౪-౪౩
24	గు	15	త్రయో మం 6-49(౨-౨౩)ధని11-20(౧౩-౪౦)సుక8-30తైతి6-49వర్జ్య18-38ల20-15కు దిన ౩౦-౩౧ అనన్తవ్రతం ధు౪-౫౩
25	శు	16	చతుర్ద బు 6-21(౧-౧౦)శత11-38(౧౪-౨౩)ధృతి7-4వణి6-2వర్జ్య18-14ల 19-53కు దిన ౩౦-౨౯ ఉఫ ౨ కన్యాయా మర్క్రాం ౫౫-౪పరేహ్ని పు॥ కా॥ అనన్తవ్రతం ధు౫-౮
26	శ	17	పూర్ణి ○ గు 6-21(౧-౧౦)పూభా12-25(౧౯-౨౦)శూల6-1కౌల రా5-22బవ6-21వర్జ్య22-32ల 24-13కు వ్యాపారా 3-20ల ఉభా కుజ రా ర్క్రాం యోగః గురుపూర్ణిమా మహాలయపక్షః ప్రారంభః ధు౦-౧
27	ఆ	18	బ ప్రతి శు 6-58(౨-౩౦)ఉభా18-43(౧౮-౩౫)వృద్ధిరా5-9కౌల6-58వర్జ్య రా2-37ల4-21కు దిన30-24వ్యాపా9-18కు రేవ రవి. ఉభా కుజ రా ర్క్రాం. స్వాధ్యాయః ధు౦-౧౦
28	సో	19	ద్వితీ శ 7-58(౫-౧౨)రేవ15-32(౨౪-౭)ధ్రువరా5-19గర7-58వర్జ్యం లేదు దిన౩౦-౨౧ రేవరవి బృహత్యుమాప్రతం (ఉండ్రాళ్ళతద్ది) ధు౦-౨౧ [౩౦-౧౯ఉఫ౩ర్క్రాం౨౦-౧ ధు౦-౩౨
29	మ	20	తృతీ ఆ 9-33(౯-౧౦)అశ్వ17-50(౨౯-౫౩)వ్యాఘాత రా5-50భద్ర9-33వర్జ్య18-27 ల 15-12కు వర్జ్య రా4-30ల దిన
30	బు	21	చతుర్థీ సో 11-34(౧౪-౧౨)భర20-30(౩౬-౩౩)హర్ష పూర్తి బాల 11-34 శేష 6-17కు దిన౩౦-౧౩ పంచమీ తిథి. పితృతిథిః మహాభరణీ ధు౦-౪౨ [ధు౦-౫౨
31	గు	22	పంచ మం 13-54(౨౦-౨)కృత్తి23-26(౪౩-౫౨)హర్ష 6-36తైతి13-54వర్జ్య9-58ల11-45కు దిన ౩౦-౧౪ శూన్యతిథి
1	శు	23	షష్ఠి బు 16-22(౨౯-౧౨)రోహి రా2-25(౫౧-౨౦)వజ్ర7-31వణి16-22వర్జ్య17-25 ల 19-13కు దిన౩౦-౧౨ ఉఫ ౪ ర్క్రాం ౪౪-౩౩తులాయనం౪౯-౫౪ తిథి షష్ఠి ఉభయప్రదోషః పరేహ్ని విషువత్పుణ్యకాలః ధు౧-౨
2	శ	24	సప్త గు 18-46(౩౭-౧౨)మృగ రా5-14(౫౮-౨౭)సిద్ధి8-25బవ18-46వర్జ్య 20-40ల 22-27కు దిన౩౦-౧౦ వ్యతీ పాత మహాలయః ధు౧-౧౩
3	ఆ	25	అష్ట శు 20-52(౩౩-౫౫)ఆర్ద్ర పూర్తి(౬౦-౦)వ్యతీ9-10బాల7-49వర్జ్య14-30ల16-16కు దిన౩౦-౩ శైవ నక్తం మూర్య సావర్ణిమన్వాది. మధ్యాష్టమి. ఆర్ద్రాష్టమి ధు౧-౨౩
4	సో	26	నవ శ 22-29(౪౧-౨౩)ఆర్ద్ర7-42(౪-౩౦)వరి9-37 తైతి9-40వర్జ్య 20-40 ల 22-24కు దిన౩౦-౫పునర్వ. శపే అవి నవమి పితృతిథి. దుర్గాదేవ్యుత్థాపనం ధు౧-౩౩
5	మ	27	దశ ఆ 23-28(౪౩-౫౫)పున9-38(౯-౨౦)పరి9-37వణి10-58వర్జ్య18-8 ల 19-45కు దిన ౩౦-౭హస్త ౧ ర్క్రాం ౮-౩౮ పునర్వ. శపే పూషార్క్రాయో॥ ధు౧-౪౩ [ధు౧-౫౪
6	బు	28	ఏకా సో 23-44(౪౪-౩౫)పుష్య10-55(౧౭-౩౭)శివ9-6బవ11-36వర్జ్య24-1ల రా 1-39కు దిన ౩౦-౦ సర్వ ౧౧ శి
7	గు	29	ద్వాద మం 23-15(౪౩-౨౭)ఆశ్లే11-29(౧౩-౫౨)సిద్ధ8-0కౌల11-29వర్జ్య23-24ల24-59కు దిన౨౯-౫౮యతి మహాలయః ప్రదోషః ధు౨-౪
8	శు	30	త్రయో బు 22-5(౪౦-౨౩)మఘ11-20(౧౩-౩౫)సాధ్య6-20శుభ రా4-8గర10-40వర్జ్య19-4 ల 20-37కు దిన౨౯-౫౫ హస్తర్క్రాం౩౭-౧౩మాసశివరాత్రిః ధు౨-౧౪
9	శ	1	చతుర్ద గు 20-18(౩౬-౦)పూఫ10-32(౧౧-౩౫)శుక్ల రా1-27విష్టి9-11వర్జ్య 17-19 ల 18-50కు దిన౨౯-౫౩ చతుర్దశి ముఖం౧౨-౫౪వై సా7-19ల12-44కు వాజసనేయ్యానాం శ్రావణకం శస్త్రహతమహాలయః ధు౨-౨౫
10	ఆ	2	అమా శు 18-1(౩౦-౧౫)ఉఫ9-11(౭-౧౦)బ్రహ్మ22-22చతుష్పా 7-10వర్జ్య16-57 ల 18-26కు దిన౨౯-౫౧ హస్త ర్క్రాం రాక్రాం శేషే అన్వాధానం పిండపితృయజ్ఞః ధు౨-౩౫

			శు
యు	సెప్టెంబరు 16 కన్యాయా మర్క్రాం 17 కన్యాయాం బుధః		
ర బు			
కు			
పూ			
కే రా	సౌ	గు	శ

(పూర్వపద్ధతి పంచాంగే) శ్రీ వికారినామ సంవత్సర శ్రావణమాసః శకః 1881, కలిః 5060, క్రీ. సం 1959

శా॥ 1881 సం॥ శ్రావణం (సాయనసౌరం)

14 శు ప్రతి బు 20-0(౩౫-౩౭)ఆశ్రే18-41వర్జ్య 7-8ల8-47కు
యోగః [వర్జ్య రా2-52ల 4-27కు దిన౩౧-౫౩

15 ద్వితీ గు 19-32(౩౪-౨౯)మఘ18-57 వర్జ్య 6-49ల 8-26కు

16 తృతీ శు 18-34(౩౨-౧)పూఫ18-44వర్జ్య రా1-45ల3-18కు
ఆండాళ్ యదుగిరినాచ్చియార్ కందాడై తోడ
ప్పర్ తి॥ న॥ [8-42కు నాగచతుర్థీ

17 చతుర్థీ శ 17-12 (౨౭-౩౫) ఉఫ 18-7 వర్జ్య రా 2-10 ల

18 పంచ ఆ 15-26 (౨౪-౧౧) హస్త 17-7 వర్జ్య 24-22లరా
2-13కు దిన౩౧-౪౭తిథిద్వయం బుక్, పాముగ, ఉపా
కర్మ బదరీనారాయణ పెరుమాళ్లు తి॥ న॥

19 షష్ఠి సో 13-25(౧౮-౭)చిత్త15-52 వర్జ్య 21-7ల22-37కు
దిన౩౧-౪౬తిథి సప్తమీ [21-6కు సత్యవతీ॥ పు॥

20 సప్త మం 11-11 (౧౩-౩౦) స్వాతి 14-23 వర్జ్య 19-37 ల

21 అష్ట బు 8-48(౯-౩౩)విశా12-46 వర్జ్య 16-29ల 17-59కు
దిన౩౧-౪౨ [వర్జ్య16-19ల17-48కు

22 నవ గు 6-19(౧-౨౧)దశమిరా3-51 (౫౩-౪౮) అనూ 11-6

23 ఏకా శు రా 1-28 (౪౮-౧౩) జ్యేష్ఠ 9-27 వర్జ్య 16-56 ల
18-26కుదిన౩౧-౩౭స్మార్త౧౧శి వరలక్ష్మీవ్రతం

24 ద్వాద శ 23-19(౪౩-౪౯)మూల7-56 వర్జ్య 6-26ల7-56కు
వర్జ్య17-0ల18-31కు రామానుజ మాధ్వ౧౧శి

25 త్రయో ఆ 21-22(౩౭-౫౫)పూషా6-36 ఉషా రా5-25వర్జ్య
14-12ల15-44కు శ్రీపుండరీకాక్షుర్,ఆళ్వందార్ తి॥న॥

26 చతుర్థీ సో 19-56 (౩౪-౫౬) శ్రవ రా 4-43 వర్జ్య 9-18ల
10-51కు సింహార్కః ౨౨-౫౯ సింహాసం॥ పు॥ కా॥

27 పూర్ణి ○ మం 18-31 (౩౧-౪౭) ధనిరా4-22 వర్జ్య 8-40ల
10-14కు అన్వాధానం సకల యాజుషోపాకర్మ.

శ॥ 1881 సం॥ భాద్రపదం (సాయనసౌరం)

28 బ ప్రతి బు 16-52 (౨౮-౫౦) శతి రా4-31 వర్జ్య 11-36ల
18-13కు యోగః [దిన౩౧-౨౫రాఘవేంద్ర తి॥ పు॥

29 ద్వితీ గు 17-25(౨౮-౦)పూభా రా5-6వర్జ్య11-5ల 12-43కు

30 తృతీ శు 17-37 (౨౮-౩౧) ఉభా పూర్తి వర్జ్య 15-10 ల
16-51కు దిన౩౧-౨౩ [దిన౩౧-౨౧

31 చతుర్థీ శ 18-19(౩౧-౧౬)ఉభా6-18వర్జ్య19-7ల 20-50కు

1 పంచ ఆ 19-27 (౩౪-౬) రేవ 7-57 వర్జ్య రా 5-38 ల దిన
౩౧-౧౮ [22-16కు

2 షష్ఠి సో 21-3(౩౭-౬)అశ్వ9-58 శేవ7-22కువర్జ్య 20 31ల

3 సప్త మం 22-57(౪౨-౪౯)భర12-21వర్జ్య రా1-38ల3-24కు

4 అష్ట బు రా 1-1 (౪౯-౫౯) కృత్తి 14-54 వర్జ్యం లేదు దిన
౩౧-౧౨స్మార్త మాధ్వ శ్రీకృష్ణజయన్తి (జన్మాష్టమి)

5 నవ గు రా3-4(౫౩-౫)రోహి17-32 వర్జ్య 8-40ల 10-26కు
వర్జ్య రా 23-43ల 1-29కు, దిన ౩౧-౧౦ రామానుజ
శ్రీకృష్ణజయన్తి, పెరియవాచ్చాంపిళ్లె తి॥ న॥

6 దశ శు రా4-58(౫౯-౪౦) మృగ 20-1 వర్జ్య రా5-12ల పర
వస్తు పట్టరభిరాన్ జియ్యర్ తి॥ న॥ [దిన౩౧-౫

7 ఏకా శ పూర్తి (౬౦-౦) ఆర్ద్ర 22-15 శే.వర్జ్య 6-57 కు

8 ఏకా ఆ 6-18(౧-౧౦) పున 24-4 వర్జ్య 11-10ల 12-53కు
సర్వ౧౧శి [10-15 కు

9 ద్వాద సో 7-21 (౩-౪౭) పుష్య రా 1-30 వర్జ్య 8-33 ల

10 త్రయో మం 7-57 (౫-౧౬) ఆశ్రే రా2-21 వర్జ్య 14-46ల
16-25కు శైవన క్తం మాసశివరాత్రి

11 చతుర్ద బు 8-1(౫-౨౫)మఘ రా2-46వర్జ్య14-33ల 16-11కు

12 అమా ● గు 7-36(౪-౨౨) పూఫ రా 2-36 వర్జ్య 10-43ల
12-18కు పింషపిత్ర్యయజ్ఞః యోగః

(పూర్వపద్ధతి పంచాంగే) శ్రీ వికారినామ సంవత్సర భాద్రపదమాసః శకః 1881, కలిః 5060 క్రీ. సం. 1959

శకం 1881 భాద్రపదం (సాయనసౌరం)

13 శు ప్రతి బు 6-41 (౨-౬) ద్వితీరా 5.31 ఉఫ రా 2-5 వర్జ్య
9.39ల 11-13కు

14 తృతీ శ రా 3-43 (౫౪-౩౮) హస్త రా 1-8 వర్జ్య 10-9ల
11-41కు

15 చతుర్థీ ఆ రా 1-20 (౪౭-౪౩) చిత్త 23-55 వర్జ్య 8-44ల
10-15కు వర్జ్య రా5-11ల సిద్ధివినాయకచతుర్థీ

16 పంచ సో 23 26(౪౩-౫౭ స్వాతి22-27 శేవ6-41కు వర్జ్య
రా 3-40ల5-10కు ఋషి పంచమి

17 షష్ఠి మం 21-5 (౩౭-౩) విశా 20-52 వర్జ్య 24-35 ల
రా2-45కు

18 సప్త బు 18-38(౩౧-౫౬) అనూ 19-10 వర్జ్య 24-28ల రా
1-52కు

19 అష్ట గు 16 12 (౨౫-౪౮) జ్యేష్ఠ 17-30 వర్జ్య 24-59ల రా
2-28కు దిన ౩౦-౩౯ తిథిఅష్టమి

20 నవ శు 13-51(౧౮-౫౭)మూల15-56వర్జ్య14-26ల15-56కు
వర్జ్య రా 24-59ల2-30కుదిన౩౦-౩౫తిథిద్వయం

21 దశ శ 11-42(౧౪-౩౪)పూషా14-34వర్జ్య22-11ల23-42కు
దశేష్టకామ తీ॥పు॥

22 ఏకా ఆ 9-46(౮-౪౪)ఉషా13-26 వర్జ్య17-19ల 18-50కు
సర్వ౧౧శి విష్ణుశృంఖలయోగం

23 ద్వాద సో 8-9(౫-౪౩)శ్రవ12-37వర్జ్య16-42ల18-7కు

24 త్రయో మం 6-54(౨-౩౫)ధని12-11వర్జ్య19-28ల20-59కు
అనన్తవ్రతం

25 చతుర్ద బు 6-8 (౦-౩౭)పూర్ణి ○ రా5-49 (౫౮-౧౧-౫౦)
శతా 12-13 వర్జ్య 18-45 ల 20-23 కు దిన ౩౦-౨౩
అన్వాధానం

శ॥ 1881 సం॥ ఆశ్వయుజం (సాయనసౌరం)

26 బ ప్రతి గు పూర్తి (౬౦-౦) పూభా 12-44 వర్జ్య 22-44ల
24-24కు కన్యాయామర్కః ౨౩-౩౫ యోగః కన్యా
సం॥ పు॥ కా [దిన ౩౦-౧౭

27 ప్రతి శు 6-2(౦-౨౨) ఉభా13-43 వర్జ్య రా 2-28ల 4-10కు

28 ద్వితీ శ 6-45(౨-౮) రేవ 15-13 వర్జ్యం లేదు బృహత్యుమా
వ్రతం [రా 3-40ల 5-25కు

29 తృతీ ఆ 8-0(౫-౧౨)అశ్వ17-9వర్జ్య12-50ల14-33కువర్జ్య

30 చతుర్థీ సో 9-33(౮-౧౦)భర19-36 వర్జ్యం లేదు మహాభరణీ

31 పంచ మం 11-27 (౧౩-౫౫) కృత్తి 21-57 వర్జ్య 8-42 ల
10-28 కు తిథిషష్ఠి [దిన ౩౦-౬ శూన్యతిథి

1 షష్ఠి బు 18-31(౧౮-౫)రోహి24-36వర్జ్య15-43ల17-30కు

2 సప్త గు 15-35(౨౪-౧౪)మృగరా3-9 వర్జ్య6-48ల 8-34కు
దిన ౩౦-౪ తిథిసప్తమి,వ్యతిపాతమహాలయః

3 అష్ట శు 17-28 (౨౭-౫౫) ఆర్ద్ర రా 5-31 వర్జ్య12-28 ల
14-9కు మధ్యాష్టమి.

4 నవ శ 19-0(౩౨-౪౬)పునపూర్తి వర్జ్య18-29ల 20-18కు

5 దశ ఆ 20-8(౩౫-౩౪)పున7-17వర్జ్య15-47ల17-29కు

6 ఏకా సో 20-44(౩౯-౬)పుష్య8-46వర్జ్య22-7ల 23-47కు
సర్వ౧౧శి [23-37కు

7 ద్వాద మం 20-58 (౩౯-౨౯) ఆశ్రే 9-45 వర్జ్య 21-59ల

8 త్రయో బు 20-26 (౩౬-౨౧) మఘ 10-14 వర్జ్య 18-14ల
19-50కు మాసశివరాత్రి

9 చతుర్ద గు 19-34 (౩౪-౧౧) పూఫ 10-14 వర్జ్య 17-18 ల
18 52కు వాజసనేయ్యామా శైవనక్తం

10 అమా ● శు 18.17 (౩౦ ౫౫) ఉఫ 9-48 వర్జ్య 17-55ల
19 27కు అన్వాధానం పింషపిత్ర్యయజ్ఞః మాసవ తీ॥పు॥

శ॥ 1881 సం॥ ఆశ్వయుజం నెల (సాయనసౌరం ఊర్జమాసం)

1959 సం॥ అక్టోబరు నెల

శ॥ 1881 సం॥ కార్తికం నెల

11	ర	3	శు ప్రతి శ 15-20(౨౩-౩౨)హస్త7-24(౩-౪౨)చిత్ర రా5-20(౫౪-౫౦)ఐంద్ర19-1బవ15-20వర్జ్య14-43ల16-10కు దిన౨౯-౪౮హస్త3ర్కః౫౫-౨౬హస్త రక్రాం రాక్రాం శవే చిత్ర శుక్రాం తిథిద్వయం యోగః దేవీ నవ రాత్ర ప్రా॥ చంద్రదర్శనం భు౨-౪౫
12		4	ద్వితీ ఆ 12-26(౧౬-౧౩)స్వాతి రా3-7(౫౩-౦)వైధృ15-28కౌల12-26వర్జ్య10-25 ల 11-52కు దిన౨౯-౪౬తిథి తృతీయ భు౨-౫౫
13		5	తృతీ సో 9-26(౮-౪౩)విశా24-53(౪౩-౨౫)విష్కు11-51గర9-26వర్జ్య8-12ల9-39కు వర్జ్య రా4-33 ల దిన౨౯-౪౩ భు3-౬
14		6	చతుర్థి మం 6-27(౧-౨౦)పంచ రా3-37(౫౨-౫౫) అనూ 22-45 (౪౨-౩) ప్రీతి 8-17 ఆయు రా4-51భద్ర6-27శేవ5-59కు వర్జ్య రా3-56ల5-24కు దిన౨౯-౪౧నాగపూజ భు3-౧౬
15	ర	7	షష్ఠి బు రా1-3(౪౩-౫౦)జ్యేష్ఠ 20-53(౩౩-౨౫) సౌభా రా1-37కౌ ల 14-20వర్జ్య రా 4-22ల5-52కు దిన౨౯-౩౯హస్తర్కః౧౮-౧౮ మూల శుక్రాం ప్రదోషాభావః భు3-౨౬
16		8	సప్త గు 22-50(౪౨-౧౫)మూల19-21(౩౩-౩౨)శోభ22-40గర 11-57వర్జ్య17-51 ల 19-21కు రా వర్జ్య4-29ల దిన ౨౯-౩౬మూల శుక్రాం సరస్వతీపూజ. దేవీత్రిరాత్ర ప్రా॥ భు3-౩౬
17		9	అష్ట శు 21-1(౩౩.౪౨)పూషా18-12 (౩౦-౪౦)అతి 20-4విష్టి 9-55శేవ 6-0కు వర్జ్య రా1-58ల 3 31కు దిన౨౯-౩౪ మహాష్టమి భు3-౪౩
18	ర	10	నవ శ 19-40(౩౪-౨౦)ఉషా17-30(౨౮-౨౫)సుక17-49బాల8-20వర్జ్య21-28ల23-8కు దిన౨౯-౩౨చిత్రా ౧ర్కః ౪౦-౪౩మహానవమి స్వారోచిషమన్వాది సరస్వత్యుద్వాసనం భు3-౫౩
19		11	దశ ఆ 18-48(౩౨-౧౦)శ్రవ17-17(౨౮-౨౨)ధృతి15-58 తైతి 7-14వర్జ్య 21-19 ల 22-56కు దిన౨౯-౨౯ సోపపదం విజయదశమి దేవ్యుద్వాసనం ద్విదళవ్రతారంభః భు౪-౩
20		12	ఏకా సో 18-25(౩౧-౧౨)ధని17-31(౨౮-౫౩) శూల 14-29వణి6-36 వర్జ్య24-56ల రా 2-35కు దిన౨౯-౨౩ వ్యాపా 23-14ల రా5-30కు సర్వ ౧౧శి భు౪-౧౩ [రవే శుపే భు౪-౨౮
21		13	ద్వాద మం 18-31(౩౧-౨౫)శతా18-14(౩౦-౪౨)గండ13-23బవ6-28వర్జ్య24-57ల రా 2-38కు దిన౨౯-౨౫ పూభా
22		14	త్రయో బు 19-4(౩౨-౪౩)పూభా19-24(౩౩-౩౩)వృద్ధి12-38కౌల6-47వర్జ్య రా5-38ల దిన౨౯-౨౨చిత్రా ౨ర్కః ౨-౫౧పూభా రవే శుపే ఉభా శుక్రాం భు౪-౩౮
23		15	చతుర్ద గు 20-4(౩౫-౧౩)ఉభా20-59(౩౩-౩౫)ధ్రువ12-14గర8-34 శేవ 7-20కు దిన౨౯-౨౦ ఉభా శుక్రాం. రేవ రావే అశ్వక్రీడా భు౪-౪౮ [రావే అన్వాధానం ఆగ్రయణం భు౪-౫౯
24		16	పూర్ణి ○ శు 21-28(౩౮-౪౩)రేవ22-58(౪౨-౩౩)వ్యాఘా12-9విష్టి 8-45వర్జ్య 9-59 ల 11-43కు దిన౨౯-౧౮ రేవ
25	ర	17	బ ప్రతి శ 23-16(౪౩-౧౫)అశ్వ రా1-18(౪౮-౨౦)హర్ష 12-22బాల10-22వర్జ్య20-55ల22-40కు దిన౨౯-౧౫చిత్రా 3తులాయామర్కః ౨౪-౩౮యోగః తులా సం॥ పు॥ కా॥
26		18	ద్వితీ ఆ రా1-23(౪౮-౩౨)భరణి 3-57(౫౪-౫౩)వజ్ర12-51తైతి12-19వర్జ్య11-58ల 13-44కు దిన౨౯-౧౩ భు౦-౬
27		19	తృతీ సో రా3-45(౫౪-౨౩)కృత్తి పూర్తి(౬౦-౦)సిద్ధి13-33వణి14-34వర్జ్య17-22 ల 19-10కు దిన౨౯-౧౧ చంద్రోదయోమాత్రవ్రతం (అట్లతద్ది) భు౦-౧౩ [౪౬-౦ఘా ముర్తి భు౦-౨౮
28	ర	20	చతుర్థి మం పూర్తి(౬౦-౦)కృత్తి6-49(౨-౩)వ్యతీ14-24బవ17-0వర్జ్య24-48ల రా2-36కు దిన౨౯-౮చిత్రా ౪ర్కః
29		21	చతుర్థి బు 6-16(౦-౪౨)రోహి9-49(౯-౩౫)వరి15-19బాల6-16వర్జ్య16-7ల 17-55కు దిన౨౯-౬ భు౦-౩౯
30		22	పంచ గు 8-46(౬-౫౩)మృగ12-48(౧౩-౨)పరి16-11తై 08-46వర్జ్య22-10 ల 23-57కు దిన౨౯-౪ భు౦-౫౦
1		23	షష్ఠి శు 11-6(౧౨-౪౩)ఆర్ద్ర15-34(౨౩-౫౩)శివ16-53వణి11-6వర్జ్య రా4-45ల దిన౨౯-౨పునర్వ. శవే భు౧-౦
2	ర	24	సప్త శ 13-4(౧౩-౪౦) పున 17-58(౨౯-౫౫) సిద్ధ17-16బవ13-4శేవ6-32కు వర్జ్య రా2-34 ల 4-17కు దిన ౨౮-౫౯ స్వాతిర్కః౬-౫౮వృశ్చికాయనం ౯-౧౫సౌరహేమంతఋ ప్రా॥ తిథి అష్టమి. శైవనక్తం ఉభయానధ్యాయః హరిపద పుణ్యకాలః భు౧-౧౧
3	పా	25	అష్ట ఆ 14-29(౨౦-౧౨)పుష్య19-48(౩౪-౩౦) సాధ్య 17-18కౌల14-29వర్జ్యం లేదు దిన ౨౮-౫౩ వైపా రా4-54 ల శూన్యతిథి పుష్యార్కయోగః భు౧-౨౨ [తిథి నవమి భు౧-౩౩
4	పా	26	నవ సో 15-13(౨౩-౨)ఆశ్లే20 57(౩౩-౨౨)శుభ16-38గర15-13వర్జ్య9-13 ల 10-53కు దిన౨౮-౫౫ వైపా 12-32కు
5	ర	27	దశ మం 15 10(౨౨-౫౨) మఖ 21-20(౩౮-౧౩) శుక్ల 15-25 భద్ర 15-10 వర్జ్య9-9ల10-47కు వర్జ్య రా5-11ల దిన ౨౮-౫౩స్వాతి౫ర్కః౨౩-౨౯తిథి దశమి భు౧-౪౪
6		28	ఏకా బు 14-18(౨౦-౪౨)పూఫ20-55(౩౩-౧౫)బ్రహ్మ13-35బాల14-18శేవ6-43కు వర్జ్య రా3-46 ల 5-18కు దిన ౨౮-౫౦ఉఫ రాక్రాం తిథిద్వయం సర్వ౧౧శి భు౧-౫౪ [హస్తశేవే తిథిత్రయోదశి భు౨-౫
7		29	ద్వాద గు 12-40(౧౬-౩౩)ఉఫ19-46(౩౪-౨౨)ఐంద్ర11-8తై12-40వర్జ్య రా3-32ల5-1కు దిన౨౮-౪౮ఉఫ రాక్రాం
8	ర	30	త్రయో శు 10-21(౧౦-౪౩)హస్త17-58(౨౯-౫౦)వైధృ8-7విష్కు రా4-38వణి10-21వర్జ్య రా1-12 ల 2-38కు దిన ౨౮-౪౬స్వాతి3ర్కః౪౩-౩౩హస్త శవే శైవనక్తం మాసశివరాత్రి. శస్త్రహతానాముల్కాదానం అపరరాత్రే నరక ౧౪శి ప్రయుక్తతైలాభ్యంగః భు౨-౧౬
9		31	చతుర్ద శ 7-28(౩-౩౫)అమా రా4-11(౫౧-౪౩)చిత్ర15-40(౨౪-౫)ప్రీతి24-47శకు7-28వర్జ్య20-29ల22-4కు స్వాతి రక్రాం శుక్రాం సర్వేషామమా అన్వాధానం పిండపితృయజ్ఞః లక్ష్మీపూజ, కౌముద్యుత్సవః దీపావళి భు౨-౨౩

			శ
యు	అక్టో 4 తులా బుధః 11 తులా శుక్రః 17 తులా రవిః 25వృశ్చికే బుధః		
శు పూ			
ర బు శు రా	చం	గు	శ

శక 1881 సం॥ కార్తిక శు॥ నెల (సాయనసౌరం ధనుర్మాసం)

నవంబరు నెల 1959 సం॥

10		1	శు ప్రతి ఆ 24-38(౪౬-౩౦)స్వాతి13-3(౧౩-౨౩)ఆయు20-43కింస్తు14-24వర్జ్య17-57ల19-21కు దినప్రమా-౪౨స్వాతి రవి క్రాం కుక్రాం యోగః బలిపూజా. ఆకాశదీప ప్రారంభః ధు౨-౩౭ [దర్శనం. ధు౨-౪౭
11		2	ద్వితీ సో 21-1(౩౭-౨౫)విశా10-11(౧౦-౨౦)సౌభా16-33 బాల 10-50వర్జ్య13-48 ల 15-7కు దినప్రమా-౪౦ చంద్ర
12	ర	3	తృతీ మం 17-30(౨౭-౩౭)అనూ7-31(౩-౧౫) జ్యేష్ఠ రా4-48(౫౩-౨౫) శోభ 12-26 తైతి7-1వర్జ్య12-20ల13-46కు దినప్రమా-౩౭ స్వాతి రవి క్రాం ౭-౨౩మూల శుక్రాం ధు౨-౫౯
13		4	చతుర్థి బు 14-15(౨౦-౩౦)మూలరా2-25(౫౦-౫౫)అతి8-31వణిరా4-54 భద్ర14-15 వర్జ్య11-57ల13-24కు వర్జ్య24-58ల రా 2-25కు దినప్రమా-౩౬మూల శుక్రాం తిథి ద్వయం నాగ చతుర్థి ధు౩-౧౦
14		5	పంచ గు 11-25(౧౩-౨౭)పూషా24-38(౪౬-౨౫)ధృతిరా1-41బాల11-25వర్జ్య11-19ల 12-48కు దినప్రమా-౩౪ తిథివృద్ధి నాగపంచమి ధు౩-౨౧
15	ర	6	షష్ఠి శు 9-7(౭-౩౭) ఉషా23-25(౪౩-౨౨)శూల22-59తైతి9-7వర్జ్య 8-14 ల 9-45కు వర్జ్యరా8-19ల4-53కు దినప్రమా-౩౨విశాఖార్క౨౬-౪౭ వృషా10-29 ల 20-34కు ధు౩-౩౨
16		7	సప్త శ 7-28(౩-౨౭)శ్రవ22-58(౪౨-౦) గండ 20-48 వణి 7-28వర్జ్య రా2-54 ల 4-31కు దినప్రమా-౩౦శని రవౌ సప్త శా రవిర్విజయా ని ధు౩-౪౨ [యుగాది విష్ణుత్రిరాత్రం స్వాధ్యా. ధు౩-౫౩
17		8	అష్ట ఆ 6-29(౧-౦)ధని23-1(౪౨-౨౦)వృద్ధి 19-10బవ6-29 వర్జ్యంలేదు దిన ప్రమా-౨౭ని రవౌ సప్త శత కువే కృత
18	ర	9	నవ సో 6-12(౦-౧౫)శత23-48(౪౪-౧౫)ధ్రువ18-8కౌల6-12వర్జ్య6-28ల8-7కు దినప్రమా-౨౬విశాఖార్క౪౬-౦ తా కువే ధు౪-౪ [శుక్రాం ధు౪-౧౫
19		10	దశ మం 6-35(౧-౧౨)పూభా రా1-10(౪౭-౪౦)వ్యాఘా 17-25 గర 6-35 వర్జ్య 6-34 ల 8-16కు దిన ప్రమా-౨౪ ఉభా
20		11	ఏకా బు 7-31(౩-౩౦)ఉభా రా8-1(౫౨-౧౫)హర్ష 17-12భద్ర7-31వర్జ్య11-31ల13-14కుదినప్రమా-౨౨ఉభా శుక్రాం శివ రావే సర్వ ఏకా బోధన ఏకా స్వాయంభువమన్వాది. ధు౪-౨౬ [క్షీరాబ్ధి ద్వాద ధు౪-౩౬
21		12	ద్వాద గు 8-57(౭-౫)రేవ రా5-15 (౫౭-౫౦) వజ్ర 17-19 బాల 8-57వర్జ్య16-8 ల 17-53కు దినప్రమా-౨౦రేవ రాశి
22	ర	13	త్రయో శు 10-46(౧౧-౩౫)అశ్వ పూర్తి(౬౦-౦)సిద్ధి17-41 తైతి10-46వర్జ్యరా3-21ల5-7కు దినప్రమా-౧౬విశాఖార్క౪-౪౦ తిథి ద్వాద ధు౪-౪౭ [జ్వాలాతోరణం ధు౪-౫౭
23		14	చతుర్ద శ 12-52(౧౬-౪౭)అశ్వ7-47(౪-౫)వ్యతీ18-16వణి12-52 వర్జ్య 18-29 ల 20-16కు దినప్రమా-౧౬ శూన్యతిథి
24		15	పూర్ణి ○ ఆ 15-11(౨౨-౩౫)భర10-32(౧౦-౫౭)వరీ18-59బవ 15-11వర్జ్య28-59ల రా 1-47కు దినప్రమా-౧౪కృత్తి రవౌ పంచ తిథి పూర్ణిమ. అన్వాధానం దక్షసావర్ణిమన్వాది. మహాకార్తికి ధు౫-౯
25	ర	16	బ ప్రతి సో 17-39(౨౭-౪౫)కృత్తి13-26(౧౭-౧౨)పరి19-43కౌల17-39వర్జ్యంలేదుదినప్రమా-౧౩విశాఖవృశ్చికేర్కః ౨౩-౨౩ కృత్తి రవౌ పంచ కువే పంచ యోగః వృశ్చిక సంక్రమణం. పుణ్యకాల॥ ధు౫-౨౦
26		17	ద్వితీ మం 20-11(౩౫-౨)రోహి16-24(౨౫-౩౫)శివ20-40తైతి6-55వర్జ్య7-25ల 9-13కు వర్జ్య22-41 ల 24-29 కు దినప్రమా-౧౧ చాతుర్మాస్యవ్రత సమాప్తిః ధు౦-౭
27		18	తృతీ బు 22-42(౪౧-౨౦)మృగ19-22(౩౩-౦)సిద్ధ21-31వణి9-26వర్జ్యరా4-46లదినప్రమా-౯ ప్రదోషాభావః ధు౦-౧౭
28	ర	19	చతుర్థీ గు రా1-6(౪౭-౧౭)ఆర్ద్ర22-14(౪౦-౭)సాధ్య22-17బవ10-54 శేవ6-34కు దినప్రమా-౭అనూ ధార్కః౪౧-౪౧ పునర్వ శవే ధు౦-౩౦ [ధు౦-౪౧
29		20	పంచ శు రా3-15(౫౨-౪౦)పున24-53(౪౬-౪౫)శుభ22-52కౌల14-10వర్జ్య11-33ల13-20కు దినప్రమా-౬ పునర్వ శవే
30		21	షష్ఠి శ రా5-0(౫౭-౦)పుష్యరా3-9(౫౨-౨౩)శుక్ల 23-11గర16-3 వర్జ్య9-39 ల 11-24కు దినప్రమా-౪ ఆర్ద్ర రవౌ సప్త ధు౦-౫౨ [౫౯-౪౦ ఆర్ద్ర రవేసప్త భాను ౭ మి. ధు౧-౩

శక 1881 సం॥ అగ్రహాయణ నెల

డిశంబరు

1	ర	22	సప్త ఆ 6-12(౬౦-౦)ఆశ్లేరా4-55(౫౬-౪౭)బ్రహ్మ23-6విష్టి17-36భద్ర16-54ల18-37కు దినప్రమా-౩ అనూ ధార్కః
2		23	అష్ట సో పూర్తి (౬౦-౦)మఘ6-1(౫౯-౩౦)ఐంద్ర22-31బాల18-27వర్జ్య17-23 ల 19-9కు దినప్రమా-౧ ధనురయనం ౧-౫౨ శివ వ్రతం షడశీతి పుణ్యకాలః ధు౧-౧౫ [ధు౧-౨౬
3		24	అష్ట మం 6-42(౧-౧౨)పూఫ పూర్తి(౬౦-౦)వైధృ21-21కౌల6-42వర్జ్య14-8 ల 15-45కు దినప్రమా-౦ స్వాధ్యాయః
4		25	నవ బు 6-26(౦-౩౦)దశమి రా5-22(౫౭-౨౦)పూఫ6-22(౦-౨౦)ఉఫరా5-56(౫౭-౫౫) విష్కు 19-34 గర 6-26 వర్జ్య13-26ల15-0కు దినప్రమా-౫౭ ఉఫ రాక్రాం హస్తకేవే ధు౧-౩౭
5	ర	26	ఏకా గు రా3-29(౫౩-౫)హస్తరా4-48(౫౬-౧౦)ప్రీతి17-8బవ16-27వర్జ్య13-55ల15-26కు దినప్రమా-౫౬అనూ౩ర్కః ౧౭-౨౦హస్త కేవే గురు పూర్ణిమా, స్మార్త ఏకా ధు౧-౪౯
6		27	ద్వాద శు 24-55(౪౬-౪౦)చిత్రరా2-48(౫౧-౨౨)ఆయు14-5కౌల14-12వర్జ్య12-5ల 18-33కు దినప్రమా-౫౫ రామానుజ మాధ్వ ఏకా ప్రదోషః గోవత్స ద్వాద ధు౨-౦
7		28	త్రయో శ 21-43(౩౭-౪౦)స్వాతి24-18(౪౫-౭)సౌభా10-31 గర 11-19వర్జ్య7-49 ల 9-15కు వర్జ్యరా5-13ల దినప్రమా-౫౪శని త్రయో ప్రదోషః మాసశివరాత్రిః ధు౨-౧౧
8		29	చతుర్ద ఆ 18-7(౨౯-౩౭)విశా21-24(౩౭-౫౦)శోభ6-31అతిరా2-14విష్టి7-32 శేవ6-33కు వర్జ్య24-58లరా2-16కు దినప్రమా-౫౩ అనూర్కః ౪-౪౨ అనూ రక్రాం కుక్రాం వాజసనేయ్యామావాస్య వ్రతం ధు౨-౨౩
9		30	అమా ● సో 14-16(౧౯-౫౭)అనూ18-17(౩౦-౦)సుక21-46నాగ14-16వర్జ్య23-9 ల 24-32కు దినప్రమా-౫౨ అనూ రక్రాం కుక్రాం తిథిద్వయం అన్వాధానం పిండపితృయజ్ఞః సోమవత్యమా ధు౨-౩౪

			కే
యు	నవం 2 శనాస్తి, శుక్రః 16 వృశ్చికే రవిః 24 వృశ్చికే కుజః		
కు ప్లూ			
రా	ర కు సౌ	బు గు	శ

(పూర్వపద్ధతి పంచాంగే) శ్రీ వికారినామ సంవత్సర ఆశ్వయుజమాసః శకః 1881, కలిః 5060, క్రీ. సం 1959

శకం 1881 సం॥ ఆశ్వయుజం నెల (ప్రాయనసారం)

11 శు ప్రతి శ 16-35(౨౬-౪౦)హ స్త9-5వర్జ్య16-36ల18-7కు దిన౨౯-౪౨ యోగః దేవీనవరాత్ర ప్రా॥

12 ద్వితీ ఆ 14-17(౨౧-౪౪)చిత్ర7-49 వర్జ్య 13-6ల14-36కు దిన౨౯-౩౯ తిథిద్వయం

13 తృతీ సో 12-25(౧౬-౧౫) స్వాతి 6-26విశా రా4-54వర్జ్య 11-40ల13-10కుదిన౨౯-౩౭తిథి చతుర్థీ.

14 చతుర్థీ మం 10-5 (౧౦-౨౪) అనూ రా3-11 వర్జ్య 8-37ల 10-6కు

15 పంచ బు 7-37(౪-౨౧) షష్ఠి రా5-18 (౫౩-౫౪)జ్యేష్ఠ రా 1-29వర్జ్య8-23ల9-58కుదిన౩౯-౩౨

16 సప్త గు రా2-54 (౫౨-౨౪) మూల 28-58 వర్జ్య 8-58 ల 10-28కువర్జ్య22-25ల 23-55కు సరస్వతీపూజ, సత్య పరాయణ తీ పు॥

17 అష్ట శు 22-44(౪౬-౪౯)పూషా22-27వర్జ్య8-56ల10-26కు

18 నవ శ 22-51(౪౨-౧౮) ఉషా 21-16 వర్జ్య 6-4ల 7-35కు వర్జ్యరా1-7ల2-39కు

19 దశ ఆ 21-14(౩౮-౧౬)శ్రవ20-22వర్జ్య24-17లరా1-51కు విజయ ౧౦ మి తిరువేంగడముడయాన్ వేదాంతదేశికర్ తి॥ వ॥ [సర్వ ౧౧ శి

20 ఏకా సో 20-5(౩౫-౨౩)ధని19-52 వర్జ్య రా3-2ల 4-37కు

21 ద్వాద మం 19-19 (౩౩-౨౬) శత 19-45 వర్జ్య రా 2-16ల 3-54కు దిన౨౯-౧౭ [దిన౨౯-౧౪

22 త్రయో బు 19-5 (౩౨-౫౧) పూభా 20-10 వర్జ్యంలేదు

23 చతుర్ద గు 19-19(౩౩-౨౪)ఉభా21-2వర్జ్య6-7 ల 7-46కు

24 పూర్ణి ○ శు 20-3 (౩౫-౧౬) రేవ 22-26 వర్జ్య 9-44 ల 11-25కు అన్వాధానం, ఆగ్రయణం

శక 1881 సం॥ కార్తికం నెల (ప్రాయనసారం)

25 బ ప్రతి శ 21-18 (౩౮-౨౦) అశ్వి 24-15 వర్జ్య 19-57 ల 21-40 కు తులాయామర్కః ౪౯-౩౫ యోగః తుల దుర్యస్తులా సం॥ పు॥ కా॥

26 ద్వితీ ఆ 22-58(౪౨-౨౯)భరరా2-29వర్జ్య10-44ల12-29కు

27 తృతీ సో 24-55 (౪౭-౨౩) కృత్తి రా4-58 వర్జ్య 15-44ల 17-30కు చంద్రోదయోమావ్రతం

28 చతుర్థీ మం రా3-2(౫౨-౪౧) రోహి పూర్తి వర్జ్య 22-45ల 24-32కు [15-35కు

29 పంచ బు రా5-10 (౫౭-౫౮) రోహి 7-37 వర్జ్య 18-49 ల

30 షష్ఠి గు పూర్తి(౬౦-౦)మృగ10-11వర్జ్య19-24 ల 21-9కు

1 షష్ఠి శు 7-1(౨-౩౫)ఆర్ద్ర12-32వర్జ్యరా1-33 ల 3-17కు

2 సప్త శ 8-34(౬-౨౬) పున14-9 వర్జ్య 23-5ల 24-47కు దిన ౨౮-౫౧ [౨౮-౪౮

3 అష్ట ఆ 9-48(౯-౧౮) పుష్య 16-8 వర్జ్య రా 5-32ల దిన

4 నవ సో 10-22(౧౦-౫౫) ఆశ్లే 17-15 శేష వర్జ్య 7-12కు వర్జ్య రా 5-32ల

5 దశ మం 10-31(౧౧-౧౫)మఘ17-51శే.వర్జ్య7-11కువర్జ్య రా 1-53 ల 3-31కు

6 ఏకా బు 10-3(౧౦-౧౭)పూఫ17-58వర్జ్య రా1-3ల2-37కు సర్వ౧౧శి

7 ద్వాద గు 9-17(౮-౧౧)ఉఫ17-36వర్జ్యరా1-44 ల 3-17కు

8 త్రయో శు 8-1(౪-౫౭)హ స్త16-52వర్జ్య24-30లరా2-2కు అపరరాత్రే నరకచతుర్దశి తైలాభ్యంగం

9 చతుర్ద శ 6-22(౦-౫౧) అమా ● రా4-29(౫౫-౧౭) చిత్ర 15-46వర్జ్య21-4ల22-35కుసర్వేషామమాఅన్వాధానం పిండపితృయజ్ఞః దీపావళీ

(పూర్వపద్ధతి పంచాంగే) శ్రీ వికారినామ సంవత్సర కార్తికమాసః శకః 1881, కలిః 5060, క్రీ. సం 1959

శక 1881 సం॥ కార్తికం నెల (ప్రాయనసారం)

10 శు ప్రతి ఆ రా2-19(౫౦-౪౩) స్వాతి 14-26 వర్జ్య19-40ల 21-10కు యోగః

11 ద్వితీ సో 23-58(౪౪-౫౮)విశా12-55వర్జ్య16-38ల18-7కు దిన౨౮-౩౦ [17-56కు

12 తృతీ మం 21-34 (౩౮-౪౭) అనూ 11.15 వర్జ్య 16-27ల

13 చతుర్థీ బు 19-6(౩౨-౩౭)జ్యేష్ఠ9-31వర్జ్య17-0ల18-30కు నాగరరీ మణవాళమహాముని తి॥వ॥

14 పంచ గు 16-54(౨౭-౪) మూల7-59 వర్జ్య 6-29ల 7-59కు వర్జ్య17-0ల18-30కు నాగపమి

15 షష్ఠి శు 14-50(౨౧-౫౫-౧౯) పూషా6-30 ఉషా రా 5-10 వర్జ్య14-4ల15-34కు దిన౨౮-౨౨ తిథిద్వయం

16 సప్త శ 12-59(౧౭-౧౫-౩౯)శ్రవ రా2-8వర్జ్య9-1ల10-33 కు దిన ౨౮-౨౦ తిథి అష్టమి. పొయిఘయాళ్వార్ పిళ్ళె లోకాచార్యర్ తి॥వ॥ [౨౮-౧౮పూదత్తాళ్వార్ తి॥వ॥

17 అష్ట ఆ 11-25(౧౩-౧౯)ధని రా3-34వర్జ్య8-3ల9-37కు దిన

18 నవ సో 10-17(౧౦-౨౭)శత రా3-21వర్జ్య10-43ల18-18కు పేయాళ్వార్ తి॥వ॥

19 దశ మం 9-34(౮-౪౦)పూభా రా8-40 వర్జ్య9-50ల11-27కు

20 ఏకా బు 9-23(౮-౯) ఉభా 4-25 వర్జ్య 13-35ల 15-14కు సర్వ౧౧శి బోధన ౧౧శి [వేదనిధి తీ॥పు॥

21 ద్వాద గు 9-39(౮-౪౯)రేవరా5-48 వర్జ్య 17-4ల 18-45కు

22 త్రయో శు 10-30 (౧౦-౫౫) అశ్వి పూర్తి వర్జ్యరా 3-16ల 4-58కు [దిన౨౮-౫తిథిపూర్ణిమా జ్వాలాతోరణం

23 చతుర్ద శ 11-47(౧౪-౬) అశ్వి 7-34 వర్జ్య18-1ల 19-46కు

24 పూర్ణి ○ ఆ 13-29 (౧౮-౧౯) భర 9-43 వర్జ్య 22-56 ల 24-42కు దిన౨౮-౩శూన్యతిథి అన్వా॥

శక 1881 సం॥ ఆగ్రహాయణం నెల

25 బ ప్రతి సో 15-29(౨౩-౨౦) కృత్తి 12-9 వర్జ్యరా 5-58ల వృశ్చికేర్కః ౪౨-౪౮ తిథిప్రతిపత్ యోగః వృశ్చిక సం॥ పు॥ కా॥

26 ద్వితీ మం 17-38(౨౮-౪౦)రోహి14-45 శేవ7-40కు వర్జ్య 20-58ల 22-44కు

27 తృతీ బు 19-46 (౩౩-౫౯) మృగ 17-21 వర్జ్యరా 2-36ల 4-22కు [నిధి తీ॥పు॥

28 చతుర్థీ గు 21-40(౩౮-౪౮)ఆర్ద్ర19-47 వర్జ్యంలేదు విద్యా

29 పంచ శు 23-17(౪౨-౪౫)పున21-53వర్జ్య8-50ల 10-35కు

30 షష్ఠి శ 24-30(౪౫-౪౫)పుష్య23-38 వర్జ్య6-29ల 8-12కు దిన౨౭-౫౩

1 సప్త ఆ రా1-7(౪౭-౧౭)ఆశ్లే24-50వర్జ్య13-4ల14-45కు

2 అష్ట సో రా1-18(౪౭-౪౩) మఘరా 1-35 వర్జ్య 13-13ల 14-52కు

3 నవ మం 24-57 (౪౬-౫౦) పూఫ రా 1-51 వర్జ్య 9-41ల 11-18కు [దిన౨౭-౪౬

4 దశ బు 24-4(౪౪-౩౪) ఉఫ25-34 వర్జ్య 8-59ల 10-34కు

5 ఏకా గు 22-48 (౪౧-౨౨) హస్త 24-57 వర్జ్య 9-45 ల 11-19కు సర్వ౧౧శి [వర్జ్యరా5-10ల

6 ద్వాద శు 21-7(౩౭-౯) చిత్ర23-53 వర్జ్య 8-35ల 10-7కు

7 త్రయో శ 19-9(౩౨-౧౬)స్వాతి22-35 శేవ6-41 వర్జ్యరా 3-39 ల 5-19కు శని౧౩శి, మాసశివరాత్రి

8 చతుర్ద ఆ 17-0(౨౬-౫౧)విశా21-4 వర్జ్య24-48ల రా2-17 కు వాజసనేయ్యమా పద్మనాభ తీ॥పు॥

9 అమా ● సో 14-43(౨౧-౫)అనూ19-28 వర్జ్య24-40ల రా 2-9కు తిథిద్వయం అన్వాధానం పిండపితృయజ్ఞః

శ్రీ వికారినామ సం॥ మార్గశిరమాసః(చాంద్రః తపాః శిశిర ఋతుః దక్షిణ-ఉత్తర అయనే) శకః 1881, కలిః 5060 క్రీ.సం 1959

10		1	శు ప్రతి మం 10-21(౧౦-౭)జ్యేష్ఠ15-8(౨౨-౫) ధృతి 17-22 బవ 10-21 వర్జ్య 22-9ల 23-33కు దిన ౨౭-౫౧మూల శక్రాం యోగః అనధ్యాయః చంద్రదర్శనం భు౨-౪౫
11	శ	2	ద్వితీ బు 6-34(౦-౪౦)తృతీరా8-7(౫౧-౨౨)మూల12-10(౧౪-౪౦) శూల 13-7 కౌల 6-34 వర్జ్య 10-46ల12-10కు వర్జ్య 20-44ల22-10కుదిన౨౭-౫౯జ్యేష్ఠార్కః౫౧-౫౩మూల శక్రాం భు౨-౫౭
12		3	చతుర్థి గు 24-11(౪౪-౪౦)పూషా9-36(౮-౧౨)గం9-10వృద్ధి రా5-41వణి18-39వర్జ్య 16-55ల18-28కుదిన౨౭-౪౮భు౩-౮
13		4	పంచ శు 21-54(౩౮-౫౭)ఉషా7-34(౩-౭)ధ్రువరా6-14(౫౬-౪౦) ధ్రువరా2-46బవ 11-3వర్జ్య 11-21ల12-51కుదిన౨౭-౪౭ నాగపూజ భు౩-౧౯
14		5	షష్ఠి శ 20-23(౩౫-౭)ధని రా5-42(౫౮-౨౫)వ్యాఘా24-23కౌల9-9వర్జ్య 10-9ల11-43కు,దిన౨౭-౪౬ సుబ్రహ్మణ్య షష్ఠి ఉభయప్రదోషః భు౩-౩౧
15	శ	6	సప్త ఆ 19-43(౩౩-౨౭)శతరా5-59(౫౯-౭)హర్ష 22-50గర8-3 వర్జ్య 13-0ల14-37కు దిన౨౭-౪౫జ్యేష్ఠార్కః౮-౫౦ భానుసప్తమి. "జయసప్తమి" అలభ్యయోగం॥పు॥ భు౩-౪౨
16		7	అష్ట సో 19-52(౩౩-౪౭) పూభా పూర్తి (౬౦-౦)వజ్ర21-50విష్టి3-33వర్జ్య 12-40ల 14-20కు దిన౨౭-౪౫ కాలభైరవాష్టమి భు౩-౫౩
17		8	నవ మం 20-47(౩౬-౨)పూభా7-2(౧-౪౦)సిద్ధి21-25బాల8-20వర్జ్య17-20ల19-3కు దిన ౨౭-౪౪ ఉభా శక్రాం ప్రళయకల్పః భు౪-౫
18	శ	9	దశ బు 22-20(౩౯-౫౫)ఉభా8-47(౬-౨)వ్యతీ21-28తైతి9-33వర్జ్య 21-55ల 23-40కు దిన ౨౭-౪౩ జ్యేష్ఠా ౩ ర్కః ౨౫-౪౨ఉభా శక్రాం, రేవ రాశే భు౪-౧౬ [౧౧శీభు౪-౨౭
19		10	ఏకా గు 24-22(౪౪-౫౭)రేవ11-4(౧౧-౪౨)వరీ21-58వణి11-21వర్జ్యం లేదుదిన౨౭-౪౨రేవ రాశే సురు ౧౧ శీ పర్వ
20		11	ద్వాద శు రా2-48(౫౦-౫౦)అశ్వ13-48(౧౮-౨౦)పరి22-33బవ13-32వర్జ్య 9-17ల11-4కువర్జ్య 24-28లరా2-16కు దిన౨౭-౪౧ భర శుచే పంచమత్స్య జయంతీ, ప్రదోషః భు౪-౩౯
21	శ	12	త్రయో శ రా5-14(౫౭-౫) భర 16-36(౨౫-౩౦) శివ 23-20 కౌల 15-59వర్జ్య రా6-4ల దిన ౨౭-౪౧ జ్యేష్ఠా ౪ర్కః ౪౨-౨౬భరణుచే పంచ శనిగ౩ శీ ప్రదోషః హనుమద్వ్రతం భు౪-౫౦
22		13	చతుర్థీ ఆ పూర్తి(౬౦-౦)కృత్తి19-34(౩౨-౫౨)సిద్ధ24-11గర18-32శేవ7-53కుదిన౨౭-౪౦భు౫-౧
23		14	చతుర్థీ సో 7-47(౩-౨౫)రోహి22-32(౪౦-౧౭)సాధ్యరా1-1వణి7-47 వర్జ్య 13-33ల15-21కు వర్జ్య రా 4-48ల దిన ౨౭-౪౦ దత్తజయంతి భు౫-౧౨
24	శ	15	పూర్ణి ○ మం 10-19(౯-౪౨)మృగరా1-26(౪౭-౩౦)శుభ రా1-48బవ10-19 శేవ6-37కుదిన౨౭-౩౯మూలధనుష్య ర్కః౫౯-౧అర్ద్ర శుచే సాధ్యసర్కాయోగః పరదినే ధనస్సం క్రమణ పు॥ కా భు౫-౨౪
25		16	బ ప్రతి బు 12-43(౧౫-౪౨)ఆర్ద్రరా4-12(౫౪-౨౫)శుక్ల రా2-28కౌ12-43వర్జ్య 10-48ల12-35కు దిన ౨౭-౩౯అర్ద్ర శుచే పునర్వ రచే తిథి ద్వితీయ పరశురామజయంతి అనధ్యాయః భు౦-౦-౧౨
26		17	ద్వితీ గు 14-59(౨౧-౨౦)పునర్వపూర్తి(౬౦-౦)బ్రహ్మ రా3-0గర14-59వర్జ్య 17-29 ల 19-16కు దిన ౨౭-౩౯పున. రచే శూన్యతిథి భు౦-౧౧
27		18	తృతీ శు 17-1(౨౬-౨౫)పునర్వ6-47(౦-౫౦)ఐంద్రరా8-20భద్ర17-1వర్జ్య15-33ల17-18కుదిన౨౭-౩౮ పుష్య శుచే తిథి తృతీయ ఉభయ ప్రదోషః భు౦-౨౨ [ర్కః౧౫-౩౦పుష్య శుచే భు౦-౩౩
28	శ	19	చతుర్థీ శ 18-45(౩౦-౪౨)పుష్య9-6(౬-౩౫)వైధృరా8-25బాల18-45వర్జ్య22-57ల 24-41కు దిన ౨౭-౩౮ మూల ౨
29		20	పంచ ఆ 20-5(౩౪-౨)ఆశ్లే11-5(౧౧-౩౨)విష్కరా3-10కౌల7-24వర్జ్య23-50లరా1-32కుదిన౨౭-౩౮భు౦-౪౩
30		21	షష్ఠి సో 20-54(౩౬-౨)మఘ12-37(౧౫-౨౦) ప్రీతి రా2-31గర8-30 వర్జ్య 20-56ల 22-36కు దిన౨౭-౩౮ ఉభయ ప్రదోషః భు౦-౫౪
1	శ	22	సప్త మం 21-7(౩౬-౩౩)పూఫ18-36(౧౭-౪౫)ఆయుః రా1-22విష్టి9-1 వర్జ్య 20-58ల22-30కు దిన ౨౭-౩౮మూల౩ ర్కః౩౧-౫౨మకరాయనం ౩౩-౫౭ సౌరశిశిర ఋతు ప్రారంభం॥ ఉఫరాక్రాం పరేద్యు రుత్తరాయణ పుణ్యకాలః భు ౧-౫
2		23	అష్ట బు 20-38(౩౫-౨౦)ఉఫ13-55(౧౮-౩౨)సౌభా23-41బాల 8-52 వర్జ్య 22-10ల23-45కు ఉఫరాక్రాం హస్త శేచే శైవన క్తం త్రిస్పృ కాః భు౦-౧౬
3		24	నవ గు 19-25(౩౨-౧౫)హస్త18-32(౧౭-౩౨)శోభ21-25తైతి8-2వర్జ్య21-10ల22-42కు హస్త శేచే భు౧-౨౭
4	శ	25	దశ శు 17-28(౨౭-౨౨) చిత్ర 12-27(౧౪-౫౦)అతి18-35భద్ర17-28 వర్జ్య 17-33ల19-8కు మూల ౪ర్కః ౪౮-౬ భు ౧-౩౭
5		26	ఏకా శ 14-53(౨౦-౫౫)స్వాతి10-41(౧౦-౨౫)సుక15-18బాల14-53వర్జ్య 15-44ల17-11కుతిథిద్వయం సర్వ౧౧శీ భు ౧-౪౮ [దిన ౨౭-౩౮ జ్యేష్ఠ శుక్రాం తిథి త్రయోదశీ భు ౧-౫౯
6		27	ద్వాద ఆ 11-44(౧౩-౦)విశా8-21(౪-౩౩)అనూరా5-36(౫౩-౭) ధృతి 11-25 తైతి 11-44 వర్జ్య 11-54ల13-18కు
7		28	త్రయో సో 8-12(౪-౧౦) చతుర్దశిరా4-27(౫౦-౩౭) జ్యేష్ఠ రా2-36(౫౦-౧౦)శూల7-17 గండ రా2-57వణి8-12 వర్జ్య10-30ల11-54కుదిన౨౭-౩౮జ్యేష్ఠ శుక్రాం మూల రక్రాం శైవన క్తం మాసశివరాత్రిః భు౨-౧౦
8	శ	29	అమా ● మం 24-39(౪౫-౧౫)మూలరా11-33(౪౨-౩౦) వృద్ధి 22-35 చతుష్పా 14-33 వర్జ్య 9-36ల11-0కువర్జ్య 22-9ల23-33కుదిన౨౭-౩౯పూషార్కః౪-౧౩ మూల రక్రాం౫పా॥పూషా రక్రాం శక్రాం సర్వ౩౦ మా అన్వాధానం పిండపితృయజ్ఞః భు ౨-౨౧

శకం 1881 సం॥ అగ్రహాయణం ౧౯ (సాయనమాసం సహస్యమాసం)

1959 సం॥ డిశంబరు నెల

శకం 1881 సం॥ పౌషం ౧౦

			శ
యు	డిశెం 1 తులా శుక్రః 15 ధనుష్యర్కః 27 వృశ్చికే శుక్రః		
ప్లూ			
కు రా	నె	ర కు బు గు	శ

శక 1881 సం॥ పౌషం శు॥ (సాయనసౌరం మకరమాసం) — 1960 సం॥ జనవరి

9		30	శు॥ ప్రతి బు 21-1(౩౬-౧౦)పూషా20-39(౩౫-౧౫)ధ్రువ18-20కింస్తు10-50 వర్జ్య 7-59ల9-24కు వర్జ్య రా 8-48ల 5-14కుదిన౨౭-౩౯పూషా ర్కాం శుక్రాం యోగః భు౨-౩౧
10		31	ద్వితీ గు 17-44(౨౭-౫౭)ఉషా18-5(౨౮-౫౦) వ్యాఘా 14-22బాల7-22 వర్జ్య 9-45ల11-13కు దిన ౨౭-౪౦ చంద్ర దర్శనం భు ౨-౪౨
11	ర	1	తృతీ శు 14-59(౨౧-౨) శ్రవ 16-5(౨౩-౪౭) హర్ష 10-48 గర 14-59 వర్జ్య 19-52ల 21-22కుదిన౨౭-౪౦పూషా౨ర్కాః౨౦-౧౭ తిథిద్వయం భు౨-౫౩
12		2	చతుర్థి శ 12-56(౧౫-౫౫)ధని14-45(౨౦-౨౭)వజ్ర7-46సిద్ధిరా5-22 భద్ర 12-56వర్జ్య 21-47ల23-21కుదిన౨౭-౪౧తిథి పంచమి భు౩-౪
13	జ	3	పంచ ఆ 11-41(౧౨-౪౫)శత14-14(౧౯-౮)వ్యతీరా8-39 బాల 11-41 వర్జ్య 20-48 ల 22-20కుదిన౨౭-౪౧ పౌశార్కః యోగః భు౩-౧౫
14	ర	4	షష్ఠి సో 11-20(౧౧-౫౨)పూభా14-34(౧౯-౫౭)వరీరా2-37తైతి11-20వర్జ్య 24-38ల రా2-19కుదిన ౨౭-౪౨ పూషా౩ర్కాః౩౬-౪౨ ఉభా శుక్రాం భు౩-౨౫
15		5	సప్త మం 11-50(౧౩-౭)ఉభా15-44(౨౨-౫౨)పరిరా2-12వణి11-50 వర్జ్య రా4-40ల 6-24కుదిన౨౭-౪౩ఉభా శుక్రాం రేవరావే ఉభయానధ్యాయః భు౩-౩౬
16		6	అష్ట బు 13-6(౧౬-౧౭) రేవ 17-38(౨౭-౩౭)శి వరా 2-20 బవ 13-6 వర్జ్యంలేదు దిన ౨౭-౪౪ రేవరావే తిథినవమి బుధాష్టమీ గం 13-6ప "మహారుద్రాష్టమి" అలభ్యయో॥ పు॥ కా॥ భు౩-౪౭
17	ర	7	నవ గు 15-2(౨౧-౫)అశ్వ20-6(౩౩-౪౫)సిద్ధరా2-51కౌల15-2 వర్జ్య 15-42ల17-28కు దిన ౨౭-౪౪ పూషా ౪ర్కాః ౫౨-౫౩ శూన్య తిథి భు౩-౫౮ [భు ౪-౯
18		8	దశ శు 17-22(౨౬-౫౫)భర22-56(౪౦-౫౦) సాధ్య రా8-37గర17-22 వర్జ్య 6-50ల8-37కు దిన ౨౭-౪౫ తిథి దశమి
19		9	ఏకా శ 19-57(౩౩-౨౦)కృత్తిరా1-56(౪౮-౧౭)శుభరా4-29వణి6-40 వర్జ్య 12-26ల14-14కుదిన౨౭-౪౬సర్వ౧౧శి వైకుంఠైకాదశీ, వైకుంఠ ౧౧ శి (ముక్కోటి) భు౪-౧౯
20		10	ద్వాద ఆ 22-33(౩౯-౫౦)రోహిరా4-57(౫౫-౫౦)శుక్ల రా5-21బవ9-15వర్జ్య 19-57ల21-45కు దిన౨౭-౪౭ కూర్మ ముఖం ౨౯-౫౩కూర్మ౧౨శి భు౪-౩౦
21	ర	11	త్రయో సో రా1-3(౪౬-౫)మృగ పూర్తి(౬౦-౦)బ్రహ్మరా6-7కౌల11-48 వర్జ్య 11-18ల13-0కు దిన౨౭-౪౮ఉషా౧ ర్కాః౯-౭మృగ రవే ౯ ఊ భు౪-౪౧
22		12	చతుర్ద మం రా8-20(౫౧-౪౭)మృగ7-9(౩-౦)ఐంద్ర పూర్తి గర10-11 వర్జ్య 17-9ల18-55కు దిన౨౭-౪౯మృగ రవే ఆర్ద్ర రవే భు౪-౫౨
23		13	పూర్ణి ○ బు రా5-20(౫౬-౪౨)ఆర్ద్ర10-28(౯-౩౮)ఐంద్ర6-42 విష్టి 16-30 వర్జ్య 23-39లరా1-25కు దిన౨౭-౫౦ ఆర్ద్ర రవే పునర్వ రవే అన్వాధానం తూలపరీతు భు౫-౩
24	ర	14	బ ప్రతి గు పూర్తి(౬౦-౦)పున12-52(౧౫-౩౭)వైధృ7-6బాల18-11 వర్జ్య 21-33ల23-17కుదిన౨౭-౫౨ఉషా౨ర్కాః ౨౫-౨౪పునర్వ రవే యోగః మకర సం॥ పు॥ కా॥ భు౫-౧౩ [భు౦-౬
25		15	బ ప్రతి శు 7-8(౧-౨)పుష్య14-57(౨౦-౪౭)విష్క7-15కౌల7-8 వర్జ్య రా4-41ల6-25కు దిన౨౭-౫౩ స్వాధ్యాయః
26		16	ద్వితీ శ 8-26(౪-౩౦)ఆశ్లే16-44(౨౫-౧౫)ప్రీతి7-10గర8-26వర్జ్య రా5-26లదిన౨౭-౫౪భు౦-౧౫
27	ర	17	తృతీ ఆ 9-27(౭-౨)మఘ18-9(౨౮-౪౭)ఆయు6-49 సౌభా రా6-10 భద్ర 9-27 శి వ7-8కు వర్జ్య రా 2-30ల 4-10కు దిన౨౭-౫౫ఉషా౩ర్కాః౪౧-౪౩భు౦-౨౪ [రాత్రాం భు౦-౩౪
28		18	చతుర్థి సో 10-5(౮-౩౭) పూఫ 19-11(౩౧-౨౨) శోభ రా5-13 బాల 10-5 వర్జ్య రా2-33ల4-12కు దిన౨౭-౫౭ ఉఫ
29		19	పంచ మం 10-16(౯-౫)ఉఫ19-46(౩౨-౫౦)అతిరా8-51 తైతి10-16వర్జ్య రా4-12ల5-48కుదిన౨౭-౫౮ఉఫరాత్రాం హస్త రవే భు౦-౪౩ [౫౮-౧౨ హస్త రవే భు౦-౫౩
30	ర	20	షష్ఠి బు 9-58(౮-౨౦) హస్త 19-52(౩౩-౫) సుక రా2-5వణి9-58 వర్జ్య రా8-48ల5-17కు దిన౨౮-౦ ఉషా ౪ర్కాః
1		21	సప్త గు 9-8(౬-౧౫) చిత్ర 19-25(౩౧-౫౭) ధృతి 23-54 బవ 9-8 వర్జ్య 24-47ల రా2-19కు కుంభాయనం ౦-౧౬ వైవస్వతం, త్రిస్పృశా పూరిపద పుణ్యకాలః భు౧-౨
2		22	అష్ట శు 7-44(౨-౪౫)స్వాతి5-48(౫౫-౧౦)శూల18-26(౨౯-౩౦)గండ 21-16కౌల7-44 వర్జ్య 23-42లరా1-12కు దిన౨౮-౩స్వాధ్యాయః భు౧-౧౧
3		23	దశ శ రా8-33(౫౧-౫౨)విశా16-56(౨౫-౪౫)గండ18-18వణి16-35వర్జ్య 20-37ల22-5కుదిన౨౮-౪భు౧-౨౧
4	ర	24	ఏకా ఆ 24-31(౪౪-౪౨)అనూ14-59(౨౦-౫౨)వృద్ధి14-49బవ18-57 వర్జ్య 20-2ల21-29కు దిన౨౮-౬ క్రొత్త౧ర్కాః ౧౪-౪౯సర్వ౧౧శి భు౧-౩౧
5		25	ద్వాద సో 21-28(౩౬-౫౨)జ్యేష్ఠ12-40(౧౫-౫)ధ్రువ11-7కౌల10-57వర్జ్య 19-50ల21-16కుదిన౨౮-౭భు౧-౪౦
6		26	త్రయో మం 18-6(౨౮-౪౦)మూల10-10(౮-౫౦) వ్యాఘా 7-15హర్ష రా8-19గర7-44 వర్జ్య 8-44ల10-10కు వర్జ్య 18-45ల20-11కుదిన౨౮-౯పూషా మిత్రాం శుక్రాం వైవస్వతం మాసశివరాత్రిః భు౧-౪౯
7	ర	27	చతుర్ద బు 14-50(౨౦-౩౨)పూషా7-36(౨-౨౭)ఉషా రా5-11(౫౩-౫౭)వజ్ర23-23శకు14-50వర్జ్య 14-47ల16-14కు దిన౨౮-౧౧శ్రవణర్కాః ౩౧-౩౩ పూషా మిత్రాం శుక్రాం శ్రవరాత్రాం తిథిద్వయం సర్వహోమయా అన్వాధానం భు ౧-౫౯
8		28	అమా ● గు 11-45(౧౨-౫౦)శ్రవరా3-2(౫౧-౨)సిద్ధి 19-49 నాగ 11-45 వర్జ్య 08-49ల 10-17కు దిన౨౮-౧౨శ్రవరాత్రాం తిథిః ప్రతిపత్ పిండపితృయజ్ఞః యోగః భు౨-౮

శక 1881 సం॥ మాఘం శు॥

			కే
యు	దిశం 30 ధనుషి బుధః జన 5 ధనుషి శుక్రః		
కు	14 మకరే రవిః 19 మకరే బుధః 21 ధనుషి శుక్రః 22 ధనుషి గురుః		
రా	శ	శు బు గు కు	ర శ

(పూర్వపద్ధతి పంచాంగే) శ్రీ వికారినామ సంవత్సరం మార్గశిరమాసః శకః 1881, కలిః 5060, క్రీ. సం. 1959

శక 1881 సం॥ వృశ్చికం ధనుస్సౌరం (సౌరమానం)

10 శు ప్రతి మం 12-22(౧౫-౯) జ్యేష్ఠ 17-47 వర్జ్య రా1-14ల 2-44కు దిన౨౬-౩౭ తిథి ద్వితీయయోగః
11 ద్వితీ బు 10-0(౯-౧౫)మూల 16-8 వర్జ్య 14-39ల 16-9 కు వర్జ్య రా 1-8ల 2-38కు దిన ౨౬-౩౬
12 తృతీ గు 7-46(౩-౩౬)చతుర్థి రా5-36 పూషా 14-33 వర్జ్య 22-12 ల 23-43కు [18-41కు దిన ౨౬-౩౪
13 పంచ శు రా 3-45(౫౩-౩౫) ఉషా 13-19 వర్జ్య 17-9 ల
14 షష్ఠి శ రా 2-19(౪౯-౫౭) శ్రవ12-13వర్జ్య 16-11ల17-44 కు సుబ్రహ్మణ్యషష్ఠి. ["జయ 8 మి"అ.యో.
15 సప్త ఆ రా1-10(౪౬-౬)ధని11-36 వర్జ్య 18-48ల 20-18కు
16 అష్ట సో 24-35(౪౫-౩౬)శత11-20వర్జ్య 17-47ల 19.24 కు "కాలాష్టమి" అ.యో.
17 నవ మం 24-24(౪౫-౬)పూభా11-31వర్జ్య 21-22ల23-1కు దిన౨౬-౩౧ [దిన ౨౬-౩౦
18 దశ బు 24-49(౪౬-౭)ఉభా12-10వర్జ్య 24-44లరా 2-25కు
19 ఏకా గు రా1-40(౪౭-౧౩)రేవ13-20వర్జ్యంలేదుసర్వ౧౧శి
20 ద్వాద శు రా3-4 (౫౧-౪౩) అశ్వ 14-59 వర్జ్య 10-43 ల 12-25కు వర్జ్య రా1-24ల3-8కుద్వాదశీహరివాసరః౫-౩౫
21 త్రయో శ 23-49(౫౬-౩) భర17-2వర్జ్య రా6-14లశని౧౩శి ప్రదోషః అరుళాళప్పెరుమా ళెంబెరుమానార్ తి॥ న॥
22 చతుర్ద ఆ పూర్తి(౬౦-౦) కృత్తి19-26శేవ8-0కు కృత్తికా దీపోత్సవః సంకీర్త తిరుమంగయాళ్వార్ తి॥ న॥
23 చతుర్ద సో 6-56(౧-౧౬)రోహి22-1వర్జ్య 13-9ల14-56 కు వర్జ్య రా 4-14ల6-0 కు అన్వాధానం తిరుప్పాణియాళ్వార్ తి॥న॥ శ్రీవైష్ణవగృహేషు ద్రావిడప్రబంధనిగమనం
24 పూర్ణి ◯ మం 9-8(౬-౪౪)మృగ24-40వర్జ్యంలేదుయోగః

శక 1881 సం॥ ధనుస్సౌరం

25 బ ప్రతి బు 11-15(౧౨-౨) ఆర్ద్రరా3-9(౫౧-౪౭) వర్జ్య 9-56ల11-42కు దిన౨౬-౨౫ ధనుష్యర్కః ౧౧-౫౭ ధనుస్సంక్రమణపు॥కా.రఘునాథ తీ॥పు॥
26 ద్వితీ గు 13-11(౧౬-౪౯)పునరా5-23వర్జ్య 16-17ల18-1కు దిన౨౬-౨౪ తిథి తృతీయ
27 తృతీ శు 14-45(౨౦-౪౫)పుష్య పూర్తి వర్జ్య 14-0ల15-44 శూన్యతిథి [దిన౨౬-౨౪
28 చతుర శ 15-54(౨౩-౩౪)పుష్య7-6వర్జ్య 20-37ల22-18కు
29 పంచ ఆ 16-32(౨౫-౧౦)ఆశ్లే8-26వర్జ్య 20-51ల22-30కు అక్షోభ్య తీ॥ పు॥ [దిన౨౬-౨౩
30 షష్ఠి సో 16-39(౨౫-౨౪)మఖ9-17 వర్జ్య 17-23ల 19-1కు
1 సప్త మం16-16(౨౪-౨౬)పూఫ9-37వర్జ్య 16-48ల18-24కు
2 అష్ట బు 15-23 (౨౨-౧౩) ఉఫ9-34వర్జ్య 17-44ల19-18కు తిథిఅష్టమి తిస్రోష్టకాః
3 నవ గు 14-7 (౧౭-౫౯) హస్త 8-57వర్జ్య 16-38ల18-11కు తిథిద్వయం [దిన ౨౬-౨౩
4 దశ శు 12-28(౧౪-౫౨) చిత్ర 8-1వర్జ్య 13-20ల14-51 కు
5 ఏకా శ 10-31(౧౦-౧)స్వాతి6-48విశా రా5-6వర్జ్య 12-5ల 13-35కు సర్వ ౧౧ శి
6 ద్వాద ఆ 8-22(౪-౩౬) త్రయో రా6-8(౫౪-౨౨) అనూరా 8-43 వర్జ్య 9-3ల10-33కు
7 చతుర్ద సో రా3-43(౫౨-౫౭) జ్యేష్ఠ రా 2-5 వర్జ్య 9-0 ల 10-29కు మాసశివరాత్రి తొండరొడిప్పొడియాళ్వార్ తి॥న॥ పెరియనంబి తి॥ న॥ [పిండపితృయజ్ఞః.
8 అమా ● మం రా1-22(౪౬-౩)మూల24-25వర్జ్య 9-33ల11-2 కు వర్జ్య 22-56ల24-25కు సర్వేషామమా అన్వాధానం

(పూర్వపద్ధతి పంచాంగే) శ్రీ వికారినామ సంవత్సర పౌషమాసః శకః 1881, కలిః 5060, క్రీ. సం 1959, 60

శకం 1881 సం॥ ధనుస్సౌరం (సౌరమానం)

9 శు ప్రతి బు 23-9(౪౧-౩౦)పూషా22-53వర్జ్య 9-24ల10-54 కు వర్జ్య రా6-25ల యోగః
10 ద్వితీ గు 21-5(౩౬-౨౧) ఉషా 21-29శేవ7-55కువర్జ్య రా 1-18ల2-50కు దిన౨౬-౨౪
11 తృతీ శు19-21(౩౧-౫౬)శ్రవ20-24వర్జ్య 24-16లరా1-49కు
12 చతుర్థి శ 17-53(౨౭-౧౬)ధని 19-37 వర్జ్య రా2-42ల4-17 కు దిన౨౬-౨౫
13 పంచ ఆ 16-53(౨౫-౪౪)శత19-17వర్జ్య రా1-41ల3-17కు
14 షష్ఠి సో 16-16(౨౪-౧౩) పూభా19-19వర్జ్య రా5-8ల దిన ౨౬-౨౬
15 సప్త మం 16-11(౨౪-౧)ఉభా19-53శేవ6-47కుదిన౨౬-౨౬
16 అష్ట బు 16-35 (౨౫-౦) రేవ ౨౦-౫౩వర్జ్య 8-23ల10-3కు మహారుద్రాష్టమి
17 నవ గు 17-32(౨౬-౨౧) అశ్వ22-23వర్జ్య 18-12ల19-54కు
18 దశ శు 18-56 (౩౦-౪౯) భర 24-24 వర్జ్య 8-50ల10-34కు దిన ౨౬-౩౦
19 ఏకా శ 20-46(౩౫-౨౨)కృత్తి రా2-46వర్జ్య 13-35ల15-21 కు సర్వ ౧౧ శి వైకుంఠ(ముక్కోటి) ౧౧ శి శ్రీరంగ శేవదర్శనం
20 ద్వాద ఆ 22-49 (౪౦-౩౧) రోహి రా5-18వర్జ్య 20-25 ల 22-13కు మదిశితిముఖం౩౬-౨౩రఘూత్తమతీ॥పు॥
21 త్రయో సో రా1-2(౪౬-౨)మృగపూర్తివర్జ్య 11-32ల13-19 కు దిన ౨౬-౩౩ [19-0కు
22 చతుర్ద మం రా3-11 (౫౧-౨౬) మృగ 7-57వర్జ్య 17-14 ల
23 పూర్ణి ◯ బు రా5-7(౫౬-౧౫)ఆర్ద్ర10-23వర్జ్య 23-36ల రా 1-21 కు దిన ౨౬-౩౫ అన్వాధానం

శక 1881 సం॥ మకరం సౌరం

24 బ ప్రతి గు రా6-32(౫౯-౪౬-౫౭)పున12-44 వర్జ్య 21-22ల 23-6కు దిన౨౬-౩౬ మకరర్కః౩౦-౫౭ యోగః పశదుర్గః మకరసంక్రమణ పు॥కా॥
25 ద్వితీ శు పూర్తి(౬౦-౦)పుష్య14-39వర్జ్య రా4-14ల5-56కు
26 ద్వితీ శ 7-40(౨-౩౬)ఆశ్లే16-7వర్జ్య రా4-35 ల 6-15కు
27 తృతీ ఆ 8-16(౪-౬)మఖ17-4వర్జ్య రా1-13ల2-51కు తిరుమొడిశియాళ్వార్ తి॥ న॥
28 చతుర్థి సో8-20(౪-౧౫)పూఫ17-32వర్జ్య 24-48లరా2-18కు
29 పంచ మం 7-54(౩-౧౦)ఉఫ17-23వర్జ్య రా1-43ల3-18కు దిన ౨౬-౪౩
30 షష్ఠి బు 6-59(౦-౫౩) సప్త రా 5-47 (౫౬-౦) హస్త17-2 వర్జ్య 24-44లరా2-17 కు కూరత్తాళ్వార్ తి॥న॥ సత్యకామతీ॥పు॥ వరహరి తీ॥పు॥ [కు తిస్రోష్టకాః
1 అష్ట గు రా 4-1(౫౩-౨౭)చిత్ర 16-10 వర్జ్య 21-30ల23-2
2 నవ శు రా2-4(౪౭-౩౪)స్వాతి15-1వర్జ్య 20-18ల21-48 కు
3 దశ శ 23-50 (౪౨-౫౯) విశా13-36వర్జ్య 17-21ల18-51 కు దిన ౨౬-౪౭ [సర్వ౧౧ శి
4 ఏకా ఆ 21-32(౩౬-౧౫)అనూ12-3 వర్జ్య 17-16ల18-45కు
5 ద్వా సో19-10(౩౧-౨౧)జ్యేష్ఠ10-24వర్జ్య 17-50ల19-19కు
6 త్రయో మం 16-49(౨౫-౨౭)మూల8-44వర్జ్య 7-14ల8-44 కు వర్జ్య 17-42ల 19-12కు మాసశివరాత్రి శైవన క్తం
7 చతుర్ద బు 14-36(౧౯-౫౭)పూషా7-9 ఉషా రా5-37వర్జ్య 14-39ల16-9కు దిన౨౬-౫౫ తిథిద్వయం సర్వ 30మా, అన్వాధానం, విద్యాధిశతీ॥ పు॥
8 అమా ● బు 12-35(౧౪-౫౪) శ్రవ రా 4-29 వర్జ్య 9 25 ల 10-57కు తిథిప్రతిపత్, పిండపితృయజ్ఞః యోగః

9		29	శు ప్రతి శు 9-2(౯-౨) ధని రా1-28(౪౯-౫౫) వ్యతీ 16-31 బవ 9-2 వర్జ్య 6-45ల8-15కు దినప్ర-౧౪ అనధ్యాయః చంద్రదర్శనం భు౨-౧౭
10	ర	30	ద్వితీ శ 6-49(౦-౩౦)తృతీరా5-17(౫౯-౧౦) శతా 24-21(౪౪-౨౦) వరీ 13-40 కౌల 6-49 వర్జ్య 8-16 ల 9-48కు దినప్ర-౧౬ క్రీవ3ర్క్యః౪౭-౨౫ భు౨-౨౩
11		31	చతుర్థి ఆ రా 4-30(౫౪-౪౨)పూభా24-2(౪౩-౩౨)పరి11-28వణి16-58 వర్జ్య 6-40ల 8-15కుదినప్ర-౧౭ ఉభా క్రాం సోపపదం వరదా౪ర్థి భు౨-౩౩
12		1	పంచ సో రా4-32(౫౪-౪౩) ఉభా 24-32శివ9-43 బవ 16-31 వర్జ్య 9-50ల 11-28కు దినప్ర-౨౦ఉభా క్రాం రేవ రాశే శ్రీపంచమీ భు౨-౪౯
13		2	షష్ఠి మం రా5-23(౫౯-౫౩)రేవరా1-48(౪౭-౦) సిద్ధ8-41 కౌల 16-57 వర్జ్య 13-10ల 14-51కుదినప్ర-౨౨రేవ రాశే భు౨-౫౫
14	ర	3	సప్త బు పూర్తి(౬౦-౦)అశ్వరా3-46(౫౨-౫౫)సాధ్య 8-15 గర 13-10 వర్జ్య 23-26ల రా1-10కు దినప్ర-౨౪ క్రీవ ౪.ర్క్యః ౫-౩౧ రథ సప్తమి వైవస్వత మన్వాది సూర్య జయ ని భు 3-౫
15		4	సప్త గు 6-56(౦-౫౦)భరరా6-17(౫౯-౧౨)శుభ8-22వణి6-56వర్జ్య 14-22ల16-8కు దినప్ర-౨౬ భీష్మాష్టమీ ఉభయానధ్యాయః భు3-౧౪ [రవే సప్త భు3-౨౪
16	పా	5	అష్ట శు 9-2(౯-౩)కృత్తి పూర్తి (౬౦-౦)శుక్ల 8-58బవ9-2వర్జ్య 7-42 ల 9-29కు దినప్ర-౨౩వైపా రా 1-8ల కృత్తి
17	రపా	6	నవ శ వ11-29(౧౨-౧౫)కృత్తి9-8(౯-౨౨)బ్రహ్మ9-39కౌల11-29వర్జ్య రా3-8 ల 4-56కు దినప్ర-౨౭ ధని ౧ర్క్యః ౨౨-౫౨వైపా14-33కు కృత్తి రవే సప్త తిథి దశమి భు3-33 [భు3-౪౩
18		7	దశ ఆ 14-3(౧౭-౪౦)రోహి12-8(౧౩-౫౨)ఐంద్ర10-31గర14-3వర్జ్య 18-25 ల 20-18కు దిన ప్ర-౩౧శూన్య తిథి
19		8	ఏకా సో 16-31(౨౪-౫౨)మృగ15-8(౨౧-౧౨)వైధృ11-20భద్ర16-31 వర్జ్య 24-28ల రా2-10కు దినప్ర-౩౪అర్ద్ర శుకే శవే తిథి ఏకాదశీ సర్వ ౧౧శీ. భీష్మ ౧౧శీ భు3-౫౨
20	ర	9	ద్వాద మం 18-44(౩౦-౨౫)అర్ద్ర17-43(౨౭-౫౨)విష్క 11-58 బాల 18-44 వర్జ్యం లేదు దినప్ర-౩౯ ధని అర్క్యః ౪౦-౧౯అర్ద్ర శుకే శవే సోపపదం భు౪-౧
21		10	త్రయో బు 20-34(౩౫-౦)పున20-8(౩౩-౪౨)ప్రీతి12-22కౌల7-39వర్జ్య 6-58ల8-38వరకు వర్జ్య రా4-41ల 6-25కు దినప్ర-౩౭వరాహకల్పః భు౪-౧౧ [భు౪-౨౦
22		11	చతుర్ద గు 21-57(౩౭-౩౦)పుష్య21-58(౩౭-౩౨) ఆయు12-26 గర 9-15 వర్జ్యం లేదు దినప్ర-౪౦అశ్రే రవే పంచ
23	ర	12	పూర్ణి ○ శు 22-54(౪౦-౫౨)అశ్రే23-26(౪౨-౧౨)సౌభా12-9విష్టి10-29వర్జ్య 11-33ల13-15కు దినప్ర-౪౨ ధని ౩కుంభేర్క్యః ౫౭-౯ అశ్రే రవే పంచ అన్వాధానం మహామాఘే పరేహ్ని కుంభ సం॥ పు॥ కా॥ భు౪-౩౦
24		13	బ ప్రతి శ 23-24(౪౨-౧౦)మఘ24-29(౪౪-౫౨)శోభ11-33బాల11-3వర్జ్య 11-57ల 13-37కు దినప్ర-౪౪ యాగః భు౦-౦-౧౯ [రాక్రాం భు౦-౯
25		14	ద్వితీ ఆ 23-23(౪౨-౨౦)పూఫరా1-8(౪౯-౩౦)అతి గర10-36 తైతి11-26వర్జ్య 8-42 ల 10-21కు దిన ప్ర-౪౯ ఉఫ
26		15	తృతీ సో 23-9(౪౧-౩౩)ఉఫరా1-23(౪౭-౩)సుక9-20వణి11-18వర్జ్య 8-24ల10-1కు దిన ప్ర-౪౭ ఉఫ రాక్రాం ప్రదోషాభావః భు౦-౧౩
27	ర	16	చతుర్థి మం 22-27(౩౯-౫౦)హస్త రా1-17(౪౯-౫౫)ధృతి7-47కౌల రా 5-56బవ10-47వర్జ్య 9-44ల11-19కు దిన ప్ర-౫౧ధని ౪ర్క్యః ౧౯-౩ చిత్ర శవే ఘామ ౪ర్థి భు౦-౨౫ [ప్ర-౫౩ చిత్ర శవే భు౦-33
28		17	పంచ బు 21-28(౩౭-౧౦)చిత్ర24-50(౪౫-౪౭)గండ రా3-48కౌల9-55వర్జ్య 9-8ల10-42కు వర్జ్య రా6-15 ల దిన
29	పా	18	షష్ఠి గు 19-59(౩౩-౪౨)స్వాతి24-3(౪౩-౫౨)వృద్ధిరా1-25గర8-40శవ7-47కు వర్జ్య రా5-28ల దినప్ర-౫౫ వ్యపా 18-50 ల రా1-57కు విశా రవే సప్త ప్రదోషః భు౦-౪౨
30	ర	19	సప్త శు 18-16(౨౯-౨౫)విశా22-57(౪౧-౩)ధ్రువ22-46విష్టి7-7శవ6-55కు వర్జ్య రా2-48ల4-14కు దిన ప్ర-౫౭శవ ౧ర్క్యః ౩౪-౨౪ మీనాయనం౩౯-౨౨ సౌరవసంత ఋతు ప్రా॥ విశా రవే సప్త ౩౫వ॥ శైవ నక్షత్రం మహాశివ పు॥ కా॥ భు ౦-౫౦
1		20	అష్ట శ 16-15(౨౪-౨౫)అనూ21-35(౩౮-౪౫)హర్షణ19-54కౌల16-15వర్జ్య రా2-49ల4-18కు దినప్ర-౦ తిథిఅష్టమి త్రిస్పృశా భు౦-౫౭ [భు౧-౩
2		21	నవ ఆ 13-59(౧౭-౪౩)జ్యేష్ఠ19-58(౩౩-౪౫)హర్ష 16-50గర13-59వర్జ్య రా3-28ల4-52కు దినప్ర-౨ తిథిద్వయం
3	ర	22	దశ సో 11-32(౧౨-౪౦)మూల18-12(౨౯-౨౦)వజ్ర18-37భద్ర11-32వర్జ్య 16-48ల18-13కు వర్జ్య రా3-4ల4-33కు దినప్ర-౪ శవ ౨ర్క్యః ౫౨-౫౩ పూషా క్రాం తిథి ఏకాదశీ స్మార్త ౧౧శీ భు౧-౧౫
4		23	ఏకా మం 8-59(౯-౨౦)ద్వాద రా6-25(౫౩-౩౫)పూషా16-21సిద్ధి10-20బాల 8-59 వర్జ్య 23-45 ల రా1-14కు దిన ప్ర-౩ పూషా క్రాం ఉషా క్రాం రామానుజమాధ్వ ౧౧శీ తిల ౧౨శీ భు౧-౨౩
5		24	త్రయో బు రా3-59(౫౩-౫౦)ఉషా14-32(౨౦-౧౨)వ్యతీ7-4వరీరా3-53గర17-12వర్జ్య 18-15ల19-44కుదినప్ర-౯ ఉషా క్రాం భు౧-౩౨ [మహాశివరాత్రి మాసశివరాత్రిన్ని భు౧-౪౦
6		25	చతుర్ద గు రా1-45(౪౭-౧౩)శ్రవ12-53(౧౯-౩)వరి24-53విష్టి14-51వర్జ్య 16-39ల18-10కు దినప్ర-౧౧ శైవ నక్షత్రం
7	ర	26	అమా ● శు 23-58(౪౩-౪౦)ధని11-30(౧౨-౪౨)శివ22-9చతు12-48వర్జ్య 18-25ల19-57కు దినప్ర-౧౩శత౩ర్క్యః ౧౧-౫౨ శతా రక్రాం సర్వేషామమా అన్వాధానం పిండపితృయజ్ఞః ద్వాపరయుగాదిః "పితృతిథి" అలభ్యయోగః పు॥ కా॥

			శు
యము	పిత్ర 5 కుంభే బుధః 13 కుంభే రవిః 14 మకరే శుక్రః		
పూ	17 మకరే చంద్రః 24 మీనే బుధః		ర జు
రా	కే		కు గు శు శ

శ్రీ వికారినామ సం॥ ఫాల్గునమాసః (చాంద్రః మాధవః వసంతః ఉత్తరాయణం) శక 1881, కలిః 5060, క్రీ. సం॥1960

శక 1881 సం॥ ఫాల్గునం నెల (సాయనసౌరం మధుమాసం) — మార్చి నెల 1960 సం॥

8		27	శు ప్రతి శ 22-30(౪౦-౧౨)శతి10-32(౧౦-౧౭) సిద్ధ19-49 కింస్తు 11-21వర్జ్య16-49 ల 18-23కు దినత్యా-౧౯ శతి రక్రాం పూభా శ్రక్రాం యోగః భు౧-౫౯ [పూభా శ్రక్రాం చంద్రదర్శనం భు౨-౫
9		28	ద్వితీ ఆ 21-42(౩౮-౧౫)పూభా10-5(౯-౧౨)సాధ్య17-56(౨౮-౫౦)బాల16-5వర్జ్య19-46ల21-22కుదినత్యా-౧౮
10	ర	29	తృతీ సో 21-34(౩౭-౫౫)ఉభా10-15(౯-౩౭)శుభ16-33తైతి9-33వర్జ్య 22-40 ల 24-20కు దినత్యా-౨౦ శతా ౪ర్కః ౩౧-౫ రేవ రావే ఉభయాప్రదోషః భు౨-౧౩
11		1	చతుర్థి మం 22-7(౩౯-౨౦)రేవ11-5(౧౧-౪౫)శుక్ల 15-48వణి9-50 వర్జ్యంలేదు దిన త్యా-౨౩వైపా18-8ల19-43కు రేవ రావే భౌమచతుర్థి పుత్రగణపతి వ్రతం భు౨-౨౧
12		2	పంచ బు 23-20(౪౨-౨౫)అశ్వ12-34(౧౫-౩౦)బ్రహ్మ15-24బవ10-48వర్జ్య 8-19ల 10-1కు వర్జ్య23-0ల24-45కు దినత్యా-౨౫ భు౨-౩౦
13	ర	3	షష్ఠి గు రా1-9(౪౯-౫౭)భర14-40(౨౦-౪౫)ఐంద్ర15-34కౌల11-52వర్జ్య రా8-57ల 5-44కు దినత్యా-౨౭కృత్తి కుచేసప్త ప్రదోషాభావః భు౨-౩౮
14		4	సప్త శు రా3-23(౫౨-౩౫)కృత్తి17-14 వైధృ 16-5గర14-15 వర్జ్యంలేదు దినత్యా-౩౦ కృత్తి కుచే సప్త భు౨-౪౯
15		5	అష్ట శ రా5-50(౫౮-౪౫)రోహి20-6(౩౪-౨౫) విష్కు 16-51 విష్టి 16-36 వర్జ్య 11-8ల 12-56కు వర్జ్య రా2-24ల 4-12కు దినత్యా-౩౨ సీతాలక్ష్మీపూజ భు౨-౫౫
16		6	నవ ఆ పూర్తి(౬౦-౦)మృగ23-8(౪౧-౫౦)ప్రీతి17-42బాల19-8 వర్జ్యంలేదు దినత్యా-౩౫ఆర్ద్ర శవే భు3-3
17	ర	7	నవ సో 5-17(౪-౫౫)ఆర్ద్ర రా1-50(౪౮-౪౭)ఆయు18-29కౌల8-17వర్జ్య8-25ల10-12కుదినత్యా-౩౭ పూభా౨ర్కః ౧౦-౨౪ ఆర్ద్ర శవే భు3-౧౧
18		8	దశ మం 10-30(౧౦-౩౦)పునరా4-18(౫౫-౦)సౌభా19-2గర10-30వర్జ్య15-4ల16-50కుదినత్యా-౩౯భు3-౧౯
19		9	ఏకా బు 12-19(౧౫-౫)పుష్యపూర్తి(౬౦-౦)శోభ19-14భద్ర12-19వర్జ్య12-57ల14 41కుదినత్యా-౪౨తిథి ద్వాదశీ సర్వ౧౧కి గ౦12-19 నుండి "గోవింద ద్వాదశీ" అలభ్యయో॥ పు॥ కా॥ భు3-౨౭
20	ర	10	ద్వాద గు 13-36(౧౮-౧౭)పుష్య6-18(౦-౨) అతి రా1-2 బాల 13-36 వర్జ్య 19-52ల21-34కుదినత్యా-౪౪పూభా౩ర్కః౩౦-౩౯ తిథి త్రయోదశీ భు3-౩౫ [పంచ తిథి చతుర్దశీ అనధ్యాయః భు3-౪౩
21		11	త్రయో శు 14-18(౨౦-౫)ఆశ్రే7-44(౩-౪౦)సుక18-22తైతి14-18 వర్జ్య 20-10ల21-50కు దినత్యా-౪౭ మఘ కుచే
22		12	చతుర్ద శ 14-24(౨౦-౨౨)మఘ8-35(౫-౫౦)ధృతి17-14వణి14-24 వర్జ్య 16-41ల 18-19కు దినత్యా-౪౯ మఘ కుచే పంచ తిథి పూర్ణిమా హోళికా పూర్ణిమ భు3-౫౨
23	ర	13	పూర్ణి ○ ఆ 13-56(౧౯-౧౫)పూఫ8-53(౬-౩౭)శూల15-41బవ13-56 వర్జ్య 16-1ల17-36కు దినత్యా-౫౨పూభా౪మీనే రః౫౧-౧౩ఉఫరా క్రాం తిథి ప్రతిపత్ అన్వాధానం బ్రహ్మసావర్ణి మన్వాదిపరశేహ్ని మీనసం॥పు॥కా॥భు౪-౦
24		14	బ ప్రతి సో 21-57(౧౯-౫౦) ఉఫ 8-40(౬-౭) గండ 13-44 కౌల 12-57 వర్జ్య 16-51ల18-24కుదినత్యా-౫౪ వ్యాపా 16-20ల21-58కు ఉఫరా క్రాం యోగః వసంతోత్సవః చూత కుసుమభక్షణం అనధ్యాయః భు౦-౧
25		15	ద్వితీ మం 11-34(౧౩-౨౨)హస్త8-2(౪-౩౨)వృద్ధి11-27 గర 11-34 వర్జ్య 15-43ల17-15కు దినత్యా-౫౯ చిత్ర రవే కేవే బ్రహ్మకల్పః భు౦-౯ [దినత్యా-౫౯ చిత్ర రవే కేవే విశా కుచే సప్త భు౦-౧౭
26		16	తృతీ బు 9-51(౯-౭)చిత్ర7-3(౨-౭)స్వాతి రా5-50ధ్రువ8-55వ్యాఘాత రా6-10 భద్ర 9-51 వర్జ్య 12-22ల 18-53కు
27	ర	17	చతుర్థి గు 7-53(౪-౧౫)పంచ రా5-45(౫౪-౪౦)విశా రా4-27హర్ష రా3-17బాల7-53వర్జ్య11-5ల12-36కుదిన౩౦-౨ ఉభా ౧ర్కః ౧౨-౧౦ విశా కుచే సప్త భు౦-౨౫
28		18	షష్ఠి శు రా3-32(౫౩-౨౫)అనూ రా2-56(౫౧-౫౫)వజ్ర24-20గర16-38వర్జ్య8-11ల9-41కుదిన౩౦-౪భు౦-౩౩
29		19	సప్త శ రా1-17(౪౭-౪౭)జ్యేష్ఠ రా1-26(౪౮-౧౦)సిద్ధి21-31విష్టి14-24వర్జ్య8-11ల9-41కుదిన౩౦-౬భు౦-౪౧
30	ర	20	అష్ట ఆ 23-4(౪౨-౧౭)మూల23-57(౪౪-౩౦)వ్యతీ18-23బాల12-10వర్జ్య8-56ల10-26కు వర్జ్య 22-27ల23-57కు దిన౩౦-౮ ఉభా౨ర్కః౩౩-౨౯ మేషాయనం౩౫-౨౭ పూషా శుక్రాం శైవనక్తం త్రిస్పృక్ పాతార్కయోగః విషువత్పుణ్యకాలః భు ౦-౪౯ [భు ౦-౫౭

శకం 1882 సం॥ చైత్రం నెల

1		21	నవ సో 20-57(౩౭-౩)పూషా22-33(౪౧-౨)వరీ15-29తైతి10-5 వర్జ్య 8-55ల 10-26కు దిన౩౦-౧౧ పూషా శుక్రాం
2		22	దశ మం 18-58(౩౨-౭)ఉషా21-19(౩౮-౦)పరి12-41వణి7-57వర్జ్య6-7ల7-39కువర్జ్య రా1-8ల2-40కు దిన౩౦-౧౪ భు ౧-౫ [౫౫-౧౩ శని కుక్రాం సర్వ౧౧కి భు౦-౧౩
3	ర	23	ఏకా బు 17-11(౨౭-౪౦)శ్రవ20-16(౩౫-౧౩)శివ10-0బాల17-11వర్జ్య24-8లరా1-41కుదిన౩౦-౧౬ఉభా౩ర్కః
4		24	ద్వాద గు 15-38(౨౩-౫౦)ధని19-28(౩౩-౨౫)సిద్ధ7-34సాధ్య రా5-21తైతి15-38వర్జ్య రా2-31ల4-5కు దిన౩౦-౧౮ ధనికు క్రాం తిథి ద్వాదశీ భు౧-౨౧ [శుక్రాం తి॥ద్వా॥ శైవనక్తం మా॥శివ॥"వారుణి"అలభ్యయో॥పు॥కా॥అన॥భు౧-౨౮
5		25	త్రయో శు 14-24(౨౦-౪౪)శత18-59(౩౨-౧౫)శుభ రా3-23వణి14-24వర్జ్య రా1-21ల 2-57కు దిన౩౦-౨౦ పూభా
6		26	చతుర్ద శ 13-33(౧౮-౪౩)పూభా18-58(౩౨-౩) శుక్ల 25-46శకు13-33 వర్జ్య రా4-38ల దిన౩౦-౨౩ వైపా 11-12ల 16-50కు పూభా శుక్రాం ఉభా రక్రాం సర్వేషా మమా భు౧-౩౬
7	ర	27	అమా ● ఆ13-7(౧౭-౪౦)ఉభా19-14(౩౩-౫౨)బ్రహ్మ 24-30నా13-7 కేవ 6-13కు దిన౩౦-౨౫ ఉభా ౪ర్కః ౧౭-౧౯ ఉభా రక్రాం రేవ రావే తిథి ప్రతిపత్ అన్వాధానం పిండపితృయజ్ఞః భు౧-౪౪

			కే బు
యు	మార్చి 7 కుంభే వక్రి బుధః 10 కుంభే శుక్రః 13 మీనే రవిః 24 కుంభే కుజః		ర
ప్లూ			కు కు
రా	శ		గు శ

శ్రీ శార్వరినామ సం॥ చైత్రః (చాంద్రః శుక్రః గ్రీష్మః ఉత్తరాయణం) శకః 18-82, కలిః 5061, క్రీ. సం. 1960

8		28	శు॥ ప్రతి సో 18-11(౧౭-౫౦)రేవ20-8(౩౫-౦)ఐంద్ర23-38బవ13-11 వర్జ్య 7-37ల 9-16కు దిన౩౦-౨౮ రేవ రావే తిథి ద్వితీయ యోగః అనధ్యాయః చంద్రదర్శనం భు౧-౫౨

శక 1881 సం॥ మాఘం నెల (కుంభమాసం)

9 శు ప్రతి శు 10-49(౧౦-౩౧)ధనిరా8-34 వర్జ్య 8-19ల9-51
దిన ౨౭-౫౯ [దిన౨౭-౧
10 ద్వితీ శ 9-25(౬-౫౯) శతరా 8-7 వర్జ్య 10-38ల 12-12కు
11 తృతీ ఆ 8-24(౪-౨౭) పూభారా8-2 వర్జ్య 9-30ల 11-5కు
దిన ౨౭-౨ [దిన౨౭-౪
12 చతుర్థి సో 7-49(౩-౦)ఉభారా8-30వర్జ్య12-49ల14-27కు
13 పంచమి మం 7-45(౨-౫౨)రేవరా4-22 వర్జ్య15-56ల 17-35
కు దిన౨౭-౬ [దిన౨౭-౭
14 షష్ఠి బు 8-12(౪-౦)అశ్వరా5-51 వర్జ్యరా 1-36ల 3-18కు
15 సప్త గు 9-12(౬-౨౬)భరపూర్తివర్జ్య16-10ల 17-53కు దిన
౨౭-౧౦రథసప్తమి [౨౭-౧౨
16 అష్ట శు 10-35(౧౦-౦)భర7-49వర్జ్య20-56ల22-41కు దిన
17 నవ శ 12-23(౧౪-౩౦)కృత్తి10-3 వర్జ్యరా3-44ల 5-30కు
దిన౨౭-౧౪తిథి దశమి, ఆనందతీ॥పు॥
18 దశ ఆ 14-27(౧౯-౪౦)రోహి12-34వర్జ్య18-47ల20-33కు
దిన౨౭-౧౬శూన్యతిథి
19 ఏకా సో 16-38(౨౫-౯)మృగ15-11వర్జ్య24-29లరా2-15
కు దిన౨౭-౧౯తిథిఏకాదశీ సర్వేకాదశీ భీష్మైకాదశీ సత్య
జ్ఞాన తీ॥పు॥ [౨౭-౨౧
20 ద్వాద మం 18-43(౩౦-౨౩)ఆర్ద్ర 17-44 వర్జ్యం లేదు దిన
21 త్రయో బు 20-36(౩౫-౪)పున20-6 వర్జ్య 6-55ల 8-40కు
వర్జ్యరా4-46ల6-30కుదిన౨౭-౨౩ఎంబార్ తి॥న॥
22 చతుర్ద గు22-5(౩౭-౪౯)పుష్య22-6వర్జ్యం లేదుదిన౨౭-౨౫
23 పూర్ణి ○ శు 23-8 (౪౧-౨౭) ఆశ్రే 23-41 వర్జ్య 11-44ల
13-27కు దిన ౨౭-౨౭ కుంభేర్కః ౫౭-౨౪ అన్వా
ధానం పరేహ్ని కుంభసం॥ పు॥ కా॥

శక 1881 సం॥ ఫాల్గుణం నెల

24 బ ప్రతి శ 23-38 (౪౨-౪౬) మఘ 24-44 వర్జ్య 12-12 ల
13-52కు యాగః [కుదిన౨౭-౩౧
25 ద్వితీ ఆ 23-40(౪౨-౪౯)పూఫరా1-21వర్జ్య8-56ల10-34
26 తృతీ సో 23-8(౪౧-౩౦)ఉఫ1-23 వర్జ్య 8-31ల 10-10కు
దిన౨౭-౩౪ [11-19కుదిన౨౭-౩౬
27 చతుర్థి మం 22-8 (౩౯-౩) హస్త 24-59 వర్జ్య 9-38 ల
28 పంచ బు 20-46(౩౫-౩౭) చిత్ర24-13 వర్జ్య8-44ల 10-17
కు వర్జ్యరా5-34ల [4-25ల5-55కు
29 షష్ఠి గు 19-2(౩౧-౨౦)స్వాతి 23-8 శేవ 7-5కు వర్జ్యంరా
30 సప్త శు 17-1(౨౬-౧౭)విశా21-45 వర్జ్యరా 1-3ల 3-0కు
దిన ౨౭-౪౩ [దిన౨౭-౪౫తిథిద్వయంతిస్రోష్టకాః
1 అష్ట శ 14-48(౨౦-౪౭)అనూ20-12వర్జ్యరా1 25ల2 55కు
2 నవ ఆ 12-28(౧౫-౦)జ్యేష్ఠ18-32వర్జ్య 13 59ల 15 28కు
దిన౨౭-౪౭ తిథిదశమి
3 దశ సో 10-5(౯ ౨)మూల16 52వర్జ్య3-23ల4-52కు వర్జ్య
రా1-50ల3-19కు దిన౨౭ ౫౦స్మార్తఏకాదశీ
4 ఏకా మం 7-43(౩ ౧౧) ద్వాదరా5-25 (౫౪-౧౬)పూషా
15-15 వర్జ్య22-45ల24-16కుదిన౨౭ ౫౨ రామానుజ
మాధ్వఏకాదశీ [19-6కు దిన౨౭-౫౫
5 త్రయో బు రా3-23 (౫౨-౨౧) ఉషా13-47 వర్జ్య 17 35ల
6 చతుర్ద గు రా1-36 (౪౭-౫౪) శ్రవ 12-33 వర్జ్య 16-24 ల
17-56కు దిన ౨౭-౫౭ మహాశివరాత్రి. విష్ణుచిత్తి రామా
నుజస్వామితీర్థం.
7 అమా ● శు 24 13 (౪౪-౨౯) ధని 11 36 వర్జ్య 18-38ల
20-12కు దిన౨౭-౫౯సర్వేషామమా అన్వాధానం పిండ
పితృయజ్ఞః

శక 1881 సం॥ ఫాల్గుణం నెల (మీనమాసం)

8 శు ప్రతిశ23-11(౪౧-౫౪)శ11-2వ 17-24ల18-59కుయాగః
9 ద్వితీ ఆ 22-38 (౪౦-౩౬) పూభా 10-52 వర్జ్య 20-36 ల
22-13కు [1-15కు దిన౨౯-౭
10 తృతీ సో 22-33(౪౦-౨౩) ఉభా 11-12 వర్జ్య 23-36లరా
11 చతుర్థి మం 23-3(౪౧-౩౭)రేవ11-59వర్జ్యంలేదుదిన౨౯-౯
12 పంచ బు 23-58(౪౪-౦) అశ్వ 13-17వర్జ్య 9-4ల10-45కు
వర్జ్య23-36లరా1-19కు [దిన౨౯-౧౪
13 షష్ఠి గు 25-26(౪౭-౩౯) భర 15-4 వర్జ్య రా4-9ల5-54కు
14 సప్త శు రా3-12(౫౨-౭)కృత్తి17-13వర్జ్యలేదుదిన౨౯-౧౬
సత్యవ్రత తీ॥ పు॥
15 అష్ట శ రా 5-17 (౫౭-౨౨) రోహి 19-40 వర్జ్య 10-51 ల
12-37కు వర్జ్య రా1-53 ల 3-40కు దిన౨౯-౧౯
16 నవ ఆ పూర్తి(౬౦-౦)మృగ22-17 వర్జ్యంలేదు దిన౨౯-౨౧
తిరుక్కచ్చినంబి తి॥ న॥ [దిన౨౯-౨౪
17 నవ సో 7-25(౨-౪౭) ఆర్ద్ర 24-54 వర్జ్య 7-36ల 9-22కు
18 దశ మం 9-28(౭-౫౫) పున రా8-18 వర్జ్య 14-5ల15-51కు
దిన౨౯-౨౬ కులశేఖరాళ్వార్ తి॥ న॥
19 ఏకా బు 11-15 (౧౨-౨౬) పుష్య రా 5-26 వర్జ్య 12 0ల
13-45కు దిన౨౯-౨౯సర్వఏకాదశీ [దిన౨౯-౩౧
20 ద్వాద గు 12-41(౧౬-౧)ఆశ్రే పూర్తివర్జ్య19-10ల20-53కు
21 త్రయో శు 13-40 (౧౭-౩౦) ఆశ్రే 6-59 వర్జ్య 19-34 ల
21-15కుది౨౯-౩౩తిథిచతుర్దశీ [ది౨౯-౩౬తిథిపూర్ణిమ
22 చతుర్ద శ 14-8(౧౯-౪౨) మఘ 8-9 వర్జ్య 16-28ల18-2కు
23 పూర్ణి ○ ఆ 14-3(౧౯-౩౩)పూఫ8-50వర్జ్య16-6ల17-42కు
దిన౨౯-౩౭ మీనేర్కః ౪౭-౩ తిథి ప్రతిపత్ అన్వా
ధానం పరేహ్ని మీన సం॥ పు॥ కా॥

శక 1882 చైత్రం నెల

24 బ ప్రతి సో 13-30(౧౭-౧౨)ఉఫ9-1వర్జ్య17-19 ల18-54
కు దిన౨౯-౪౧ తిథిద్వితీయా యాగః సత్యబోధ తీ॥పు॥
25 ద్వితీ మం 12-29 (౧౫-౩౯) హస్త 8-45 వర్జ్య 16-32 ల
18-5కు దిన౨౯-౪౩ [దిన౨౯-౪౬
26 తృతీ బు 11-3(౧౨-౭) చిత్ర 8-4 వర్జ్య 13-26ల 14-58కు
27 చతుర్థి గు 9-17 (౭-౪౫) స్వాతి 7-2 విశా రా 5-47 వర్జ్య
12-21ల13-51కు [వర్జ్య9-31ల11-1కు దిన౨౯-౫౧
28 పంచ శు 7-14(౨-౪౦)షష్ఠి రా5-3(౫౪-౩౩)అనూరా4-17
29 సప్త శ రా2-40 (౫౧-౧౪) జ్యేష్ఠ రా 2-36 వర్జ్య 9-29ల
10-58కుదిన౨౯-౫౩ [వర్జ్య23-25ల24-54కుదిన౨౯-౫౬
30 అష్ట ఆ 24-12(౪౫-౭)మూల 24-54 వర్జ్య 10-2ల 11-31కు
1 నవ సో 21-49(౩౯-౧౩)పూషా23-16వర్జ్య9-50ల11-20కు
దిన౨౯-౫౭ [వర్జ్యరా1-31ల3 2కు దిన౩౦-౧
2 దశ మం 19-33(౩౩-౩౬)ఉషా21-44 వర్జ్య 6-44ల8-44కు
3 ఏకా బు 17-32 (౨౭-౩౨) శ్రవ 20-27 వర్జ్య 24-17 ల
రా1-49కు దిన౩౦-౩సర్వఏకాదశీ [దిన౩౦-౬
4 ద్వాద గు 15-46(౨౪-౯) ధని 19-26 వర్జ్య రా2-26ల4 0కు
5 త్రయో శు 14-20(౨౦ ౩౭)శత18-46వర్జ్యరా1-6ల2-41కు
దిన౩౦ ౭ తిథిద్వయం మాసశివరాత్రి
6 చతుర్ద శ 13-19 పూభా 18-30 వర్జ్య 16-10 ల 17-47 కు
దిన౩౦-౧౧ తిథి అమా సర్వేషామమా
7 అమా ● ఆ 12 42 (౧౬-౩౭) ఉభా 18-40 వర్జ్యంలేదు
దిన౩౦-౧౩ అన్వాధానం పిండపితృయజ్ఞః

8 శు ప్రతి సో 12 38(౧౬-౨౭)రేవ 19 28వర్జ్య7-1ల8-40కు
దిన౩౦-౧౬ యాగః

వార దుర్ముహూర్తములు

వారములు	దిన మానం ౩౦ అగునప్పుడు	దిన ౩౨-౪౨ అగునప్పుడు	దిన ౨౭-౩౮ అగునప్పుడు
ఆదివారం	౨౬-౦ ప్ర ౨-౦	౨౮-౨౦ ప్ర ౨-౧౧	౨౩-౫౭ ప్ర ౧-౫౧
సోమవారం	౧౬-౦ / ౨౨-౦ } ప్ర ౨-౦	౧౭-౨౬ / ౨౩-౫౮ } ప్ర ౨-౧౧	౧౪-౪౪ / ౨౦-౧౬ } ప్ర ౧-౫౧
మంగళవారం	ప ౬-౦ / రా౧౨-౦ } ప్ర ౨-౦	ప ౬-౩౫ ప్ర ౨-౧౧ / రా౧౦-౫౬ ప్ర౧-౪౮	ప ౫-౩౨ ప్ర ౧-౫౧ / రా ౧౨-౫౭ ప్ర ౨-౮
బుధవారం	౧౫-౦ ప్ర ౨-౦	౧౬-౧౬ ప్ర ౨-౧౧	౧౨-౫౪ ప్ర ౧-౫౧
గురువారం	౧౦-౦ / ౨౨-౦ } ప్ర ౨-౦	౧౦-౫౪ / ౨౩-౫౮ } ప్ర ౨-౧౧	౮-౧౩ / ౨౦-౫౬ } ప్ర ౧-౫౧
శుక్రవారం	౬-౦ / ౧౬-౦ } ప్ర ౨-౦	౭-౩౨ / ౧౭-౨౬ } ప్ర ౨-౧౧	౫-౩౨ / ౧౪-౪౪ } ప్ర ౧-౫౧
శనివారం	౦-౧ ప్ర ౪-౦	౦-౧ ప్ర ౪-౨౨	౦-౧ ప్ర ౩-౪౧

గౌరీపంచాంగం కాలము ౧-౭

ఘటికలు ౩¾. ఘంట ౧ నిమిషములు ౩౦

పగటి ముహూర్తములు

వారములు	ఆది	సోమ	మంగళ	బుధ	గురు	శుక్ర	శని
౧	ఉద్యో	అమృ	రోగం	విషం	సుఖం	అమృ	విషం
౨	లాభం	విషం	ఉద్యో	అమృ	రోగం	జ్వరం	ఉద్యో
౩	విషం	ఉద్యో	జ్వరం	శుభం	కలహం	కలహం	శుభం
౪	అమృ	లాభం	లాభం	ఉద్యో	లాభం	లాభం	అమృ
౫	శుభం	జ్వరం	అమృ	రోగం	ఉద్యో	శుభం	కలహం
౬	ధనం	అమృ	ఉద్యో	శుభం	జ్వరం	ధనం	రోగం
౭	అమృ	లాభం	విషం	ధనం	లాభం	అమృ	అమృ
౮	విషం	ధనం	లాభం	అమృ	ఉద్యో	విషం	లాభం

రాత్రి ముహూర్తములు

వారములు	ఆది	సోమ	మంగళ	బుధ	గురు	శుక్ర	శని
౧	శుభం	రోగం	జ్వరం	లాభం	ఉద్యో	రోగం	విషం
౨	అమృ	లాభం	ఉద్యో	రోగం	విషం	జ్వరం	అమృ
౩	జ్వరం	ధనం	కలహం	విషం	జ్వరం	అమృ	జ్వరం
౪	రోగం	ఉద్యో	లాభం	ఉద్యో	లాభం	కలహం	ఉద్యో
౫	కలహం	రోగం	రోగం	శుభం	అమృ	లాభం	శుభం
౬	లాభం	అమృ	లాభం	లాభం	విషం	సుఖం	లాభం
౭	ఉద్యో	విషం	ఉద్యో	ధనం	కలహం	ధనం	ధనం
౮	రోగం	జ్వరం	ధనం	లాభం	జ్వ°ం	అమృ	లాభం

అమృతాది యోగములు

	అశ్వి	భ	కృ	రో	మృ	ఆర్ద్ర	పున	పు	ఆశ్లే	మ	పుబ్బ	ఉత్త	హ	చి	స్వా	విశా	అనూ	జ్యే	మూ	పూషా	ఉషా	శ్ర	ధ	శత	పూభా	ఉభా	రే
ఆది	సి	ప్ర	అసి	సి	సి	సి	సి	సి	సి	మ	సి	అ	అసి	సి	సి	ఉ	మ	మ	అ	సి	అ	అ	మ	సి	సి	అ	అ
సోమ	సి	సి	మ	అ	అసి	సి	సి	అ	సి	మ	సి	సి	సి	ప్రఅ	అ	మ	సి	సి	సి	ఉ	మ	అ	సి	సి	మ	సి	సి
మంగళ	అసి	సి	సి	అ	సి	మ	సి	సి	సి	సి	సి	అ	సి	సి	సి	మ	అసి	ఉ	అ	సి	ప్రఅ	అ	సి	మ	మ	అ	సి
బుధ	మ	సి	అ	సి	సి	సి	సి	సి	సి	సి	అ	అ	మ	సి	సి	సి	అసి	సి	మ	అ	అ	సి	ప్రఅ	సి	అ	సి	ఉ
గురు	అ	సి	మ	ఉ	మ	మ	అ	అసి	సి	అ	సి	మ	సి	సి	అ	సి	సి	ప్రఅ	సి	సి	సి	సి	సి	మ	సి	సి	సి
శుక్ర	అ	సి	సి	మ	సి	మ	సి	సి	మ	మ	సి	సి	అ	సి	సి	సి	సి	మ	అ	ప్రఅ	సి	మ	సి	సి	సి	సి	ఉ
శని	సి	సి	అ	అ	సి	సి	సి	సి	మ	అ	సి	ఉ	మ	మ	అ	సి	సి	సి	సి	సి	సి	సి	సి	అ	మ	మ	ప్రఅ

అ=అమృతయోగము సి=సిద్ధయోగము, అసి=అమృతసిద్ధయోగము, ఉ=ఉత్పాతయోగము, మ=మరణయోగము, ప్రఅ=ప్రబలారిష్టయోగము.

కాకి శకునము.

ఒక కాకి తీర్చినయెడల మంచిది, రెండు కాకులు తీర్చిన శుభఫలము, మూడు కాకులు తీర్చిన రాజ్యలాభము, తీర్చక [illegible] యెడల కష్టము, తీర్చక కట్టినయెడల ద్రవ్యనష్టము కలుగును. [illegible] కట్టిన, తీర్చిన కార్యసిద్ధి యగును. [illegible] తీర్చిన అలవ్యయముగ కార్యసిద్ధియగును. [illegible] తీర్చిన [illegible] కలుగును. [illegible] గాని [illegible] గాని [illegible] కాకి తీర్చిన [illegible] కలుగును. [illegible] గాని [illegible] గాని ప్రవేశించునప్పుడు [illegible] కలుగును. కాకి [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] కాకి [illegible] [illegible] [illegible] కాకులు [illegible] చేయునప్పుడు [illegible] ౧౦ [illegible] కలుగును. [illegible] శాంతి చేసికొనవలయును.

ఆయాకార్తులందలి వాహనాదికము, వర్షవివరము

శకం.1881 తేదీ సాయనసౌరంనెల		చాంద్రమాస తిథి వారములు	కార్తి నక్షత్రం	తత్కాల నక్షత్రం	పుం స్త్రీ విచారం	వాహనము	సాగరచక్రము చేవృష్టి	గ్రహయోగములంబట్టి వర్షవివరము
చైత్రం	23	చైత్ర శు పంచమి సోమ	అశ్విని	మృగశిర	పుం. పుం	వరాహ	అనావృష్టి	అచటచట సాధారణవృష్టి
వైశాఖం	7	,, బ పంచమిసోమ	భరణి	పూ.ఆషాఢ	పుం. పుం	గజ	ఖండవృష్టి	అచటచట అల్పవృష్టి
,,,	21	వైశాశు తృతీయసోమ	కృత్తిక	మృగశిర	పుం. పుం	మహిష	అనావృష్టి	అచటచట సాధారణవృష్టి[వర్షములు
జ్యేష్ఠం	4	,, బ తృతీయ సోమ	రోహిణి	పూర్వాషాఢ	పుం. పుం	సింహ	ఖండవృష్టి	అచటచట గాలితోకూడిన అనుకూల
,,	18	జ్యేష్ఠశుద్వితీయ సోమ	మృగశిర	ఆర్ద్ర	పుం. స్త్రీ	వరాహ	ఖండవృష్టి	గాలితోగూడిన మంచి వర్షములు
ఆషాఢం	1	,, బ ద్వితీయ సోమ	ఆర్ద్ర	పూర్వాషాఢ	స్త్రీ. పుం	గర్దభ	ఖండవృష్టి	సస్యానుకూల వర్షములు గలుగును
,,	15	,, బ అమా సోమ	పునర్వసు	పునర్వసు	స్త్రీ స్త్రీ	కుక్కుట	సువృష్టి	వాయుసహితముగ మంచివర్షములు
,,	29	ఆషా శు పూర్ణిమ సోమ	పుష్యమి	ఉ. షాఢ	స్త్రీ. పుం	సింహ	సువృష్టి	మంచివర్షములు బాగుగ గలుగును
శ్రావణం	12	,, బ చతుర్దశి సోమ	ఆశ్లేష	పునర్వసు	స్త్రీ. స్త్రీ	అశ్వ	సువృష్టి	మొదట మంచివర్షములు గలుగును
,,	25	శ్రావశు త్రయోదశి ఆది	మఘ	ఉ. షాఢ	స్త్రీ. పుం	గజ	సువృష్టి	అతివృష్టి యనదగిన వర్షములు
భాద్రపదం	8	,, బ ఏకాదశి ఆది	పూ.ఫల్గుని	పునర్వసు	స్త్రీ. స్త్రీ	గర్దభ	సువృష్టి	సువృష్టి యనదగిన వర్షములు
,,	22	భాద్ర శు ఏకాదశి ఆది	ఉ. ఫల్గుని	శ్రవణం	స్త్రీ. పుం	సింహ	అతివృష్టి	ఖండఖండములుగ సువృష్టి
అశ్వయం	5	,, బ దశమి ఆది	హస్త	పునర్వసు	స్త్రీ. స్త్రీ	మహిష	సువృష్టి	గాలితోకూడిన మంచివర్షములు
,,	18	అశ్వ శు నవమి శని	చిత్త	శ్రవణం	స్త్రీ. పుం	గర్దభ	అతివృష్టి	దేశమంతటను మంచివర్షములు
కార్తికం	2	,, బ సప్తమి శని	స్వాతి	పునర్వసు	స్త్రీ. స్త్రీ	సింహ	సువృష్టి	మధ్య మధ్య సువృష్టి గలుగును
,,	15	కార్తిక శు షష్ఠి శుక్ర	విశాఖ	ఉ. షాఢ	క్లీ.పుం	గజ	సువృష్టి	గాలితోగూడిన మంచివర్షములు
,,	28	,, బ చతుర్థి గురు	అనూరాధ	పునర్వసు	క్లీ. స్త్రీ	వ్యాఘ్ర	సువృష్టి	ఖండవృష్టిగ సామాన్య వర్షములు

(రాజమండ్రికి) స్టాండర్డు (I. S. T) ఉదయాస్తమయ గంటలు: శక 1881 (1959-60)

చైత్రం ఉ.గ	చైత్రం అ.గ.	వైశాఖం ఉ.గ	వైశాఖం అ.గ.	జ్యేష్ఠం ఉ.గ	జ్యేష్ఠం అ.గ.	ఆషాఢం ఉ.గ	ఆషాఢం అ.గ.	శ్రావణం ఉ.గ	శ్రావణం అ.గ.	భాద్రం ఉ.గ	భాద్రం అ.గ.	అశ్వయం ఉ.గ	అశ్వయం అ.గ.	కార్తికం ఉ.గ	కార్తికం అ.గ.	మార్గశిరం ఉ.గ	మార్గశిరం అ.గ.	పౌషం ఉ.గ	పౌషం అ.గ.	మాఘం ఉ.గ	మాఘం అ.గ.	ఫాల్గునం ఉ.గ	ఫాల్గునం అ.గ
6-8	6-13	5-46	6-18	5-82	6-27	5-82	6-87	5-41	6-37	5-49	6-23	5-53	5-58	5-59	5-36	6-12	5-25	6-30	5-33	6-38	5-50	6-29	6-5
6-7	6-13	5-44	6-19	5-81	6 28	5-33	6-38	5-42	6-37	5-50	6-21	5-54	5-57	6-0	5-35	6-13	5-25	6-31	5-34	6-38	5-52	6-28	6-6
6-5	6-13	5-43	6-19	5-81	6-29	5-33	6-38	5-43	6-36	5-50	6-20	5-54	5-55	6-1	5-34	6-15	5-25	6-31	5-34	6-38	5-53	6-27	6-6
6-3	6-14	5-42	6-20	5-31	6-29	5-34	6-38	5-43	6-36	5-50	6-18	5-54	5-53	6-1	5-32	6-15	5-25	6-32	5-36	6-37	5-54	6-25	6-7
6-2	6-14	5-41	6-20	5-30	6-30	5-34	6-38	5-44	6-35	5-50	6-17	5-54	5-52	6-2	5-32	6-17	5-26	6-33	5-37	6-37	5-55	6-24	6-7
6-0	6-14	5-40	6-21	5-30	6-30	5-35	6-39	5-44	6-34	5-51	6-15	5-55	5-50	6-3	5-31	6-18	5-26	6-34	5-38	6-37	5-56	6 23	6-8
5-59	6-15	5-39	6-21	5-30	6-31	5-35	6-39	5-45	6-33	5-51	6-14	5-55	5-48	6-3	[illegible]	6-19	5-26	6-35	5-39	6-35	5-57	6-22	6-9
5-57	6-15	5-38	6-22	5-30	6-32	5-36	6-39	5-45	6-32	5-51	6-12	5-55	5-47	6-4	5-29	6-20	5-26	6-35	5-40	6-36	5-58	6-20	6-9
5-56	6-16	5-36	6-22	5-30	6-33	5-36	6-39	5-46	6-31	5-52	6-11	5-56	5-45	6-5	5-28	6-22	5-27	6-36	5-42	6-35	5-59	6-19	6-10
5-54	6-16	5-36	6-23	5-30	6-33	5-37	6-39	5-46	6-30	5-52	6-9	5-56	5-44	6-6	5-28	6-23	5-28	6-37	5-48	6-34	6-0	6-17	6-10
5-53	6-16	5-35	6-24	5-30	6-34	5-38	6-39	5-47	6-29	5-52	6-7	5-57	5-43	6-1	5-27	6-24	5-28	6-37	5-44	6-34	6-1	6-16	6-11
5-51	6-17	5-34	6-24	5-31	6-35	5-38	6-39	5-47	6-28	5-52	6-6	5-57	5-41	6-9	5-27	6-25	5-29	6-37	5-45	6-38	6-2	6-14	6-11
5-50	6-17	5-34	6-25	5-31	6-35	5-39	6-39	5-48	6-27	5-53	6-4	5-58	5-40	6-9	5-26	6-26	5-30	6-38	5-47	6-32	6-3	6-13	6-11
5-48	6-17	5-33	6-26	5-31	6-36	5-40	6-38	5-48	6-26	5-53	6-2	5-58	5-38	6-10	5-26	6-27	5-30	6-38	5-48	6-31	6-3	6-11	6-12
5-47	6-18	5-32	6-26	5-31	6-36	5-41	6-38	5-49	6-25	5-53	6-1	5-59	5-37	6-11	5-26	6-28	5-31	6-38	5-49	6-30	6-4	5-10	6-12
		5-32	6-27	5-32	6-37	5-41	6-37	5-49	6-28	5-53	5-59												

వర్షములు—ధరలు

చైత్రమాసము:—మాసమంతటను పురశ్శుక్ర రవి మధ్యమము (ఎ 8 బు. వ॥ కేతు వ్యవధానము) శుక్రాగ్రకుజాదును, ఎ ౧౨ సో. వ॥ గురు శుక్ర సమసప్తకం (ఇది వర్షయోగమున్నా గావచ్చును), శు ౨ శు. ప్ర॥ ఎ ౧౧ ఆ. వ॥ ఆర్ద్రాంగారకుడు, ఎ ౧౨ సో. ప్ర॥ కుజశుక్రుల ఏకరాశ్యంశయోగము మొదలగు అనావృష్టి యోగములు గలవు—శు ౨ శు. వ॥ మృగశిర్షాంగారకుడు, శు ౪ ఆ. వ॥ బుధవక్రం, మాసమంతట పురశ్శుక్రుడు ఇత్యాది వర్షయోగములు గలవు. ఇందు మొదట కొంతవరకు వర్షభీతి యుండును.

ధరలు:—ధాన్యము వస్త్రములు ధర గలిగి చురుకుగనుండును. కొబ్బరి అరటి పసుపు వగైరా కొంచెము మందముగ నుండును. బెల్లము శర్కర మొదలగు మధుర వస్తువులును మందముగనే యుండును. పప్పు పదార్థములు చురుకుగ నుండును. వెండి బంగారములు ధర నిలబాటుగ నుండును.

వైశాఖమాసము:—జ్యేష్ఠ 4 రోహి ౧ర్కా. మాసమంతటను శుక్రాగ్రకుజాదు. ఎ ౧౨ బు. వ. పురశ్శుక్ర రవి మధ్యమము. శు. ౧౩ బు. వ॥ కుజశుక్రుల ఏకరాశి. తిరుగ ఎ ౯ ఆ. ప్ర॥ కుజ శుక్రుల ఏకరాశి. శు ౬ గు ప్ర॥ రవి గురు సమసప్తకం ఎ ౧౨ బు ప్ర॥ పురోబుధుడు ఇత్యాద్యనావృష్టియోగములు గలవు - శు ౨ ఆ ప్ర॥ మూలలో శని వక్రం. శు ౧౩ బు కుజునకు కర్కటమునకు చలనం. ఎ ౧౨ బు ప్ర॥ బుధాగ్రశుక్రుడు ఇత్యాది వర్షయోగములు గలవు. గావున నిందు అమాప్రాంతమున గాలితో గూడిన స్వల్పవర్షములు గలుగవచ్చును. మధ్యమధ్య మేఘాడంబరము గలుగుచుండును. చిన్న ఏర్లు ప్రవహించునట్లు పర్వత ప్రాంతములందు వర్షములు కొంచెము గలుగ వచ్చును.

ధరలు:—ధాన్యము వస్త్రములును శుక్లమున ధర చురుకుగా నుండి బహుళమున నిలబాటుగ నుండును. కొబ్బరి అరటి పసుపు మొదలగునవి బహుళమున ధరగలవి యగును. బెల్లం చింతపండు మొదలగు వస్తువులు-ధర నిలబడియుండును. పప్పుపదార్థములు ధర చురుకుగనే యుండును. వెండి పూర్ణిమాప్రాంతమునుండియు బహుళమున ధర చురుకగును. బంగారమునకును బహుళమున ధర హెచ్చగును.

జ్యేష్ఠమాసము:—జ్యేష్ఠ 18 మృగ ౧ ర్కా। ఆషాఢం 1 ఆర్ద్రా ౧ ర్కా। ఆషాఢం 15 పున ౧ ర్కా.

మాస మంతట పురోబుధుడు శు ౯ ఆ వ॥ శుక్రాగ్రకుజాదు తత్పూర్వం బుధాగ్రకుజాదు. శు ౯ సో వ॥ రవి గురు సమసప్తకము. ఎ ౧౦ మం వ॥ కుజశుక్రుల ఏకరాశి. శు ౯ సో ఆర్ద్రాయందు బుధోదయము. శు ౯ సో ప్ర॥ రవి శని సమసప్తకము, శు ౧౧ బు ప్ర॥ ఆశ్లేషాంగారకుడు ఎ ౧౦ మం ప్ర॥ పశ్చిమమఘాదిపంచకశుక్రుడు ఇత్యాద్యనావృష్టియోగములు గలవు—మాసమంతయు మూలలో శని వక్రము, శు౯ఆ వ॥ బుధాగ్రశుక్రుడును, ౧౧ బు ప్ర॥ ఆశ్లేషాంగారకునకు బుధ శుక్ర మధ్యస్థితి. ఎ ౧౦ మం వ॥ కుజునకు శుక్రసంబంధము ఎ ౪ బు ప్ర॥ కుజునకు బుధసంబంధము. ఎ ౪ బు ప్ర॥ ఎ ౧౦ మం వ॥ బుధశుక్రుల ఏకరాశి. శు ౧౫ శ శుక్రవరుణ యుతి. ఇత్యాది వర్షయోగములు గలవు. జ్యేష్ఠం 17 18 19 20 21 23 నుండి ఆషాఢం 8 వరకును ఆషా 9 10 13 14 లందును నాడీయోగములు గలవు. జ్యేష్ఠం 17 18 19 22 23 24 26 నుండి ఆషా 10 వరకును ఆషా 4 5 6 లందును చాంద్రయోగములు గలవు. ఈ మాసమందు గాలితో గూడిన వర్షములు పూర్ణిమాప్రాంతమున విశేషముగ కురియును. ఇతరకాలమున సాధారణముగ (అనుకూలముగ) నుండును. పై తారీఖులును గమనింపదగినవి.

ధరలు:—ధాన్యము వస్త్రములును కొంచెము ధర మందమగును. కొబ్బరి, అరటి పసుపు మొదలగు దుంపసరుకులును, శుక్లము కంటె బహుళమున ధర తగ్గి సులభములగును. అమా ప్రాంతమున చురుకు. బెల్లము చింతపండు మొదలగు మధురసవస్తువులును ధర నిలబాటు. పప్పు పదార్థములును ధర నిలబడియుండును. వెండి ధర అమాప్రాంతమున కొంచెము చురుకగును. బంగారమునకు అమా ప్రాంతమున ధర కొంచెము తగ్గును.

ఆషాఢమాసము:—ఆషాఢం 29 పుష్య ౧ర్కా। శ్రావణం 12 ఆశ్లే ౧ ర్కా.

మాసమంతటను పురోబుధుడు, బుధాగ్రకుజాదు, పశ్చిమ మఘాదిపంచక శుక్రుడు గలడు. శు 3 గు వ॥ ఆశ్లేషాంగారకుడు, పిమ్మట సింహాంగారకుడు. శు ౧౧ గు వ॥ రవి శని సమసప్తకము. శు 3 గు ప్ర॥ కుజశుక్రుల ఏకరాశి ఇత్యాద్యనావృష్టియోగములు గలవు-మాసమంతయు మూలలో శని వక్రము. ఆశ్లేషా సింహములందున్న కుజునకు బుధ శుక్ర మధ్యస్థితి శు 3 గు వ॥ కుజునకు బుధ సంబంధము, పిమ్మట శుక్రసంబంధము, శు ౬ ఆ బుధ వరుణ యుతి, శు 3 గు సింహమునకు కుజ చలనం, ఎ 3 బు ప్ర॥ బుధశుక్రులలో బుధమాత్ర వక్రం, ఎ ౧౦ గు బుధవరుణయుతి ఇత్యాది వర్షయోగములు గలవు. ఆషా 16 17 18 20 21 22 24 29 30 31 శ్రావ 6 12 18 నాడీ యోగములు. ఆషా 18 19 20 23 లగాయతు శ్రావ 7 వరకును శ్రావ 10 11 12 లందును చాంద్రయోగములు.

ఇందు పశ్చిమ మఘాదిపంచక శుక్రుడు ప్రతిబంధకమైనను ఇతర యోగములబట్టి గాలితోగూడిన మంచి వర్షములు కురియును. గోదావర్యాది నదులు బాగుగ ప్రవహించును. మాస మధ్యకాలమున కొంచెము వర్షములు తక్కువగ నుండును.

ధరలు:—ధాన్యము, వస్త్రములును ధర నిలబాటుగ నుండును. కొబ్బరి, అరటి, పసుపు మొదలగు దుంప పదార్థములును క్రమముగ మందముగ నుండును. బెల్లము చింతపండు మొదలగు మధురసవస్తువులును కొంచెము ధర చురుకుగ నుండును. పప్పుపదార్థములు ధర గలిగియే యుండును. మినుములు కొంచెము సులభముగావచ్చును. వెండి ధర నిలబాటుగ నుండును. బంగారమునకు ధర కొంచెము తగ్గి యుండును.

శ్రావణమాసము:—శ్రావణం 25 మఘా ౧ ర్కా।, భాద్రం 8 పూ ఫ ౧ ర్కా.

ఎ 3 మం వ॥ పశ్చిమ మఘాదిపంచకశుక్రుడు, ఎ ౯ బు. వ॥ సింహాంగారకుడు, కుజశుక్రుల ఏకరాశి, శు ౧ బు ప్ర॥ శు ౧౧ శు॥ వ॥ పురోంగారకుడు, శు ౧౧ శు ప్ర॥ ఎ ౧౩ మం వ॥ పురశ్శుక్ర రవి మధ్యమము, శుక్రాగ్రకుజాదు, శు ౧౧ శు. కుజశుక్ర యుతి. ఎ ౧౩ మం ప్ర॥ పురోంగారకుడు. ఎ ౯ బు ప్ర॥ కన్యారాశిలో ఉత్తరాంగారకుడు. ఎ ౪ శ స్వాత్యాది షట్కత్రయమిత శుక్రుడు, ఇత్యాద్యనావృష్టి యోగములు—మాసమంతయు మూలలో శని వక్రము ఎ ౯ బు వ॥ సింహాంగారకునకు శుభసంబంధము. శు ౬ సో వ॥ బుధ శుక్రులలో బుధమాత్రవక్రము. శు ౧౧ శు ప్ర॥ ఎ ౧౩ మం వ॥ పురశ్శుక్రుడు. శు ౧౨ శ ప్ర॥ బుధశుక్రులలో శుక్రమాత్రవక్రం. ఎ ౪ శ శుక్రాస్తమయం. ఎ ౧౩ మం॥ శుక్రగాఢాస్తం. ఎ ౧౦ శు బుధ వరుణ యుతి. ఎ ౧౩ మం. బుధశుక్రుల ఏకరాశ్యంశయుతి. ఎ ౧౩ మం. ప్ర॥ ప్రాచ్యమఘాది పంచకశుక్రుడు. ఇత్యాది వర్షయోగములు గలవు. శ్రావ 14, 15, 16, 19, 20, 25, 27, 28, భాద్రం 2, 8, 10, 11, 12 నాడీయోగములు. శ్రావణ 14, 15, 16, 21 నుండి 25 వరకు 27, 28, 29, భాద్ర 1, 2, 8, 6, 7, 8, 11, 12 లందు చాంద్రయోగములు గలవు.

ఇందును మాసాదియందును మాసాంతమందును మంచి వర్షములు గలుగును. మాసమధ్య పూర్ణిమా ప్రాంతమున పర్వతప్రాంతములందు విశేషముగ వర్షించి గోదావర్యాది నదులు బాగుగ ప్రవహించును. ఒక్కొకచో నల్పవృష్టి గలుగును. అమా ప్రాంతమున ఒక్కొకచో అతివృష్టి గలుగును. కొన్ని సస్యములకు హాని గలుగును.

ధరలు:—ధాన్యము, వస్త్రములును ధర నిలకాటుగ నుండును. కొబ్బరి, అరటి, పసపు మొదలగు దుంప సరుకులును ధర తగ్గి సులభమగును. బెల్లము, చింతపండు మొదలగు మద్రసపదార్థములును అమా ప్రాంతమునకు క్రమముగ ధర తగ్గి సులభమగును. పప్పుపదార్థములు క్రమముగ ధర హెచ్చగును. వెండి ధర నిలకాటు. బంగారమునకు ధర క్రమముగ బహుళమున చురుకు గలుగును.

భాద్రపదమాసము:— భాద్రం 22 ఉఫ ౧ ర్క్షం. ఆశ్వనం 5 హస్త ౧ ర్క్షం.

శు ౯ శు ప॥ ఉత్తరాంగారకుడు, శు ౧౫ గు ప॥ పురోంగారకుడు, (శు ౧౧ ఆ ప్ర॥ రాహువ్యవధానం) బ ౧ శు ప్ర॥ బ ౧౩ బు ప॥ పురో బుధ రవి మధ్యమము. బుధాగ్రకుజుడు (బ ౬ బు ప॥ కుజ బుధ మధ్య రాహువు. బ ౬ బు ప్ర॥ బ ౧౦ ఆ ప॥ రవి బుధుల మధ్య రాహువు. తత్ప్రభృతి రవి శుక్రమ మధ్య రాహువు). మాసమంతయు కుజ రాహువుల ఏకరాశియోగము. బ ౧౩ బు న కుజబుధయుద్ధము. దక్షిణమున బుధుడు 10, బ ౧౩ బు ప్ర॥ పురోంగారకుడు. ఇత్యాద్యనావృష్టియోగములు గలవు.—మాసమంతటను ప్రాజ్యఘూదిపంచకశుక్రుడు. శు ౧౫ గు ప॥ బుధశుక్రుల ఏకరాశ్యంశయుతి. శు ౪ ఆ తూర్పున బుధ శుక్ర యుతి (శు ౪ ఆ ప॥ బుధాగ్ర శుక్రుడు పిమ్మట శుక్రాగ్రబుధుడు). శు ౩ శ శుక్రోదయం. బ ౧౩ బు ప్ర॥ బుధాగ్రగురుడు. బ ౧౪ గు ప్ర॥ చిత్రాంగారకుడు. ఇత్యాది వర్షయోగములు గలవు. భాద్రం 16, 17, 22, 24, 27, 28, 29, ఆశ్వనం 6, 7 నాడీయోగములు గలవు. భాద్ర 22 నుండి ఆశ్వనం 4 వరకును ఆశ్వన 7–9 చాంద్రయోగములు. ఇందు సస్యానుకూలములకు మంచి వర్షములు వాయుమిశ్రితముగ గలుగుచుండును. ఒక్కొక తావునందు అల్పవృష్టియునియు కనిపించును. పూర్ణిమామావాస్యలకు ఒక్కొకచో వాయుపీడ గలుగవచ్చును.

ధరలు:—ధాన్యము వస్త్రములును క్రమముగ ధర గలిగియుండును. కొబ్బరి, అరటి, పసుపు ధర మందముగ నుండును. బెల్లం, చింతపండు మొదలగు మద్రసవస్తువులు క్రమముగ మందమగును. పప్పుపదార్థములు మిర్చి ధర చురుకుగలవి యగును. వెండికి పూర్ణిమా ప్రాంతమున ధర హెచ్చగును. బంగారమునకు బహుళమున ధర హెచ్చగును.

ఆశ్వయుజమాసము:—ఆశ్వనం 18, చిత్రా ౧ ర్క్షం, కార్తీకం ౨ స్వాతి ౧ ర్క్షం.

బ ౧౩ శు ప॥ పురోంగారకుడు. బ ౧౩ శు ప్ర॥ పురో బుధుడు, శుక్రాగ్రకుజుడును (కుజ శుక్ర మధ్య రాహువు) శు ౧౦ ఆ ప॥ కుజరాహువుల ఏకరాశి, బ ౪ బు ప్ర॥ పృష్ఠ్యంగారకుడు. ఇత్యాద్యనావృష్టియోగములు. — మాస మంతటను ప్రాజ్యఘూదిపంచకశుక్రుడు, బుధాగ్ర గురుడు, (గుర్వగ్ర శని) బ ౪ బు ప॥ చిత్రాంగారకుడు. బ ౯ ఆ ప్ర॥ గురు బుధుల ఏకరాశ్యంశయుతి బ ౧౩ శు ప్ర॥ కుజుడు పతంగ (రవి) మార్గమునందు. ఇత్యాది వర్షయోగములును గలవు. ఆశ్వన 11, 18, 24, 25. కార్తిక 3, 4, 5, 9 నాడీయోగములు. ఆశ్వన 18 నుండి 27 వరకు, ఆశ్వన 30 కార్తిక 1, 2, 4, 5, 6 లందు చాంద్రయోగములు. ఇందును దేశమంతటను మంచి మంచి వర్షములు గలుగుచుండును. కొన్ని తావులందు అతివృష్టి యునవుగేయుండును.

ధరలు :—ధాన్యములు వస్త్రములు చురుకుగనే యుండును. కొబ్బరి అరటి పసుపు పూర్ణిమా ప్రాంతమునుండి ధర చురుకగును. బెల్లం చింతపండు మొదలగు మద్రాస వస్తువులును ధర మందముగ నుండును. పప్పుజాతులును తైలములును క్రమముగ చురుకుగనే యుండును. వెండికి ధర పూర్ణిమా ప్రాంతమున చురుకుగ నుండును. పూర్ణిమా ప్రాంతమునుండియు బంగారమునకు ధర చురుకగును.

కార్తికమాసము :—కార్తికం 15 విశా ౧ వృ॥, 28 అనూ ౧ వృ॥.

బ ౧3 శ పా॥ శుక్రాగ్ర కుజుడు (శు ౧౧ బు పా॥ రాహు వ్యవధానం) శు ౯ సో పా॥ స్వాత్యంగారకుడు. శు ౬ శు పా॥ పురో బుధుడు. శు ౬ శు ప్రా॥ బ ౨ మం పా॥ పురో గురుడు. అటనుండి బ ౯ మం పా॥ పురో బుధుడు. అటనుండి పురో గురుడు. బ ౯ మం ప్రా॥ కుజ గురుల ఏకరాశి. బ ౧3 శ కుజ బుధ యుతి ఇత్యాద్యనావృష్టియోగములు గలవు—మాసమంతయు ప్రాఙ్మఘాదిపంచక శుక్రుడు. బుధ గురుల ఏకరాశ్యంశయుతి. శు ౬ శు పా॥ బుధాగ్ర గురుడు. బ ౯ మం పా॥ కుజునకు పతంగ (రవి) మార్గము. శు ౬ శు బుధ గురు యుతి శు ౬ శు ప్రా॥ బ ౨ మం పా॥ గుర్వగ్రబుధుడు శు ౯ సో ప్రా॥ బ ౧3 శ పా॥ విశాఖాంగారకుడు శు ౧౮ శ ప్రా॥ బుధ శుక్రులలో బుధ వక్రము. బ ౨ మం తిరుగ బుధ గురు యుతి బ ౨ మం ప్రా॥ బ ౯ మం పా॥ బుధాగ్ర గురుడు. బ 2 ఆ గుర్వస్తం. బ ౧3 శ ప్రా॥ శుక్రాగ్ర బుధుడు ఇత్యాది వర్ష యోగములు గలవు—కార్తికం 10 11 12 15 17 22 23 24 25 26 30 మార్గ 1 8 9 నాడీయోగములు గలవు. కార్తికం 17 నుండి 29 వరకును మార్గ 2 3 4 లును చాంద్ర యోగములు. ఇందును అపుడపుడు అచటచట మంచి వర్షములు గలుగుచుండును. పూర్ణిమా ప్రాంతమున వర్షాధిక్యము గలుగును. దక్షిణ దేశమున మంచి వర్షములు గలుగును. ఇందపుడపుడు వాయుభీతియు గలుగవచ్చును.

ధరలు:—ఇందు ధాన్యములు వస్త్రములు కొంచెము చురుకుగనే యుండును. కొబ్బరి, అరటి, పసుపు అమాప్రాంతమున మందమగును. బెల్లం చింతపండు మొదలగు మద్రాసవస్తువులు చురుకుగనే యుండి మధ్యకాలములో కొంచెము మందమగును. పప్పుజాతులు కొంచెము మందముగ నుండును. వెండిధర కొంచెము మందమగును. బంగారమునకు ధర బహుళమున మందమగును.

మార్గశిరమాసము:—మాసమంతటను కుజ గురుల ఏకరాశి. శు ౬ శ పా॥ పురో గురుడు. గర్వాగ్రమున శని. బ ౧౦ శు పా॥ బుధాగ్ర కుజుడు శు ౬ శ ప్రా॥ రవ్యగ్రశని శు ౭ సో ప్రా॥ ప్రాక్స్వాతీత్రయ శుక్రుడు బ ౨ గు ప్రా॥ జ్యేష్ఠాంగారకుడు బ ౧౦ శు కుజ బుధ యుద్ధము. బ 3౦ మం కుజ బుధ యుద్ధము బ ౧౨ ఆ బుధ గురు యుద్ధము. బ ౧౨ ఆ ప్రా॥ కుజ శుక్రుల ఏకరాశి. ఇత్యాద్యనావృష్టి యోగములు—శు ౭ సో పా॥ ప్రాఙ్మఘాదిపంచక శుక్రుడు. మాసమంతట బుధ గురుల ఏకరాశ్యంశయుతి. శు ౮ గు పా॥ బుధ వక్రము శు ౮ గు గురుగాఢాస్తము. బ ౧౦ శు పా॥ శుక్రాగ్రబుధుడు శు ౧౫ మం శన్యస్తము బ 3 గు గురూదయము బ ౧౦ శు ప్రా॥ బ ౧౨ ఆ పా॥ బుధ గురు యుద్ధం. బ ౧౨ ఆ ప్రా॥ బుధ గురు శుక్రుల ఏకరాశి. ఇత్యాది వర్ష యోగములుగలవు.—ఇందుమాసాదియందొక్కొకచో వర్ష పీడయుండును. మాసాంతమున అమాప్రాంతమున వాయుప్రాబల్యముగల వర్షములు గలుగును.

ధరలు:—ఇందును ధాన్యములు వస్త్రములు ధర చురుకుగనే యుండును. కొబ్బరి అనటి, పసపు ధర మందముగ నుండును. పప్పుజాతులు ధర కొంచెము చురుకుగ నుండును. బెల్లం చింతపండు మొదలగు మద్రాస వస్తువులు మందముగ నుండును. శుక్లమునందె బహుళములో ధర తగ్గి సులభము లగును. వెండి ధర క్రమముగ తగ్గును. బంగారమునకు ధర క్రమముగ కొంచెము హెచ్చగును.

పౌషమాసము:—శు ౨ గు పా॥ రవ్యగ్ర శని శు 2 మం పా॥ కుజ శుక్ర గురుల ఏకరాశి. జ్యేష్ఠాంగారకుడు శు ౧౨ ఆ పా॥ ప్రాక్స్వాతీత్రయ శుక్రుడు శు 3 శు ప్రా॥ శు ౧3 సో పా॥ కుజ శనుల మధ్య బుధుడు శు 3 శు ప్రా॥ బ ౭ గు పా॥ అన్ని గ్రహములును శుక్రాగ్రమందు. శు 2 మం ప్రా॥ కుజ శనుల ఏకరాశి. శు 2 మం ప్రా॥ బ ౧౦ శ పా॥ మూలాంగారకుడు శు ౧3 సో బుధ శని యుతి. బ ౭ గు ప్రా॥ కుజ శుక్రుల ఏకరాశి బ ౯ శు ప్రా॥ కుజ గురుల ఏకరాశి. ధనూరాశిలో గురు శని స్థితి. బ ౯ శు ప్రా॥ శుక్రాగ్ర కుజుడు. బ ౧3 మం ప్రా॥ పురోబుధుడు ఇత్యాద్యనావృష్టియోగములు—బ 2 గు పా॥ గురు శుక్రుల ఏకరాశ్యంశయుతి. మాసాదినుండి బ 2 గు పా॥ శుక్రాగ్ర గురుడు. శు ౨ గు శని గాఢాస్తం. బ 3 ఆ శన్యుదయం. బ 2 గు గురు శుక్రయుతి బ ౯ శు ప్రా॥ గురు శుక్రుల ఏకరాశి ఇత్యాది వర్షయోగములుగలవు—ఇందు మాసాంతమున వర్షభీతి గలుగును.

ధరలు:—ఇందు ధాన్యములు వస్త్రములు ధరలు కొంచెము తగ్గుచు మధ్య హెచ్చుచునుండును. కొబ్బర, అరటి, పసపు .బహుళమున ధర దిగ వగును. బెల్లం చింతపండు మొదలగు మద్రాసవస్తువులు నిలబాటుగ నుండును. పూర్ణిమా ప్రాంతమున బంగారమునకు అమా ప్రాంతమున వెండికి కొంచెము ధర చురుకగును.

మాఘమాసము:—బ ౨ ఆ పా॥ గురు శుక్రులకు కుజ శని సంబంధము. కుజ శనుల కూడికయున్న. మాసమంతట ధనుస్సునందు గురు శనులు. శు ౬ మం పా॥ శుక్రాగ్రకుజుడు. శు ౬ మం కుజ శనియుతి. శు ౬ మం ప్ర ౧ శు ౧౦ అ పా॥ శుక్రాగ్రశని. శు ౧౦ ఆ శుక్ర శని యుతి. శు ౧౨ మం ప్రా॥ ఉత్తరాషాఢాంగారకుడు. బ ౮ మం పా॥ పురోబుధుడు బ ౮ మం కుజ శుక్ర యుతి. బ ౮ మం ప్రా॥ పురో బుధ రవి మధ్యమము. ఇత్యాద్యనావృష్టియోగములు. శు 3 సో పా॥ గురు శుక్రుల ఏకరాశి. బ ౨ ఆ మకరంలో కుజ చలనం ఇత్యాది వర్ష యోగములు గలవు. ఇందు వాయువు విశేషముగ అపుడపుడు వీచుచుండును.

ధరలు:—ధాన్యము వస్త్రములు బహుళమున కొంచెము మందముగ నుండును. కొబ్బరి, అరటి, పసపు క్రమముగ కొంచెము చురుకుగ నగును. బెల్లం చింతపండు మొదలగు మద్రాసవస్తువులు బహుళమున చురుకగును. పప్పుజాతులు అమాప్రాంతమున కొంచెము సులభములగును. వెండి ధర నిలబాటుగను బంగారము ధర పూర్ణిమా ప్రాంతమున కొంచెము చురుకుగను అగును.

ఫాల్గున మాసము :—మాసమంతయు ధనుస్సులో గురు శనులు. శు ౧౨ శు పా॥ పురో బుధ రవి మధ్యమము, కుజ శుక్రుల ఏకరాశి. శు ౧ శ ప్రా॥ బ ౨ మం పా॥ శ్రవణాంగారకుడు బ ౧౨ గు ప్రా॥ ఆవత్సరం కుజ శుక్రుల ఏకరాశి. ఇత్యాద్యనావృష్టియోగములు గలవు - శు ౧౨ మం ప్రా॥ బ ౧౨ గు॥ పా॥ బుధ వక్రం. శు ౧౨ గు ప్రా॥ ఆవత్సరం బుధ శుక్రుల ఏక రాశ్యంశయుతి (బ ౧౮ శ పా॥ శుక్రాగ్ర బుధుడు. పిమ్మట బుధాగ్ర శుక్రుడు) బ ౧౮ శ. బుధ శుక్రయుతి. ఇత్యాది వర్ష యోగములు గలవు. ఇందు బహుళమున క్రమముగ వర్షభీతి హెచ్చుచుండును. వత్సరాంత్య కాలమున ఒక్కొకచో కొంచెము వర్షపాతము గలుగును.

ధరలు :—ధాన్యము వస్త్రములు కొంచెము ధర గలిగి యుండును. కొబ్బరి అరటి పసుపు బహుళమున కొంత వరకు ధర గలిగియుండును. బెల్లం చింతపండు మొదలగు మద్రాస వస్తువులు

క్రమముగ ధర తగ్గి మాసాంతమున చురుకగును. పప్పుజాతులు బహుశమున ధరగలవియగును. వెండి ధర మందమగును. బంగారమునకు ధర బహుళములో చురుకుగ నుండును.

మొత్తమీ సంవత్సరమంతయు క్రమముగ కొటక మనిపించును.

N. B. పై గ్రహయోగములందు పురోగురుడు, పురోబుధుడు, పురోంగారకుడు మొదలగు యోగములందు ముందు వెనుకలు రవినిబట్టియని గ్రహింపవలయును.

పురశ్శుక్రదోష విచారము

ఈ పురశ్శుక్రదోషము మూడు విధములుగ నున్నది.

1. శుక్రుడు కొన్నిరోజులందు సూర్యోదయమునకు ముందు తూర్పున నుదయించి ఉదయంవరకు తూర్పున కనుపించును. ఈ రోజులలో తూర్పునకు ప్రయాణముచేయువారలకు పురశ్శుక్రుడు, (చుక్క ఎదురు) అగును.

కొన్నిరోజులందు పడమటిదిక్కున సూర్యాస్తానంతరము కనుపించును. ఈ రోజులలో పడమటకు ప్రయాణముచేయువారలకు పురశ్శుక్రుడు (చుక్క ఎదురు) అగును. ఏ దిక్కున శుక్రుడు కనుపించునో ఆ దిక్కునకు పురశ్శుక్రుడగుటచే ప్రయాణము సేయరాదు. ఇతర దిక్కులకు ప్రయాణము దోషముగాదు.

2. శుక్రుడు విషువ వృత్తము (ఈక్వేటరు)నకు ఉత్తరముగ నడచుచుండిన, ఉత్తరగోలము; దక్షిణముగ నడచుచుండిన, దక్షిణగోలము. ఉత్తరగోలముననుండ ఉత్తరమునకును, దక్షిణగోలమున నుండ దక్షిణమునకును ప్రయాణము చేయగూడదు.

3. కృత్తికాది సప్త (7) నక్షత్రములు తూర్పున, మఘాది సప్త (7) నక్షత్రములు దక్షిణమున, అనూరాధాది సప్త (7) నక్షత్రములు పశ్చిమమున, ధనిష్ఠాది సప్త నక్షత్రములు ఉత్తరమునను దిగ్ద్వార నక్షత్రములని చెప్పబడును, శుక్రుడు ఏ దిగ్ద్వార నక్షత్రములందు చరించుచుండిన ఆ దిక్కునకు ప్రయాణము కూడదు. ఆ దిక్కునకు బోయిన పురశ్శుక్రుడగును.

మరియు తూర్పున శుక్రుడు కన్పించుచుండగా తూర్పునకును ఉత్తరమునకును, పశ్చిమమున కన్పించుచుండ పశ్చిమమునకును దక్షిణమునకును దోషమని శాస్త్రము. ఈ పురశ్శుక్రదోషము కశ్యప, అత్రి, భృగు, ఆంగిరస, భారద్వాజ, వసిష్ఠ, వాత్స్యగోత్రముల వారికి దోషముగాదు. పురశ్శుక్రుడు పై మూడు విధములుగ చెప్పబడినను మొదటి విధమే విశేష ప్రచారములో నున్నది. వివాహమునకై ప్రయాణం, నవ వధూప్రవేశము మొదలగు ఆవశ్యక కార్యములందు దీనిని చూడనక్కరలేదు.

గోచారఫలములు

ఈ ఫలములు జన్మకాలిక నక్షత్రమున కైనరాశి (చంద్రలగ్నము) వలనగాని నామనక్షత్రమున కైనరాశివలనగాని తెలియవలయును. కాని జన్మలగ్నమునుబట్టి గూడ ఫలములను చూచి రెంటికిని గల ఫలములను కలిపి గ్రహించుట యుక్తము.

మేషము (అశ్విని, భరణి, కృత్తిక 1 పాదం)

ఈ రాశివారికి ఈ సంవత్సరము సౌఖ్యకరముగ నుండును. ఆశ్వయుజ కార్తికములందు కొంచెము ఆరోగ్యము తగ్గినను మొత్తము కళత్రసౌఖ్యము కుటుంబాభివృద్ధి గలుగును. ఏ ప్రయత్నమైనను చైత్రము ఆశ్వయుజ కార్తికములు విడచి ఇతర కాలములో చేయుట మంచిది. వ్యవసాయదార్లు వర్తకులును లాభము నందగలరు. ఉద్యోగులకు వేతనాభివృద్ధి, విద్యార్థులకు విద్యాభివృద్ధియు గలుగును.

వృషభము (కృత్తిక 2, 3, 4 పా, రోహిణి, మృగశిర 1, 2పా)

ఈ రాశివారికి ప్రయాణములు మనోవ్యాకులత కుటుంబానారోగ్యము గలిగి సౌఖ్యము తక్కువగ నుండును, గాని చైత్ర వైశాఖ భాద్రపద ఆశ్వయుజ కార్తిక మార్గశిరములందు కళత్రసౌఖ్యము కుటుంబసౌఖ్యము గలిగి అన్నియు చక్కబడును. వీరు ఈ చెప్పబడిన మాసములందే తమకు కావలసిన కార్యములగూర్చి ప్రయత్నించుట మంచిది. సెప్టెంబరు, అక్టోబరులలో చేసిన ప్రయత్నములు నవంబరు డిశంబరులలో అనుకూలముగ సిద్ధించును.

మిథునము (మృగశిర 3, 4, ఆర్ద్ర, పున 1, 2, 3 పా)

ఈ రాశివారికి ప్రయాణములు ప్రయత్నములు గలిగి సౌఖ్యమల్పముగనుండునుగాని సగటున కుటుంబసౌఖ్యముచే శ్రమ గణింపదగినది గాకుండును. పౌషమాసములందు ఆరోగ్యము కొంచెము తగ్గవచ్చును. చైత్ర వైశాఖ భాద్రాశ్వయుజ కార్తికములలో ధనవ్యయము మంచికార్యములకై చేయవలసివచ్చును. తక్కిన కాలమంతయు సుఖకరముగనేయుండునుగాని ప్రయాణాదులచే క్లేశము గలుగును. ఉద్యోగులకు ఎక్కువ ప్రయాణములు గలుగును. వ్యవసాయదార్లకు పంటల రోజుల్లో శ్రమకరముగ నుండును, విద్యార్థులకు పరీక్షాదినములు మంచికాలము. వర్తకులకు వ్యవసాయదార్లకు విక్రయకాలము రోజులు మంచివి యగును.

కర్కాటకము (పున 4 పా, పుష్య, ఆశ్లే)

ఈ రాశివారికి చాల మంచిరోజులు. శత్రువులకు పీడ తనకు జయము గలుగు రోజులు. ప్రయత్నములు సిద్ధించును. కుటుంబవృద్ధి. మాఘ ఫాల్గునములు అంత మంచివిగావు. ధనవ్యయము, కళత్రమునకో తనకో అనారోగ్యముగలుగు రోజులవి. ఉద్యోగులు అభివృద్ధి ప్రయత్నములను సంవత్సర మధ్యకాలములో చేయుట మంచిది. వ్యవసాయదార్లు జనవరిలో పుగనే పంటలకు జాగ్రతపడుట మంచిది. విద్యార్థులకు మార్చికంటె సెప్టెంబరు అక్టోబరులు మంచివి.

సింహము (మఘ, పూ ఫ, ఉ ఫ 1 పా)

ఈ రాశివారికి అంతగా మంచిదిగాదు. ధనవ్యయ, స్థానచలన కార్యభంగ బంధువియోగాదులచేత క్లేశము గలుగును. కాని పౌష మాఘ ఫాల్గునములు అందును క్రమముగా తుదికాలము కొంత సౌఖ్యకరమగును. ఆషాఢాది మాసత్రయమున అనారోగ్యముగూడ గలుగవచ్చును. వీరు జాగ్రతగా సంచరించినచో వత్సరాంతమున సుఖము నందగలరు. విద్యార్థులకు ఉద్యోగులకు శ్రమకు తగిన ఫలము లభించును. వర్తకులు వ్యవసాయదార్లును ముందుముందు ఊహించి ప్రయత్నములను జాగ్రతగా చేయుట మంచిది.

కన్య (ఉ ఫ 2. 3, 4 పా, హస్త, చిత్ర 1, 2 పా)

ఈరాశివారికి దేహశ్రమ అధికము. కార్యసిద్ధి అందినట్లుండును గాని మిత్రద్రోహులు కార్యభంగమును చేయజూతురు. భాద్రపదాశ్వయుజములలో అనారోగ్యభయము గలదు, గాని పూర్వార్ధకాలమున చాలవరకు కార్యములు సిద్ధించును. ఉద్యోగులకు జూన్, జూలై నెలలు లాభదాయకములు. కుటుంబ సౌఖ్యము, శుభకార్యములు పూర్వార్ధకాలములోనే జరుగును. వత్సరాంత్యకాలమున విద్యార్థులు శ్రమపడిగాని కార్యసిద్ధినందజాలరు.

తుల (చిత్త 3, 4 పా, స్వాతి, విశా 1, 2, 3 పా)

ఈ రాశివారికి చాల మంచిరోజులు. మధ్యకాలము చాల మంచిది. ఆద్యంతములందు స్వల్పకాలమే కొంచెము శ్రమకరమగును.

ఉద్యోగాభివృద్ధిని గోరువారు వర్తకులు ప్రయత్నించి కార్యసిద్ధినంద గలరు. ఆశ్వయుజ కార్తికములలో అనారోగ్యసూచన గలదు. గావున జాగ్రత్త అవసరము. కుటుంబసౌఖ్యము శుభకార్యములు చేయుట వీరికి అప్రయత్నముగ గలుగును. మార్చికి పరీక్షకు వెళ్ళు విద్యార్థులు గ్రహసంచారముపై ఆధారపడరాదు.

వృశ్చికము(విశా 4 పా, అనూరాధ, జ్యేష్ఠ)

వీరికి శనిపీడ ఇంకను కలదు. అది ధనవ్యయముగలుగచేయును. గాని దానికి తగిన ధనలాభమున్ను గలుగుచుండును. వ్యవసాయ దార్లకు వ్యవసాయము బాగుగ లాభించును. వర్తకులకు లాభనష్టములు సరిపడి కొంచెము మిగులును. ఉద్యోగులకు తుదను లాభించును. విద్యార్థులకు తుదకు మంచిరోజులు. పరీక్షా ఫలితమునకు మంచికాలము వచ్చును.

ధనుస్సు (మూల, పూషా, ఉషా 1 పా)

ఈ రాశివారికి శరీరశ్రమ యధికము. ఆద్యంతకాలములలో ధనవ్యయము గూడ గలుగును. మొదట లాభప్రదమైన రోజులు. మార్గశిర పౌషములు దేహానారోగ్యము గూడ గలుగవచ్చును. శుభకార్య సంబంధమైన ధనవ్యయము గలుగుచుండును. వ్యర్థప్రయాణములు గలుగునుగాని దేవతారాధనవలన మేలు కలుగును. ఉద్యోగులు జాగ్రతగ నుండుట మంచిది. వర్తకులును వ్యవసాయదార్లును పెద్ద పెట్టుబడులు పెట్టకుండుట మంచిది. విద్యార్థులకు ప్రయత్నము అవసరము.

మకరము (ఉషా 2 3 4 పా శ్రవణం ధని 1 2 పా)

ఈ రాశివారికి కొంచెము ధనవ్యయము, శ్రమయైనను అది గణింపదగినదిగాదు. మొత్తము లాభకరముగనే యుండును! అన్ని ప్రయత్నములును సిద్ధించును. తొలుత కొంచె మనారోగ్యభయము గలదు. సంవత్సరాంత్యకాలములో వ్యయాధిక్యము గలుగును. విద్యార్థులకు తుదిరోజులు శ్రమపడదగినవి. నమ్మదగినవిగావు. వర్తకులకు ఉద్యోగులకు వ్యవసాయదార్లకు మొదటినుండి 10 మాసములును బాగుగ లాభించును.

కుంభము (ధనిష్ఠ 3 4 పా శతతార పూభా 1 2 3 పా)

ఈ రాశివారికి ఈ సంవత్సరమంతయు లాభప్రదమైనదేగాని శ్రమ యధికముగ నుండును. ఉద్యోగులకు ఉద్యోగాభివృద్ధి. వ్యవసాయదారులకు మంచి పంటలు, వర్తకులకు మంచి లాభములు గలుగును. విద్యార్థులకు మార్చి ఏప్రిల్ నెలలు మంచిఫలితము నీయగలవు. దేహశ్రమ, ధనవ్యయము అధికముగ నుండును.

మీనము (పూభా 4 పా, ఉభా, రేవతి)

ఈ రాశివారికి 3-4 మాసములవరకు చేయు ప్రయత్నములు అంతగా అనుకూలింపనేరవు. పిమ్మట జనవరివరకు కార్యములు అన్నియు సిద్ధించును. గాని తనతో కళత్రమునకో అనారోగ్యము గలుగుచుండును. కుటుంబసౌఖ్య మల్పముగ నుండును. గాని ఉద్యోగులకు మధ్యకాలములో వేతనాభివృద్ధి యగును. వర్తకులకు మంచి లాభము గలుగురోజులు. వ్యవసాయదారులకు మంచి ఫలము గలుగును. మధ్యకాలములో కొంచె మనారోగ్యము గలుగవచ్చును. విద్యార్థులు శ్రమకుతగిన ఫలము నందిగలరు.

నామ నక్షత్ర పరిజ్ఞానము

చూ, చే, చో, లా	=అశ్విని	రూ, రే, రో, తా	=స్వాతి
లీ, లూ, లే, లో	=భరణి	తీ, తూ, తే, తో	=విశాఖ
అ, ఈ, ఉ, ఏ	=కృత్తిక	నా, నీ, నూ, నే	=అనూరాధ
ఓ, వా, వీ, వు	=రోహిణి	నో, యా, యీ, యూ	=జ్యేష్ఠ
వే, వో, కా, కి	=మృగశిర	యే, యో, బా, బి	=మూల
కూ, ఘ, ఙ, ఛ	=ఆర్ద్ర	బూ, ధ, భ, ఢా	=పూ. షాఢ
కే, కో, హా, హీ	=పునర్వసు	బే, బో, జా, జీ	=ఉ. షాఢ
హూ, హే, హో, డా	=పుష్యమి	జూ, జే, జో, ఘా	=అభిజిత్
డీ, డూ, డే, డో	=ఆశ్లేష	ఘీ, ఘూ, ఘే, ఘో	=శ్రవణం
మా, మీ, మూ, మే	=మఖ	గా, గీ, గూ, గే	=ధనిష్ఠ
మో, టా, టీ, టు	=పుబ్బ	గో, సా, సీ, సు	=శతభిషం
టే, టో, పా, పి	=ఉత్తర	సే, సో, దా, ది	=పూ. భాద్ర
పూ, ష, ణ, ఠ	=హస్త	దూ, శ, ఝ, థ	=ఉ. భాద్ర
పే, పో, రా, రీ	=చిత్త	దే, దో, చా, చీ	=రేవతి

27 నక్షత్రములలోని, యక్షరములనుబట్టి వారివారి పేర్లచే నక్షత్రమే పాదమునో తెలుసుకొనునది. (కృష్ణుడు వ్యాఘ్రుడు అను కొన్ని పేర్లకు ప్రత్యేక నక్షత్రము లున్నవి.)

రాత్రియందు ఆకాశమున నక్షత్రములు దెలిసికొనుట

1. అశ్విని: మూడునక్షత్రములు గుఱ్ఱపు మొగమువలె నుండును
2. భరణి: మూడు నక్షత్రములు త్రిభుజవలె యుండును.
3. కృత్తిక: ఆరు నక్షత్రములు పైగు కోసెడు కొడవలివలె నుండును.
4. రోహిణి: ఐదు నక్షత్రములు సరాసరి బండిరూపముగ యుండును.
5. మృగశిర: ఒక మృగమునొక్క తలవలె నుండును.
6. ఆర్ద్ర: ఒక నక్షత్రము కొద్ది ఎఱ్ఱని రంగుతో ప్రకాశించుచుండును.
7. పునర్వసు: సరాసరి ధనుస్సువలె నుండును.
8. పుష్యమి: ఒకవిధమైన పుష్పమువలె నుండును.
9. ఆశ్లేష: ఆరు నక్షత్రములు సర్పమువలె నుండును.
10. మఖ: ఐదు నక్షత్రములు పల్లకివలె నుండును.
11. పుబ్బ: } నాలుగు నక్షత్రములు
12. ఉత్తర: } మేజాకాళ్ళవలె నుండును.
13. హస్త: 5 నక్షత్రములు అరచేయివలె నుండును.
14. చిత్త: ఒక నక్షత్రము ముత్యమువలె నుండును.
15. స్వాతి: ఒక నక్షత్రము మాణిక్యమువలె నుండును.
16. విశాఖ: 5 నక్షత్రములు కుమ్మరివానిచక్రమువలె నుండును.
17. అనూరాధ: } 6 నక్షత్రములు కొమ్మవలె నుండును.
18. జ్యేష్ఠ: } మిగత 3 నక్షత్రములు గొడుగువలె నుండును.
19. మూల: 6 నక్షత్రములు చబుకువలె నుండును.
20. పూర్వాషాఢ: } 4 నక్షత్రములు మేజావలె పైభాగము
21. ఉత్తరాషాఢ: } అనగా చౌకముగా నుండును.
22. శ్రవణము: 3 నక్షత్రములు వేణువువలె నుండును.
23. ధనిష్ఠ: ,, మద్దెలవలె నుండును.
24. శతభిషము: 100 నక్షత్రములు ఒక పట్టణమువలె నుండును.
25. పూర్వాభాద్ర: } 4 నక్షత్రములు మంచపు కాళ్ళవలె
26. ఉత్తరాభాద్ర: } నుండును.
27. రేవతి: 32 నక్షత్రములు ఒక పెద్దచేపవలె నుండును.

నవాంశ లగ్నము

శ్లో॥ విధాయలగ్నం నవభిర్విభాగం। యద్భాగసంస్థం జననం క్రమేణ।
నవాంశపావాంనియమోయథాస్తి। తథానవాంశేపివదంతిలగ్నం॥

తా॥ జన్మలగ్నమును 9 భాగములు చేయుగా జననకాల మెన్నవభాగమందుండునో ఆభాగమునను సరించి నవాంశాధిపతులను తెలుసుకొనిప్రకారమే నవాంశలగ్నమును నిర్ణయించవలెను.

లగ్నాధిపతులు

శ్లో॥ సింహస్యాధిపతి స్సూర్యః కర్కటస్య నిశాకరః।
మేష వృశ్చికయోర్భౌమః కన్యా మిథునయోర్బుధః।
కోదండమీనయోర్మంత్రీ తులా వృషభయోర్భృగుః।
నక్రస్యకుంభరాశేశ్చ నాయక స్సూర్యనందనః॥

తా॥ సింహమునకు సూర్యుడు, కర్కటమునకు చంద్రుడు, మేష, వృశ్చికములకు అంగారకుడు, కన్యా, మిథునములకు బుధుడు, ధనుర్మీనములకు బృహస్పతి, తులా వృషభములకు శుక్రుడు, మకర కుంభములకు శని అధిపతులు.

గ్రహములకు ఉచ్చనీచలు

సూర్యునకు మేషము ఉచ్చ, తుల నీచ. చంద్రునకు వృషభము ఉచ్చ, వృశ్చికము నీచ. అంగారకునకు మకరము ఉచ్చ, కర్కాటకము నీచ. బుధునికి కన్య ఉచ్చ, మీనము నీచ. బృహస్పతికి కర్కాటకము ఉచ్చ, మకరము నీచ. శుక్రునకు మీనము ఉచ్చ, కన్య నీచ. శనికి తుల ఉచ్చ, మేషము నీచ.

ఉచ్చనీచ మూలత్రికోణ స్వక్షేత్రములు

సూర్యునికి మేషమందు 10-వ భాగము పరమోచ్చ, తులయందు 10-వ భాగము పరమనీచ, సింహముస్వక్షేత్రము మూలత్రికోణము.

చంద్రునికి వృషభమందు 3-వ భాగము పరమోచ్చ, వృశ్చికమందు 3 భాగము పరమనీచ, వృషభము మూలత్రికోణము.

కుజునికి మకరమందు 28-వ భాగము పరమోచ్చ, కర్కటమందు 28-వ భాగము పరమనీచ, మేషము స్వక్షేత్రము మూలత్రికోణము.

బుధునికి కన్యయందు 15-వ భాగము పరమోచ్చ, మీనమందు 15-వభాగము పరమనీచ, కన్య స్వక్షేత్రము మూలత్రికోణము

బృహస్పతికి కర్కటకమందు 5-వ భాగము పరమోచ్చ, మకరమందు 5-వభాగము పరమనీచ, ధనుస్సు స్వక్షేత్రము మూలత్రికోణము.

శుక్రునికి మీనమందు 27-వ భాగము పరమోచ్చ, కన్యయందు 27-వభాగము పరమనీచ, తులస్వక్షేత్రము మూలత్రికోణము.

శనికి తులయందు 20-వ భాగము పరమోచ్చ, మేషమందు 20-వ భాగము పరమనీచ, కుంభము స్వక్షేత్రము మూలత్రికోణము.

ఉచ్చరాశి కేవలరాశి నీచరాశి యగుచుండును. పరమోచ్చ భాగమునకు ఇతరభాగములు సామాన్యోచ్చ భాగములనియు, పరమనీచభాగమునకు ఇతరభాగములు సామాన్య నీచ భాగములనియు తెలియవలెను.

గ్రహములకు మిత్రత్వ శత్రుత్వ సమత్వములు

శ్లో॥ శత్రూమంద సితౌసమశ్చశశిజో మిత్రాణి శేషారవే
స్తీక్ష్ణాంశు ర్హిమరశ్మిజశ్చసుహృదౌ శేషాస్సమాశ్శీతగోః॥
జీవేందూష్ణకరాః కుజస్యసుహృదోజ్ఞో రిస్సితార్కీ సమౌ।
మిత్రే సూర్యసితౌ బుధస్య హిమగుశ్శత్రుస్సమాశ్చాపరే
సూరేస్సౌమ్య సితావరీ రవిసుతో మధ్యో పరేత్వన్యథా
సౌమ్యార్కీ సుహృదౌ సమౌ కుజగురూ శుక్రస్య శేషావరీ॥
శుక్రజ్ఞౌ సుహృదౌ సమస్సురగురు స్సౌరస్యచాన్యేరరయః
(యేప్రోక్తాస్స్వత్రికోణభాదిషు పునస్తేమీమయాకీర్తితాః)

తా॥ సూర్యునకు—శుక్ర, శనులు శత్రువులు. బుధుడు సముడు. ఇతరులు మిత్రులు. చంద్రునకు—సూర్య, బుధులు మిత్రులు. ఇతరులు సములు శత్రువు లేరు. కుజునకు—రవి, చంద్ర, గురులు మిత్రులు. బుధుడు శత్రువు. శుక్ర, శనులు సములు. బుధునకు—రవి, శుక్రులు మిత్రులు. చంద్రుడు శత్రువు. ఇతరులు సములు. గురునకు—బుధ, శుక్రులు శత్రువులు. శని సముడు. ఇతరులు మిత్రులు. శుక్రునకు—బుధ, శనులు మిత్రులు. కుజ, గురులు సములు. ఇతరులు శత్రువులు. శనికి—బుధ, శుక్రులు మిత్రులు. గురుడు సముడు. ఇతరులు శత్రువులు. (మూల త్రికోణరాశినుండి, "స్వస్వాంత్యధీధర్మసో్వచ్చాయుస్సుఖపాః" అను సూత్రముచే చెప్పబడినది వివరింపబడెను)

తాత్కాలిక మిత్రత్వ శత్రుత్వ సమత్వములు

అన్యోన్యస్య ధనవ్యయాయ సహజ వ్యాపార బంధుస్థితా
స్తత్కాలే సుహృదస్స్వ తుంగభవనే ప్యేకే రయ స్త్వన్యథా।
ద్వ్యేకానుక్త భపాన్సువహృత్సమరిపూన్ సంచింత్య నైసర్గికాం
స్తత్కాలేతు పునస్తుతానధి సుహృన్మిత్రాదిభిః కల్పయేత్॥

తా॥ ఒకరికొకరు 2, 12, 11, 3, 10, 4 స్థానములందున్న తాత్కాలిక (జననాదిసమయములందు) మిత్రు లగుదురు. తమ ఉచ్చరాశియందున్న గ్రహము తనకు మిత్రమని కొందరి మతము. చెప్పబడినవాటికంటె నితరస్థానములందున్న గ్రహములు తాత్కాలిక శత్రువులు. తన మూల త్రికోణరాశినుండి 2, 12, 5, 9, 4, 8 ఉచ్చరాశ్యధిపతులు మిత్రులు. ఇతరులు శత్రువులు. రెంటిలకు గుణములున్న గ్రహములు సములు: అను విషయము "స్వస్వాంత్యధీ ధర్మసో్వ చ్చాయుస్సుఖపాః" సూత్రమున గలదు. దీనిచే నగు శత్రుమిత్రాదివిచారము పై శ్లోకములలో వివరింపబడినది. దానిచే నగు శత్రుత్వాదులు, ఈ శ్లోకముచే నగు తాత్కాలిక శత్రుత్వాదులును గమనించి అధిమిత్ర, అధి శత్రుత్వాదికము నిర్ణయింపవలెను. ఎట్లనగా—చెప్పబడిన మిత్రస్థానములంగు మిత్రగ్రహమున్న అధిమిత్రము, సముడున్న మిత్రము, శత్రువున్న సముడును అగును. ఇతరములగు శత్రుస్థానములందు మిత్రుడున్న సముడు, సముడున్న శత్రువు, శత్రువున్న అధిశత్రువు నగును.

బల్లి పాటునకు ఫలములు

శిరస్సు - కలహము, ముఖము - బంధుదర్శనము, కనుబొమ్మలనడుమ - రాజానుగ్రహము, పై పెదవి - ధనవ్యయము, క్రింది పెదవి - ధనలాభము, ముక్కుచివర - రోగము, కుడిచెవి - దీర్ఘాయువు, ఎడమచెవి - వర్తకలాభము, నేత్రము - ఖైదు, గడ్డము - రాజదండనము, నోరు - భయము, కంఠము - శత్రుహాని, కుడి భుజము - ఆరోగ్యము, ఎడమభుజము - స్త్రీసంగమము, కుడి ముంజేయి - కీర్తి, ఎడమముంజేయి - రోగము, స్తనయుగ్మము - దోషము, ఉదరము - ధాన్యలాభము, రొమ్ము, నాభి - ధనలాభము, ప్రక్కలు - సుఖము, పాదము - ప్రయాణము, వీపు - శుభము, గోళ్లు - ధనవ్యయము, లింగము - దారిద్ర్యము, జుట్టుకొన - మృత్యువు. ఈ ప్రదేశములయందు తొండ ప్రాకినను ఫలమిట్లే యని తెలియునది.

పుట్టుమచ్చల ఫలము.

కణతయందు బుట్టుమచ్చ యుండెనేని ఆకస్మిక ధనప్రాప్తియును ఖ్యాతియును కలుగును. చెక్కిళ్లయందు మచ్చ యుండెనేని స్వల్పధనము గలవా డగును. ముక్కునందు మచ్చ యుండిన తలచిన కార్యము లన్నియును సఫలమునొందును. గడ్డమందు మచ్చ యుండిన ధనాభివృద్ధియును కీర్తియును కలుగును.

కృత్తిక, ఉత్తర, ఉత్తరాషాఢ—సూర్య దశ సం॥ 6 భుక్తులు-అంతరములు

భుక్తుల వివరము	నెల	దినం	సూర్యుడు	చంద్రుడు	కుజుడు	రాహు	గురు	శని	బుధుడు	కేతు	శుక్రుడు
			నెల ది ఘ	నెల ది ఘ	నెల ది ఘ	నెల ది ఘ	నెల ది ఘ	నెల ది ఘ	నెల ది ఘ	నెల ది ఘ	నెల ది ఘ
సూర్య	3	18	సూ 0-5-24	చం 0-15-0	కుజ 0-7-21	రా 1-18-36	గురు 1-8-24	శని 1-24-9	బుధ 1-18-21	కేతు 0-7-21	శుక్ర 2-0-0
చంద్ర	6	0	చం 0-9-0	కుజ 0-10-30	రా 0-18-54	గురు 1-13-12	శని 1-15-36	బుధ 1-18-27	కేతు 0-17-51	శుక్ర 0-21-0	సూ 0-18-0
కుజ	4	6	కుజ 0-16-18	రా 0-27-0	గురు 0-16-48	శని 1-21-18	బుధ 1-10-48	కేతు 0-19-57	శుక్ర 1-21-0	సూ 0-6-18	చం 1-0-0
రాహు	10	24	రా 0-16-12	గురు 0-24-0	శని 0-19-57	బుధ 1-15-54	కేతు 0-16-47	శుక్ర 1-27-0	సూ 0-15-18	చం 0-10-30	కుజ 0-21-0
గురు	9	18	గురు 0-14-24	శని 0-28-30	బుధ 0-17-51	కేతు 0-18-54	శుక్ర 1-18-0	సూ 0-17-6	చం 0-25-30	కుజ 0-7-21	రా 1-24-0
శని	11	12	శని 0-17-6	బుధ 0-25-30	కేతు 0-7-21	శు 1-14-0	సూ 0-14-24	చం 0-28-30	కుజ 0-17-51	రా 0-18-54	గురు 1-18-0
బుధ	10	6	బుధ 0-15-18	కేతు 0-10-30	శు 0-21-0	సూ 0-16-12	చం 0-24-0	కుజ 0-19-57	రా 1-15-54	గురు 0-16-48	శని 1-27-0
కేతు	4	6	కేతు 0-6-18	శు 1-0-0	సూ 0-6-18	చం 0-27-0	కుజ 0-16-48	రా 1-21-18	గురు 1-10-48	శని 0-19-57	బుధ 1-21-0
శుక్ర	12	0	శు 0-18-0	సూ 0-9-0	చం 0-10-30	కుజ 0-18-54	రా 1-18-12	గురు 1-15-36	శని 1-18-27	బుధ 0-17-51	కేతు 0-21-0
మొత్తం సం	6	0 0	3-18-0	6-0-0	4-6-0	10-24-0	9-18-0	11-12-0	10-6-0	4-6-0	12-0-0

రోహిణి, హస్త, శ్రవణం—చంద్ర దశ సం॥ 10 భుక్తులు-అంతరములు

భుక్తుల వివరము	నెల	దినం	చంద్రుడు	కుజుడు	రాహు	గురు	శని	బుధుడు	కేతు	శుక్రుడు	సూర్యుడు
			నెల ది ఘ	నెల ది ఘ	నెల ది ఘ	నెల ది ఘ	నెల ది ఘ	నెల ది ఘ	నెల ది ఘ	నెల ది ఘ	నెల ది ఘ
చంద్రుడు	10	0	చం 0-25-0	కుజ 0-12-15	రా 2-21-0	గురు 2-4-0	శని 3-0-15	బుధ 2-12-15	కేతు 0-12-15	శుక్ర 3-10-0	సూ 0-9-0
కుజుడు	7	0	కుజ 0-17-30	రా 1-1-30	గురు 2-12-0	శని 2-16-0	బుధ 2-20-45	కేతు 0-29-45	శుక్ర 1-5-0	సూ 1-0-0	చం 0-15-0
రాహువు	18	0	రా 1-15-0	గురు 0-28-0	శని 2-25-30	బుధ 2-8-0	కేతు 1-3-15	శుక్ర 2-25-0	సూ 0-10-30	చం 1-20-0	కుజ 0-10-30
గురు	16	0	గురు 1-10-0	శని 1-3-15	బుధ 2-16-30	కేతు 0-28-0	శుక్ర 3-5-0	సూ 0-25-30	చం 0-17-30	కుజ 1-5-0	రా 0-27-0
శని	19	0	శని 1-17-30	బుధ 0-29-45	కేతు 1-1-30	శుక్ర 2-20-0	సూ 0-28-30	చం 1-12-30	కుజ 0-12-15	రా 1-0-0	గురు 0-24-0
బుధుడు	17	0	బుధ 1-22-30	కేతు 0-12-15	శుక్ర 3-0-0	సూ 0-24-0	చం 1-17-30	కుజ 0-29-45	రా 1-1-30	గురు 1-20-0	శని 0-38-30
కేతు	7	0	కేతు 0-17-30	శుక్ర 1-5-0	సూ 0-27-0	చం 1-10-0	కుజ 1-3-15	రా 2-16-20	గురు 0-28-0	శని 1-5-0	బుధ 0-35-30
శుక్రుడు	20	0	శుక్ర 1-30-0	సూ 0-10-30	చం 1-15-0	కుజ 0-28-0	రా 2-25-30	గురు 2-8-0	శని 1-3-15	బుధ 1-25-0	కేతు 0-10-30
సూర్యుడు	6	0	సూ 0-15-0	చం 0-17-30	కుజ 1-1-30	రా 2-12-0	గురు 2-16-0	శని 2-20-45	బుధ 0-29-45	కేతు 1-5-0	శుక్ర 1-0-0
మొత్తం సం	10	0 0	10-0-0	7-0-0	18-0-0	16-0-0	19-0-0	17-0-0	7-0-0	2[illegible]-0-0	6-0-0

మృగశిర, చిత్త, ధనిష్ఠ—కుజ దశ సం॥ 7 భుక్తులు-అంతరములు

భుక్తుల వివరము	నెల	దినం	కుజుడు	రాహు	గురు	శని	బుధుడు	కేతు	శుక్రుడు	సూర్యుడు	చంద్రుడు
			నెల ది ఘ	నెల ది ఘ	నెల ది ఘ	నెల ది ఘ	నెల ది ఘ	నెల ది ఘ	నెల ది ఘ	నెల ది ఘ	నెల ది ఘ
కుజుడు	4	27	కుజ 0-8-34½	రా 1-26-42	గురు 1-14-48	శని 2-8-10½	బుధ 1-20-34½	కేతు 0-8-34½	శుక్ర 2-10-0	సూ 0-6-18	చం 0-17-30
రాహు	12	18	రా 0-22-3	గురు 1-20-24	శని 1-23-12	బుధ 1-26-31½	కేతు 0-20-49½	శుక్ర 0-24-30½	సూ 0-21-0	చం 0-10-30	కుజ 0-12-15
గురు	11	6	గురు 0-19-36	శని 1-29-51	బుధ 1-17-36	కేతు 0-23-16½	శుక్ర 1-29-30	సూ 0-7-21	చం 1-5-0	కుజ 0-7-21	రా 1-1-30
శని	13	9	చం 0-23-16½	బుధ 1-23-33	కేతు 0-19-36	శుక్ర 2-6-30	సూ 0-17-51	చం 0-12-15	కుజ 0-24-30	రా 0-18-54	గురు 0-28-0
బుధుడు	11	27	బుధ 0-20-49½	కేతు 0-22-3	శుక్ర 1-26-0	సూ 0-19-57	చం 0-29-45	కుజ 0-8-34½	రా 2-3-0	గురు 0-16-48	శని 1-3-15
కేతు	4	27	కేతు 0-8-34½	శుక్ర 2-3-0	సూ 0-16-48	చం 1-3-15	కుజ 0-20-49½	రా 0-22-3	గురు 1-26-0	శని 0-19-57	బుధ 0-29-45
శుక్ర	1	2	శుక్ర 0-24-30	సూ 0-18-54	చం 0-28-0	కుజ 0-23-16½	రా 1-23-33	గురు 0-19-36	శని 2-6-30	బుధ 0-17-51	కేతు 0-12-15
సూర్యుడు	4	6	సూ 0-7-21	చం 1-1-30	కుజ 0-19-36	రా 1-29-51	గురు 1-17-36	శని 0-23-16½	బుధ 1-29-30	కేతు 0-7-21	శుక్ర 1-5-0
చంద్రుడు	7	0	చం 0-12-15	కుజ 0-22-3	రా 1-20-24	గురు 1-23-12	శని 1-26-31½	బుధ 0-20-49½	కేతు 0-24-30	శుక్ర 0-21-0	సూ 0-10-30
మొత్తం సం	7	0 0	4-27-0	12-18-0	11-6-0	13-9-0	11-27-0	4-27-0	14-0-0	4-6-0	7-0-0

ఆర్ద్ర, స్వాతి, శతభిషం—రాహు దశ సం॥ 18 భుక్తులు-అంతరములు

భుక్తులు వివరము	నెల దినం	రాహువు	గురుడు	శని	బుధుడు	కేతు	శుక్రుడు	సూర్యుడు	చంద్రుడు	కుజుడు
		నెల ది ఘ	నెల ది ఘ	నెల ది ఘ	నెల ది ఘ	నెల ది ఘ	నెల ది ఘ	నెల ది ఘ	నెల ది ఘ	నెల ది ఘ
రాహు	32 12	రా 4-25-48	గురు 3-25-12	శని 5-12-27	బుధ 4-10-8	కేతు 0-22-8	శుక్ర 6-0-0	సూ 0-16-12	చం 1-15-0	కుజ 0-22-8
గురు	28 24	గురు 4-9-36	శని 4-16-48	బుధ 4-25-21	కేతు 1-23-33	శుక్ర 2-3-0	సూ 1-24-0	చం 0-27-0	కుజ 1-1-50	రా 1-26-42
శని	34 6	శని 5-3-54	బుధ 4-2-14	కేతు 1-29-51	శుక్ర 5-3-0	సూ 0-18-54	చం 3-0-0	కుజ 0-18-54	రా 2-21-0	గురు 1-20-24
బుధుడు	30 18	బుధ 4-17-42	కేతు 1-20-24	శుక్ర 5-21-0	సూ 1-15-54	చం 1-1-30	కుజ 2-3-0	రా 1-18-36	గురు 2-12-0	శని 1-29-51
కేతు	12 18	కేతు 1-26-42	శుక్ర 4-24-0	సూ 1-21-18	చం 2-16-30	కుజ 0-22-8	రా 5-12-0	గురు 1-18-12	శని 2-25-30	బుధ 1-23-33
శుక్ర	36 0	శుక్ర 5-12-0	సూ 1-18-12	చం 2-25-30	కుజ 1-23-33	రా 1-26-42	గురు 4-24-0	శని 1-21-18	బుధ 2-16-30	కేతు 0-22-8
సూర్య	10 24	సూ 1-18-36	చం 2-12-0	కుజ 1-29-51	రా 4-17-42	సూ 1-20-24	శని 5-21-0	బుధ 1-15-54	కేతు 1-1-30	శుక్ర 2-3-0
చంద్ర	18 0	చం 3-21-0	కుజ 1-20-24	రా 5-3-54	గురు 4-2-24	శని 1-29-51	బుధ 5-3-0	కేతు 0-18-54	శుక్ర 3-0-0	సూ 0-18-54
కుజ	12 18	కుజ 1-26-42	రా 4-9-36	గురు 4-16-48	శని 4-25-21	బుధ 1-23-33	కేతు 2-3-0	శుక్ర 1-24-0	సూ 0-27-0	చం 1-1-30
మొ॥ సం॥	18 0 0	32-12-0	28-24-0	34-6-0	30-18-0	12-18-0	36-0-0	10-24-0	18-0-0	12-18-0

పునర్వసు, విశాఖ, పూర్వాభాద్ర—గురు దశ సం॥ 16 భుక్తులు-అంతరములు

భుక్తులు వివరము	నెల దినం	గురుడు	శని	బుధుడు	కేతు	శుక్రుడు	సూర్యుడు	చంద్రుడు	కుజుడు	రాహు
		నెల ది ఘ	నెల ది ఘ	నెల ది ఘ	నెల ది ఘ	నెల ది ఘ	నెల ది ఘ	నెల ది ఘ	నెల ది ఘ	నెల ది ఘ
గురు	25 18	గురు 3-12-24	శని 4-24-24	బుధ 3-25-36	కేతు 0-19-36	శుక్ర 5-10-0	సూ 0-14-24	చం 1-10-0	కుజ 0-19-36	రా 4-9-16
శని	30 12	శని 4-1-36	బుధ 4-9-12	కేతు 1-17-36	శుక్ర 1-26-0	సూ 1-18-0	చం 0-24-0	కుజ 0-28-0	రా 1-10-24	గురు 3-25-42
బుధ	27 6	బుధ 3-18-4	కేతు 1-23-12	శుక్ర 4-16-0	సూ 0-16-48	చం 2-30-0	కుజ 0-16-48	రా 2-12-0	గురు 1-14-4	శని 4-16-36
కేతు	11 6	కేతు 1-14-48	శుక్ర 5-2-0	సూ 1-10-4	చం 0-28-0	కుజ 1-25-0	రా 1-13-12	గురు 2-4-0	శని 1-23-12	బుధ 4-2-34
శుక్ర	32 0	శుక్ర 4-8-0	సూ 1-15-36	చం 2-8-0	కుజ 0-19-36	రా 4-24-0	గురు 1-8-24	శని 2-16-0	బుధ 1-17-36	కేతు 1-20-24
సూర్య	9 18	సూ 1-8-24	చం 2-16-0	కుజ 1-17-36	రా 1-20-24	గురు 4-8-0	శని 1-15-36	బుధ 2-8-0	కేతు 0-19-36	శుక్ర 4-24-0
చంద్ర	16 0	చం 2-4-0	కుజ 1-23-12	రా 4-2-24	గురు 1-14-48	శని 5-2-0	బుధ 1-10-9	కేతు 0-28-0	శుక్ర 1-26-0	సూ 1-18-12
కుజ	11 6	కుజ 1-14-4	రా 4-16-48	గురు 3-18-48	శని 1-23-12	బుధ 4-16-0	కేతు 0-16-48	శుక్ర 0-20-0	సూ 0-16-48	చం 2-12-0
రాహు	28 24	రా 3-25-12	గురు 4-1-36	శని 4-9-12	బుధ 1-17-36	కేతు 1-26-0	శుక్ర 1-18-0	సూ 0-24-0	చం 0-28-0	కుజ 1-20-24
మొ॥ సం॥	16 0 0	25-18-0	30-12-0	27-6-0	11-6-0	32-0-0	9-18-0	16-0-0	11-6-0	28-24-0

పుష్యమి, అనూరాధ, ఉత్తరాభాద్ర—శని దశ సం॥ 19 భుక్తులు-అంతరములు

భుక్తులు వివరము	నెల దినం	శని	బుధుడు	కేతు	శుక్రుడు	సూర్యుడు	చంద్రుడు	కుజుడు	రాహు	గురుడు
		నెల ది ఘ	నెల ది ఘ	నెల ది ఘ	నెల ది ఘ	నెల ది ఘ	నెల ది ఘ	నెల ది ఘ	నెల ది ఘ	నెల ది ఘ
శని	36 3	శని 5-21-28½	బుధ 4-17-16½	కేతు 0-23-16½	శుక్ర 6-10-0	సూ 0-17-6	చం 1-17-30	కుజ 0-23-16½	రా 5-8-54	గురు 4-1-36
బుధుడు	32 9	బుధ 5-3-25½	కేతు 1-26-31½	శుక్ర 2-6-30	సూ 1-27-0	చం 0-28-30	కుజ 1-3-15	రా 1-29-51	గురు 4-16-48	శని 4-24-24
కేతు	13 9	కేతు 2-3-10½	శుక్ర 5-11-30	సూ 0-19-57	చం 3-5-0	కుజ 0-19-57	రా 2-26-30	గురు 1-23-12	శని 5-12-27	బుధ 4-9-12
శుక్ర	38 0	శుక్ర 6-0-30	సూ 1-18-27	చం 1-3-15	కుజ 2-6-30	రా 1-21-18	గురు 2-16-0	శని 2-3-10½	బుధ 4-25-21	కేతు 1-28-12
సూర్య	11 12	సూ 1-24-9	చం 2-20-45	కుజ 0-23-16	రా 5-21-0	గురు 1-15-36	శని 3-0-15	బుధ 1-26-31½	కేతు 1-29-51	శుక్ర 5-2-0
చంద్ర	19 0	చం 3-0-15	కుజ 1-23-31½	రా 1-29-51	గురు 5-2-0	శని 1-24-9	బుధ 2-20-45	కేతు 0-23-16½	శుక్ర 5-21-0	సూ 1-15-36
కుజ	13 9	కుజ 2-3-10½	రా 4-25-21	గురు 1-23-12	శని 6-0-20	బుధ 1-18-27	కేతు 1-3-15	శుక్ర 2-6-30	సూ 1-21-18	చం 2-16-0
రాహు	34 6	రా 5-12-27	గురు 4-9-12	శని 2-3-10½	బుధ 5-11-30	కేతు 0-19-57	శుక్ర 3-5-0	సూ 0-19-57	చం 2-25-30	కుజ 1-23-12
గురు	30 12	గురు 4-24-24	శని 5-3-25½	బుధ 1-26-31½	కేతు 2-6-30	శుక్ర 1-27-0	సూ 0-28-30	చం 1-3-15	కుజ 1-29-51	రా 4-16-48
మొ॥ సం॥	19 0 0	36-3-0	32-9-0	13-9-0	38-0-0	11-12-0	19-0-0	13-9-0	34-6-0	30-12-0

ఆశ్రేష, జ్యేష్ఠ, రేవతి—బుధ దశ సం॥ 17 భుక్తులు-అంతరములు

భుక్తుల వివరము (నెల దినం)	బుధుడు (నెల ది ఘ)	కేతు (నెల ది ఘ)	శుక్రుడు (నెల ది ఘ)	సూర్యుడు (నెల ది ఘ)	చంద్రుడు (నెల ది ఘ)	కుజుడు (నెల ది ఘ)	రాహు (నెల ది ఘ)	గురు (నెల ది ఘ)	శని (నెల ది ఘ)
బుధ 28 27	బుధ 4-2-49½	కేతు 0-20-49½	శుక్ర 5-20-0	సూ 0-15-18	చం 1-12-30	కుజ 0-20-49½	రా 4-17-42	గురు 3-18-48	[illegible] 8-2[illegible]½
కేతు 11 27	కేతు 1-20-34½	శుక్ర 1-29-30	సూ 1-21-0	చం 0-25-30	కుజ 0-29-45	రా 1-23-38	గురు 4-2-24	శని 4-9-12	బు [illegible]7-16½
శుక్ర 34 0	శుక్ర 4-24-30	సూ 0-17-51	చం 2-25-0	కుజ 0-17-51	రా 2-16-30	గురు 1-17-36	శని 4-25-21	బుధ 3-25-36	కేతు [illegible]
సూర్య 10 6	సూ 1-18-21	చం 0-29-45	కుజ 1-29-30	రా 1-15-54	గురు 2-8-0	శని 1-26-31½	బుధ 4-10-8	కేతు 1-17-36	శుక్ర 5-[illegible]
చంద్ర 17 0	చం 2-12-15	కుజ 0-20-49½	రా 5-3-0	గురు 1-10-48	శని 2-20-45	బుధ 1-20-34½	కేతు 1-23-33	శుక్ర 4-16-0	సూ 1-18-27
కుజ 11 27	కుజ 1-20-34½	రా 1-23-38	గురు 4-15-0	శని 1-18-27	బుధ 2-12-15	కేతు 0-20-49½	శుక్ర 5-8-0	సూ 1-10-48	చం 2-20-45
రాహు 30 18	రా 4-10-8	గురు 1-17-36	శని 5-11-30	బుధ 1-13-21	కేతు 0-29-45	శుక్ర 1-29-30	సూ 1-15-54	చం 2-8-0	కుజ 1-26-31½
గురు 27 6	గురు 3-25-36	శని 1-26-31½	బుధ 4-24-30	కేతు 0-17-51	శుక్ర 2-25-0	సూ 0-17-51	చం 2-16-30	కుజ 1-17-36	రా 4-25-21
శని 32 9	శని 4-17-16½	బుధ 1-20-34½	కేతు 1-29-30	శుక్ర 1-21-0	సూ 0-25-30	చం 0-29-45	కుజ 1-23-33	రా 4-2-24	గురు 4-9-12
మొ॥ సం॥ 17 0 0	28-27 0	11-27-0	34-0-0	10-6-0	17-0-0	11-27-0	30-18-0	27-6-0	32-9-0

అశ్విని, మఖ, మూల—కేతు దశ సం॥ 7 భుక్తులు-అంతరములు

భుక్తుల వివరము (నెల దినం)	కేతు (నెల ది ఘ)	శుక్రుడు (నెల ది ఘ)	సూర్యుడు (నెల ది ఘ)	చంద్రుడు (నెల ది ఘ)	కుజుడు (నెల ది ఘ)	రాహువు (నెల ది ఘ)	గురుడు (నెల ది ఘ)	శని (నెల ది ఘ)	బుధుడు (నెల ది ఘ)
కేతు 4 27	కేతు 0-8-34½	శుక్ర 2-10-0	సూ 0-6-18	చం 0-17-30	కుజ 0-8-34½	రా 1-26-42	గురు 1-14-48	శని 2-8-10½	బు 1-20-34½
శుక్ర 14 0	శుక్ర 0-24-30	సూ 0-21-0	చం 0-10-30	కుజ 0-12-15	రా 0-22-3	గురు 1-20-24	శని 1-23-12	బుధ 1-26-31½	కేతు 0-20-49½
సూర్య 4 6	సూ 0-7-21	చం 1-5-0	కుజ 0-7-21	రా 1-1-30	గురు 0-19-36	శని 1-29-51	బుధ 1-17-36	కేతు 0-23-16½	శుక్ర 1-29-30
చంద్ర 7 0	చం 0-12-15	కుజ 0-24-30	రా 0-18-54	గురు 0-28-0	శని 0-23-16½	బుధ 1-23-33	కేతు 0-19-36	శుక్ర 2-6-30	సూ 0-17-51
కుజ 4 27	కుజ 0-8-34½	రా 2-3-0	గురు 0-16-48	శని 1-3-15	బుధ 0-20-48½	కేతు 0-22-0	శుక్ర 1-26-0	సూ 0-19-57	చం 0-29-45
రాహు 12 18	రా 0-22-3	గురు 1-26-0	శని 0-19-57	బుధ 0-29-45	కేతు 0-8-34½	శుక్ర 2-3-4	సూ 0-16-48	చం 1-3-15	కుజ 0-20-49½
గురు 11 6	గురు 0-19-36	శని 2-6-30	బుధ 0-17-51	కేతు 0-12-15	శుక్ర 0-24-30	సూ 0-18-53	చం 0-28-0	కుజ 0-23-16½	రా 1-23-33
శని 13 9	శని 0-23-16½	బుధ 1-29-30	కేతు 0-7-21	శుక్ర 1-5-0	సూ 0-7-21	చం 1-1-30	కుజ 0-19-36	రా 1-29-51	గురు 1-17-36
బుధ 11 27	బుధ 0-20-49½	కేతు 0-24-30	శుక్ర 0-21-0	సూ 0-10-30	చం 0-12-15	కుజ 0-22-8	రా 1-20-24	గురు 1-23-12	శని 1-26-31½
మొ॥ సం॥ 7 0 0	4-27-0	14-0-0	4-6-0	7-0-0	4-27-0	12-18-0	11-6-0	13-9-0	11-27 0

భరణి, పుబ్బ, పూర్వాషాఢ—శుక్ర దశ సం॥ 20 భుక్తులు-అంతరములు

భుక్తుల వివరము (నెల దినం)	శుక్రుడు (నెల ది ఘ)	సూర్యుడు (నెల ది ఘ)	చంద్రుడు (నెల ది ఘ)	కుజుడు (నెల ది ఘ)	రాహు (నెల ది ఘ)	గురుడు (నెల ది ఘ)	శని (నెల ది ఘ)	బుధుడు (నెల ది ఘ)	కేతు (నెల ది ఘ)
శుక్ర 40 0	శుక్ర 6-20-0	సూ 0-18-0	చం 1-20-0	కుజ 0-24-30	రా 5-12-0	గురు 4-8-0	శని 6-0-30	బుధ 4-24-30	కేతు 0-24-30
సూర్య 12 0	సూ 2-0-0	చం 1-0-0	కుజ 1-5-0	రా 2-3-0	గురు 4-24-0	శని 5-2-0	బుధ 5-11-30	కేతు 1-29-30	శుక్ర 2-10-0
చంద్రుడు 20 0	చం 3-10-0	కుజ 0-21-0	రా 3-0-0	గురు 1-26-0	శని 5-21-0	బుధ 4-16-0	కేతు 2-6-30	శుక్ర 5-20-0	సూ 0-21-0
కుజుడు 14 0	కుజ 2-10-0	రా 1-24-0	గురు 2-20-0	శని 2-6-30	బుధ 5-3-0	కేతు 1-2[illegible]-0	శుక్ర 6-10-0	సూ 1-21-0	చం 1-5-0
రాహు 36 0	రా 6-0-0	గురు 1-18-0	శని 3-5-0	బుధ 1-29-30	కేతు 2-3-0	శుక్ర 5-10-0	సూ 1-27-0	చం 2-25-0	కుజ 0-24-30
గురు 32 0	గురు 5-10-0	శని 1-27-0	బుధ 2-25-0	కేతు 0-24-30	శుక్ర 6-0-0	సూ 1-18-0	చం 3-5-0	కుజ 1-29-30	రా 2-3-0
శని 38 0	శని 6-10-0	బుధ 1 21-0	కేతు 1-5-0	శుక్ర 2-10-0	సూ 1-24-0	చం 2-20-0	కుజ 2-6-30	రా 5-3-0	గురు 1-26-0
బుధుడు 34 0	బుధ 5-20-0	కేతు 0-21-0	శుక్ర 3-10-0	సూ 0-21-0	చం 3-0-0	కుజ 1-26-0	రా 5-21-0	గురు 4-16-0	శని 2-6-30
కేతు 14 0	కేతు 2-10-0	శుక్ర 2-0-1	సూ 1-0-0	చం 1-5-0	కుజ 2-3-0	రా 4-24-0	గురు 5-2-0	శని 5-11-30	బుధ 1-29-30
మొ॥ సం॥ 20 0 0	40-0-0	12-0-0	20-0-0	14-0-0	36-0-0	32-0-0	38-0-0	34-0-0	14-0-0